

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΠΕΤΗΡΙΣ
ΤΟΥ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:
ΤΟΥ ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ

ΤΟΜΟΣ ΙΖ΄
(ΕΤΟΣ 1964)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
1965

ANNUAIRE DES ARCHIVES DE FOLKLORE
DE L'ACADÉMIE D'ATHÈNES

DIRECTEUR : PROF. DR GEORGES SPYRIDAKIS

VOL. XVII (1964)

ATHÈNES 1965

Adresse !

**Archives de Folklore de l'Académie d'Athènes,
rue Eleuth. Benizelos 18, Athènes 143**

Η ΓΡΑΙΑ ΩΣ ΠΡΟΔΟΤΙΣ ΕΙΣ ΔΗΜΩΔΕΙΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑΣ ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ

Υ Π Ο

ΓΕΩΡΓ. Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗ *

Πολλαχού του Ἑλληνικοῦ χώρου, ἰδίᾳ εἰς τὸν νησιωτικὸν καὶ ἐκ τοῦ ἡπειρωτικοῦ εἰς τὴν Θεσσαλίαν, τὴν Θράκην κ. ἄ., ἀπαντοῦν δημῶδεις παραδόσεις εἰς τὰς ὁποίας ἀναφέρεται περὶ καταλήψεως ὄχυρων θέσεων (κάστρων κ. ἄ.) διὰ τῆς βοήθειας ἐντοπίου γραιίας, ἢ ὁποία ὑπέδειξεν εἰς τὸν ἐχθρὸν τὸ ἀσθενὲς σημεῖον τῆς ὄχυνσως ἀπὸ τὸ ὁποῖον θὰ ἠδύνατο οὗτος νὰ καταλάβῃ τὸ φρούριον.

Μὲ τὸ περιεχόμενον τοῦτο εἶναι γνωσταὶ μέχρι τοῦδε παραδόσεις εἰδικῶς ἐκ τῶν νήσων Κύπρου, Νάξου, Κέας, Ἄμοργου, Χίου καὶ Κυθήρων, ἐκ Δυτ. Θεσσαλίας (Θραψίμι Καρδίτσης), ἔξ Ἠπείρου, πρὸς δὲ καὶ ἀπὸ τὴν Ἀνατ. Ρωμυλίαν καὶ Ἀνατολικὴν Θράκην ἐκ τῶν ἐκεῖ Ἑλλήνων πρὸ τοῦ 1923.

Εἰς παραδόσιν τὴν ὁποίαν κατέγραψα τῷ 1960 εἰς Ἄνω Λεύκαρα Κύπρου λέγεται, ὅτι ἐκ τῆς ἐκεῖ πλησίον πηγῆς, τῆς καλουμένης τῆς Ἁγίας Μαρίνας, ἐπορίζετο ὕδωρ τὸ κάστρο τῆς Ρήγαινας, τὸ ὁποῖον εὐρίσκετο ἔξωθι τοῦ χωρίου εἰς ἀπόστασιν δύο ὥρων, διοχετευομένου τοῦ ὕδατος εἰς τὴν θέσιν ταύτην διὰ σωλήνων.

Ὅτε οἱ Ἑνετοὶ ἐπολιόρκουν ἄνευ ἀποτελέσματος τὸ κάστρον τοῦτο, τὸ ὁποῖον ὑπερήσπιζεν ἡ Ρήγαινα, ἐσκέφθησαν οὗτοι νὰ στερήσουν τοῦτο τοῦ ὕδατος, ἵνα ἀναγκασθοῦν οἱ πολιορκούμενοι πρὸς παράδοσιν. Γραιῖα τις συλληφθεῖσα, ἐξαναγκάσθη ὑπὸ τῶν πολιορκητῶν νὰ ὑποδείξῃ εἰς αὐτοὺς τὸν τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον θὰ εὕρισκον τὴν σωλήνωσιν τοῦ ὕδατος. Οἱ ἀμυνόμενοι στερηθέντες οὕτω τοῦ ὕδατος, ὑπεχρεώθησαν ἐκ τῆς δίψης νὰ ἐξέλθουν τοῦ φρουρίου, οὕτω δὲ ὁ ἐχθρὸς ἐγένετο κύριος αὐτοῦ¹.

* Ἀνεκοινώθη εἰς τὸ Δ' Διεθνὲς Συνέδριον διὰ τὴν ἔρευναν τῶν λαϊκῶν διηγήσεων, συγκροτηθὲν ἐν Ἀθήναις ἀπὸ 1 - 6 Σεπτεμβ. 1964.

1. Βλ. Λαογρ. Ἀρχ., χειρ. ἀρ. 2351, σ. 370-371. «*Κοντὰ στὸ χωρὸκὸ μας τὰ Λεύκαρα εἶναι τὸ νερὸ τῆς Ἁγίας Μαρίνας. Αὐτὸ τὸ νερὸ ἐπαίρναν το μὲ κυβέροκα (=κυψέλαι, σωλήνες εὐρεῖς ἐκ κεράμου) στὸ Κάστρο, ποὺ βρίσκεται πίσω ἀπὸ τὸ χωρὸκὸ μας δυνὸ ὄρες μὲ τὰ πόδια.*

Ἐτζεῖ πάνω ἑκατοῖκα ἡ Ρήγαινα. Ἦσαν οἱ Ἑνετοὶ νὰ πολεμήσουν τὸ μέρος κ' ἐτζεῖ πάνω, ἔν μποροῦσαν νὰ βκοῦσιν.

² *Ἐσκέφτηκα νὰ τοὺς κόφουν τὸ νερὸ ποὺ πάει ἔτζεῖ πάνω. Λαλοῦσιν πὼς ἤσαν μιὰν κοτζιά-*

Εἰς τὴν νῆσον Κέα φέρονται περὶ τοῦ πύργου εἰς Ἁγίαν Μαρίναν¹ καὶ τῆς τοποθεσίας Σπόλες² (ἔνθα τὰ ἔρειπια τῆς ἀρχαίας Καρθαίας) δημόδεις παραδόσεις, ὅτι κατελήφθησαν αἱ θέσεις αὗται ὑπὸ ἐχθρῶν (ὑπὸ Τούρκων ὁ πύργος τῆς Ἁγίας Μαρίας) διὰ τῆς ὑποδείξεως εἰς αὐτούς, ὡς καὶ εἰς τὴν ἀνωτέρω ἐκ Κύπρου διήγησιν, ὑπὸ γραίας τοῦ ὑδρεύματος τοῦ τόπου, τὸ ὁποῖον οὗτοι κατέστρεψαν, οὕτω δὲ ἐξηναγκάσθησαν οἱ ὑπερασπισταὶ πρὸς παράδοσιν ἕνεκα τῆς στερήσεως τοῦ ὕδατος.

Παράδοσις ἐκ Νάξου (Γαλανάδες) λέγει ὅτι Τοῦρκοι, ἀποβιβασθέντες εἰς Νάξον, ἀνεζήτησαν τοὺς κατοίκους τοῦ χωρίου Φιλωτίου, οἱ ὅποιοι, ἐγκαταλείψαντες τοῦτο, εἶχον κρυβῆ. Ἐνῶ δὲ βοσκὸς τις, συλληφθεὶς, δὲν ἔμαρτύρησεν εἰς αὐτούς τὴν κρύπτην, γραία, εἰς ἣν οἱ ἐχθροὶ ὑπεσχέθησαν νὰ χαρίσουν τὴν ζωὴν, ὠδήγησεν αὐτοὺς εἰς σπήλαιον ὅπου ἦσαν οὗτοι κρυμμένοι³.

Εἰς τὴν νῆσον Ἄμοργόν ὑπάρχουν τὰ τοπωνύμια: «Τοῦ Μαρκουλῆ» καὶ «τῆς Γριᾶς τὸ γκρέμισμα», τὰ ὁποῖα συνδέονται μὲ παράδοσιν καθ' ἣν πειραταὶ ἀνεζήτησαν τὸν ἥρωα Μαρκουλῆν, ὅστις ἦτο κρυμμένος εἰς τὸ σπήλαιον ὅπου ἡ ὁμῶνυμος σήμερον θέσις. Τὸ κρησφύγετόν του ἀνεκάλυψαν οὗτοι ὑπὸ τὰς ὁδηγίας γραίας, τὴν ὁποίαν κατόπιν κατεκρήμνισαν ἀπὸ τὴν ἀπότομον θέσιν ἔξωθι τοῦ σπηλαίου πρὸς τὴν θάλασσαν. Ἐκ τοῦ γεγονότος δὲ τούτου ὠνομάσθη ἡ θέσις σήμερον «τῆς Γριᾶς τὸ γκρέμισμα»⁴.

Εἰς Κύθηρα λέγεται ἀπλῶς περὶ γυναικός, ἡ ὁποία, συλληφθεῖσα ἔξω τοῦ πο-

καρῆ (=γραία) καὶ ἐβίασαν τὴν νὰ τοὺς πῆ πόθεν πίνουν νερὸ ἴτζει πάνω.

Λέει τους: Νὰ πάρετε μιὰ φοράδα νὰ τὴ φήσετε νὰ θυράση πέντε μέρες καὶ νὰ τὴν ξαπολύσετε ἔκειαχαμαὶ πὸν θὰ σκαλισθὲν νὰ θκείαψετε (=σκάψετε) καὶ νὰ βρῆτε τὸ νερό.

Ἐπῆεν ἡ φοράδα καὶ ἤθραν τὸ κ' ἔκοψάν το. Ὅταν ἔκοψαν τὸ νερὸ αὐτοὶ πού ἴσαν μέσ' σὸ κάστρο ἐκατέβηκαν μέσ' σὸ κάμπο κ' ἐπολέμησαν. Ἐγινε μεγάλη σφαγή. Τὸ μέρος αὐτὸ ὅσοι σήμερον ὀνομάζεται Σφαγία, καὶ ἀπὸ τῆ σφαγῆ τὴν πολλὴ ἡ γῆ ἐχόρτασε γαῖμα...». Παραλλαγὰς τῆς παραδόσεως ταύτης βλ. εἰς τὸ περ. «Μαθητικὴ Ἑστία», ἔτ. Δ' (1953) ἀρ. 10, σ. 39, ἔτ. Ε' (1955) ἀρ. 15, σ. 158.

1. «Ἡ Ἁγία Μαρίνα ἦταν παλαιὰ μοναστήρι... Τότες πὸν ἤρθαν οἱ Τοῦρκοι ἐπήγαν σὸ μοναστήρι οἱ Χριστιανοὶ κ' ἐκλειστήκανε... Μιὰ γριὰ ἔμαρτύρησε ἀπὸ πού παίρνουνε νερὸ κ' ἐρίανε καὶ οἱ Τοῦρκοι ἐκόψαν τὸ νερὸ καὶ οἱ Χριστιανοὶ ἀναγκαστήκανε νὰ παραδοθοῦνε» (Λ.Α. χειρ., ἀρ. 2340, σ. 186, συλλ. Γ. Κ. Σπυριδάκη, Κέα, 1960).

2. Ἐνθ' ἀν., σ. 364.

3. Βλ. Λ.Α. χειρ., ἀρ. 1466, σ. 342 (συλλ. Δ. Κορακίτου, Γαλανάδες Νάξου, 1920). Τὴν παράδοσιν ταύτην ὡς καὶ τὴν ἐπομένην ὀφείλω εἰς τὸν συνάδελφον κ. Στ. Ἡμελλον, τὸν ὁποῖον καὶ εὐχαριστῶ ἐντεῦθεν.

4. Λ.Α. χειρ., ἀρ. 2764, σ. 55 (συλλ. Στ. Ἡμέλλου, Λαγκάδα Ἄμοργου, 1963).

λιορκουμένου φρουρίου τοῦ Ἁγ. Δημητρίου, ἐπειθαναγκάσθη ὑπὸ τῶν πολιορκητῶν νὰ παραδώσῃ εἰς αὐτοὺς τὰ κλειδιά τῆς πόλεως ¹.

Ἐκ προσφύγων ἀπὸ τὸν Στενίμαχον τῆς Ἁνατ. Ρωμυλίας προέρχεται ἡ παράδοσις καθ' ἣν ἡ λιθίνη προεσοχή, καλουμένη Ἁναθεματίστρα, ἐπὶ τῆς κορυφῆς ὀνόματι «Κούτρα» τοῦ ὄρους Ροδόπη, θεωρεῖται ὡς μορφή ἀπολιθωμένης γυναικός. Παραδίδεται δὲ σχετικῶς ὅτι, ὅτε οἱ Τούρκοι ἐπολιόρκουν ἄνευ ἀποτελέσματος τὸ φρούριον τοῦ Στενιμάχου, γυνή τις, ἰσταμένη ἐκεῖ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς Ροδόπης καὶ νήθουσα, ἔδειξεν εἰς τὸν ἐχθρὸν δίοδον δι' ἧς ἐπέτυχεν οὗτος νὰ εἰσχωρήσῃ καὶ καταλάβῃ τὸ φρούριον. Ὁ προδοθεὶς βασιλεὺς «κατηράσθη τότε τὴν προδότριαν ἣτις μετεβλήθη ὡς εἶχεν εἰς λίθον» ².

Τὸ θέμα τοῦτο τῆς προδοσίας γενικῶς ὑπὸ γραίας ἀπαντᾷ καὶ εἰς ἄλλας λαϊκὰς παραδόσεις. Οὕτως εἰς τὸ Θραμίμι, εἰς τὴν περιφέρειαν Καρδίτσης, ὑπάρχει ἡ παράδοσις περὶ ἀνακαλύψεως τοῦ ὕδρουματος πλησιοχώρου φρουρίου εἰς τὴν τοποθεσίαν «Κολοκριά» ³ καθ' ὅμοιον τρόπον, ὡς εἰς τὴν ἀνωτέρω ἐκ Κύπρου, εἰς δὲ Ἡπειρωτικὴν λέγεται περὶ ὑποδείξεως ὑπὸ γραίας εἰς τὸν ἐχθρὸν, τοὺς Τούρκους, τοῦ τόπου εἰς Σωφράτικα ὅπου εἶχε καταφύγει ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἀργυροκάστρου ⁴.

Εἰς ἄλλας παραδόσεις τέλος ἀναφέρεται ἡ γραία ὡς ἡ αἰτία τῆς καταλήψεως τόπων ὑπὸ ἐχθρῶν οὐχὶ καθ' εὐθείαν διὰ προδοσίας ὑπ' αὐτῆς ἀλλ' ἔνεκα γεγονότων σχετικῶν, ἥτοι συλλήψεως γραίας ὑπὸ Τούρκων ἔξωθι τῆς κρύπτῃς τῶν ὁμοχωρίων της (Μεστὰ Χίου) ⁵, ἐγκαταλείψεως ὑπ' αὐτῆς νήματος εἰς τὴν βρύσιν, τὸ ὅποιον, ἐκτυλισσόμενον πρὸς τὸν κρυψῶνα, ὠδήγησεν οὕτως τὸν ἐχθρὸν πρὸς ἀνακάλυψίν του (Ὅριον Εὐβοίας) ⁶, εἶτα ἐκ τῆς ἐξόδου καὶ εἰσόδου διὰ θυρίδος τοῦ κάστρου πουλιοῦ, ἀνήκοντος εἰς γραίαν (Σαμοκόβον Ἁνατ. Θράκης) ⁷ κλπ.

Σημειοῦμεν ἔτι ὅτι ἡ γραία, ὡς γνωστόν, ἀποτελεῖ, θέμα πολὺ κοινὸν εἰς τὴν

1. Βλ. Ἰωάν. Π. Κασμάτη, Ἐκ τῆν παλαιὰ καὶ σύγχρονη Κυθηραϊκὴ ζωὴ. Μέρ. Α'. Ἀθήναι 1957, σ. 77-78.

2. Λ.Α. χειρ. ἀρ. 896, σ. 68. (συλλ. Βλ. Σκορδέλη. Φιλιππούπολις, 1873). Ἡ παράδοσις αὕτη ἐδημοσιεῦθη ἀργότερον ὑπὸ τοῦ Σκορδέλη εἰς τὴν Ἔσθιαν, ἔτ. ΚΔ' (1887) σ. 438. Βλ. ἔτι περὶ τῆς διηγήσεως ταύτης καὶ εἰς Κοσμᾶ Μυρτίλου Ἀποστολίδου, Ὁ Στενίμαχος, ἐν Ἀθῆναις 1962, σ. 67, 140-141, ἔνθα ἡ τοποθεσία «Ἁναθεματίστρα» ἀναφέρεται μὲ τὸ ὄνομα «Ἁναθεματισμένη».

3. ΛΑ χειρ., ἀρ. 2301, σ. 481, συλλ. Δ. Λουκάτου, 1959.

4. Βλ. Κώστα Κροστάλλη, Τὰ ἅπαντα, Ἀθήναι 1948, σ. 148-152.

5. Λ.Α. χειρ., ἀρ. 692, σ. 61, συλλ. Στ. Βίου.

6. Λ.Α. χειρ., ἀρ. 1608, σ. 85-86, συλλ. Ν. Δαλλιάνη, Ὅριον Εὐβοίας 1930.

7. Βλ. Δημ. Πετροπούλου, Λαογραφικὰ Σαμοκοβίου Ἀνατολ. Θράκης, Ἀρχ. Θράκ. Λαογρ. καὶ γλωσσ. Θεσ., 7 (1940-41) σ. 147, 148.

δημόδη παράδοσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ ἄλλων λαῶν. Οὕτως ἀναφέρεται αὕτη εὐρύτατα εἰς παροιμίας καὶ γνώμας¹ ἐπίσης ἀπαντᾷ αὕτη εἰς μαγικὰς ἐνεργείας καὶ πράξεις ὡς τὸ κύριον πρόσωπον, πρὸς δὲ καὶ εἰς παραμύθια ἑλληνικὰ καὶ ἄλλων λαῶν², εἰς τὰ ὁποῖα αὕτη συμβουλεύει ἢ συνεργεῖ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν δυσκόλων πράξεων. Αὕτη ἀπαντᾷ προσέτι καὶ εἰς παραδόσεις τοῦ λαοῦ, εἰδικῶς εἰς τὸν κύκλον τῶν περὶ τῆς ἀπολιθώσεως ὑπὸ τοῦ Μάρτη γραιῆς βοσκοῦ μαζὶ μὲ τὰ πρόβατά της, διότι τὸν περιεφρόνησεν³.

Ἡ διήγησις αὕτη περὶ τῆς ἀπολιθώσεως τῆς γραιῆς μὲ τὰ πρόβατα ἢ τὰ τυριά της ὑπὸ τοῦ Μάρτη συνεχίζει ἀσφαλῶς παλαιὰν παράδοσιν, ὡς περὶ τούτου συνάγεται καὶ ἐκ τῆς πλατείας διαδόσεώς της εἰς πλείστας περιοχὰς ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ πλῆθους τῶν τοπωνυμίων μὲ τὰ ὀνόματα: τῆς Γραιῆς ὁ σωρός, τῆς Γραιῆς τὸ πῆδημα, τῆς Γραιῆς τὸ μνήμα κ.ἄ.⁴ Ὑπεστηρίχθη μάλιστα ἡ γνώμη, ὅτι ὑπὸ τὸ ὄνομα ἐνταῦθα Γραιῆ διασώζεται ἀρχαία λέξις ἢ ὁποῖα ἐσήμαινε Γαῖα⁵.

Ἐκ τῶν παραδόσεων τούτων περὶ τῆς ἀπολιθώσεως τῆς γραιῆς ὡς καὶ τῶν παραμυθιακῶν διηγήσεων περὶ παροχῆς βοθηθείας ὑπ' αὐτῆς εἰς ἐκτέλεσιν δυσκόλων πράξεων, δύνανται νὰ διακριθῶν εἰς ἰδιαιτέρον κύκλον αἱ ὡς ἀνωτέρω δημώδεις παραδόσεις ἐκ Κύπρου, Νάξου, Ἀμοργοῦ, Ἀνατ. Ρωμυλίας καὶ ἄλλαι περὶ τῆς γραιῆς, διὰ προδοσίας τῆς ὁποίας ἐγένετο κατορθωτὴ ἢ ἄλωσις ὠχυρωμένων θέσεων (πύργων, πόλεων κ. ἄ.).

Τοῦ τύπου τούτου τῶν διηγήσεων, δηλ. τῶν περὶ τῆς προδοτικῆς γραιῆς, παλαιότεραν παραλλαγὴν γνωρίζω τὴν ἀναφερομένην ὑπὸ τοῦ Ἰω. Τζέτζου (12 αἰ.) εἰς τὰ σχόλιά του εἰς τὴν Λυκόφρονος Ἀλεξάνδρου, στίχ. 826: καὶ πέμπτελον γραῦν μαρμαρομένην δέμας (=τὴν φλύαρον γραιῆν τῆς ὁποίας τὸ σῶμα ἀπελιθώθη). Ὁ

1. Βλ. Νικ. Ἀνδριώτου, Δοκίμιον γιὰ λαογραφικὴ σύνθεσις, Νέα Ἑστία, 24 (1938) σ. 1373 κ.ἑξ.

2. Βλ. προχείρως α) περὶ τῶν ἑλληνικῶν: περ. Παρνασσός 9 (1885) σ. 360-61. Δελτ. Ἰστ. Ἑθν. Ἐταιρ., Α' (1883-84) σ. 694. Κρητ. Λαός, Α' (1909) σ. 78. Βλ. καὶ Γ: Μέγαν εἰς Λαογρ. τόμ. 15, 1953, σ. 9 ἀρ. 3, σ. 9-10 ἀρ. 4, σ. 20 καὶ εἰς Mélanges Octave et Melpo Merlier, tome II, 1956, σ. 158, 160, 163-166, 169. Στίλπ. Π. Κυριακίδου, Αἱ γυναῖκες εἰς τὴν λαογραφίαν, ἐν Ἀθήναις [1920], σ. 142 κ.ἑξ. β) περὶ τῶν ξένων: J. Bolte und G. Polívka, Anmerkungen zu den Kindern- u. Hausmärchen der Brüder Grimm, Bd. I, ἀρ. 14, Bd. II, ἀρ. 122, 125, 133. Stith Thompson, Motif-Index of Folk-Literature, H. 971, K. 2293.

3. Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, Α', 1904, σ. 166, ἀρ. 303 (Ἰμβρον). Πρβλ. καὶ Κ. Α. Ρωμαίου, Ἡ Γραιῆ, μυθικὴ μορφή ἀρχαία. Προσφορά εἰς Στίλπωνα Π. Κυριακίδην, Θεσσαλονίκη 1953, σ. 564.

4. Βλ. Κ. Ἀ. Ρωμαίου, ἐνθ' ἄν., σ. 566 κ. ἑξ.

5. Ἐνθ' ἄν., σ. 578.

Τζέτζης συνδέει τὸν στίχον τοῦτον πρὸς τὴν διήγησιν εἰς τὴν Ὀδύσσ. θ, 226-366 ἔνθα λέγεται, ὅτι ἡ Ἄφροδίτη, ὀργισθεῖσα μετὰ τὸν χλευασμὸν τῆς ὑπὸ τῶν ἄλλων Ὀλυμπίων θεῶν, ὅτε κατελήφθη μοιχευομένη μετὰ τὸν Ἄρην, ἀπῆλθεν εἰς Κύπρον ὅπου καὶ ἐκρύβη· προσθέτει δὲ ὁ Τζέτζης, ὅτι «οἱ Θεοὶ ἐρευνῶντες ἐκεῖσε εὔρον αὐτήν, γρὰς ὑποδειξάσης τὸν τόπον ἔνθα ἦν κεκρυμμένη, ἐρωτηθείσης παρὰ τῶν Θεῶν, εἰ οἶδε ποῦ ἐστὶν Ἄφροδίτη. Ἦν ἡ Ἄφροδίτη ὀργισθεῖσα ἐμαρμάρωσε καὶ μέχρι τοῦ νῦν ἴσταιται ἡ στήλη αὐτῆς ἐκεῖσε»¹.

Σημειωτέον ὅτι περὶ ἀπολιθώσεως γυναικὸς ὑπὸ τῆς Ἄφροδίτης ὑπῆρχε καὶ ἕτερος ἀρχαῖος μῦθος εἰς Κύπρον. Κατὰ τοῦτον ἡ νεᾶνις Ἀναξαρέτη ἀπελιθώθη ὑπὸ τῆς Θεᾶς, διότι περιεφρόνησεν, ἀκόμη καὶ νεκρὸν, τὸν Ἴφιον, ὁ ὁποῖος ἠτύοκτόνησε διὰ τὸν ἔρωτα πρὸς αὐτήν². Κατ' ἄλλην παραλλαγὴν, ἀναφερομένην ὑπὸ τοῦ Ἑρμησιάνακτος (Ἄντωνίου Λιβεράλις, Μεταμορφ. συναγ. λθ' (ἔκδ. G.A. Koch), ἡ ἀπολιθωθείσα ἐκαλεῖτο Ἀρσινόη, ὁ δὲ ἀποβιώσας ἐραστὴς Ἀρχεοφῶν³.

Ἐκ τῶν κυπριακῶν μύθων τούτων δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν παλαιότερον τὸν περὶ τῆς ἀπολιθώσεως τῆς γραίας, ἡ ὁποία ὑπέδειξεν εἰς τοὺς Ὀλυμπίους τὴν κρύπτῃν ὅπου εἶχε καταφύγει ἡ Ἄφροδίτη.

Αἱ νεοελληνικαί, ὡς ἄνω, παραδόσεις μετὰ τὸ αὐτὸ θέμα, δηλ. τῆς γραίας προδοτίδος, ἐκ τῶν ὁποίων μόνον εἰς τὴν ἐκ Στενιμάχου φέρεται περὶ τῆς ἀπολιθώσεως αὐτῆς κατόπιν κατάρας, ὡς καὶ εἰς τὸν ἀρχαῖον μῦθον, εἰς δὲ τὴν ἐξ Ἀμοργοῦ περὶ κατακρημνισεῶς τῆς ὑπὸ ἐχθρῶν, ἔχω τὴν γνώμην ὅτι ἀποτελοῦν ὡς θέμα ἐπιβίωσιν εἰς τὸν λαὸν ἀρχαίων μύθων τοῦ τύπου, ὡς ἀνωτέρω, περὶ τῆς ἀπολιθώσεως ὑπὸ τῆς Ἄφροδίτης τῆς προδοτίδος γραίας.

Ὁ μῦθος οὗτος μετὰ θέμα γενικῶς τὴν γραϊαν ὡς προδοτὴν θὰ ἦτο καὶ τότε νομίζω εὐρῶς διαδεδομένος εἰς τὸν λαόν, θὰ ἀνῆκε δ' ἴσως εἰς κύκλον παραδόσεων, σχετικῶν πρὸς τὴν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν βαρβάρων κατὰ τοὺς πρωίμους χρόνους τῆς Ἀρχαιότητος ἀσκουμένην συστηματικῶς πειρατείαν καὶ ληστείαν ὡς μέσον βιοπορισμοῦ. Περὶ τοῦ τρόπου τούτου τοῦ βίου ἀναφέρεται χαρακτηριστικῶς εἰς τὴν Ὀδύσσ. θ 158-164, μαρτυρεῖ δὲ σαφῶς ἀργότερον ὁ Θουκυδίδης (Α' 5, 7, 8).

1. Ἰω. Τζέτζον, Σχόλια εἰς Λυκόφρ. Ἄλεξ. στ. 826 (ἔκδ. Chr. Gott. Müller, vol. II, 1811, σ. 812). Τὴν παράδοσιν ταύτην παραθέτει ὡς βυζαντινὴν ὁ Φαῖδ. Κουκουλές, εἰς συλλογὴν του βυζαντινῶν παραδόσεων. Βλ. εἰς Ἑπετ. Ἑτ. Βυζ. Σπ., 22 (1952), σ. 16 (=Βυζαντινὸν βίος καὶ πολιτισμὸς, ΣΤ', σ. 309).

2. Ovid. Μεταμ. IV, 760.

3. Ὁ Πλούταρχος. (Ἑρωτικ. Δ) καλεῖ τὸν νέον τοῦτον Εὐξύνθητον, τὴν δὲ σκληρόκαρδον νέαν Λευκομάντιν. Βλ. πλήρη βιβλιογραφίαν εἰς τὴν ἔκδοσιν τῆς Ἀλεξάνδρου τοῦ Λυκόφρονος ὑπὸ Carl von Holzinger, Leipzig 1895, σ. 290 (στ. 826).

R É S U M É

La vieille femme comme traîtresse dans les légendes populaires grecques.

par G. Spyridakis

Dans maints districts du territoire hellénique tout particulièrement dans les îles et dans certaines régions de Thrace, de Roumélie, de Thessalie etc. on trouve des légendes dans lesquelles une vieille femme du pays joue le rôle de traîtresse pendant le siège des fortifications. Elle désigne à l'assiégeant d'un château fort le point faible de la fortification, ce qui permet à l'ennemi de s'en emparer facilement etc.

Dans une légende que l'auteur a enregistrée en 1960, à Ano Lefkara (Chypre), il est dit qu'une source nommée Aghia Marina approvisionnait en eau le château-fort, situé à deux heures de distance du village. L'eau y parvenait par des canalisations.

Lorsque les Vénitiens assiégèrent ce château-fort, qui était défendu par la Reine (Πήγαινα) et dont ils ne parvenaient pas à s'emparer, ils décidèrent de détruire le système d'adduction d'eau, afin de contraindre les assiégés à se rendre. Une vieille femme, arrêtée par les assiégeants, fut forcée de leur désigner l'emplacement des tuyaux. Les défenseurs privés d'eau durent sortir du fort, et c'est ainsi que l'ennemi parvint à s'en emparer.

Il existe dans l'île de Kéa des légendes analogues, relatives au château-fort de Pyrgos à Aghia Marina, et à celui qui est situé au lieu-dit Spolès (où se trouvent les ruines de l'antique Karthaia). Ces forts furent occupés par l'ennemi à la suite d'indications fournies par une vieille sur le système d'approvisionnement en eau. En détruisant la canalisation l'ennemi força les défenseurs à se rendre.

Une autre légende populaire de Galanades (à l'île Naxos) rapporte que les Turcs, après avoir débarqué à Naxos se mirent à la recherche des habitants qui se cachaient après avoir abandonné leur village. Tandis qu'un berger qu'ils avaient arrêté refusait de leur dévoiler l'emplacement de la cachette, une vieille femme, à laquelle ils avaient promis la vie sauve, les conduisit jusqu' à la grotte où les villageois s'étaient réfugiés.

Dans l'île d'Amorgos il existe deux emplacements, l'un nommé «Mar-

couli», l'autre «Précipice de la vieille femme». Ils sont liés tous deux à la légende suivante. Des pirates partis à la recherche du héros Marcoulis, caché dans la grotte de même nom, parvinrent à découvrir sa retraite grâce aux indications d'une vieille femme, que par la suite ils la précipitèrent dans la mer du haut de la dite grotte.

À Cythère (Cérigo) il est également question d'une femme qui, arrêtée par les assiégeants devant le fort de St Démétrius, fut contrainte par eux de leur livrer les clefs de la ville.

Des réfugiés de Sténimachos, en Roumélie Orientale, connaissent une légende selon laquelle une saillie rocheuse, dénommée Koutra et située au sommet du mont Rhodope, représente une femme pétrifiée. Au moment où les Turcs assiégeaient la ville, une femme se trouvant au haut de la montagne indiqua à l'ennemi un passage par où celui-ci parvint à se faufiler et à occuper la forteresse. Le roi trahi maudit la traîtresse qui fut changée en pierre.

Ce thème de la vieille traîtresse se trouve encore dans des légendes de Thessalie Occidentale et d'Épire du Nord.

La vieille femme, considérée comme conseillère et complice pour la réussite d'un projet constitue, comme on le sait, un thème commun dans la tradition populaire et en particulier dans les contes, non seulement dans ceux du peuple grec mais aussi dans ceux d'autres peuples.

Déjà dans l'antiquité la vieille femme apparaît comme le personnage principal dans les activités magiques. Dans les contes même elle assiste, comme aide ou conseillère, à l'exécution d'opérations difficiles. Elle apparaît de même dans les légendes populaires, comme dans le cycle de la vieille bergère pétrifiée par le froid du mois de mars en punition de son dédain envers ce mois.

Le conte de la vieille bergère pétrifiée avec ses moutons ou ses fromages appartient à une légende déjà très ancienne. Sa diffusion ainsi qu'un grand nombre de toponymies comme celles du «Cadavre de la Vieille», du «Saut de la Vieille», du «Tombeau de la Vieille» et d'autres semblables le prouvent.

On a même soutenu que dans ces cas le nom de Γραία (vieille) provient du mot antique Γραία (terre).

On doit distinguer ces dernières légendes de celles connues à Chypre, Naxos, Amorgos et en Roumélie Orientale, qui traitent de l'assistance

donnée par une vieille femme durant l'assaut d'une place forte, légendes qui appartiennent à un cycle spécial.

La plus ancienne variante appartenant à ce cycle est celle citée par Jean Tzetzés (12ème siècle) dans ses Commentaires sur l'«Alexandra» de Lycophron, vers 826. Il est dit dans ce poème et ces commentaires qu'Aphrodite tournée en dérision par les Dieux de l'Olympe à cause de son adultère avec Arès, s'irrita et se cacha à Chypre. L'ayant recherchée en vain, les Dieux finirent par la retrouver grâce aux indications d'une vieille femme qu'Aphrodite furieuse métamorphosa en pierre. Tzetzés rapporte également qu'«une stèle s'élève encore de nos jours sur cet emplacement».

Il existe aussi à Chypre une autre légende antique ayant pour thème la pétrification d'une fille par Aphrodite. Cette fille nommée Anaxarète ayant méprisé un amoureux du nom d'Iphis, même après qu'il se fût suicidé par amour pour elle, fut pétrifiée par la Déesse.

Parmi ces mythes Chypristes, celui de la traîtresse pétrifiée doit être considéré comme étant le plus ancien.

Comme dans le mythe antique, parmi les légendes populaires néohelléniques, seule la légende de Sténimachos fait allusion à la pétrification de la traîtresse, survenue à la suite d'une malédiction.

L'auteur estime que ces légendes doivent constituer une survivance populaire du mythe antique de la vieille traîtresse changée en pierre par Aphrodite. Cette dernière forme devait également être populaire dans l'antiquité.

Le mythe de la vieille traîtresse en général, croit l'auteur, devait être alors aussi répandu, et appartenait peut-être à un cycle de légendes relatives à la piraterie et au pillage, exercés systématiquement comme moyen d'approvisionnement à une époque reculée, par les Grecs et par les Barbares; le fait est attesté explicitement dans l'Odyssée VIII, 158-164, et plus tard dans Thucydide (I 5, 7, 8).

ΑΝΕΚΔΟΤΟΙ ΔΥΪΣΤΙΚΑΙ ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΛΑΟΥ

ΥΠΟ

ΔΗΜ. Β. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ

Εἰς τὰς δημόδεις «κοσμογονικὰς παραδόσεις» δύνανται νὰ περιληφθοῦν καὶ αἱ διηγήσεις τοῦ καθ' ἡμᾶς λαοῦ αἱ σχετικαὶ πρὸς τὴν δημιουργίαν τοῦ ἀνθρώπου, τινῶν ἐκ τῶν ζώων καὶ φυτῶν, τῆς κατασκευῆς οἰκοδομημάτων καὶ ἐκτελέσεως ἄλλων πραγμάτων ἄλλ' ἐπροτίμησα νὰ περιλάβω αὐτὰς ὑπὸ τὸν ὡς ἄνω τίτλον, διότι αὐταὶ κυρίως συνδέονται πρὸς δοξασίας, προεληθούσας ἐκ τῶν δυϊστικῶν ἰδεῶν καὶ ἀντιλήψεων τῶν αἰρετικῶν κατὰ τὸν μεσαῖωνα Γνωστικῶν, Παιλικιανῶν καὶ Βογομύλων.

Ἐν τῇ παρουσίᾳ μελέτῃ δημοσιεύω ἀνέκδοτα κείμενα τῶν δημοδῶν διηγήσεων τούτων ἐκ διαφόρων περιοχῶν τῆς Ἑλλάδος καί, μετὰ σύγκρισιν πρὸς ὁμοίας ἢ ἀναλόγους τῆς ρουμανικῆς προφορικῆς παραδόσεως, κάμνω σύντομον λόγον περὶ τῆς προελεύσεως αὐτῶν.

Α'. ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Ἡ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου.

Ὁ Θεὸς πρῶτον ἐφτείασε τὸν Ἀδὰμ καὶ τὸν ἔβαλε στὴν Παράδεισον καὶ ἐκαθόντανε μαζὶ μὲ τὰ ἄλλα ζῶα, ποὺ εἶχε φτεριάσει πρωτότερα, καὶ ἐζοῦσε μὲ ἀμβροσίαν (ὅπως κατόπιον ἐζοῦσαν καὶ οἱ Θεοὶ τῶν Ἑλλήνων)¹, καὶ δὲν εἶχε καμμιά σκοτούρα ἐνῶ ὁ Θεὸς εἶχε τὴν ἐγγοία νὰ μὴ χτυπήσουν τ' ἀστέργια τὸ ἓνα μὲ τὸ ἄλλο καὶ ἐβάσταγε τὶς κλωνές, ποὺ τὰ εἶχε δεμένα, ἐφρόντιζε νὰν τὰ ἀνάβῃ τὸ βράδν, γιὰ νὰ φωτίζη τὴ γῆ, καὶ νὰν τὰ σβέβῃ τὴν ἀυγὴ καὶ ν' ἀνάβῃ τὸν ἥλιο, γιὰ νὰ φωτίζη τὴ γῆ.

Βλέποντας τὸν Ἀδὰμ νὰ κάθεται καὶ νὰ παίζη μὲ τὰ ζῶα, ποὺ ἦσαν ἡμερα, χωρὶς καμμιά σκοτούρα, εἶπε μέσα του: «Μωρὸ ἐγὼ εἶμαι Θεὸς ἢ ἐκεῖνος ὁ κερατᾶς, ποὺ κάθεται ξαπλωμένος καὶ δὲν τοῦ καίγεται καρφὶ γιὰ τίποτα!...». Ὁ Διάβο-

1. Ἐνταῦθα προφανῶς ὁ συλλογεὺς Χ. Κορύλλος παρεμβάλλει εἰς τὴν λαϊκὴν διήγησιν φράσεις ἰδικὰς του. Τὸ ἴδιον κάμνει καὶ κατωτέρω.

λος, πὸν κατάλαβε τί συλλογᾶται ὁ Θεός, γιατί ἦτανε πρῶτα ἄγγελος, πάει στὸ Θεὸ καὶ τοῦ λέει: — «Δίκιο ἔχεις γιὰ ὅτι σκέπτεσαι. Μοῦ δίνεις τὴν ἄδεια γὰν τοῦ δώσω ἴγὼ δουλειά, γιὰ νὰ μὴν κάθεται ἔτσι ἕξενιαστος;». — «Σοῦ δίνω, τοῦ λέει ὁ Θεός, γιὰ νὰ ἰδῶ τί θὰ κάμης!». Ὁ Διάβολος ἐπῆγε στὸ ἀργαστήρι του καὶ ἔφτιασε τὴν Εὔα, ὅσο ἐμποροῦσε ὁμορφή, καὶ τὴν ἐπαρουσίασε τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ εἶπε γὰν τῆς φουσήση προὐν ζωῆς, γιατί ἦτανε ψόφια. Ὁ Θεός, ἀφοῦ τὴν περιεργάστη καὶ τὴν ἐθαύμασε, ἐπαίνεψε τὸ Διάβολο γιὰ τὴν τέχνη του καὶ τὴν ἐζωνιάνεψε τὴν Εὔα. Τότες τὴν ἐπῆρ' ὁ Διάβολος κατὰ μέρος καὶ τῆς εἶπε κάτι λόγια στ' αὐτὴ καὶ τὴν ἔστειλε νὰ πάη στὸν Ἀδὰμ γιὰ συντροφιά του, πὸν τοῦ στέλνει ὁ Θεός. Ὁ Ἀδὰμ, σὰν τὴν εἶδε καὶ ἔμαθε πὸς τὴν ἔστειλε ὁ Θεός, εἰπὼν «οὐ καλὸν εἶναι τὸν ἄνθρωπον μόνον· ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθόν», ἐχάρηκε πολὺ καὶ τῆς ἔστρωσε μερικὰ σκυόφυλλα καὶ ἐκάθησε κοντά του. Ἀφοῦ ἐγνωριστήκανε καλὰ καὶ εἶδανε τί εἶχε ὁ ἕνας παραπάνου καὶ τί ἔλλειπε τοῦ ἄλλουνοῦ, ἀπ' τὴ χαρά του ὁ Ἀδὰμ ἐλησμόνησε τὴν ἐπιτολή τοῦ Θεοῦ νὰ μὴ φάγη τὸ ξύλον τῆς γνώσεως τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρὸν καὶ κατὰ παρακίνησι τῆς Εὔας, πὸν εἶχε διαταχθῆ ἀπὸ τὸ Διάβολο, τὸ ἔφαγε μαζί μὲ τὴν Εὔα. Ἔπραξαν τὸ πονηρόν!

Τότες τὰ θηρία ἀγριέψανε καὶ τοὺς ἐπέσανε ἀπάνου καὶ τὰ φειδία καὶ οἱ σκορπαῖοι καὶ τὰ ἄλλα κακοποιὰ ζῷα καὶ ὁ Παράδεισος ἐσηκώθηκε τὸ ἴνα πόδι. Βλέποντας ὁ Θεός ἕνα τέτοιο πρᾶγμα, ἔστειλε τὸν ἄγγελο μὲ τὴν πυρρίνην ρομφαίαν καὶ τοὺς ἔβγαλε ὄξω ἀπὸ τὸν Παράδεισο καὶ τοὺς εἶπε: «Ἐν ἰδρωτί τοῦ προσώπου των φαγεῖν τὸν ἄρτον των». Γιὰ τοῦτο ὁ Θεός ἔδωσε ἐπιτολή νὰ μὴν ἔμπη ποτὲ γυναῖκα στὸν Παράδεισο, ἀφοῦ μὰ ὦρα ἐκάθησε ἡ Εὔα μέσα καὶ δὲν ἄφησε παλούκι στὸ φράχτη. Λένε πὸς ἡ Ἁγία Αἰκατερόνη ἐφόρσε φουσιανέλλες καὶ ἐμπῆκε γιὰ σπανὸς καί, δταν τὴν ἀνακαλύψανε, τὴν ἔβγαλαν ὄξω καὶ τὴν ἔβαλαν νὰ σιγουράη τὸ κοτιέτζι τοῦ Παραδείσου. Ὡστε ἄδικα νηστεύοννε οἱ γυναῖκες!

(Πελοπόννησος. — Λαογρ. Ἀρχ., χειρ. ἀρ. 2268, σ. 1218-19, συλλογὴ Χ. Κορούλλου, Ἀχαΐα-Ἡλις, 1926;). [Ἐφεξῆς: Λαογρ. Ἀρχ.=Λ.Α.]

2. Περὶ τοῦ ἀρνησαμένου τὸν Χριστὸν ἐγγράφως.

Ὅταν ὁ Ἀδὰμ καὶ ἡ Εὔα διώχτηκαν ἀπὸ τὸν Παράδεισο, ἤκλιγαν καὶ θρηνοῦσαν γιὰ τὰ καλὰ πού ἔχασαν. Μιά μέρα, κεῖ πὸν γκιζεροῦσαν¹ κοντὰ σ' ἕνα ποντάμ., βλέπ'ν ἕναν ἄνθρωπο γὰν τς πλησιάζ'. Ἦταν ὁ Τρισκατάρατος καὶ ὁ πονταμὸς ἦταν ὁ Ἰορδάνης. Λέει στὸν Ἀδὰμ ὁ Τρισκατάρατος: «Ἔ, Ἀδὰμ, μὴ στενοχωριέσαι ἰγὼ θὰ σ' δώκω οὐλα τὰ καλὰ, πού ἴν' σ' γῆς, δταν θὰ μοῦ ὑπογράψ'ς ἰδῶ (καὶ τοῦ

1. ἐπλανῶντο.

δείχν' μιὰ πλάκα) ὅτι θὰ εἶσι πάντοτις δικός μ'». Ὁ καημένος ὁ Ἀδάμ ἔβαλε τ'ν ὑπογραφή τ' κὶ ὁ Τρισκατάρατος πῆρι τ'ν πλάκα κὶ πῆγι κὶ τ'ν ἔκρυνε σ' ἓνα βιρὸ¹ σὺν πουτάμ'. Ἡ πλάκα ἔμειν' ἱκεῖ ὡς ὅτον ὁ Χριστὸς βαφτίσ'κι στὸν Ἰορδάν' κὶ διαλύθ'κι τ' ὁμόλογο² τοῦ Ἀδάμ μὴ τὸ Σαϊτάν.

(Λυτικὸν Ζαγόριον Ἡπίρου. — Δ. Α. χειρ., ἀρ. 2453, σ. 77, συλλ. Δ. Β. Οἰκονομίδου, 1962).

3. Ἡ δημιουργία τοῦ λύκου.

Α'.

Τὸν παλιὸ καιρὸ ὁ Θεὸς ἔχτισε ὅλο τὸν κόσμον, ὁ Διάβολος ἔπλασε τὸ λύκο, μὰ ψυχὴ δὲ μπόρεσε νὰ τόνε δώσ'. Πῆγε κ' εἶπε σὺν Θεό, ἴδὼ αὐτὸ τὸ ζῶν τὸ ἄκαμα, τί νὰ τὸ κάμω νὰ περπατήσ'; Εἶπε κὶ ὁ Θεός, πᾶνε μέσα σὺν βουνό, κάμε ἓνα μαντρί, ἔμπα μέσα, βγάνε τὸ πόδι σ' ἔξω καὶ πές, «σῆκω, λύκο, φάγε με» καὶ θὰ περπατήσ'. Πῆγ' ὁ Διάβολος, ἔκαμε τὸ μαντρί, μπῆκε μέσα, ἔβγαλε τὸ πόδι τ' ἔξω κ' εἶπε, «σῆκω, λύκο, φάγε με». Ὁ λύκος σηκώθηκε κ' ἔφαγε τὸ πόδι τ'. Ἀπὸ τότες ὁ Διάβολος ἀπόμ'νε μ' ἓνα ποδάρι κ' εἶναι κουτσοπόδαρος.

(Ανατολικὴ Θράκη. — Κατ' ἀνακοίνωσιν τῆς Κας Ἑλληνικῆς Σταμούλη Σαραντῆ.

Β'.

Τὸ λύκο τὸν ἔφκειασε ὁ Διάβολος μὲ τέσσερα ξύλα. Ἄμα τὸν ἐτελείωσε, πῆγε σὺν Θεὸ καὶ τοῦ πε: — «Κύριε, ἔφκειασα ἓνα ζῶν, πές μου, πῶς νὰ τὸ ζωντανέψω». — «Μάλιστα, τοῦ πε ὁ Θεός, πῆγαινε καὶ πές τον: «Σῆκω ἀπάνω περπάτα καὶ νὰ φῶς τὸ πόδι τοῦ ἀφέντη σου». Ὁ Διάβολος γύρισε πάλι καὶ πῆγε ἐκεῖ, πού εἶχε φκειασμένον τὸ λύκο, ἀλλὰ τοῦ πε μονάχα: «Σῆκω, λύκε, καὶ περπάτα». Ὁ λύκος δὲ ζωντάνεψε. Ὁ Θεὸς κατάλαβε τί ἔγινε καὶ τοῦ λέει: «Πῆγαινε νὰ τοῦ πῆς ὅλα τὰ λόγια ὅσα σοῦ εἶπα». Ὁ Διάβολος τότε πῆγε καὶ τοῦ εἶπε ἔτσι. Ὁ λύκος ἐζωντάνεψε καὶ ἔφαγε καὶ τὸ πόδι τοῦ Διαβόλου. Ἀπὸ τότε καὶ ὕστερα ὁ Διάβολος εἶναι κουτσός. Ἀλλὰ καὶ ὁ λύκος, ἐπειδὴ τὸν ἔφκειασε ὁ Διάβολος μὲ ξύλα, ἔχει λαμὸ ξυλιασμένο, δὲ μπορεῖ νὰ τὸν γυρίσῃ, ἂν δὲν γυρίσῃ καὶ ὅλο τὸ κορμὶ του. Εἶναι καὶ μονάντερος. Ἐχει ἓνα μονάχα ἄντερο, ἀλλὰ χωνεύει καὶ τὴν πέτρα ἀκόμα. Γι' αὐτὸ καὶ γὰ ἄνθρωπο, πὸν χωνεύει, λένε πῶς εἶναι μονάντερος σὰ λύκος.

(Αἰτωλία. — Δ. Α. χειρ., ἀρ. 148, σ. 1, συλλ. Δ. Λουκοπούλου, 1919).

Γ'.

Ἀφοῦ ὁ Χριστὸς φύλαγε τὰ πρόβατα, εἶχε καὶ μαζί του τὰ σκῆλιά. Καὶ παρουσιάζεται ὁ δαίμονας σὺν Χριστὸ καὶ τ' λέει: «Τ' εἶν' αὐτά;» — «Αὐτὰ εἶναι σκῆλιά»,

1. λακκούβα. 2. συμφωνητικόν.

τοῦ λέει ὁ Χριστός, «καὶ φυλᾶν τὰ πρόβατα». Λέει: «πρέπει νὰ ᾶχω κ' ἐγὼ ἕνα τέτοιο νὰ μοῦ φυλᾶν τὰ γίδια», ἐπειδὴς εἶναι τὰ γίδια τοῦ Διαβόλου. Τοῦ λέει ὁ Χριστός: «Θὰ σὲ ὀρμηνέρω δῶ νὰ φκειάσης καὶ σὺ ἕνα σκ'λί. Θὰ πᾶς, ἔλθει, νὰ κόψης ἕνα κούτσουρο ἀπὸ μιὰ ἀγραπιδιά, γκορτζιά, καὶ θὰ τὴ κοντοκοριάσης, καὶ ἀφοῦ θὰ εἶναι ἴσο τὸ κούτσουρο, ἀπὸ δῶ κομμένο καὶ ἀπὸ κεῖ κομμένο, θὰ τὸ κλωτσήσης μὲ τὸ ποδάρ' καὶ θὰ τ' πῆς: «Σήκ' ἀπάνω νὰ φᾶς τὸν ἀφέντη σ'». Ὁ Διάβολος ἔφυγε κ' ἔκοψε τὸ κούτσουρ' ἀπὸ τὴν ἀγραπιδιά καί, ἀφοῦ τὸ κοντοκούριασε, πονηρεύκε ὁμιως μήπως σηκωθῆ καὶ τὸν φάη καὶ ἔφκειασε ἕνα λάκκο καὶ μπῆκε μέσα ὁ Διάβολος στὸ λάκκο καὶ ἔβγαλε τὸ ποδάρι τ' ὄξω. Καὶ τὸ κλωτσαίει τὸ κούτσουρο μὲ τὸ ποδάρ'. Καὶ τ' λέει: «Σήκω νὰ φᾶς τὸν ἀφέντη σου!» Κ' ἔτσι τὸ κούτσουρο ἔγινε λύκος καὶ τοῦ τρώει τὸ ποδάρ'. Καὶ γι αὐτὸ εἶναι κοντοδοαίμονας καὶ ὁ λύκος εἶναι ἀλύγιστος, κούτσουρο¹.

(Πράματα Ἠλείου. — Λ.Α. χειρ., ἀρ. 2302, σ. 580-81, συλλ. Δ. Β. Οἰκονομίδου, 1959).

Δ'.

Πίσ' ἀπ' τὴν Ἀστράκα, πού' ναι τὸ βουνὸ τὸ Λειβαδάκι τοῦ Ρομπόζ', ἰκεῖ πέρα κατοικοῦσι ὁ Χριστὸς μὲ τὸ Σαϊτάνη τὸ μιγάλο. Ὁ Χριστὸς εἶχε πρόβατα καὶ ὁ Σαϊτάνης εἶχε γίδια. Φθονοῦσαν ἕνας τὸν ἄλλο. Ὁ Χριστὸς ἔκανε καλὰ ἔργα, ὁ Σαϊτάνης κακά. Ὅτι ἔργα ἔκανε ὁ Σαϊτάνης, ὁ Χριστὸς τς ἔδωκε ἀναπνοὴ καὶ πνεῦμα. Ὁ Χριστὸς εἶχε τὰ πρόβατα. Ὁ Σαϊτάνης ἔφκειασε τὸ λύκο, γιὰ νὰ φάη τὰ πρόβατα τ' Χριστοῦ.

Γιὰ νὰ τὸν φκειάσ', ἐπελέκησ' ἕνα κούτσουρ' ἀπὸ γκορτζιά (ἀγριαγλαδιά), γι αὐτὸ καὶ ὁ λύκος δὲν μπορεῖ νὰ στρέψ', γυρίζ' μονοκόμματος. Κι ὅταν τὸν τελείωσε «τί νὰ τοῦ πῶ τώρα Χρῆστο;». — «Νὰ τ' πῆς τρεῖς φορὲς «σήκω νὰ φᾶς τὸν ἀφέντη σ'». Κι σηκώθ' καὶ ὁ λύκος καὶ τό' φαιε τοῦ Σαϊτάνη τὸ ἕνα τ' πόδ'.

Ὅστερα πάει ὁ λύκος νὰ φάη τὰ πρόβατα τοῦ Χριστοῦ. Ὁ Χριστὸς ἀπόλυνε τὴ γκλίτσα τ' κ' ἔγινε σκύλος κ' ἐκνήγησε τὸ λύκο.

Ἐβαλαν τὰ γίδια νὰ τ' ἀρμέξουν' ὁ Χριστὸς ἄρμιγι καὶ ὁ Σαϊτάν'ς τὰ βάριγε, γιὰ νὰ περνᾶν μὲ τὴν ἀράδα μέσα στὴ στρούγγα καὶ νὰ τ' ἀρμέγ' ὁ Χριστὸς. Ἀλλὰ ὁ Χριστὸς μὲ τὸ τοιμπούκ' πού' εἶχε τὰ 'καιγε στὸ γόνα, τὰ βούλλωνε, γι' αὐτὸ δὲν ἔχουν μαλλιά στὸ γόνα, ἔχουν τὴ βούλλα του κ' εἶναι σημαδεμένα. Ὅσα σημάδεψε, ἡμέρεψαν. Ὅταν κατάλαβε ὁ Σαϊτάν'ς ὅτι ἡμέρεψαν τὰ γίδια, ἀπέταξε τὴ σκούφια

1. Σημειωτέον ὅτι ὁ διηγηθεὶς εἰς ἐμὲ τὴν παράδοσιν ταύτην Δ. Γ. Τσιλιγιάννης, ἐτῶν 37, κτηνοτρόφος, προσέθεσεν: «Ὁ λύκος δὲν μυρίζεται» (=δὲν ἔχει ὄσφρησιν), γιὰ τὸν ἔχει ὁ διάβολος φκειαιγμένο ἀπὸ ἀγριογκορτζιά.

ὁ ἐκεῖνα πού' χε μέσ' στή στρούγγα, πού' ταν ἀνάρμεγα, καὶ τὰ λάκισε κ' ἔφ'γαν, καὶ αὐτὰ εἶναι τ' ἀγριόγριδα, πού' δὲν ἔχουν βούλλα καὶ τὰ κατέχ' ὁ Ζαΐτάν'ς σήμιρα¹,

(Σαρακατσάνοι Πατιγγου Ζαγορίου Ἡπείρου.—Λ.Α. χειρ., ἀρ. 2453, σ. 195-97, συλλ. Δ. Β. Οἰκονομίδου, 1962).

4. Ἡ δημιουργία τῆς γίδας.

Α'.

Τῇ γίδα τὴν ἔφτειασ² ὁ Διάβολος καὶ οὐλα τὰ γίδια, ἀλλὰ δὲν ἐμπόρεσε νὰν τὰ κάμη νὰ κἀθουνται, γιατί δὲν ἐλυγάγαρε τὰ γόναιά τους καὶ ἔτοι ἔστεκόσαντε πάντα ὀλόρθα κ' ἐφοφάγαρε. Ὅταν συναπαντήθηκε μὲ τὸ Χριστό, τοῦ εἶπε ὅτι «ἔφτειασα ἓνα ζῶο, ἀλλὰ δὲν μπορῶ νὰν τὸ κάμω νὰ κάτση χάμου καὶ μοῦ ψοφάει» καὶ τοῦ ἔδειξε τὰ γίδια. Τότες ὁ Χριστὸς ἔβγαλε τὴ βούλλα του καὶ ἐβούλλωσε τὰ γίδια στὰ γόναια τῶν μπροστινῶν ποδιῶν καὶ ἀμέσως ἐκαθίσανε. Γιὰ τοῦτο τὰ γίδια ἔχουνε στὰ μπροστινὰ πόδια ἀπὸ μία βούλλα στὸ κάθε γόναιο, τὴ βούλλα τοῦ Χριστοῦ.

Ὅτι ἡ γίδα εἶναι πλάσμα τοῦ Διαβόλου φαίνεται ἀπὸ τὴ φτειασή της, διότι ἔχει κέρατα καὶ γένεια, ἐνῶ ἡ προβατίνα δὲν ἔχει δὲ βόσκει χάμου στὴ γῆ, ὅπως τὸ πρόβατο, ἀλλὰ σκαλώνει στὰ κλαργιά καὶ τρώει τὰ τρυφερὰ βλαστάργια καὶ ἔτσι καταστρέφει τὰ δάση. Τὸ χειρότερο ἀπ' οὐλα εἶναι καὶ ξετσιόπιωτη³, διότι ἐνῶ τὸ πρόβατο καὶ τὰ ἄλλα ζῶα ἔχουν κρεμασμένη τὴ νουρά τους καὶ σκεπάζουν (τὰ θηλυκά) τὰ κρῦφια μέλη τους, ἡ γίδα ἔχει σηκωμένη τὴ νουρά της καὶ φαίνουσαι οὐλα της.

(Ἀχαΐα - Ἡλις.—Λ.Α. χειρ., ἀρ. 2268, σ. 1222-23, συλλ. Χ. Κορόλλου, 1926;).

Β'.

Μιὰ φορὰ, πού' βγῆκε ὁ Διάβολος, βαλθῆκαν μὲ τὸ Χριστὸ νὰ κάμουν δυὸ πράματα. Ὁ Διάβολος ἔφκειαζε τὰ γίδια καὶ δὲ μποροῦσαν νὰ γονατίσουν, διὰ κοιμῶνταν, καθόλου. Ὁ Χριστὸς ἔφκειαζε τὰ πρόβατα καὶ μποροῦσαν νὰ γονατίσουν καὶ κοιμῶνταν ὅλο τὸ μεσημέρι. Τὰ γίδια, πού' δὲν μποροῦσαν νὰ γονατίσουν, ἔφευγαν, ὅλο ἔφευγαν καὶ ὁ Διάβολος, πού' πάγαυε κοντά, ἀνάπαυη δὲν εὔρισκε. Ἀπόστιασε. Τότε ὁ Διάβολος ρώτησε τὸ Χριστό, πῶς τὰ κατάρφε νὰ κοιμῶνται τὰ πρόβατά του. Ὁ Χριστὸς δὲν τοῦ εἶπε τίποτα.

1. Διήγησις ὑπὸ Θ. Τσουμάνη, ἐτῶν 47, σκηνίτου Σαρακατσάνου.

2. ἀναιδής.

Τότε καὶ ὁ Διάβολος σοφίστηκε μὲ τὰ κέρατά του καὶ ἔκοψε μὲ πέτσα ἀπ' τὰ γόνατα τῶν γιδιῶν καὶ τὰ κατάφερε νὰ γονατίζουν καὶ νὰ κοιμοῦνται. Ἐπὶ τότε καὶ ὅσοι μπόρουν τὰ γίδια νὰ γονατῶν καὶ νὰ κοιμοῦνται τὸ μεσημέρι.

Γιὰ νὰ ἐκδικηθῆ τὸ Χριστὸ ὁ Διάβολος ἔφκειασε τὴν ἀλεπού καὶ τὸ λύκο καὶ ἐπῆγαιναν καὶ ἔτρωγαν τὰ πρόβατα ἄρνια καὶ πρόβατα τὰ σακάτευαν. Ὁ Ἰησοῦς Χριστός, γιὰ νὰ τὸν ἐκδικηθῆ τὸ Διάβολο, ἔφκειασε τὸ μαντρόσκυλο καὶ αὐτὸς κνηγὰι τὰ γίδια καὶ φεύγουν ἀπ' τὸ μπουλουκι.

Πάλαι ὁ Διάβολος ἔφκειασε τὸ λαγὸ νὰ τρέχῃ πολὺ. Καὶ ὁ Χριστὸς ἔκαμε τὸ λαγωνικὸ νὰ κνηγᾷ τὸ λαγὸ.

(Αἰτωλία.—Λ.Α. χειρ., ἀρ. 868, σ. 22, συλλ. Νικολ. Ραμαντιάνη, 1927).

Γ'.

Τὰ γίδια ἦταν ὅλα ἄγρια ἦταν τοῦ Σατανᾶ. Καὶ ἀφοῦ ὁ Χριστὸς εἶδε ὅτι τὰ γίδια αὐτὰ ἦταν ὅλα ἄγρια, σκέφτηκε, πῶς θὰ τὰ κάμῃ ἡμερα. Καὶ λέει στὸ προσωπικό τ'. «Μαζέψετε αὐτὰ τὰ γίδια μὲ τὴ βοήθεια τῆ δικῆ μου, ἅς εἶναι ἄγρια, καὶ θὰ τὰ βάλωμε μέσ' ὃ ἓνα μαντρί».

Ἀφοῦ τὰ μάζεψαν τὰ γίδια καὶ τὰ ἔβαλαν μέσα σ' ἓνα μαντρί, τότε ὁ Χριστὸς λέει: «Καθίστε νὰ τ' ἀρμέξωμε». Ἀφοῦ ἄρμεγαν, συνεχοῦσαν, παίρνει ὁ Χριστὸς τὸ γάλα πὸ ἔπεφτε στὸ καρδάρ' καὶ τὰ σφράγιζε τὰ γίδια στὰ γόνατα καί, ἀφοῦ τὰ σφράγιζε, τὰ γίδια ἡμέρευαν, ἡμεροῦσαν καὶ κοιμοῦνταν ἐκεῖ.

Ὁ Σατανᾶς παρουσιάστικε στὴ στρουγγα. Καὶ ἀφοῦ τελείωσαν τὰ γίδια καὶ ἦταν λίγα μέσα, βλέπει μπροστὰ στὸ καρδάρι ἄσπρο γάλα καὶ τὰ γίδια νὰ κοιμοῦνται μπροστὰ ὅλα, ἡμερα, γιὰ τὸν Σατανᾶ τὸ γάλα ἦταν κόκκινο. Καὶ ἀπὸ τὴν τρέλλα τ' ὁ Σατανᾶς βγάζει τὴ σκούφια τ' καὶ προγγάει τὰ γίδια, πού ἔταν στὴν στρουγγα, καὶ ἔφυγαν καὶ ἔγιναν ἄγρια. Γι' αὐτὸ εἶναι καὶ ἀσφράγιστα, ἀγριογίδια, πὸν κοιμοῦνται μὲ τὰ πόδια τεντωμένα¹.

(Ποιήματα Ἡσίου.—Λ.Α. χειρ., ἀρ. 2302, σ. 577-78, συλλ. Α. Β. Οἰκονομίδου 1959).

1. Ἡ διήγησις ἀνήκει εἰς τὸν Δημ. Γ. Τσιλιγιάννην, ἐτῶν 37 ποιμένα, ἐκ Πραμάντων, γραμμ. γνώσεις τοῦ δημοτικοῦ. Κατὰ τὸν Παναγ. Τσιλιγιάννην, ἐτῶν 33, ποιμένα, μὲ γραμματικὰς γνώσεις τοῦ δημοτικοῦ, «ὁ Διάβολος, μόλις εἶδε τὸ Χριστὸν ἄρμεγῃ τὰ γίδια καὶ νὰ τὰ σφραγίσῃ ὅτι γόνατα μὲ τὸ ἀφρί, ἀμέσως πετάει τὴ σκούφια στὰ ὑπόλοιπα, πὸν ἦταν μέσα στὴ στρουγγα, καὶ ἀμέσως ἔφυγαν, ἐνῶ τὰ σφραγισμένα ἔμειναν ἡμερα». Λ.Α. χειρ., ἀρ. 2302, σ. 578, συλλ. Α. Β. Οἰκονομίδου, 1959.

Δ'

Ὁ Χριστὸς εἶχε τὰ πρόβατα καὶ τ' ἄρμεγε κ' ἤβγαζε γάλα ἄσπρο. Ὁ Διάβολος εἶχε τὰ (γ)ίδια καὶ ἀρμέοντας ἔβγαζε γάλα κόκκινο σὰ γαῖμα. Γι' αὐτὸ παρακάλεσε τὸ Χριστὸ νὰ πάη στὴ στρούγγα του νὰ τ' ἀρμέξῃ μὰ βολὰ καὶ αὐτός. Πῆγε καὶ ὁ Χριστὸς καὶ ἄρμεγε γάλα ἄσπρο, ἀλλὰ ἅμα τ' ἀπάρμεγε, τὰ βούλλωνε καὶ ὄλας μὲ τὴ φλόερα του στὸ ποδάρι. Γι' αὐτὸ τὰ (γ)ίδια κ' ἔχουν τὴ βούλλα τοῦ Χριστοῦ στὰ ποδάρια. Ὁ Διάβολος, ὄντας εἶδε τὸ Χριστὸ, πὸν τὰ βούλλωνε, γιατί ὄσα βουλλώνονταν γένουνταν αὐτουνοῦ, τὰ χούγιαζε κ' ἔφρυβαν ἀπὸ τὴ στρούγγα. Καὶ σήμερα αὐτὰ εἶναι τ' ἄγριοῖδα.

(Παραμυθιά Ἐπειροῦ.—Λ.Α. χειρ., ἀρ. 1365, σ. 381, συλλ. Σπ. Μουσελίμη, Παραμυθιά, 1938).

Ε'

Τὰ γίδια, διὰν βρέχη, κατεβάζουν τὴν οὐρά τς καὶ διὰν εἶναι ἥλιος, τὴ σηκώνουν ἀπάνω. Λένε πὸς τὰ ἴφκειαζε ὁ Διάβολος καὶ τὸν ἀκοῦνε νὰ τὴν κατιβάζ'ν, διὰν βρέχη καὶ νὰ τὴν ἀνιβάξ'ν, διὰν εἶναι ἥλιος.

(Αὐλότοπος Σουλίου.—Λ.Α. χειρ., ἀρ. 2277 Β', σ. 487, συλλ. Α. Β. Οικονομίδου, 1958).

5. Ἡ δημιουργία τοῦ λαγοῦ.

Ἐναγ καιρὸ ὁ Χριστὸς καὶ ὁ Διάβολος ἀνταμωθήκανε. Μία ἡμέρα λέει ὁ Διάβολος στὸ Χριστὸ ὅτι ἔφτιασε ἕνα ζῶο πὸν κανένα ἄλλο δὲν τὸ πιάνει στήμ πηλάλα' καὶ ἀμέσως βγάνει ἀπὸ κάτον ἀπὸ τὴν καπὸτα του ἕνα λαγὸ καὶ τὸν ἀπόλυσε καὶ ἔτρεχε πάρα πολὺ. Τὴν ἄλλ' ἡμέρα, πὸν ἀνταμωθήκανε πάλι, λέει ὁ Χριστὸς τοῦ Διαβόλου. — «Γιὰ ἀπόλυσε πάλι ἐκεῖνο τὸ ζῶο, πὸν ἔφτιασες». Ὁ Διάβολος ἀπόλυσε τὸ λαγὸ χαρούμενος καὶ ἀμέσως ὁ Χριστὸς ἀπόλυσε τὸ λαγωνικό, πὸν εἶχε φτιάσει ἐπίτηδες, καὶ τὸν ἔπιασε τὸ λαγὸ. Ὁ Διάβολος ἐλυπήθηκε γιατί τὸν ἐνίκησε ὁ Χριστὸς καὶ ἀμέσως ἐμάζωξε οὐλοὺς τοὺς λαγοὺς καὶ τοὺς ἐπρόσταξε κάθε νύχτα νὰ βγαίνουνε καὶ νὰν τοῦ ὀργώνουν τὰ χωράφια του, κ' ἐκεῖνοὺς πὸν δὲ θὰ πᾶνε θὰν τοὺς ἀφήνῃ νὰν τοὺς πιάνουν τὰ λαγωνικά καὶ τὴν ἡμέρα ἀκόμη, ἀφοῦ τοὺς ξετροπώνουνε. Γιὰ τοῦτο καὶ οἱ στρατολάτες (ὀδοιπόροι), ἅμα ἀπαντήσουνε στὸ δρόμο τοὺς λαγὸ τὴν ἡμέρα, γυρίζουνε πίσω, γιατί εἶναι ἔργο τοῦ Διαβόλου καὶ ἡ δουλειά τους δὲ θὰ πάη καλά.

(Ἀχαΐα - Ἴλις.—Λ.Α. χειρ., ἀρ. 2268, σ. 1221-22, συλλ. Χ. Κορόλλου, 1926;).

6. Ἡ δημιουργία τοῦ βουβαλιού.

Μιὰν ἄλλη φορὰ πάλε ἐζήτησε ὁ Διάβολος τὴν ἄδεια ἀπὸ τὸ Θεὸ νὰ φτειάσῃ ἓνα ζῶο καλύτερο ἀπὸ τὸ βόιδι καί, ἅμα ἔλαβε τὴν ἄδεια, ἔφτειασε τὸ βουβάλι, δυνατώτερο ἀπ' τὸ βόιδι καὶ μὲ πλέον δυνατὴ φωνή, ποὺ νὰ τρέμῃ ὁ τόπος, ὅταν φωνάζῃ, καὶ μὲ δλόρθα κέρατα καὶ γυρισμένα μπροστά, γιὰ νὰ νικάῃ τὰ ἄλλα ζῶα. Ἄμα τὸ εἶδε ὁ Θεὸς καὶ τὸ ἐζωντάνεψε, τοῦ εἶπε: — «Ἔλα καὶ σύ, μωρὲ βουβέ, ἀλαφροπάτη καὶ πισωκέρη». Καὶ γιὰ τοῦτο τὸ βουβάλι εἶναι βουβό, ὥστε μόλις ἀκούγεται, ὅταν φωνάζῃ παταεὶ ἀλαφρὰ καὶ ἔχει τὰ κέρατα ἀπάνου ἀπὸ τὸ σβέρκο του, γιὰ νὰ μὴ μπορῇ νὰ κερατίσῃ κανένα ζῶο ἢ ἄνθρωπο.

(*Αχαΐα* - Ἡλίας. Λ.Α. χειρ., ἀρ. 2268, σ. 1221, συλλ. Χ. Κορούλλου, 1926;).

7. Ἡ δημιουργία τῆς γκαμήλας.

Ὅταν ὁ Θεὸς ἔφτειασε τὸν κόσμον, ἐπῆγε ὁ Διάβολος καὶ τὸν ἐπαρακάλεσε νὰ τὸν ἀφήσῃ νὰ φτειάσῃ καὶ αὐτὸς ἓνα ζῶον. Ἄφοῦ ἔλαβε τὴν ἄδεια, ἔφτειασε τὴν γκαμήλα, ἓνα ζῶο μεγαλύτερο ἀπὸ ἐκεῖνα πῶφτειασ' ὁ Θεὸς καὶ τὸν ἐπαρακάλεσε νὰ τὴ ζωντανέψῃ, γιὰτὶ ὁ Διάβολος δὲν εἶχε τέτοια δύναμη. Ὁ Θεὸς, ἅμα τὴν εἶδε, τὴν ἐζωντάνεψε καὶ τῆς εἶπε: — «Ἔλα καὶ σύ, λιανοπόδαρη, ἀργοκίνητη, μακροκέφαλη, στραβολαίμα, καμπούρα». Καὶ ἀπὸ τότες ἡ γκαμήλα περπαταεὶ ἀργά, ἔχει στραβὸ λαιμὸ καὶ εἶναι καὶ καμπούρα.

(*Αχαΐα* - Ἡλίας. — Λ.Α. χειρ., ἀρ. 2268, σ. 1221, συλλ. Χ. Κορούλλου, 1926;).

8. Ἡ δημιουργία τῆς ψαρόμυγας.

Τὶς ψαρόμυγες (ἀλογόμυγες), ποὺ κολλᾶνε στὰ ζῶα καὶ τῶνε τραυᾶνε τὸ αἷμα, τὶς ἔστειλε ὁ Διάβολος, γιὰ νὰ βλασητῶνε οἱ ἀγωγιάτες. Τότες κι ὁ Θεὸς ἔστειλε κατὶ ἄλλες μυῖγες, ποὺ τσοὶ λέμε κνηγοί, καὶ τρῶνε τσοὶ ἀλογόμυγες καὶ ἡσυχάζουνε τὰ ζῶα. Οἱ κνηγοὶ βγαίνουνε ἔ ἄ Πνεμάτου τὴν ἡμέρα.

(*Μῆλος*. — Λ.Α. χειρ. ἀρ. 2304, σ. 152, συλλ. Γ. Κ. Σπυριδάκη, 1959).

9. Ἡ δημιουργία τοῦ μύλου.

Α'.

Οἱ παλαιοὶ ἔφκειασαν τὸ μύλο, τὴν κάτω καὶ τὴν ἀπάνω μυλόπετρα. Ἔβαλαν καὶ τὸ νερό. Ἐφερναν οἱ πέτρες γύρω κ' ἔπεφτε τὸ σ'τάρ' ἀπὸ τὸ κοφίν' στὸ κορτοεῖλι. Τὸ κορτοεῖλι τὸ κουνουσαν μὲ τὸ χέρ', γιὰ νὰ πέσ' τὸ σ'τάρ' μέσα στὴ μυλόπε-

τρα. Κουράζονταν πολὺ κι ἀναγκάστ'καν νὰ ρωτήσουν τὸ Σαϊτάν' τί νὰ κάνουν, γιὰ νὰ μὴ κουράζωνται. Κεῖνος τς εἶπε· αὐριο πρῶι θὰ ῥθῶ καὶ θὰ σᾶς ᾤῶ, ἀλλὰ δὲν θὰ γελᾶς² κανένας τὴν ὥρα πού θὰ παρουσιαστῶ ἐκεῖ. Τὸ πρῶι ἄραξε καβάλλα σ' ἓνα λαγό. Οἱ ἄνθρωποι, ἅμα τὸν εἶδαν, γέλασαν. Αὐτὸς θύμωσε καὶ ἔστρωρε νὰ φύβγη. Στὸ φεύγα εἶπε: «Δὲν τοὺς κόβ' τὸ κεφάλ' νὰ βάλουν ἓνα τόντζι¹ νὰ χτυπή στὴν πέτρα, γιὰ νὰ πέφτ' τὸ σ'τάρ'». Ἀκ'σαν, τς ἔκοψ' τὸ κεφάλ' καὶ τὸ φκείαξανε².

(Πετροβοῦνι Ἰωαννίνων. — Λ. Α. χειρ., ἀρ. 2302, σ. 397-98, συλλ. Α. Β. Οἰκονομίδου, 1959).

Β.

Μιά φορὰ οἱ ἄνθρωποι δὲν ἤξεραν πῶς νὰ φκείασουν μύλο, γιὰ νὰ ἀλέθουν. Ἀρμάθιαζαν κάτω πέτρες καὶ αὐτὲς πάλι ξερμαθιάζονταν. Τί νὰ κάμουν καὶ αὐτοί. Πῆγαν καὶ τρυπώσανε σὲ μέρος, πού περνοῦσαν δαιμόνοι, γιὰ ν' ἀκούσουν τί θὰ εἰποῦνε. Σὲ λίγη ὥρα πέρασαν καὶ λέγανε: «Ὡρὲ οἱ χαμένοι νὰ μὴ μποροῦν νὰ στεριώσουν τὸ μύλο! σφῆνα καὶ λιθάρι, σφῆνα καὶ λιθάρι, νὰ πῶς γίνεται ὁ μύλος».

Τὴν ἄλλη μέρα οἱ ἄνθρωποι στέρνωσαν τὸ μύλο κατὰ πού ἄκουσαν τοὺς δαιμόνους. Ὅποτερα ἀπὸ κάμποσον καιρὸ οἱ δαιμόνοι πέρασαν ἀπὸ κεῖ καὶ παραξενεύτηκαν πού εἶδαν τὸ μύλο ἔτοιμο καὶ εἶπαν: «ποιὸς νὰ μᾶς πρόδωκε τὴν τέχνη μας!». Καὶ γι' αὐτὸ οἱ δαιμόνοι ἔχουν νὰ κάμουν μὲ τοὺς μύλους' ἐπίσης καὶ οἱ βρικολάκοι. Οἱ λεχῶνες ποτὲ δὲν πατᾶνε σὲ μύλο. Εἶναι φόβος ἀπὸ τοὺς δαιμόνους.

(Αἰτωλία. — Λ. Α. χειρ., ἀρ. 148, σ. 15, Α. Λουκοπούλου, Αἰτωλία, 1919).

Γ.

Κατὰ τὰ Δωδεκαήμερα δὲν πρέπει νὰ μπαίνουν στοὺς μύλους οἱ σεληνιαζόμενοι, οἱ ὑστερικές γυναῖκες, πού πάσχουν δηλαδὴ ἀπὸ μητρικά, ἀπὸ συγχρόν πονοκέφαλο καὶ ἀπὸ ἄλλα νοσήματα νευρικά, γιὰτὶ ὁ Διάβολος κάθεται μέσα ὡς νοικοκύρης, ἐπειδὴ αὐτὸς ἐκίνησε πρῶτος τὸ μύλο καὶ τὸν κάνει πολλὰς φορὰς καὶ ἀλέθει μόνος του χωρὶς τὸ μύλωνᾶ. Κατὰ τὸν λαϊκὸν μῦθον ὁ Διάβολος ἐκίνησε πρῶτος τὸ μύλο ὡς ἐξῆς «Ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἔφτιασε τὸ μύλο, δὲν εἰμπόρειγε νὰ τὸν βάλῃ σὲ κίνηση, γιὰτὶ τὸν ἐγύριζε δεξιά. Γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ τὸν κουνήσῃ, ἐπροσκάλεσε τὸ Διάβολο νὰν τὸν

1. «τόντζι, μυτερὸ σίδερο, πού γυρίζει ἐπάνω σὲ ἄλλο, πού ἔχει μιὰ τρυπίτσα, γιὰ νὰ μὴ φεύγῃ. Τὰ πάνω τόντζι ἀρσενικό, τὸ κάτω θηλυκό».

2 Ἀνεκοίνωσαν ὁ Χρ. Παπᾶς, ἐτῶν 60.

διατάξη πῶς νὰ κάμῃ, γιὰ νὰ τὸν βάλῃ σὲ κίνηση ν' ἀλέθῃ. Ἔμα τὸν εἶδε ὁ μυλωνᾶς καὶ ὅσοι ἄλλοι ἦσαν ἔκει, ἐσκάσανε σιὰ γέλοια. Τοῦ Διαβόλου τοῦ κακοφάνηκε καὶ ἐγύρισε νὰ φύγῃ λέγοντας: «Οἱ κερατάδες, ποτέ, δὲν θὰ τὸν κοινήσουνε, ἂν δὲν τὸν γυρίσουνε ἀριστερά». Ὁ μυλωνᾶς καὶ οἱ ἄλλοι τ' ἀκούσανε καὶ ἀμέσως ἐγυρίσανε ἀριστερά κ' ἔτσι ἀρχίνησε ὁ μύλος ν' ἀλέθῃ καὶ γιὰ τοῦτο οὔλοι οἱ μύλοι γυρίζουνε ἀριστερά.

(Ἄχαῖα-Ἡλις.—Λ.Α. χειρ., ἀρ. 2268, σ. 949-50, συλλ. Χ. Κορύλλου 1926;).

10. Τζουρλάς-τζαμάρα.

Α'.

Τὸν τζουρλά (=ποιμενικὸν αὐλὸν) τὸν ἐφτειασε ὁ Διάβολος, γιὰ νὰ διασκεδάσῃ, ἀπὸ καλιάμι καὶ δὲν πρέπει γι' αὐτὸ νὰ τὸν βαροῦν τὰ μεσάνυχτα, γιατί μαζώνουντ' οἱ Διαβόλοι καὶ χορεύουν.

Ὁ Χριστὸς τότε, γιὰ νὰ ταπεινώσῃ τὸ Διάβολο, ἐφτειασε τὴ τζαμάρα (εἶδος φλογέρας μήκους μέτρου περίπου, ἐκ διατρήτου βλυστοῦ κουμαριῆς, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ) μὲ πολὺ δυνατώτερη φωνὴ ἀπὸ τὸν τζουρλά. Ὁ Διάβολος ἐφτόνενε καί, γιὰ νὰ τῆς χαλάσῃ τὴ φωνή, ἔκαμε κρυφὰ μιὰ τρούπα στὴν κάτω μεριά, τὸ πίσω μέρος, ἀλλὰ τότες ἡ τζαμάρα ἔβγαλε καλύτερη φωνὴ καὶ ἔτσι ἔοκασ' ὁ Διάβολος ἀπ' τὸ κακό του.

Τὴ τζαμάρα, ὅ,τι ὦρα κι ἂν τὴ βαρᾶς δὲ φοβᾶσαι.

(Ἄχαῖα-Ἡλις.—Λ.Α. χειρ., ἀρ. 2268, σ. 795, συλλ. Χ. Κορύλλου, 1926;).

Β'.

Μιὰ τρούπα χαμ'πλά (=χαμηλά) στ' τζαμάρα τὴ λὲν τρούπα τοῦ Σαϊτάν, γιατί αὐτὸς τ'ν ἐφκειαξί. Ὁ Χριστὸς, σὰν ἐφκειαξί τ' τζαμάρα, ζήλεψ' ὁ Σαϊτάν κ' ἐφκειαξί κι αὐτὸς τ'ν κάτω τρούπα.

(Ἄντ. Ζαγόριον Ἡπείρου.—Λ.Α. χειρ., ἀρ. 2453, σ. 197, συλλ. Α. Β. Οἰκονομίδου, 1962;).

Γ'.

Ἡ τζαμάρα ἔχει μιὰ τρούπα χαμηλά στὸ σωλήνα. ῥώτησαν ἕνα, γιατί ἔχει τὴν τρούπα αὐτὴ καὶ εἶπε: «Ἐπαιξε κάποιος πολὺ καλά τὴ τζαμάρα καὶ ὁ Διάβολος, γιὰ νὰ μὴν παίξῃ τόσο καλά, πῆγε καὶ τὴν τρούπησε γι' αὐτὸ τὴ λένε τρούπα τοῦ Διαβόλου».

Ἀνακοίνωσις ὑπὸ Ν. Γαλάνη (ὅπως τὴν εἶχε ἀκούσει στὸ Καρτενήσι, ὅπου ὑπηρέτει ὡς χωροφύλαξ). Ἀθῆναι 9 Μαρτ. 1953.

Β'. ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Τὰ λεγόμενα ἐν ἀρχῇ τῆς ὡς ἄνω ὑπ' ἀριθμ. 1 Πελοποννησιακῆς παραδόσεως, καθ' ἃ «ὁ Θεός... ἐφρόντιζε ν' ἀνάβῃ τὸ βράδυ τ' ἀστέργια, γὰρ νὰ φωτίζη τὴ γῆ καὶ νὰ τὰ σβένη τὴν ἀγῆ», ἐνθυμίζουσι βυζαντινὴν δοξασίαν, ἀπαντῶσαν παρὰ Μιχ. Γλυκᾶ οὕτω : «Τὸ γὰρ φῶς ἐκεῖνο..., λαβὼν ὁ Θεὸς καὶ διανείμας αὐτὸ τοῖς φωσιῆσι πᾶσιν..., καθάπερ λύχνους, ἐνέθηκεν, ὥστε φαίνειν ἐπὶ τῆς γῆς»¹. Ἡ αὐτὴ περίπου δοξασία ὑπάρχει καὶ εἰς δύο δημοσιευθείσας ὑπ' ἐμοῦ δημῶδεις παραδόσεις ἐκ Νάξου².

Κατωτέρω εἰς τὴν ἐν λόγῳ Πελοποννησιακῇ διήγησιν λέγεται ὅτι, ἀφοῦ «ὁ Θεὸς ἔφτιασε πρῶτον τὸν Ἀδάμ», κατόπιν ὁ Διάβολος, «γὰρ νὰ μὴ κάθεται ξένοιαστος» ὁ πρωτόπλαστος, «ἐπῆγε στὸ ἀργαστήριον τοῦ κ' ἔφτιασε τὴν Εὔα..., τὴν ἐπαρουσίασε τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ εἶπε νὰν τῆς φουσίη προὴν ζωῆς, γιὰτὶ ἦτανε πρόφια».

Ἐν Ρουμανίᾳ ἀπαντᾷ ἡ κατωτέρω δημῶδης διήγησις, καθ' ἣν ὁ ἄνθρωπος ἐπλάσθη, κατὰ μὲν τὸ σῶμα ὑπὸ τοῦ Διαβόλου, κατὰ δὲ τὸ πνεῦμα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. «Ὁ Διάβολος, σὰν εἶδε πὼς μὲ τὸν πνιγμὸν δὲν ἤμπορεῖ νὰ γλυτώσῃ ἀπὸ τὸ Θεὸ καὶ πὼς ἡ γῆ ἐξαπλώθηκε σὰν τέσσερα σημεῖα, ὅπου ὁ Θεὸς τὸν εἶχε ρίξει, σκέφτηκε νὰ πλάσῃ ἕνα ἄνθρωπον, πιστεύοντας ὅτι, ἂν θὰ εἶχεν ἕνα σύντροφο φίλον καὶ ὑποτακτικόν του, θὰ ἤμπορέσῃ εἰς τὸ μέλλον νὰ ἐπιτύχῃ τοὺς σκοποὺς του. Πῆρε λοιπὸν λάσπην κ' ἔκαμε τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου.» Ἐπειτα τοῦ ἔβαλε στὸ στόμα ἕνα καλάμι καὶ ἄρχισε νὰ φουᾷ μ' ὅλην τὴν δύναμιν, γὰρ νὰ τοῦ δώσῃ προή. Ἀλλὰ ὅλη ἡ προσπάθεια πῆγε σὰν χαμένα, γιὰτὶ τὸ πνεῦμα τοῦ Διαβόλου ἔβγαυε ἀπὸ τὴν ἄλλη μερὶν τοῦ ἀνθρώπου. Βλέποντας ὁ Διάβολος πὼς δὲν ἤμπορεῖ νὰ δώσῃ ζωὴν στὸν ἄνθρωπον, πηγαίνει στὸ Θεὸν καὶ τὸν παρακαλεῖ νὰ δώσῃ ζωὴν σ' ἐκεῖνο τὸ κορμὶ, ποὺ ἔκαμε ἀπὸ λάσπην. Ὁ Θεὸς ἐμφουᾷ ἄγιον πνεῦμα στὸν ἄνθρωπον καὶ ὁ ἄνθρωπος παίρνει τὴν ζωὴν μέσα στὴν ψυχὴν του. Γι' αὐτὸ καὶ μέχρι σήμερον ὁ Διάβολος κυριαρχεῖ στὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου, τὸν βασανίζει, ὅσο ὁ ἄνθρωπος ζῆ, τοῦ στέλλει ἀρρώστειαι, διάφορες πληγὰς καὶ ἀνικανότητες, κ' ἔπειτα ξεχωρίζει τὸ πνεῦμα ἀπὸ τὸ σῶμα, ποὺ τὸ ἀφήνει νὰ σαπίσῃ στὴ γῆ καὶ νὰ τὸ φᾶνε τὰ σκουλήκια. Ἡ ψυχὴ ὅμως, ποὺ εἶναι ψίχало ἀπὸ τὸ θεϊκὸν πνεῦμα, μόλις τὸ ἀμαρτωλὸν σῶμα πεθάνῃ, ὑψώνεται πρὸς τὸ Θεόν, ἀπὸ τὸν ὁποῖον προέρχεται»³.

1. Μιχ. Γλυκᾶ, Βίβλος Χρον., μέρ. I, (ἐκδ. Βόνν., σ. 35).

2. Βλ. Δ. Β. Οἰκονομίδου, «Χρονογράφου» τοῦ Δωροθέου τὰ λαογραφικά, Λαογρ., τόμ. 18, 1959, σ. 168-169.

3. Tudor Pamfile, Povestea lumii de demult, București 1913, σ. 54. N. Cartoian, Cărțile populare în literatura Românească, vol. I. Epoca influenței Sud-Slave, București 1929, σ. 36.

Ὁμοίως βουλγαρική δημόδης παράδοσις ἀναφέρει ὅτι ἡ Εὐὰ ἐδημιουργήθη ἐκ τῆς οὐρᾶς τοῦ Διαβόλου¹.

Τὸν πυρῆνα τῶν διηγήσεων τούτων ἀπαντῶμεν εἰς τὸ 27^{ον} κεφάλαιον τοῦ ἔργου τοῦ βυζαντινοῦ μοναχοῦ *Εὐθυμίου Ζιγαβηνοῦ* «Πανοπλία Δογματικῆ»², ἐν ᾧ γίνεται λόγος περὶ τῶν βογομλικῶν θεωριῶν. Κατ' αὐτὰς ὁ Διάβολος, ἀμιλλώμενος πρὸς τὸν Θεὸν ἐπὶ τὸ ἔργον τῆς δημιουργίας, ἔπλασεν ὡς δεύτερος Θεὸς «τὸ σῶμα τοῦ Ἀδάμ ἀπὸ γῆς ὑδατι φυραθείσης», ἀλλὰ, μὴ δυνάμενος νὰ προσδώσῃ εἰς αὐτὸ ζωὴν, «διεπρσεβεύσατο πρὸς τὸν ἀγαθὸν Πατέρα καὶ παρεκάλεσε πεμφθῆναι παρ' αὐτοῦ προίην.... Τὸν δὲ Θεὸν ὡς ἀγαθὸν ἐπινεῦσαι καὶ ἐμψυῆσαι τῷ παρὰ τοῦ Σαταναῆλ πλασθέντι πνεῦμα ζωῆς καὶ γενέσθαι παραντίκα τὸν ἄνθρωπον εἰς ψυχὴν ζῶσαν»³. Ὁ αὐτὸς μοναχὸς διηγεῖται κατόπιν περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Σαταναῆλ δημιουργίας τῆς Εὐᾶς⁴.

Ἡ Πελοποννησιακὴ διήγησις συμφωνεῖ μερικῶς πρὸς τὴν βογομλικὴν δοξασίαν, ἀναφέρουσα ὅτι μόνον ἡ Εὐὰ εἶναι δημιούργημα τοῦ Διαβόλου κατὰ τὸ σῶμα. Ἀντιθέτως, ἡ ρουμανικὴ ἔχει ἀμεσωτέραν συνάφειαν πρὸς τὰς βογομλικὰς θεωρίας, ἐφ' ὅσον κατ' αὐτὴν ὁ ἄνθρωπος ἐν γένει ἐδημιουργήθη κατὰ μὲν τὸ σῶμα ὑπὸ τοῦ Διαβόλου, κατὰ δὲ τὸ πνεῦμα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ⁵.

1. Βλ. *O. Dähnhardt*, *Natursagen*, τόμ. I. Leipzig - Berlin 1907, σ. 122 - 124. Γ. Ἄ Μεγα, Ἀδάμ καὶ Χριστὸς εἰς τὰς παραδόσεις τοῦ λαοῦ, Ἡμερολ. τῆς Μεγ. Ἑλλάδ., ἔτ. 1929, σ. 397-398. Σημειωτέον δ' ὅτι τὰς βουλγαρικὰς μὲ δυϊστικὸν χαρακτῆρα παραδόσεις ἐδημοσίευσεν ὁ καθηγητὴς *Jordan Ivanov* ἐν τῷ ἔργῳ του: *Βογομλικά βιβλία καὶ παραδόσεις*, βουλγαριστί, Sofia 1925, σελ. 327-336. (Ἐκδοσις Βουλγαρικῆς Ἀκαδημίας). Ὑπάρχει καὶ γαλλικὴ μετάφρασις βουλγαρικῶν βογομλικῶν παραδόσεων ὑπὸ τῆς Lydia Dragomanov, ἐν *Mé-lusine*, τόμ. IV (1888/1889) στ. 194-195, 217-220, 263-267.

2. Τὸ ἔργον τοῦτο ἐξετυπώθη διὰ πρώτην φορὰν ἐν Τεργκοβίστη τῆς Βλαχίας κατὰ τὸ 1710. Περιγραφὴν τούτου βλ. ἐν *I. Bianu - N. Hodos*, *Bibliografia Românească Veche*, τόμ. I, București 1903, σ. 482-83, ἀρ. 160. Εἰς λατινικὴν μετάφρασιν αὐτοῦ, δημοσιευθεῖσαν ἐν Ἑνετίᾳ τῷ 1555, παρελείφθησαν τὰ ὑπ' ἀρ. 12 καὶ 13 κεφάλαια τοῦ ἔργου τὰ κατὰ τῶν Λατίνων στρεφόμενα, ὅπως καὶ ἐν τῇ ἐκδόσει τῆς Τεργκοβίστης παρελείφθη τὸ ὑπ' ἀρ. 28 κεφάλαιον, τὸ ὁποῖον ἐστρέφετο κατὰ τῶν Σαρακηνῶν. Τὸ ἑλληνικὸν κείμενον ὁλόκληρον ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐν Τεργκοβίστη ἐκδόσεως ἀνεδημοσιεύθη ἐν τῇ Ἑλλην. Πατρολ. τοῦ *Migne*, τόμ. CXXX. Τὸ δὲ ἀπόσπασμα τὸ ἀφορῶν εἰς τοὺς Βογομίλους ἐδημοσιεύθη καὶ εἰς μίαν νεωτέραν ἔκδοσιν, συμφώνως πρὸς παραλλαγὴν χειρογράφου τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Utrecht, ὁμοῦ μὲ μίαν ἀνέκδοτον ἐπιστολὴν τοῦ Πατριάρχου Γερμανοῦ Β' κατὰ τῶν Βογομύλων ὑπὸ *G. Ficker*, *Die Phundagiagiten*, Leipzig, 1908, σ. 89-111.

3. *Migne*, P.G., 130, 3, στ. 1297.

4. Ἐνθ' ἄν., στ. 1297.

5. Βλ. καὶ *Elena Niculita Voronca*, *Datinele și credințele poporului român*, I, Cernăuți, 1903, σ. 8-9. *T. Pamfile*, ἔνθ' ἄν., σ. 54-55.

Ἡ θεωρία, καθ' ἣν τῆς δημιουργίας μετέσχον ἔκτος τοῦ κυρίως δημιουργοῦ καὶ ἄλλα ὄντα κατώτερα τούτου ἦτο καὶ πρὸ τῶν Βογομίλων γνωστή. «Ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πλάτωνος¹, λέγει ὁ Ν. Γ. Πολίτης, διδασκόμεθα ὅτι ὁ τῶν Θεῶν δημιουργὸς ἐκέλευσεν εἰς τοὺς ὑπ' αὐτοῦ πλασθέντας θεοὺς νὰ τραπῶσιν εἰς τὴν τῶν ζῴων δημιουργίαν, πλάττοντες τὸ θνητὸν μέρος τῶν ὄντων, ὕπερ ἔμελλε νὰ συνυφανθῆ μετὰ τοῦ ἀθανάτου.... Ἐπόμενοι τῷ Πλάτωνι παραδέχονται συνεργοὺς τῆς δημιουργίας Φίλων ὁ Ἰουδαῖος καὶ ὁ ὑπομνηματιστὴς τοῦ Πλατωνικοῦ Τιμαίου νεοπλατωνικὸς Χαλκίδιος². Καὶ κατὰ τὴν Αἰγυπτιακὴν μυθολογίαν, «ἐκτὸς τοῦ δημιουργοῦ Ρᾶ, καὶ οἱ ἄλλοι θεοὶ εἶχον τὴν δύναμιν τῆς δημιουργίας διὰ τῶν δακρῶν των καὶ οἱ ἀγαθοὶ καὶ οἱ κακοὶ οἱ πρῶτοι παρῆγον τ' ἀγαθὰ ὄντα καὶ τὰ χρήσιμα πράγματα, οἱ δὲ κακοὶ τὰ κακὰ ὄντα καὶ τὰ ἐπιβλαβῆ πράγματα τοιουτοτρόπως οἱ ὄφεις, οἱ σκορπιοὶ, τὰ δηλητηριώδη φυτὰ ἐγεννήθησαν ἐκ τῶν δακρῶν τοῦ Σήτ καὶ τῶν περὶ αὐτὸν δαιμόνων»³. Τὰς αὐτὰς περιπέτου δοξασίας ἀπαντῶμεν καὶ εἰς τοὺς αἰρετικοὺς χριστιανούς, τινὲς τῶν ὁποίων «ἐπρέσβευον ὅτι ὁ κόσμος εἶναι δημιούργημα τῶν ἀγγέλων ἢ ὅτι ὑπόρρουν ἀγγελοὶ τῷ Θεῷ κατὰ τὴν δημιουργίαν»⁴. Τὰ δόγματα τούτων μετὰ τῶν αἰγυπτιακῶν συνεκράσεν ἢ τῶν Βογομίλων αἵρεσις ἢ ἐν Βουλγαρίᾳ διαδοθεῖσα ἐπὶ τοῦ Τσάρου Πέτρου, διαδόχου τοῦ Συμεών.

Αἱ ρίζαι τῆς αἵρέσεως ταύτης πρέπει ν' ἀναζητηθοῦν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, ἔνθα ἀπὸ τῶν πρώτων αἰώνων ὁ Χριστιανισμὸς συνηντήθη μὲ τὸν Περσικὸν διῆσμὸν, καὶ ὅπου εὐρίσκοντο εἰς ἄνθησιν αἱ δοξασῖαι τῶν Γνωστικῶν, Παυλικιανῶν, Μεσσαλιανῶν καὶ Εὐχιτῶν. Ἐξ Ἀσίας τὰ δόγματα τῶν αἰρετικῶν τούτων ὑπεισῆλθον εἰς τὴν Εὐρώπην κατὰ μέγα μέρος διὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ Ἀρμενίων ἀποίκων, τῶν ἐγκατασταθέντων ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν αυτοκρατόρων εἰς τὰ βόρεια σύνορα τῆς βυζαντινῆς αυτοκρατορίας περὶ τὴν Φιλιππούπολιν⁵ καὶ Ἀδριανούπολιν⁶.

1. Τιμ. 41 c «*Τρέπεσθε κατὰ φύσιν ὑμεῖς ἐπὶ τὴν τῶν ζῴων δημιουργίαν, μιμούμενοι τὴν ἐμὴν δύναμιν περὶ τὴν ὑμετέραν γένεσιν*».

2. Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Λαογραφικὰ Σύμμεικτα, τόμ. Β', 1921, σ. 108.

3. Ἐνθ' ἀν., σ. 108.

4. Αὐτόθι, σ. 108.

5. «*Περὶ τὴν Φιλιππούπολιν ὁ Ἀλέξιος σκηνοσάμενος, ἐκεῖ τὸν ἐαρινὸν τε καιρὸν καὶ τὸν θέρειον, ἤδη δὲ καὶ πολλὴ τοῦ μετοπώρου διέτριβε. Καὶ ἦν ἔργον αὐτῷ τῆς ἐκείσε διατριβῆς ἢ μετὰ τῶν Μανιχαίων διάλεξις, οὗς Πανλικιανούς ἢ δημώδης ὀνομάζει φωνῆ (πολὴν γὰρ τοῦτο τὸ γένος ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ κατοικῶσιν, τοῦ βασιλέως Ἰωάννου τοῦ Τζιμισκῆ μεταγαγόντος ἐκ τῆς ἐφῆς αὐτὸ κᾶν ταύτῃ ἐγκατοικίσαντος)*» οὗς διαλεγόμενος πολλοὺς πρὸς τὴν ὀρθόδοξον πίστιν μετήνεγκεν». Ζωναράδ, Χρον., ΙΗ', σ. 316 (Βόννη). Ν. Καλογερά, Ἀλέξιος Α' ὁ Κομνηνός, Εὐθύμιος ὁ Ζιγαβηνός καὶ οἱ αἰρετικοὶ Βογομίλοι. Ἀθήναιον, τόμ. 9, Ἀθήνησιν 1880, σ. 257.

6. Οἱ αυτοκράτορες Κωνσταντῖνος ὁ Κοπρώνυμος (741 - 775) καὶ Ἰωάννης ὁ Τοιμισκῆς

Ἐν Βουλγαρία αἱ διδασκαλῖαι τοῦ Ἱερεμία Βογομίλου εὗρον ἰσχυρὰν ἀπήχθην καὶ ἤνθησαν ἀπὸ τοῦ 10^{ου} αἰ. Ἰδίᾳ εἰς τὰ κατώτερα στρώματα τοῦ λαοῦ, καθ' ἣν ἐποχὴν οἱ Βούλγαροι εὐρίσκοντο εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔκχριστιανισμοῦ των.

Ἐκ Βουλγαρίας ἡ αἵρεσις κατέκλυσε τὴν Βλαχίαν, Σερβίαν, Βοσνίαν καὶ Ἑρζεγοβίην, ἐκεῖθεν δὲ τὴν Δύσειν ὑπὸ διάφορα ὀνόματα ¹.

Τὸ μέρος τῆς παραδόσεως περὶ τῆς συμπεριφορᾶς τῶν θηρίων ἔναντι τῶν πρωτοπλάστων μετὰ τὴν ἁμαρτίαν συμφωνεῖ πρὸς ἀνάλογον διήγησιν, περιλαμβανομένην εἰς τὸ «Περὶ Ἀδάμ» βιβλίον βαβυλωνιακῆς τινος αἰρέσεως, ἐν τῷ ὁποίῳ λέγεται ὅτι, ἀφοῦ ὁ Ἀδάμ καὶ ἡ Εὐὰ ἠπατήθησαν ὑπὸ τοῦ Διαβόλου, τὰ ζῶα ἔγιναν ἐχθροὶ αὐτῶν ². Κατόπιν τὰ εἰς τὸ τέλος τῆς διηγέσεως ἀναφερόμενα, ὅτι ὁ Θεὸς ἔδωκεν ἐντολὴν νὰ μὴ εἰσέλθῃ πλέον γυναῖκα εἰς τὸν Παραδείσον, «ἀφοῦ μὰ ὥρα ἐκάθησε ἡ Εὐὰ μέσα καὶ δὲν ἄφησε παλούκι στὸ φράχτη» καὶ τὰ εἰς τὸ τέλος περὶ τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης, καθ' ἣ αὕτη «ἐφόρεσε φουστανέλλες κ' ἐμπῆκε γὰ σπανὸς καὶ ὅταν τὴν ἀνακαλύψανε τὴν ἔβγαλαν ὄξω καὶ τὴν ἔβαλαν νὰ σιγυρᾷ τὸ κοιτέτι τοῦ Παραδείσου», μεταβάλλουν τὴν δυϊστικὴν περὶ τῆς δημιουργίας τῶν πρώτων ἀνθρώπων παράδοσιν εἰς εὐτράπελον διήγησιν.

Ἡ ὑπ' ἀριθ. 2 Ἑπειρωτικὴ παράδοσις εἶναι σχετικὴ πρὸς τὸ ἔγγραφον ὁμολογῶν Ἀδάμ καὶ Διαβόλου μετὰ τὴν ἐκ τοῦ Παραδείσου ἔξωσιν τῶν πρωτοπλάστων. Κατ' αὐτὴν ὁ Ἀδάμ εἶχεν ἀπολέσει πάντα τ' ἀγαθὰ του καὶ ὁ Διάβολος τοῦ

(969-976) μετέφερον πολλοὺς Παυλικιανοὺς καὶ Μεσσαλιανοὺς εἰς τὴν Θράκην... «Κατὰ τὴν ἐπομένην περίοδον συνέχισαν τῶν μὲν Μεσσαλιανῶν ἀποτελοῦσιν οἱ Εὐγῆται, οἱ ὁποῖοι ἀπέκτησαν δυναμιστικὰς ἰδέας, τῶν δὲ Παυλικιανῶν οἱ Βογόμιλοι». Βλ. Βασ. Στεφανίδου, Ἑκκλησιαστικὴ Ἱστορία, Ἀθῆναι 1948, σ. 232.

1. Βλ. *N. Cartoian*, ἔνθ' ἀν., σ. 24-34, ὅπου καὶ βιβλιογραφία περὶ τῶν Βογομίλων, τὴν ὁποίαν ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ συμπληρώσω ἐνταῦθα διὰ τῶν ἐξῆς: *H. Grégoire*, Les sources de l'histoire des Pauliciens. Bulletin Cl. d. Lettr. Acad. R. de Belgique, A 22 (1936), σ. 95-114. *H. - C. Puech et Vaillant*, Le traité contre les Bogomiles de Cosmas le prêtre, Paris 1945. *Steven Runciman*, The medieval Manichee, Cambridge 1947. *D. Obolensky*, The Bogomils. A study in Balkan Neo-Manichaeism. Cambridge 1948. *Alex. V. Soloviev*, Le problème du bogomilisme en Bosnie médiévale, Πεπραγμένα τοῦ Θ' Διεθνoῦς Βυζαντινολογικοῦ Συνεδρίου, τόμ. Β', Ἀθῆναι 1956, σ. 238-257. *M. Loos*, Deux contributions à l'histoire des Pauliciens, Byzantinoslavica XVII (1956), σ. 19-57. Τοῦ αὐτοῦ, Le mouvement Paulicien à Byzance, Αὐτόθι, τόμ. XXV, 1 (1964), σ. 52-68. *D. Angelov*, Zur Geschichte des Bogomilismus in Thrakien in der I. Hälfte des 14. Jahrhunderts, Byzant. Zeitschr., τόμ. 51 (1959), σ. 374-378. Ἐ. Ἀναστασίου, Οἱ Παυλικιανοί. Ἡ ἱστορία καὶ ἡ διδασκαλία των ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων, Ἀθῆναι 1959.

2. Βλ. *D. Albert Hauck* ἐν Realencyklopädie für protest. Theol. und Kirche, Bd. XII, 1903, σ. 155 κ.ἐξ.

ὑπεσχέθη «νά τοῦ τὰ δόκη οὐλα ξανά», ὅταν θὰ τοῦ ὑπέγραφε συμφωνίαν ὅτι θὰ ἐγίνετο ἰδιώκος του.

Συμφώνως πρὸς ἄλλας ἐκ Θοράκης (Κορουτζὶ Διδυμοτείχου)¹ καὶ Κωνσταντινουπόλεως² διηγήσεις, ἡ συμφωνία συνάπτεται μὲ τὴν ὑπόσχεσιν τοῦ Διαβόλου ὅτι θὰ φωτίσῃ τὸν Ἄδὰμ ἐν τῇ σκοτίᾳ. «Τὸ φῶς κατὰ τοὺς μύθους ὄλων τῶν λαῶν ἦτο κάποτε ἀποκλειστικὸν κτῆμα τῶν θεῶν καὶ εἴτε διὰ κλοπῆς εἴτε δι' εὐεργεσίας θεοῦ τινος ἐκομίσθη εἰς τοὺς ἀνθρώπους»³.

Εἰς ἄλλην παραλλαγὴν ἐκ Βασαρά τῆς Λακεδαιμόνος⁴ λέγεται ὅτι ὁ Διάβολος ὑπεσχέθη νὰ βοηθήσῃ τὸν Ἄδὰμ, διότι ἐκεῖνος «δὲν ἤξερε ποῦ νὰ πάῃ καὶ τί νὰ κάμῃ». Ἐπίσης, συμφώνως πρὸς ἄλλην πελοποννησιακὴν διήγησιν⁵, ὁ Ἄδὰμ ὑπέκλυψεν εἰς τὸν Διάβολον ἐκ πείνης. Τέλος δ' εἰς ἄλλην διήγησιν ἐκ Κρήτης νέος παραδίδεται εἰς τὸν Διάβολον καὶ ὑπόσχεται εἰς αὐτὸν νὰ μὴ ἐκκλησιασθῇ πλέον, ἐφ' ὅσον ἐκεῖνος θὰ τὸν ἐβοήθει νὰ κατακτήσῃ τὴν καρδίαν τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἀγαπωμένης «κυραδοπούλας»⁶.

Ἡ τελευταία αὕτη παράδοσις προφανῶς προέρχεται ἐκ τοῦ «*Βίου τοῦ Μεγάλου Βασιλείου*», εἰς τὸν ὁποῖον μετ' ἄλλων θαυμάτων εἶναι προσηρημένη καὶ ἡ «*περὶ τοῦ ἀρησαμένου τὸν Χριστὸν ἐγγράφως*» διήγησις⁷.

Κατ' ἄλλην ἀνέκδοτον ἐκ Παξῶν παράδοσιν νέος ἐτοιμοθάνατος βοσκὸς παραδίδει τὴν ψυχὴν του εἰς τὸν Διάβολον μὲ τὴν παράκλησιν, ὅπως ἐκεῖνος τὸν ἐνισχύσῃ καὶ ἐκδικηθῇ καὶ πεθαμένος τὴν μητέρα του καὶ τὸν μητριὸν του διὰ τὴν κακίην των πρὸς αὐτὸν συμπεριφορὰν. Ἡ ἐπιθυμία του ἐπραγματοποιήθη. Ἔγινε βρικόλακας καὶ τοὺς ἔκακοποιεῖ⁸.

Συναφῆς εἶναι καὶ ἡ ὑπὸ Ν. Γ. Πολίτου δημοσιευθεῖσα ἐκ Χαλαζόνης Ἑρᾶνης Τριφυλίας παράδοσις ὑπὸ τὸν τίτλον «*οἱ Χαλαζονίτικοι μύλοι*», καθ' ἣν ὁ Διάβολος ὑπεσχέθη «*ἀχτίμητο πλοῦτος*» εἰς μυλωνᾶν, εἰς ἣν περίπτωσιν ἐκεῖνος δὲν θὰ μετέβαιεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ δὲν θὰ ἔκαμνε τὸν σταυρὸν του⁹. Συγγενῆς εἶναι

1. Γ. Ἀ. Μέγα, ἐνθ' ἄν., σ. 388-391, ἰδίᾳ σ. 390.

2. Ἀσημάτας Μπούρα, Περὶ τῆς ἐξορίας τοῦ Ἄδὰμ καὶ τοῦ ἔξουλου τῆς γνώσεως, Λαογρ., τόμ. σ. 20, (1962), σ. 567.

3. Γ. Ἀ. Μέγα, ἐνθ' ἄν., σ. 409.

4. Ἀντ. Μιχαλακία, Ἄδὰμ καὶ Χριστὸς, Λαογρ., τόμ. 20 (1962), σ. 569.

5. Ν. Λάσκαρη (Λασταίου), Τὸ ὁμόλογο τοῦ Ἄδὰμ καὶ τῆς Εὔας' ἐφημ. «Μορέας τῆς Τριπύλεως», 6 Ἰαν. 1929. Ἀνεδημοσιεύθη εἰς Λαογρ., τόμ. 20, (1962), σ. 569-70.

6. Βλ. Μαρίαν Λιονδάκη, ἐν Λαογρ., τόμ. 20 (1962), σ. 570-572.

7. Γ. Ἀ. Μέγα, ἐνθ' ἄν., σ. 414-16.

8. Δ. Α. ἀρ. 2250, σ. 16-17, συλλ. Α. Λουκάτου, Παξοί, 1957.

9. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, τόμ. Α', 1904, σ. 519, ἀρ. 850.

πρὸς τούτοις καὶ ἡ περὶ τοῦ Ἐπιφανίου πελοποννησιακῆ παράδοσις, καθ' ἣν ὁ Διάβολος θὰ ἐδέχετο «*νά δὴν σιτοὺς διψασμένους νερὸ νὰ πιοῦν*», ἐὰν θὰ ἐδέχοντο «*νά τοὺς βουλλώσῃ μὲ τὴν κολοκύθα*. Ὅσοι δεχτοῦν, θὰ τοὺς βουλλώσῃ καὶ θὰ εἶναι βουλλωμένοι, ἄνθρωποι τοῦ Διαβόλου, πὸν δὲν θὰ βροῦν ποτὲ συχώρησιν ἀπὸ τὸ Θεό»¹.

Τὸ βούλλωμα ἢ σφραγίσις ὑπὸ τοῦ Διαβόλου γίνεται συνήθως ἐπὶ τοῦ μετώπου τοῦ ἀνθρώπου. Τοῦτο ἐπισημοποιεῖ τὴν ἐξαγορὰν. Διὰ τοῦτο τὸ βάπτισμα ὀρίζεται ὡς «*σφραγὶς δωρεᾶς πνεύματος Ἁγίου*», ἵνα πιστοποιηθῆ ὅτι ὁ βαπτισθεὶς εἰς Χριστὸν ἐγένετο κτῆμα τοῦ Θεοῦ καὶ ἔχει ἤδη τὴν προστασίαν του κατὰ τῶν προσβολῶν τοῦ Διαβόλου².

Εἰς ἄλλην παράδοσιν ἐκ Τροιζηνίας τεχνίτης ἀναλαβὼν νὰ κατασκευάσῃ γέφυραν εἰς τὸ Κρεμαστὸ τοῦ Λαμαλά ἀποτυγχάνει, ὁ δὲ πασᾶς κατὰ συμφωνίαν πρόκειται «*νά τοῦ πάρῃ τὸ κεφάλι*». Ὁ Διάβολος, παρουσιασθεὶς εἰς τὸν τεχνίτην, τοῦ ὑπόσχειται νὰ κατασκευάσῃ αὐτὸς τὴν γέφυραν καὶ νὰ τοῦ προσφέρῃ ὅτι ἄλλο τοῦ ζητήσῃ, ἀρκεῖ ἐκεῖνος νὰ τοῦ παραδώσῃ τὴν ψυχὴν του³.

Εἰς ἐτέραν παράδοσιν πτωχὸς πωλεῖ τὴν ψυχὴν του εἰς τὸν Διάβολον καὶ συνάπτει συμβόλαιον μετ' αὐτοῦ⁴.

Καὶ «*εἰς πολυπληθεῖς μεσαιωνικὰς παραδόσεις, λέγει ὁ Ν. Γ. Πολίτης, πολλοὶ ἀρχιτέκτονες παραδίδουσι τὴν ψυχὴν αὐτῶν εἰς τὸν Διάβολον, ὅπως ἀναδεχθῆ ὁυτοὺς τὴν συντέλεσιν οἰκοδομημάτων, ὑπεράνθρωπον ἀπαιτούντων ἰκανότητα*»⁵.

Πρὸς ἀπόκτησιν ἰδία ψυχῶν ὁ Διάβολος παρέχει τὰ μέσα εἰς τοὺς ἐπιθυμοῦντας τὴν ἀπόλαυσιν ἡδονῶν. Πρέπει ὅμως ὁ ἄνθρωπος νὰ ὑπογράψῃ διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ συμφωνίαν μετ' αὐτοῦ. Ἡ πρόληψις αὕτη εἶναι γνωστὴ εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην ἀπὸ τῆς δωδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, διεδόθη δὲ περισσότερον κατὰ τὴν δεκάτην πέμπτην καὶ τὴν δεκάτην ἕκτην. Ὁ ἐκ Κρήτης μοναχὸς Ἁγάπιος Λάν-

1. Ν. Γ. Πολίτου, ἔνθ' ἄν., σ. 542, ἀρ. 886.

2. Γ. Ἀ. Μέγα, ἔνθ' ἄν., σ. 427.

3. Ν. Γ. Πολίτου, ἔνθ' ἄν. σ. 520-522, ἀρ. 852. Βλ. τὴν αὐτὴν παράδοσιν καὶ ἐν Λ. Α. χειρ., ἀρ. 2268, σ. 950-951, συλλ. Χ. Κορούλλου, Ἀχαΐα-Ἥλις, 1926; «*Τὴν παράδοσιν ταύτην λογοτεχνικῶς διεσκεύασεν ὁ Ἄλ. Ρ. Ραγκαβῆς εἰς διήγημα*». Βλ. εἰς Ν. Γ. Πολίτου, Νεοελληνικὴ Μυθολογία, μέρ. Β', ἐν Ἀθήναις 1874, σ. 452-457.

4. Βλ. Δημ. Λουκάτου, Νεοελληνικὰ λαογραφικὰ κείμενα, Ἀθήναι 1957, σ. 242-43. Πρβλ. παραλλαγὴν ἐκ Κρήτης ὑπὸ Ἰω. Ἐλευθεράκη, περ. «*Μύσων*», τόμ. 7 (1938), σ. 157 ἐκ Πόντου ὑπὸ Ξ. Ἀκρογλου, Διογραφικὰ Κοιτῶρων, Ἀθήνα 1939, σ. 436-37, ἀρ. 39. Βλ. καὶ Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμίαι, τόμ. Δ', ἐν Ἀθήναις 1902, σ. 367, ἀρ. 6, καὶ R. M. Dawkins, Modern Greek Folktales, Oxford, 1953, σ. 374-375, ἀρ. 59.

5. Ν. Γ. Πολίτου, Νεοελληνικὴ Μυθολογία, μέρ. Β', ἐν Ἀθήναις 1874, σ. 451.

δος ἐν τῇ «Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία» (μέρ. Α', κεφ. 6, σ. 21. μέρ. Γ', 23, σ. 341-42 καὶ 344) ἀναφέρει σχετικὰς πρὸς τὴν ἐν λόγῳ πρόληψιν διηγήσεις¹.

Τὸ μεταξὺ Ἀδάμ καὶ Διαβόλου συμβόλαιον εἰς ὅλας τὰς ἐν λόγῳ διηγήσεις διελύθη, ὅταν ὁ Χριστὸς ἐβαπτίσθη εἰς τὸν Ἰορδάνην.

Ἡ ἔγγραφος συμφωνία μεταξὺ Ἀδάμ καὶ Διαβόλου εἶναι κοινὴ καὶ εἰς βουλγαρικὰς² καὶ ρωσικὰς παραδόσεις, αἱ ὁποῖαι ἐπήγασαν ἀπὸ σλαβικὰ ἀπόκρυφα Καὶ ἐν Ρουμανίᾳ ἀπαντῶσιν ἀνάλογοι παραδόσεις. Οὕτως ἐν Μπουκοβίνη διηγοῦνται ὅτι ὁ Ἀδάμ, θέλων νὰ ὀργώσῃ τὴν γῆν, ἠμποδίζετο ὑπὸ τοῦ Διαβόλου μὲ τὴν αἰτίαν ὅτι τὸ ἔδαφος εἶναι ἰδικόν του, διότι, πρὶν γίνῃ τοῦτο ὅτι εἶναι, αὐτὸς «τὸ ἔβγαλεν ἀπὸ τὰ βάθη τῶν νερῶν». Ὁ Ἀδάμ, βλέπων ὅτι δὲν ὑπάρχει ἄλλος τρόπος σωτηρίας, συνεφώνησε νὰ παραδώσῃ εἰς αὐτὸν τὴν ψυχὴν ἑαυτοῦ καὶ τῶν ἀπογόνων του. Ὁ Διάβολος τότε ἔλαβε «μερικὲς φουχιᾶς στάχτη, τὴν ἀνεκάτωσε καλὰ, ἔκαμε μ' αὐτὴν ἕνα κεραμίδι καὶ τὸ ἔδωσε στὸν Ἀδάμ, νὰ τὸ ὑπογράψῃ. Ἐκεῖνος ἔβαλε τὸ δάχτυλό σ' αὐτό... καὶ τὸ συμβόλαιον ὑπεγράφη. Τότε ὁ Διάβολος τὸ ἔφησε καλὰ στὴ φωτιὰ ὡς ὅτου ἔγινε στερεὸν σὰν πέτρα καὶ πῆγε καὶ τὸ ἔκρυψε σὸ βάθος τοῦ Ἰορδάνη ποταμοῦ κάτω ἀπὸ ἕνα βράχο. Ὅταν ὁ Χριστὸς ἐβαπτίσθη, τὸ συμβόλαιον διελύθη»³.

Ὡς παρετήρησεν ὁ Ο. Dähnhardt⁴, «τὸ θέμα περὶ τῆς ἀροτριάσεως τῆς γῆς ὑπὸ τοῦ Ἀδάμ εἶναι ἀπλὴ ἐπέκτασις, ἡ ὁποία ἐξαίρει τὰς συνεπειὰς ἄλλης συνθήκης, τὴν ὁποίαν Θεὸς καὶ Σαταναὴλ συνῆψαν περὶ διανομῆς οὐρανοῦ καὶ γῆς, ζώντων καὶ νεκρῶν. Ἀποτέλεσμα τῆς διανομῆς ταύτης εἶναι ἡ συνθήκη, διὰ τῆς ὁποίας ὁ πρῶτος ἄνθρωπος, ἀναγνωρίζων τὴν ἐξουσίαν τοῦ Διαβόλου ἐπὶ τῆς γῆς, λαμβάνει παρ' αὐτοῦ τὸ δικαίωμα νὰ κατοικήσῃ καὶ ζήσῃ ἐπ' αὐτῆς. Ὅθεν καὶ αὕτη προέρχεται ἀπὸ βογομιλικὰς διδασκαλίας καὶ ἀνάγεται ἀρχικῶς εἰς τὴν μεταξὺ Ὁρμουζδ καὶ Ἀθριμάν συνθήκην τῆς Ἰουδαϊκῆς θρησκείας... Ἀλλ' εἰς δημώδεις ἑλληνικὰς παραδόσεις δὲν ἔχομεν ἔνδειξιν περὶ τῆς πρώτης ἐκείνης μεταξὺ Θεοῦ καὶ Σαταναὴλ συνθήκης»⁵.

Τῆς ἀνωτέρω ρουμανικῆς διηγήσεως ὑπάρχουν καὶ ἄλλαι παραλλαγαί, προερ-

1. Ν. Γ. Πολίτου, ἔνθ' ἄν., σ. 448-450.

2. Α. Strausz, Die Bulgaren, Leipzig 1898, σ. 79. Γ. Ἀ. Μέγα, ἔνθ' ἄν., σελ. 408-409.

3. S. F. Marian, Sărbătorile la Români, τόμ. I. Cârniligile, București 1898, σ. 217-20.

4. Ἐνθ' ἄν., τόμ. I, σ. 238.

5. Γ. Ἀ. Μέγα, ἔνθ' ἄν., σ. 409.

χόμενοι ἐκ Τρανσυλβανίας, Μπανάτου καὶ Μολδαβίας, ἐδημοσιεύθησαν δ' εἰς διάφορους ἐν Ρουμανία συλλογὰς λαογραφικοῦ ὕλικου¹.

Εἷς τινὰς ἄλλας ρουμανικὰς παραδόσεις λέγεται ὅτι αἰτία τῆς συμφωνίας δὲν ὑπῆρξεν ἡ γῆ, ἀλλ' ἡ ἐλπίς τοῦ πρωτοπλάστου πρὸς ἀπόκτησιν τῆς εὐτυχίας², καὶ εἰς ἄλλας ἢ προσπάθεια αὐτοῦ, ὅπως διακόνῃ τὰς ἐρωτικὰς σχέσεις Διαβόλου καὶ Εὔας³.

Ἐπι δ' ὁ Διάβολος εἶχε συνάψει ἐρωτικὰς σχέσεις μετὰ τῆς Εὔας ἀναφέρεται εἰς δημώδη ἐκ Μπουκοβίνης παράδοσιν, ἔχουσαν οὕτως: «*Ἀμέσως, ὅταν ὁ Ἄδὰμ καὶ ἡ Εὔα ἐδιώχτηκαν ἀπὸ τὸν Παράδεισο στὸν ἐπίγειο Ἄδη πρὸς τιμωρίαν, ὁ Διάβολος ἐφρέθηκε μετὰ τὴν Εὔα καὶ ἡ Εὔα μετὰ μακριὰ μαλλιά καὶ λίγη γνώση ἔπαισε στὴν ἀγκαλιὰ τοῦ Διαβόλου καὶ ἀπ' αὐτὸ τὸ ἁμάρτημα ἐγεννήθη ἓνα παιδί μετὰ ἑπτὰ κεφάλια*»⁴.

Εἰς ἄλλας παραλλαγὰς τῆς παραδόσεως ταύτης προστίθεται ὅτι ὁ Ἄδὰμ, πληροφορηθεὶς τ' ἀνωτέρω, ἐσκέφθη νὰ κατασκευάσῃ πλοῖον μετὰ σανίδας, νὰ περάσῃ θάλασσαν καὶ νὰ σωθῆ ἀπὸ τὸν Σατανᾶν. Ἄλλ' ἐκεῖνος, μαθὼν, τῇ βοήθειᾳ τῆς Εὔας, τὰς σκέψεις τοῦ Ἄδὰμ, μεταμορφώνεται εἰς ὄφιν καὶ συμβουλεύει τὴν ἀγαπημένην του, νὰ μὴ εἰσέλθῃ ἄνευ αὐτοῦ εἰς τὸ πλοῖον. Κατὰ τὸ ταξίδιον ὁ ὄφιν βαρύνει, διὰ νὰ ναυαγήσῃ τὸ πλοῖον τοῦ Ἄδὰμ καὶ ἀπαλλαγῆ αὐτοῦ. Ὁ Ἄδὰμ θέλει νὰ φονεύσῃ τὸν ὄφιν, ἀλλ' οὗτος μεταμορφώνεται εἰς ποντικὸν καὶ ἀρχίζει νὰ κατατρώγῃ τὰς σανίδας τοῦ πλοίου. Ὁ Ἄδὰμ τὸν κτυπᾷ μετὰ τὸ γίνεσθαι, πού μεταμορφώνεται εἰς γάταν, ἢ ὁποῖα συλλαμβάνει τὸν ποντικόν. Ὁ Σατανᾶς ἐξέρχεται ἀπὸ τὰς τρίχας τῆς γάτας ὑπὸ μορφήν σπίθας⁵.

Εἰς ἄλλας παραλλαγὰς ἢ παραδόσεις συνεχίζεται μετὰ τὸ θέμα τοῦ κατακλυσμοῦ, ἀντὶ δὲ τοῦ Ἄδὰμ καὶ τῆς Εὔας, παρῳσιάζονται ἐπὶ σκηνῆς ὁ Νῶε μετὰ τῆς συζύγου του.

Ἡ ἐν λόγῳ ρουμανικὴ παράδοσις ἀπηχεῖ προφανῶς τὰς βογομιλικὰς διδάσκαλιας περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Διαβόλου ἐξαπατήσεως τῆς Εὔας, συνομιζομένης εἰς τὸ

1. *T. Pamfile*, ἔνθ' ἀν., σ. 95-98. *Pop Reteganul*, Povostî din popor, Sibiu 1855, σ. 19. *Elena Niculita Voronca*, Datinele și credințele poporului român. τόμ. I, Cernăuți 1903, σ. 17-18, *S. F. Marian*, Legendele Maicii Domnului. București, 1904, σ. 4-6. *P. Henry*, Bibliothèque de l'Institut Français des Hautes Études en Roumanie. Mélanges, 1927, București 1928, σ. 86-92.

2. *T. Pamfile*, ἔνθ' ἀν., σ. 100.

3. *T. Pamfile*, ἔνθ' ἀν., σ. 93.

4. *Eleona Niculita Voronca*, ἔνθ' ἀν., σ. 18.

5. *N. Cartoian*, ἔνθ' ἀν., σ. 37. Βλ. τοῦ αὐτοῦ, Zapișul lui Adam, ἐν Artă și tehnică grafică, Buletinul Imprimeriilor Statului. Caietul nr. 3. București, Martie 1938, σ. 9-11.

ἐξῆς χωρίον Εὐθυμίου τοῦ Ζιγαβηνοῦ: «Εἶτα τῆς Εὔας ὁμοίως ἐκεῖθεν ποιηθείσης, καὶ ταῖς ἴσαις ἀπαστραψάσης λαμπρότησι, φθονῆσαι τὸν Σαταναήλ καὶ μεταμεληθῆναι, καὶ κωηθῆναι πρὸς ἐπιβουλὴν τοῦ πλάσματος τοῦ ἰδίου, καὶ εἰσρῆναι τοῖς ἐγκάτοις τοῦ ὄψεως, καὶ ἐξαπατῆσαι τὴν Εὔαν, καὶ συγγενέσθαι αὐτῇ, καὶ ποιῆσαι ἔγκνον, ἵνα τὸ σπέρμα τούτου προλαβὼν κατακυριεύσῃ τοῦ ἀδαμιαίου σπέρματος, καὶ ὡς οἷόν τε διαφθείρῃ, καὶ μὴ συγχωρῇ ἀξάνεσθαι καὶ πληθύνεσθαι. Τὴν δὲ ταχέως ὠδινῆσασαν ἀπογεννῆσαι τὸν Κάιν ἐκ τῆς συνοουσίας τοῦ Σαταναήλ, καὶ ἀδελφὴν δίδυμον ὁμοιότροπον, ὄνομα αὐτῇ Καλωμενά ζηλοτηπήσαντα δὲ τὸν Ἄδὰμ συνελθεῖν καὶ αὐτὸν τῇ Εὔᾳ, καὶ γεννῆσαι τὸν Ἄβελ, ὃν ἀνελὼν εὐθὺς ὁ Κάιν, τὸν φόρον εἰς τὸν βίον εἰσήγαγε»¹.

Εἰς ἕτερον κύκλον ρουμανικῶν παραδόσεων ἢ διαλύσεις τοῦ συμβολαίου Ἄδὰμ καὶ Διαβόλου ὀφείλεται οὐχὶ εἰς τὸν Σωτῆρα, ἀλλ' εἰς τὸν Ἅγιον Ἡλίαν².

Ἔτσι αἱ ὡς ἄνω παραδόσεις προέρχονται ἐκ χειρογράφων καλογηρικῶν διηγήσεων, ἧτοι ἐκ τῆς γραπτῆς φιλολογίας καὶ δὴ ἐκ τῶν κειμένων: *Διήγησις καὶ πολιτεία Ἄδὰμ καὶ Εὔας τῶν πρωτοπλάστων*³ «ἢ διήγησις περὶ Ἄδὰμ καὶ Εὔας»⁴ καὶ τῶν ἐν τῇ ρουμανικῇ γλώσσῃ «*Inceputi dela Adamu*» ἢ «*Cuvânt pentru Adam si Eva*»⁵. «Ἀρχὴ ἀπὸ τοῦ Ἄδὰμ» ἢ «Λόγος περὶ Ἄδὰμ καὶ Εὔας».

Τὸ παλαιότερον τῶν ρουμανικῶν χειρογράφων «Adam și Eva», τοποθετούμενον ὑπὸ *M. Gaster* εἰς τὰ ἔτη 1600 - 1625⁶, προέρχεται ἐκ σλαβικῶν παραλλαγῶν, αἱ ὁποῖαι ἐμελετήθησαν καὶ ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ τοῦ *Jordan Ivanov*⁷. Αὗται ἀπέρρευσαν ἀπὸ ἑλληνικὰ πρότυπα⁸, λατινιστὶ μεταφρασθέντα καὶ διαδοθέντα εἰς τὴν Δύσιν. Ἡ πρώτη εἰς τὴν σλαβικὴν μετάφρασιν κατὰ τὸν *V. Jagic* συνετε-

1. *Migne*, P. G., 130, 53, στ. 1297.

2. *Ion Creangă*, τόμ. III, σ. 39 - 40, τόμ. VIII, σ. 14.

3 *Σπ. Λάμπρου*, Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς Βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἑλληνικῶν κωδίκων, τόμ. Α', Cambridge 1895, σ. 37, ἀρ. χ/φ 450, 10.

4 *Σπ. Λάμπρου*, ἐνθ' ἄν., σ. 249, ἀρ. χ/φ 2788: 11.

5 Βλ. τὸ ὑπ' ἀριθ. 3813 χ/φον (ἀρχῶν 10ου αἰ.), φ. 91 - 101, τῆς ἐν Βουκουρεστίῳ Βιβλιοθήκης τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας καὶ τὸ ὑπ' ἀριθ. 2158 χ/φον, φ. 9 - 12, ἀποκείμενον ἐν τῇ αὐτῇ Βιβλιοθήκῃ.

6 Πρόκειται περὶ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 469 χ/φου τῆς ἐν Βουκουρεστίῳ Βιβλιοθήκης τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας. Βλ. *M. Gaster*, ἐν *Revista pentru istorie, arheologie și filologie* τ. I (1883), σ. 74. Ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ χ/φου τούτου ἐδημοσιεύθη ὑπ' αὐτοῦ, αὐτόθι, σ. 78 - 80, ἀνεδημοσιεύθη δὲ τοῦτο καὶ ἐν τῷ ἔργῳ του *Chrestomatie română* τόμ. I, București 1891, σ. 63 - 65.

7 *Ior. Ivanov*, Βογομιλικά βιβλία καὶ παραδόσεις, Sofia 1925, σ. 207 - 227.

8 Βλ. περὶ τῶν ἑλληνικῶν τούτων προτύπων *Γ. Ἀ. Μέγαν*, ἐνθ' ἄν., σ. 412 - 13.

λέσθη παρὰ τοῖς Νοτίοις Σλάβοις, Βουλγάροις ἢ Σέρβοις, κατὰ τὸν 14^{ον} αἰ.¹.

²Ἐκτὸς τούτων εἶναι γνωστὴ ἐπίσης καὶ ἀρμενικὴ μετάφρασις τῆς διηγήσεως «Ἀδάμ καὶ Εὐά», γενομένη δι' ἑνὸς συριακοῦ ἢ ἀραβικοῦ ἐνδιαμέσου³.

Διὰ τῶν λατινικῶν μεταφράσεων ἢ περὶ τοῦ Ἀδάμ καὶ τῆς Εὐᾶς διήγησις εἰσηλθὲν εἰς τὰς ρωμανικὰς καὶ γερμανικὰς φιλολογίας, συχνὰ δὲ παρενεβλήθη καὶ μεταξὺ ἄλλων συγγραφῶν, διασκευασθεισῶν ἑμμέτρως ἤδη ἀπὸ τοῦ 15^{ου} αἰ.⁴. Συνέβη δηλαδὴ εἰς τὴν Δύσιν ὅτι ἐγένετο καὶ μὲ τὸν ἰδικὸν μας Κρητὰ ποιητὴν Γεώργιον Χοῦμμον, ὁ ὁποῖος, ἀντλήσας ἐκ διαφόρων ἀποκρύφων πηγῶν, συνέθεσε περὶ τὸ 1500 ἑμμετρον «Ἐπιτομὴν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης»⁵.

Ἡ ὡς ἄνω λογία περὶ τῶν πρωτοπλάστων ρουμανικὴ διήγησις, μὲ τὸ ἐπεισόδιον τῆς συμφωνίας Ἀδάμ καὶ Διαβόλου, ἐπέδρασεν ἤδη ἀπὸ τοῦ 16^{ου} αἰ. καὶ ἐπὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐν Ρουμανίᾳ ζωγραφικὴν. Ὁ *P. Henry* ἐπεσήμανε τὴν εἰκόνα τῆς ὑπογραφῆς τοῦ πολυθρυλήτου συμβολαίου μεταξὺ τῶν σχετικῶν μὲ τὴν Γένεσιν τοιχογραφιῶν, αἱ ὁποῖαι διακοσμοῦν τοὺς ἐξωτερικοὺς τοίχους τῶν παλαιῶν μοναστηρίων τῆς Μπουκοβίνης⁶. Ἡ εἰκὼν παριστᾷ τὸν Ἀδάμ νὰ κρατῇ ἕνα ξετυλιγμένον χαρτὶ καὶ νὰ ὑπογράφῃ τὴν συμφωνίαν. Ἐμπρὸς του ὁ Διάβολος, γενεοφόρος καὶ μὲ οὐράν, κρατεῖ μὲ τὴν δεξιὰν χεῖρα μαγικὴν ράβδον, συμβολίζουσαν

1. *V. Jagie'*, Slavische Beiträge zu den bibl. Apocryphen, ἐν Denkschriften der Akademie, Wien 1893, σ. 15, 33, 42. Βλ. παρὰ *Γ. Ἀ. Μέγα*, ἔνθ' ἄν., σ. 409.

2. *E. Kautzsch*, Die Apokryphen und Pseudepigraphen des Alten Testaments, τόμ. II, Tübingen 1900, σ. 507-510. Περὶ τῆς προελεύσεως τῆς παραδόσεως ταύτης διάφοροι ἀπόψεις διευτυπώθησαν ὑπὸ τῶν ἐρευνητῶν. Οὕτως ὁ *E. Schürer* (Geschichte des jüdischen Volkes, IV. Aufl. III Band., σ. 396) νομίζει ὅτι αὕτη, ἐὰν κρίνῃ κανεῖς ἐκ τῆς μορφῆς τῆς, εἶναι ἔργον χριστιανοῦ τινος συγγραφέως ἢ τὸ ὀλιγώτερον ὅτι δισκευασθῆ ὑπὸ χριστιανικῆς χειρὸς καὶ δέχεται ὅτι ὡς βᾶσις αὐτῆς ὑπόκειται ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ἰουδαϊκὸν ὕλικόν. Δὲν ἀποκλείει δὲ τὴν πιθανότητα ὅτι ἐκ τῆς ἰουδαϊκῆς φιλολογίας ἔχομεν μίαν συγγραφὴν περὶ τῆς ζωῆς τοῦ Ἀδάμ. Ἄλλοι ἐπιστήμονες, ὡς ὁ *Harnack*, ὁ *Ginzberg*, ὁ *Kautzsch* καὶ ὁ *James*, βασιζόμενοι α) εἰς τὸ περιεχόμενον τῆς παραδόσεως, ἢ ὅποια ἀπηγεῖ εἰς τινὰ σημεῖα ἰουδαϊκᾶς ἀντιλήψεως ὑπὸ διηγηματικὴν μορφήν, αἱ ὁποῖαι ἔχουν φανεράν σχέσιν μὲ τὸν μιθραϊσμόν καὶ τὴν διαθήκην τῶν 12 Πατριαρχῶν καὶ β) εἰς τινὰς γλωσσικὰς ἰδιομορφίας τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου, ὑποπτεύουν ὅτι τὸ πρότυπον αὐτῆς ἦτο ἑβραϊκόν. *E. Kautzsch*, ἔνθ' ἄν., σ. 510-512.

3. *Wilhelm Meyer*, Vita Adam et Evae, ἐν Abhandlungen der philosophisch-philologischen klasse der königl. Bayerischen Akademie der Wissenschaften, XIV Band, I. Abth., München, 1877.

4. *Γ. Ἀ. Μέγα*, ἔνθ' ἄν., σ. 411-412. Βλ. τοῦ ἰδίου, Περὶ τῶν χειρογράφων τοῦ ποιήματος τοῦ Κρητῶς Γεωργίου Χοῦμμου, Κρητικὰ Χρονικά, τόμ. ΙΕ'-ΙΣΤ', τεύχ. II, 1963, σ. 408-420.

5. *P. Henry*, ἔνθ' ἄν., σ. 82-92.

τὴν δύνάμιν του, καὶ μὲ τὴν ἀριστεράν, τεταμένην, ὑπαγορεύει εἰς τὸν πρωτόπλατον τοὺς ὄρους τοῦ συμβολαίου.

Ἐπίσης ἡ αὐτὴ ἀγιολογικὴ παράδοσις διεσκευάσθη ἐν Ρουμανίᾳ εἰς στιχοῦργημα, φέρον εἰς τὰ χειρόγραφα τὸν τίτλον: «Τὸ ᾄσμα τοῦ Ἀδάμ» ἢ «Τὸ στιχοῦργημα τοῦ Ἀδάμ». Παρὰλλαγαὶ τινες αὐτοῦ τῶν ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰ. ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ Μ. Gaster¹. ἀλλὰ τὸ ᾄσμα εἶναι παλαιότερον, διότι ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς ἐν Βουκουρεστίῳ Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας ἀπόκειται παρὰλλαγὴ τοῦ ἔτους 1760². Πλὴν δὲ τῆς παραδόσεως περὶ ὑπογραφῆς συμβολαίου μεταξὺ Ἀδάμ καὶ Διαβόλου ἐν αὐτῷ παρεμβάλλονται καὶ τινες διηγήσεις ἐκ τῆς Βίβλου, ὡς ὁ κατακλυσμός τοῦ Νῶε, ἡ κακία τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ γέννησις τοῦ Χριστοῦ, διὰ τοῦ ὁποίου τὸ συμβόλαιον διαλύεται. Χαρακτηριστικὴ ὡσαύτως ἐν τῷ στιχοῦργήματι τούτῳ εἶναι ἡ σκηνὴ τοῦ ὑπὸ τοῦ Διαβόλου πειρασμοῦ τοῦ Κυρίου, ὡς αὕτη ἀναφέρεται ὑπὸ τῶν Εὐαγγελιστῶν Ματθαίου³, Λουκᾶ⁴ καὶ Μάρκου⁵.

Τὸ δὲ θέμα τῆς ἐκ τοῦ Παραδείσου ἐκδιώξεως τῶν πρωτοπλάστων καὶ τοῦ θρήνου τοῦ Ἀδάμ διὰ τὴν ἀπολεσθεῖσαν εὐτυχίαν ἀπαντᾷ καὶ εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 18 Χριστουγεννιάτικον ᾄσμα τῆς Συλλογῆς τοῦ Ἀντωνίου Πάνν, καθὼς καὶ εἰς δημόδη ρουμανικὰ κάλαντα τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων. Ταῦτα ἔχουν ὡς πρωταρχικὴν πηγὴν τὸ παλαιὸν περὶ Ἀδάμ καὶ Εὐᾶς στιχοῦργημα. Πρέπει ὡσαύτως νὰ σημειώσω ὅτι εἰς ταῦτα συνυφάνθησαν θέματα καὶ στίχοι καὶ ἐξ ἄλλων θρησκευτικῶν κειμένων, κυκλοφορουμένων ἐν Τρανσυλβανίᾳ κατὰ τὸν 17ον αἰ. Τὰ δὲ σλαβικὰ παράλληλα τῶν ἐν λόγῳ ᾄσμάτων γνωρίζομεν ἐκ τῶν δημοσιευμάτων τοῦ Μ. Gaster¹ καὶ τοῦ Ν. Draganu².

Ἀρκεταὶ ἄλλαι δημόδεις Νεοελληνικαὶ παραδόσεις ἀναφέρουν, ὅτι ὁ Διάβολος, ἀμιλλώμενος πρὸς τὸν Θεὸν ἐπὶ τὸ ἔργον τῆς δημιουργίας, ἐπλασεν ὁμοίως ζῶα ἄλλα τὸ ἔργον αὐτοῦ ἦτο ἀτελὲς καὶ ὁ Θεὸς ἢ ὁ Χριστὸς συνεπλήρωσεν αὐτὸ πρὸς βλάβην τοῦ Διαβόλου ἢ πρὸς ὠφέλειαν τοῦ ἀνθρώπου.

1. Βλ. Μ. Gaster ἐν Revista pentru istorie, arheologie și filologie, τ. I (1883), σ. 80-83. Τοῦ αὐτοῦ, Literatura populară română, București, 1883, σ. 276, κ. ἐξ., ἐνθα προσιθεται καὶ ἕτερα παρὰλλαγὴ κατὰ χειρόγραφον τοῦ Aron Densusianu.

2 Βλ. τὸ ὑπ' ἀριθ. 4278 χ/φον, φ. 23^v-35^r, ὑπὸ τὸν τίτλον «Versul lui Adam de umilitate» ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς ἐν Βουκουρεστίῳ Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας.

3 Κεφ. 4, 1-12. 4. Κεφ. 4, 1-14. 5. Κεφ. 1, 12-14.

1 Βλ. Μ. Gaster ἐν Revista pentru istorie, arheologie și filologie, τόμ. II (1883), σελ. 321-322, ἀρ. XV, σελ. 323-24, ἀρ. XVI, τόμ. III (1884), σελ. 107-108, ἀρ. XIX καὶ XX. Βλ. τοῦ ἰδίου, Literatura populară română, Bucur. 1883, σελ. 284 κ. ἐξ.

2 Βλ. Ν. Draganu, ἐν Dacoromania, τόμ. V (1928), σελ. 505 κ. ἐξ.

Οὕτως ἐν τῇ ὡς ἄνω ὑπ' ἀριθ. 3 θρακικῇ παραδόσει λέγεται ὅτι, ὅταν ὁ Θεὸς «ἔχτισε ὅλο τὸν κόσμον», ἠθέλησε καὶ ὁ Διάβολος νὰ πλάσῃ τὸν λύκον, ἀλλὰ «*ψυχὴ δὲν μπόρεσε νὰ τότε δώσ'*». Ὁ Διάβολος τότε ἐπεζήτησε τὴν συμβουλὴν τοῦ Θεοῦ «*πῶς νὰ κάμῃ τὸν λύκο νὰ περπατήσῃ*» καὶ ὁ Κύριος, πρὸς τιμωρίαν τοῦ Διαβόλου, διέταξε τὸν λύκον, διὰ στόματος τοῦ ἰδίου τοῦ πλάστου του, νὰ ζωντανεύσῃ καὶ νὰ τὸν φάγῃ· ἀλλὰ μόνον τὸ ἓνα πόδι αὐτοῦ ἐπρόλαβε νὰ φάγῃ ὁ λύκος καὶ δι' αὐτὸ ὁ Διάβολος εἶναι «*κουτσὸς*» καὶ «*μονοπόδαρος*» ἢ «*λυκοφαγωμένος*». Τὸ κωμικὸν τοῦτο περὶ τοῦ χωλοῦ Διαβόλου στοιχεῖον, ὡς γνωστὸν, συνυπάρχει μὲ τὰς ἄλλας περὶ αὐτοῦ δοξασίας, καθ' ἧς οὗτος ἰσχυρὸν ἀκόμη τρόπον ἐμπνέει εἰς τὸν δεισιδαιμόνα¹.

Τοῦ ὡς ἄνω ἀνεκδότου κειμένου τῆς θρακικῆς παραδόσεως γνωρίζομεν τρεῖς εἰσέτι δημοσιευμένας παραλλαγὰς ἐξ Ἑλλάδος², Κοζάνης³ καὶ Μακεδονίας⁴. Ἐτέρα παραλλαγὴ, τὴν ὁποίαν δὲν εἶδον, ἔχει δημοσιευθῆ ὑπὸ Λαζάρου Δούμα ἐν τῇ *Revue des traditions populaires*, ἔτ. 1893, σελ. 283-84⁵.

Κατὰ τὴν ἀνεκδοτον, ὡς ἄνω, ἐξ Αἰτωλίας παραλλαγὴν τῆς αὐτῆς παραδόσεως (Β') ὁ λύκος ἐδημιουργήθη ὑπὸ τοῦ Διαβόλου «*μὲ τέσσερα ξύλα*», διὸ καὶ ἔχει «*τὸ λαιμὸ ξυλισμένον*». Ἐν τῷ μυθοπλαστικῷ τοῦτο στοιχεῖον αἰτιολογεῖ προφανῶς τὴν φυσικὴν τοῦ ζῴου κατάστασιν μὲ κάποιαν λεπτὴν εἰρωνίαν καὶ προσδίδει εἰς τὴν παράδοσιν αἰτιολογικὸν χαρακτῆρα.

Περὶσσότερας ὅμως λεπτομερείας περὶ τῆς ἐκ ξύλου κατασκευῆς τοῦ λύκου παρέχουν αἱ ἐκ Πραμάντων καὶ Ζαγορίου (Σαρακατσάνων) τῆς Ἡπείρου παραλλαγαί (Γ', Δ'), καθ' ἧς ὁ λύκος κατεσκευάσθη ἀπὸ «*κούτσουρο γκοριτζᾶς*», δηλαδὴ ἀγριαπιδέας, καὶ διὰ τοῦτο «*δὲν μπορεῖ νὰ στρέψ'*» καὶ, ὅταν θέλῃ νὰ γυρίσῃ, «*γυρίζ'* μονοκόμματος» καὶ εἶναι «*ἀλύγιτος, κούτσουρο*». Ἐν τῇ ἐκ Πατίγγου τοῦ Ζαγορίου παραλλαγῇ (Δ') ἀξιοπρόσεκτα εἶναι καὶ τὰ περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ σκύλου, καθ' ἧς ὁ Χριστὸς «*ἀπόλυσι τὴ γκλίτσα τ' κ' ἔγινε σκύλος κ' ἐκνήγησι τὸ λύκο*». Ὁ Χριστὸς οὕτως ἐπιτυχῶς ἀντηγωνίσθη τὸ πνεῦμα τοῦ κακοῦ, πλάσας τὸν σκύλον. Περὶ δὲ τοῦ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ σφραγίσματος τῶν αἰγῶν εἰς τὰ γόνατα καὶ

1 Περὶ τοῦ χωλοῦ Διαβόλου βλ. Ν. Γ. Πολίτου, *Νεοελληνικὴ Μυθολογία*, μέρ. Β', ἐν Ἀθήναις 1874, σ. 424, 471-473. *Τοῦ ἰδίου*, Λαογρ. Σύμμεκτα, τόμ. Β', 1921, σ. 108.

2 Ν. Γ. Πολίτου, *Παραδόσεις*, τόμ. Α', 1904, σ. 515-516, ἀρ. 843.

3 Ν. Γ. Πολίτου, ἐνθ' ἄν., σ. 516, ἀρ. 844.

4 Αὐτόθι, σ. 516-517, ἀρ. 845.

5 Βλ. καὶ περιοδ. *Méclusine*, τόμ. (1888/89), σελ. 266, παρὰ Ν. Cartoian, *Cărțile populare în literatura Românească*, vol. I. Epoca influenței Sudslave, București 1929, σ. 40.

τῆς διαφορᾶς τῶν ἡμέρων ἀπὸ τὰ ἀγριόγριδα λεπτομερέστερος γίνεται λόγος εἰς τὴν ὑπ' ἀριθ. 4 παραδόσιν καὶ τὰς παραλλαγὰς αὐτῆς.

Ὅμοιαις πρὸς τὰς ἐκ Πραμάντων καὶ Παπίγγου Ζαγορίου (Σαρακατσάνων) διηγήσεις περὶ τῆς ἐκ ξύλου ἀγριαπιδέας κατασκευῆς τοῦ λύκου ὑπὸ τοῦ Διαβόλου ἀπαντῶμεν καὶ ἐν Κονίτση τῆς Ἡπείρου¹ καὶ ἀλλαχοῦ. Ὁ δὲ Δημήτριος Λουκόπουλος λέγει (Νεοελληνικὴ μυθολογία. Ζῶα - Φυτὰ, ἐν Ἀθήναις, 1940, σ. 19) ὅτι κατὰ παραδόσιν ἐξ Αἰτωλίας: «ὁ Χριστὸς ἄρπαξε τὴ φλογέρα μὲ τις δώδεκα τρυπες καὶ τοῦ τὴν ἔρριξε. Αὐτὸ ἦταν ἡ συμφορὰ τοῦ λύκου. Ἀπὸ τότε κ' ὕστερα τὸ καλοκαίρι ἀνοίγει τὸ σῶμα του δώδεκα πληγὰς καὶ ἀπὸ κάθε πληγῆ στάζει ἔμψυο».

Ἡ περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ λύκου παράδοσις, ἥτις ἐνθυμίζει καὶ προφανῶς ἀπηχεῖ τὰς ὑπὸ τῶν δύο ἀνταγωνιζομένων δυνάμεων, τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, βογομλικὰς περὶ τῆς δημιουργίας ἀντιλήψεις, εἶναι λίαν διαδεδομένη καὶ παρὰ τοῖς Βουλγάροις². Ἐν Ρουμανίᾳ ἐπίσης διηγοῦνται ὅτι ὁ Διάβολος ἔκαμε τὸν λύκον, ἀλλὰ δὲν ἠμπόρεσε νὰ τοῦ δώσῃ ψυχὴν καὶ ἐζήτησε πρὸς τοῦτο τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεὸς ἐνεφύσησε πνεῦμα εἰς αὐτὸν καὶ τὸν ἐζωντάνευσε. Ὁ Σατανᾶς, ἰδὼν τὸν λύκον ζωντανὸν νὰ στέκη εἰς τὰ πόδια του, τὸν διέταξε: «φάγε τὸν Κύριον». — «Μὴ φάγῃς, λύκε, τὸν Κύριόν σου», εἶπεν ὁ Θεός, θυμωμένος. Καὶ ὁ Διάβολος, διὰ νὰ σωθῆ, ἔρριφθη εἰς τὸ ὕδωρ³.

Παραπλήσια διηγήσεις ἀπαντῶσιν ὡσαύτως παρ' Ἀλβανοῖς, Πολωνοῖς, Ρώσοις, Οὐκρανοῖς, Λεττονοῖς, Λιθουανοῖς καὶ Ἑσθονοῖς⁴.

Τῆς αὐτῆς προελεύσεως καὶ ὑφῆς εἶναι καὶ ἡ γνωστὴ ἐξ Ἀγρινίου παράδοσις περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ χρησιμωτάτου εἰς τὸν ἄνθρωπον ὄνου. «Ὅταν ὁ Θεός, διηγοῦνται, ἔφκειασε τὸν ἄνθρωπο, ἔφκειασε καὶ ὁ Διάβολος τὸ γάϊδαρο, ἀλλὰ δὲν ἠμπο-

1. Λ.Α. ἀρ. 1569 Γ', σ. 103 - 105, 11, X. Ρεμπέλη, Συλλογὴ λαογραφικῆς ὕλης, Κόνιτσα, 1929. Κονιτσιώτικα, ἐπιμελεία Ν. Χ. Ρεμπέλη, Ἀθῆναι 1953, σ. 163 - 164. (Ἐκδοσις Ἡπειρωτικῆς Ἑταιρίας Ἀθηνῶν).

2. Βλ. *Jordan Ivanov*, ἔνθ' ἀν., σ. 345 - 348, ἀρ. 3 καὶ 9 - 11. Βλ. καὶ *Lydia Dragomanov*, ἐν *Mélusine*, ἔτ. 1888/89, σ. 265 - 67. Τὸ τελευταῖον τοῦτο δημοσίευμα δὲν εἶδον.

3. Βλ. τὰς ἐν Ρουμανίᾳ παραδόσεις διὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ λύκου ἐν *Elena Niculita Voronca*, *Datinele și credințele poporului român*, I, Cernăuți 1903, σ. 7.— *C. Radulescu-Codin*, *Ingerul Românilui*, București 1913, σ. 61-66. Βλ. καὶ τὴν εἰδικὴν περὶ τῶν ἐν Ρουμανίᾳ διῆρικῶν παραδόσεων μελέτην τοῦ *I. A. Candrea*, *Iarba fiarelor*, București 1928, σ. 59-67. (*Cultura Națională*).

4. *O. Dähnhardt*, *Natursagen*, τόμ. I, Leipzig-Berlin 1907, σ. 147-150. *Antti Aarne*, *Estonische Märchen- und Sagenvarianten*. FF Communications, No: 25, σ. 145, 39: *Die Erschaffung des Wolfes: Der Teufel erschafft den Wolf, Gott gibt ihm das Leben*. Βλ. καὶ *Stith Thompson*, *Motif-Index of Folk-Literature*, vol. I, Copenhagen 1955, A 1750.

ροῦσε νὰ τὸν κάμῃ νὰ σαλέψῃ καί, ἀφοῦ πλέον ἀπελπίστηκε, παρακάλεσε τὸ Χριστὸ νὰ τοῦ βάλῃ ζωή. Τότε ὁ Χριστὸς εἶπε: «Σήκω, γαϊδούρι, νὰ ζήσ᾽ ἢ φτώχεια!» κ' ἐσηκώθη κ' ἐξωντάνεψε ὁ γαϊδαρός»¹.

Ἡ ὑπ' ἀριθ. 4 ἀνέκδοτος ἔξ Ἀχαΐας παράδοσις περὶ τῆς δημιουργίας «τῆς γίδας», μετὰ τῶν παραλλαγῶν αὐτῆς, ὀφείλεται, ὡς καὶ αἱ προηγούμεναι, εἰς τὰς αὐτὰς διυσιτικὰς ἰδέας. Ὁ Σατανᾶς «ἔπλασε τὰ γίδια, ἀλλὰ δὲν ἠμπόρεσε νὰ τὰ κάμῃ νὰ κάθονται, γιατί δὲν ἐλυγάγανε τὰ γόνατά τους καὶ ἔτσι ἐστεκότανε πάντα ὀλόρθα κ' ἐφοφάγανε». Ὁ Χριστὸς τὰ «ἐβλούλλωσε στὰ γόνατα τῶν μπροστινῶν ποδιῶν καὶ ἀμέσως ἐκαθίσανε». Εἶναι ἀληθὲς ὅτι «τὰ γίδια ἔχουνε στὰ μπροστινὰ πόδια ἀπὸ μιὰ βούλλα στὸ κάθε γόνατο», δηλαδή ἓνα φυσικὸν τύπον σφραγίδος, τὸν ὁποῖον ὁ λαὸς ἀποδίδει εἰς τὸν Χριστόν. Οὕτως αἰτιολογεῖται μυθοπλαστικῶς φυσιολογικὸν χαρακτηριστικὸν τῶν ἐμπροσθίων ποδῶν τῶν αἰγῶν, ἀποδιδόμενον ὑπὸ τοῦ λαοῦ εἰς τὴν ἐπέμβασιν τοῦ Σωτῆρος, ἐφ' ὅσον κοινὴ ὑπάρχει ἡ πίστις ὅτι τὰ ζῶα ταῦτα, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ πρόβατα, εἶναι δημιουργήματα τοῦ Σατανᾶ².

Τὴν ὅλην σωματικὴν τοῦ ζῴου κατασκευὴν θεωρεῖ, ὁ λαὸς τῆς Ἀχαΐας διαβολικὴν διότι «ἡ γίδα, λέγουν, ἔχει κέρατα καὶ γένεια, ὅπως ἀκριβῶς φαντάζονται τὸν Διάβολον κερασφόρον καὶ γενειοφόρον. Ἐπειτα εἶναι ἀναιδής, διότι ἔχει πάντοτε, ὡς λέγουν, «σηκωμένη τὴ νουρά της καὶ φαίνουσαι οὐλα της τὰ κρύφια μέλη».

Κατὰ τὴν ἔξ Αἰτωλίας παραλλαγὴν (Β') τὴν σφράγισιν τῶν γονάτων τῶν γι-

1 Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, τόμ. Α', 1904, σ. 517, ἀρ. 846. Βλ. ὁμοίαν ἔξ Αἰτωλίας παράδοσιν καὶ ἐν Δημ. Λουκοπούλου, Νεοελληνικὴ μυθολογία. Ζῶα-Φυτά, ἐν Ἀθήναις 1940 σ. 87-88.

2 Καὶ ἐν Ἁγίᾳ Κυριακῇ (πρόφην Ποπόβω) Σουλίου διηγοῦνται ὅτι «ἡ γίδα εἶναι τοῦ Σατανῆ, τὰ πρόβατα εἶναι τοῦ Θεοῦ. Τὰ πρόβατα εἰν' εὐλοημένα, βόσκουνε σὲ καλὰ μέρη, ἐνῶ τὸ γίδι πααίνει στὰ ραϊγδιὰ καὶ γκρεμούς». Λ.Α. ἀρ. 2277 Δ', σ. 8. (Δ. Β. Οἰκονομίδου, Λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς τὰ Σουλιωτοχώρια τῆς Ἡπείρου, 1958). Ἐν Ἑλληνικῷ (πρόφην Λοζετσιῶ) Ἡπείρου ἐπίσης λέγουν: «Ἡ γίδα ποὺ κολλάει πάνω στὰ δέντρα, τοὺς γκρεμούς, στὰ στεφάνια, ἔγινε ἀπὸ τὸ Σατανᾶ... Τὰ γίδια ἔχουν στὰ γόνατα μιὰ σφραγίδα. Λέν ὅτι τὴ σφραγίδ' αὐτὴ τὴν ἔβαλε ὁ Σατανᾶς». Λ.Α. ἀρ. 2382, σ. 408. συλλ. Δ. Β. Οἰκονομίδου, 1961). Καὶ ἐν Ἀπειρανθῷ Νάξου διηγοῦνται: «Τὰ πρόβατα δὲν ἔχουν δοῦ Διαόλου τριχ' ἀπάνω ὄσωνε, ἐνῶ τὰ ζᾶ, ζοῦλες, ἔχουν δοῦ Διαόλου τριχα καὶ πᾶσι μέσ' στὰ γκρεμιά, μέσ' στὰ γκρόφκια καὶ μέσ' στὰ θυγάδια, ποὺ πάει μόνον ὁ διάτανος (Διάβολος) ἐκεῖ κ' οἱ κουνκουμαῦλες (κουνκουβάγιες). Λ.Α. ἀρ. 1585, σ. 24. συλλ. Δ. Β. Οἰκονομίδου, Ἀπειρανθος - Νάξου, 1934/35. Βλ. καὶ Δ. Β. Οἰκονομίδου, Ναξιακαὶ παραδόσεις, Λαογρ., τ. 17 (1957/58), σ. 42, 62. Βλ. καὶ τὴν ἐκ Φελλόνης Καλαβρύτων παράδοσιν, τὴν δημοσιευθεῖσαν ὑπὸ Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, τόμ. Α', 1904, σ. 515, ἀρ. 842. Κατὰ παράδοσιν, δημοσιευθεῖσαν ὑπὸ Δημ. Λουκοπούλου (ἐνθ' ἀν., σ. 18), «ὁ Χριστὸς... τοῦ ἔκαιγε (τοῦ γιδιοῦ) τὸ πόδι μὲ ἀναμμένη ἴσκα κ' ὕστερα τὸ ἄρμεγε καὶ τ' ἄφηνε. κεῖνο πήγαινε παραπίερα, γονάτιζε καὶ κοιμότανε». Βλ. τοῦ ἰδίου, αὐτόθι, σ. 16 - 17.

διῶν, ἀντὶ τοῦ Χριστοῦ, ἔκαμεν ὁ Διάβολος μὲ τὰ κέρατά του¹. Κατόπιν, ἀνταγωνιζόμενοι ἐδημιούργησαν, ὁ μὲν Χριστὸς τὸ «μαντρόσκυλο», ὁ δὲ Διάβολος τὸν «λαγός», καὶ πάλιν ὁ Χριστὸς «τὸ λαγωνικό».

Πρὸς τὴν παραλλαγὴν ταύτην ὁμοιάζει ἕτερα ἀνέκδοτος ἐκ Παραμυθίας (Δ')². Κατὰ τὴν ἐκ Πραμάντων παραλλαγὴν (Γ') «τὰ ἀγριόγριδα κοιμοῦνται μὲ τὰ πόδια τετωμένα», διότι «εἶναι ἀσφράγιστα».

Τέλος ἡ ἐξ Αὐλοτόπου Σουλίου παραλλαγὴ (Ε') εἶναι καὶ αἰτιολογικὴ περὶ τῆς ὑφώσεως καὶ τοῦ καταβιβασμοῦ τῆς οὐρᾶς τῆς αἰγός, ἀναλόγως τῶν καιρικῶν συνθηκῶν.

Ἡ πλάσις τοῦ λαγοῦ ὑπὸ τοῦ Διαβόλου εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ δημιουργίαν τοῦ «λαγωνικοῦ», ὡς ἀναφέρεται, τὸ μὲν ἐν τῇ ὡς ἄνω αἰτωλικῇ παραλλαγῇ τῆς παραδόσεως «περὶ τῆς δημιουργίας τῆς γίδας», τὸ δὲ ἐν τῇ ὑπ' ἀριθ. 5 ἀχαικῇ παραδόσει «περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ λαγοῦ». Ἐπὶ πλεόν ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ γίνεται λόγος περὶ τῆς δεισιδαίμονος συνηθείας τῶν λεγομένων «ἐνοδίων συμβόλων»³. Κατὰ τὴν πρόληψιν ταύτην οἱ ὀδοιπόροι «γυρίζουνε πίσω, ἅμα ἀπαντήσουνε στὸ δρόμο τους λαγὸ τὴν ἡμέρα».

Ὅμοίαν σχεδὸν πρὸς τὴν ὑπ' ἀριθ. 5 παράδοσιν ἐκ Φελλόης Καλαβρῦτων ἐδημοσίευσε καὶ ὁ Ν. Γ. Πολίτης.⁴

Εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν ἀνήκουν καὶ αἱ ὑπ' ἀριθ. 6, 7 καὶ 8 παραδόσεις περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ βουβαλιοῦ, τῆς γκαμήλας καὶ τῆς ἀλογόμυιας. Παραλλαγὴν τῆς ὑπ' ἀριθ. 6 ἐδημοσίευσεν ὁ Δημ. Λουκόπουλος⁵.

Ἄλλ' ἐκτὸς τῶν ζῴων, ὁ Διάβολος δημιουργεῖ, κατὰ τὰς λαϊκὰς παραδόσεις, καὶ ἄψυχα πράγματα. Τοιαῦτα εἶναι: α) ὁ μύλος, ὡς ἀναφέρεται ἐν τῇ ὑπ' ἀριθ. 9 διηγῆσει μετὰ τῶν παραλλαγῶν αὐτῆς. Σημειωτέον δ' ὅτι τῆς ἐξ Αἰτωλίας παραλλαγῆς (Β') τῆς ἐν λόγῳ διηγῆσεως ἕτεραν καταγραφὴν ἐδημοσίευσεν ὁ Ν. Γ. Πο-

1 Κατ' ἄλλην παραλλαγὴν, δημοσιευθεῖσαν ὑπὸ Δ. Λουκοπούλου, ἐνθ' ἄν., σ. 17), «ὁ Διάβολος παίρνει ἓνα μαχαίρι, κόβει τὴν πέτσα, ποὺ κρατοῦσε ἀλύγιστα τὰ γόνατα τῶν γιδῶν, καὶ καταφέρει κεῖνο ποδ ἤθελε».

2 Βλ. τὴν ἀνωτέρω ὑπ' ἀρ. 5 ἀνέκδοτον περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ λαγοῦ παράδοσιν ἐξ Ἀχαιῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ἀπαντῶμεν ἐνδιαφερούσας λεπτομερείας.

3 Βλ. καὶ Δ. Λουκοπούλου, ἐνθ' ἄν., σ. 18.

4 Λ. Α. ἀρ. 1365, σ. 381, 2, συλλ. Σπ. Μουσελίμη, Παραμυθιά, 1938. Ταύτην παραθέτω ἀνωτέρω ὡς παραλλαγὴν τῆς ὑπ' ἀρ. 4 παραδόσεως.

5 Βλ. Θεοφράστου, Χαρακτ. 16.

6 Ν. Γ. Πολίτου, ἐνθ' ἄν., σ. 514-15, ἀρ. 841.

7 Δ. Λουκοπούλου, ἐνθ' ἄν., σ. 86-87.

λίτης¹. Ὁ αὐτὸς ἐδημοσίευσεν ἐπίσης ἑτέραν καταγραφὴν τῆς ἐξ Ἀχαΐας παραλλαγῆς (Γ') τῆς αὐτῆς περὶ μύλου διηγήσεως, προερχομένην ἐκ Δίβρης τοῦ δήμου Λαμπείας τῆς Ἡλείας². β) Συμφώνως πρὸς τὴν ὑπ' ἀρ.10 παράδοσιν μία ὀπὴ τῆς τζαμάρας, εὗρισκομένη εἰς τὸ κάτω μέρος αὐτῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ παίκτης τοποθετεῖ τὸν ἀντίχειρα, εἶναι δημιουργημα τοῦ Διαβόλου³. γ) Ἐπίσης ὁ Διάβολος «ἔφτιασε τὸ ταβούλι» (νταούλι)⁴. δ) Δημιούργημα τοῦ Διαβόλου εἶναι ὡσαύτως «τὸ ἐλάτι καὶ ὁ πάλιουρας»⁵, ὡς διηγοῦνται ἐν Αἰτωλίᾳ⁶.

Ὅπως παρ' ἡμῖν, οὕτω καὶ ἐν Ρουμανίᾳ κυκλοῦνται παραπλήσια, τοῦ αὐτοῦ σχεδὸν περιεχομένου, παραδόσεις. Καὶ ἐκεῖ π.χ. διηγοῦνται ὅτι διάφορα ζῶα, πτηνά, ἔντομα καὶ φυτὰ χρήσιμα εἰς τὸν ἄνθρωπον εἶναι δημιουργήματα τοῦ Κυρίου, ἐνῶ τὰ βλαπτικὰ εἶναι ἔργα τοῦ Διαβόλου. Οὕτως ἡ γαλῆ, ὅπως ἀνωτέρω εἶδομεν, «βγήκε ἀπὸ τὸ γάντι, πὸν ἐπέταξεν ὁ Κύριος, γιὰ νὰ σώσῃ τὸ καράβι τοῦ Νῶε». Τὸ ἄλογον, τὸ πρόβατον, τὸ περιστέρι, τὸ ἀηδόνη, τὸ χελιδόνι, ἡ μέλισσα, τὸ σιτάρι, τὰ σταφύλια, εἶναι δημιουργήματα τοῦ Θεοῦ. Ἀντιθέτως δ' ἡ νυχτερίδα, ἡ κουκουβάγια, ἡ σφήκα, ἡ ἄκανθα κ.ἄ., εἶναι πλάσματα τοῦ Σατανᾶ. Ὡσαύτως «ὁ Θεὸς ἐδημιούργησε τὴ φλογέρα, ὁ δὲ Διάβολος τὴν τσαμπούνα»⁷. Εἰς ἄλλην δημόδη ρουμανικὴν παράδοσιν λέγεται ὅτι, «ὅταν ὁ Θεὸς ἐδημιούργει τὴ φλογέρα καὶ τὸ πρόβατο, ὁ Διάβολος ἔκανε τὸ βιολλὶ καὶ τὴ γίδα»⁸. Ἐπίσης διηγοῦνται ὅτι «ὁ Διάβολος κατεσκεύασε τὸ κάρρο εἰς ἐν ὑπόγειον, ἀλλὰ δὲν ἠδύνατο νὰ τὸ βγάλῃ ἔξω. Τότε ὁ Θεὸς ἦλθε καὶ τὸ ἔβγαλε ἀπὸ τὸ ὑπόγειον, ἀφοῦ τὸ διέλυσεν εἰς τὰ μέρη, πὸν τὸ ἀπῆρτι-

1 Ν. Γ. Πολίτου, ἔνθ' ἄν., σ. 518, ἀρ. 848.

2 Ν. Γ. Πολίτου, ἔνθ' ἄν., σ. 518, ἀρ. 849. Βλ. καὶ Ν. Παπανικολάου, Ἀπὸ τοὺς Ἀρτινοὺς θρούλους, Πειραικῆ - Πατραϊκῆ, ἀρ. 89, ἐν Ἀθήναις 1962, σ. 12.

3 Πρὸβλ. καὶ Ν. Γ. Πολίτου, ἔνθ' ἄν., σ. 517, ἀρ. 847 : Τὴν τζαμάρα, ὡς διηγοῦνται ἐν Κραβασαροῦ Βάλτου, τὴν ἔφτιασε ὁ Χριστὸς καὶ τὸν τζουρλά ὁ Διάβολος. Σίντας ἄκουσε ὁ Διάβολος, πὸς ἡ τζαμάρα ἐλάλειγε καλύτερα ἀπὸ τὸν τζουρλά, ἐφτόνευε καὶ ἔκαμε κρυφὰ μιὰ τροῦπα ἴσ τὴν κάτω μεριά ἀπὸ πίσω, γιὰ νὰ χαλάσῃ τὴ φωνὴ τῆς τζαμάρας. Ἀλλὰ τότες ἡ τζαμάρα ἔβγαλε καλλιώτερη φωνὴ κ' ἔτσι ἔσκασε ὁ Διάβολος ἀπὸ τὸ κακό του».

4 Ν. Γ. Πολίτου, ἔνθ' ἄν., σ. 514, ἀρ. 840.

5 Πάλιουρας εἶναι ὁ παλιούρος «ἀπὸ ρίζης πολύκλαδον» κατὰ τὸν Θεόφραστον I, 3, 1.

6 Δ. Λουκοπούλου, ἔνθ' ἄν., σ. 212.

7 S. Mihăilescu, Inceputul fluierului și a scripsei, ἐν τῷ περιοδικῷ Sezătoarea, I (1892), σ. 156.

8 Tiberiu Alexandru, Iustrimentule muzicale ale poporului Român, București 1956, σ. 46. Βλ. καὶ βιβλιοκρισίαν μου περὶ τοῦ ἔργου τούτου ἐν Λαογραφ., τόμ. 18 (1959), σ. 588.

ζαν, καὶ τὸ ἐδώρισεν εἰς χωρικόν»¹. Εἰς ἄλλην παραδόσιν ἐκ Μπανὰτ ὁ Ἅγιος Πέτρος ἔκλεψε τὴν φωτιὰν ἀπὸ τὸν Διάβολον καὶ τὴν ἔφερεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους².

Παρόμοιαι ἢ συναφεῖς πρὸς τὰς ἀνωτέρω δυϊστικὰς ἢ βογομιλικὰς παραδόσεις εἶναι διαδεδομένα καὶ ἐν Ἑλλάδι, Βουλγαρίᾳ, Πολωνίᾳ, Λιθουανίᾳ, Λεττονίᾳ, Ἑσθονίᾳ, Φιλλανδίᾳ, Ρωσίᾳ καὶ Μογγολίᾳ. Τὰς ἑλληνικὰς συνέκρινα μὲ τὰς ρουμανικὰς, διότι, ἀπ' ἑνὸς μὲν τὰς τελευταίας ταύτας γνωρίζω ἐκ τοῦ πρωτοτύπου καὶ οὐχὶ ἐκ μεταφράσεων καὶ ἀπ' ἑτέρου, διότι εὔρον ὅτι τινὲς ἐξ αὐτῶν ἔχουν μεγαλύτεραν πρὸς τὰς ἰδικὰς μας ὁμοιότητα ἀπὸ ὅσην ἔχουν αἱ ἀντίστοιχοι παραδόσεις τῶν ἄλλων λαῶν. Τῶν εἰς τὰς ἄλλας χώρας τῆς Ἀνατολῆς μέχρι τῆς Μογγολίας σχετικῶν παραδόσεων γινώσκω ἐλάβομεν ἀπὸ τὸ ἔργον τοῦ *O. Dähnhardt*, *Natur-sagen. Eine Sammlung naturdeutender Sagen, Märchen, Fabeln und Legenden*, τόμ. I, Leipzig und Berlin, 1907, σελ. 42 - 44, 147 - 150.

Τόπος ἐξ οὗ ἐξεπορεύθησαν αἱ ἐν λόγῳ δυϊστικαὶ παραδόσεις ὑπῆρξε πιθανώτατα τὸ Ἰράν, ἐκεῖθεν δ' αὐταὶ εἰσέδυσαν εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Εὐρώπην, ὡς ὑπεστήριξεν ὁ *O. Dähnhardt*³, ὁ ὁποῖος τὰς συνεσχέτισε καὶ τὰς ἐμελέτησεν ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ἰρανικὴν λαογραφίαν, πρὸς τὰς παλαιὰς ἀνατολικὰς κοσμογονικὰς ἀντιλήψεις καὶ πρὸς τὰς δοξασίας τῶν αἰρετικῶν χριστιανῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἐκ τῶν κυρίων συντελεστῶν τῆς διαδόσεως τῶν ἐν λόγῳ διηγήσεων ὑπῆρξαν αἱ διδασκαλίαι τῶν Βογομίλων, ὡς αὐταὶ διατυπῶνται εἰς τὴν «*Πανοπλίαν Δογματικὴν*» τοῦ βυζαντινοῦ μοναχοῦ Εὐθυμίου τοῦ Ζιγαβηνοῦ. Πρέπει ὅμως νὰ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν καὶ ἕτερος παράγων τῆς διαδόσεως αὐτῶν, ἡ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα μογγολικὴ κυριαρχία, ἐκτεινομένη εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς Ρωσίας μέχρι τῆς βορείου Ἀσίας. «Αἱ μεγάλαι ἐμπορικαὶ ὁδοί, γράφει ὁ *N. Cartoian*, αἱ ὁποῖαι ἀπ' ἀρχαιοτάτων χρόνων συνέδεσαν τὸ ὄροπέδιον τῆς Κεντρικῆς Ἀσίας πρὸς τὰς περιοχὰς τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ τέλος αἱ ἰρανικαὶ ἀποικίαι, αἱ ἐγκατασταθεῖσαι εἰς διαφόρους ἐπαρχίας τῆς νοτίου Ρωσίας»⁴, ἀσφαλῶς συνέβαλον εἰς τὴν διάδοσιν τῶν ἐν λόγῳ διηγήσεων.

Ἐν σχέσει τώρα πρὸς τὴν δομὴν καὶ τὸ ὕφος τῶν ἑλληνικῶν, ὡς ἄνω, δυϊστικῶν παραδόσεων ἔχω νὰ παρατηρήσω τὰ ἑξῆς.

Εἰς αὐτὰς ὁ Διάβολος, τὸ πνεῦμα τοῦ κακοῦ, ὡς ὀρθῶς παρετήρησεν ὁ *Γ. Ἀ*

1 *N. Cartoian*, *Cărțile populare*, τόμ. I, București 1929, σ. 40.

2 *Tiberiu Alexandru*, ἔνθ' ἄν., σ. 47.

3 *O. Dähnhardt*, ἔνθ' ἄν., σ. 36 - 38.

4 *N. Cartoian*, *Cărțile populare*, τόμ. I, București 1929, σ. 40.

Μέγας, «παρουσιάζεται ως άνίκανος μιμητής του Θεού, ως πρόσωπον κωμικόν¹, ήτοι ή δυϊστική άρχή έμετριάσθη τόσο, ώστε, άντί δυϊστικών, έχομεν σατυρικούς μύθους»². Αίτια του φαινομένου τούτου, και πάλιν κατά τον Γ. 'Α. Μέγαν, είναι ότι «εις την 'Ελλάδα ό βογομιλισμός δέν απέκτησε ποτέ την εξάπλωσιν, την όποιαν έλαβεν εις την άλλην βαλκανικήν, επειδή Κράτος και 'Εκκλησία έν Βυζαντίω κατεδίωξαν μετά σκληρότητος τους Βογομίλους»³.

Μετριασμός τής δυνάμεως του Διαβόλου έν σχέσει προς την του Θεού παρατηρείται και εις τας άντιστοιχους ρουμανικάς παραδόσεις, ίδιας τας αφορώσας εις την δημιουργίαν ζώων, πτηνών, έντόμων, φυτών και άλλων όντων. 'Αντιθέτως, εις τας παραδόσεις των Βουλγάρων, και άλλων τινών ένθων, ό Διάβολος «δέν είναι άνίσχυρός τις άντίπαλος του Θεού, πολλάκις μάλιστα παριστάνεται και πολύ ισχυρότερος αυτού»⁴.

Αί έλληνικάι δυϊστικάι παραδόσεις έχουν έν γένει χαρακτήρα εϋτραπέλων διηγήσεων, ίδιας αί υπό Χρ. Κορούλλου έν 'Αχαΐα καταγραφείσαι, έν πολλοίς δ' είναι και αιτιολογικάι των χαρακτηριστικών γνωρισμάτων διαφόρων ζώων, φυτών και άψύχων όντων.

R É S U M É

Légendes dualistes néo-helléniques inédites.

par D. B. Economides

Parmi les légendes cosmogoniques du peuple hellénique une place importante est occupée par les légendes dualistes, selon lesquelles à la création des différents êtres, en dehors du principal créateur, a également participé le Diable, en étroite collaboration avec Dieu.

Des légendes analogues apparaissent dans la mythologie des anciens Grecs (Plat. Tim. 41 c.), des Égyptiens et des Perses.

Mais c'est dans le monde chrétien qu'on les rencontre plus largement

1 "Όπως είδομεν, ούτος είναι «κουτσός, μονοπόδαρος, λυκοφαγωμένος» και «πηγαίνει καβάλλα σ' ένα λαγό».

2 «Εις την συστηματικήν δέ διάπλασιν αυτών συνετέλεσαν πρό πάντων τὰ παραμύθια». Ο. Dähnhardt, τόμ. I, σ. 124). Γ. 'Α. Μέγα, ένθ' άν., σ. 394.

3 Γ. 'Α. Μέγα, ένθ' άν., σ. 394.

4 Γ. 'Α. Μέγα, ένθ' άν., σ. 394.

diffusées, et spécialement chez les hérétiques: Gnostiques, Pauliciens et Bogomiles.

L'auteur publie dix de ces légendes néo-helléniques inédites d'origine chrétienne, avec leur variantes provenant du Péloponèse, de l'Épire, de la Thrace, de l'Étolie, de l'Eurytanie et de l'île de Milos. Ces légendes se rapportent spécialement à la création de l'homme, à l'accord d'Adam et du Diable, à la création du loup, de la chèvre, du lièvre, du buffle, du chameau, de la mouche qui pique les bestiaux (stomoxe), du moulin et de l'instrument de musique appelé «zournas» (ζουρνᾶς).

Dans ses annotations (pp. 21-18) l'auteur pose et examine les problèmes et questions relatifs à ces contes, et mentionne également les commentaires provenant de textes populaires ou savants, anciens ou contemporains, de la tradition grecque. Il compare en même temps ce matériel aux légendes analogues des peuples Bulgare et surtout Roumain.

Parallèlement à cet examen comparatif, il étudie aussi les rapports de ces légendes avec les croyances et les conceptions des Bogomiles, ainsi que leur origine.

Il remarque enfin qu'une des principales causes qui contribuèrent à la propagation de ces légendes est dûe sans doute à la doctrine des Bogomiles telle qu'elle a été formulée dans la «Panoplie Dogmatique» (Πανοπλία Δογματική), œuvre du moine byzantin Efthymios Zighavinos (fin du 11ème, comm. du 12ème siècle).

A propos du style et de la structure de ces récits néo-helléniques, on remarque que le Diable, l'esprit du mal, y est représenté comme incapable de lutter avec Dieu, et est décrit comme un personnage comique. De ce fait, les légendes dualistes helléniques ont en général un caractère gai et humoristique. Elles comportent enfin une explication étiologique des caractéristiques des animaux (loup, chèvre, buffle, chameau, etc.) et des êtres inanimés (moulin, zournas etc.) qui s'y réfèrent.

ΕΞΟΡΚΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΓΕΛΛΟΥΣ ΕΚ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΩΝ ΕΞ ΑΜΟΡΓΟΥ

Υ Π Ο

ΣΤΕΦΑΝΟΥ Δ. ΗΜΕΛΛΟΥ

Εἰς χειρόγραφον τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (ἀρ. 1684 Β', σ. 361 - 364) καταρτισθὲν ὑπὸ Ἑμμανουὴλ Ἰωαννίδου τοῦ Ἀμοργίνου¹ περὶ τὸ ἔτος 1858, εὔρηται ἐξορκισμοὶ τῆς Γελλοῦς, ἀντιγραφέντες «ἐξ ἀρχαίου χειρογράφου τῆς μονῆς Ἀμοργοῦ»², καλουμένου «Διαβαστάριον», καὶ ἐξ ἑτέρου «ἀρχαίου χειρογράφου», ὡς ὁ ἴδιος ὁ Ἰωαννίδης σημειοῖ.

Περιελθὼν κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1963 τὴν Ἀμοργὸν ἐπὶ τῷ σκοπῷ συγκεντρώσεως λαογραφικῆς ὕλης καὶ μελέτης γενικώτερον τῶν λαϊκῶν πολιτιστικῶν στοιχείων τῆς νήσου³ ἀντέγραψα ἐκ δύο χειρογράφων ἀνηκόντων εἰς τοὺς ἑφημερίους τῶν χωρίων Θολαρίων καὶ Βρούτση ἰσαριθμούς ἐξορκισμούς ἢ εὐχάς, ὡς ἀποκαλοῦνται, τῆς Γελλοῦς. Ἀμφότερα τὰ χειρόγραφα ταῦτα, κυρίως εἰπεῖν πρόκειται περὶ μικρῶν τετραδίων, εἶναι γεγραμμένα ὑπὸ προγενεστέρων ἀμαθῶν προφανῶς ἑφημερίων⁴, ἐὰν κρίνη τις ἐκ τῶν ἐν αὐτοῖς γραμματικῶν σφαλμάτων καὶ παρανοήσεων, οἱ δ' ἐν αὐτοῖς ἐξορκισμοὶ ἔχουν σχέσιν πρὸς τοὺς τῶν χειρογράφων, ἅτινα ὁ Ἰωαννίδης εἶδεν, ὡς δύναται νὰ ἀντιληφθῇ τις εὐκόλως ἐξ ἀπλῆς παραβολῆς

¹ Περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς δράσεως τοῦ ἀνδρὸς γενικῶς ἰδὲ Ἀντωνίου Γ. Πετσostάκη, Ἑμμανουὴλ Ἰωαννίδης (1823 - 1906), Ἐπετ. Ἐτ. Κυκλ. Μελετῶν, τόμ. Β' (1962), σ. 693 - 711. Περὶ τῆς σπουδαιότητος τῶν χειρογράφων συλλογῶν αὐτοῦ, ἀποκειμένων νῦν ἐν τῷ Λαογραφικῷ Ἀρχεῖῳ, ἰδὲ Στεφ. Δ. Ἡμέλλου, Λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς Ἀμοργόν, Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ., τόμ. ΙΕ' - ΙΣΤ' (1962 - 63), ἐν Ἀθήναις 1964, σ. 341 - 342.

² Πρόκειται περὶ τῆς ἐν τῇ νήσῳ περιφήμου ἀρχαίας μονῆς τῆς ἐπιλεγομένης Χοζοβιωτίσσης, ἰδρυθείσης κατὰ τὴν παράδοσιν ὑπὸ τοῦ αυτοκράτορος Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ. Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ φυλάσσονται σπουδαῖαι σημασίας κώδικες.

³ Ἡ ἔρευνα αὕτη ἐπραγματοποιήθη διὰ λογαριασμόν τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου κατόπιν σχετικῆς ἐντολῆς τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Τὸ κατ' αὐτὴν συγκεντρωθὲν καὶ καταγραφὴν ὕλικόν κατετέθη ἐν χειρογράφῳ εἰς τὸ Ἀρχεῖον ὑπ' αὔξ. ἀρ. 2764 (ἰδὲ καὶ τὴν σχετικὴν ἐκθεσί μου, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 338 - 350).

⁴ Ὁ ἱερεὺς Θολαρίων «τὸ ἐκληρονόμησεν ἀπὸ ἄλλον ἱερέα πρὸ πολλῶν ἐτῶν. Τώρα ἔχει 20 χρόνια νὰ τὸ χρησιμοποιήσῃ», με ἐληροφόρησεν. Ὁ δ' ἑφημέριος Βρούτση τὸ ἔλαβεν ἐκ τοῦ πάππου του ἱερέως Μιχαὴλ Γαβαλά, τελευτήσαντος τὸ 1927, ὅστις πάλιν τὸ εἶχεν ἀντιγράψει ἐκ χειρογράφου προγενεστέρου αὐτοῦ γέροντος ἱερέως. Πληροφορητριά μου ἐξ

τῶν κειμένων. Ὡς φαίνεται, καὶ οἱ ἐξορκισμοὶ οὗτοι ἀπέφρυσαν ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Ἰωαννίδου ἀναφερομένων χειρογράφων τῆς μνημονευθείσης μονῆς Χοζοβιωτίσης, ἐχρησιμοποιοῦντο δ' ὑπὸ τῶν ἱερέων τῆς Ἄμοργου παραδιδόμενοι ἀπὸ τοῦ ἐνὸς εἰς τὸν ἄλλον ἢ ἀντιγραφόμενοι ὑπ' αὐτῶν, ἐξ οὗ καὶ ἡ παρεϊσφρησις τῶν σφαλμάτων καὶ παρανοήσεων. Τὰ κείμενα τῶν ἐξορκισμῶν (οἱ ἰδικοί μου ἐξορκισμοὶ δηλοῦνται ἐφεξῆς συντομίας χάριν ὁ μὲν ἐκ Θολαρίων διὰ τοῦ Θολ.¹, ὁ δὲ ἐκ Βρούτση διὰ τοῦ Βρ.²) ἔχουν ὡς ἐξῆς³.

Α'.

Εὐχὴ καὶ ἐξορκισμὸς εἰς τὴν μαρὰν καὶ ἀκάθαρτον Γιαλλοῦν⁴

Ὡς ἐξήρατο⁵ ὁ ἀρχάγγελος⁶ Μιχαὴλ ἐκ τῶν οὐρανῶν⁷ ἀπήντησεν αὐτῷ ἡ μαρὰ καὶ ἀκάθαρτος Γυλοῦ⁸ ὁ δὲ ἀρχάγγελος ἰδὼν αὐτήν, ἀφείς τὴν ὁδὸν ἦν ἔμελλε πορεύεσθαι (ἐξ)έστη τοῦ δρᾶν αὐτήν. Ὑπῆρχεν δλη ἡγρωμένη⁹ ὡς ἄγριον καὶ πονηρὸν θηρίον, ὅφεις δὲ ὑπῆρχον γύρωθεν τοῦ σώματος αὐτῆς καὶ ἐπὶ τὸν λαιμὸν αὐτῆς ἔχιδινα, φοβερά ἡ κεφαλὴ αὐτῆς, κόπρος καὶ δυσωδία ἔρρεον οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῆς. Ὀλη ὑπῆρχε πῦρ, οἱ μυκτῆρες αὐτῆς πίσσαν ἐξέχεαν⁹, τὸ στόμα αὐτῆς ὥσπερ τάφος ἀνεωγμένος, ἡ γλῶσσα αὐτῆς ἐξεχεῖτο ἔξω τοῦ στόματος αὐτῆς σπιθαμὴν μίαν, ἡ ἰδία φαρυμάκι ὑπῆρχε γεμάτη, οἱ ὀδόντες αὐτῆς μεγάλοι ὥσπερ λέοντος, αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς αὐτῆς ὑπῆρχον ἕως τὴν πτέρναν, οἱ ὄνυχες τῶν χειρῶν καὶ τῶν ποδῶν

ἄλλου ἐκ Θολαρίων μου ἀνεκοίωσεν, ὅτι καὶ ὁ ἱερεὺς πατήρ της κατεῖχε πρὸ πολλῶν ἐτῶν παρόμοιον τι χειρογράφον «γιαλλουδοχάρτι» καὶ ὅτι πολλὰ εἶχεν εἰς αὐτὴν περὶ «Γιαλλοῦδων» διηγηθῆ (Λ. Α. χειρ. ἀρ. 2746, σ. 194).

¹ Λ. Α. χειρ. ἀρ. 2764, σ. 186 - 193.

² Λ. Α. χειρ. ἀρ. 2764, σ. 440 - 444.

³ Διορθοῦνται κατὰ τὸ δυνατόν τὰ ἐμφανῆ ὀρθογραφικὰ σφάλματα.

⁴ «Ἐξ ἀρχαίου χειρογράφου τῆς μονῆς Ἄμοργου καλουμένου «Διαβαστάριον», οὗτινος πίνακα τῶν περιεχομένων ἰδὲ ἐν τοῖς Μοναστηριακοῖς, ἐν τῇ Ἀναγραφῇ τῆς Βιβλιοθήκης ὑπ' ἀριθ.»

Αἱ ἀκολουθοῦσαι «διάφοροι γραφαὶ ἐξ ἑτέρου ἀρχ. χειρογρ. ἐν τῷ αὐτῷ ἐξορκισμῷ», ὡς χαρακτηρίζονται ὑπὸ τοῦ ἀντιγράφαντος τοὺς ἐξορκισμοὺς Ἰωαννίδου, παρατίθενται κατωτέρω, ὡς αὐταὶ εὐρίσκονται ἐν τῷ χειρογράφῳ αὐτοῦ. Ἐξ ἄλλου αἱ ὑπ' ἀρ. 9 καὶ 26 (σ. 42) ἐντὸς ἀγγυλῶν γραφαὶ σημειοῦνται ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἰωαννίδου ὑπεράνω τῶν ἀντιστοιχῶν λέξεων τοῦ κειμένου τῶν ἐξορκισμῶν.

⁵ κατήρατο ⁶ ἀρχιστράτηγος ⁷ μετὰ πλήθους στρατιᾶς ἁγίων ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων ⁸ ἠκολούθουν δὲ αὐτῇ ἀναρίθμητοι δαίμονες ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης ⁹ καὶ καπνὸς ἀνέθροσκεν ἐκ τῆς κεφαλῆς αὐτῆς.

αυτῆς μεγάλοι ὥσπερ ὄργανον μίαν¹, καὶ ἐν τῇ μέσῃ αὐτῆς οἱ μαστοὶ ἐκρέμαντο. Ὁλη ἐπῆρχεν ὡς² φαντασία διαβολικῆ, ὄλη φόβος καὶ τρόμος δαιμονικός. — Ταῦτα ἰδὼν Μιχαὴλ ὁ ἀρχάγγελος λαβὼν αὐτὴν ἐκ τῶν δεξιῶν αὐτῆς πλοκάμων ἐβασάνιζεν αὐτὴν ἀνηλεῶς καὶ ἀπόνως, ὥστε ποντίσαι αὐτὴν ἐν τῷ βάθει τοῦ Ταρτάρου, ὅπου ἡ καθέδρα αὐτῆς ἐστι. — Τότε ἰδοῦσα ἡ μαρὰ καὶ ἀκάθαρτος³ τὴν βάσανον, λέγει τῷ ἀρχαγγέλῳ τοῦ ἀφειθῆναι⁴ αὐτὴν, καὶ μὰ τὸν τρίφωτον Θεὸν οὐ μὴ ἀδικήσω ποτὲ τὸν δοῦλον τοῦ Θεοῦ (δεῖνα). Λέγει αὐτῇ ὁ ἀρχάγγελος: Παμμίαρον καὶ ἀκάθαρτον καὶ ἐβδελυγμένον γύναιον «ποῦ πορεῖν καὶ ποῦ ἀπέρχη;»⁵ Λέγει αὐτὴ πρὸς τὸν ἀρχάγγελον: Ἐγὼ ὑπάγω εἰς τὸν κόσμον⁶ καὶ φαίνομαι⁷ ὡς ὄφεις, ὡς δράκων, ὡς νυκτερίδα, ὡς ποντικός, ὡς μυῖα πετωμένη⁸, ἔγὼ ποιῶ τὸν Βραχνᾶν⁹, ἔγὼ νεωτέρας γυναικας φύχω¹⁰ καὶ μαραίνω καὶ τὸ γάλα των ξηραίνω¹¹, ἔγὼ ἔχω χεῖρα¹² σιδηρᾶν καὶ σύρω τὰ νήπια ἐκ τῆς κοίτης, καὶ πνίγω αὐτοὺς καὶ τελευτῶσιν, ἔγὼ καθαίρω ἐπίσκοπον τοῦ θρόνου αὐτοῦ, ἔγὼ σκορπίζω τὸν οἶτον¹³ ἐκ τοῦ ἄλωνος καὶ κοινοριὸν αὐτὸν ποιῶ, ἔγὼ ποιῶ χώρισιν ἀνδρογύνων¹⁴ καὶ ταῦρον ἀπὸ ἀγέλην ἐξεκερατίζω¹⁵, καὶ πᾶσαν ἄλλην κακὴν ἐργασίαν¹⁶ ποιῶ εἰς τὸν κόσμον. — Ταῦτα ἀκούσας Μιχαὴλ ὁ ἀρχάγγελος ἐβούλετο ρῆναι αὐτὴν εἰς τὸ χάος τῆς γῆς. Ἡ δὲ ἰδοῦσα λέγει τῷ ἀρχαγγέλῳ: «ἄφες με, ἄγιε ἄγγελε τοῦ Θεοῦ Μιχαήλ, καὶ μὰ τὴν δύναμίν σου καὶ τὴν χάριν τῶν ἁγίων μαρτύρων Σισιῖου καὶ Ἰσιδώρου¹⁷ καὶ τῆς ἁγίας Μαρίας¹⁸ οὐ μὴποτε ἐπανακάψω εἰς τὸν κόσμον, οὐδὲ ἀδικήσω τὸν δοῦλον τοῦ Θεοῦ (δεῖνα) καὶ ἔὰν ἀφήσης με, ἄγιε ἄγγελε τοῦ Θεοῦ, εἶπω σοι¹⁹ πάντα τὰ ὀνόματά μου. — Λέγει πρὸς αὐτὴν ὁ ἀρχάγγελος: Λέγε ταῦτα, ἐβδελυγμένον καὶ ἀκάθαρτον γύναιον²⁰ καὶ εὐθὺς λέγει τῷ ἀρχαγγέλῳ τὸ α', ὄνομα καλοῦμαι Γυλοῦ²¹ τὸ β', Ἀμορφοῦ²² τὸ γ', Ἀκεντροφοῦ²³ τὸ δ', Παιδοπνιγοῦ²⁴ τὸ ε', Χαρχαρίστρα²⁵ τὸ σί, Μανταζαρέα²⁶ τὸ ζ, Ἀβυζοῦ²⁷ τὸ η', Ὀρχήστρα²⁸ τὸ θ', Ἀναφαρδαλέα²⁹ τὸ ι', Παραφουκραστοῦ τὸ ια', Μεθύστρα³⁰ τὸ ιβ', Μιαρὰ³¹ καὶ τὸ

¹ ὡς δρέπανα ² ἐν ³ Ἰαλλοῦ, ἡ μήτηρ τῶν παθημάτων ⁴ ἀφῆσαι ⁵ καὶ ἀποκριθεῖσα ἡ Γαλλοῦ λέγει πρὸς τὸν ἀρχ. εἶμαι ἢ Ἀβυζοῦ ἐκ τῶν 72¹ παθημάτων τῶν ἀνθρώπων ⁶ καὶ εἰσερχομαι εἰς τοὺς οἴκους τῶν ἀνθρώπων ⁷ ὡς ἐρπετόν, ὡς τετραπόδον ⁸ καὶ πολυειδῶς μεταμορφουμένη ⁹ Βραχνᾶν [Βαρχνᾶν] ¹⁰ ψήνω ¹¹ καὶ παρθένους ἀμιάντους φθειρώ ¹² χεῖρας ¹³ καρπὸν ¹⁴ μαραίνω καὶ θολώνω τοὺς ὀφθαλμοὺς ¹⁵ ἀφανίζω, ἔγὼ σκορπίζω τὰς οἰκίας ὡς φύλλα εἰς τὰ ὄρη, ἔγὼ ἀγριοῖω τὴν θάλασσαν εἰς τὸ καταποντίσαι τὰ πλοῖα ¹⁶ ἐνέργειαν ¹⁷ Εὐνησίον καὶ Σινηδόρον (Νισηδόρον) καὶ Κυπριανοῦ ¹⁸ καὶ τῆς ὑπεραγ. Λεοποιήσης ἡμῶν Θεοτόκου ¹⁹ τὰ δώδεκα ἡμῶν (τὰ εἴκοσι καὶ ἡμισυ ὀνόματά μου) ²⁰ μὴ σε κακὴν κακῶς βασανίσω ²¹ Γαλλοῦ ²² Ἀκεντροφοῦ, Ἀκεντροφοῦ, Ἀβυζοῦ ²³ Καρχοῦ ²⁴ Παταζαρέα, Παντεξηρία ²⁵ Αἰγυπτιανὴ ²⁶ Βρεφοπνικτρα [Αναφαρδαλέα] ²⁷ Ἀδικία. ²⁸ τὸ ιγ', Δαρδαλοῦσα²⁹ τὸ ιδ', Μορφοῦσα³⁰ τὸ ιε', Λυολαδοῦσα τὸ ις,

ἤμουν Πετωμένη. Ταῦτά εἰσι τὰ ὀνόματά μου, ἃ εἶπον σοι, καὶ ὅστις γράψῃ αὐτὰ εἰς φυλακῆριον, οὐ μὴ ἀδικήσω αὐτόν¹. Λοιπόν, ἀρχάγγελε τοῦ Θεοῦ Μιχαήλ, ἀπόλυσόν με καὶ θέλω διάγειν² εἰς ὄρη ἀδιάβατα, μὰ τὸν ὄρκον³ ὃν ὤμοσά σοι. Τότε ἰδὼν αὐτὴν καὶ ἀκούσας ταῦτα, διὰ τοὺς φρικτοὺς ὄρκους αὐτῆς ἀπέλυσεν αὐτὴν χωρὶς βάσανον· ἀλλ' ὤμοσεν αὐτῷ, ἵνα μὴ εἰσέλθῃ ποτε εἰς τὸν οἶκον τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ (δεῖνος) καὶ εἰς τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ, τὰ ἔσωθεν καὶ τὰ ἔξωθεν, καὶ οὐ μὴ βλάβῃ αὐτόν⁴ ἀσθένεια, οὔτε λοιμική, οὔτε ρίγος, οὔτε ἄλλη ἀσθένεια καὶ οὐ μὴ βλάβῃ οὐδένα ἐκ τῶν ἐτέρων ἀδελφῶν αὐτοῦ καὶ ἀδελφάς, οὔτε ἄρσεν, οὔτε θῆλυ, ἀλλὰ φεύξομαι ἀπ' αὐτοῦ⁵ διὰ τοῦ σημείου τοῦ Τιμίου Στανροῦ τοῦ Χριστοῦ. — ὦ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Β'.

¹Εξορκισμὸς β' ἐκ τοῦ αὐτοῦ Διαβασταρίου τῆς Μονῆς.

Ὡς ἐπεριπατεῖ ἡ Διαβολοτριβολουσα, τὸ σατανικὸν θηρίον, ὑπήντησεν αὐτῇ ὁ ἀρχάγγελος Μιχαήλ καὶ λέγει αὐτῇ, «Ποῦ ὑπάγεις, Διαβολοτριοδοῦσα, τοῦ σατανᾶ τὸ θηρίον; Λέγει αὐτῷ ὑπάγω νὰ εὔρω νήπιον εἰς τῆς μητρὸς του τὸν κόλπον, τζιτιὰν νὰ τοῦ δώσω, καὶ τὸ στόμα του ἀφρὸν νὰ γεμίσω, καὶ τὰ ὀμμάτιά του ἐμπρὸς καὶ ὀπίσω νὰ γυρίσω, καὶ τὰ χέρια του κατσούνια νὰ κάμω. — Λέγει αὐτῇ ὁ ἀρχάγγελος ὀρκίζω σε κατὰ τῆς κορυφῆς τοῦ δεδοξασμένου φοβεροῦ Θεοῦ ἡμῶν, ἐξ οὗ ἐκπορεύονται Δυνάμεις, Ἀρχαί, Ἐξουσίαι, Θρόνοι, Κυριότητες καὶ πάντα τὰ ἅγια τάγματα, τροχοὶ πύρινοι καὶ ὑπεράνω τῶν τροχῶν τὰ πολυόματα Χερουβιμ καὶ τὰ ἑξαπτέρυγα Σεραφίμ, κράζοντα καὶ λέγοντα ἅγιος, ἅγιος κλπ.

Γ'.

¹Εξορκισμὸς γ' ἐξ ἀρχαίου χειρογράφου*.

¹Επὶ τῆς βασιλείας Αὐρηλιανῶ (:) τοῦ ὑπάτου βασιλέως γυνὴ τις οὔσα θεοσεβῆς, ὀνόματι Μελιτινή, ἐν χώρῃ τῆ Αὐσίτιδι, ἔσχεν ἄνδρα ὀνόματι Θεόδουλον εὐσεβῆ καὶ φοβούμενον τὸν Θεόν, ἐποίησε δὲ μετὰ τῆς Μελιτινῆς, γυναικὸς αὐτοῦ

Σωματοῦσα· τὸ ιζ', Σαββατοῦσα· τὸ ιη', Ροφοῦσα· τὸ ιθ', ;, τὸ κ', Βηματοῦσα ¹ ποτε ² διαβῶ ³ τοὺς ὄρκους ⁴ ποτε ⁵ μίλια μ'.

* Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς κλπ. Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος μέχρι τέλους τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Πάσχα. Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

τέκνα ἕξ· καὶ μαθοῦσα ἡ μιὰ στρίγλα Γαλλοῦ ἢ Ἀναδαρδαλέα, ὑπῆγε καὶ ἀπέκτεινε καὶ τὰ ἕξ τέκνα αὐτῆς· ὕστερον δὲ ἐποίησε παιδίον ἄρσεν καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἀβγουζῆν καὶ ἐπῆρε τὸ παιδίον καὶ ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν καὶ ἐποίησεν ἐκεῖ οἶκον χαλκοῦν καὶ ἐμολύβδισεν αὐτὸν ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν καὶ ἐκάθισεν ἐκεῖ ἡ Μελιτινὴ μετὰ δώδεκα θεραπεινίδων καὶ εἶχε μεγάλην παρηγορίαν. Οἱ δὲ ἅγιοι τοῦ Θεοῦ Σισιανὸς καὶ Σισίνιος καὶ Σισινίδωρος, οἱ τρεῖς ἀδελφοὶ τῆς Μελιτινῆς ἐδιάβησαν εἰς τὸν οἶκον αὐτῆς, ἐρχόμενοι ἀπὸ τοῦ φουσατοῦ ἀπὸ Ἀραβίας, στρατευθέντες ὑπὸ τοῦ Ἀδγάρου τοῦ βασιλέως καὶ ἔφθασαν εἰς τὸν οἶκον τῆς ἀδελφῆς αὐτῶν Μελιτινῆς ὥρα μεσονυκτίου καὶ ἔκραζαν λέγοντες, «ἄνοιξον ἡμῖν, ἀδελφὴ Μελιτινῆ, ἵνα εἰσέλθωμεν ἐν τῷ οἴκῳ σου. — Ἡ δὲ ἀποκριθεῖσα εἶπεν· οὐ δύναμαι ἀνοίξαι ὑμῖν, ἀδελφοὶ ἀγαπητοί, διὰ τὴν μιὰν στρίγλαν Γαλλοῦν. Οἱ δὲ ἅγιοι τοῦ Θεοῦ ἐπέμειναν λέγοντες, ἄνοιξον ἡμῖν, ἵνα ἀναπανθῶμεν ἐν τῷ οἴκῳ σου· καὶ ἀνοίξασα αὐτῶν εἰσῆλθεν ἡ μιὰ Γαλλοῦ, καὶ ἔγινε κοριοστὸς καὶ ἠκολούθησε τῶν ἁγίων καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸν πύργον καὶ τὸ μεσονύκτιον ἔπνιξε τὸ νέον μειράκιον τὸν Ἀβγουζῆν, καὶ τὸ πρῶτ' ἀναστᾶσα ἡ μήτηρ αὐτοῦ εὔρε τὸ παιδίον νεκρὸν καὶ ἠρξάτο θρηνεῖν καὶ ὀλοφυρομένη μετὰ κλανθμοῦ ἔλεγεν, οὐαί, οὐαί, Σισίνιε, Σισιανὲ καὶ Σινίδωρε, τί ἐποίησατέ μοι καὶ ἔπνιξε τὸν νιόν μου ἡ ἀκάθαρτος στρίγλα; Οἱ δὲ ἅγιοι τοῦ Θεοῦ πτεροχαλινώσαντες τοὺς ἵππους αὐτῶν ἔδραμον εἰς τὰ ὄρη καὶ ἐδίωκον αὐτήν καὶ ἐπῆρτησαν τὴν πτελέαν καὶ ἠρώτησαν αὐτήν. «Μήπως εἶδες τὴν ἀκάθαρτον στρίγλαν; καὶ εἶπεν· ὄχι, ψευδομένη, καὶ ἐκαταράσθησαν αὐτῇ λέγοντες, οὐδέποτε ἀνθήσῃ». Εἶτα δ' ἀπῆρτησαν τὴν ἐλαίαν καὶ ἠρώτησαν, μήπως εἶδε τὴν ἀκάθαρτον Γαλλοῦν, ἡ δὲ ἐλαία εἶπε ἀληθεύουσα, τώρα ἐπέρασεν ἐντεῦθεν, καὶ ἠδύχηθησαν αὐτῇ λέγοντες, εὐλογημένη γὰρ εἶσαι καὶ ἀπὸ τὸν καρπὸν σου γὰρ χρῶνται τὰ κανδήλια τῆς ἐκκλησίας, καὶ ἐπῆρτησαν τὴν βάτον καὶ ἠρώτησαν αὐτήν καὶ εἶπε τὴν ἀλήθειαν καὶ ἠδύχηθησαν αὐτῇ λέγοντες· νῦν ἀνθήσῃ καὶ γὰρ καρποφορήσῃ καὶ ἡ κορυφὴ σου ρίζαν γὰρ φέρῃ. — Ἰδοῦσα δὲ ἡ μιὰ τὸ παράδοξον θαῦμα ἔγινε στρούθιον καὶ ἐπετάχθη εἰς τὸ ὕψος τοῦ οὐρανοῦ. Ὁ δὲ ἅγιος Σισίνιος ὥσπερ ἰέραξ αὐτήν κατέλαβεν, ἡ δὲ μιὰ ἰχθύς ἐγένετο, ὁ δὲ ἅγιος Σισίνιος ἔβαλεν ἄγκιστρον εἰς τὴν θάλασσαν καὶ ἔλαβεν αὐτήν, ἡ δὲ μιὰ ἐγένετο τρίχα καὶ ἐκόλλησεν εἰς τὸν πώγωνα τοῦ Βασιλέως, οἱ δὲ ἅγιοι τοῦ Θεοῦ λέγουσι τῷ Βασιλεῖ, Δέσποτα Βασιλεῦ, δὸς ἡμῖν μίαν τρίχα τοῦ πώγωνός σου καὶ ὁ βασιλεὺς ἔφη, λάβετε, ἅγιοι τοῦ Θεοῦ, ὅσας θέλετε καὶ ἀπλώσας ὁ ἅγιος Σισίνιος διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς ἀνέσπασε μίαν τρίχα, καὶ ἰδὼν ὁ βασιλεὺς ἐξέστη, οἱ δὲ ἅγιοι τοῦ Θεοῦ τῷ Βασιλεῖ λέγουσιν, αὕτη ἐστὶν ἡ μιὰ Γαλλοῦ ἢ Ἀναδαρδαλέα ἡ λεγομένη στρίγλα, ἡ ἀποκτείνουσα τὰ βρέφη τῶν ἀνθρώπων. Τότε οἱ ἅγιοι τοῦ Θεοῦ ἔτυπτον αὐτήν μὲ γάβδον σιδηρῶν λέγοντες αὐτῇ· Ἀπόδος μιὰ τὰ τέκνα τῆς Μελιτινῆς, καὶ τὸ νέον μειράκιον τὸν

Αὐγουζῆν ἢ δὲ μιὰρὰ λέγει πρὸς αὐτοὺς ἔὰν δύνασθε σεῖς νὰ ἀντλήσητε τὸ μητρικὸν γάλα εἰς τὰς παλάμας σας, δύναμαι καὶ ἐγὼ νὰ δώσω τὰ τέκνα τῆς Μελιτινῆς. Οἱ δὲ ἄγιοι προσευξάμενοι πρὸς τὸν Θεὸν ἀνέβλυσαν τὸ μητρικὸν γάλα εἰς τὰς παλάμας αὐτῶν. — Ἰδοῦσα δὲ ἡ μιὰρὰ τὸ παράδοξον θαῦμα ἠγκαλίασε τὰ τέκνα τῆς Μελιτινῆς καὶ πάλιν ἐβασάνιζαν αὐτήν· ἡ δὲ μιὰρὰ λέγει πρὸς αὐτούς. Μὴ μὲ βασανίζετε, ἄγιοι τοῦ Θεοῦ, καὶ μὰ τὸ φοβερὸν ὄνομα τοῦ μεγάλου Θεοῦ ἡμῶν καὶ τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαήλ, τοῦ κρατήσαντός με εἰς Ναζαρέτ τῇ πόλει, ὅταν τὸν Χριστὸν ἠβουλήθην ἀποκεῖται, καὶ νὰ ὁμολογήσω τὰ ὀνόματά μου, καὶ ὅποιος τὰ ἔχει γραμμένα, οὐ μὴ εἰσέλθω εἰς αὐτόν, οὔτε εἰς τὸν οἶκον του, ἀλλὰ φεύξομαι ἀπ' αὐτοῦ μίλια ἰε', καὶ νὰ μὴ ἀδικήσω οὔτε μικρὸν, οὔτε μέγα, οὔτε ἄρσεν, οὔτε θῆλυ, οὔτε ζῶον τετράποδον. Τότε οἱ ἄγιοι τοῦ Θεοῦ λέγουσιν αὐτῇ δεῖξον, μιὰρὰ, τὰ ὀνόματά σου, ἡ δὲ μιὰρὰ ἀρξαμένη λέγει: τὸ πρῶτον μου ὄνομα καλοῦμαι Γιαλλοῦ, τὸ β', Βηματοῦ, τὸ γ', Παταξαρία, τὸ δ', Ἀρματό, τὸ ε', Καλαπτοῦσα τὸ σί', Δαλιδοῦσα, τὸ ζ', Πετοῦσα, τὸ η', Φωτοῦσα τὸ θ', Χαροῦσα τὸ ι', Μηρατοῦσα, τὸ ια', Λογιτον τὸ ιβ', Στριγλά τὸ ιγ', Λαρθαλοῦσα καὶ ζῳδιον περωιόν τὸ ιδ', Μορφοῦ τὸ ιε', Σεληνητό τὸ ισί', Σαλματοῦσα τὸ ιζ', Παιδοπνίκρια τὸ ιη', Σαββατοῦσα τὸ ιθ', Ρουροῦσα τὸ κ', Βηματοῦσα. Ταῦτα τὰ ὀνόματα ἔχω καὶ ὅστις τὰ ἔχει γραμμένα οὐ μὴ εἰσέλθω εἰς τὸν οἶκόν του οὐδέποτε εἰς τὸν αἰῶνα.

Δ'.

Χειρ. Θεοῦ. *Εὐχὴ εἰς τὴν μιὰρὰν Αἰγιαλοῦν.*

Πρῶτον ποιήσον ἁγιασμὸν καὶ μετὰ τὸ Εὐαγγέλιον τῆς 1ης Φεβρουαρίου.

* Ἀκολουθεῖ τὸ Εὐαγγέλιον (Λουκ. 10, 19 - 21).

Ἐκ τοῦ κατὰ Ἰωάννην.

Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν... ὅτι ὁ νόμος διὰ Μωϋσεως ἐδόθη ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο.

Τὰ εἰρηνικά.

Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

* Ὁρκίζω ὡς δαιμόνιον ἀκάθαρτον εἰς τὸ μέγα ὄνομα τοῦ Θεοῦ νὰ λείψης ἀπὸ τὸν δοῦλον τοῦ Θεοῦ (δεῖνα) ἀπὸ τὰ ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν. Καὶ μὴ βλάβῃ αὐτὸν ἀσθένεια οὔτε λοιμικὴ οὔτε ρίγος οὔτε ἄλλη ἀσθένεια καὶ βλάβῃς καὶ ἐτέρους ἀδελφούς ἀλλὰ φεύγε ἀπ' αὐτοῦ διὰ τὸ σημεῖον † τοῦ Σταυροῦ ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐορκίζω σε πνεῦμα πονηρὸν τὸν Ἀρχάγγελον Μιχαήλ. Ἐορκίζω σε εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ Δεσπότη ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἐορκίζω σε Πνεῦμα ἄλαλον εἰς τὸν θρόνον τοῦ Δεσπότη, ἵνα ἀπέλθῃς εἰς τὰ ἄγρια ὄρη ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. Ἀμήν.

Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἀμήν. Ὡς ἐξήρατο ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαήλ ἐκ τῶν οὐρανῶν δπλήτησεν αὐτὸν ἢ μαρὰ καὶ ἀκάθαρτος Αἰγιαλοῦ. Ὁ δὲ Ἀρχάγγελος ἰδὼν αὐτήν, κλπ.

Ἡ συνέχεια τοῦ κειμένου παραλείπεται ὡς οὐσα ἢ αὐτὴ πρὸς τὴν τοῦ Α' ἐξορκισμοῦ (σ. 41 - 43). Μετὰ τὸ κείμενον τοῦ ἐξορκισμοῦ Α' ἀκολουθοῦν ἐν τῷ Θολ. τὰ ἐξῆς:

Κε πάντων τῶν Ἁγίων καὶ τῆς Θεοτόκου τὴν σὴν εἰρήνην δὸς ἡμῖν καὶ ἐλέησον ἡμᾶς ὡς μόνος οἰκτίρων.

Ἐορκίζω ὑμᾶς τὰ μαρὰ ἐναέρια ἐννεακόσια ἐνενήκοντα πνεύματα εἰς τὸ ὄνομα τοῦ βασιλέως Σολομῶντος τὰ δρκώσαντα, ὅποῖαν ὥραν ἀκούσητε τὸ ὄνομα τοῦ Κου Σαβαώθ, νὰ φεύγετε, ὁ δὲ βασιλεὺς Σολομῶν λαβὼν σοφίαν παρὰ Θεοῦ ἔκλεισεν τὰ μαρὰ πνεύματα εἰς χαρκὰ ὑδρίας.

Ἐορκίζω ὑμᾶς κατὰ τὴν στρεφομένην ρομφαίαν νὰ ἀναχωρήσετε ἀπὸ τὸν (δ.τ. Θ.δ.) ἀπὸ κεφαλῆς, ἀπὸ ἐγκεφάλου, ἀπὸ κρανίου, ἀπὸ μετώπου, ἀπὸ ἀκοῆς, ἀπὸ αἵματος, ἀπὸ μελιγκῶν, ἀπὸ ὀδόντων, ἀπὸ στομάχου, ἀπὸ καρδίας, ἀπὸ ὀφθαλμῶν, ἢ μητρομανίας ὀμφαλῶν ἢ νεφρῶν ἢ ἀπὸ φλέγμονος σαρκός, γονάτων, ἀπὸ τριχῶν ποδῶν καὶ πάντων τῶν μελῶν ὅσα ἐποίησεν ὁ Θεός. Ἐορκίζω σε εἰς τὸν Μιχαήλ Ἀρχάγγελον καὶ εἰς τοὺς λειτουργοῦντας ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, κράζοντας καὶ λέγοντας. Ἁγιος, Ἁγιος, Ἁγιος Κύριος Σαβαώθ. Ἐορκίζω σε εἰς τὸν Ἀρχάγγελον Γαβριήλ τὸν ψάλλοντα ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ τὸ Ἀλληλούϊα. Ἐορκίζω σε κατὰ τοῦ Παντοκράτορος Θεοῦ καὶ κατὰ τοῦ ἐπιτασώματος φρέατος, ἵνα ἐξέλθῃτε ἀπὸ τὸν (δ.τ. Θ.δ.) εἰ δὲ καὶ παρακούσητε τοὺς λόγους τούτους, ἔστω Κύριος ὁ Θεὸς τοῦ ἀποστεῖλαι Ἁγγελον ἀπότομον, ἵνα βασανίσῃ ὑμᾶς εἰς τὴν γέενναν τοῦ πυρὸς τὴν καιομένην.

Ἐορκίζω σε φραγκαλιά, πολύμορφε ἢ ἀπερχομένη εἰς τὰ βρέφη. Ἐορκίζω σε εἰς τὸ ὄνομα τῶν τεσσάρων ἀρχαγγέλων Μιχαήλ, Γαβριήλ, Οὐραήλ καὶ Ραφαήλ. Ἐορκίζω σε τὴν Γιαλλοῦν καὶ πᾶν ἄλλο ἀκάθαρτον πνεῦμα, ἀρσενικὸν ἢ θηλυκὸν εἰς τὸν Θεὸν τὸν Ἀβραάμ, Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, ὃν τρέμουναι Ἁγγελοι καὶ φρίττουσιν οὐρανοί, δειλιῶσιν ὄρη καὶ βουνοί, ἀπόσιγη ἀπὸ τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ τᾶδε. Δι' ἐνθῶν καὶ δεήσεων τῶν ἐν Ἁγίοις πατέρων ἡμῶν Νικολάου τοῦ ἐν Μύροις, Σπυριδῶνος τοῦ

Θανατουργοῦ, Ἐλευθερίου ἐπισκόπου, τῶν ἐν Ἁγίοις πατέρων ἡμῶν καὶ οἰκουμενικῶν μεγάλων διδασκάλων καὶ Ἱεραρχῶν Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου καὶ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου Πατριαρχῶν Ἀλεξανδρείας, Ἰγναντίου τοῦ Θεοφόρου, Ἰωάννου τοῦ Ἐλεήμονος, Σιλβέστρου πάπα Ρώμης, Γρηγορίου τῆς μεγάλης Ἀρμενίας, Γρηγορίου Ἀκραγαντίνου, Βλασίου, Κυπριανοῦ, Λιονυσίου, Ἱεροθέου, Μεθοδίου, Φωτίου, Παταπίου καὶ πάντων τῶν ἁγίων Ἱεραρχῶν, ὧν ταῖς αὐτῶν δεήσεις καὶ ἰκεσίας τῆς Ἁγίας Θεοτόκου καὶ πάντων τῶν Ἁγίων Ἀμὴν.

Προσβείας Κύριε τῶν Ἁγίων γυναικῶν καὶ παρθένων μαρτύρων καὶ ὁσίων Θέκλας τῆς πρωτομάρτυρος, Αἰκατερίνης πανευφήμου καὶ παρθενομάρτυρος Παρασκευῆς, τῆς Ἁγίας Κυριακῆς. Εὐπραξίας, Πελαγίας, Ματρῶνης, Εἰρήνης, Θεοδώρας καὶ Βαρβάρας τῆς Ἰαματικῆς, τῆς Ἁγίας Σοφίας καὶ τῶν τριῶν θυγατέρων αὐτῆς πίστεως, ἐλπίδος, καὶ ἀγάπης, Μηροδώρας, Μητροδώρας καὶ Νυμφοδώρας, Μαρίας τῆς Μαγδαληνῆς, Φωτεινῆς τῆς Σαμαρείτιδος, Πουργαριᾶς Φωτοδότιδος φωτός, Θεοφανοῦς, Εὐδοξίας τῆς Βασιλίσης. Ταῖς αὐτῶν δεήσεις καὶ ἰκεσίας ρῦσαι τὸν (Δ.τ.) ἀπὸ πάσης βλάβης τοῦ ἀντικειμένου, ἀπὸ δαιμονίου μεσημβρινοῦ ἀπὸ φαντασμάτων πονηρῶν, ἵνα δοξάζῃ καὶ ὑμνῇ τὸ πάντιμον καὶ μεγαλοπρεπὲς ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμὴν.

Ε΄.

Τὸ κείμενον τοῦ χειρ. Βρ. ἄρχεται: «Ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἀδρηλιανοῦ...» καὶ συμφωνεῖ πλήρως πρὸς τὸ παρατεθὲν ὡς ἄνω Β΄ τοῦ Ἰωαννίδου μὲ διαφορὰς τινὰς οὐχὶ πάντοτε σημαντικὰς. Ἐκ τούτων ἄξιοι σημειώσεως εἶναι αἱ ἑξῆς: 1) Ἀντὶ τοῦ παρὰ Ἰωαννίδη β΄ ὀνόματος τῆς Γελλοῦς Βηματοῦ, ἀναγράφει τὸ Βρ. Βαταξία, ἀντὶ τοῦ γ΄ Παταξαρία, τοῦ δ΄ Ἀρματὸ καὶ τοῦ ιε΄ Σεληγητό, ὑπάρχουν ἐν τῷ Βρ. ἀντιστοίχως Βασκανία, Ὀνομάκρα καὶ Σελήγη. 2) Μετὰ τὸ παρὰ Ἰωαννίδη τέλος οὐδέποτε εἰς τὸν αἰῶνα ἀκολουθεῖ ἐν τῷ Βρ. ἀλλὰ φεῦξομαι ἀπ' αὐτοῦ μίλια 15 πάντοτε νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων, Ἀμὴν, ὡς καὶ ἐν τῷ χειρ. Θολ. Μετὰ ταῦτα τὸ κείμενον Βρ. συνεχίζει ὡς ἑξῆς:

Κατερχόμενος ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὁ Ἀρχιστράτηγος Μιχαὴλ θεωρεῖ τὴν μιὰν Γαλλοῦ εἰς τὴν μητέρα τῶν παθημάτων μου κατέρχονται τὰ δαιμόνια καὶ πίπτουσιν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ εἶδεν αὐτήν ὁ Ἀρχιστράτηγος Μιχαὴλ, καὶ λέγει εἰς αὐτήν, ποῦ πορεύεσαι; εἶπέ μου τὴν ἀλήθειαν ὅτι θέλουσι δώσειν εἰς κρίσιν. Τότε ἡ μιὰρά,

λέγει πρὸς αὐτόν, μὴ κακῶς ἀπολέσης με, Ἄρχιστράτηγε, καὶ λέγω σοι πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν. Ἐγὼ εἶμαι ἡ Ἀβυζοῦ, ἀπὸ τὰ ἐβδομήκοντα δύο ἡμῖσιν παθήματα τῶν ἀνθρώπων κατέχω καὶ ἀπέρχομαι εἰς τοὺς οἴκους αὐτῶν ὡς ὄφις, καὶ ὡς δράκων, ὡς ἐρπετὸν τετράποδον, καὶ μεταμορφοῦμαι ὡς θέλω, ἐγὼ πίνω τὸ γάλα τῶν γυναικῶν καὶ ἀποφρῦσσουν οἱ μαστοὶ αὐτῶν, ἐγὼ ψήνω καὶ μαραίνω καὶ θολαίνω τοὺς ὀφθαλμοὺς ὁμοίως καὶ ἐν τῇ κοίτῃ αὐτῶν ξυπνῶ αὐτὰ καὶ πηδῶ...¹.

*

Ἐκ τῆς παραθέσεως τῶν κειμένων τῶν ἔξορκισμῶν καθίσταται, νομίζω, φανερόν ὅτι, ὡς ἤδη ἐλέχθη, καὶ οἱ ἰδικοί μου προῆλθον ἐκ τῶν χειρογράφων τῆς μονῆς Χοζοβιωτίσης. Οἱ κατὰ καιροὺς χρησιμοποιήσαντες τοὺς ἔξορκισμοὺς τούτους ἱερεῖς ἐπήνεγκον εἰς αὐτοὺς οὐχὶ ἀξίας λόγου προσθήκας, προσηροσμένας, ὡς φαίνεται, καὶ πρὸς τὰς περιπτώσεις, καθ' ὧς ἀνεγινώσκοντο.

Πότε χρονολογοῦνται τὰ χειρόγραφα τῆς μονῆς δὲν δύναται νὰ προσδιορισθῇ τις. Ἐνδεικτικὸν τῆς παλαιότητος αὐτῶν εἶναι πάντως τὸ γεγονός ὅτι ὁ Ἰωαννίδης ἤδη πρὸ ἑκατὸν ἐτῶν τὰ χαρακτηρίζει ὡς ἀρχαῖα. Οἱ τοιοῦτοι κατὰ τῆς Γελλοῦς ἔξορκισμοὶ εἶναι, ὡς γνωστόν, παλαιοί, διασωθέντες μέχρις ἡμῶν ἐκ τῶν βυζαντινῶν χρόνων². Καὶ εἰς τοὺς παρατεθέντας ἔξορκισμοὺς ἡ Γελλὸς παριστᾶται ὡς παιδοπνίκτρια ἢ ὡς βλάπτουσα γενικώτερον τὰς λεχωίδας δαίμων, αἱ τοιαῦται δὲ περὶ αὐτῆς δοξασίαι εἶναι καὶ αἱ συνηθέστεραι παρὰ τῷ λαῷ³. Κατὰ τὸν ἀνωτέρω Γ' ἔξορκισμὸν (σ. 44) τὴν Γελλὸν διώκουν οἱ ἀδελφοὶ τῆς ὑπ' αὐτῆς βλαβείσης Μελιτινῆς Ἄγιοι «Σισινιανὸς καὶ Σισίνιος καὶ Σισινίδωρος», οἵτινες μὲ παρηλλαγμένα πως ἐνίστε ὀνόματα εἶναι καὶ ἐκ τῶν ἄλλων ὁμοίων ἔξορκισμῶν γνωστοί. Ὁ Εὐλόγιος

¹ Τὸ κείμενον ἔλλιπές μὴ δυνηθέντος τοῦ ἱερέως νὰ ἀνεύρῃ τὰ λοιπὰ φύλλα τοῦ χειρογράφου. Τὸ παρατιθέμενον ἀπόσπασμα ἀπαντᾷ παρηλλαγμένον τόσον παρὰ Ἰωαννίδην (ἀνωτ. σ. 41-42), ὅσον καὶ ἐν τῷ Θολ. (ἀνωτ. σ. 46).

² Παλαιότερα παράδοσις περὶ τοῦ δαίμονος τῆς Γελλοῦς παρὰ Σαπφοῖ (ἀπόσπ. Diehl 104). «Εὐχὴν τῆς Γελλοῦς» ἦτοι ἔξορκισμὸν ὅμοιον πρὸς τοὺς ἀνωτέρω εὐρίσκομεν τὸ πρῶτον παρὰ *Μιχαὴλ Ψελλῶ* (ἰδὲ *Κ. Σάθα*, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, τόμ. Ε', ἐν Ἀθήναις 1876, σ. 573-575) καὶ εἰς μεταγενεστέρους κώδικας. Ἰδὲ *Γ. Κ. Σπυριδάκη*, Ἐξορκισμοὶ καὶ μαγικοὶ κατάδεσμοι ἐκ Κρητικῶν χειρογράφων, Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχείου, ἔτ. 3-4 (1941-42), ἐν Ἀθήναις 1951, σ. 61-62 καὶ 69-72, ἔνθα καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία, ἢ πρόσθετες: Νέος Ἑλληνομνήμων, τόμ. Α' (1904), σ. 506 καὶ *Δ. Β. Οἰκονομίδου*, Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ., τόμ. 8 (1953-54), ἐν Ἀθήναις 1957, σ. 19-23: Διὰ τὰς βυζαντινάς περὶ Γελλοῦς δοξασίας ἰδὲ *Φαῖδ. Κουκουλέ*, Β.Β.Π., τόμ. ΑΙΙ, 1948, σ. 253-254 καὶ τόμ. Δ', 1951, σ. 34.

³ Ἰδὲ *Γ. Κ. Σπυριδάκη*, ἔνθ' ἀν., σ. 71.

Κουρίλας, νομίζων, ὅτι ἐνταῦθα πρόκειται περὶ πολυωνυμίας ἑνὸς μόνον Ἁγίου, τοῦ Ἁγίου Σισινίου, ἀναζητεῖ συσχετισμὸν αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἅγιον Γεώργιον, ἐπειδὴ τὸ συναξάριον τοῦ Σισινίου, ἀνατολικῆς μᾶλλον προελεύσεως, ἔχει, ὡς διατείνεται, ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὸ θαῦμα τῆς δρακοντοκτονίας τοῦ Ἁγίου Γεωργίου¹.

Ἐνδιαφέροντα εἶναι τὰ ἐπεισόδια, καθ' ἃ οἱ διώκται τῆς Γελλοῦς Ἅγιοι καταρῶνται μὲν τὴν πτελέαν, διότι ἐρωτηθεῖσα ὑπ' αὐτῶν περὶ τῆς διωκομένης Γελλοῦς ἀπήντησε ψευδῶς εἰς αὐτούς, δίδουν δ' εὐχὰς εἰς τὴν ἐλαίαν καὶ τὴν βάτον ἀκριβῶς διὰ τὸν ἀντίθετον λόγον. Ταῦτα ἀπαντοῦν ὁμοίως καὶ ἐν Ναξιακῷ ἐξορκισμῷ τῆς Γελλοῦς, δημοσιευθέντι ὑπὸ τοῦ Δ. Β. Οἰκονομίδου².

Ἐνταῦθα πρόκειται περὶ τύπου εὐρύτερον γνωστῶν παρὰ τῷ λαῷ περὶ φυτῶν (ἢ καὶ περὶ ζώων) παραδόσεων. Περὶ τῆς πτελέας συγκεκριμένως δὲν γνωρίζω σχετικὴν λαϊκὴν παράδοσιν. Εἶναι ὅμως γνωστὸν συναφῶς, ὅτι ποικίλαι ιδιότητες πολλῶν φυτῶν ὀφείλονται εἰς κατ' αὐτῶν ἀρὰν καὶ δὴ καὶ ὑπὸ ὁμοίας ὡς ἄνω συνθήκας. Οὕτω κατὰ τὰς λαϊκὰς παραδόσεις ὁ Χριστὸς ἐκφέρει ἀρὰς κατὰ τῆς δάφνης καὶ τῶν λουμπίνων, διότι ἠρνήθησαν νὰ κρύψουν τοῦτον διωκόμενον ὑπὸ τῶν Ἑβραίων. Ὁμοίως καταρᾶται ἡ Παναγία ἐν τῷ φερομένῳ ὡς μοιρολογίῳ τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς τὴν δάφνην ἢ τὴν λουμπουναριὰν ἢ τὴν κληματαριὰν, ἐξ οὗ καὶ αἱ κακαὶ τῶν φυτῶν τούτων ιδιότητες, τὸ θέμα δὲ τοῦτο ὑπὸ διάφορον ὅμως οἰκονομίαν δὲν εἶναι ἄγνωστον καὶ εἰς τὰ δημόδη ἔξματα τοῦ γεφυριοῦ τῆς Ἄρτας καὶ τοῦ θανάτου τοῦ Διγενῆ³. Περὶ τῆς ἐλαίας καὶ τῆς βάτου ἀναφέρουν αἱ λαϊκαὶ παραδόσεις, ὅτι εἶναι εὐλογημένοι ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ ἢ καὶ τῆς Παναγίας καὶ ὡς ἐκ τούτου παραμένουν ἀειθαλεῖς ἢ φυτρῶνουν εὐκόλως κτῴ. εἴτε διότι ἔκρυσαν τὸν Χριστὸν διωκόμενον ὁμοίως ὑπὸ τῶν Ἑβραίων⁴ εἴτε δι' ἄλλους λόγους⁵.

Αἱ περὶ Γελλοῦς τέλος σημεριναὶ ἀντιλήψεις τῶν Ἀμοργίνων δὲν ἔχουν ὀπωσδήποτε διαμορφωθῆ ἑρήμην τῶν παρατεθέντων ἐξορκισμῶν, καὶ τοῦτο, διότι οἱ

¹ Ἰδὲ *Εὐλόγιον Κουρίλα*, Ὁ καθολικὸς Ἅγιος Γεώργιος ἐν τῇ ἀγιογραφίᾳ καὶ Λαογραφίᾳ, δημώδης τύπος ἐν Θράκῃ, Ἀρχ. Θρακ. Λαογρ. Θεσ., τόμ. 22 (1957), σ. 39 - 51.

² Δ. Β. Οἰκονομίδης, Ἀπεραθίτικα λαογραφικὰ σύμμεικτα, τευχ. Α'. Ἀθήναι 1940, σ. 67 - 68.

³ Ἰδὲ περὶ τούτων Στεφ. Δ. Ἡμέλλον, Δημῶδεις παραδόσεις ἐκ Νάξου, Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχείου, τόμ. 11/12(1958 - 59), ἐν Ἀθήναις 1960, σ. 218 - 220, ἐνθα καὶ βιβλιογραφία. Ἰδὲ καὶ Δ. Α. χειρ. ἀρ. 1161B', σ. 136.

⁴ Δ. Α. χειρ. ἀρ. 1141, σ. 143, Σινώπη (Μαρία Λιουδάκη, 1938), ἀρ. 1381A', σ. 23, Ἅγιος Γεώργιος Λασιθίου (Μαρία Λιουδάκη, 1939), ἀρ. 124, σ. 68 (ἐκ Καρπενησίου).

⁵ Ἰδὲ Δημ. Λουκοπούλου, Νεοελληνικὴ μυθολογία. Ζῶνα φυτὰ. Ἐν Ἀθήναις 1940, σ. 192 - 193.

τελευταῖοι ἦσαν, φαίνεται, παλαιότερον εἰς εὐρεΐαν χοῆσιν. Ὑπάρχει ἐνταῦθα ἡ πίστις ὅτι «οἱ Γαλλοῦδες εἶναι σὰν φαντάσματα ποῦ πετοῦν εἰς τὸν ἀέρα τὴν νύχτα» (Λ.Α. χειρ. ἀρ. 2764, σ. 157, 158). Ἡ βλαπτικὴ τῶν δυνάμεις ἔχει ὡς στόχον ὄχι μόνον τὰ νήπια¹ ἀλλὰ καὶ τὰ μεγάλης γενικώτερον ἡλικίας ἄτομα (χειρ. σ. 82 - 83, 149). Ἐνταῦθα πιστεύεται ἔτι ὅτι ὑπάρχουν καὶ ἄνθρωποι «Γαλλοῦδες». «Ἐδῶ εἶχαμε μὰ Γαλλοῦ κ' ἦτανε δημαρχοπούλα», μὲ διεβεβαίωσαν (χειρ. σ. 157). Ἡ τοιαύτη Γαλλοῦ λέγεται «γιορτοκάμωμα, γιατί γεννιέται τὶς παραμονὲς τῶν Χριστουγέννων κ' εἶναι ἐνάτιες οἱ ἡμέρες αὐτές. Αὐτὰ τὰ παιδιά σπέρνονται τὴν ἡμέρα τοῦ Ἐδαγγελισμοῦ. Πρέπει τρεῖς μέρες μπροστὰ νὰ προσέχης καὶ τρεῖς μέρες πίσω» (χειρ. σ. 149). Περαιτέρω πιστεύεται ὅτι «Γαλλοῦδες» εἶναι οἱ γεννώμενοι «τὴν ἡμέρα τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας, τὴν προπαραμονὴ τῶν Χριστουγέννων. Ὅτι παιδι γεννηθῆ ἐκεῖνη τὴν ἡμέρα ματιάζει καὶ λέγεται Γαλλοῦ. Τὸ θεωροῦν ὅτι ἔχει κακὸ πνεῦμα καὶ βλάπτει ὄχι μόνον τὰ παιδιά ἀλλὰ καὶ τοὺς μεγάλους. Λένε: μού τὸ γαλλούγιασε τὸ παιδι ποῦ τό 'δε»² (χειρ. σ. 82 - 83). Κατ' ἄλλην ἐξ ἄλλου ἐκδοχὴν (ἐν προκειμένῳ ἔχω πρὸ ὀφθαλμῶν σημεῖωμα εὐρισκόμενον ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. 1685A³ χειρ. τοῦ Λαογρ. Ἄρχ., συλλ. Ἰωαννίδου) οἱ κατὰ τὰ Χριστοῦγεννα γεννώμενοι ἄρρενες εἶναι Καλικάντζαροι, τὰ δὲ θήλεα Γαλλοῦδες. «Καὶ ὁ μὲν Καλικάντζαρος ἀσθενεῖ κατὰ πᾶσαν ἑορτήν, καὶ νομίζουν ὅτι τὸν ρίπτουν εἰς λίμνας μὲ ψυχρὰ νερά, ἡ δὲ Γαλλοῦ ματιάζει, βασκάνει καὶ στριγλώνει». Ἐκ τῶν τελευταίων τούτων προλήψεων προῆλθε καὶ ἡ γνωστὴ ἐνταῦθα παροιμιώδης φράσις: «Ἄμα γεννηθῆ ὁ Χριστός, ὄγιοις θέλει ἄς τ' ἀκλουθῆ» ἤτοι μετὰ τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ ἐπιτρέπεται νὰ γεννῶνται παιδιά, διότι προφανῶς συνελήφθησαν μετ' ἐκεῖνον.

¹ Ὅμοια πίστις καὶ παρὰ Βυζαντινοῖς παρ' οἷς τὰ καθ' οἷονδήποτε τρόπον ὑπὸ τοῦ δαιμονίου βλαπτόμενα νεογέννητα παιδιά ἐκαλοῦντο Γιλλόβρωτα. (Ἰδὲ Μ. Ψελλὸν παρὰ Κ. Σάθα, ἐνθ' ἄν., σ. 573 καὶ *Φαίδωνος Κογκουλέ*, Β.Β.Π. τόμ. ΑΙΙ, ἐν Ἀθήναις 1948, σ. 253 - 254, ἐνθα καὶ γενικώτεροι περὶ Γελλοῦς τῶν Βυζαντινῶν ἀντιλήψεις).

² Ὅ ὡς ἄνω ἐξορκισμὸς Β' ἀνεγιγνώσκετο ὑπὸ τοῦ ἱερέως εἰς παιδίον «ποῦ εἶχε πυρετὸν καὶ τὰ μάτια του γυαλίζανε ἢ ὅταν ἦτο ἀρρωστημένο ἀπὸ βασκανία» (χειρ. σ. 445). Ἐξ ἄλλου πρὸς ἀποτροπὴν τῆς βλαπτικῆς ἐπιρροῆς τῆς Γελλοῦς προβαίνουν εἰς τὰς ἐξῆς μαγικὰς ἐνεργείας, κατὰ διήγησιν πληροφορητρίας μου ἐκ Θολαρίων.

«Ἡ γιαγιά μου εἶχε ἓνα κοριτσάκι ἐφτά χρονῶ κ' ἦτο ἀρρωστο. Λοιπὸν ἐφώνηξε τὶς Καλὲς κυράδες καὶ τῶν εἶπε: γιὰ ἐλάτε νὰ μου πῆτε, τί ἔχει τὸ κοριτσάκι κ' εἶναι ἀρρωστο. Καὶ τῆς λένε οἱ φιλανάδες τῆς, ὅτι τὸ κοριτσάκι ἔχει Γαλλοῦ καὶ νὰ τοῦ τὴ διαβάσετε τρεῖς Παρασκευάδες.

Παίρνομε σταχτὴ καὶ τὴν зоσκινίζομε ἐννιά φορές. Τὴ ζυμώνομε μὲ τὸ ξίδι (κατὰ τὴν αὐτὴν πληροφορητρίαν «πάει τοῦ ξιδιοῦ ἢ μυρωδιὰ μέσο' στῆς Γαλλοῦς τὰ ρτούνια καὶ δὲν μπορεῖ νὰ ἡσυχάσῃ (χειρ. σ. 149)), καὶ μὲ τὸ πιάτο ἀπὸ πίσω ἄλλος βάζει ξίδι καὶ γδύνομε

Αί τοιαῦται ὁμως περὶ τῶν κατὰ τὰ Χριστούγεννα γεννωμένων παιδίων ἀντιλήψεις εἶναι, ὡς γνωστόν, εὐρύτερον παρὰ τῷ Ἑλληνικῷ λαῷ διαδεδομένα.

Οὕτω πολλαχοῦ πιστεύεται, ὅτι τὰ κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα εἰς τὸν κόσμον ἐρχόμενα παιδιά εἶναι «γιορτοπιάσματα» καὶ ὡς ἐκ τούτου καθίστανται εὐκόλως θύματα τῶν βλαπτικῶν δαιμόνων τοῦ Δωδεκαημέρου, τῶν γνωστῶν Καλικαντζάρων. Πρὸς παρεμπόδισιν τῆς ἐπὶ τὰ παιδιά βλαπτικῆς ἐνεργείας τῶν Καλικαντζάρων κατέφευγον πολλαχοῦ προληπτικῶς εἰς ποικίλας ὁμοίως μαγικὰς πράξεις¹.

R É S U M É

Exorcismes de Gello d'après des manuscrits d'Amorgos

par Steph. D. Imellos

L'auteur publie cinq exorcismes de Gello, dont les trois premiers ont été copiés sur des manuscrits de l'ancien couvent d'Hozoviotissa dans l'île d'Amorgos, il y a cent ans environ, et se trouvent actuellement aux Archives de Folklore de l'Académie d'Athènes sub no 1684B et les deux

τὸ παιδάκι καὶ τὸ τρίβομε σ' ὄλο του τὸ σῶμα. Στ' αὐτιά, στὸ λαιμό, στὰ ρουθούνια. Κατόπι τὸ κόβομε λίγο λίγο καὶ βρισκομε τὶς τρίχες. Ἄν ἔχη Γιαλλού, θὰ βρεθοῦν τρίχες τοῦ σκύλου, τοῦ γάτη, ἄσπρες, κόκκινες, ψαρές. Κάβομε πρῶτα στὸ φῶς τὶς τρίχες (στὸ λύχνο) καὶ μετὰ θὰ βάλωμε φωτιά μπροστά στὴν πόρτα καὶ θὰ κάωμε ἐννιά κομμάτια τῆ σταχτῆ καὶ θὰ τὴν βάλωμε στὴ φωτιά. Εἶναι δυὸ γυναῖκες. Μιά λέει: Τί κάβγεις αὐτοῦ; Ἄπαντᾶ ἢ ἄλλη:

Κάβγω τοῦ παιδιοῦ σου τὴ Γιαλλού,
τὴν κακιά πνιοπαιδοῦ.

Αὐτὸ τρεῖς Παρασκευάδες. Τελευταία Παρασκευῆ θὰ πάρης τὸν παπᾶ νὰ τοῦ τῆ διαβάση μὲ τὸ γαλλουδοχάρτι (τὸ ἔχαν οἱ παλιοὶ παπαδες). Μετὰ τῆ σταχτῆ θὰ τῆ σβήσωμε μὲ ξίδι καὶ θὰ τὴν πάρωμε νὰ τὴν πάμε μακρυνά, νὰ μὴν περνᾶ τὸ παιδί ἀπὸ κεῖ.

Ὅταν εἶναι πολυκαιρισμένη καὶ δὲν γιαινῆ, θὰ πᾶς νὰ φέρῃς χοχλῖδια ἀπὸ τὸ γιालό. Οὔτε ἅμα πᾶς ἀπὸ κεῖ, οὔτε ἅμα θὰ ὄρτης... (ἐγὼ πῆα καὶ τὰ ἔφερα καὶ στὸν Γιώργη καὶ τὸν Γιάννη). Ἐχεις μιά κανάτα μὲ ξίδι δυνατὸ καὶ τὰ βάλλεις μέσα. Θὰ ἀνάψῃς μιά φουφοῦ μὲ τὰ κάρβουνα καὶ θὰ τὰ βάλῃς ἀπάνω, ἅμα σουρουπώση καὶ θὰ κάτσουνε τρεῖς τέσσερες νὰ φυλάουνε. Τὸ κανάτι τὸ σκεπάζουνε μὲ παννί. Μηδὲ νὰ ἔβγῃς μηδὲ νὰ μπῆς, ἂν δὲν πάρουν τὸ κανάτι. Ἡ πόρτα πρέπει νὰ ἔναι κλειστή. Τὸ βράζουνε ἴσαμε τὰ μεσάνυχτα. Τὰ μεσάνυχτα τὸ παίρνουν καὶ φεύγουν. Βέβαια εἶναι καὶ οἱ γονεῖς τοῦ παιδιοῦ. Πᾶνε καὶ τὸ πετοῦν σὲ μιά ρεματιά. Ἐγὼ πῆγα κ' ἔφερα ἐννιά χοχλῖδια. Ἦλεα ἐννιά πιστεύους κ' ἔφερα ἐννιά χοχλῖδια. Ὅποιος κὶ ἂν ἀπάντηξε, δὲν τοῦ μίλησα. Πᾶει καθενεὶς στὸ σπίτι του καὶ τελειώνει ἢ ὑπόθεο» (χειρ. σ. 147 - 149).

¹ Ἰδὲ Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, τόμ. Β', ἐν Ἀθήναις 1904, σ. 1281 - 1283, Κ. Α. Ρωμαίων, Μικρὰ μελετήματα, Θεσσαλονίκη 1955, σ. 278 καὶ Γ. Α. Μέγα, Ζητήματα Ἑλλ. Λαογραφίας, Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ., ἔτ. 5ον καὶ 6ον (1943-44), σ. 115 (= ἀνάτ. τευχ. Γ', σ. 35).

dermiers par l'auteur lui-même sur les cahiers de deux prêtres, au cours de sa mission folklorique pendant l'été 1963.

Ces exorcismes concernent le démon Gello, qui est mentionné déjà dans l'antiquité par Sapho (fragm. Diehl 104), et qui était très connu des auteurs byzantins. On trouve des exorcismes du même type chez Michel Psellos (voir plus haut, p. 48). Commentant les cinq exorcismes publiés ici, l'auteur remarque que le IVème et le Vème ont été copiés sur les mêmes manuscrits du couvent d'Hozoviotissa que les trois premiers, mais que les prêtres qui les ont utilisés y ont fait quelques ajouts, de peu d'importance.

Dans le IIIème exorcisme, les Saints qui poursuivent Gello profèrent des malédictions contre l'orme, qui leur a menti, et bénissent l'olivier et le buisson qui leur ont dit la vérité. A la suite de ces malédictions et de ces bénédictions, ces arbres acquièrent de bonnes ou de mauvaises propriétés. Ces épisodes, remarque l'auteur, sont largement connus du peuple hellénique, sous forme de légendes concernant les plantes et les animaux.

Enfin se référant aux croyances actuelles des habitants d'Amorgos il soutient que celles-ci sont formées entre autres sous l'influence des exorcismes dont les textes sont publiés dans cette étude.

ΧΡΗΣΙΣ ΤΩΝ ΜΕΤΑΛΛΩΝ
ΕΙΣ ΜΑΓΙΚΑΣ, ΔΕΙΣΙΔΑΙΜΟΝΑΣ ΚΑΙ ΑΛΛΑΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ
ΕΙΣ ΤΟΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΝ ΒΙΟΝ ΤΟΥ ΛΑΟΥ

ΥΠΟ

ΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ

(*Συνέχεια ἐκ τοῦ τόμου ΙΕ' / ΙΣΤ' (1962/63) σ. 62 - 91.*)

ΜΕΡΟΣ Β'

Εἰς τὸ πρῶτον μέρος, ὡς ἄνωτέρω, τῆς μελέτης ταύτης ἐξητάσθη ἡ χρῆσις τῶν μετάλλων ὑπὸ τὴν μορφήν τῶν ἐλασμάτων, τῶν νομισμάτων, τοῦ δακτυλίου, τοῦ πετάλου, τοῦ κλειθροῦ καὶ τοῦ κλειδιοῦ καὶ τῆς ψαλίδος. Κατωτέρω γίνεται λόγος περὶ τῶν ἡλῶν, τοῦ μαχαιριοῦ, τῶν οἰκιακῶν σκευῶν (τῆς πυράγρας, τῆς πυροστιᾶς κ.ἄ), τῶν γεωργικῶν ἐργαλείων, (ὡς τοῦ ὑνίου) καὶ τέλος περὶ τοῦ μολύβδου ὡς ἀπλοῦ μετάλλου.

Ζ'. ΗΛΟΙ

Ἡ χρῆσις ἡλῶν εἰς μαγικάς γενικῶς ἐνεργείας καὶ πράξεις ἀπαντᾶται εὐρεῖα εἰς πλῆθος καθημερινῶν ἀναγκῶν τοῦ λαοῦ ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ ἀτόμου δι' ὄλου τοῦ βίου μέχρι τοῦ θανάτου του. Οὕτως α') ἡ ἔγκυος ἐκ τυχαίας εὐρέσεως ὑπ' αὐτῆς βελόνης ἢ καρφιοῦ δύναται νὰ προΐδῃ περὶ τοῦ φύλου τοῦ κυοφορουμένου τέκνου. Ἡ εὐρεσις βελόνης σημαίνει ὅτι τὸ μέλλον νὰ γεννηθῆ θὰ εἶναι θῆλυ (Πυργὶ Χίου)¹, καρφίδος δὲ ὅτι τοῦτο θὰ εἶναι ἄρρεν (Γκιουμουλιτζίνα (= Κομοτηνὴ) Θράκης)².

Κατὰ συνήθειαν παλαιότερον εἰς Μεσολόγγιον, ὑπάρχουσαν καὶ σήμερον εἰς Πλατανόβρυσιν Μεσσηνίας, πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ἀρρενογονίας ὑπὸ γυναικός, ἡ

¹ Λ. Α., ἀρ. 2457, σ. 334 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1962). Εἰς Πέτραν Λέσβου πιστεύεται ἀντιθέτως ὅτι θὰ εἶναι ἄρρεν (Λ. Α., ἀρ. 1446 Α, σ. 112 (συλλ. Δ. Λουκάτου, 1940).

² Βλ. Στέλλ. Κυριακίδην, ἐν Λαογρ., τόμ. 2 (1910), σ. 413, 425 καὶ Ν. Γ. Πολίτου, Λ Σ., Γ', σ. 216.

ὁποία τίκει θήλεα, δέον αὕτη νὰ καρφώσῃ ἐπὶ τοῦ τοίχου τρία καρφιά, ἐνῶ θὰ λέγῃ «καρφώνω τὶς τσοῦπες καὶ κάνω ἀρσενικά»¹. Τῆς μαγικῆς πράξεως ταύτης γνωρίζομεν γενικώτερον παλαιότεραν μαρτυρίαν ἐκ τοῦ 17 αἰ. περὶ καρφώματος γυναικὸς ὑπὸ ἀντιπάλου πρὸς τὸν σκοπὸν ὅπως τίκτη αὕτη μόνον θήλεα².

Μετὰ τὸν τοκετὸν συνηθίζεται εἰς Νίσυρον ἡ ἔμπηξις ἡλου εἰς τὸ σημεῖον τοῦ ἐδάφους, ὅπου τὸ νεογνὸν ἔχει πέσει, ἐξεληθὸν ἐκ τοῦ μητρικοῦ κόλπου. Ἐνῶ γίνεται τὸ κάρφωμα τοῦ ἡλου ὑπὸ γυναικὸς λέγει αὕτη, ἀπαντῶσα εἰς ἐρώτησιν τῆς μητρὸς, ὅτι καρφώνει «τὴ Γαλλοῦ καὶ τὰ κακὰ μάτια»³. Ἡ τοιαύτη ἔννοια τοῦ καρφώματος, ὡς προστατευτικοῦ μέσου, φυλακτηρίου, τοῦ νεογνοῦ ἀπὸ οἰασθήποτε ἐπιφορᾶς κακοῦ ἐπ' αὐτό, ὑπάρχει καὶ εἰς ἄλλας ὁμοειδεῖς συνηθείας, ὡς εἶναι π.χ. εἰς Σμύρνην καὶ Μεγίστην (Καστελλόριζον) ἡ τοποθέτησις βελόνης ἢ καρφίδος εἰς τὸ φόρεμα τοῦ νηπίου ἢ ὑπὸ τὸ προσκέφαλον αὐτοῦ καὶ τῆς λεχοῦς⁴. Ἡλοῦται ἔτι διὰ τριῶν ἡλῶν ὁ πλακοῦς τῆς λεχοῦς, διὰ «νὰ μὴ ζωντανέψῃ» (Καλλιθέα Δράμας)⁵, δύο δὲ λεχωίδες συναντῶμεν μετὰ τὸν τοκετὸν, δέον νὰ ἀνταλλάξουν καρφίδας πρὸς ἀποτροπὴν κακοῦ τινος ἀπὸ τῶν τέκνων των⁶. Κατὰ τὸ λουτρὸν τοῦ νεογνοῦ τὴν τρίτην ἡμέραν ἀπὸ τῆς γεννήσεως ἐρρίπτετο εἰς τὴν σκάφην ἀσήμι καὶ καινούργιο καρφί, εἶτα δὲ μετὰ τὴν ἀπόδοσιν τῆς τεσσαρακονθήμερου λοχείας «τὸ ἀσήμι τὸ φύλαγαν στὸ σεντούκι καὶ τὸ καρφὶ τὸ κάρφωσαν στὸν τοῖχον τοῦ σπιτιοῦ, χωρὶς νὰ τὸ βγάζουν ποτὲ» (Ἀμπελόκηποι Καστορίας)⁷.

Μετὰ τὴν βάπτισιν, ὅτε ὁ ἀνάδοχος ἐπέστρεφε μετὰ τοῦ ἱερέως εἰς τὴν οἰκίαν, ἡ μήτηρ, ἱσταμένη ἐπὶ τῆς θύρας τῆς οἰκίας καὶ πατῶσα ἐπὶ ἡλου, παρελάμ-

¹ Λ. Α., ἀρ. 52, σ. 68 (συλλ. Ἄνδρ. Μαρούλη, 1919). Ἄ. Κεραμοπούλλου, Ἀποτυμπανισμός, ἐν Ἀθήναις 1923, σ. 71 καὶ Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., τόμ. 8, σ. 332 (= ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 194). Λ. Α., ἀρ. 2920, σ. 3 (συλλ. Κωνσταντίνου Δαρσακλή, 1964).

² Βλ. Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., Λαογρ., τόμ. 8, σ. 320.

³ Λ. Α., χειρ. ἀρ. 2892, σ. 320 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, Νικεῖα Νισύρου 1964).

⁴ Βλ. Ἄ. Διαμαντάρα, Γητέματα Καστελλορίζου, Λαογρ., τόμ. 4 (1913), σ. 511 καὶ Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., 8, σ. 333 (= ΒΒΠ., 6, σ. 195). Εἰς ἄλλους λαοὺς ἐμπηγνύεται εἰς τὸ ἔνδυμα τῆς λεχοῦς καὶ τοῦ νεογεννήτου βελόνη πρὸς φύλαξιν τούτων ἀπὸ τῶν κακῶν ἀνθρώπων. Βλ. Mengis, Nadel, Handw. d. deutsch. Aberg1., VI, σ. 931. Λ. Α., ἀρ. 1379, σ. 123 (συλλ. Μ. Λιουδάκη, Ρεῖσοδερε Σμύρνης, 1939). Λ. Α., ἀρ. 1141, σ. 108 (συλλ. Μ. Λιουδάκη, Σινώπη 1938).

⁵ Λ. Α., ἀρ. 2895, σ. 93 (συλλ. Γεωργ. Αἰκατερινίδου, 1964).

⁶ Λ. Α., ἀρ. 155, σ. 28,1 (συλλ. Ἀριστ. Χρηστίδου, Σκοπὸς 1919). Λ. Α. ἀρ. 1446Α σ. 196 (συλλ. Δημ. Λουκάτου, Πετρί Λέσβου, 1940).

⁷ Λ. Α., ἀρ. 2514, σ. 14 (συλλ. Ὀλυμπίου Χάσου, 1962).

βανε τὸ τέκνον της¹. Ἐπιπλοῦ πατεῖ αὐτὴ ἐπὶ ἄλλων σιδηρῶν ἀντικειμένων, οἷον μασιᾶς (πυράργας) κ.ἄ.².

β') Εἰς Δάφνην Βισαλτίας ὑπάρχει ἡ πίστις ὅτι βελόνη, ἐκφεύγουσα τῆς χειρὸς τῆς ραπτρίας καὶ ἐκσφενδονιζομένη ἐντὸς τῆς οἰκίας, σημαίνει ὅτι θὰ ἀποβιώσῃ μέλος τῆς οἰκογενείας, τοῦ ὁποίου τὸ ὕψος τοῦ ἀναστήματός του θὰ εἶναι ἴσον πρὸς τὴν ἀπόστασιν ἣν ἐκάλυψεν ἡ βελόνη³.

Εἰς περιπτώσεις θανάτου τῶν παιδιῶν οἰκογενείας τινὸς ἀμέσως μετὰ τὴν γέννησιν ἐπεξητεῖτο πάλαιότερον εἰς Ἄνατολ. Θράκην ἢ ἀποδιώξις τοῦ κακοῦ ἐκ τοῦ μέλλοντος νὰ γεννηθῆ τέκνου διὰ τῆς ἐπομένης μαγικῆς πράξεως. Ἡ μέλλουσα μήτηρ συλλέγει «τὴ Μεγάλ' Πέμπτη ἀπ' ἓνα καρφὶ ἀπὸ σαρανταμιὰ πρωτοστέφανες γυναικὲς καὶ τὴν ἴδια μέρα θὰ τὰ δώσ' στὸν σιδερεῶ νὰ τὰ κάμ' βραχιόλα καὶ νὰ τὰ φορῆ στὸ χέρ' της»⁴.

Ὅμοιως καὶ ἐπὶ παιδιῶν οἰκογενείας τὰ ὁποῖα ἀποθνήσκουν ἐντὸς ὀλίγου χρόνου μετὰ τὴν γέννησίν των, ἐκ τούτου δὲ καὶ βαπτίζονται ἀμέσως, πρὸς στερέωσιν τοῦ νεογεννήτου εἰς τὴν ζωὴν, ἀποδιώξιν δ' οὕτω τοῦ θανάτου, ἢ ἀνάδοχος (νουνά), παραλαμβάνουσα τοῦτο διὰ τὴν βάπτισιν, «ἀντὶ γιὰ νόμισμα δωρίζει (εἰς αὐτὸ) τρία καρφιά». Ἡ ἀνάδοχος κατόπιν ὅτε μετὰ τὴν βάπτισιν ἀποχωρεῖ τῆς οἰκίας προσφέρει ὡς δῶρον εἰς τὸ νεοφώτιστον «μιὰ περόνη σιδερένια, φτειαγμένη εἰδικὰ στὸ σιδερεῶ... Τὴν περόνη αὐτὴ τὴν καρφῶνουν οἱ σπιτικοὶ στὶς γραντιῆς τοῦ ταβανιοῦ ἢ στὸν τοῖχον τοῦ σπιτιοῦ» (Λέχοβον Φλωρίνης)⁵.

Πρὸς θεραπείαν τοῦ προσβεβλημένου ἀπὸ «κακὸ μάτι» γίνεται χρῆσις εἰς Ἁγίαν Ἄνναν Εὐβοίας μεταξὺ ἄλλων καὶ τριῶν ἡλῶν διὰ τῶν ὁποίων καρφῶνεται ἡ ἀποδιωχθεῖσα βασκανία⁶.

Εὐρύτερον γνωστὴ εἶναι ἡ συνήθεια τῆς καταπασσαλεύσεως τοῦ Χάρου, συνήθως μετὰ τὸν θάνατον μέλους οἰκογενείας, ὅπως οὗτος καταστῆ ἀνίσχυρος, ὥστε νὰ ἀρπάσῃ ἄλλον ἐκ τῆς αὐτῆς οἰκογενείας. Τὸ κάρφωμα δὲ τοῦτο λαμβάνει χώραν συνήθως εἰς τὸ σημεῖον τοῦ δαπέδου τῆς οἰκίας ὅπου ἐφήπτετο ἡ κεφαλὴ τοῦ ἀποβιώσαντος ἀλλὰ καὶ ἀλλαχοῦ (Κουρουτζι, Διδυμοτείχου, Μυριοφύτου καὶ Κα-

¹ Λ. Α., ἀρ. 2538, σ. 56 (συλλ. Ἄννα Καλοῦ-Τσακαγιάννη, Ἀλεξάνδρεια Ἡμαθίας 1962).

² Βλ. κατωτέρω.

³ Λ. Α., 2897, σ. 131 (συλλ. Θωμᾶ Κυρβασίη, 1964).

⁴ Βλ. Ἐλπιν. Σταμούλη-Σαραντιῆ, Σύμμικτα Λαογραφικά, Θρακικά, τόμ. Α' (1928), σ. 404. Τῆς Αὐτῆς, Προλήψεις Θράκης, Λαογρ., τόμ. 14 (1952), σ. 188.

⁵ Λ. Α., ἀρ. 2881, σ. 33, 34 (συλλ. Χαρ. Φίλτζιον, 1964).

⁶ Λ. Α., ἀρ. 1479 Γ', σ. 163 (συλλ. Μαρίας Ἰωαννίδου, 1942).

λαμίτσιον Ἐνατ. Θράκης, Ροδιά Τιρνάβου, ἐπαρχία Πέλλης, Γιάλτρα καὶ Αἰδη-
ψὸς Εὐβοίας, Σπέτσαι, Ἐμπόριον Ἐορδαίας, Μεσημβρία, Γαλτσάδες Εὐβοίας,
Γροῖζι (νῦν Ἀκριτοχώριον) Πυλίας, Ὅρμα Ἀλμωπίας, Ἀμούριον Ἐλασσόνος, Ἄσν
Ἐλευθέρον Γρεβενῶν, Πλατάνη καὶ Ἄρνισσα Ἐδέσσης, Πέτραι Ἀμυνταίου, Κολ-
χικὸν Λαγκαδᾶ, Ἀνατολή Λαρίσης, Χαρωπὸν Σερρών, Καλύβια Ἐλασσόνος,
Μελениκίτσιον Σερρών, Κοκκινόπηλός, Πύθιον Ἐλασσόνος, Πύργοι, Βῶλαξ καὶ
Χωριστή-Δράμας, Ἀχλάδα Φλωρίνης, Βλάστη Ἐορδαίας¹.

γ') Χρῆσις ἡλῶν ἀπαντᾶται εἰδικότερον εἰς πλῆθος μαγικῶν ἐνεργειῶν διὰ
τὴν θεραπείαν ἀσθενῶν ἐκ διαφόρων παθήσεων ἢ πρὸς ἀπόκρουσιν αὐτῶν. Οὕτω
μὲ εἰδικὰς μαγικὰς τελετουργικὰς πράξεις καρφώνονται δι' ἡλῶν: α) τὰ «χελώνια»
εἰς τὸν κορμὸν τῆς συκῆς, διὰ νὰ φύγη ἡ πάθησις αὕτη ἀπὸ τὸν ἀσθενῆ (Κέρκυ-
ρα)² β) τὰ λουθ'νάγια (= ἐξανθήματα) μὲ ἡλῶς κατεσκευασμένους «ἄβριχους»

¹ Βλ. Γ. Ἀ. Μέγα, Παραδόσεις περὶ ἀσθενειῶν, Λαογρ., τόμ. 7(1923), σ. 518. Τοῦ
Αὐτοῦ, Ζητήματα Ἑλλ. Λαογρ. Ἐπετηρ. Λαογρ. Ἀρχ., τόμ. Β', 1940, σ. 180, (=ἀνάτ.
τευχ. 2, σ. 116). Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., Λαογρ. τόμ. 8, σ. 340 (= ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 202).
Λ. Α., ἀρ. 2746, σ. 301 - 302 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1963). Λ. Α., ἀρ. 2394, σ. 101,
(συλλ. Γ. Κ. Σπυριδάκη, 1961). Λ. Α., ἀρ. 2744, σ. 96 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1963).
Λ. Α., ἀρ. 2745, σ. 192 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1963). Λ. Α., ἀρ. 1311, σ. 40 - 41 (συλλ.
Μ. Ἰωαννίδου, 1929). Λ. Α., ἀρ. 2502, σ. 92 (συλλ. Χρ. Αὐγερίδου, Λ. Εὐγενίδου, Β. Φθενά-
κη, 1962). Λ. Α., 1104 Γ, σ. 151, 101 (συλλ. Γ. Α. Μέγα, 1937). Λ. Α., ἀρ. 2343, σ. 356 (συλλ.
Δ. Πετροπούλου - Σταύρ. Καρακάση, 1960). Λ. Α., ἀρ. 1612, σ. 6, 7 (συλλ. Δ. Οἰκονομίδου,
1949). Λ. Α., ἀρ. 1378 Β, σ. 75 (συλλ. Γ. Ταρσούλη, 1939). Λ. Α., ἀρ. 2422, σ. 97, 1961,
Λ. Α., ἀρ. 1974, σ. 31 (συλλ. Δημ. Παπαδοῦλη, 1953). Λ. Α., ἀρ. 2615, σ. 23 (συλλ. Χρ.
Φούκα, 1960). Λ. Α., ἀρ. 2643, σ. 13 (συλλ. Ἡρακλ. Μπόζιου, 1960). Λ. Α., ἀρ. 2678, σ. 6
(συλλ. Τρυφωνίας Μάινου, 1962). Λ. Α., ἀρ. 2677, σ. 5 (συλλ. Δημ. Βαλαβάνη, Σ. Καραβοκύ-
ρη, 1962). Λ. Α., ἀρ. 2415, σ. 7 (συλλ. Παναγ. Ἀργυροπούλου, 1961). Λ. Α., ἀρ. 2417, σ. 20
(συλλ. Ν. Β. Κοσμᾶ, 1960 - 61). Λ. Α., ἀρ. 2767, σ. 276 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1963).
Λ. Α., ἀρ. 2763, σ. 153 - 154 (συλλ. Γ. Αἰκατερινίδου, 1963). Λ. Α., ἀρ. 2443, σ. 26 (συλλ.
Κων)τίνου Βραχνῆ, 1962). Λ. Α., ἀρ. 2779, σ. 159 (συλλ. Γ. Αἰκατερινίδου, 1962). Λ. Α., ἀρ.
1378 Β, σ. 84 (συλλ. Γ. Ταρσούλη, 1939). Λ. Α., ἀρ. 2766, σ. 285 - 286, 420, 432 - 433 (συλλ.
Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1963). Λ. Α., ἀρ. 2896, σ. 123, 187 (συλλ. Γ. Αἰκατερινίδου, 1964).
Λ. Α., ἀρ. 2895, σ. 54 (συλλ. Γ. Αἰκατερινίδου, 1964). Λ. Α., ἀρ. 2786, σ. 42 (συλλ. Ἰωάνν.
Φωτιάδου, 1963). Λ. Α., ἀρ. 2936, σ. 38 (συλλ. Ἄστερ. Παπανικολάου, 1965). Λ. Α., ἀρ.
2903, σ. 18 (συλλ. Κων)τίνου Χιονοβίτου, 1964).

² Βλ. Σπ. Καβάσιλα, Λαογραφικὰ σύλλεκτα ἐκ Νυμφῶν Κερκύρας, Λαογρ., τόμ. 2 (1910),
σ. 647. Βλ. καὶ Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., Λαογρ., τόμ. 8, σ. 338 (= ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 200).

(Σαλτίκιον Διδυμοτείχου) 'γ') οἱ δοθιῆνες (Κουρουτζί) 'δ') ἢ «σπληνομεγαλία», πάθησις τοῦ σπληνός (Κύπρος) 'ε') Διὰ τῆς χρήσεως «τριῶν καρφίων ἀφόριων» (= καινουργῶν) ἐπετυγχάνετο παλαιότερον ἢ ἀπαλλαγὴ ἐκ τῆς θέρμης (= ἔλονοσίας). Ὁ πάσχων ἐτοποθέτει ἀνοικτὴν τὴν παλάμην τῆς χειρὸς του ἐπὶ τοῦ κορμοῦ τοῦ δένδρου, ὃ δὲ μαγγανευτῆς ἐκάρφωνε μεταξὺ τῶν δακτύλων τρεῖς καινουργεῖς ἥλους, πιστευομένου ὅτι οὕτω προσηλοῦτο ἡ θέρμη καὶ ἐπῆρχετο ἡ ἴασις (Λάστα τῆς Γορτυνίας)⁴. Ἀλλαχοῦ ἀσθενὲς νήπιον μετεφέρετο εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου· ἐκεῖ «κρεμοῦν κάτι τι ἀπὸ πάνω του... ἓνα κρεμμύδι μὲ καρφί» πρὸς ἴασιν⁵. στ') Μὲ «ἄβαλτον» ἦλον, δηλ. μὴ μεταχειρισμένον ἀκόμη, καρφώνεται ἢ ἐπιληψία. Πρὸς τοῦτο χαράσσεται κύκλος μὲ μαυρομάνικο μαχαίρι εἰς τὸ σημεῖον ὅπου ἔχει πέσει ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ὁ ἄρρωστος, ἐντὸς δὲ τοῦ κύκλου τούτου πηγνύεται ὁ ὢς ἄνω ἦλος (Λιγουριὸ Ἄργολίδος)⁶. Σημειοῦμεν ὅτι ἡ μαγικὴ πράξις αὕτη ἀπαντᾶται ἤδη εἰς τὴν Ἀρχαιότητα ἐν χρήσει εἰδικῶς εἰς τοὺς Ρωμαίους⁷. Ἀμεταχειρίστου ἦλου γίνεται ἐπίσης χρῆσις καὶ πρὸς θεραπείαν τοῦ ἐπιλοχίου πυρετοῦ⁸. ζ') Εἰς περιπτώσεις τραυματισμοῦ ἀπὸ κτύπημα ἢ κοψίματος διὰ μαχαριοῦ, ἵνα μὴ ἐπέλθῃ μόλυνσις τοῦ τραύματος, σταυρώνουν τὸν ἀσθενῆ διὰ καρφίδος, οὕτω δὲ ἡ πληγὴ δὲν ἀφορμίζει⁹. η') Ἐκ τῆς ἀντιλήψεως τῆς διὰ μα-

⁴ Βλ. Γ. Α. Μέγα, ἔνθ' ἄν., σ. 515 «Ὁὐ μᾶστουρας νύχτα τοῦ φκειάχ'ν τοῦ καρφί μι τῆ γ'ναῖκα τ' γόλιαβ' (= γυμνοί), τοῦ φκειάχ'ν οὔλου μι τοῦ νόημα, δὲ μι(ι)λοῦν... Τοῦ κάμου τοῦ καρφί ἄβριχου... Κι' ἅμα ἓνας ἔχ' λουθνάρια (= σπυριά) θὰ πάρ' ἓνα καρφί κι θὰ μιτρήσ' τοῦ μπότι τ' σ' ἓνα δέντρου κι ὡς ἱκεῖ πού θὰ φτάσ' τοῦ μπότι τ' θὰ καρφώσ' τοῦ καρφί». πρβλ. καὶ εἰς Φ. Κουκουλέ, ἔνθ' ἄν., τόμ. 6, σ. 340 (= ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 200).

⁵ Βλ. Γ. Α. Μέγα, ἔνθ' ἄν., σ. 516.

⁶ Βλ. Ν. Κυριαζῆ, Ἐπφδαί, Κυπρ. Χρον., τόμ. 4 (1926), σ. 78 «τὴν σπληνομεγαλίαν ταύτην θεραπεύουσι... μὲ τὸ κάρφωμα τῆς παπούτσας (= ἀραποσυκιάς)».

⁷ Βλ. Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., τόμ. 8, σ. 338 (= ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 200).

⁸ Βλ. Α. Γ. Σοφιοανῶ, Προλήψεις περὶ τὴν κύηον, τὸν τοκετόν, τὴν λεγῶ, περ. Πέργαμος, Μυτιλήνη 1929, σ. 245.

⁹ Βλ. Χρ. Γιαμαλίδου, Προλήψεις καὶ δοξασῖαι ἐν Λιγουριῶ Ἄργολίδος, Λαογρ., τόμ. 5 σ. 647 καὶ Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., Λαογρ., τόμ. 8, σ. 338 (= ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 200). Στεφ. Α. Ἡμέλλου, Ναξιακαὶ ἐπφδαί, Λαογρ., τόμ. 20, σ. 194.

⁷ «Clavon ferreum defigere in quo loco primum caput fixerit corruens morbo comitiali, absolutorium eius mali dicitur...» Πλίνιος, Ν. Η., XXVIII, XVIII.

⁸ Α. Α., ἀρ. 2463, σ. 7 (συλλ. Στεφ. Χριστοφίδη, Μεσιανῆ Κοζάνης 1962) «Παίρνουν μιά κόκκινη κλωστή, μετροῦν τὸ ἀνάστημα τῆς ἄρρωστης καὶ τυλίγουν τὴν κλωστή σ' ἓνα ἄτεχο» (= ἀμεταχειρίστου) καρφί...».

⁹ Α. Α., ἀρ. 1159 Γ, σ. 70 (συλλ. Γ. Ταρσοῦλη, Κορώνη Πυλίας 1938), Εἰς Κωστάναν Θεσπρωτίας καρφώνει τις καρφίδα ἐπὶ ξύλου πρὸς κατάπαισιν τοῦ λυγγός (Α. Α., ἀρ. 2748, σ. 296, συλλ. Κων)τίνου Ἰωαννίδου, 1963).

γικῶν πράξεων προκλήσεως κακοῦ εἰς πρόσωπον πρὸς τὸ ὅποῖον διάκειται τις ἐχθρικῶς, ἐπιστεύθη περαιτέρω ὅτι δύναται τις νὰ μεταβιβάσῃ εἰς τοῦτο καὶ ἀσθενείας. Οὕτως ἀναφέρεται παλαιότερον εἰς Θράκην (Γκιουμουλτζίνα = Κομοτηνή), ὅτι ἐρρίπτετο κατὰ τὴν νύκτα τῆς Τετάρτης καὶ Παρασκευῆς εἰς σταυροδρόμι, ἀποῦ πρῶτον ἠκούετο ἡ φωνὴ τοῦ πετεινοῦ, «κριθάρι, ζάχαρι καὶ ἓνα καρφί», ἵνα ὁ πρῶτος ἐκεῖθεν διαβάτης «καρφωθῆ», δηλ. παραλάβῃ τὴν πάθησιν τοῦ ἀσθενοῦς¹. Παλαιότερον ὑπῆρχεν ἔτι μὲ πλατεῖαν διάδοσιν ἢ συνήθεια τῆς καταπασσαλεύσεως καὶ ἀσθενειῶν, ἰδίᾳ ἐπιδημικῶν, ὡς τῆς πανώλους² κ.ἄ. Σήμερον δ' ἔτι πιστεύεται ὑπὸ τῶν κατοίκων Ἁγιοιορίου Κορινθίας, ὅτι εἰς τὸ χωρίον των «δὲ μπαῖν» καμμιά ἀρρώστια γιὰ τὸ ἔχ'νε... φράξ' γύρω-γύρω μὲ καρφιά γύφτικα. Γιὰ νὰ φράξ'νι τοῦ χουργιὸ πῆραν οἱ παλποῦδεις μας νῆμα πὺν γνέθαν μὲ τ'ς ρότεις τσαὶ τ' ἀδρόχτια τ'ς δυὸ ἀπάρθυνα κουρίτσα τσαὶ ζέψαν τσαὶ δυὸ μοσχάρια πὺν τὰ γέν'σι τὴν ἴδια ὥρα μιὰ γελάδα τσαὶ φέραν γύρω τοῦ χουργιὸ τσαὶ σὲ κάθε μέρος μπῆγαν καρφιά γύφτ'κα... τσαὶ τὴν κλωστή τῆ δέσαν στὰ γύφτ'κα καρφιά. Τὰ καρφιά αὐτὰ εἴχ'νι μπῆξ' τσαὶ ἀπάνου σὲ λιθάρια... τσαὶ σήμερα ὑπάρχ' τοῦ καρφωμένου λιθάρ' πὺν λέμ' ἔτσει ἔχ' ἓνα λιθάρ' πῶχ' ἓνα καρφί πὺν σῶζεται ἀπ' τὰ γύφτικα καρφιά πὺν εἴχ'νι βάλ' γιὰ νὰ φυλάξουν τοὺν τόπο τσαὶ ἓνα ἄλλου λιθάρ' πῶχ' καρφωμένα ἑφτὰ καρφιά»³. Περὶ τῆς Παλαιοχώρας τῆς Αἰγίνης παραδίδεται ὅτι κατεστράφη, ὅτε οἱ χωρικοί, καλλιεργοῦντες τὴν γῆν, ἀπέσπασαν ἧλους δι' ὧν αἱ ἀσθένειαι τοῦ τόπου εἶχον καταπασσαλευθῆ⁴. Χρησις ἧλων ἀναφέρεται περαιτέρω καὶ εἰς κάρφωμα ἀσθενειῶν τῶν ζώων, τῶν αἰγοπροβάτων. Ἐπὶ ἐπιζωοτίας ἰδίᾳ εἰς ποίμνιον ὁ βοσκὸς καρφώνει τεμάχιον τοῦ πνεύμονος, τοῦ ἥπατος καὶ τῆς καρδίας ἀρρώστου ζώου «κατ' ἀπ' τὸ τζάκ' μὲ τρία καινούργια καρφιά πὺν πρέπ' νὰ κλέψ' ἢ νοικοκύρ'ς ἀπ' τὸ μπακάλ'»⁵. Ὅταν δὲ πάθῃ ἀπὸ λάβωμα ποίμνιον προβάτων, τότε καρφώνεται εἰς σταυροδρόμι ὁ σπλὴν ἑνὸς τῶν

¹ Βλ. Στ. Κυριακίδην, εἰς Λαογρ., τόμ. 2 (1910), σ. 410, 421 καὶ Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ. Λαογρ., τόμ. 8, σ. 335 (= ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 197).

² Βλ. Φ. Κουκουλέ, ἔνθ' ἀν., σ. 321, Γ. Ἀ. Μέγα, Παραδόσεις περὶ ἀσθενειῶν, Λαογρ. τόμ. 7, σ. 479, 480, 3.

³ Λ. Α., ἀρ. 2797, σ. 349-350 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1964).

⁴ Βλ. εἰς Νέον Ἑλληνομν., τόμ. 1 (1904), σ. 505 καὶ Γ. Ἀ. Μέγα, ἔνθ' ἀν., σ. 517. Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., Λαογρ., τόμ. 8, σ. 321. Καὶ εἰς τοὺς Γερμανοὺς ἀπαντᾶται ἡ πίστις εἰς τὴν ἀπαλλαγὴν ἐξ ἀσθενείας διὰ τῆς καταπασσαλεύσεως αὐτῆς ἐπὶ τοίχου, ξύλου, τοῦ ἐδάφους, πρὸς δὲ καὶ ἐπὶ δένδρων ἅτινα αὐξάνονται ταχέως (Βλ. Karl Brunner, Ein Nagelstein aus Naumburg a.S., Zeitschrift d. Ver. f. Volksk., 25 (1915), σ. 351-52).

⁵ Λ. Α., ἀρ. 2898, σ. 13 (συλλ. Κωνσταντίνου Δεληζώνα, Κρανέα Ἐλασσόνας 1964).

ἀσθενῶν ζῶων «μ' ἕνα ἄβαλο καρφί» (Ἄργολις)¹, εἰς περίπτωσιν δὲ κρυολογήματος, ἐὰν δὲν ἐπετυγχάνειτο ἡ θεραπεία τοῦ ἀσθενοῦς ζῶου διὰ χειροπρακτικῶν μέσων, τότε ἐτρυπᾶτο τὸ αὐτί του μὲ «σιδερένιο σουβλί»². Ἐπὶ τῆς παθήσεως «ἥσκιος» εἰς ποιμνιον σφάζεται τὸ ἄρρωστον ζῶον καὶ καρφώνονται ἐπὶ δένδρου εἰς ἐρημικὸν τόπον, ὅπου δὲν ἀκούεται ἡ φωνὴ τοῦ ἀλέκτορος, ὁ σπλὴν καὶ ἡ καρδιά τοῦ ζῶου. Πιστεύεται ὅτι ἡ ἀσθένεια οὕτω προσηλοῦται εἰς τὴν θέσιν ταύτην καὶ δὲν δύναται νὰ βλάβῃ ἕτερον ζῶον ἐκ τῆς ἀγέλης³. Ἐπὶ προσβολῆς τοῦ ποιμνίου ὑπὸ ἀνθρακος, ἐνῶ μετακινεῖται τοῦτο εἰς ἄλλον τόπον, ὁ ποιμὴν ἐμπηγνύει τρεῖς ἥλους ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς μάνδρας⁴.

Εἰς περιάπτα (φυλακτὰ) πρὸς προστασίαν ἀπὸ τὸ κακὸ μάτι (βασκανίαν), ἀπὸ ἀσθενείας καὶ ἄλλα κακὰ γίνεται χρῆσις καὶ τοῦ ἥλου (καρφιοῦ ἢ βελόνης). Βελὸν ὡς τοποθετουμένη εἰς τὰς πλεξίδας κορασίδος ἀποτελεῖ «καρφί στα μάθια τῶν ἐχθρῶν» τῆς (Κρήτη)⁵, δηλ. ἀποκρούει τὴν βασκανίαν. Ὅμοίως πρὸς ἀποδιώξιν τῆς βασκανίας εἰς τὴν Χρυσσαυγὴν Βοΐου κατὰ τὸ λίχνισμα τῶν σιτηρῶν «ρίχνουν στὸ σωρὸ τοῦ σιταριοῦ ἕνα σκόρδο κ' ἕνα καρφί»⁶. Ἐν Καρπάθῳ ἀναφέρεται κατασκευὴ φυλακτοῦ ἐκ τεθραυσμένης βελόνης, φύλλων ἐλαίας τῶν Βαΐων καὶ ἄλλων ἀντικειμένων⁷.

Χρῆσις ἥλων ὑπὸ μορφὴν μάλιστα καρφίδων (=βελονῶν, καρφιτωῶν) γίνεται καὶ εἰς μαγικὰς ἐνεργείας καὶ πράξεις, ἰδίᾳ πρὸς πρόκλησιν κακοῦ εἰς μισούμενον πρόσωπον εἰς διαφόρους περιστάσεις, μάλιστα δὲ κατὰ τὸν γάμον πρὸς βλάβην τοῦ νέου ζεύγους. Αἱ ἐνεργεῖαι αὗται καλοῦνται δεσίματα (κατάδεσμοι) καὶ καρφώματα. Κατ' αὐτὰ ἐμπηγνύονται ἥλοι, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καινουργεῖς

¹ Βλ. Χρ. Γιαμαλίδου, Προλήψεις καὶ δοξασίαι ἐν Λιγουριῶ Ἄργολίδος, Λαογρ., τόμ. 5 (1915), σ. 647. Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., Λαογρ., τόμ. 8, σ. 341 (= ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 203). Γ. Ἄ. Μέγα, ἔνθ' ἀν., σ. 517.

² Βλ. Ἐλπ. Σταμούλη - Σαραντῆ, Ἐπὶ τὴν Ἀνατολικὴν Θυρίαν, τόμ. Α', 1956, σ. 192.

³ Βλ. Δ. Λουκοπούλου, Ποιμνικὰ τῆς Ρούμελης, Ἀθήναι 1930, σ. 194 - 195.

⁴ Λ. Α., ἀρ. 2761, σ. 359 - 360 (συλλ. Γεωργ. Αἰκατερινίδου, Ἀγρινιῆ Σερρῶν 1963). «Τὸ νταλάκι (= ἀσθένεια) χτυπᾶ τὸ πρόβατο στὸ αἶμα, στὴ σπλήνα. Ἄν φάς ἀπὸ τὸ κρέας αὐτὸ θὰ πάρῃς κ' ἐσύ... Γ' αὐτὸ... δταν τὸ βράξουν τὸ κρέας βάζουν κ' ἕνα καρφί μέσα, τὸ καρφί τὸ σκοτώνει (τὸ νταλάκι). (Λ. Α., ἀρ. 2946, σ. 42 (συλλ. Γεωργ. Αἰκατερινίδου, Κάτω Ὀρεινὴ Σερρῶν 1965).

⁵ Βλ. Ἐδωγγ. Φραγκάκι, Συμβολὴ στὰ Λαογραφικὰ τῆς Κρήτης, Ἀθήνα 1949, σ. 45.

⁶ Λ. Α., ἀρ. 2480, σ. 23 (συλλ. Ἄνδρ. Παπαζαχαρίου, 1962).

⁷ Βλ. Μ. Μιχαηλίδου - Νουάρου, Λαογραφικὰ Σύμμεικτα Καρπάθου, τόμ. 1, Ἀθήναι 1932, σ. 194 - 195.

(Τριφυλία, Δωρίς και Λάστα Γορτυνίας, Ἐλαῖα - Ἡλις)¹, ἢ καρφίδες ἐπὶ ἀτέχνων πλαγγόνων ἐξ ὑφάσματος ἢ ἐπὶ ἀπλῶν κηροπλάστων εἰκόνων. Ἀναφέρεται ἡ εὐρεσις ἐν Ἀθήναις παλαιότερον ἐντὸς φρέατος κηρίνου ὁμοιώματος, προσηλωμένον μὲ καρφία, πρὸς τὸν σκοπὸν προφανῶς τῆς προκλήσεως ἀσθενείας ἢ θανάτου εἰς τὸ πρόσωπον τὸ ὁποῖον παρίστανε τὸ κήρινον ὁμοίωμα². Ἐκ Κρήτης παραδίδεται κατάδεσμος γαμβροῦ διὰ τῆς κατασκευῆς μὲ κουρέλια ὁμοιώματος αὐτοῦ εἰς τὸ ὁποῖον καρφώνονται τεσσαράκοντα καρφίδες εἰς τὸ μέρος τῆς καρδίας. Τὸ ὁμοίωμα τοῦτο θάπτεται οὕτως εἰς τόπον διὰ τοῦ ὁποῖου θὰ διέλθῃ ὁ γαμβρός. Οὗτος «μόλις τὸ ξεπεράσῃ, χτυπᾶται ντελόγο καὶ τέγεται - τέγεται (= ὑποφέρει λειώνοντας, τήκεται) ἴσαμε ν' ἀποθάνῃ»³.

Ἡ ἥλωσις αὕτη ἔχει μακρὰν παράδοσιν, δεδομένου ὅτι μαρτυρεῖται αὕτη ἐν χρήσει ἤδη κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους⁴, καὶ παλαιότερον ἀκόμη κατὰ τοὺς ἀρχαίους. Ἐκ τῶν χρόνων τούτων προέρχεται ἀγαλμάτιον ἐκ χαλκοῦ, τὸ ὁποῖον φέρει μαγικούς ἥλους, οἵτινες διαπερῶσι τὸ στῆθος καὶ τὴν κοιλίαν⁵, πρὸς δὲ καὶ σεκεῖνος μολύβδινον, προσηλωμένον διὰ χαλκῶν ἥλων πρὸς μαγικὸν σκοπὸν⁶.

¹ Βλ. Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., Λαογρ., τόμ. 8, σ. 326, 329 (=ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 188, 191). Α. Α., ἀρ. 2268, σ. 919 (συλλ. Χ. Κορύλλου, Ἐλαῖα 1926).

² Βλ. Ἐφημ. «Ἐσπερινή» τῆς 22 Ἰουνίου 1915, ἀρ. φύλλ. 4331 καὶ Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., τόμ. 8, σ. 324.

³ Βλ. Μαρίας Λιονδάκη, Ὁ γάμος στῆ Κρήτη τώρα καὶ παλιά, Ἐπ. Ἐτ. Κρητ. Σπ., τόμ. Γ' (1940), σ. 352.

⁴ Νικήτα Χωνιάτου, Χρον. Διήγ., σ. 849 στ. 9 - 14 (Βόνν.) «Ἀναμοχλεύσαντες . . . ἀνθρωπόμορφον εὐρίσκουσιν Ἰνδαλμα ὑποκείμενον, . . . ἐς τὸ διαμπερές ἐληλαμένον ἥλω καὶ μολύβδω πάντη κατελιγμένον». Βλ. καὶ ἐν σ. 190, στ. 16 - 20 ἔνθα ὁ λόγος περὶ τινος Ἐβραίου ἐν Κορίνθῳ ἐπὶ τῆς βασιλείας Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ, ὅστις συνελήφθη ἀσκῶν τὴν μαγειάν. Οὗτος ἀλίσκεται μαγειάς προσανέχων, καὶ προῦκετο χελώνης ἔκφορον μίμημα, ἔνδον στέγον τῆς χέλους ἀνθρωπόμορφον εἰκασμα. πεπεδημένον ἄμφω τὸ πόδε καὶ τὸ στέρον ἐληλαμένον ἥλω διαμπερές». Εἰς τὸ ἐγκώμιον ὑπὸ τοῦ μοναχοῦ Σωφρονίου εἰς τοὺς μάρτυρας Κύρον καὶ Ἰωάννην (7ος αἰ.), *Migne*, P. G., 87, 3, στ. 3544 - 48), λέγεται περὶ τινος Θεοφίλου, ὅστις κατέκειτο ἀσθενής πρὸς θάνατον. . . «Ἀνοιξας οὖν πάντων ἐν ὄψεσιν σὺν κόπῳ πολλῶ τὸ κιβώτιον, θέαμα δεινόν . . . Ἐόανον ἦν ἀνδρείκελον, ἐκ χαλκοῦ λαχὸν τὴν ὑπόστασιν, εἰκονίζον μορφῇ τὸν Θεόφιλον, καὶ ἥλους ποσὶ καὶ χερσὶ καθηλωθέντας ἔφερε τέτταρας, ἥλου ἑνὸς καθ' ἑκάστου μέλους ὑπάρχοντος . . . εἰ μὴ πάλιν οἱ μάρτυρες τὸν οἰκονόμον κινήσαντες, τὸ τί ἂν εἶεν οἱ ἥλοι ζητήσαι. . .».

⁵ Βλ. Ἀ. Κεραμοπούλλου, Ἀποτυμpanισμός, ἐν Ἀθήναις 1923, σ. 70.

⁶ Αὐτόθι, σ. 115.

Πλήν τοῦ ὁμοιώματός τινος ἡδύνατο νὰ καρφωθῆ καὶ ὁμοίωμα μέλους μόνον τοῦ σώματος, οἷον ἡ καρδία ἔπειτα καὶ ἀντικείμενα ἀνήκοντα εἰς τὸν καρφωνόμενον, οἷον ἔνδυμα ἢ ὑπόδημα¹, ἐν ἀνάγκῃ καὶ τεμάχιον ἐκ τούτων· ἔπειτα καὶ τεμάχιον σάπωνος, πρὸς δὲ καὶ ἡ σκιά τῆς κεφαλῆς τοῦ μισουμένου προσώπου κ.ἄ. Ἀναφέρεται προσέτι κάρφωμα δι' ἡλίων σχηματικῶς τῆς καρδίας τοῦ ἀντιπάλου ἢ τῆς σκιάς τῆς κεφαλῆς του (Οἶνοῦς Λακεδαιμόνος)². Ἡλώσεις ἐνεργοῦνται περαιτέρω καὶ καθ' ὀλοκλήρου οικογενείας διὰ τῆς ἐμπήξεως τῶν καρφιῶν ἐπὶ δένδρου (Οἶνοῦς)³ ἢ ἐπὶ τοῦ οὐδοῦ τῆς θύρας τοῦ μέλλοντος νὰ βλαβῆ (Ἡπειρος, Βατσουνιὰ Καρδίτσης)⁴. Αἱ καρφίδες δύνανται νὰ ἐμπηγνύονται ἔτι καὶ εἰς τεμάχιον κρέατος, εἰς τὸν πνεύμονα ἢ εἰς τὸ ἥπαρ ζῴου⁵, τὸ ὁποῖον κατόπιν καταχώνεται ὑπὸ τὸν οὐδὸν τῆς θύρας τοῦ ἀντιπάλου (Αἰτωλία)⁶· καρφώνεται προσέτι ἡ καρδία ζῴου, τὴν ὁποίαν, ἀφοῦ διαπεράσουν ἢ γεμίσουν μὲ καρφίδας, ρίπτουν ἐπὶ τῆς στέγης ἢ τῆς αὐλῆς τοῦ μισουμένου ἀτόμου (Σαλαμίς, Ἀθῆναι, Πειραιεύς)⁷ ἢ θάπτουν αὐτὴν κρυφίως ἐμπροσθεν τῆς ἔξω θύρας τῆς οἰκίας του (Ἀχαΐα-Ἡλις)⁸. Γίνεται χρῆσις ἔτι μικρᾶς πίττας, ἢ ὁποία κατόπιν ἀπορρίπτεται εἰς τὸ δωμάτιον

¹ Βλ. Δ. Καμπούρογλου, Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων, τόμ. Α, ἐν Ἀθήναις 1889, σ. 217 καὶ Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., τόμ. 8, σ. 327 (= ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 189). Ἐνταῦθα, ἦτοι ἐν Ἀθήναις, ἐτίθετο παλαιότερον ἐντὸς τῆς κλινοστρωμνῆς ἡλος κεκαμμένος μετὰ ὀσῶν (Βλ. Φ. Κουκουλέ, ἐνθ' ἄν., σ. 329 (= ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 191).

² Βλ. εἰς τὸ περ. Μαλεβός, ἔτ. Β, φ. 9α, σ. 5.

³ Βλ. Φ. Κουκουλέ, ἐνθ' ἄν., σ. 328 (= ΒΒΠ., σ. τόμ. 6, 190), Ἐν Κύπρῳ ὁ χρησιμοποιούμενος ἡλος κατασκευάζεται μονόπυρος κατὰ τὸ τελευταῖον τέταρτον τῆς σελήνης (ἐνθ' ἄν., σ. 328-329 (= ΒΒΠ., τόμ. 6, 190). Ἡ καταπασσάλευσις ἐπὶ δένδρου ἀπαντᾷ καὶ εἰς ἄλλους λαοὺς (Βλ. Karl Brunner, ἐνθ' ἄν., σ. 352).

⁴ Βλ. Κ. Βαρζώκαν, εἰς περ. Ζωγράφ. Ἀγών 1 (1891), σ. 15. Λ. Α., ἀρ. 2780, σ. 316 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1963). Καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς ἀπαντᾶται ἡ τοποθέτησις ἡλου ἐπὶ τῆς θύρας τῆς οἰκίας ἢ τοῦ κατωφλίου τοῦ σταύλου μὲ σκοπὸν νὰ προκληθῆ οὕτως ὁ θάνατος εἰς τὸν ἐνοικοῦντα ἢ τὰ ζῶα του. (Βλ. Karl Brunner, ἐνθ' ἄν., σ. 352). Τὸ ἔθος τοῦτο, ἦδη ἀρχαῖον, μαρτυρεῖται ὑπὸ τοῦ Ὀβιδίου, Fast. II, 572-73: «vix tamen ipsa tacet, et digitis tria tura tribus sub limine ponit, qua brevis occultum mus sibi fecit iter...».

⁵ Λ. Α., ἀρ. 2268, σ. 919 (συλλ. Χρ. Κορούλλου, Ἀχαΐα - Ἡλις, 1926).

⁶ Βλ. Δημ. Λουκοπούλου, Σύμμεικτα λαογραφικὰ ἐξ Αἰτωλίας, Λαογρ., τόμ. 12 (1938), σ. 60-61.

⁷ Βλ. Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., Λαογρ., τόμ. 8, σ. 330, 331 (= ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 191-192).

⁸ Λ. Α., ἀρ. 2268, σ. 919 (συλλ. Χρ. Κορούλλου, 1926).

τῆς οἰκίας ἔνθα κάθηται πρὸς φαγητόν ὁ ἀντίπαλος¹. Αἱ καρφίδες προσηλοῦνται ἔτι καὶ ἐπὶ χελώνης, ἣ ὁποῖα κατόπιν καταλείπεται ἐντὸς τῆς αὐλῆς τοῦ ἐχθροῦ (Πάτριαι)², τέλος καὶ εἰς «βάτραχα» (Κύθηρα)³. Πλατύτερον γνωστὸς μαγικὸς τρόπος πρὸς βλάβην τινὸς εἶναι ὁ τῆς καταπερονήσεως σάπωνος διὰ καρφίδων ἢ ἴλων, τῶν ὁποίων ὁ ἀριθμὸς ποικίλλει κατὰ τόπους⁴. συνήθως δὲ προσηλοῦν μετὰ τούτων καὶ τεμάχιον ὑφάσματος ἢ τρίχας ἀνηκούσας εἰς τὸν καταδεδόμενον.

Καρφώματα λαμβάνουν χώραν προσέτι κατὰ τὸν γάμον πρὸ τῆς στέψεως καὶ κατὰ τὴν τέλεσιν αὐτῆς, ὥστε νὰ ἐπέλθῃ εἰς τὸν ἄνδρα ἀνικανότης καὶ στειρότης ἀντιστοίχως εἰς τὴν σύζυγον, γενικώτερον δὲ μαρασμὸς καὶ τελικῶς θάνατος εἰς τοὺς νεονύμφους. Πιστεῦεται οὕτως ὅτι ὁπώρα ἐπὶ τῆς ὁποίας ἔχουν ἐμπηχθῆ κατὰ τὸ στεφάνωμα τοῦ ζεύγους ἦλοι ἢ καρφίδες, ἐὰν ριφθῆ εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ ζεύγους, δύναται νὰ προκαλέσῃ ἀνικανότητα εἰς τὸν γαμβρόν, ἀκόμη δὲ καὶ τὸν θάνατον αὐτοῦ⁵. Ἡ καταπερόνησις αὕτη ἐκτελεῖται καὶ κατ' ἄλλους ποικίλους τρόπους, ὡς

¹ Βλ. Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., Λαογρ., τόμ. 8, τόμ. 6, σ. 330 (= ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 192).

² Ἐνθ' ἄν., σ. 329 (= ΒΒΠ., σ. 191).

³ Α. Α., ἀρ. 2327, σ. 181 (συλλ. Ἰωάν. Π. Κασσιμάτη, 1959).

⁴ Βλ. Ἀριστ. Νεοφύτου, Περὶ τῶν ἐν Κερασσοῦντι δεισιδαιμονιῶν καὶ προλήψεων, Φ. Σ.Κ.Π., τόμ. 22, σ. 150, Φ. Κουκουλέ, ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 193. Δ. Καμπούρογλου, ἔνθ' ἄν., τόμ. 1, σ. 217. Α. Α., ἀρ. 1473, σ. 78 (συλλ. Εἰρ. Καρπαθίου, Νίσυρος 1940), περ. Κρητ. Μελέται, ἔτ. Α' (1933) σ. 297. Α. Α., ἀρ. 1104 Β, σ. 12 (συλλ. Γ. Μέγα, Ἀγχιάλος 1937). Α. Α., ἀρ. 1473, σ. 126 (συλλ. Λ. Λεοντοπούλου, Χαλκίς 1940). Α. Α., ἀρ. 44, σ. 15 (συλλ. Ε. Σαβράμη, Κε. φαλληγία 1915). Α. Α., ἀρ., 1479 Β, σ. 23 (συλλ. Μ. Ἰωαννίδου, Ἁγία Ἄννα 1942). Α. Α., ἀρ. 2327, σ. 198-199 (συλλ. Ἰωάν. Κασσιμάτη, Κύθηρα 1959). Α. Α., ἀρ. 2766, σ. 415 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, Πύθιον 1963). Α. Α., ἀρ. 2419, σ. 23 (συλλ. Ἑλπ. Σταμούλη - Σαρραντῆ, Σιδεροχώρι, 1961). Α. Α., ἀρ. 2810, σ. 15 (συλλ. Ἐ. Νικολαΐδου, Σταυροχώριον Σητείας 1963), Α. Α., ἀρ. 2766, σ. 38 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, Ἐλασσών 1963). Α. Α. ἀρ. 2855, σ. 12 (συλλ. Ἐμμ. Παπουτσάκη, Σίβα Μαλεβιζίου Κρήτης, 1964). Α. Α. ἀρ. 2780, σ. 52, 63 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, Ἀργυθέα Καρδίτσας 1963). Α. Α., 2897, σ. 328 (συλλ. Κων)τίνου Καραγιάννη κ.ἄ., Νιγρίτα Βισαλτίας Σερρών 1964). Γ. Ἄ. Μέγα, Ζητ. Ἑλλ. Λαογρ. Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ., ἔτ. Γ-Δ (1941-42), σ. 109 (ἀνατ., τευχ. 2, σ. 33). Α. Α., 2767, σ. 263 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, Ἀνατολή Ἁγιάς 1963). Νίκης Πέροδικα, Σκύρος, τόμ. 1, Ἀθῆναι 1940, σ. 156. Α. Α., ἀρ. 393, σ. 18 (συλλ. Σ. Βενέτου, Ἡπειρος 1922). Α. Α., ἀρ. 2746, σ. 98, 144, 313-314 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, Ἀργυροπούλειον, Δελέρια, Δαμάσιον Τιρνάβου 1963). Α. Α., ἀρ. 2897, σ. 459 (συλλ. Χρ. Διαμαντοπούλου, Δημ. Μπάγκαλα κ. ἄ., Τερπινὴ Βισαλτίας Σερρών 1964). Α. Α. ἀρ. 2797, σ. 52 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, Χιλιμοδίον Κορινθίας 1964). Α. Α., ἀρ. 2892, σ. 228, 330 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, Χάλκη, Νίσυρος 1964).

⁵ Α. Α., ἀρ. 2457, σ. 304, 334 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, Πυργὶ Χίου 1962).

διὰ τριῶν κλεμμένων ἡλων¹, τοὺς ὁποίους ἐμπηγνύουν εἰς τὸ ἔδαφος μετὰ τεμαχίου ἐκ τοῦ ἐνδύματος ἢ τῶν τριχῶν τοῦ μισουμένου προσώπου (Μακεδονία)². Ὡς καταλληλότερος χῶρος διὰ τὴν ἐμπηξιν τῶν ἡλων θεωρεῖται ὁ τοῦ νεκροταφείου ἢ ὁ ὄπισθεν τοῦ ἱεροῦ τῆς ἐκκλησίας (Καλύβια Ἐλασσόνας)³, ὡσαύτως ὁ χῶρος τῆς εἰσόδου εἰς τὴν νέαν κατοικίαν τοῦ ζεύγους, ἵνα πατήσῃ ἐπὶ ἡλου τὸ ζεῦγος κατὰ τὴν πρώτην εἴσοδόν του εἰς αὐτὴν μετὰ τὴν στέψιν καὶ καταστῆ οὕτω στεῖρον (Ἰβηρα Βισαλτίας)⁴. Ἠλώσεις ἀναφέρονται ἔτι καὶ ἐπὶ κορμοῦ δένδρου (Ζαγόρι Ἡπείρου, Σπάρτη, Οἰνοῦς)⁵, ἰδίᾳ ἐπὶ φραγκοσυκιᾶς ἢ ἄλλης συκῆς (Κρήτη, Κάρπαθος)⁶, πρὸς δὲ ὑπὸ κιστῶν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐργασίας των εἰς τὸν ἀνεγειρόμενον τοῖχον (Σάντα Πόντου (πρόσφ.))⁷. εἶτα καὶ ἐπὶ σάπωνος (Ἡπείρος, Σπάρτη, καὶ Ἐπισκοπὴ Ρεθύμνης Κρήτης)⁸. Κατὰ τὴν ἱερολογίαν τοῦ γάμου, ἐνῶ ἐκφωνεῖ ὁ ἱερεὺς «Εὐλογημένη ἡ βασιλεία τοῦ Πατρός», δύναται ὁ ἀσκῶν τὴν μαγείαν, ἰστάμενος ὄπισθεν τῶν νυμφευομένων, νὰ κάμπτη βελόνην ἕως ὅτου τὸ αἰχμηρὸν ἄκρον τῆς εἰσχωρήσῃ ἐντὸς τῆς ὀπῆς⁹. Βελόνη ὁμοίως κεκαμμένη τοποθετεῖται «μέσα στὶς μπότες» τῆς μελλονύμφου πρὸς προστασίαν τῆς ἀπὸ μαγικᾶς κατ' αὐτῆς ἐνεργείας (Ψυχρὸν Λασιθίου καὶ Ἐπισκοπὴ Ρεθύμνης Κρήτης)¹⁰. Τοῦ μαγικοῦ τρόπου τούτου διὰ βελόνης ἔχομεν παλαιότεραν μαρτυρίαν ἐκ τοῦ

¹ Λ. Α., ἀρ. 2443, σ. 18 (συλλ. Κωντίνου Βραχνιά, Καλύβια Ἐλασσόνας 1962).

² Βλ. Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., Λαογρ., τόμ. 8, σ. 328 (= ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 190).

³ Λ. Α., ἀρ. 2443, σ. 18 (συλλ. Κωντίνου Βραχνιά, 1962).

⁴ Λ. Α., ἀρ. 2897, σ. 228 (συλλ. Εὐστρ. Χατζηπαναγιώτου κ.ἄ., 1964).

⁵ Λ. Α., ἀρ. 2453, σ. 302 (συλλ. Δ. Οἰκονομίδου, 1962). Λ. Α., ἀρ. 1372, σ. 179. Φ. Κουκουλέ, ἐνθ' ἄν., σ. 328 (= ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 190). Μαλεβός, ἔτ. Β', φ. 10, σ. 4.

⁶ Βλ. Γ. Ἰ. Καλαϊσάκη, Κρητικαὶ προλήψεις, Δ.Ι.Ε.Ε. 2 (1885), σ. 333 καὶ Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., Λαογρ., τόμ. 8, σ. 330 (= ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 192). Μ. Μιχαηλίδου - Νουάρου, Λαογρ. σύμμεικτα Καρπάθου, τόμ. Α, 1932, σ. 169.

⁷ Ἀρχ. Πόντου, 16 (1961), σ. 251.

⁸ Λ. Α., ἀρ. 393, σ. 18 (συλλ. Σ. Βενέτου, 1922). Λ. Α., ἀρ. 2840, σ. 6, (1964). Λ. Α., ἀρ. 1372, σ. 333 (συλλ. Μαρ. Λιουδάκη, 1939).

⁹ Λ. Α., ἀρ. 1161 Δ, σ. 34 (συλλ. Μαρ. Λιουδάκη, Ἰνναχώριον Κρήτης 1938). Γ. Α. Μέγα, Ζητήμ. Ἑλλην. Λαογρ., Ἐπ. Λαογρ. Ἀρχ., ἔτ. Γ - Δ (1941 - 1942), σ. 112 (= Ἀνάτ., τεύχ. 2, σ. 36). Γ. Ἰ. Καλαϊσάκη, Κρητικαὶ προλήψεις, Δ.Ι.Ε.Ε., τόμ. 2 (1885), σ. 333. Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., Λαογρ., τόμ. 8, σ. 329 - 330 (= ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 192). Λ. Α., ἀρ. 44, σ. 15, (συλλ. Ἐ. Σαβράμη, Κεφαλληνία, 1915).

¹⁰ Λ. Α., ἀρ. 2840, σ. 6 1964. Λ. Α., ἀρ. 2860, σ. 26, (συλλ. Μαρ. Χαλαμπαλάκη, 1964). Εἰς Ἁγίους Δέκα Ἡρακλείου Κρήτης τοποθετεῖται ἀδιαφόρως μία καρφίτσα εἰς τὸ ὑπόδημα τῆς νύμφης (Λ. Α., ἀρ. 2854, σ. 13 (συλλ. Ν. Παπαδοπούλου, 1964) εἰς δὲ τὴν Κουμάσα Κρήτης εἰς τὸ ὑπόδημα τοῦ γαμβροῦ «για νὰ μὴν τὸν δέσουν καὶ δὲ θὰ μορῶ μετὰ νὰ ἀποκτήσῃ παιδί», (Λ. Α., ἀρ. 2858, σ. 44 (συλλ. Ἐ. Κογκάκη, 1964).

17ου αϊ.¹ Χρήσις βελονῶν καὶ καρφίδων ἀναφέρεται προσέτι πρὸς προστασίαν τοῦ νέου ζεύγους ἀπὸ μαγικὰς κατ' αὐτοῦ ἐνεργείας², ὡς καὶ πρὸς ἀπαλλαγὴν αὐτοῦ ἐξ αὐτῶν³. Οὕτως ἐμπηγνύεται ἐπὶ τῶν ἐνδυμάτων τῶν μελλονύμφων βελὸν κατ' ἀντίστροφον φορὰν⁴, κατὰ δὲ τὴν τέλει τῆς στέψεως ἴστανται ὀπισθεν αὐτῶν «οἱ συγγενῆδις τ'ς καὶ τ'ς σουγλίζουν μὲ ἓνα βελόνι πού 'νι ἀφόριο, γιὰ νὰ μὴ τ'ς δέσουν, τ'ς κάνουν μάγια⁵», δηλ. νὰ ἀποτρέψουν «τοῦ κομποδέμα»⁶. Ἡ βελὸν ἡ αὕτη κατόπιν θραύεται⁷ καὶ ῥίπτεται ἔμπροσθεν τῆς θύρας τῆς οἰκίας τοῦ γαμβροῦ, ὥστε διερχόμενοι οἱ νεόνυμφοι νὰ πατήσουν ἐπ' αὐτῆς⁸. Πρὸ τῆς ἐκκινήσεως τῆς νύμφης ἐκ τῆς πατρικῆς οἰκίας διὰ τὴν στέψιν τοποθετεῖται πρὸς προστασίαν τῆς «ἓνα καινούργιο καρφὶ καὶ λίγη πρασινάδα μέσα στὰ μαλλιά της χωρὶς νὰ τὸ καταλάβῃ» (Ἄνω Γραμματικὸν Ἑδέσεως)⁹.

Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, δηλ. τῆς ἀποκρούσεως μαγικῆς ἐπενεργείας, ἐμπηγνύεται καρφὶ καὶ εἰς τὴν θέσιν «πὸν ξεντύνεται ἡ νύφη» (Γάβρος Καστορίας)¹⁰, προσέτι καὶ ἐπὶ τῶν ἐνδυμάτων τοῦ γαμβροῦ ἐνηλοῦνται καρφίδες (Ἰσωμα Κιλκίς)¹¹, ἀλλαχοῦ δέ, ὡς εἰς τὸ Ἀηδονοχώριον Σερωῶν, κατὰ τὴν ἐκφώνησιν ὑπὸ τοῦ ἱερέως κατὰ τὴν στέψιν τοῦ «Εὐλογημένη ἡ βασιλεία τοῦ Πατρὸς» μιὰ γυναικα

¹ Βλ. *Φ. Κουκουλέ*, ΜΝΚ., Λαογρ., τόμ. 9, σ. 75 (= ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 231).

² Λ. Α., ἀρ. 2746, σ. 97 - 98, 302 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, *Ροδιά καὶ Ἀργυροπούλειον Τρινάβου* 1963). *Μ. Λιουδάκη*, Ὁ γάμος στὴ Κρήτη τώρα καὶ παλιά, Ἑπετ. Ἑτ. Κρητ. Σπ., τόμ. 3 (1940), σ. 372. Λ. Α., ἀρ. 1380 Β, σ. 173 (συλλ. *Μ. Λιουδάκη*, *Λασιθί*, Ἄγιος Κωνσταντῖνος 1939). Εἰς Αἰτωλίαν κατὰ τὴν ἐκκίνησιν τοῦ ζεύγους πρὸς τὴν ἐκκλησίαν ἐκ τῆς οἰκίας τῆς νύμφης, αὕτη ρίπτει ἓνα καρφὶ εἰς τὴν στέγην (Λ. Α., ἀρ. 867, σ. 283 (συλλ. Δ. Λουκοπούλου, 1927). *Γ. Α. Μέγα*, Ζητ. Ἑλλην. Λαογρ., Ἑπ. Λαογρ. Ἀρχ., ἔτ. Β (1940), σ. 153 (=ἀνάτ., τευχ. 1, σ. 89).

³ Βλ. *Arm. Delatte*, Λ. Α., σ. 552, *Φ. Κουκουλέ*, ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 207. περ. Κρητικαὶ μελέται, ἔτ. Α, 1933, ἀρ. 9, σ. 297. *Karl Brunner*, ἔνθ' ἀν., σ. 352.

⁴ Λ. Α., ἀρ. 2478, σ. 37 (συλλ. Κων. Βουζιανᾶ, *Γαλατινὴ Βοῖου* 1962).

⁵ Λ. Α., ἀρ. 2767, σ. 221 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, Ἀνατολὴ Ἄγιᾶς 1963), Λ. Α., ἀρ. 2766, σ. 415, 429 - 430 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, Πύθιον, Κοκκινοπηλὸς Ἐλασσόνος 1963). Εἰς Λεύκην καὶ Διχείμαρον Βοῖου προσηλοῦνται εἰς σχῆμα σταυροῦ (Λ. Α., ἀρ. 2486, σ. 29 (συλλ. Ἄλ. Ἀδαμίδη, 1962).

⁶ Λ. Α., ἀρ. 2766, σ. 38 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, Ἐλασσόνος 1963). Λ. Α., ἀρ. 2901, σ. 9 (συλλ. Ἰωανν. Θεοδώρου, Δοξαράς Λαρίσης 1964).

⁷ Λ. Α., ἀρ. 2766, σ. 118 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, Τσαριτσάνη Ἐλασσόνος 1963).

⁸ Λ. Α., ἀρ. 1976, σ. 24 (συλλ. Μαίρ. Παταγεωργίου, Τρίκαλα 1952).

⁹ Λ. Α., ἀρ. 2679, σ. 9 (συλλ. Ξανθοῦλας Ἀναγνώστου, 1962).

¹⁰ Λ. Α., 2508, σ. 10 (συλλ. Φωτ. Τσολλάκη, 1962).

¹¹ Λ. Α., ἀρ. 2871, σ. 17 (συλλ. Χαρ. Τζουμπέ, 1964).

κεντῶ τὸ γαιμρὸ καὶ βάζει τὸ βελόνι κάτω ἀπὸ τὸ σακκάκι του»¹.

Ἡ μαγικὴ αὕτη καταπερόνησις μὲ ἀποτρεπτικὸν τοῦ κακοῦ σκοπὸν συνεχίζεται ὡς ἔθος ἐκ τῆς Ἐρχαιότητος².

Πλὴν τῶν μαγικῶν χρήσεων τούτων τῶν ἡλίων ἀναφέρεται ἡδη ἐκ τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων καὶ ἡ πρὸς δέσμευσιν τῶν ψυχικῶν καὶ πνευματικῶν δυνάμεων ἄλλου ἀτόμου, οὗτω δὲ καὶ πρὸς παρασκευὴν φίλτρων μὲ καταπερονήσεις κηρίνου ὁμοιώματος προσώπου, τοῦ ὁποίου τὸν ἔρωτα ἠθέλε τις νὰ ἐλκύσῃ³.

Εἰς τὴν Ζάκυνθον ὑπῆρχε παλαιότερον, πιθανῶς δὲ σώζεται καὶ μέχρι σήμερον, ἡ συνήθεια τῆς καταπερονήσεως πρὸς τοῦτο διὰ καρφίδος ὠρισμένων παιγνιοχάρτων, τῶν ὁποίων αἱ ἀπεικονίσεις συμβολίζουν τὴν καρδίαν, τὸν νοῦν καὶ τὸ σῶμα τοῦ ἐρωμένου προσώπου⁴.

Ἡ καταπασσάλεισις πρὸς ἐπιφορὰν βλάβης ἀσκεῖται, ὡς ἐλέχθη ἤδη, οὐ μόνον ἐπὶ ἀνθρώπου ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ζώων⁵, οἰκιακῶν ἢ καὶ ἀγρίων (τοῦ λύκου, τῆς ἀλώπεκος, τῶν ποντικῶν), ὡς ἀκόμη καὶ ἐπὶ φυτῶν πρὸς ξήρανσιν αὐτῶν⁶, ἀπαν-

¹ Α. Α., ἀρ. 2897, σ. 26 (συλλ. Χρ. Μασούτη, Μύρτας Κομνηνοῦ, Εὐαγγ. Σιγανοῦ, 1964).

² Βλ. *Q. Hor. Flacci*, Carm. I, 35, 17 - 19. «te semper anteit serva Necessitas, | clavos trabalis et cuneos manu | gestans aena nec severus» καὶ III, 24, 6 - 7 «summis verticibus dira Necessitas | clavos, non animum metu». *Κικέρων*, Act. in C. Verrem sec. V. XXI, 53 «Et ut hoc beneficium, quemadmodum dicitur, trabali clavo figeret, cum consilio causam Mamertinorum cognoscit et de consilii sententia Mamertinis se frumentum non imperare pronuntiat. *T. Livii*, VII, 3. VIII, 18.

³ Βλ. *Arm. Delatte*, Α. Α., σ. 77 «... καὶ ἂν δύνεσαι νὰ κλέψῃς ἀπὸ χαλκίαν καρφίν, ἄμεινος (ἤγουν νὰ μὴν μείνης εἰς τὸν χαρκὴν) διὸ ἐκεῖνον εἶναι καλόν. καὶ κάρφωνε καὶ λέγε οὕτως· ἐδῶ κάρφωνα τὴν καρδίαν καὶ τοὺς διαλογισμοὺς καὶ τὸν νοῦν τῆς ὀδείουα γυναικός, ἵνα ἀποθνήσκῃ διὰ ἐμέν . . . νὰ μὴν ἔξῃ ἀναμονὴν ἢ ὀδείουα κόρη τῆς ὀδείουα διὰ ἐμέναν καὶ τὴν ἐμὴν ἀγάτην· βλέπε, κάρφωνα τὴν σκιάν σου». (χειρ. 15ου αἰ.). (Αὐτόθι, σ. 461) παρατίθεται ἕτερα συνταγὴ φίλτροκαταπερονήσεως ὑπὸ τινος κηρίνου ὁμοιώματος τῆς ἐρωμένης νεάνιδος. Ὁ καταπερονῶν τὸ εἰδώλιον ἐπιλέγει «... ὥσπερ ἐμπήγω ἐγὼ τὴν βελόνην καὶ κάρφωνα εἰς τὴν καρδίαν τοῦ εἰδώλου τούτου, τοιοῦτως νὰ κάρφωθῇ καὶ ἡ ἀγάτη μου εἰς τὴν καρδίαν τῆς ὀδείουα τῆς θυγατρὸς» (χειρ. 15ου αἰ.).

⁴ Βλ. εἰς *Φ. Κουκουλέ*, MNK., τόμ. 8, σ. 325 (= BBΠ., τόμ. 6, σ. 187).

⁵ «Παλιὰ πηγαῖναν καὶ κίαναν μάγια τὸ βράδ' καὶ μπῆγαν ἕνα καρφὶ 'κεῖ στοῦ γιοφύ' γιὰ νὰ ψοφᾶν τὰ ζῶα πὸ πρηνθοῦσαν ἀποῦ 'κεῖ» ('Ελασσόν). Α. Α., ἀρ. 2766, σ. 38 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1963). *Εὐαγγ. Φραγκάκι*, ἐνθ' ἂν., σ. 31. Ἰ. Μαυρακάκη, Ἀνάλεκτα Κρητικῆς λαογραφίας, τόμ. 1, Χανιά 1939, σ. 40.

⁶ «Ὅταν θῆς νὰ ξεράνης δεδρό, κίανε καὶ κάρφωσέ το μ' ἕνα μυτερὸ γαρφὶ στὴ ρίζα δου (Α. Α., ἀρ. 1585, σ. 17 (συλλ. Δ. Οἰκονομίδου, Ἀπειρανθὸς Νάξου 1934), *Φ. Κουκουλέ*, MNK., τόμ. 8, σ. 317 (= BBΠ., τόμ. 6, σ. 181).

τάται δὲ πλὴν τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ εἰς ἄλλους λαούς¹, κ.λ.π. Ἐκ τῶν ἀγρίων ζῴων καταπασσαλεύεται συνήθως ὁ λύκος πρὸς ἀποδίωξιν αὐτοῦ ἀπὸ τὸ ποίμνιον. Εἰς Καταφύγιον Κοζάνης τὸ κάρφωμα του γίνεται τὴν παραμονὴν τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ τότε «ὅταν κτυπᾷ ἡ καμπάνα διὰ τὸν ἑσπερινόν, καρφώνουν μὲ πεταλοκάφρι εἰς τὴν ἐξώπορτα τοῦ σπιτιοῦ τὸ λύκο»². Εἰς Ἁργιθέαν Καρδίτσης ἡ καταπασσάλευσις αὕτη ἐνεργεῖται κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς ταύτης διὰ τοῦ καρφώματος ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τριῶν ἡλῶν³ ἢ «μὲ ἓνα γύφτικο παλιὸ καρφὶ στὸ γωνο-λίθι τοῦ τζακιοῦ» (Κλειστόν Εὐρυτανίας)⁴. Κατὰ τὴν ἑορτὴν ἐπίσης τοῦ Ἁγίου Βλασίου δὲν ἐργάζονται εἰς Γρίζι Πυλίας, διότι «τὴ βαστᾶνε γιὰ τὸ τσακάλι καὶ γιὰ τὸ λύκο»· «ὄγοις θέλει νὰ δουλέψη παίρνει ἓνα σακκούλι καὶ νιὰ βελόνα καὶ τὰ ράφτει πίσω του... καὶ ἀπ' ἔκει πάει καὶ δουλεῖ»⁵. Παλαιότερον εἰς Μανιάκι Μεσσηνίας τὴν πρώτῃν Φεβρουαρίου ἢ νοικοκυρὰ εἰς κάθε οἰκογένειαν «ἔπαιρνε ἓνα μπάλωμα, βελόνι καὶ κλωνὰ» καὶ ἔρραπτε τὸ στόμα τοῦ λύκου, τῆς ἀλεποῦς, εἶτα δὲ ἔθαπτε τὰ ἀντικείμενα ταῦτα⁶. Περαιτέρω ἀπαντῶνται χρήσεις ἡλῶν εἰς μαγικὰς πράξεις κατὰ τῆς νυφίτας⁷, κατ' ἐπέκτασιν δὲ καὶ κατὰ δαιμονικῶν ὄντων (δαιμόνων⁸, στοιχειῶν⁹, φαντασμάτων¹⁰ κ.ἄ.) πρὸς παρεμπόδιση τῆς εισόδου αὐτῶν εἰς τὸν οἶκον, τὸν σιάβλον κ.ἄ. Ἐπίσης καρφώνεται ὁ ἄνεμος, πρὸς δὲ καὶ ὁ ἀνεμοστρόβιλος ἐκ τῆς πίστεως τοῦ λαοῦ ὅτι ἐντὸς αὐτῶν εὐρί-

¹ *Karl Brunner*, ἔνθ' ἀν., σ. 352 κ.ἑξ., Ἁ. Κεραμοπούλλου, ἔνθ' ἀν., σ. 74.

² Λ. Α., ἀρ. 2645, σ. 10 (συλλ. Κωνσταντινῆς Στραγάλη, 1962). Τὴν ἡμέραν ταύτην εἰς Φθιώτιδα «οἱ γυναῖκες ράβουν τίς κουτσομπόλες γυναῖκες» διὰ βελόνης ἐπὶ τεμαχίου ὑφάσματος. (βλ. Δ. Λουκοπούλου, *Γεωργικὰ τῆς Ρούμελης*, Ἀθήναι 1938, σ. 170). Εἰς δὲ τὴν Δημητσάναν πρὸς ἀποτροπὴν «τῆς γλωσσοφαγιάς» ἐμπηγνύουν «μιά βελόνα στὸ πάτωμα ἢ στὸν τοίχο καὶ ἔτσι καρφώνουν τὸν ἔχθρὸ» (βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Λ. Σ., τόμ. Γ', σ. 151) ἢ ράπτουν μὲ «μιά σακοράφα... τὰ στόματα τῶν ἐχθρῶν» (Λ. Α., ἀρ. 2447, σ. 32 (συλλ. Χαρ. Χατζῆ, Νεστόριον 1962). Λ. Α., ἀρ. 2459, σ. 42, περ. Καστορίας 1962).

³ Λ. Α., ἀρ. 2780, σ. 280 (συλλ. Ἁννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1963).

⁴ Λ. Α., ἀρ. 2775, σ. 95-96 (συλλ. Ἡλία Σαμαρᾶ, 1963).

⁵ Λ. Α., ἀρ. 1378B, σ. 52 (συλλ. Γ. Ταρσοῦλη, 1939).

⁶ Λ. Α., ἀρ. 1508, σ. 35 (συλλ. Μ. Τσάκωνα, 1944).

⁷ Λ. Α., ἀρ. 2807, σ. 22 (συλλ. Αἰκατ. Λανδουλάκη, 1963).

⁸ «Ἐνας ἀπὸ τὴ Κρούσοβα κάρφωνε τοὺς διαβόλους...» (Λ. Α., ἀρ. 2762, σ. 22 (συλλ. Γεωργ. Αἰκατερινίδου, Μικρὸ Σούλι Μακεδονίας 1963).

⁹ «Οἱ παλιοὶ ἤλεγαν ὅτι ὑπῆρχε ἡσκιομα σ' ἓνα σπίτι. Ἦτονε στοιχειωμένο. Ὑπῆρχε ἓνας Ντάλας στὴ Νιγρίτα, ἐρχόνταν καὶ ἤπαιρνε ἓνα σκεπάρι, ἓνα καρφὶ ξεγυμνωτόταν ὁ ἴδιος κ' ἔτρεχε νὰ πιάσῃ καὶ νὰ καρφώσῃ τὸ ἡσκιομα». (Λ. Α., ἀρ. 2762, σ. 9 (συλλ. Γεωργ. Αἰκατερινίδου, Μικρὸ Σούλι Σερρών 1963).

¹⁰ βλ. Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., τόμ. 8, σ. 335 (=ΒΒΠ, τόμ. 6, σ. 197).

σκονταί Νεραΐδες¹ καὶ ἄλλα δαιμονικά ὄντα². «Βάζουνε ἕνα παννὶ μέσ' σὲ μιὰν δροῦπα φράζουμε τὴ δροῦπα τ'ς νοτιάς. Βάζουνε καὶ τρία μεγάλα καρφιά (βουλοκάρφια), σπῶνε κ' ἕνα κ' μῖα³ νερό⁴. Τέλος καταπασσαλεύονται καὶ αἱ δριῖμες, ἵνα μὴ προξενήσουν κακὸν εἰς τὸν λουόμενον καὶ ἐπιφέρουν καταστροφὴν εἰς τὸν πρὸς πλύσιν ρουχισμόν. Οὕτως εἰς Μῆλον ὁ λουόμενος κατὰ τὴν περίοδον τῶν δριμῶν δέον νὰ ρίψῃ εἰς τὸ νερὸ καὶ «μιὰν πρόκα», ἵνα μὴ ὑποστῇ τριχόπτωσιν⁵. Τοῦτο ἐξηρεῖτο καὶ ὑπὸ τῶν λουομένων εἰς τὴν θάλασσαν, οἱ ὅποιοι ἔπρεπε νὰ ρίψουν προηγουμένως ἐντὸς αὐτῆς ἧλον⁶. Αἱ γυναῖκες δέ, ἐὰν εἶναι ἀνάγκη κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας νὰ πλύνουν ροῦχα, ρίπτουν πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς πλύσεως καρφὶ ἐντὸς τῆς σκάφης (Κυκλάδες, Γαλιτσάδες Εὐβοίας, Τσαριτσάνη Ἐλασσόνος, Ἀργιθέα Καρδίτσης)⁷ ἢ εἰς τὸν λέβητα (Πύθιον Ἐλασσόνος, Ἀσπροποτάμιον Πίνδου, Ἀργιθέα Καρδίτσης, Χιλιομόδιον Κορινθίας)⁸, ἵνα μὴ πάθουν «ἀπὸ ὦρα (=κακὴν ὦραν), ἀπὸ ἀρρώστιας» (Ἀνατολὴ Λαρίσης)⁹ καὶ «οὔτε ἂ ἴνη κακό» (Νικεῖα Νισύρου)¹⁰. Τέλος καὶ κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Δωδεκαήμερου οἱ Ἕλληνες πρὸ τοῦ 1922 εἰς Καστανιῆς Ἀνατολ. Θράκης δὲν ἐλούοντο οὔτε ἐπλυνον ροῦχα, ἀν δ' ὅμως ἦτο ἀνάγκη πρὸς τοῦτο, τότε «ἔβαζαν καρφὶ μέσα στὸ νερὸ»¹⁰ προηγουμένως.

¹ Βλ. Ν.Γ. Πολίτου, Μετεωρολογικοὶ μῦθοι, ΛΣ, Γ', σ. 41 κ. ἐξ. Τοῦ Αὐτοῦ, Παραδόσεις, τόμ. 1, σ. 144, ἀρ. 267, 268, τόμ. 2, σ. 855-856, ἀρ. 267, 268. Λ. Α., ἀρ. 2279, σ. 5-6 (συλλ. Γ. Κ. Σπυριδάκη, Λέρος 1958). Λ. Α., ἀρ. 1378Γ, σ. 17 (συλλ. Γ. Ταρσούλη, Μεσοχώρι Πυλίας 1939).

² Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, ἐνθ' ἄν., τόμ. 1, σ. 146, 147, ἀρ. 271, 272, τόμ. 2, σ. 859-860. Λ. Α., ἀρ. 332, σ. 258 (συλλ. Κ. Νεστορίδου, Γύθειον 1895). Λ. Α., ἀρ. 2279, σ. 5 (συλλ. Γεωργ. Σπυριδάκη, Λέρος 1958). Λ. Α., ἀρ. 511, σ. 230 (συλλ. Τ. Γρέξου, Βογατσικόν 1924). Λ. Α., ἀρ. 2382, σ. 307 (συλλ. Δημ. Οἰκονομίδου, Καλέντζιον Ἰωαννίνων 1961).

³ Λ. Α., ἀρ. 1446Β, σ. 336 (συλλ. Δ. Λουκάτου, Λέσβος 1940). Γ. Α. Μέγα, Ζητήμ. Ἑλλην. Λαογρ., Ἑπετ. Λαογρ. Ἀρχ., ἔτ. Γ-Δ (1941-1942), σ. 158 (=ἀνάτ., τευχ. 2, σ. 83).

⁴ Λ. Α., ἀρ. 2777, σ. 217 (συλλ. Γεωργ. Παγώνη, 1963).

⁵ Βλ. Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., Λαογρ., τόμ. 8, σ. 336 (=ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 198). Ἑλπ. Σταμούλη-Σαραντιῆ, Ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴ Θράκη, τόμ. Α', Ἀθήναι 1956, σ. 179.

⁶ Βλ. Φ. Κουκουλέ, ἐνθ' ἄν., σ. 335-336. Λ. Α., ἀρ. 1612, σ. 14 (συλλ. Δ. Οἰκονομίδου, 1949). Λ. Α., ἀρ. 2766, σ. 141 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1963). Λ. Α., ἀρ. 2780, σ. 21 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1963).

⁷ Λ. Α., ἀρ. 2766, σ. 422 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1963). Ἀλεξ. Κ. Χατζηγάκη, Παραδόσεις τ' Ἀσπροποτάμου, Τρίκαλα 1948, σ. 126, ἀρ. 256. Λ. Α., ἀρ. 2780, σ. 20-21 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1963). Λ. Α., ἀρ. 2797, σ. 363 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1964).

⁸ Λ. Α., ἀρ. 2767, σ. 266-267 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1963).

⁹ Λ. Α., ἀρ. 2892, σ. 354-355 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1964).

¹⁰ Ἑλπ. Σταμούλη-Σαραντιῆ, Ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴ Θράκη, τόμ. Α', 1956, σ. 131.

Σημειωτέον τέλος ὅτι οἱ κνηγοὶ μεταβαίνοντες πρὸς θήραν ἀποδιώκουν διὰ ρίψεως καρφίδος κατὰ γῆς τὸ κακὸν συναπάντημα, ἐνόδιος σύμβολος, ὡς εἶναι ὁ ἱερεύς¹, διὰ τὰ ἐπιτύχουν εἰς τὴν θήραν ἐπίσης καὶ εἰς παιγνίδια τῶν παιδιῶν, τὸ μὴ κερδίζον, ἵνα μεταστρέψῃ ὑπὲρ αὐτοῦ τὴν τύχην, πηγνύει καρφί εἰς τὸ ἔδαφος (Ἐναβροτὴ Λακωνικῆς, Κρήτη, Καλάμει)², ἐπὶ ἀπωλείας δὲ ἀντικειμένου διὰ τὴν ἀνεύρεσιν αὐτοῦ καρφώνουν πολλαχοῦ ἐπὶ τοῦ ἔδαφους, ἐπὶ ξύλου ἢ τοίχου ἢ ἴλον ἢ καρφίδα καταπασσαλεύοντες οὕτω τὸν δαίμονα (Κάρπαθος, Σαλαμίς, Βασσαράς, Θράκη, Κρήτη, Χίος, Ἄβια Λακωνικῆς, Κύθηρα, Ἡράκλεια, Νάξος)³.

Η΄. ΜΑΧΑΙΡΑ

Ἐκ τῆς χρήσεως τοῦ μαχαιριοῦ εἰς τὸν καθ' ἡμέραν βίον ὡς ὄργάνου πρὸς πλήρωσιν βιοτικῶν ἀναγκῶν, πρὸς δὲ καὶ ὡς μέσου ἀμύνης ἐξ ἐχθρικῆς ἐπιθέσεως, ἐπεξετάθη προφανῶς ἡ χρῆσις αὐτοῦ καὶ πρὸς μαγικούς σκοπούς. Μὲ τὴν τελευταίαν χρῆσιν ταύτην ἀπαντᾶται εὐρέως τὸ μαυρομάνικον ἰδίᾳ μαχαίρῃ εἰς ἐνεργείας ἢ πράξεις διὰ τὴν ἀπαλλαγὴν ἐξ ἀσθενειῶν, ἀποτροπὴν θεομηνιῶν ἢ δαιμονικῶν ἐπηρειῶν, καὶ γενικῶς δι' ἀπόκρουσιν τοῦ κακοῦ κλπ.

Α΄.—Εἰς περιπτώσεις πάσχοντος παιδὸς ἐκ σπασμῶν ἢ μήτηρ ἢ ἡ μάμμη του, ἀφοῦ ἐκδυθῆ, παίρνει ἓνα μαυρομάνικο μαχαίρι καὶ χαράσσει ἓνα κύκλο εἰς τὸ πάτωμα... γύρω ἀπὸ τὸ παιδί, ἔπειτα καρφώνει τὸ μαχαίρι εἰς τὴν θέσιν τῆς κεφαλῆς (Ἀπόστολοι Κρήτης, Ἅγιοι Ἀπόστολοι Μελάνων Νάξου)⁴ ἢ «τὸ ξαπλώνει ἢ μάννα κάτω στὴν κάμαρα καὶ ἀποσκελώνει ἀπὸ πάνω ἀφ' τὸ παιδί δίχως παντελόνη», βασιτάζουσα μαχαίρι μαυρομάνικο καὶ λέγουσα: «Μιὰ φορὰ σὲ γέννησα καὶ μιὰ φορὰ νὰ τὸ πάθης» (Χίος)⁵. Χρῆσις τοῦ μαυρομάνικου μαχαιριοῦ μαρτυρεῖται ἐκ

¹ Βλ. Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., τόμ. 8, σ. 337 (=ΒΒΠ, τόμ. 6, σ. 199).

² Βλ. Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., τόμ. 8, σ. 334, 331 (=ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 196, 194). Λ. Α., ἀρ. 1473, σ. 280 (συλλ. Ἐλ. Τοιμόγιαννη, Καλάμει 1940).

³ Βλ. Μ. Μιχαηλίδου - Νουάρον, Λαογραφικὰ Σύμμ. Καρπάθου, τόμ. Α', 1932, σ. 169. Φ. Κουκουλέ, ἔνθ' ἀν., σ. 335 (=ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 197). Περ. Μαλεβός, ἔτ. Β, φ. 10, σ. 4. Ἑλλ. Σταμούλη - Σαραντῆ, Ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴ Θράκη, τόμ. Α', 1956, σ. 166. Ἐγγ. Κ. Φραγκάκι, Συμβολὴ στὰ λαογραφικὰ τῆς Κρήτης, Ἀθήνα 1949, σ. 41. Λ. Α., ἀρ. 1105, σ. 244 (συλλ. Μ. Λιουδάκη, Κρήτη 1937). Λ. Α., ἀρ. 2457, σ. 333 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, Πυργὶ Χίου 1962). Λ. Α., ἀρ. 788, σ. 13 (συλλ. Χρ. Φραγκούλη, 1927). Εἰρήνης Παπαδάκη, Λαογραφικὰ Σύμμεικτα Σητείας, Ἐπετηρ. Ἐτ. Κρητ. Σπουδῶν, τόμ. Β' (1939), σ. 395, ἀρ. 18. Λ. Α., ἀρ. 2327, σ. 181 (συλλ. Ἰωάνν. Κασσιμάτη, 1958). Λ. Α., ἀρ. 2751, σ. 35 (συλλ. Ἑλλ. Σταμούλη - Σαραντῆ, Ἡράκλεια 1963). Λ. Α., ἀρ. 2303, σ. 369 (συλλ. Στεφ. Ἡμέλλου, Λανακὸς Νάξου 1959).

⁴ Λ. Α., ἀρ. 2867, σ. 37 (συλλ. Ἐμμ. Σαμπαθιανάκη, 1963). Λ. Α., ἀρ. 2342, σ. 56-57 (συλλ. Στεφ. Ἡμέλλου, 1960).

⁵ Λ. Α., ἀρ. 2457, σ. 299 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1962).

παιλαιότερων χρόνων, ἤδη ἀπὸ τοῦ 15 αἰ. (1497), πρὸς θεραπείαν τῆς ἐπιληψίας¹. Ἐκ τῶν νεωτέρων χρόνων ἀναφέρεται τοποθέτησις τοῦ ἐπιληπτικοῦ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους καὶ ἔμπηξις ἐπὶ τῆς γῆς δύο μαυρομάνικων μαχαιριῶν, τοῦ ἐνὸς παρὰ τοὺς πόδας καὶ τοῦ ἄλλου παρὰ τὴν κεφαλὴν του (Ἄμουργέλλαι Μονοφατσίου Κρήτης, Νάξος, Κύπρος)². Τὰ μαχαίρια ταῦτα ἀνασύρονται εἶτα ἐκ τοῦ ἐδάφους, ἀφοῦ ὁ ἀσθενὴς ὀδηγηθῆ εἰς τὴν οἰκίαν του³. Ἀλλαχοῦ ὁ προσβληθεὶς τὸ πρῶτον ὑπὸ ἐπιληψίας καὶ καταπεσὼν οὕτως ἐπὶ τοῦ ἐδάφους κάμνει τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ μὲ μαυρομάνικο μαχαίρι εἰς τὸν τόπον ὅπου ἔπεσεν (Λιγούριον Ἀργολίδος)⁴.

Ἡ δι' ἐπφδῆς θεραπεύουσα τὸ ἐρυσίπελας, ἐνῶ ἔξορκίζει τὸ κακόν, τυλίσσει «σ' ἓνα μαυρομάνικο μαχαιρόπ'λο λίγο...κόκκινο μάλλινο στουπί...»⁵, μεταβαίνει δ' ἔπειτα μετὰ τοῦ πάσχοντος εἰς τὴν ἐξοχὴν ὅπου χαράσσει ἐπὶ φλοιοῦ δένδρου διὰ μαχαίρας τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ τρις⁶ ἢ φέρει μαυρομάνικο μαχαίρι⁷ μὲ τὸ ὁποῖον σταυρώνει τὸ πάσχον μέρος τοῦ σώματος, ἐπιλέγουσα «καὶ δὲν εὑρέθηκε ἄνθρωπος μυρωμένος... νὰ πιάση.. μαυρομάνικο μαχαίρι, νὰ γητέψη καὶ νὰ πῆ: ὦς σκορπᾶ τὸ κῆμα τῆς θιάλασσας νὰ σκορπίση ἢ ριζιμπίλα»⁸.

Πρὸς θεραπείαν παθήσεως τοῦ σπληνὸς ὁ ἐπάδων δέον «νὰ πιάση μαυρομάνικο μαχαίρι... νὰ καρφώση τὴ σπλῆνα...»⁹ ἢ νὰ τὴν κόψη διὰ συμβολικῆς τομῆς¹⁰. Ἐν συνεχείᾳ σταυρώνει διὰ τοῦ μαχαιριοῦ τὸ μέρος τοῦ σώματος τὸ ὁποῖον πάσχει¹¹.

¹ Βλ. Φ. Κονκουλέ, ΜΝΚ., Λαογρ., τόμ. 8, σ. 317 (=ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 256).

² Α. Α., ἀρ. 2851, σ. 20 (συλλ. Ἑμμ. Καραμανολάκη, 1964), Ξ. Φαρμακίδου, Ὁ σεληνιασμός, Λαογρ., τόμ. 3 (1911), σ. 507. Φ. Κονκουλέ, ΜΝΚ., τόμ. 8, σ. 337-338 (=ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 199-200). Στεφ. Ἡμέλλου, Νάξιακαὶ ἐπφδαί, Λαογρ., τόμ. 20 (1962), σ. 193.

³ Α. Α. ἀρ. 2851, σ. 20 (συλλ. Ἑμμ. Καραμανολάκη Ἄμουργέλλαι Μονοφατσίου Κρήτης 1964). Κάρφωμα τοῦ μαχαιριοῦ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους γίνεται καὶ ἐπὶ ἄλλων παθήσεων μετὰ τὴν σταύρωσιν δι' αὐτοῦ τοῦ ἀσθενοῦς· βλ. ἐν Λαογρ., τόμ. 9, σ. 610-611.

⁴ Βλ. Χ. Γιαμαλίδου, Πιρολήψεις καὶ δοξασίαι ἐν Λιγουρίῳ Ἀργολίδος, Λαογρ., τόμ. 5 (1915), σ. 646-7. Φ. Κονκουλέ, ΜΝΚ., τόμ. 9, σ. 103 (=ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 256).

⁵ Α. Α., ἀρ. 2419, σ. 21 (συλλ. Ἑλπιν. Σταμούλη-Σαραντῆ, 1961).

⁶ Ἀθ. Μπούτουρα, Πιρολήψεις τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ ἐρμηνεῖαι αὐτῶν, Ἀθῆναι 1931, σ. 64.

⁷ Βλ. Φ. Κονκουλέ, ΜΝΚ., τόμ. 8, σ. 337 (=ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 199).

⁸ Α. Α., ἀρ. 2807, σ. 18-19 (συλλ. Αἰκατ. Δανδουλάκη, Σφάρακα Κρήτης 1963). Α. Α., ἀρ. 2823, σ. 16 (συλλ. Νικολ. Γαρουφαλλάκη, Μάραθος Κρήτης 1964).

⁹ Βλ. Μαρίας Συμμελέκη, Ἐλευθερ. Λιναρδάκη, ἐνθ' ἄν., σ. 12-13, 45. Α. Α., ἀρ. 2854, σ. 22 (συλλ. Νικ. Παπαδοπούλου, Ἄγιοι Δέκα Κρήτης 1964).

¹⁰ Α. Α., ἀρ. 866, σ. 152-153 (συλλ. Γεωργ. Παγκάλου, Δυτικὴ Κρήτη, 1924-25).

¹¹ Βλ. εἰς περ. Κρητ. Μελέται, ἔτ. Α' (1933), σ. 260-261. Μαρ. Συμμελέκη, Ἐλ. Λιναρδάκη, ἐνθ' ἄν., σ. 13. Α. Α. ἀρ. 2850, σ. 65 (συλλ. Γεωργ. Χριστοφακάκη, Πλώρα Κρήτης,

Ἄλλαι χρήσεις τοῦ μαυρομάνικου μαχαιριοῦ ἀναφέρονται εἰς παθήσεις¹ ὡς ὁ προστάτης (Γιάννενα)², ἡ «ζιοῦρα» (=ἰσχνότης) (Μεσημβρία)³, ἡ ἀμυγδαλίτις (Βατσουνιά Καρδίτσης)⁴, τὸ «ἀκονάκι» τὸ ὁποῖον «βγάζ' τοῦ πιδὶ στὰ σκέλ'» (Χιλιομόδιον Κορινθίας)⁵, ὁ ἀνθραξ (Κύπρος)⁶, ἡ ὑδρωπικία (πρόσφυγες ἐκ Βιθυνίας)⁷, τὰ χελώνια⁸, ἡ ὀξεῖα γαστρεντερίτις (Ἄθῆναι, Καστρισιάνικα Κυθήρων)⁹, ἡ ἐντερίτις (Κύπρος, Πάτραι)¹⁰, ὁ φόβος (Μεσημβρία)¹¹, ὁ πονοκέφαλος (Νυμφόπετρα Λαγκαδᾶ)¹², γενικώτερον οἱ πόνοι (Πύθιον Ἐλασσόνος)¹³ τὸ ῥίμμα (=ἐπιπεφυκίτις φλυκταινώδης) καὶ ἄλλαι ἀσθένειαι τῶν ὀφθαλμῶν (Ἰστιάια Εὐβοίας, Δίβρη Βορ. Ἡπείρου, Σταμνά, Ὄθωμανοὶ Κερκύρας, Ἀπόστολοι Κρήτης)¹⁴. Ὁ

1964). Λ. Α., ἀρ. 866, σ. 152 (συλλ. Γ. Παγκάλου, Δυτικὴ Κρήτη 1924-5), Λ. Α., 2830, σ. 11 (συλλ. Δημητρ. Βακάκη, Βουργάρο Κισσάμου Κρήτης 1964). Εἰς Παχτούριον Τρικάλων πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν χρησιμοποιοῦν «μαυρομάνικο ξυράφι» βλ. Ἀποστ. Οἰκονόμου, εἰς περ. Ἱστορία-Λαογραφία τῆς περιφ. τοῦ νομοῦ Τρικάλων, τεύχ. 2 (1962), σ. 43.

¹ Περὶ τῆς χρήσεως ταύτης τῆς μαχαίρας καὶ εἰς ἄλλους λαοὺς (βλ. *Haberland Mes-ser*, ἐν *Handw. d. deutsch. Abergl.*, VI, 1934/35, στ. 195, 202, 203).

² Λ. Α., ἀρ. 2277Δ, σ. 96 (συλλ. Δημ. Οἰκονομίδου, 1958).

³ Λ. Α., ἀρ. 1104Γ, σ. 147 (συλλ. Γ. Μέγα 1937).

⁴ Λ. Α., ἀρ. 2780, σ. 116 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1963).

⁵ Λ. Α., ἀρ. 2797, σ. 5 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1964).

⁶ Βλ. Ἰομήνης Κ. Χατζηκώστα, Ἡ Κύπρος κ' ἡ ζωὴ τῆς, Λονδίνον 1943, σ. 75-76.

⁷ Βλ. Γ. Ἀ. Μέγα, εἰς *Λαογρ.*, τόμ. 7 (1923), σ. 516. Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., τόμ. 8, σ. 339 (=ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 200). Λ. Α., ἀρ. 300, σ. 64, 82 (συλλ. Π. Μακρῆ, 1921).

⁸ Βλ. Παν. Ἀ. Μπιμπέλα, *Λαογραφικά Κυθωνίων, Μοσχονησίων καὶ Γενητσαροχωρίου, Ἀθήνα 1956*, σ. 123.

⁹ Λ. Α., ἀρ. 52, σ. 65 (συλλ. Ἀ. Μαρούλη, 1919). Ἰωάν. Φωτίου, *Συναγωγή ἐπωδῶν καὶ καταδέσμων, Λαογρ.*, τόμ. Δ' (1913), σ. 57.

¹⁰ Βλ. Ξ. Φαρμακίδου, *Κυπριακὰ ἐπωδαί, Λαογρ.*, τόμ. 9 (1926), σ. 610-611. Γρηγόρ. ἀρχιμανδρίτην *Μαχαιρᾶ*, εἰς *Κυπριακὰ Γράμμ*, ἔτ. Α' (1935), σ. 696. Λ. Α., ἀρ. 52, σ. 11 (συλλ. Ἀ. Μαρούλη, 1919).

¹¹ Λ. Α., ἀρ. 1104 Γ', σ. 147 (συλλ. Γ. Μέγα, 1937).

¹² Λ. Α., ἀρ. 2738, σ. 45-46 (Βασίλ. Θεοδοροπούλου, 1962).

¹³ Λ. Α., ἀρ. 2766, σ. 394 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1963).

¹⁴ Βλ. Ἰωάν. Παπαϊωάννου, εἰς Ἀρχ. Εὐβοϊκῶν Μελετῶν, τόμ. Α' (1936), σ. 122-123. Λ. Α., ἀρ. 2277 Δ, σ. 98 (συλλ. Δ. Οἰκονομίδου, 1958). Λ. Α., ἀρ. 52, σ. 24-25 (συλλ. Ἀ. Μαρούλη, 1919). Εἰς τὸ περ. «Τὸ Φῶς», γρον. Ε' (1932-33), ἀρ. 13, σ. 6. Λ. Α., ἀρ. 2344, σ. 366 (συλλ. Δ. Λουκάτου, 1960). Λ. Α., ἀρ. 2867, σ. 32 (συλλ. Ἐμμ. Σαμπαθιανᾶκη, 1963). Εἰς τοὺς Γερμανοὺς πάθησις τῶν ὀφθαλμῶν θεραπεύεται, ὅταν ὁ ἀσθενὴς ἀτενίσῃ τρεῖς Παρασκευᾶς τὴν σελήνην (μετὰ τὴν πανσέληνον) καὶ κάμῃ ἔμπροσθεν τῶν ὀφθαλμῶν κινήσεις διὰ κοπτεροῦ μαχαιριοῦ, λέγων εἰδικὴν ἐπωδὴν (βλ. *Haberlandt*, ἐνθ' ἄν., στ. 202).

υποφέρων ἐκ πόνου τῶν ὀδόντων δέον νὰ πατήσῃ ἐπὶ «μαυρομάνικου μαχαίριου» (Καστελλόρριζον)¹. Διὰ τούτου ἀλλαγῶν ὁ ἐξορκίζων σταυρώνει τὸν ἀσθενῆ (Ἄγιονόριον Κορινθίας)². Ἐπὶ τραύματος πρὸς ἐπούλωσιν αὐτοῦ «ἐνοῦνται τὰ χεῖλη τῆς πληγῆς καὶ κρατοῦνται μὲ μαυρομάνικο μαχαίρι (Ρόδος)³ ἢ σταυροῦται δι' αὐτοῦ τὸ πάσχον μέρος τοῦ σώματος (Βουλγάρω Κισσάμου Κρήτης)⁴.

Ἐπὶ ἐλμινθιάσεως τῶν παιδιῶν, ὁ γητεύων φέρει μαυρομάνικο μαχαίρι, ἐνῶ δὲ προσποιεῖται ὅτι κόπτει τὴν «κοιλιά τοῦ παιδιοῦ» λέγει:

ὁ ἥλιος ἀνατείλοντας
 βασιτᾶ σπαθὶ ὀργυιάρικο,
 μαχαίρι μαυρομάνικο⁵,

ἐν συνεχείᾳ δὲ σταυρώνει δι' αὐτοῦ τὴν κοιλίαν τοῦ παιδὸς (Κρήτη)⁶ ἢ «χαράζ'νε μὲ τὸ μαχαίρι ἓνα χαράτσι γύρου στὸ γαρπὸ πᾶ' στὸ χοῦμα (Σκῦρος)⁷. Ἐπίσχεσις τῆς ρινορραγίας ἐπιτυγχάνεται διὰ σταυρώματος ἐπὶ τοῦ μετώπου τρις⁸. Ὁ μαγικὸς τρόπος οὗτος ἐπιτεύξεως τῆς αἰμοστασίας εἶναι ἀρκοῦντως παλαιός, σχετικῶν μαρτυριῶν ὑπαρχουσῶν ἐκ τοῦ 15^{ου} αἰῶνος⁹. Γενικώτερον ὅμως ἡ αἰμοστασία διὰ μαγικῆς ἐπωδῆς ἀπαντᾶται ἤδη εἰς τοὺς ὀμηρικὸς χρόνους (Ὀδυσσ. τ 456 - 58).

Ἡ ἔγκυος «ὅταν εἶχε κακοψύχι (=ἀδιαθεσία καὶ τάσις πρὸς ἔμετον) ἔτρωγε μαῦρο πετεινόν, σφαγμένο μὲ μαυρομάνικο μαχαίρι καὶ τὴν περνοῦσε» (Καστανιές, Καλλιπόλις Θράκης)¹⁰. Ἡ λεχώ, πάσχουσα ἀπὸ «πάτημα», ἔπρεπε πρὸς θεραπείαν νὰ στραφῇ πρὸς ἀνατολὰς καὶ ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιόν της νὰ τοποθετηθῇ

¹ Βλ. Ἄγ. Διαμαντᾶρα, Συναγωγή ἐπωδῶν καὶ καταδέσμων, Λαογρ., τόμ. 4 (1913), σ. 505.

² Λ. Α., ἀρ. 2797, σ. 157-158 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1964).

³ Βλ. Γ. Δρακίδου, Ροδιακά, Ἀθήναι 1937, σ. 249.

⁴ Λ. Α., ἀρ. 2830, σ. 10 (συλλ. Δημητρ. Βακάκη, 1964).

⁵ Λ. Α., ἀρ. 1380 Α., σ. 15 (συλλ. Μ. Λιουδάκη, 1939).

⁶ Βλ. Ἰωάν. Μανρακάκη, Ἀνάλεκτα Κρητικῆς λαογραφίας, Α', Χανιά 1939, σ. 39.

⁷ Βλ. Ν. Πέροδικα, Σκῦρος, τόμ. 1, Ἀθήναι 1940, σ. 156.

⁸ Βλ. Εἰθ. Παπαδάκη, Λόγια τοῦ Στετακοῦ λαοῦ, Ἀθήνα 1938, σ. 130.

⁹ Βλ. Arm. Delatte, A.A., σ. 636 «Εἰς τὸ στήσαι αἷμα ῥινὸς... Γράφε ταῦτα καὶ... γράφον ταῦτα εἰς μάχαιραν καὶ σφάζον εἴ τι θέλεις καὶ οὐκ ἐξέλθῃ ἐξ αὐτοῦ αἷμα».

¹⁰ Βλ. Ἐλπ. Σταμούλη-Σαραντῆ, Ἀπὸ τὴν Ἀνατολικῆς Θράκης, τόμ. Α' (1956), σ. 59. Τῆς Αἰτῆς. Προλήψεις Θράκης, Λαογρ., τόμ. 14 (1952), σ. 181, ἀρ. 363. Ἄ. Οἰκονομίδου, Λαογραφικὰ Καλλιπτόλεως, Ἀρχεῖον Θρακ. Θησαυρ., τόμ. 3 (1936-37), 86-87. Γ. Ἀ Μέγα, Ζητήμ. Ἑλλην. Λαογραφίας, Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ., ἔτος Α' (1939), σ. 122 (=ἀνάτ. τεύχ. Α', σ. 26).

μαυρομάνικο μαχαίρι¹, κατά την έμφωδὴν δὲ πρὸς ἀπαλλαγὴν αὐτῆς ἀπὸ τὸν «μη-τροπόνο» δέον αὐτὴ νὰ κρατῆ μαυρομάνικο μαχαίρι². Ἄλλὰ καὶ προηγουμένως κατὰ τὸν τοκετὸν «γιὰ τὸ τέρριον» (= ὕστερον) γίνεται τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ ἐπὶ τῆς κοιλίας τῆς ἐπιτόκου μὲ «μαχαίρι τρικάρφι»³, ἐνῶ εἰς τῶν οἰκείων φέρων εἰς χεῖρας μάχαιραν λέγει: «κόβω τὴ στέρα τῆς νύφης (= τὸν ὕστερόπονον)». Ὅταν τὰ βρέφη, ἅμα τῆ γεννήσει τῶν ἢ μετὰ βραχὺ χρονικὸν διάστημα, ἀποθνήσκουν, τοῦτο δὲ κατὰ τὴν λαϊκὴν πίστιν ὀφείλεται εἰς τὴν καλουμένην «Μιαροῦσα», εἰς τὰς μαγικὰς τότε πράξεις πρὸς ἀπόκρουσιν τοῦ κακοῦ ἀπὸ τὸ νεογέννητον περιλαμβάνεται χρῆσις μαυρομάνικου μαχαιριοῦ⁴. Εἰς γητειὰν πρὸς θεραπείαν παθήσεων τοῦ στήθους σταυρώνεται ὁ ἀσθενὴς μὲ μαυρομάνικο μαχαίρι (Ρόδος, Κορώνη Πυλίας, Ἁγία Ἄννα Εὐβοίας)⁵.

Ἐπὶ δὴγματος ὄφρα ῥίπτεται ὄξος ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ἐκ τοῦ δ' οὕτω δημιουργουμένου πηλοῦ λαμβάνεται μὲ μαυρομάνικο μαχαίρι ποσότης τις, ἢ ὅποια ἐναποτίθεται ἐπὶ τοῦ δήγματος, ἀφοῦ προηγουμένως ἔχει τοῦτο σταυρωθῆ⁶. Ὅμοίως εἰς δῆγμα «μελίσης ἢ σέρσεγκα» ὁ ἔξορκισμὸς ἐκτελεῖται μὲ μαυρομάνικο μαχαίρι⁷, ὡς ἐπίσης καὶ εἰς «σκοῦρου ἢ σφήκας σιδερώνουνε» τὸ δεδηγμένον μέρος «μὲ σίδηρο, μαχαίρι¹⁰».

Χρῆσις τῆς μαχαίρας γίνεται περαιτέρω καὶ εἰς μαγικὰς ἐνεργείας πρὸς θεραπείαν παθήσεων τῶν ζώων¹¹, ὡς εἶναι «τὸ λάβωμα» (Δυτ. Κρήτη)¹², «ὁ ζη-

¹ Βλ. Ἐλπ. Σταμούλη-Σαραντῆ, Σύμμ. Λαογρ., Θεσμικά, τόμ. Α' (1928), σ. 407.

² Βλ. εἰς τὸ περ. «Τὸ Φῶς», χρόν. Ε' (1932-33), ἀρ. 11, σ. 4.

³ Βλ. Ε. Φαρμακίδου, Κυπριακαὶ ἐμφωδαί, Λαογρ., τόμ. 9 (1926), σ. 611.

⁴ Λ. Α., ἀρ. 747, σ. 25 (συλλ. Ἀθ. Παπασωτηροπούλου, Ἄργινιον 1918).

⁵ Λ. Α., ἀρ. 2867, σ. 11-12 (συλλ. Ἐμμ. Σαμπαθιανᾶκη, Ἀπόστολοι Κρήτης 1914).

⁶ Βλ. Γ. Δρακίδου, Ροδιακά, 1937, σ. 248. Λ. Α., ἀρ. 462, σ. 249 (συλλ. Γ. Δρακίδου, 1917). Λ. Α., ἀρ. 1159Γ, σ. 71 (συλλ. Γ. Ταρσούλη, 1938). Λ. Α., ἀρ. 1479 Γ, σ. 139 (συλλ. Μ. Ἰωαννίδου, 1942).

⁷ Βλ. Δ. Λουκοπούλου, Συναγωγὴ ἐμφωδῶν καὶ καταδέσμων, Λαογρ., τόμ. 4 (1913), σ. 37 καὶ Φ. Κονκουλέ, ΜΝΚ., Λαογρ., τόμ. 8, σ. 340 (= ΒΒΠ, τόμ. 6, σ. 202).

⁸ Βλ. Εὐαγγ. Φραγκάκη, ἐνθ' ἀν., σ. 32. Λ. Α., ἀρ. 2868, σ. 23 (συλλ. Ἀλεξ. Λαυρεντάκη, Μάλια Πεδιάδος 1964). Λ. Α., ἀρ. 1478, σ. 101 (συλλ. Μ. Τσάκωνα, Μανιάκι, 1938).

⁹ Λ. Α., ἀρ. 2268, σ. 908 συλλ. Χ. Κορύλλου, Ἄχαῖα Ἥλις 1926).

¹⁰ Λ. Α., ἀρ. 1478, σ. 98 (συλλ. Μ. Τσάκωνα, Μανιάκι 1938).

¹¹ Ἡ χρῆσις αὐτὴ ἀπαντᾶται καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς (βλ. *Haberlandt*, ἐνθ' ἀν., στ. 191, 202-203).

¹² Λ. Α., ἀρ. 866, σ. 170 (συλλ. Γ. Παγκάλου, 1927).

ληκούρις» (=ἀσθένεια τῶν ἱππῶν) (Κύπρος)¹, ἡ φλόγωσις τοῦ πνεύμονος, τοῦ ἥπατος καὶ τοῦ σπληνὸς τῶν αἰγοπροβάτων (Ἐμπαρος Κρήτης)², «τὸ νταλάκι» (Πύργοι Δράμας)³, «ὁ πονομάσταρος» (Νεοχώρι Ναυπακτίας)⁴, «ὁ στρόφος» (Βατσουνιά Καρδίτσης)⁵, «γιατὴν πληγὴ ζῴου ποὺ σκουλήκισσε» (Κύπρος)⁶, «ὁ χοιρόλαιμος» (Κρήτη)⁷ κ.ἄ.

Μὲ μαχαίρι⁸ ὡσαύτως, ἰδίᾳ μαυρομάνικο, «ξεματιάζεται», ἤτοι ἀπαλλάσσεται τὶς ἀπὸ τὴν βασκανίαν (πρόσφυγες ἐκ Πόντου, Μεσιανὸ Γιαννιτσῶν, Λήμνος, Λεσινίτσα Βορ. Ἡπείρου, Κοκκινοπηλὸς Ἐλασσόνας)⁹.

Β'. — Μὲ σημασίαν προστατευτικὴν χρησιμοποιεῖται ἀντιστοίχως τὸ μαυρομάνικο μαχαίρι (Σύμη)¹⁰, εἰδικώτερον εἰς τὴν λεχώ (Βασιλίτσι Πυλίας)¹¹, ἐπίσης καὶ τὴν νύμφην κατὰ τὸν γάμον (Μενίδιον)¹². Τοῦτο προστατεύει καὶ ζῶα (Νάξος)¹³ ἀπὸ βασκανίαν, εἶτα καὶ ἐκ τῆς ἐληρείας δαιμονικῶν ὄντων. Πρὸς τοῦτο, τίθεται μαυρομάνικο μαχαίρι παρὰ τὸ λίκνον τοῦ βρέφους (Κρήτη)¹⁴ ἢ ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον αὐτοῦ (Χίλιομόδιον, Ἁγιονόριον Κορινθίας)¹⁵ «γιατὴ νὰ μὴν πᾶνε τὰ σεϊτανικά (=διάβολοι) νὰ πειράξουνε τὸ παιδὶ ὅσον καιρὸ εἶναι ἀβάφτιστο»

¹ Βλ. *Φ. Κουκουλέ*, ΜΝΚ., τόμ. 8, σ. 317 (=ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 180).

² Βλ. *Α. Ζερβάκη*, Γηθειὲς ἐξ Ἐμπαρου, Λαογρ., τόμ. 4 (1913), σ. 517-518. *Φ. Κουκουλέ*, ΜΝΚ., Λαογρ., τόμ. 8, σ. 341 (=ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 202).

³ Λ. Α., ἀρ. 2896, σ. 53 (συλλ. Γεωργ. Αἰκατερινίδου, Πύργοι Δράμας 1964).

⁴ Λ. Α., ἀρ. 2870, σ. 55 (συλλ. Δημητρ. Φούφλα, 1964).

⁵ Λ. Α., ἀρ. 2780, σ. 117 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1963).

⁶ Βλ. *Ξ. Φαρμακίδου*, ἐνθ' ἄν., Λαογρ., τόμ. 9 (1921-1925), σ. 610.

⁷ Λ. Α., ἀρ. 2809, σ. 20 (συλλ. Ἰωάννου Ἀπιδιανάκη, Ἀρμένιοι Σητείας 1964). Λ. Α., ἀρ. 2811, σ. 31 (συλλ. Ἐμμ. Φραγκιαδάκι, Ζίρος Σητείας 1963).

⁸ Λ. Α., ἀρ. 2472, σ. 23 (συλλ. Ἀναστ. Κολκάκη, Ἀραβησσός 1958). Ἀθ. Μπούτουρα, ἐνθ' ἄν., σ. 15.

⁹ Βλ. *Γ. Ματθαίου*, Τὸ μάτιαγμα, Ποντ. φύλλα, ἔτ. Β', ἀρ. 20 (1937), σ. 345-347. Λ. Α., ἀρ. 242, σ. 162, 132 (συλλ. Ἐλ. Παπανασιάνου, 1896). Λ. Α., ἀρ. 2476, σ. 17 (συλλ. Χριστ. Πακαλίδου, 1961). Λ. Α., ἀρ. 1160Α, σ. 66 καὶ 67 (συλλ. Γ. Μέγα, 1938). Λ. Α., ἀρ. 1665Δ', σ. 61 (συλλ. Δ. Οἰκονομίδου, 1951). Λ. Α., ἀρ. 2766, σ. 427 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1963).

¹⁰ Βλ. *Φ. Κουκουλέ* ΜΝΚ., τόμ. 8, σ. 333 (=ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 195).

¹¹ Λ. Α., ἀρ. 1481, σ. 7 (συλλ. Γεωργ. Ταρσοῦλη, 1940).

¹² Βλ. *Γ. Μέγα*, ἐνθ' ἄν., σ. 518. *Φ. Κουκουλέ*, ΜΝΚ., τόμ. 8, σ. 333 (=ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 195-196).

¹³ Λ. Α., ἀρ. 2303, σ. 115-6 (συλλ. Στεφ. Ἡμέλλου, 1959).

¹⁴ Βλ. *Εὐαγγ. Φραγκάκι*, Συμβολὴ στὰ Λαογραφικὰ τῆς Κρήτης, Ἀθήνα 1949, σ. 66.

¹⁵ Λ. Α., ἀρ. 2797, σ. 99, 370 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1964).

(Βραχώρι Ἡλείου)¹, ἐπίσης καὶ εἰς τὴν λεχὼ (Βῶλαξ Δράμας, Ἁγιονόριον Κορινθίας, Νικεῖα Νισύρου, Βραχώρι Ἡλείου, Σπάριη)² πρὸς φύλαξιν αὐτῆς μέχρι τοῦ καθαρμοῦ τῆς «γιατ' ἴσαμε τότες τὸ μνημα τῆς ἐν' ἀνοιχτῶ» (Μανιάκι)³ καὶ δύναται «νὰ τὴν πιόση ἢ κακιὰ ὄρα» (Πετροὶ Λέσβου)⁴. Πρὸς τοῦτο ἡ μαῖα τοποθετεῖ ἐπὶ τῶν ρούχων «ποὺ ἀλλάζουμε» τὴν λεχὼ «Ἔνα μαυρομάνικου μαχαίρι καὶ μιὰ βυροστιὰ κὶ λίγου νιρὸ κὶ δρασκελίζει κὶ λέει: Μαῦρο μαχαίρ' ἀπέρασα, βυροστιὰ ἀπέρασα, ἀπ' τοῦ χατὴλ' ἀπέρασα, τίποτα δὲν ἔπαθα κ' ἐγὼ καὶ τὸ παιδάκι μου» (Μεγαλόβρουσον Ἁγιάς)⁵. Ἐὰν ὁ σύζυγος νυκτωθῆ ἔξω τῆς οἰκίας, πρόεισι κατὰ τὴν εἴσοδόν του εἰς αὐτήν, πλὴν ἄλλων, νὰ ἐμπήξῃ ἐσωτερικῶς ἐπὶ τῆς θύρας μαχαίρι μαυρομάνικο⁶. Τοῦτο παραμένει εἰς τὴν θέσιν ταύτην καθ' ὅλην τὴν περιόδον τῆς λοχείας ὡς φυλακτήριον τοῦ οἴκου (Μεσημβρία, Χίος, Κάρπαθος, Κύμη)⁷, πρὸς δὲ καὶ ἵνα μὴ εἰσδύσουν ἐντὸς οἱ «κάγιοι» καὶ προζαλέσουν ζημίας (Κάρπαθος)⁸. Οἱ ὁδοιποροῦντες κατὰ τὴν νύκτα φέρουν μαζί των ἕκ τοῦ φόβου πρὸς φαντάσματα (Χίος, Ὑδρα, Κέα, Κυκλάδες)⁹, τοὺς βιωδάλακας (Ἐμπορειὸς Νισύρου)¹⁰ καὶ τὰς Νεραΐδας¹¹ καὶ μαυρομάνικο μαχαίρι (Μύκονος, Σωζόπολις, Κεφαλληνία, Νάξος, Ἀργιθέα Καρδίτης, Πύθιον Ἐλασσόνας, Ἁγιονόριον καὶ Χιλο-

¹ Λ. Α., ἀρ. 1422, σ. 61 (συλλ. Μ. Λιουδάκη, 1940).

² Λ. Α., ἀρ. 2896, σ. 138 (συλλ. Γεωργ. Αἰκατερινίδου, 1964). Λ. Α., ἀρ. 2797, σ. 136, 370-371 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1964). Λ. Α., ἀρ. 2892, σ. 422 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1964). Λ. Α., ἀρ. 1422, σ. 65 (συλλ. Μ. Λιουδάκη, 1940). Λ. Α., ἀρ. 1358, σ. 280, (συλλ. Μ. Λιουδάκη, 1939).

³ Λ. Α., ἀρ. 1566, σ. 21 (συλλ. Μ. Τσάκωνα, 1944).

⁴ Λ. Α., ἀρ. 1446Α, σ. 154 (συλλ. Δ. Λουκάτου, 1940).

⁵ Λ. Α., ἀρ. 2767, σ. 350 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1963).

⁶ Βλ. Ἄθ. Μπούτορα, ἔνθ' ἀν., σ. 40.

⁷ Λ. Α., ἀρ. 1104Γ, σ. 149 (συλλ. Γ. Μέγα, 1937). Λ. Α., ἀρ. 2157, σ. 119 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1962). Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., τόμ. 8, σ. 335 (=ΒΒΠ. τόμ. 6, σ. 197). Λ. Α., ἀρ. 62, σ. 207 (συλλ. Ἄπ. Ἀλεξανδρῆ, 1902). Εἰς τινες τόπους ὑπάρχει τοῦτο πάντοτε εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς θύρας ὡς φυλακτήριον τῆς οἰκίας (Χίος, Μανιάκι). Λ. Α., ἀρ. 2457, σ. 11 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1962). Λ. Α., ἀρ. 1508, σ. 130 (συλλ. Μ. Τσάκωνα, 1944).

⁸ Βλ. Μ. Μιχαηλίδου-Νουάρου, Λαογρ. Σύμμ. Καρπάθου, τόμ. Α', 1932, σ. 237-238.

⁹ Λ. Α., ἀρ. 2457, σ. 119 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1963). Γ. Ἄ. Μέγα, Ζητήμ. Ἑλλ. Λαογρ., Ἐπετηρ. Λαογρ. Ἀρχ., ἔτ. Γ-Δ (1941-1942), σ. 88 (=ἀνὰτ., τεύχ. 2, σ. 12). Λ. Α., ἀρ. 2340, σ. 251 (συλλ. Γ.Κ. Σπυριδάκη, 1960). Ἄ. Παπαδοπούλου, Νεοελληνικὴ μαντεία, Ἡμερ. Μεγ. Ἑλλάδος, ἔτ. 1923, σ. 154.

¹⁰ Λ. Α., ἀρ. 2892, σ. 377-378 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1964).

¹¹ Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, τόμ. 1, σ. 396, ἀρ. 667 καὶ 719. Ἄγγ. Χατζημιχαήλ, Σαρακατοάνοι, τόμ. Α', Ἀθήνα 1957, σ. 161. Λ. Α., ἀρ. 2797, σ. 37 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπα-

μόδιον Κορινθίας, Πεταλίδιον Πυλίας) ¹, διὰ τοῦ ὁποίου κάμνουν «μιὰ γουλλούρα (κύκλον) κάτω στή ἕως κ' ἕνα σταυρὸ καταμεσῆς, βαίνουν μέσα» (Νάξος) ². Οἱ ποιμένες τοποθετοῦν μαυρομάνικο μαχαίρι «κάτω ἀπ' τὸ πέτρινο μαξιλάρι τους, τὸ μεσημέρι καὶ τὸ βράδυ» (Δυτ. Κρήτη) ³, πλὴν ἄλλων καὶ πρὸς ἀποδίωξιν καὶ τοῦ βραχνᾶ ⁴.

Πρὸς ἀποδίωξιν τῶν Καλικατζάρων κατὰ τὴν προτετραίαν τῆς ἐορτῆς τῶν Θεοφανίων κάθε οἰκοδέσποινά ἐγείρεται πολὺν προῖ, πρὶν ξημερώσῃ, καὶ παρασκευάζει «ξεροτήανα», τὰ ὁποῖα κατόπιν ρίπτουν τὰ παιδιὰ ἐπὶ τῆς στέγης καὶ «πολογιάζου», ἧτοι διώχουσι τοὺς Καλικατζάρους, ἐνῶ ἐπιλέγουσι: «τσιτσίν-τσιτσίν λουκάνικον, μαχαίρι μαυρομάνικον, νὰ φά'σιν καὶ νὰ φύουσιν» ⁵. Τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων ἐμπηγνύεται ἐπὶ τοῦ κρέατος τῶν σφαζομένων τότε χοίρων μάχαιρα μετὰ τὴν ἐκδορὰν τῶν πρὸς φύλαξιν τοῦ σφαγίου ἀπὸ τοὺς Καλικατζάρους ⁶.

Ἀποτρεπτικὴν δύναμιν πιστεύεται ὅτι ἔχει ἡ μάχαιρα καὶ κατὰ τοῦ ἀνεμοστροβίλου ἐν ξηρᾷ ἢ θαλάσῃ (τροῦμπα, σίφοντας), θεωρουμένου ὡς κινουμένου ὑπὸ κακοποιῶν πνευμάτων ⁷. Οὕτω πρὸς ἀπόκρουσιν τούτου, «κοινῶς κόψιμο», χαράσσεται ἐπὶ τοῦ ἐδάφους διὰ μαχαίρας σταυρὸς (Οἶνοῦντα) ⁸, εἶτα δὲ

μαχίλ, Χίλιομόδιον Κορινθίας 1964). Ἄπαντᾶ καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς ἡ πίστις, ὅτι προφυλάσσειται τις ἀπὸ τὸ κακὸν πνεῦμα, ἐὰν καρφώσῃ ἐπὶ τῆς γῆς μαχαίρι ἢ τὸ φέρῃ μαζί του (βλ. *Haberlandt*, ἔνθ' ἄν., στ. 194).

¹ Βλ. *Φ. Κουκουλέ*, ΜΝΚ., τόμ. 9, σ. 335 (=ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 197). *Δ. Οἰκονομίδου*, Νάξικαὶ παραδόσεις, Λαογρ., τόμ. 17 (1957-58), σ. 49, ἀρ. 49. *Α. Α.*, ἀρ. 2780, σ. 58, 314 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμαχίλ, 1963). *Α. Α.*, ἀρ. 2766, σ. 407, 416 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμαχίλ, 1963). *Α. Α.* ἀρ. 2797, σ. 37, 342 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμαχίλ, 1964). *Α. Α.*, ἀρ. 2909, σ. 16 (συλλ. Ἄγγ. Νιόρχου, 1964).

² Βλ. *Δ. Οἰκονομίδου*, ἔνθ' ἄν., σ. 50, ἀρ. 50 καὶ 51. *Α. Α.*, 2303, σ. 121 (συλλ. Στεφ. Ἡμέλλου, 1959).

³ Βλ. *Γιάν. Μανρακάκη*, Ποιμενικά Δυτικῆς Κρήτης, Χανιά 1948, σ. 44-45.

⁴ Βλ. Νεολλ. Ἄνάλ., Α' (1870-72), σ. 336. *Α. Α.*, ἀρ. 2808, σ. 42 (συλλ. Ν. Ρουσσου-στακάκη, Σκοπὴ Σητείας 1964).

⁵ *Α. Α.*, ἀρ. 2429, σ. 65 (συλλ. Δητοῦς Γεωργίου, Λάπηθος Κύπρου 1961).

⁶ *Α. Α.*, ἀρ. 2942, σ. 25 (συλλ. Γεωργ. Θεοδώρου, Φτέρη Φθιώτιδος 1965).

⁷ Περὶ τῆς χρήσεως ταύτης τοῦ μαχαιριοῦ καὶ εἰς ἄλλους λαοὺς (βλ. *Haberlandt*, ἔνθ' ἄν., στ. 192-194).

⁸ Βλ. *Φ. Κουκουλέ*, Οἶνουντιακά, ἐν Χανίοις 1908, σ. 117. Τοῦ Ἄντοῦ, ΜΝΚ., τόμ. 8, σ. 336 (=ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 198).

καρφώνεται τὸ μαχαίρι ἐπ' αὐτοῦ (ἐπαρχ. Πέλλης, Λέσβος, Κερασσοῦς, Κεφαλληνία, Κύθηρα, Πάργα, Ἀνατολὴ Ἀγιάς)¹. Ὅμοίως καὶ οἱ θαλασσινοὶ κόβουν τὸν σίφουνα (Κύθηρα, Φυσιήν Λήμνου, Πόντος, Σῦρος)², ἄλλως τὴν «δροῦπα», μὲ μαχαίρι μαυρομάνικο (Κορώνη Πυλίας, Χάλκη, Πάργα)³, σχηματίζοντας διὰ τῆς αἰχμῆς του πεντάλφα (Ἐρείκουσα-Κέρκυρα, Μεθώνη Πυλίας)⁴ ἢ τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ (Κορώνη Πυλίας, Νικεῖα Νισύρου, Λήμνος Καμίνια, Κίμωλος)⁵ ἐπὶ ἑνὸς τῶν ἰσιῶν τοῦ πλοίου (Καστρισιάνικα Κυθῆρων)⁶. Ἐπίσης ἀποτρύπονται καὶ ἡ ἀστραπή (Αἰτωλία, Πόντος)⁷, ἡ βροχὴ (Ἀνθὴ Σερρών)⁸, ἡ χιονιά (θύελλα, ἀέρας) (νησίς Ὀθωνοὶ Κερκύρας)⁹, ἡ χάλιζα (Τρίκαλα Κορινθίας, Αἰτωλία, Πύθιον Ἐλασσόνας, Χωριστὴ Δράμας)¹⁰ μὲ μαχαίρι καρφωνόμενον ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Μὲ μαχαίρι ὁμοίως σταυρῶνεται «τὸ σύννεφο γιὰ νὰ μὴ πέση χαλάζι» (Θράκη)¹¹.

¹ Λ. Α., ἀρ. 2394, σ. 110 (συλλ. Γ. Κ. Σπυριδάκη, 1961). Λ. Α., ἀρ. 1446 Β, σ. 337 (συλλ. Δ. Λουκάτου, 1940). Α. Παπαδοπούλου, ἔνθ' ἀν., σ. 155 Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., τόμ. 8, σ. 336 (ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 198). Ἱ. Φωτίου, Συναγωγὴ ἐπιδῶν καὶ καταδέσμων, Λαογρ., τόμ. 4 (1913), σ. 58. Λ. Α., ἀρ. 2416, σ. 36 (συλλ. Νικ. Τσάκα, 1962).

² Λ. Α., ἀρ., 2327, σ. 191 (συλλ. Ἰωάννου Κασσιμάτη, 1959). Γ. Α. Μέγα, Ζητήματα Ἑλλην. Λαογρ., ἔνθ' ἀν., σ. 159. Λ. Α., ἀρ. 1160 Β, σ. 173, 244 (συλλ. Γ. Α. Μέγα, 1938) Ν. Γ. Πολίτου, ΛΣ, Γ', σ. 63. Λ. Α., ἀρ. 773, σ. 128 (συλλ. Ἱ. Βογιατζίδου, 1919).

³ Λ. Α., ἀρ. 1159 Β, σ. 46 (συλλ. Γ. Ταρσοῦλη, 1938). Λ. Α. ἀρ. 2892, σ. 12-13 (συλλ. Ἀννης Παπαμιχαήλ, 1964). Λ. Α., ἀρ. 2416, σ. 36 (συλλ. Νικ. Τσάκα, 1962).

⁴ Λ. Α., ἀρ. 2344, σ. 46 (συλλ. Δ. Λουκάτου, 1960). Λ. Α., ἀρ. 1378 Β, σ. 129 (συλλ. Γ. Ταρσοῦλη, 1939).

⁵ Λ. Α., ἀρ. 1159 Β, σ. 16 (συλλ. Γ. Ταρσοῦλη 1938). Λ. Α., ἀρ. 2892, σ. 251-253 (συλλ. Ἀννης Ἱ. Παπαμιχαήλ, 1964). Λ. Α., ἀρ. 1160 Β, σ. 244 (συλλ. Γ. Α. Μέγα, 1938). Λ. Α., ἀρ. 2758, σ. 306 (συλλ. Γ. Κ. Σπυριδάκη, 1963).

⁶ Βλ. Ἱ. Φωτίου, ἔνθ' ἀν. σ. 58.

⁷ Δ. Λουκοπούλου, Σύμμεκτα Αἰτωλικὰ, Λαογρ., τόμ. 8 (1921-25), σ. 39 καὶ Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., τόμ. 8, σ. 337 (=ΒΒΠ, τόμ. 6, σ. 198). Λ. Α., ἀρ. 242, σ. 159, 122 (συλλ. Ἱ. Παπαναυίδου, 1896).

⁸ Λ. Α., ἀρ. 2897, σ. 6 (συλλ. Ἰσαβέλλας Ρίζου, 1964). Ἡ πίστις καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς, *Haberlandt*, ἔνθ' ἀν., σ. 192).

⁹ Λ. Α., ἀρ. 2344, σ. 366 (συλλ. Δημ. Λουκάτου, 1960).

¹⁰ Βλ. Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., τόμ. 8, σ. 336 (=ΒΒΠ, τόμ. 6, σ. 198). Λ. Α., ἀρ. 867, σ. 385 (συλλ. Δ. Λουκοπούλου, 1927). Λ. Α., 2766, σ. 414 (συλλ. Ἀννης Ἱ. Παπαμιχαήλ, 1963). Λ. Α., ἀρ. 2895, σ. 53 (συλλ. Γεωργ. Αἰκατερινίδου, 1964).

¹¹ Βλ. Ἐλ. Σταμούλη-Σαραντῆ, Ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴ Θράκη, τόμ. Α', Ἀθήναι 1956, σ. 172-173. Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., τόμ. 8, σ. 336 (ΒΒΠ., τόμ. 6, 198). Α. Παπαδοπούλου, ἔνθ' ἀν., σ. 155.

Τέλος ὁ διανυκτερεύων τὸ πρῶτον εἰς ξένην οἰκίαν δέον πρὸ τῆς κατακλίσεώς του νὰ τοποθετήσῃ ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιόν του μαυρομάνικο μαχαίρι «γὰ νὰ ἴναι σιδερένιος»¹, προφανῶς ἀπρόσβλητος ἐκ βλαπτικῆς ἐπενεργείας, ἴσως τοῦ στοιχείου τοῦ σπιτιοῦ ἢ ἄλλου δαιμονικοῦ ὄντος. Τοποθέτησις ἔτι μαυρομάνικου μαχαίριου ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον πιστεύεται εἰς Κύθηρα ὅτι συντελεῖ εἰς τὴν ἀποδιώξιν ἀπὸ τινα κατὰ τὸν ὕπνον τῶν κακῶν ὀνείρων². Ἡ ὄρυγῆ τοῦ κυνὸς θεωρεῖται γενικῶς ὡς κακὸς οἰωνός. Τὸ κακὸν ἐξ αὐτοῦ πιστεύεται ὑπὸ τῶν Ποντιῶν ἐκ Χαλδίας ὅτι προλαμβάνεται, ἐὰν καρφωθῆ πάραυτα μαχαίρι εἰς τὸ ἔδαφος³.

Περὶ τῶν δεισιδαιμόνων καὶ μαγικῶν τούτων δοξασιῶν καὶ συνηθειῶν γνωρίζομεν παλαιότερας μαρτυρίας ἐκ τοῦ 17^{ου} καὶ 18^{ου} αἰ.⁴

Γ'. *Χρησις τοῦ μαχαίριου εἰς τὸν γάμον.*

α) Προστατευτικὴ σημασία. Οἱ μελλόνυμφοι πρὸς προφύλαξιν ἀπὸ βλαπτικῆς ἐπ' αὐτοὺς ἐπενεργείας προκαλουμένης διὰ μαγικῶν μέσων ἔχουν κατὰ τὴν τέλεσιν τῶν ἀρραβίωνων «δυὸ σουγιαδάτσα, τ' ἀνοίγουν οἱ ἴδιοι, ὅταν θὰ πρωτοκοιμηθοῦν μαζί» (Ἁγιονόριον Κορινθίας)⁵, φέρουν δ' ἔτι ἐπὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας πρὸ τῆς τελέσεως τοῦ μυστηρίου τοῦ γάμου μαυρομάνικο μαχαίρι «γὰ ν' ἀποφύγουν τὸ δέσιμο» (Κρήτη)⁶. Πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν, δηλ. τῆς προστασίας τοῦ ζεύγους, τοποθετεῖται καὶ ἐντὸς τοῦ νυμφικοῦ στρώματος κατὰ τὴν ραφήν του «μαχαίρ' μαυρομάνικου» (Ἁγιονόριον Κορινθίας)⁷, πρὸς δὲ ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον (Κύθνος)⁸ καὶ κάτωθεν τῆς κλίνης «γὰ νὰ λύσουν ὅτι κακὸ ἔχουν κάνει

¹ Λ. Α., ἀρ. 1508, σ. 106 (συλλ. Μ. Τσάκωνα, 1944).

² Λ. Α., ἀρ. 2327, σ. 182, 189, 191 (συλλ. Ἰωάνν. Κασιμίτη, 1959).

³ Βλ. Γ. Κανδηλάπη, Δεισιδαίμονες δοξασίαι καὶ συνήθειαι ἐν Χαλδίᾳ, Λαογρ., τόμ. 9, σ. 255.

⁴ Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Ἐν κεφάλαιον νομοκάνονος, Λαογρ., τόμ. 3 (1911), σ. 386.

Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., Λαογρ., τόμ. 8, σ. 322-323, τόμ. 9, σ. 71-72 (=ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 227 καὶ 185).

⁵ Λ. Α., ἀρ. 2797, σ. 300 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμχαήλ, 1964). Εἰς Ἄνωγεια Κρήτης δίδεται παρὰ τοῦ μνηστήρος, ὡς ἀρραβίων, κομψὴ μικρὰ μάχαιρα, συμβολίζουσα τὴν προστασίαν καὶ τὴν ἀπειλὴν τοῦ ἀρρενος. (Βλ. Ἰ. Κονδυλάκη, ἐν ἐφημ. Ἐστία, 26 Ἰουνίου 1896, 2. Ν. Γ. Πολίτου, ΔΣ. τόμ. Γ', σ. 247-48, 3. Γ. Α. Μέγα, Ζητήμ. Ἑλλήν. Λαογρ., ἐνθ' ἄν., σ. 122.

⁶ Λ. Α., ἀρ. 2861, σ. 30 (συλλ. Γεωργ. Τουτουδάκη, 1964).

⁷ Λ. Α., ἀρ. 2797, σ. 290-291 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμχαήλ, 1964).

⁸ Βλ. Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., τόμ. 9, σ. 467.

για τ' άντρώγυνο» (Νικειά Νισύρου) ¹. Μαυρομάνικο μαχαίρι καρφώνεται έτι και εις τὸ ὑπέρθυρον τῆς νυμφικῆς πασιάδος (Ζιάκυνθος) ². Εἰς Βόρειον Ἡπειρον (Λεπενίτοαν και ἄλλα χωρία) ἀποστέλλεται κατ' ἔθιμον κατὰ τὸ ἐσπέρας τῆς Παρασκευῆς ὑπὸ τοῦ γαμβροῦ εἰς τὴν μελλόννυμφον «προζ' μόπιτα», ἡ ὁποία πρέπει νὰ κοπῆ ὑπ' αὐτῆς «μὲ μαυρομάνικο μαχαίρι» πρὸς ἐξουδετέρωσιν μαγικῆς τυχὸν βλαπτικῆς ἐπενεργείας ³. Πρὸς τούτοις και τὸ λουτρὸν τοῦ γαμβροῦ γίνεται ἐντὸς δωματίου ἐπὶ τῆς θύρας τοῦ ὁποίου ἔχει τοποθετηθῆ μάχαιρα, τὴν ὁποίαν ἀφαιρεῖ ὁ ἴδιος μετὰ τὸ πέρας τῆς λούσεως (Κέντρον Γρεβενῶν) ⁴. Κατὰ τὴν διάρκειαν δὲ τοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ γάμου τὸ ζεῦγος μεταξὺ ἄλλων φέρει (Κοῦμοι Ρεθύμνης, Ἁγιονόριον Κορινθίας, Δοξαράς Λαρίσης) ⁵, κυρίως δὲ ὁ γαμβρὸς (Τραπεζοῦς, Λίμναι Ἁργολίδος, Ζάκυνθος) ⁶, μάχαιραν διὰ νὰ προφυλαχθῆ «ἀπὸ τὸ δέσιμο». Αἱ δύο τέλος πενθεραὶ θέτουσιν πρὸς τοῦτο μαυρομάνικο μαχαίρι ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῆς νύμφης και τοῦ γαμβροῦ ⁷. Πρὸ τῆς ἐκκινήσεως τῆς γαμηλίου πομπῆς τοῦ γαμβροῦ πρὸς τὴν οἰκίαν τῆς νύμφης διὰ τὴν παραλαβὴν τῆς πρὸς στέψιν προαποτέλλονται γυναῖκες και νεάνιδες. Ἐκ τῶν τελευταίων μία, φέρουσα εἰς χεῖρας μικρὸν «πρόσφορον» και μαυρομάνικο μαχαίρι, εἰσέρχεται ἐντὸς τοῦ δωματίου, ὅπου ὑπάρχει τὸ νυμφικὸν ἔνδυμα «και περνᾷ... τὸ μαχαίρι τρεῖς φορὲς ἀπὸ τὸ λαιμὸ ἐπάνω τοῦ φουστανιοῦ και τὸ βγάζει ἀπὸ κάτω». Ἐν συνεχείᾳ «βάζει τὸ μαχαίρι ἀπὸ τὸ ἓνα μανίκι και τὸ βγάζει...». Τὸ μαχαίρι τοῦτο ἐπιστρέφεται κατόπιν στὸ «γαμπρὸ» (Καλύβια Κοκκινοπηλοῦ Ἐλασσόνος) ⁸. Κατὰ τὴν ἐπακολουθοῦσαν στέψιν, γυνή, ἴσταμένη ὀπισθεν τῆς νύμφης και κρατοῦσα μάχαιραν, προφυλάττει ταύτην (Λίμναι Ἁργολίδος) ⁹. ὁ δὲ γαμβρὸς ἔχει ἀνεωγμένην κλειδομάχαιραν, ὡς ἀποτρεπτικὴν τοῦ καταδέσμου, κλείει δ' οὕτως αὐτὴν κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς κατακλίσεώς του μετὰ τῆς νύμφης (Κερασσοῦς) ¹⁰. Μεταξὺ τῶν ἐθιμικῶν πράξεων κατὰ τὴν εἴσο-

¹ Λ. Α., ἀρ. 2892, σ. 317 (συλλ. Ἁννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1946).

² Βλ. Φ. Κουκουλέ, ἔνθ' ἄν., σ. 462.

³ Βλ. Ἀλεξ. Χατζηγάκη, Τ' Ἀσπροπόταμο Πίνδου, Τρίκαλα 1946, σ. 26.

⁴ Λ. Α., ἀρ. 2633, σ. 4 (συλλ. Δημ. Τσιουμάνη, 1962).

⁵ Λ. Α., ἀρ. 2835, σ. 8-9 (συλλ. Νικ. Ὁρφανοῦ, 1964). Λ. Α., ἀρ. 2797, σ. 283 (συλλ. Ἁννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1964). Λ. Α., ἀρ. 2901, σ. 22 (συλλ. Ἰωάνν. Θεοδώρου, 1964).

⁶ Βλ. Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., τόμ. 9, σ. 459.

⁷ Βλ. Φ. Κουκουλέ, ἔνθ' ἄν., σ. 463.

⁸ Λ. Α., ἀρ. 2443, σ. 15-16 (συλλ. Κωνσταντίνου Βραχινᾶ, 1962).

⁹ Βλ. Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., τόμ. 9, σ. 459.

¹⁰ Βλ. Ἄρ. Νεοφύτου, Περὶ τῶν ἐν Κερασσοῦντι δεισιδαιμονιῶν και προλήψεων, Φ.Σ.Κ.Π., τόμ. 22 (1889-90 και 1890-91), σ. 151.

δον τῆς νεονύμφου εἰς τὴν νέαν τῆς κατοικίαν, προσέχουσιν σημασίαν ἔχουν αἰσθητικαὶ πρὸς τὴν χρῆσιν τοῦ μαχαιριοῦ. Ἡ νεονύμφος πρὸ τῆς εἰσόδου τῆς σταυρώνει πρῶτον δι' αὐτοῦ τὸ ὑπέρθυρον τῆς οἰκίας (Κρήτη)¹, εἶτα δὲ τὸ ἐμπηγνύει ἐπ' αὐτοῦ (Κρήτη, Ρίζιανη (πρόσφ. ἐκ Βοσθ. Ἡπείρου))².

Εἷς τινὰς τόπους ἡ νύμφη εἰσερχομένη εἰς τὴν οἰκίαν πατεῖ ἐπὶ μαχαίρας (Μακεδονία) δι' ἧς προηγουμένως ἔχει πλῆξει τὴν θύραν (Σεβέδικον Δωριδος) ἢ διέρχεται κάτωθεν ἐμπηχθέντος εἰς τὸ ὑπέρθυρον μαυρομάνικου μαχαιριοῦ (ἐπαρχ. Ἡλείας)³.

Πᾶσαι αἱ πράξεις αὗται, ὡς εἶναι φανερόν, ἀποβλέπουν εἰς τὴν διὰ τοῦ μαχαιριοῦ, καὶ μάλιστα τοῦ μαυρομάνικου, προστασίαν τοῦ νέου ζεύγους ἀπὸ πάσης βλαπτικῆς ἐπιφορᾶς, προερχομένης ἐκ μαγικῶν ἐνεργειῶν ἢ δαιμονικῆς ἐπηρεΐας.

β) Ἀποδίωξις τοῦ κακοῦ ἀπὸ τοῦ νέου ζεύγους. Ὁ γαμβρός, ὅταν φθάνῃ μετὰ τῆς συνοδείας του πρὸ τῆς οἰκίας τῆς νύμφης «βγάζει ἓνα μαχαίρι ἀπὸ τὴν τσέπη του καὶ σταυρώνει τὴν πόρτα γὰρ νὰ κόψῃ τὰ κακὰ δαιμόνια (πρόσφυγες ἐκ Πόντου, Γιάννιτσα Καλαμάτας, Μεγαλόπολις)⁴. Ἄλλαχού, εἰσερχομένης τῆς νεονύμφου ἐντὸς τῆς οἰκίας, ὁ γαμβρός (Γορτυνία)⁵ ἢ ὁ παράνυμφος (Φτέρη Φθιώτιδος)⁶ ἢ κάποιος ἐκ τῆς γαμηλίου ἀκολουθίας (Κρήτη)⁷, χαράσσει μὲ μαχαίρια σταυροὺς ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου «γὰρ νὰ κοποῦν τὰ τυχὸν μάγια πὸν ἔχουν κάνει τῆς νύμφης» (Φτέρη Φθιώτιδος)⁸. Συγγενεῖς τοῦ γαμβροῦ «καρφώνουν δύο ἕως τρία μαχαίρια εἰς τὸ ἐπάνω μέρος τῆς πόρτας γὰρ νὰ κόβεται ἡ κα-

¹ Λ. Α., ἀρ. 2859, σ. 13. Βάοβαρον Πεδιάδος Ἡρακλείου Κρήτης. Λ. Α., ἀρ. 95, σ. 20 (συλλ. Γ. Σαριδάκη, 1914). Ἰωάν. Μανρακάκη, ἐνθ' ἀν., σ. 48. Λ. Α., ἀρ. 2840, σ. 5, Ἐπισκοπή Ρεθύμνης 1964). Λ. Α., ἀρ. 2835, σ. 13 (συλλ. Νικ. Ὁρφανοῦ, Κοῦμοι Ρεθύμνης 1964).

² Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, ΔΣ, Γ', σ. 294, β. Ἡ χρῆσις τῆς μαχαίρας ἔχει συνδεθῆ πρὸς τὸν γάμον καὶ εἰς ἄλλους λαοὺς (βλ. *Haberlandt*, Messer, ἐν Handw. d. deutsch. Abergl. VI, 1934/35, στ. 200).

³ Λ. Α., ἀρ. 2814, σ. 29 (συλλ. Παύλου Ἀντωνιουδάκη, Ἀκτιοῦντα Ἀρδάκτου Ἁγίου Βασιλείου Κρήτης 1964). Λ. Α., ἀρ. 2453, σ. 439 (συλλ. Δημ. Οἰκονομίδου, Δοτ. Ζαγόρι Ἡπείρου 1962).

⁴ Λ. Α., ἀρ. 2566, σ. 8 (συλλ. Δωροθέας Πιτάσκου, Χαρίεσσα Ναούσης 1962). Λ. Α., ἀρ. 2673, σ. 21-22 (συλλ. Μαυρ. Γιόνδης, Δουτροχώριον 1962). Ν. Γ. Πολίτου, ΔΣ, Γ', σ. 294, β.

⁵ Βλ. Φ. Κονκουλέ, ΜΝΚ., τόμ. 8, σ. 332-333 (=ΒΒΠΓ, τόμ. 6, σ. 195).

⁶ Λ. Α., ἀρ. 2942, σ. 24 (συλλ. Γεωργ. Θεοδώρου, 1965).

⁷ Βλ. Γ. Παπαδοπετράκη, Ἱστορία τῶν Σφακίων, 1888, σ. 67. Φ. Κονκουλέ, ἐνθ' ἀν. σ. 332 (=ΒΒΠΓ, τόμ. 6, σ. 195).

⁸ Λ. Α., ἀρ. 2942, σ. 24 (συλλ. Γεωργ. Θεοδώρου, 1965).

κογλωσσιά (Μετόχιον Ἀνωγειῶν Κρήτης) ¹ ἢ «καρφώνουν τρία μαυρομάνικα μαχαίρια... γιὰ νὰ δείξουν τὴν δύναμίν των πρὸς τοὺς ἐχθροὺς καὶ νὰ σκορπίσουν» (Ἄμουργέλλαι Κρήτης) ². Εἰς Βογατσικὸν Λυτ. Μακεδονίας ἴστανται παρὰ τὴν θύραν τῆς οἰκίας «οἱ μπρατίμοι μ' ἓνα μαχαίρι» ³, ὁ ἀνάδοχος (Ἄλμαλι Μαλγάρων Θράκης, Ρούμελη, Αἰτωλία) ⁴ ἢ ὁ πλησιέστερος τῶν συγγενῶν τοῦ γαμβροῦ (Κλειστός Εὐρυτανίας) ⁵. Οὗτος κυτᾶ ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου μὲ μαχαίρι, λέγων: «κόβω, κόβω». Οἱ περιστάμενοι τὸν ἐρωτοῦν: «τί κόβεις», ἐκεῖνος δὲ ἀπαντᾷ: «τὴν στεῖρα» τῆς νύμφης ⁶ καὶ τὴν «ζάντζα» τοῦ γαμβροῦ ⁷.

γ) **Μαγικοί κατάδεσμοὶ καὶ καταπασσαλεύσεις.** Εἰς μαγικὰς καταδέσεις τοῦ νέου ζεύγους γίνεται χρῆσις καὶ μαχαίρας. Οὕτω διὰ νὰ ἐπιτύχη τις κατάδεσμον τοῦ ἀνδρογύνου θέτει «ἀξανάστροφα (=ἀνάποδα) τὸ μαχαίρι μέσ' στὸ φηκᾶρι (=θήκη) (Ἀπείρανθος Νάξου, Πόντος) ⁸. Ὅμοίως πράττει τις, ὅταν θέλῃ νὰ προκαλέσῃ ἔχθραν μεταξὺ ἀνδρογύνου (Φιλώτιον Νάξου) ⁹. Διὰ κατάδεσμον γενικώτερον εἰς αἰτομόν τι κατεσκευάζον ὁμοίωμα αὐτοῦ ἐκ κηροῦ, τὸ ὁποῖον ἐβάπτιζον κατόπιν ἐντὸς ἀρωμάτων ἐπ' ὀνόματι τοῦ μισουμένου προσώπου. Ἀκολούθως, ἔχοντες τὸν νοῦν των συγκεντρωμένον πρὸς τὸν ἐχθρὸν των, κατεξέσχίζον μὲ τὸ μαχαίρι τὸ κήρινον ὁμοίωμα ¹⁰.

Τὸ μαχαίρι χρησιμοποιεῖται παραλλήλως καὶ εἰς παρασκευὴν φίλτρων. Οὕτω γίνεται χρῆσις πρὸς τοῦτο κοκκάλου νυκτερίδος, ἡ ὁποία ἔχει σφαγῆ «μὲ χρυσὸ μαχαίρακι» (Σπάρτη) ¹¹ ἢ «μανρομάνικο» (Σκῦρος) ¹². Μὲ μαυρομάνικο μαχαίρι

¹ Λ. Α., ἀρ. 2837, σ. 112 (συλλ. Ἑμμ. Καλοκύρη, 1963).

² Λ. Α., ἀρ. 2851, σ. 18 (συλλ. Ἑμμ. Καραμανωλάκη, 1964).

³ Βλ. Γ. Ἀ. Μέγα, Ζητήμ. Ἑλλην. Λαογρ., ἐνθ' ἀν., σ. 153 (ἀνάτ., τευχ. 1, σ. 89).

⁴ Βλ. Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., Λαογρ., τόμ. 8, σ. 332 (=ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 195). Ε. Ἀναγνωστοπούλου, Λαογρ. Ρούμελης, Ἀθήναι 1955, σ. 47. Λ. Α., ἀρ. 2750, σ. 95 (συλλ. Γ. Χαλαζιά, 1963). Λ. Α., ἀρ. 867, σ. 282 (συλλ. Δ. Λουκοπούλου, 1927).

⁵ Λ. Α., ἀρ. 2775, σ. 66 (συλλ. Ἡλία Σαμαρά, 1963).

⁶ Λ. Α., ἀρ. 2750, σ. 95 (συλλ. Γ. Χαλαζιά, Ρούμελη 1963).

⁷ Λ. Α., ἀρ. 2775, σ. 66 (συλλ. Ἡλία Σαμαρά, Κλειστός Εὐρυτανίας 1963).

⁸ Λ. Α., ἀρ. 1585, σ. 15 (συλλ. Δ. Οἰκονομίδου, 1934). Λ. Α., ἀρ. 242, σ. 134 (συλλ. Ἑ. Παπαναυιάδου, 1896).

⁹ Βλ. Στεφ. Ἡμέλλου, ἐνθ' ἀν., σ. 192 καὶ Λ. Α., ἀρ. 2303, σ. 119 (συλλ. Στεφ. Ἡμέλλου, 1959).

¹⁰ Βλ. Ἀντ. Πισσάνου, Σολομωνική, σ. 105.

¹¹ Λ. Α., ἀρ. 1372, σ. 171 (συλλ. Μ. Λιουδάκη, 1939).

¹² Βλ. Ν. Πέρδικα, Σκῦρος, τόμ. Α', Ἀθήναι 1940, σ. 155.

καρφώνεται προσέτι τὸ στοιχειὸν (Σωζόπολις, Νάξος, ἔπαρχ. Ἐρμιονίδος)¹ καὶ δαίμονες, ὡς ὁ ἀνασκελὰς κ.ἄ. (Κρήτη, Μάνδρα Διδυμοτείχου)².

Πρὸς ἀποτροπὴν φθορῶν εἰς τὰ ποιμίνα καὶ τὰ ἄλλα ζῶα ὑπὸ ἀγρίων θηρίων (λύκου κ.ἄ.) λαμβάνει τις μαχαιρίδιον (Μάνη, Ζωπάνιον Σισανίου)³, τὸ ὁποῖον ἀνοικοκλείει πολλάκις. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου δένεται «τὸ στόμα τοῦ λύκου», ὥστε νὰ μὴ βλάβη τὰ ζῶα (Πατρις Ἡμαθίας, Μανδήλιον Σερρῶν)⁴. Ἀκόμη καὶ ἐπὶ ἀπωλείας ἀντικειμένου, ὁ ἀπολέσας καρφώνει μαχαίρι ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ἀφοῦ προηγουμένως χαράξῃ σταυρὸν⁵. Οὕτω «καρφώνουν τὸν τρισκατάρaton»⁶ διὰ τὴν ἀνεύρεσιν τοῦ ἀπολεσθέντος. Ἡ καταπασσάλευσις αὕτη παρατηροῦμεν ὅτι εἶναι ἀρκούντως παλαιά, δεδομένου ὅτι μαρτυρεῖται ἐν χρήσει ἤδη κατὰ τὸν 15^{ον} αἰῶνα⁷. Ἐκ τῶν χρόνων τούτων ἀναφέρονται καὶ λύσεις καταδέσμου διὰ τῆς χρήσεως καὶ μαυρομάνικου μαχαιριοῦ⁸ ἢ μαχαιριοῦ δι' οὗ εἶχε διαπραχθῆ φόνος (φονικόν)⁹, πρὸς δὲ δι' αὐτοῦ καὶ ἀνακάλυψις κλέπτου.

Δ'.—² Ἄλλαι μαγικαὶ καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι.

Εἰς μαγικὴν παρασκευὴν τοῦ «στέρφου», τὸ ὁποῖον «βγαίνει σὲ ρέματα», γίνεται χρῆσις μεταξὺ ἄλλων καὶ μαυρομάνικου μαχαιριοῦ. Περὶ αὐτοῦ ὑπάρχει ἡ δοξασία ὅτι «ὅταν θὰ τὸ φάς, θὰ κάν'ς ἑπτὰ χρόνια νὰ κάνης παιδὶ κι

¹ Βλ. Γ. Ἀ. Μέγα, ἔνθ' ἄν., σ. 495. Δ. Οἰκονομίδου, ἔνθ' ἄν., σ. 47, ἀρ. 43. Λ. Α., ἀρ. 1898, σ. 175-6 (συλλ. Δήμητρο. Μερμερέτη, 1958).

² Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, Α', σ. 383-384, ἀρ. 646. Γ. Ἀ. Μέγα, ἔνθ' ἄν., σ. 468.

³ Βλ. Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., τόμ. 9, σ. 483 καὶ 484. Λ. Α., ἀρ. 169β, σ. 131 (συλλ. Ἰωάνν. Ἀγακίδου, 1892).

⁴ Λ. Α., ἀρ. 2575, σ. 3 (συλλ. Ἐλισάβετ Ταγματζίδου, 1962). Λ. Α., ἀρ. 2761, σ. 381-382 (συλλ. Γεωργ. Αἰκατερινίδου, 1963).

⁵ Λ. Α., ἀρ. 1310, σ. 8 (συλλ. Μ. Ἰωαννίδου, Ἀθήναι 1928). Haberlandt, ἔνθ' ἄν., σ. 204-205.

⁶ Βλ. Ν. Πέριδικα, ἔνθ' ἄν., σ. 155.

⁷ Βλ. Arm. Delatte, Λ. Α., σ. 468.

⁸ Βλ. Arm. Delatte, Λ. Α., σ. 552 «περὶ δεδεμένου ἀνθρώπου... Ἐπαρον τζουκάλιν καινούργιον καὶ ἔλαφινὸν λουρίν καὶ μαυρομάνικον μαχαίριν... καὶ ὑπαγε νερόν ἄλαλον εἰς μαστραπᾶν εἰς ἀπόχυσιν φεγγαρίου... λῦσαι τοὺς ἀρμούς αὐτοῦ. Στῶμεν καλῶς, στῶμεν μετὰ φόβου· λέγε αὐτὸ ἐκ τρίτου καὶ ὑγιαίνει». Φ. Κουκουλέ, ἔνθ' ἄν., τόμ. 9, σ. 85 (=ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 240).

⁹ Βλ. Arm. Delatte, Λ. Α., σ. 593, 609 «Λάβε μαχαίρας τρεῖς· σπῆξον εἰς ψωμὶν κομμάτι μικρὸν στρογγύλον...». Βλ. παρ' ἄλλοις λαοῖς Haberlandt, ἔνθ' ἄν., σ. 197-198.

ὄταν θὰ τὸ μυρίσης ντίπ δὲν κάνεις» (Ἁγία Ἄννα Εὐβοίας)¹. Πρὸς παρακόλυ-
σιν τῆς ἐγκυμοσύνης, συμφώνως καὶ πρὸς τὴν λαϊκὴν ἀντίληψιν καθ' ἣν «καλὸ εἶναι
ν' ἀργῆ ἢ γυναῖκα νὰ παιδοκομήη», τοποθετεῖται ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον ἢ κά-
τωθεν τῆς κλίνης τῆς «μαχαίρι πὺν κόβουν τ' ἀφάλι» (Μανιάκι)². Ἀντιθέτως
ὁμως καὶ ἀμβλώσεις ἐπεχειροῦντο παλαιότερον, κατὰ τὸν 17^{ον} αἰῶνα, διὰ τῆς χρή-
σεως τοῦ μαχαιριοῦ³.

Εἰς ἐπὶ φθὰς περαιτέρω πρὸς προστασίαν τοῦ καματεροῦ (=μεταξοσκώληκος)
(Κύπρος)⁴ καὶ τῆς «μουρνιάς» (μορέας) ὃ ἐπίδων πρέπει νὰ κρατῆ «μαυρομάνικο
μαχαίρι πὺν νὰ ἴη σφάζει ἐννιά ὄζα» (Λασιθίον)⁵. Εἰς ἐξορκισμὸν τῶν ἐντόμων
γίνεται χρῆσις καὶ μαυρομάνικου μαχαιριοῦ, τὸ ὁποῖον ἐμπηγνύεται εἰς τὸ μέρος
ὅπου ταῦτα συγκεντρώνονται (Λέσβος)⁶. Τὸ κάρφωμα μαχαιριοῦ ὑπὸ παιδὸς ἐπὶ
τοῦ ἄρτου σημαίνει ἔριν (Ἄρκαδία)⁷, ἐὰν δὲ τεθῆ τοῦτο εἰς πυράν, θὰ ἐπέλθῃ
φιλονικία μεταξὺ τῶν οἰκείων (Ἄρκαδία)⁸. Κατὰ τὴν ἐορτὴν τοῦ Ἁγίου Βλασίου
(11 Φεβρουαρίου) εἰς οἰκίαν ἔνθα ὑπάρχει ἔγκυος γυνή ἢ ζῶον δὲν ἐπιτρέπεται
νὰ λάβῃ τις εἰς χεῖρας μάχαιραν (Μολόχα, Πλατανιά, Σήμαντρον Βοῖτου)⁹. «Ἄν
πιᾶση κανεῖς... τότε βάζουν δεκαπέντε κόκκους σ'ταριοῦ ἢ κριθαριοῦ κάτω ἀπὸ
μιὰ πέτρα καὶ λένε: Στῆς γάτας τὸ κεφάλι ἢ τοῦ σκυλιοῦ τὸ κεφάλι νὰ πάη»
(πρόσφυγες ἐκ Πόντου)¹⁰. Πολλαχοῦ, ὡς εἰς Κάρπαθον, Κρήτην (Ἀρχάνας) ὑπάρ-
χει ἢ δοξασία ὅτι ἢ ἔγκυος, ἐὰν καθίσῃ ἐπὶ μαχαίρας, θὰ γεννήσῃ ἄρρεν¹¹.

Ε'. Μετάδοσις δυνάμεως.

Ἡ λεχῶ, ὄταν πρόκειται μετὰ τὸν τοκετὸν νὰ ἐγερωθῆ τὸ πρῶτον ἐκ τῆς κλί-
νης, πατεῖ ἐπὶ μαχαιριοῦ (Κίμωνος)¹², προφανῶς διὰ νὰ εἶναι γερή, δηλ. ἀπρόσ-

¹ Λ. Α., ἀρ. 1479Γ, σ. 54-55 καὶ 1479Δ', σ. 33 (συλλ. Μ. Ἰωαννίδου, 1942).

² Λ. Α., ἀρ. 1566, σ. 1 (συλλ. Μ. Τσάκωνα, 1944).

³ Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Ἐν κεφάλαιον Νομοκάνονος, Λαογρ., τόμ. 3 (1911), σ. 386-388.

⁴ Βλ. Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., τόμ. 8, σ. 317 (=ΒΒΠ., τόμ. 6, 180).

⁵ Λ. Α., ἀρ. 1381, σ. 62-63 (συλλ. Μ. Λιουδάκη, 1939).

⁶ Βλ. W. Rouse, Folklore firstfruits from Lesbos, Folklore, vol. VII (1896), σ. 144.

⁷ Λ. Α., ἀρ. 299, σ. 56 (συλλ. Ἁ. Τσίριμπα, 1918). Εἰς τοὺς Γερμανοὺς ἀπαντᾷ ἢ δο-
ξασία ὅτι, ἐὰν τις καρφῶνῃ τὸ μαχαίρι ἐπὶ τοῦ ἄρτου, δὲν μένει ὁ πάππος του ἥσυχος εἰς τὸν
τάφον (βλ. Haberlandt, ἔνθ' ἄν., στ. 204).

⁸ Λ. Α., ἀρ. 662, σ. 28 (συλλ. Ἁ. Τσίριμπα, 1924).

⁹ Λ. Α., ἀρ. 2487, σ. 50 (συλλ. Λεων. Τζανίδη, 1962 πρόσφ. ἐκ Μ. Ἀσίας).

¹⁰ Λ. Α., ἀρ. 2761, σ. 379 (συλλ. Γεωργ. Αἰκατερινίδου, Μανδήλιον Σερρών 1963).

¹¹ Βλ. Μ. Μιχαηλίδου - Νουάρου, ἔνθ' ἄν., σ. 177. Λ. Α., ἀρ. 2774, σ. 22-23 (συλλ. Εἰρ.
Οὐσταγιαννάκη - Ταχατάκη, 1963).

¹² Λ. Α., ἀρ. 2758, σ. 288-89 (συλλ. Γ. Κ. Σπυριδάκη, 1963).

βλητος ὑπὸ κακοῦ, ὅπως ὁ σίδηρος ¹. Κατὰ τὴν τέλεσιν παλαιότερον τοῦ ἀρραβῶ-
νος εἰς Λῆμιον ἐτίθετο κάτωθεν τοῦ ἐφαπλώματος τῆς κλίνης, καρπέτας, «ἕνα
μαχαίρι μαυρομάνικο γιὰ νὰ γένεται ἡ νύφη σὰν τὸ σίδηρο γερὴ» ², πρὸ δὲ τῆς
εἰσόδου τῆς εἰς τὴν νέαν τῆς κατοικίαν πατεῖ αὕτη ἐπὶ σιδηρᾶς μαχαίρας (Κρασιά
Γρεβενῶν) ³, πρὸς δὲ «τὰ ροῦχα τ'ς... τὰ περναῖμι γιὰ νὰ 'νι γερὴ ἀπὸ μαχαίρ'»
(Κοκκινοπηλὸς Ἐλασσόνος) ⁴ κλπ.

ΣΤ'.—*Μαντική.*

Εἰς μαντικὰς ἐνεργείας ὑπὸ νεανίδων τὴν νύκτα τῆς παραμονῆς τῆς ἑορτῆς
τῶν Ἁγίων Θεοδώρων χρησιμοποιοῦνται ἰδίᾳ κόλλυβα καὶ μαχαίρι, τὰ ὅποια θέ-
τουν αὐταὶ ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιόν των ἢ σπείρουν κριθᾶρι καὶ ἐμπηγνύουν τὸ
μαχαίρι ἐπὶ τοῦ ἐδάφους πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ ἴδουν ἐν ὄνειρῳ, ποῖον θὰ ὑπαν-
δρευθοῦν (Σαρατζᾶς Κορώνης, Κορινθία, Σάμος) ⁵. Ἐάν τις ἴδῃ ἐν ὄνειρῳ μαυρο-
μάνικο μαχαίρι, σημαίνει ὅτι μὲ κάποιον φίλον του θὰ θυμώσῃ (Εὔβοια) ⁶.
«Ἐάν ἴδῃς ὅτι ἔδωσες μάχαιράν τινος θανατηφόρον, ἔξευρε ὅτι δηλοῖ χαρὰν ἐγρη-
γορα» (κῶδ. 19ου αἰ.) ⁷, ἐάν δὲ «ἴδῃς μάχαιραν ἠκονημένην», θὰ γίνῃς ἀνδρεῖος
καὶ ἐάν σπάσῃ, θὰ ἠττηθῆς (15ου αἰ.) ⁸.

Ζ'.—Παρατηροῦμεν γενικῶς, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐνιαχοῦ ὑπεδηλώσαμεν, ὅτι
αἱ πλεῖστα τῶν χρήσεων τῆς μαχαίρας εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους ἀπαντῶνται
καὶ εἰς μαγικὰ κείμενα τῶν παλαιότερων, ἤτοι τῶν μεταβυζαντινῶν, χρόνων. Εἰς
τὰς σχετικὰς πηγὰς ἀναφέρεται ἡ χρῆσις αὐτῆς (μαυρομάνικης, καινῆς) εἰς μαγικὰς
ἐνεργείας καὶ πράξεις διὰ τὴν θεραπείαν νόσων ⁹, εἰς ἐπίτευξιν σκοποῦ τινος ¹⁰ εἰς

¹ Ἐνταῦθα τὸ μαχαίρι ἔχει ἀντικαταστήσει τὸ ἀλλαχοῦ ἐν χρήσει ὑνὶ ἢ τὰ λούρα τοῦ
ζυγοῦ κ.ά.).

² Α.Α., ἀρ. 1160 Δ, σ. 4 (συλλ. Γ. Ἄ. Μέγα, 1938).

³ Α.Α., ἀρ. 2605, σ. 11-12 (συλλ. Αἰκ. Βλαγκούλη, 1962).

⁴ Α.Α., ἀρ. 2766, σ. 430 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμχαίλη, 1963).

⁵ Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, ΔΣ., Γ', σ. 122, 121, 126. Ἄ. Ἄ. Παπαδοπούλου, ἔνθ' ἄν., σ. 154-
155. Τὸ ἔθιμον τῆς χρησιμοποίησεως τοῦ μαχαιριοῦ πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν ἀπαντᾷ καὶ ἐν
Βοημίᾳ (Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, ἔνθ' ἄν., σ. 130).

⁶ Α.Α., ἀρ. 2734, σ. 52 (συλλ. Τ. Παπαποστόλου, 1961).

⁷ Βλ. Arm. Delatte, Α.Α., σ. 197.

⁸ Arm. Delatte, ἔνθ' ἄν., σ. 518.

⁹ Αὐτόθι, σ. 636 (χρον 15 αἰ.).

¹⁰ Αὐτόθι, σ. 473, 58.

ἀνεύρεσιν ἀπολεσθέντος ἀντικειμένου¹, ἀνακάλυψιν κλέπτου², εἰς μαγικὰς πράξεις προσκλήσεως ἢ ἀποδιώξεως δαιμόνων³.

Μὲ καινουργές, μὴ μεταχειρισμένον, μαυρομάνικο μαχαίρι ἀναφέρονται εἰς κείμενα ἐκ τοῦ 15^{ου} αἰ. ἡ κατασκευὴ φίλτροκαταδέσμου⁴, ἡ λύσις καταδέσμου⁵, ἔτι ἡ παρασκευὴ αἵματος: τῆς νυκτερίδος⁶, τῆς χελιδόνος⁷, τῆς περιστερᾶς⁸ καὶ τοῦ βοδὸς πρὸς μαγικοὺς σκοποὺς⁹. Ἐπίσης ἡ κατασκευὴ ρομφαίας¹⁰, κονδυλίου¹¹,

¹ *Arm. Delatte, A.A., σ. 468* (χρον 15 αἰ.).

² Ἐνθ' ἄν., σ. 593 «Μέθοδοι καθρεπτίου εἰς τὸ εὐρεῖν κλέπτην... λαβὼν καθρεύτην καὶ μαχαίριν μαυρομάνικον ἀπέρχεσαι εἰς τόπον ἴδιον μὴ ὄρθωντός τινος. καὶ λαβὼν τὸ μαχαίριν ποιήσον...» (χρον 15 αἰ.).

³ Βλ. *Arm. Delatte, A.A., σ. 417, 425, 426* «Ἐτερεὴ πράξεις περὶ τοῦ ἀγαγεῖν τὰ πνεύματα... καὶ ποιήσον τὸ τζερκιον μετὰ μαχαίρας τῆς τέχνης... καὶ ὄρκιζε αὐτοὺς κατὰ τὸ ζητούμενον πρᾶγμά σου... εὐθὺς ἄμα, ἄμα» (15 αἰ.). Ἐν σελ. 418 «Ποιήσας δὲ τὸν κύκλον τοῦ σχήματος εἰσελθε ἔνδον... ἀσφαλίσάμενος τὴν θύραν μετὰ τὴν μάχαιραν τῆς τέχνης, ἔχων πάντα... Κύριε Θεέ... δός μοι χάριν... ὅπως δυνηθῶ ὑποτάξαι <ἴνα> εἰς τοὺς πόδας μου πέσωσι τὰ πνεύματα τῶν δαιμονίων» (15 αἰ.). Βλ. καὶ εἰς σελ. 578 (15 αἰ.), σ. 23 (τέλ. 16 ἀρχ. 17 καὶ 18 αἰ.), σ. 40-41 (τέλ. 16 ἀρχ. 17 αἰ.), σ. 46, 47 (18 αἰ.) κ.ά.

⁴ Βλ. *Arm. Delatte, A. A., σ. 459* «Περὶ ἔρωτος. Εἰ βούλη στείλαι δαίμονα εἰς μίαν γυναῖκα ὁποῦ ἀγαπᾷς... καὶ ὅταν βούλη νὰ τὴν κάμῃς νὰ ἔλθῃ ἐν ἰδίῳ θελήματι, λάβε καρυοφυλλάτον καὶ σύνθλασον αὐτό· χρίσον τὸ καθόλου σου σῶμα καὶ λάβε εἰς τὰς χεῖράς σου μάχαιραν καινήν...» σ. 467 «Περὶ ἔρωτος...καὶ ἔχε ἔμπρὸς πεπηγμένας μαχαίρας τρεῖς μελανομανίκους».

⁵ Βλ. *Arm. Delatte, ἔνθ' ἄν., σ. 552*.

⁶ Βλ. *Arm. Delatte, ἔνθ' ἄν., σ. 408, 409* «Περὶ <τοῦ γράφειν> μετὰ αἵματος νυκτερίδος. Λαβὼν τὴν νυκτερίδα ἐν τῇ χειρὶ σου <τῇ ἀριστερᾷ> καὶ τὴν μάχαιραν τῆς τέχνης ἐν τῇ δεξιᾷ σου λέγε...ὄρκίζω σε νυκτερίς εἰς τὰ λεχθέντα ὀνόματα ταῦτα, ἵνα μείνῃ ἡ χάρις σου ἐν τῷ αἵματι τούτῳ...»

⁷ Βλ. *Arm. Delatte, ἔνθ' ἄν., σ. 409, 475*.

⁸ Βλ. *Arm. Delatte, ἔνθ' ἄν., σ. 409* «Περὶ αἵματος περιστερᾶς. Ὅταν βούλη ποιῆσαι... λαβὼν... τὴν μάχαιραν τῆς τέχνης... λέγε οὕτως...».

⁹ *Arm. Delatte, ἔνθ' ἄν., σ. 409* «Ὅταν θέλῃς γράφειν μετὰ αἵματος βοείου, λαβὼν τὴν μάχαιραν εἰς τὴν δεξιάν σου χεῖρα καὶ τὸ ζῶον λέγε οὕτως...» (χρον 15 αἰ) βλ. καὶ εἰς σελ. 14, 475 (χρον τέλ. 16 ἀρχ. 17 καὶ 18 αἰ).

¹⁰ Βλ. *Arm. Delatte, A. A., σ. 474* «Εἰ βούλη τι ποιῆσαι μετὰ αἵματος ρομφαίας, λάβε αὐτὴν εἰς τὰς χεῖράς σου καὶ τὴν μάχαιραν ἐν τῇ ἑτέρᾳ χειρὶ λέγων οὕτως...» ὄρκίζω σε, ρομφαία, εἰς τὰ λεχθέντα σοι ὀνόματα, ἵνα ἀπομείνῃ ἡ χάρις σου ἐν τῷ αἵματί σου, ἵν' εἴτι θελήσω γράψαι νὰ εὐρεθῇ δόκιμον καὶ ἀληθινόν» (χρον τέλ. 16 ἀρχ. 17 αἰ.)

¹¹ Βλ. *Arm. Delatte, ἔνθ' ἄν., σ. 473*. «Ὅταν δὲ βούλη ποιῆσαι κονδύλιον τῆς τέχνης λάβε τὴν προγεγραμμένην μάχαιραν καὶ ὑπάγε εἰς τόπον ὄρεινόν ἔνθα εἰσὶ κάλαμοι ἄνδρου καὶ κλίνας τὸ γόνυ λέγε ταῦτα' ὦ ἄγγελε... ἔσο εἰς τὴν βοήθειάν μου...» (τέλ. 16 ἀρχ. 17 αἰ.), βλ. καὶ εἰς σελ. 13 (τέλ. 16 ἀρχ. 17 καὶ 18 αἰ.), σ. 407 (15 αἰ).

μαγικοῦ χάρτου¹ ἀγεννήτου², μαχαίρας τῆς τέχνης³, πρὸς ἐκτέλεσιν πάσης ἐργασίας, πλήρως ἐπιθυμιῶν καὶ εἰς ἄλλας μαντικὰς ἐνεργεῖας⁴.

Ἡ ἐκ παραδόσεως χρῆσις αὕτη τῆς μαχαίρας εἰς τὸν βίον τοῦ λαοῦ προέρχεται ἐκ τῶν τελευταίων τουλάχιστον βυζαντινῶν χρόνων, μὴ ἀπαντωμένης, ὅσον γνωρίζω, μνείας ταύτης εἰς χρόνους παλαιότερους. Πιθανῶς ἡ μαγικὴ χρῆσις τῆς μαχαίρας νὰ διεμορφώθη κατὰ τοὺς μεταγενεστέτους χρόνους τούτους, ὅτε διεδόθη αὕτη εἰς τὸν καθημερινὸν βίον, ἰδίᾳ ὡς ἐπιτραπέζιον σκεῦος. Τότε ἐκ τῆς συχνῆς χρησιμοποίησέως της εἰς τὸν καθ' ἡμέραν βίον, ὡς ὄργανου κοπῆς, ἦτο δυνατὴ καὶ ἡ ἐπέκτασις αὐτῆς εἰς μαγικὰς καὶ δεισιδαίμονας συνηθείας τοῦ λαοῦ⁵.

Θ'. ΓΕΩΡΓΙΚΑ ΕΡΓΑΛΕΙΑ

Κατὰ τὴν γέννησιν καὶ τὸν γάμον ἀπαντῶνται ἐκ τῶν γεωργικῶν ἐργαλείων μὲ μαγικοῦ ἢ δεισιδαίμονος γενικώτερον χαρακτῆρος χρῆσιν τὸ ὑνί, ἡ ζεύγλη, ὁ πέλεκυς, ἡ ἀξίνη, τὸ δρέπανον, ὡς καὶ ἀπλῶς σιδηροῦν τι ἀντικείμενον.

α) Εἰς τὸν γάμον κατὰ τὸν ὁποῖον, ὡς γνωστόν, διὰ πολλῶν ἐνεργειῶν ἐπιδιώκεται, τὸ μὲν ἢ προστασία τοῦ νέου ζεύγους ἀπὸ παντὸς κακοῦ, ἰδίᾳ ἐκ μαγικοῦ καταδέσμου, τὸ δὲ ἢ μετάδοσις εἰς αὐτὸ δυνάμεως πρὸς εὐτυχή διαβίωσιν καὶ εὐτεκνίαν, χρησιμοποιοῦνται πρὸς τοῦτο ἰδίᾳ τὸ ὑνί, εἶτα ἡ ζεύγλη, ὁ πέλεκυς, ἡ σκαπάνη, ἡ ἀξίνη κ. ἄ. Οὕτως, ὅταν τὸ πρῶτον δοθῆ ὁ λόγος, ὅστις ἐπικυρώνει τὴν ἐπελθοῦσαν συμφωνίαν διὰ τὸ γάμον, φέρεται εἰς Χίον (Ἀρμόλια) εἰς τὴν μελλόνυμφον ἀξίνη ἢ σκαπάνη νὰ τὴν διασκελίση διὰ νὰ εἶναι σιδερένια⁶, εἰς δὲ τὸν γαμβρὸν « νὶ ἀπ' τ' ἀλέτρι » (Λῆμνος)⁷.

¹ Βλ. *Arm. Delatte*, Δ. Α., σ. 14, 473-474 (τέλ. 16 ἀρχ. 17, 18 αἰ.), 407 (15 αἰ.).

² Βλ. *Arm. Delatte*, ἐνθ' ἄν., σ. 408 (15 αἰ.), σ. 474 (τέλ. 16 ἀρχ. 17 αἰ.).

³ Βλ. *Arm. Delatte*, ἐνθ' ἄν., σ. 12. « Πῶς νὰ κάμης τὸν μαχαῖριν τῆς τέχνης. Ὅταν μέλλης νὰ κάμης τὸ μαχαῖριν... εὔρε μαχαῖριν... ὅπου νὰ ἐσκοτώσεν ἄνθρωπον καὶ κλέψῃ αὐτὸ καὶ δόσῃ το τοῦ χαλκῆα τοῦ ποιῆσαι μαχαῖριν, ἡμέραν τρίτην τοῦ Ἄρεως, ὥρα πρώτη καὶ μανίκωσον αὐτὸ ἀπὸ τράγου κέρατον μαῦρον ἢ μελανόν... αὐτὸ τὸ μαχαῖριν τὸ φύλαγε καὶ μὴν κόπτης τίποτε, μόνε κονδύλιν τῆς τέχνης, καὶ ἀλλοῦ ὅπου τὸ χρειάζεται ἡ τέχνη » (τέλ. 16 ἀρχ. 17 καὶ 18 αἰ.) βλ. καὶ ἐν σ. 406 (15 αἰ.).

⁴ *Arm. Delatte*, ἐνθ' ἄν., σ. 430. Πιβακτορομαντεία» (15 αἰ.), σ. 495. « Περὶ ὕγορομαντείας » (16-17 αἰ.), σ. 580 « ὄνουχομαντεία » (15 αἰ.), σ. 585 « κατοπτρομαντεία » (15 αἰ.), σ. 197 (19 αἰ.) καὶ σ. 517-518 « ὄνειρομαντεία » (16-17 αἰ.).

⁵ Βλ. εἰς Μεγάλ. Ἑλλ. Ἐγκυκλ., τόμ. 16, σ. 800.

⁶ Δ. Α., ἀρ. 2456, σ. 162-3 (συλλ. Ἄωνης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1962).

⁷ Δ. Α., ἀρ. 1160 Α, σ. 21 (συλλ. Γεωργ. Μέγα, 1938).

Κατὰ τὴν ἑβδομάδα τῆς προετοιμασίας τοῦ γάμου, εἰδικώτερον δὲ ὅτε παρασκευάζεται ἡ ζύμη διὰ τοὺς γαμηλίους ἄρτους, «τὸ ἀλεύρι μὲ τὸ νερὸ» (ἀμίλητο)¹ «τ' ἀνακατεύει» πολλαχοῦ παιδίον μὲ ζεύγλην (Λεύκη καὶ Διχείμαρρον Βοῖτου, περιφ. Ἑορδαίας, Γάβρος καὶ Λεύκη Καστορίας, Ζώνη Κοζάνης)² ἢ «μπράτιμος» (Ἅγιος Παντελεήμων Βεγορίτιδος Φλωρίνης)³, δέον δ' ἔτι ἡ ζεύγλη νὰ ἔχη κλαπῆ ὑπὸ νεάνιδος ἀμφιθαλοῦς, δηλ. ἐχούσης τοὺς γονεῖς τῆς ἐν ζωῇ (Ξινὸν Νερόν, Ἅγιος Παντελεήμων Φλωρίνης)⁴. Κατὰ τὸν στολισμὸν εἶτα τῆς νύμφης «κάτω ἀπὸ τὴν ψάθα ὅπου κάθεται...καὶ τὴν ἀλλάζουν, ἔχουν βαλμένο τὸ σιδερένιο λουρι τοῦ ἀλετριοῦ, γιὰ νὰ στεριώσῃ σὰν οὐ σίδηρος» (Μελίκη Βεροίας)⁵. Ὡσαύτως καὶ κατὰ τὴν ἐκκίνησιν τοῦ γαμβροῦ ἐκ τῆς οἰκίας του πρὸς παραλαβὴν τῆς νύμφης διὰ τὴν στέψιν εἰς Καβάσιλα καὶ Μελίκην Ἡμαθίας δίδεται εἰς αὐτὸν πέλεκυς, τὸν ὁποῖον ρίπτει οὗτος τρις πρὸς τὰ ὀπίσω «γιὰ νὰ διώξῃ τὰ δαιμόνια»⁶. Κατόπιν γίνεται τὸ «γαμπροφίλημα» μετὰ τὸ πέρας τοῦ ὁποῖου πατεῖ οὗτος «ὄνι γιὰ νὰ καθαλλικέψῃ τὸ ἄλογό του, βοηθούμενος ἀπὸ τὸν νοῦνο» (Μοναχίτιον Γρεβενῶν)⁷. Ὅτε δὲ ἡ γαμήλιος πομπὴ θὰ ἔχη φθάσει πρὸ τῆς οἰκίας τῆς νύμφης, ὁ παρὰ νυμφος πρὶν ἢ εἰσέλθῃ πλήττει τρις διὰ πελέκεως τὴν θύραν, λέγων «κόβω, κόβω». Οἱ παριστάμενοι ἐρωτοῦν «τί κόβεις;» Καὶ αὐτὸς ἀπαντᾷ: «κόβω, κόβω τὴν ἀστέρα τῆς νύμφης» (Γαυρολίμνη Ναυπακτίας)⁸.

¹ Λ. Α., ἀρ. 2506, σ. 3 (συλλ. Ζήση Καρακώστα, Λεύκη Καστορίας, 1962). Λ. Α., 2789, σ. 6 (συλλ. Μαιρὴς Λιάκου, Ἅγιος Παντελεήμων Βεγορίτιδος Φλωρίνης, 1963).

² Λ. Α., ἀρ. 2486, σ. 7 (συλλ. Ἀλεξ. Ἀδαμίδου, 1962). Λ. Α., ἀρ. 2502, σ. 49 (συλλ. Χρῖστ. Ἀγερίδου, Λαζάρ. Εὐγενίδου, Βασίλ. Φθενάκη, 1962). Λ. Α., ἀρ. 2508, σ. 8 (συλλ. Φωτ. Τσολάκη, 1962). Λ. Α., ἀρ. 2506, σ. 3 (συλλ. Ζήση Καρακώστα, 1962). Λ. Α., ἀρ. 2899, σ. 60 (συλλ. Ἄριστ. Μπακαῖμη, 1964).

³ Λ. Α., ἀρ. 2789, σ. 6 (συλλ. Μαρ. Λιάκου, 1963).

⁴ Λ. Α., ἀρ. 2785, σ. 39 (συλλ. Ἄριστ. Μαντρατζῆ, 1963). Λ. Α., ἀρ. 2789, σ. 6 (συλλ. Μαρ. Λιάκου, 1963).

⁵ Λ. Α., ἀρ. 2526, σ. 8 (συλλ. Θεοδ. Ἀλδάκου, 1962).

⁶ Λ. Α., ἀρ. 2548, σ. 11 (συλλ. Ἄνδρ. Καραγκούνη, 1962). Λ. Α., ἀρ. 2526, σ. 8 (συλλ. Θεοδ. Ἀλδάκου, 1962).

⁷ Λ. Α., ἀρ. 2727, σ. 40, Μοναχίτιον Γρεβενῶν 1962.

⁸ Λ. Α., ἀρ. 2435, σ. 38 (συλλ. Εὐφροσ. Καλαβρουζιώτου, 1961). Τὸ ἔθιμον τοῦτο λαμβάνει χώραν καὶ κατόπιν μετὰ τὴν στέψιν κατὰ τὴν εἴσοδον τῆς νεονύμφου εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ συζύγου τῆς. Ὁ γαμβρὸς τότε σταυρώνει μὲ μαχαίρι τὸ ὑπέρθυρον (βλ. Γ. Ἀ. Μέγα, ἔνθ' ἀν., σ. 155), ἐν συνεχείᾳ δὲ λαμβάνων πέλεκυν κτυπᾷ δι' αὐτοῦ τρις εἰς τὸ κατώφλιον λέγων «κόβω». Εἰς ἐρώτησιν ὑπ' ἄλλων «τί κόβεις», ἀπαντᾷ «κόβω τὸν ἀστέρα τ'ς νύμφης» (βλ. Λ. Α., ἀρ. 1542, σ. 441). Ἡ μαγικοῦ χαρακτῆρος πράξις αὕτη ἐνεργεῖται ἀλλαγῶν ὡς εἰς Κεφαλόβρυσον, Ἀκαρνανίαν καὶ Μύτικαν Πρεβέζης ὑπὸ τῆς νύμφης ἢ ὑπὸ δύο γυναικῶν

Κατὰ τὴν εἴσοδον ἔπειτα τοῦ γαμβροῦ εἰς τὴν οἰκίαν τῆς νύμφης ἢ μήτηρ αὐτῆς τοῦ προσφέρει ἐπὶ ὕνιου «ἐμβατικά μετὰ θυμιάματος»¹, διὰ νὰ ἀποτρέψῃ τὸ κακόν, κατὰ δὲ τὴν ἔξοδόν του διὰ τὴν στέψιν δίδεται εἰς αὐτὸν πέλεκυς, τὸν ὁποῖον ρίπτει τρίς πρὸς τὰ ὀπίσω «γιά ν' ἀφήνῃ τὸ ἀνδρογόγυνο ἀπὸ 'δῶ καὶ μπρὸς πίσω του κάθε ἐμπόδιο τῆς ζωῆς» καὶ «γιά νὰ εἶναι σιδερένιο», «νὰ φύγουν τὰ κακὰ καὶ νὰ προκόψουν» οἱ μελλονύμφοι (Καμποχώριον, Ἄγκαθιά, Νησίον, Μελίκη Ἡμαθίας)². Τὸ αὐτὸ κάμνει καὶ ἡ νύμφη «γιά νὰ 'ναι σιδερένια» (Σταυρὸς Ἡμαθίας)³. Ἐπίσης πρὸς τὸν ἴδιον σκοπὸν κατὰ τὴν ἀμέσως ἀνάβασίν της ἐπὶ ἀλόγου «τὴ βάζουν καὶ πατάει πάνω σὲ ἓνα ταγάρι (=μέτρο μετρήσεως σιτηρῶν) καὶ σὲ ἓνα ὕνι». Τοῦ ταγαριοῦ γίνεται χρῆσις διὰ νὰ ἀποκτήσῃ πλοῦτον, τοῦ δὲ ὕνιου, ὡς λέγεται, «γιά νὰ εἶναι γερῆ σὰν τὸ σίδηρο» (Τρανόβαλτον Κοζάνης)⁴.

Μετὰ τὴν στέψιν τοῦ ζεΐγου, κατ' ἔθιμον τὸ ὁποῖον ἀπαντᾷ εἰς πλείστους τόπους, τίθεται ὕνιον⁵ ἢ «τὰ λούρα τοῦ ζευγαριοῦ» (Κουμάσα, Ψυχρόν, Ἀπομαρ-

(βλ. Κ. Ἀ. Ρωμαιοῦ, ἐνθ' ἄν., σ. 357· πρβλ. καὶ Λαογρ., τόμ. Α', (1909), σ. 316). Αὐταὶ ἀλλαγῶν, ὡς εἰς Καμαρινὰν Σουλίου (Κ. Α. Ρωμαιοῦ, ἐνθ' ἄν., σ. 357), «κόβουν ἓνα ἄχιερο στὸ ἀνώφλι μ' ἓνα τσεκούρι». Εἰς Περιβόλια Ὀλυμπίας γίνεται χρῆσις «σιδερικοῦ» διὰ τὴν κατάπαισιν τῶν «ὑστεροπόνων» τῆς λεχοῦς· «παίρνουν τὸ ἀκλούθι δυὸ γυναῖκες καὶ τὸ πηγαίνουν στὴν κασόπορτα» ὅπου εἰς τὴν ἐρώτησιν τῆς μιᾶς τί κόβει, ἀπαντᾷ ἢ ἄλλη: «τοὺς ὑστερους» (Λ. Α., ἀρ. 2418, σ. 152 (συλλ. Ἀναστ. Κοπανᾶ, 1962).

¹ Βλ. Ἐμμ. Μανολακάκη, Καρπαθιακά, ἐν Ἀθήναις 1896, σ. 119. Κ. Ἀ. Ρωμαιοῦ, Τὸ ὕνι κατὰ τὸν γάμον, Λαογρ., τόμ. 7 (1923), σ. 348.

² Λ. Α., ἀρ. 2550, σ. 8 (συλλ. Γεωργ. Καλιῶ, 1962). Λ. Α., ἀρ. 2520, σ. 8 (συλλ. Κωνσταντίνου Μαγαλιῶ 1962). Λ. Α., ἀρ. 2556, σ. 5 (συλλ. Αἰκατ. Βαμβούδη, 1962). Λ. Α., ἀρ. 2516, σ. 6 (συλλ. Ἐμμας Ἀλεξανδρίδου, 1962). Λ. Α., ἀρ. 2526, σ. 10 (συλλ. Θεοδ. Ἀλδάκου, 1962).

³ Λ. Α., ἀρ. 2527, σ. 4 (συλλ. Ἐλένης Γκόγκου, 1962).

⁴ Λ. Α., ἀρ. 2462, σ. 5 (συλλ. Σπυρ. Στεφανίδου, 1962). Βλ. περὶ τῆς συμβολικῆς σημασίας τοῦ ὕνιου εἰς τὸν γάμον, εἰς Κ. Ἀ. Ρωμαιοῦ, ἐνθ' ἄν., σ. 353 κ.ά.

⁵ Βλ. Κ. Ἀ. Ρωμαιοῦ, Τὸ ὕνι κατὰ τὸν γάμον, ἐνθ' ἄν., σ. 347, 353. Π. Φουρίκη, Γάμοι καὶ γαμήλια σύμβολα ἐν Σαλαμῖνι, Λαογρ., τόμ. 9 (1926), σ. 540. Παύλ. Βλαστοῦ, Ὁ γάμος ἐν Κρήτῃ, ἐν Ἀθήναις 1893, σ. 92. Γ. Ἀ. Μέγα, Ζητ. Ἑλλ. Λαογρ., Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ., ἔτ. Β' (1940), σ. 155 (=ἀνάτ., τευχ. 1, σ. 91). Ν. Γ. Πολίτου, Λ. Σ., τόμ. Γ', σ. 294 Ἀθ. Μπούτουρα, Προλήψεις τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ ἐρμηνεῖα αὐτῶν, ἐν Ἀθήναις 1931, σ. 51. Λ. Α., ἀρ. 2762, σ. 23, 86 (συλλ. Γεωργ. Αἰκατερινίδου, Κορμιστά, Μικρὸ Σούλι Σερρῶν 1963). Λ. Α., ἀρ. 2761, σ. 393, 365 (συλλ. Γεωργ. Αἰκατερινίδου, Λευκοθέα, Ἀγριανή 1963). Λ. Α., ἀρ. 2844, σ. 29 (συλλ. Παύλου Ἀντωνιοῦδάκη, Ἀκτοῦντα Ἀρδάκτου Ἁγίου Βασιλείου Κρήτης, 1964). Λ. Α., ἀρ. 2613, σ. 3 (συλλ. Ἰωάνν. Στάμου, Πριόνια Γρεβενῶν 1962). Λ. Α., ἀρ. 2767, σ. 223 (συλλ. Ἀννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, Ἀνατολὴ Ἀγιάς 1963).

μά, Φουρνοφάραγγον Κρήτης)¹ ἢ πέλεκυς², ἀξίνη³, σκαπάνη⁴ εἰς τὸν οὐδὸν τῆς θύρας τῆς οἰκίας τοῦ γαμβροῦ, ὅπως ἡ νύμφη, εἰσερχομένη, πατήσῃ ἐπ' αὐτοῦ, οὕτω δὲ καταστῆ σιδερένια. Τὸ ὑνίον τοῦτο ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔχει πατήσῃ ἢ νεόνυμφος ἀναρτᾶται ὅπισθεν τῆς θύρας ὡς συντελεστικὸν τῆς προκοπῆς ἐν γένει τοῦ ζεύγους⁵.

Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην ἡ νύμφη ἐν Λευκάδι οὐ μόνον πατεῖ ἐπὶ ὑνίου, ἀλλὰ πρέπει αὕτη νὰ διέλθῃ καὶ διὰ μέσου μεγάλου στεφάνου ἐκ λευκοσιδήρου⁶, ὡς ἐπίσης καὶ διὰ δύο πελέκων ἢ μαχαιριῶν, φερομένων ὑπὸ δύο νέων. Ἄλλαχού ὡς εἰς Μεγαλόπολιν λαμβάνει αὕτη εἰς χεῖρας ἐντὸς σάκκου ὑνὶ καὶ δρέπανον⁷ εἰς τὴν Ἀρκαδίαν ἀναρτοῦν ἐπὶ τῶν ὄμων τῆς νύμφης τοὺς ἱμάντας διὰ

Λ. Α., ἀρ. 2761, σ. 267 (συλλ. Γεωργ. Αἰκατερινίδου, Νέον Σούλι Σερρών 1963). Λ. Α., ἀρ. 2851, σ. 17 (συλλ. Ἐμμ. Καραμανωλάκη, Ἄμουργέλλαι Μονοφατισίου 1964). Λ. Α., ἀρ. 2857, σ. 22 (συλλ. Γεωργ. Κονταξάκη, Φουρνοφάραγγον Μονοφατισίου Κρήτης 1963).

¹ Λ. Α., ἀρ. 2858, σ. 46 (συλλ. Ἐ. Κογκάκη, 1964). Λ. Α., ἀρ. 2860, σ. 34 (συλλ. Μαργ. Χαλαμπαλάκη, 1964). Λ. Α., ἀρ. 2818, σ. 12 (συλλ. Γρηγ. Χρυσοῦ, 1964). Λ. Α., ἀρ. 2857, σ. 22 (συλλ. Γεωργ. Κονταξάκη, 1963).

² Βλ. Χαρ. Λώδου, Τὸ χωρίον Πύθιον καὶ τὰ ἔθιμά του, Ἀνασυγκρότησις, ἔτ. Β' (1955), ἀρ. 3-4 (15-16), σ. 50. Λ. Α., ἀρ. 2744, σ. 91 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, Γιάλτρα Εὐβοίας 1963). Λ. Α., ἀρ. 2745, σ. 220 καὶ 269 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, Πολύλοφος Εὐβοίας 1963). Λ. Α., ἀρ. 2443, σ. 20 (συλλ. Κωνσταντίνου Βραχινᾶ, Καλύβια Ἐλασσόνας 1962). Λ. Α., ἀρ. 1977, σ. 9 (συλλ. Ἐλισάβετ Παπαφίλιππου, Πύθιον Ἐλασσόνας 1952). Εἰς Περίστασιον Θράκης ἵσταται τότε ἡ πενθερά τῆς νεόνυμφου κατὰ τὴν εἴσοδον φέρουσα εἰς τὴν μίαν χεῖρα χαλινὸν καὶ ἄρτον, εἰς δὲ τὴν ἑτέραν πέλεκυν (βλ. Γ. Ἀ. Μέγαν, ἐν Ἐπετ. Λαογρ. Ἄρχ., τόμ. 2 (1940), σ. 153).

³ Βλ. Κ. Κανελλάκη, Χιακὰ Ἀνάλεκτα, ἐν Ἀθήναις 1890, σ. 140,3. Κ. Ἀ. Ρωμαῖον, ἐνθ' ἄν., σ. 354. Λ. Α., ἀρ. 2457, σ. 119 καὶ 126 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, Πυργί, Καλαμωτὴ Χίου 1962). Εἰς τὸ Ἄλμαλὶ τῶν Μαλγάρων ἡ ἀξίνη ἐπὶ τῆς ὁποίας πατοῦν τίθεται ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον (βλ. Κ. Ἀ. Ρωμαῖον, ἐνθ' ἄν., σ. 353).

⁴ Βλ. Κ. Ἀ. Ρωμαῖον, ἐνθ' ἄν., σ. 353.

⁵ Βλ. Σ. Ἀγανωστοπούλου, Λαογραφ. Ρούμελης, Ἀθήναι 1956, σ. 47. Λ. Α., ἀρ. 2813, σ. 8 (συλλ. Ἠλία Ἀγγελιδάκη, Φανερωμένη Γόρτυνος Κρήτης 1963). Εἰς Μελίκην Ἡμαθίας ἡ νύμφη εἰσερχομένη ψάχνει νὰ εὔρῃ τὸ ὑνίον τὸ ὁποῖον εἶναι κρυμμένον ὅπισθεν τῆς θύρας (Λ. Α., ἀρ. 2526, σ. 12 (συλλ. Θεοδ. Ἀλδάκου, 1962). Εἰς τοὺς Βλαχοφόνους εἰς Πίνδον ἡ νεόνυμφος πατεῖ ἐπὶ ὑνίου καὶ πελέκεως τοποθετημένων εἰς σχῆμα σταυροῦ. Βλ. Β. Βήκα, Ὁ γάμος παρὰ τοῖς βλαχοφόνους, Λαογρ., τόμ. 4 (1913), σ. 555).

⁶ Βλ. Ἐδστ. Γ. Πολίτου, Ὁ γάμος ἐν Λευκάδι, Λαογρ. τόμ. 1 (1909), σ. 316.

⁷ Ν. Γ. Πολίτου, ΔΣ., Γ', σ. 294, 3.

τῶν ὁποίων δένονται αἱ ζευγαί διὰ τὴν ζευξίν ὑπὸ τοῦ γαμβροῦ τῶν ἀροτήρων βοῶν, δίδεται δὲ εἰς τὰς χεῖρας αὐτῆς τὸ ἄροτρον¹.

β') Γεωργικὰ ἐργαλεῖα ἀπαντῶνται ἐν χροῆσει καὶ εἰς ἐθιμικὰς πράξεις κατὰ τὴν γέννησιν. Οὕτως εἰς τὴν ἐπίτοκον πρὸς διευκόλυνσιν τοῦ τοκετοῦ «παίρνομε ἓνα δριπᾶν' κὶ φτειάνουμι στὴ γῆς τρεῖς γραμμῆς κ' ὕστερα πιρνάει ἢ φουρτουμένη ἀπὸ πάν' τρεῖς φουρῆς σταυρωτά· σὶς γραμμῆς αὐτῆς ρίχνουμε νερὸ προτοῦ νὰ πιάσ' ἢ φουρτουμέν'... γιὰ νὰ φύγη τὸ μικρὸ γρηγορώτερα»². Κατόπιν, μετὰ τὸν τοκετόν, «παίρνει ἢ μαμμὴ τὸ σάρωμα καὶ ἓνα σκεπάρι καὶ φωνάζει τὴ λεχῶνα» τρεῖς. Εἰς ἑκάστην κλῆσιν αὐτῆς «βαρεῖ μὲ τὸ σκεπάρι πάνω στὸ σάρωμα γιὰ νὰ φύγουν τὰ νεραϊδικὰ καὶ στερνὰ θὰ ῥοθῇ ὁ παπᾶς γιὰ εὐκῆς»³.

Πολλαχοῦ ὡς εἰς τοὺς Ἑλληνας τῆς Μεσημβρίας⁴, ἐτίθετο παλαιότερον ὑνὶ ἢ καὶ δρέπανον (Σιτοχώριον, Ἄγριανὴ καὶ Καλλιθέα Δράμας)⁵ ὄπισθεν τῆς θύρας ἢ ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον τῆς λεχοῦς πρὸς ἀπόκρουσιν κακοῦ, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ βλάβῃ τὸ βρέφος ἢ τὴν λεχῶν μέχρι τοῦ καθαρμοῦ της. «Ὅποιος ἔμπη μέσα... νὰ ᾄῃ τὴ λεχῶ», δέον νὰ διασκελίσῃ σάρωθρον καὶ ἀξίνην «γιὰ νὰ μὴν ἔμπη μέσα ὄξωποδίτης (Νάξος)⁶. Μετὰ τὴν λοῦσιν τοῦ βρέφους, ἢ μαῖα, φέρουσα τσεκούρι, ὀδηγεῖ τὴν λεχῶν μετὰ τοῦ βρέφους ἔξω τῆς οἰκίας. Ἐκεῖ ἢ λεχῶ λαμβάνει εἰς χεῖρας λεπτὰ ξύλα, εἶτα δὲ ἐπανέρχεται ἐντὸς τοῦ οἴκου, ἀφοῦ πρῶτον ἀπαντήσῃ τρεῖς ἔξωθεν εἰς τὴν ἤδη εἰσελθοῦσαν μαῖαν, ὅτι εὐρίσκεται ἔξω «μὲ τὸν Χριστό, μὲ τὴν Παναγία καὶ μὲ τὸ μωρό». Ἡ λεχῶ κατόπιν ἀπορρίπτει τὰ ξύλα, τὰ ὁποῖα φέρει εἰς χεῖρας ἐπὶ πτύου, εἶτα δὲ ἢ μαῖα, λαμβάνουσα τὸ τσεκούρι, κτυπᾷ σταυρωτὰ τρεῖς ἐπὶ τῶν ξύλων καὶ ἐν συνεχείᾳ θέτει πῦρ εἰς κομισθέντα ἐπὶ τούτῳ φρύγανα. Τὸ κτύπημα σταυρωτὰ μὲ τὸ τσεκούρι ἔχει σκοπὸν τὴν ἀποδιώξιν τοῦ διαβόλου⁷. Μὲ ἀπελαστικὴν τοῦ κακοῦ σημασίαν ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς σκλη-

¹ Βλ. Κ. Ἀ. Ρωμαῖον, ἔνθ' ἀν., σ. 353, Γ. Ἀ. Μέγα, Ζητήμ. Ἑλλ. Λαογρ., Ἑπετ. τοῦ Λαογρ. Ἀρχ., ἔτ. Β' (1940), σ. 155 (ἀνατ. τεύχ. 1, σ. 91).

² Λ. Α., ἀρ. 2780, σ. 113 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, Βατσουνιά Καρδίτσης 1963). Εἰς Σιταριάδιν Φλωρίνης κόπτουν τὸν ὀμφαλὸν τοῦ βρέφους μὲ δρέπανον «γιὰ νὰ γίνῃ τὸ παιδί καλὸς θεριστὴς σὰν μεγαλώσῃ». Λ. Α., ἀρ. 2787, σ. 7 (συλλ. Προκοπίου Παπανούση 1963).

³ Λ. Α., ἀρ. 1566, σ. 11 (συλλ. Μαγδ. Τσάκωνα, Μανιάκι 1944).

⁴ Λ. Α., ἀρ. 1104 Γ, σ. 31 (συλλ. Γεωργ. Μέγα, 1937).

⁵ Λ. Α., ἀρ. 2763, σ. 117 (συλλ. Γεωργ. Αἰκατερινίδου, 1963). Λ. Α., ἀρ. 2761, σ. 367 (συλλ. Γεωργ. Αἰκατερινίδου, 1963). Λ. Α., ἀρ. 2895, σ. 99 (συλλ. Γεωργ. Αἰκατερινίδου, 1964).

⁶ Λ. Α., ἀρ. 2303, σ. 284 (συλλ. Στεφ. Ἡμέλλου, Δανακὸς Νάξου 1959).

⁷ Λ. Α., ἀρ. 2584, σ. 6-7 (συλλ. Κυριακ. Μορφοπούλου, Ἐπισκοπὴ Ναούσης 1962).

ρότητος τοῦ μετάλλου, ἡ ὁποία κατὰ τὴν μαγικὴν ἀντίληψιν δύναται νὰ μεταδοθῆ ἔξ ἐπαφῆς, τοποθετεῖται ὑνίον, ἵνα πατήσῃ ἐπ' αὐτοῦ ἢ λεχώ, ὅταν πρόκειται νὰ ἐγερωθῆ τὸ πρῶτον ἐκ τῆς κλίνης τῆς «γιά νὰ γίν' σιδερένια»¹.

Μετὰ τὴν τέλει τῆς βαπτίσεως ὁ ἀνάδοχος, ἔχων τὸν πόδα ἐπὶ ἀξίνης², παραδίδει τὸ βρέφος εἰς τὴν μητέρα του, ἡ ὁποία πατεῖ ἐπὶ ὑνίου κεκαλυμμένον δι' ὑφάσματος (Αἶνος, Κεσάνη Θοράκης)³. Ἀλλαχοῦ, ὡς εἰς Κάρπαθον, κατὰ τὴν παραλαβὴν τοῦ νεοφωτιστοῦ ὑπὸ τῆς μητρὸς ἰσταμένης εἰς τὴν θύραν τῆς οἰκίας, ἔχει τοποθετηθῆ ἐκεῖ ὑνίον μετὰ θυμιάματος⁴. Ἐκ τῆς χρήσεως ταύτης τοῦ ὑνίου προῆλθεν εἶτα κατ' ἐπέκτασιν καὶ ἡ πρὸς τεκνοποιεῖαν ἐπὶ στείρων γυναικῶν, ἀρρενογονίαν ἢ καὶ ἀντιθέτως (Λευκάς)⁵.

Ὁ θεριστὴς προτοῦ ἀρχίσῃ τὸν θερισμὸν φέρει περὶ τὴν ὄσφύν του τρις ἀπὸ δεξιῶν πρὸς τὰ ἀριστερὰ τὸ δρέπανον «γιά νὰ γίνῃ σιδερένια ἢ μέση του», οὕτω δὲ νὰ μὴ αἰσθάνεται κάματον⁶.

Κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἐνάρξεως τοῦ θέρους οἱ θερισταὶ ἐπιστρέφοντες εἰς τὴν οἰκίαν των κατὰ τὸ ἐσπέρας «περνοῦν τὰ παιδιὰ κάτω ἀπὸ τὰ δρεπάνια τους γιά νὰ μὴ τὰ μαυρίσῃ ὁ ἥλιος» (Γαλάτεια Κοζάνης)⁷.

Ὁμοίως κάτωθεν τοῦ τόξου, τοῦ σχηματιζομένου ὑπὸ τοῦ δρεπάνου, ὅταν καρφωθῆ ἢ αἰχμῆ του ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, περνοῦν καὶ τὰ μικρὰ ὀρνίθια (κλωσσοπούλια) τὰ ἐκκωλαπτόμενα κατὰ τὸν «Θεριστὴ» (=Ἰούνιον) διὰ νὰ «μὴ φοφήσουν» (Κορώνη Πυλίας)⁸. Ἐπίσης χρῆσις τοῦ δρεπάνου γίνεται καὶ πρὸς ἀπαλλαγὴν ἐκ νόσου. Οὕτως ἐπὶ πόνου εἰς τὴν κοιλίαν σταυρῶνεται εἰς Πύθιον Ἐλασσόνος ὁ πά-

¹ Λ.Α., ἀρ. 2780, σ. 117 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, Βατσουνιά Καρδίτσῃς 1963). Ἐναφέρεται μάλιστα καὶ σχετικὸς διάλογος μεταξὺ μαίας καὶ λεχοῦς — «Τί πατεῖς,» — «Σιδερο» — «Σιδερένια νὰν εἶσαι σὺ καὶ τὸ παιδί σ'». Βλ. † Καλλ. Χουρμουζιάδου, Τὸ παιδίον εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐπαρχίαν Μετρῶν καὶ Ἀθύρων τῆς Ἀνατολικῆς Θοράκης, Ἀρχ. Θρακ. Θεσ., τόμ. 7, (1940-41), σ. 73.

² Λ.Α. ἀρ. 151, σ. 24 (συλλ. Ν. Κωνσταντινίδου, Ἀλμαλι Μαλγάρων).

³ Λ.Α., ἀρ. 140, σ. 264 (συλλ. Σ. Μανασσείδου, 1882). Βλ. Γ. Ἀ. Μέγαν εἰς Ἐπετηρ. Λαογρ. Ἀρχ., Α' (1939), σ. 138.

⁴ Λ.Α., ἀρ. 221, σ. 37 (συλλ. Ἐμμ. Μανωλακάκη, Κάρπαθος 1893).

⁵ Βλ. Κ. Ἀ. Ρωμαιοῦ, ἔνθ' ἀν., σ. 349-350 «ξυπόλυτη παταεὶ στὰ δυὸ ὑνάκια στὴν πόρτα τῆς ἐκκλησιᾶς .. Αὐτεῖνο εἶν' ἀδιάλεχτο (ἀλάθητον). Τὸ παιδί πού θά 'ρθῇ θά 'ν' ἀρσενικό. Ἄλλες πάλε στέρφες ἐκάμαν παιδιὰ μὲ τὰ ὑνάκια». (Αὐτόθι, σ. 350 βλ. καὶ εἰς 352).

⁶ Λ.Α., ἀρ. 662, σ. 27 (συλλ. Δ. Τσίριμπα, Ἀρκαδία 1919).

⁷ Λ.Α., ἀρ. 2737, σ. 28 (συλλ. Πέτρ. Ἀνανιάδη 1960, πρόσφ. ἔξ Ἀνατ. Θοράκης).

⁸ Λ.Α., ἀρ. 1159 Α, σ. 36 (συλλ. Γ. Ταρσοῦλη, 1938).

σχων με λέλέκ' (=είδος δρεπάνου)¹, βρέφος δὲ τὸ ὁποῖον «καρδιοπονάει» τοποθετεῖται πλησίον τοῦ δρεπάνου².

Τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἁγίου Βασιλείου μετὰ τὸ κόψιμον τῆς πίττας «βγάλλουν τότε τὰ βόδια ἔξω στὸ πλάτωμα, νὰ τὰ βάλουν νὰ πρωτοπατήσουν πάνω σὲ σίδηρο, στὸν κασμᾶ συνήθως, γιὰ νὰ εἶναι γερά καὶ σιδερένια ὅλο τὸ χρόνο» (Σκῦρος)³. Οἱ ποιμένες «ὅταν θὰ πρωτοβάλουν τὰ γαλάρια στὸ γαλαρομάντρι, βάνουν τσεκούρι στὴν πόρτα γιὰ νὰ δρασκελήσουν τὰ πρόβατα καὶ στεριωθοῦνε»⁴ δηλ. «νὰ γίνουν γερά σὰν τὸ σίδηρο»⁵.

Εἰς τοὺς Ἑλληνας τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης ὑπῆρχε παλαιότερον τὸ ἔθιμον τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων ἢ οἰκοκυρὰ νὰ λαμβάνη ὕνιον μετὰ τὴν παρασκευὴν τῶν ἔδεσμάτων. Δι' αὐτοῦ «θύμιαζε πρῶτα τὰ φαγιά, ὕστερα ὄλους, κατόπι τὴν κάμαρα, τὸ σπίτι, ὕστερονὰ θύμιαζε τὰ ζῶα κι ἄφινε τὸ ὕνι πάνω στὸ τραπέζι» (Καστανιές)⁶. Τὸ ἑσπέρας τῆς ἰδίας ἡμέρας τοποθετοῦν ἀλλαγῶν «τὸ ὕνι στὴ φωτιά»· ἐκεῖ παραμένει ἐπὶ ὀκτῶ ἡμέρας, τὴν ἡμέραν δὲ τῶν Φώτων τὸ μεταφέρουν «στὴ βρῦσι καὶ τὸ βρέχουν· κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐπιτυχαίνουσι τὰ σπαρτά των» (Χρυσὴ Καστορίας)⁷.

Εἰς τὸ καίμενον ἐπιφθῆς πρὸς θεραπείαν τῆς παθήσεως τοῦ σπληνὸς παραγγέλλεται ἡ χρῆσις «μανάρας» (=τσεκουριοῦ) πρὸς ἀποκοπὴν τοῦ κακοῦ σπληνός⁸, εἰς ἑτέραν δὲ ἐπιφθῆν ἐπὶ νοσήματος τῶν ὀφθαλμῶν ἀναφέρονται ὁμοίως «ἐννιά τσεκούρια, ἐννιά κλαδευτήρια, ἐννιά μαχαίρια μαυρομάνικα»⁹.

Ἐπὶ ἐπιφθῆς κατὰ τοῦ «στρόφου» τῶν ζῴων γίνεται χρῆσις μεταξὺ ἄλλων καὶ κλαδευτηριοῦ¹⁰.

¹ Λ.Α., ἀρ. 2766, σ. 403-404 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, Πύθιον Ἐλασσόνας 1963).

² Λ.Α., ἀρ. 1665 Α, σ. 10 (συλλ. Δ. Οἰκονομίδου, προσφ. ἐκ Β. Ἡπείρου 1951).

³ Βλ. Ν. Πέριδικα, Σκῦρος, τόμ. 1, Ἀθήναι 1940, σ. 129.

⁴ Βλ. Δ. Λουκοπούλου, Ποιμενικά τῆς Ρούμελης, Ἀθήναι 1930, σ. 206, 20.

⁵ Λ.Α., ἀρ. 2520, σ. 11 (συλλ. Κωσταντίνου Μαγαλιῶ, Ἀγκασθιά Ἡμαθίας 1962). Λ.Α., ἀρ. 2897, σ. 222 (συλλ. Εὐδοτ. Χατζηπαναγιώτου, Χρήστ. Δεληοτζάκη, Ὀλγα Κοκκίνη, Εὐαγγ. Φουρλάκη, Ἰβήρα Βισαλτίας 1964).

⁶ Βλ. Ἑλπ. Σταμούλη-Σαραντῆ, Ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴ Θράκη, τόμ. Α', Ἀθήναι 1956, σ. 130.

⁷ Λ.Α., ἀρ. 2459, σ. 147 (συλλ. Δημ. Δήμου, 1962).

⁸ Βλ. Σπ. Γ. Βαρδάκη, Κρητικαὶ ἐπιφθῆαι, Λαογρ., τόμ. 9 (1626), σ. 243.

⁹ Λ.Α., ἀρ. 52, σ. 25-26 (συλλ. Ἄνδρ. Μαρούλη, Μεσολόγγιον 1919).

¹⁰ Λ.Α., ἀρ. 869, σ. 141 (συλλ. Δ. Λουκοπούλου, 1902). Δ. Λουκοπούλου, Συναγωγὴ ἐπιφθῶν καὶ καταδέσμων, Λαογρ. τόμ. Δ' (1912-1913), σ. 40. Ἐπίσης καὶ εἰς μαγικὰς περιαρώσεις χωρίων πρὸς ἀπόκρουσιν λοιμικῶν νόσων μεταχειρίζονται χρυσοῦν ὕνιον μετὰ ἑτάλητρα

Πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ κεραινοῦ «τ'νάζουν ὄξ' ἀπ' τὸ σπίτ'... νὶ πὸὺ ζευγα-
ορίζουν»¹ ἢ κάμνουν διὰ πελέκεως σταυρὸν ἐπὶ δένδρου². Πρὸς διάσωσιν τῆς γεωρ-
γικῆς παραγωγῆς ἐκ τοῦ παγετοῦ ἐτίθετο παλαιότερον «στὴ γωνιά τὸ ἄλετροσί-
δερο»³, εἰς μαγικὴν δὲ ἐνέργειαν πρὸς πρόκλησιν βροχῆς ἀναφέρεται μετ' ἄλλων
καὶ ἡ χρῆσις ζεύγλης. Οὕτω «μιά ἀπὸ τὶς καλὲς γριῆς τοῦ χωριοῦ...κάρφωνε...δυσὸ
ζεύλες στὸ ποτάμι μετὰ ἀπὸ τὶς ἐνέργειες αὐτὲς ἔβροχε» (Ἄχλάδα Φλωρίνης)⁴.

Εἰς Κρήτην μετὰ τὸ πέρας τοῦ θερισμοῦ ἀνύπανδροι θεριστὰὶ ρίπτουν
«ψηλὰ τὸ δρεπάνι καὶ ἂν μὲν τοῦτο πέση στὴ γῆ καθέτως, θὰ παντρευθοῦν σύν-
τομα, ἂν πέση πλαγίως... μετὰ καιρὸ πολὺ» (Φουρονοφάραγον Μονοφατίου)⁵.
Ἐὰν τοῦτο «πέση δεξιά», σημαίνει ὅτι ὁ θεριστὴς θὰ «θερίση σὲ ξένο χωράφι»
καὶ ὅπου δρεπάνι πέση ἀριστερά, σημαίνει ὅτι «τελείωσε καὶ θὰ θερίση τοῦ
χρόνου» (Ἐπισκοπὴ Ναούσης)⁶.

Κατὰ δεισιδαίμονα δοξασίαν εἰς τὴν περιοχὴν Βοῖου (Παλαιόκαστρον) μετὰ
τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου δὲν δανερίζονται «σιδερικὰ» (ζυγί, ὕνι κ.λ.π.), «γιατὶ παθαίνουν
κακὸ τὰ ζῶα»⁷. «Τὴν Ἄσπροπέφτ' (=Πέμπτη τῆς Διακαινησίμου) δὲν βγάζουν
ὕνι οὔτε σκιάβουν, γιὰ μὴ πέφτ' χαλάζ'» (Ἀργιθέα Καρδίτσας)⁸. Ἐπὶ τριόδου δέ,
ἐὰν εὖρη τις ἐνδύμα ἢ ἄλλο τι, δὲν τὸ ἐγγίζει, διότι πιστεύεται ὅτι τὰ ἀντικείμενα
ταῦτα εἶναι «μαγεμένα κι ἀφημένα ἐπίτηδες ἐκεῖ», πρὸς ἀποδιώξιν δὲ τοῦ κακοῦ
πατοῦν ἐπὶ ὕνιου (Νεστόριον)⁹.

σιδερένια» καὶ «ἀσημένια». Λ. Α., ἀρ. 2447, σ. 32 (συλλ. Χαρ. Χατζῆ, Νεστόριον
1962). Λ. Α., ἀρ. 2459, σ. 42 (συλλ. Χαρ. Χατζῆ, Νεστόριον Καστορίας 1964). Λ. Α.,
ἀρ. 2750, σ. 58 (συλλ. Γ. Χαραζιά, Ροῦμελι 1963). Λ. Α., ἀρ. 2785, σ. 17 (συλλ. Ἄριστ.
Μαντρατζῆ, Ξινὸν Νερόν Φλωρίνης 1963). Γ. Ἄ. Μέγα, Παραδόσεις περὶ ἀσθενειῶν,
Λαογρ., τόμ. 7 (1923), σ. 474-475. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1904,
σ. 554, ἀρ. 907. Γ. Ἄ. Μέγα, Θυσία ταύρων καὶ κριῶν ἐν τῇ ΒΑ. Θράκῃ, Λαογρ., τόμ. 3
(1911), σ. 157, 1. Λ. Α., ἀρ. 1104 Γ, σ. 226 (συλλ. Γ. Ἄ. Μέγα, Μεσημβρία 1937).

¹ Λ. Α., ἀρ. 1160 Α, σ. 44 (συλλ. Γ. Μέγα, Ἀθήναις 1938).

² Λ. Α., ἀρ. 2651, σ. 2 (συλλ. Δημ. Βραζιώτη, Καλλονὴ Γρεβενῶν 1960).

³ Βλ. Ἐλπ. Σταμούλη-Σαραντῆ, Προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίες τῆς Θράκῃς, Λαογρ.,
τόμ. 14 (1952), σ. 180.

⁴ Λ. Α., ἀρ. 2786, σ. 43 (συλλ. Ἰωάνν. Φωτιάδου, 1963).

⁵ Λ. Α., ἀρ. 2857, σ. 7 (συλλ. Γεωργ. Κονταξάκη, 1963).

⁶ Λ. Α., ἀρ. 2584, σ. 3 (συλλ. Κυριακῆς Μορφοπούλου, 1962).

⁷ Λ. Α., ἀρ. 2490, σ. 16 (συλλ. Κωνσταντίνου Ζιωντάκη, 1962).

⁸ Λ. Α., ἀρ. 2780, σ. 91, 278 (συλλ. Ἄννης Ἰ Παπαμιχαήλ, 1963).

⁹ Λ. Α., ἀρ. 2447, σ. 32 (συλλ. Χαριλ. Χατζῆ, 1962).

Γ'. ΟΙΚΙΑΚΑ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ (ΕΡΓΑΛΕΙΑ, ΣΚΕΥΗ κ.ά.)

Ἐκ τῶν ἐν χρήσει ἀντικειμένων εἰς τὴν οἰκίαν ὁ πυροστάτης (πυροστιά), ἡ πυράγρα, ὁ λέβης κ.ἄ. ἀπαντῶνται καὶ ὡς ἀποτροπικὰ γενικῶς τοῦ κακοῦ. Οὕτω πρὸς κατάπανσιν ἢ ἀποτροπὴν ὄμβρου (Λεσινίτσα Δελβίνου, Χρυσὴ Καστορίας, Κλειστὸν Εὐρουτανίας, Νεστόριον Καστορίας, περ. Ἄσσου Πρεβέζης, Κρανέα Ἐλασσόνος, Λέσβος, Ἀδριανούπολις)¹, τυφῶνος (Αἰτωλία)², χαλάζης (Δαμασκηνέα Κοζάνης, περ. Φαναρίου Πρεβέζης, Μαυρέλιον Καλαμπάκας, Βατσουνιά Καρδίτσης, Ὀμαλὴ Βοῖου, Νεστόριον Κοζάνης, περ. Ἄσσου Πρεβέζης, Βογατσιὸν Δυτ. Μακεδονίας, Κρανέα Ἐλασσόνος, Ζαγόριον, Κόνιτσα, Ἄμπελοι Βισαλτίας, Κοκκινοπηλὸς Ἐλασσόνος, Ἀργιθέα καὶ Μαυρομμάτιον Καρδίτσης, Ἀχλάδα Φλωρίνης, Σισάνιον Μακεδονίας, Θράκη)³, εἶτα καὶ πρὸς φύλαξιν ἀπὸ κεραυνῶν (Δοξαράς Λαρίσης)⁴ ἀπορρίπτεται ἐν δεδομένη στιγμῇ εἰς τὴν αὐλὴν τῆς οἰκίας ἢ πυροστιά «τ' ἀνάποδα» ὑπὸ τοῦ νεωτέρου παιδὸς τῆς οἰκογενείας (Γαλατινὴ Κο-

¹ Λ.Α., ἀρ. 1665 Α', σ. 51 (συλλ. Δ. Οἰκονομίδου, 1951). Λ.Α., ἀρ. 2887, σ. 10 (συλλ. Ἄνδρ. Στεφοπούλου, 1964). Λ.Α., ἀρ. 2775, σ. 94 (συλλ. Ἡλ. Κ. Σαμαρά, 1963). Λ.Α., ἀρ. 2505, σ. 11 (συλλ. Γεωργ. Λιάππα, 1962). Λ.Α., ἀρ. 2739, σ. 63 (συλλ. Γεωργ. Κολιοῦ, 1963). Λ.Α., ἀρ. 2898, σ. 39 (συλλ. Κωνσταντίνου Δεληζῶνα, 1963-64). Λ.Α., ἀρ. 1146, σ. 333 (συλλ. Δ. Πουλάκη, 1924). Λ.Α., ἀρ. 34, σ. 132 (συλλ. Κ. Κουρτίδου καὶ Γ. Κωνσταντινίδου, 1891).

² Λ.Α., ἀρ. 916, 197 (συλλ. Δημ. Λουκοπούλου, 1928).

³ Λ.Α., ἀρ. 1103α, σ. 31 (συλλ. Ἰωάνν. Μπακάλη, 1937). Λ.Α., ἀρ. 2876, σ. 26 (συλλ. Ὀδ. Μπέτσου, 1964). Λ.Α., ἀρ. 916, σ. 197 (συλλ. Δημ. Λουκοπούλου, 1928). Ἀναστ. Δ. Καμπόση, εἰς περ. Ἱστορία - Λαογραφία τῆς περιφ. τοῦ νομοῦ Τρικάλων, τευχ. 2 (1962), σ. 139. Λ.Α., ἀρ. 2780, σ. 275 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1963). Λ.Α., ἀρ. 2494, σ. 36 (συλλ. Θεολ. Χασιώτη, 1962). Λ.Α., ἀρ. 2505, σ. 11 (συλλ. Γεωργ. Λιάππα, 1962). Λ.Α., ἀρ. 2739, σ. 63 (συλλ. Γεωργ. Κολιοῦ, 1963). Λ.Α., ἀρ. 1129β, σ. 13 (συλλ. Θ. Βράκα, 1937). Πέτρο. Ἰ. Ἀγγελεῖ, Νεστόριον μιὰ ἐθνικὴ ἐπαλξις τοῦ Γράμμου, Νεστόριον 1959, σ. 46. Λ.Α., ἀρ. 2898, σ. 39 (συλλ. Κωνσταντίνου Δεληζῶνα, 1963-64). Λ.Α., ἀρ. 1571, σ. 184 (συλλ. Δ. Παπαῖ, 1940). Λ.Α., ἀρ. 1908Γ, σ. 118 (συλλ. Δημ. Οἰκονομίδου, 1953). Λ.Α., 2897, σ. 78 (συλλ. Ἀθαν. Δρογαλά, Βασ. Ταμπάκη, Ἀθαν. Πατάκα, 1964). Λ.Α., ἀρ. 2766, σ. 433 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1963). Λ.Α., ἀρ. 2780, σ. 21, 185 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1963). Λ.Α., 2786, σ. 44 (συλλ. Ἰωάνν. Φωτιάδου, 1963). Λ.Α., ἀρ. 2482, σ. 14 (συλλ. Β. Μαροπούλου, Σκαλοχώριον Βοῖου 1962). Κ.Α. Ρωμαῖου, εἰς Μακεδ. Ἡμερ. (1934), σ. 115. Λ.Α., ἀρ. 169β, σ. 125, 5 (συλλ. Ἰωάνν. Ἀγακίδου, 1892), Δ. Λουκοπούλου, Σύμμ. λαογρ. ἐξ Αἰτωλίας, Λαογρ. τόμ. 12 (1938), σ. 21. Φ. Κουκουλέ, Μνεῖα δεισιδαιμονιῶν τινῶν καὶ μαγικῶν συνηθειῶν εἰς νομοκάνονας (ἀνάτ. ἀπὸ τιμ. τόμ. Ἀμίλλα Ἀλιβιζάτου), Ἀθῆναι 1958, σ. 8. Ἐλπ. Σταμούλη-Σαραντῆ, Ἀπὸ τὴν Ἀνατ. Θράκη, τόμ. 1, Ἀθῆναι 1956, σ. 172, Τῆς Αὐτῆς, Προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι τῆς Θράκης, Λαογρ., τόμ. 13, σ. 212.

⁴ Λ.Α., ἀρ. 2901, σ. 23 (συλλ. Ἰωάνν. Θεοδώρου, 1964).

ζάνης)¹, ἀφοῦ προηγουμένως ὁ πρᾶττων τοῦτο κάμη τρίς τὸν σταυρόν του καὶ ἐνῶ θὰ λέγη ἐκάστοτε «Ἄρατα ρήματα σὰ βουνὰ καὶ στ' ἄγρια λόγγα» (περ. Φαναρίου Πρεβέζης)². Ἐντὶ τῆς πυροστιᾶς εἰς ἄλλους τόπους γίνεται χρῆσις πρὸς τοῦτο πυράγρας (περ. Ἄσσου καὶ Φαναρίου Πρεβέζης)³, κρούονται δὲ καὶ οἱ κώδωνες τῶν ἐκκλησιῶν (Διαῖκος Γρεβενῶν, Καστανόφυτον Καστορίας, Ἄνω Ὀρεινὴ Σερρῶν)⁴, ἐνῶ συγχρόνως ὁ ἱερεὺς σταυρώνει «μὲ τὸ ἅγιον ποτήριον τὰ σύννεφα» (Νιγρίτα Βισαλτίας)⁵. Πρὸς ἐπίτευξιν μεταβολῆς τῆς μετεωρολογικῆς καταστάσεως ῥίπτονται εἰς Νίσυρον «τενεκέδες» εἰς τὴν θύραν, ἡ ὁποία εἶναι ἐστραμμένη «στὸ μέρος τοῦ καιροῦ»⁶ ἐπίσης γίνεται χρῆσις καὶ τῆς πυροστιᾶς (Δυτ. Θράκη, Νέα Βύσσα Ὀρεσιάδος)⁷ εἰς περιπτώσεις ἀνομβρίας. Τότε «γυρίζουν τὴν πυροστιὰ ἀνάποδα καὶ ἐπάνω βάνουν τέντζερη (μπακίρι) μὲ νερὸ γιὰ νὰ βράσῃ. Τὸ βρασμένο αὐτὸ νερὸ τὸ χύνουν στὸ σταυροδρομί». Ἐπὶ ἐκλείψεως τῆς σελήνης (Λέρος, Σύμη, Χάλκη)⁸ ὡς καὶ ἐπὶ τῆς τοῦ ἡλίου (Χάλκη)⁹ κρούονται οἱ κώδωνες τῶν ἐκκλησιῶν, «γ'διά», ἀλύσεις, «τενεκέδες» πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἐκ νέου ἐμφανίσεως αὐτῶν. Εἰς τὴν Βόρειον Ἑλλάδα διὰ τοῦ ἤχου τῶν ποιμενικῶν κωδῶνων (κυπριοκούδωνων), τοὺς ὁποίους φέρουν οἱ μεταμφιεζόμενοι κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Θεοφανίων, ἀποσκοπεῖται ἡ ἐκδίωξις τῶν καλικαντζάρων (Μορφοβούνιον Καρδίτσας)¹⁰. Ἡ τελευταία αὕτη σημασία τῶν κρότων, δηλ. τῆς ἐκδίωξεως δαιμονικῶν ὄντων, φαίνεται ὑπάρχουσα καὶ εἰς τὰ ἀνωτέρω ἔθιμα ἐπὶ ἐκλείψεως τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης.

Ἡ δοξασία αὕτη συνεχίζεται προφανῶς ἐκ τῆς Ἀρχαιότητος. Ὁ Λουκιανὸς (Φίλοψ. 15) μαρτυρεῖ ὅτι τὰ δαιμονικὰ φάσματα «ἦν ψόφον ἀκούση χαλκοῦ ἢ σιδήρου πέφευγε». Ἀργότερον κατὰ τὸν 4^{ον} αἰῶνα καὶ ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος (Migne, P. G. 38, 1001) ἀναφέρει ἐπὶ ἐκλείψεως τῆς σελήνης τὴν συνήθειαν τῆς

¹ Λ. Α., ἀρ. 2478, σ. 85 (συλλ. Κωνσταντίνου Βουζιανᾶ, 1962).

² Λ. Α., ἀρ. 2876, σ. 26 (συλλ. Ὁδ. Μπέτσου, 1964).

³ Λ. Α., ἀρ. 2739, σ. 63 (συλλ. Γεωργ. Κολιοῦ, 1963). Λ. Α., ἀρ. 2876, σ. 26 (συλλ. Ὁδ. Μπέτσου, 1964).

⁴ Λ. Α., ἀρ. 2610, σ. 12 (συλλ. Γεωργ. Δούβλη, 1962). Λ. Α., ἀρ. 1103, σ. 25 (συλλ. Ἰωάνν. Μπακάλη, 1937). Λ. Α., ἀρ. 2946, σ. 31 (συλλ. Γεωργ. Αἰκατερινίδου, 1965).

⁵ Λ. Α., ἀρ. 2897, σ. 327 (συλλ. Κωνστ. Καραγιάννη κ. ἄ., 1964).

⁶ Λ. Α., ἀρ. 1473, σ. 77.

⁷ Λ. Α., ἀρ. 2343, σ. 424 (συλλ. Δημ. Πετροπούλου, Σταυρ. Καρακάση, 1960).

⁸ Ν. Γ. Πολίτου, Ἡ σελήνη κατὰ τοὺς μύθους τοῦ λαοῦ, Λ. Σ., τόμ. Β', σ. 172. Λ. Α., ἀρ. 2279, σ. 43 (συλλ. Γ. Κ. Σπυριδάκη, 1958). Λ. Α., ἀρ. 2455, σ. 231 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1962). Λ. Α., ἀρ. 2892, σ. 108 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1964).

⁹ Λ. Α., ἀρ. 2892, σ. 229 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1964).

¹⁰ Λ. Α., ἀρ. 2945, σ. 49 (συλλ. Θωμᾶ Κυρίτη, 1965).

ἐπιζητήσεως τῆς ἐπαναφορᾶς αὐτῆς διὰ τῆς κρούσεως μετάλλων¹. Μεταγενεστέ-
ρωσ καὶ ὁ Ἰωάννης Τζέτζης (12 αἰ.) ἀναφέρει εἰς τὰ σχόλια του εἰς τὴν Λυκό-
φρονος Ἄλεξ. (I, 368, 77) ὅτι ὁ κύων «βαύξας λύει τὰ φάσματα, ὡς καὶ χαλκὸς
κροτηθεὶς εἰτέ τι τοιοῦτον».

Πλὴν τῶν περιπτώσεων τούτων καὶ πρὸς ἀποδίωξιν τῶν ὄφρων καὶ ἄλλων
ἐρπετῶν κρούονται πολλαχοῦ μετὰλλινα ἀντικείμενα (κώδωνες, ταψιά κ.ἄ.), ὡς εἰς
Λιθὶ Χίου τὴν προτεραίαν τῆς 1ης Μαρτίου², εἰς Μακεδονίαν (Βλάστη, περ. Ἑορ-
δαίας, Σισάνιον Βοΐου) καὶ Ἀκαρνανίαν τὴν 1ην Μαρτίου³, εἰς Φανάριον Πρεβέ-
ζης τὴν 24ην Μαρτίου⁴, εἰς Βατσουνιὰν Καρδίτης καὶ Κρανέαν Ἐλασσόνος τὴν
25ην Μαρτίου⁵, εἰς τινὰς δὲ τόπους τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ τῆς Θεσσαλίας τὴν
ἐορτὴν τοῦ Ἁγίου Μάρκου (25 Ἀπριλίου)⁶.

Μεταλλικὰ ἀντικείμενα οἰκιακῆς χρήσεως ἀπαντῶνται περαιτέρω εἰς μαγι-
κὰς καὶ δεισιδαίμονας πράξεις κατὰ τὴν γέννησιν. Ἐν Πύργῳ τῆς Ἡλείας, ἵνα ἡ
στεῖρα γυνὴ ἐπιτύχῃ τὴν ἀπόκτησιν τέκνου, διασκελίζει τεσσαρακοντάκις ἀνε-
στραμμένην πυροστιάν⁷. Ὅταν δὲ «μιὰ γυναῖκα ἀργήσ᾽ ν᾽ ἀποκτήσ᾽ καὶ ἀποκτήσ᾽
τὸ πρῶτο παιδί, θὰ φκειάσ᾽ ἓνα τεψὶ ἀφόρηγο (=καινούργιο) στὸν καλαν-
τζῆ (=χαλκουργὸν) καὶ θὰ πάρ᾽ κ᾽ ἓνα στεφάν᾽ πὸ τ᾽ γύφτους στὸ ἴδιο μέγε-

¹ «Ἐπειδὴ λέγουσί τινες ἐπαιδίαις καὶ γοητείαις τὴν σελήνην καταγεσθαι οὐρανόθεν
καὶ τὸ πλεῖστον μέρος τῆς ἀνθρωπότητος τῆ φήμη ταύτη κρατηθέν, σίδηρον καὶ χαλκὸν
κρούοντες, ὡσπερ ἐν ἐκτάσει γενομένην τῷ ἤχῳ, τῆς πλάνης αὐτὴν ἐπανάγεσθαι νομίζουσι».

² Λ. Α., ἀρ. 2457, σ. 299 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1962). Εἰς Κοκκινόπηλόν Ἐ-
λασσόνος ἡ μαγικὴ πράξις αὕτη γίνεται τὴν 9ην Μαρτίου, ἐορτὴν τῶν ἁγίων Σαράντα (Λ. Α.,
2766, σ. 434 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1963).

³ Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Λ. Σ., τόμ. Β, σ. 281. Ἄ. Κεραμοπούλου, Ἀποτυμπανισμός, ἐν Ἀ-
θήναις 1923, σ. 77-78. Λ. Α., ἀρ. 2502, σ. 112 (συλλ. Χρ. Ἀγερίδου, Λαζ. Εὐγενίδου, Βασ.
Φθενάκη, 1962). Λ. Α., ἀρ. 2454, σ. 21 (συλλ. Κωνστ. Μακρῆ, 1962). Λ. Α., 2903, σ. 24, 46
(συλλ. Κωνστ. Χινοβίτη, 1964). Εἰς Ζευγοστάσιον Καστορίας τὸ ἔθιμον λαμβάνει χώραν τὴν
1ην Φεβρουαρίου, ἐορτὴν τοῦ Ἁγίου Τρύφωνος διὰ νὰ φύγουν οἱ ποντικοὶ «καὶ ὄλο τὸ
χρόνον νὰ ἀποφεύγουν τίς ζημιές». Λ. Α., ἀρ. 2459, σ. 107 (συλλ. Ξ. Μαγκλάρα, 1962).

⁴ Λ. Α., ἀρ. 2876, σ. 19 (συλλ. Ὁδ. Μπέτσου, 1964). Λ. Α., ἀρ. 865, σ. 88 (συλλ. Ἰ. Παπα-
γεωργίου, 1922). Ν. Γ. Πολίτου, ἐνθ' ἄν., σ. 281.

⁵ Λ. Α., ἀρ. 2780, σ. 273-274 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1963). Λ. Α., ἀρ. 2766,
σ. 340 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1963).

⁶ Βλ. Δημ. Δουκοπούλου, Γεωργικὰ τῆς Ρούμελης, ἐν Ἀθήναις 1938, σ. 166. Λ. Α.
ἀρ. 124, σ. 71 (συλλ. Στ. Βίου, Εὐρυτανία 1919). Λ. Α., ἀρ. 2901, σ. 19 (συλλ. Ἰωάνν. Θεο-
δώρου, Δοξαράς Λαρίσης 1964). Εἰς Ξινὸν Νερόν Ἀμυνταίου τοῦτο τελοῦν τὸν Μάϊον (Λ. Α.,
ἀρ. 2785, σ. 48 (συλλ. Ἀριστ. Μαντρατζῆ, 1963).

⁷ Βλ. Ἀθανασοπούλου, Μαγικὰ τελετὰ πρὸς τεκνοποίησιν, Λαογρ., τόμ. 5 (1915), σ. 409.

θος με τὸ τεψί. Καὶ θὰ βάλουν τὸ τεψὶ κάτω στὸ μέρος ποὺ θὰ στέκεται ὀρθή ἡ γυναῖκα γιὰ νὰ γεννήσ'. Τὴν ὥραν ποὺ θὰ γεννάη θὰ βαστῶν τὸ στεφάν' δυὸ γυναῖκες καὶ θὰ πέση τὸ παιδί ἀνάμεσα 'πὸ τὸ στεφάνι μέσα στὸ τεψὶ ποὺ ἔχουν μπροστά της. Ἔτσι θὰ δεχτοῦν τὸ παιδί. Αὐτὸ γίνεται γιὰ νὰ μπορέσ' νὰ βαστήξ', νὰ τ'ς γένη παιδί κι ἄλλο, γιατί αὐτὴ ἄργησε νὰ γεννήσ'» (Χουλιαράδες Ἰωαννίνων)¹. Τὸ βρέφος μόλις γεννηθῆ «τὸ δέχονται σ' ἓνα μπακαρένιο ταψί, ἀμεταχειρίστο ποὺ δὲν θὰ τὸ μεταχειρισθοῦν γιὰ καμμιά ἄλλη χρῆσι, ἀλλὰ τὸ βάζουν στὸ ταβάνι ὅσο ζῆ τὸ ταψὶ νὰ ζῆ καὶ τὸ παιδί» («Ἅγιος Παντελεήμων Βεγορίτιδος Φλωρίνης») «καὶ νὰ γίνη σιδερένιο» (Λέχοβον Φλωρίνης)². Ἀκολουθῶς ὅτε τὴν τρίτην ἡμέραν λαμβάνει χώραν ἡ ἐστίασις τῶν γενεθλίων (Καρωτὴ Διδυμοτείχου), καλουμένη «τὸ τραπέζι τῆς Παναγιᾶς», ἡ μαῖα «θὰ πάρη τὸ 'ποκάμισό του (=τοῦ βρέφους) καὶ θὰ τ' ἀπιράση 'πὸ μασὰ (=πυράγρα) τρεῖς φορὲς καὶ θὰ πῆ «σὰν τὸ σίδερο γερὸ νὰ γένη»³, δηλ. ὑγιές. Πρὸς τὸν ἴδιον σκοπὸν, ὅταν γυναικὸς τινος ἀποθνήσκουν τὰ τέκνα ὀλίγον μετὰ τὸν τοκετόν, περνοῦν τὸ βρέφος ἀπὸ τὴν ὀπὴν σιδηροῦ ἀντικειμένου (Λέχοβον)⁴, οἷον ἡ πυροσιτὰ (Αὐλὼν Τριφυλίας)⁵, «ἡ σιδεριά τοῦ παραθύρου» (Κόνιτσα)⁶ «ἡ σιδηριά ποὺ κλειδώνουν τὴν ἐξώπορτα» (Ζαγόριον)⁷, στεφάνη σιδηρᾶ (Ἀχλάδα Φλωρίνης, Ἁγία Ἄννα Εὐβοίας)⁸ ἢ ἀργυρᾶ, κατεσκευασμένη μετὰ μαγικὸν τρόπον⁹. Ἐπίσης ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ αὐτὸ τοῦ βρέφους ἐνώπιον μεταλλινὸν «γιὰ ζήση καὶ νὰ 'ναί γερὸ σὰν τὸ μέταλλο»

¹ Λ.Α., ἀρ. 2302, σ. 116-117 (συλλ. Δημ. Οἰκονομίδου, 1959).

² Λ.Α., ἀρ. 2789, σ. 12 (συλλ. Μαρ. Λιάκου, 1963).

³ Λ.Α., ἀρ. 2881, σ. 29 (συλλ. Χαριλ. Φίτζιου, 1964).

⁴ Λ.Α., ἀρ. 1500, σ. 19-20 (συλλ. Ἰ. Ξανθάκη, 1922). Κατ' ἐπέκτασιν «ἅμα βγοῦν ἀπ' αὐτὰ τὰ κλωσοπούλα τὰ περνοῦν μέσα ἀπὸ μιὰ πυροσιτὰ γιὰ νὰ σιδερωθοῦν» ἢ ἀπὸ «τὸ κρουκέλλι τῆς πόρτας» (Λ.Α., ἀρ. 2775, σ. 99 (συλλ. Ἡλία Σαμαρᾶ, Κλειστόν Εὐρυτανίας 1963). Λ.Α., ἀρ. 1898, σ. 178-9 (συλλ. Δημ. Μερεμέτη, ἐπαρχ. Ἐρμονίδος, 1953). Λ.Α., ἀρ. 2327, σ. 221 (συλλ. Ἰ. Κασσιμάτη, Κόθηρα 1959). Λ.Α., ἀρ. 174, σ. 105 (συλλ. Γ. Καμμά, Τῆλος 1895). Βλ. καὶ Γ. Α. Μέγαν εἰς Ζητήμ. Ἑλλ. Λαογρ., Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ., ἔτ. Γ-Δ' (1941-42), σ. 97 «Τὰ μονομηνιάτικα» τὰ περνοῦν ἀπὸ «τὸ τηγάνι» (Λ.Α., ἀρ. 1421, σ. 921 (συλλ. Δ. Δουκοπούλου, Θεσσαλία 1926).

⁵ Λ.Α., ἀρ. 2881, σ. 34 (συλλ. Χαρ. Φίτζιου, 1964).

⁶ Λ.Α., ἀρ. 1479Γ, σ. 89 (συλλ. Μαρ. Ἰωαννίδου, 1942).

⁷ Λ.Α., ἀρ. 1908Α, σ. 50 (συλλ. Δημητρ. Οἰκονομίδου, 1953).

⁸ Λ.Α., ἀρ. 1571, σ. 305 (συλλ. Δημητρ. Παπᾶ, 1940).

⁹ Λ.Α., ἀρ. 2786, σ. 34 (συλλ. Ἰωάνν. Φωτιάδου, 1963). Λ.Α., ἀρ. 1479Γ, σ. 58 (συλλ. Μαρ. Ἰωαννίδου, 1942).

¹⁰ Λ.Α., ἀρ. 1381Β, σ. 116-117 (συλλ. Μ. Λιουδάκη, 1939).

Σκαλοχώριον Βοΐου, Πράμαντα Ἰωαννίνων, Ξινὸν Νερὸν Φλωρίνης)¹. Τὸ ἐνώτιον τοῦτο ἀποτελεῖται ἀπὸ «γαλάζια πέτρα»² ἢ εἶναι ἀργυροῦν, κατεσκευασμένον ἐκ μετάλλου, συλλεχθέντος ἐκ τριῶν ἐγγάμων γυναικῶν, πρωτοστεφάνων, αἱ ὁποῖαι ἔχουν προσφέρει πρὸς τοῦτο ἀργυροῦν νόμισμα (παρᾶν). Ἐὰν ἡ ποσότης αὕτη δὲν εἶναι ἀρκετή, τότε συλλέγεται ἀπὸ ἑπτὰ πρωτοστεφάνες³. Ἐπίσης ζυγίζουσι τὸ βρέφος «σὲ καινούργιο μπακιρί»⁴, τὴν τρίτην δ' ἡμέραν ἀπὸ τῆς βαπτίσεως ὅτε ἡ ἀνάδοχος ἔρχεται εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ συντέκνου μὲ δῶρα διὰ τὸ νεοφώτιστον τὴν ὑποδέχονται κρούοντες «ταψί», «γὰρ νὰ γίνῃ τὸ παιδάκι σιδερένιο καὶ νὰ φύγουν μακριὰ ὅλα τὰ κακὰ» (Λέχοβον)⁵. Ὄταν τὸ νήπιον παρουσιάσῃ καθυστέρησιν εἰς τὸ νὰ ἀρχίσῃ νὰ ὀμιλῇ, τότε ρίπτουσι «σ' ἕναν κύπρο (κώδωνα αἰγοπροβάτων) νερὸ καὶ πίνει τρία Σαββάτα» (Καλέντζιον)⁶, ἐπὶ τεσσαράκοντα δὲ ἡμέρας «τὸ ποτίζουσι νερὸ γὰρ νὰ χωρίζῃ τὰ λόγια του... μὲ σιδερένιο κουτάλι, διότι ἐδῶ ὑπάρχουσι ξύλινα» (Περιβόλια Ὀλυμπίας)⁷. Ὅτε τὸ πρῶτον φυόμενοι ἐμφανίζονται οἱ ὀδόντες τοῦ παιδίου, ἡ μήτηρ του εἰσάγει κοχλιάριον εἰς τὸ στόμα του καὶ λέγει: «Σιδερένια νὰ ἔναι τὰ δόντια σου» (Μῆλος)⁸. Ὅπως δὲ καταστῇ τοῦτο καλλίφωνον, ἡ μήτηρ, κατὰ παλαιότερον ἔθος, συλλαμβάνουσα φθειρα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του τὴν ἐσκώτωνεν ἐπὶ χαλκίνου δίσκου (Κρήτη)⁹. Σημειωτέον ὅτι καὶ ἡ λεχώ, ὅταν, μετὰ τὸν τοκετόν, ἐγερθῇ τὸ πρῶτον ἐκ τῆς κλίνης, πατεῖ ἐπὶ πυροστιᾶς (Πετρὸν Λέσβου)¹⁰ ἢ πυράγρας (Περιβόλια Ὀλυμπίας)¹¹, «γὰρ νὰ εἶναι σιδερένια». Τέλος μετὰ τὸ «σαράντισμα», ἐπιστρέφουσα ἐκ τῆς ἐκκλησίας εἰς τὴν οἰκίαν «προτοῦ...μπῆ μέσα στὸ σπίτι της θὰ πιάσῃ τὸ σιδερένιο χαλκὰ τῆς ἐξώπορτας

¹ Λ.Α., ἀρ. 2482, σ. 14 (συλλ. Βασ. Μαροπούλου, 1962). Λ.Α., ἀρ. 2302, σ. 575 (συλλ. Δημ. Οἰκονομίδου, 1959). Λ.Α., ἀρ. 2785, σ. 21 (συλλ. Ἀριστ. Μαντρατζῆ, 1963).

² Βλ. Πέτρ. Σ. Σπανδογίδου, Μελένικος, ὁ νεκρὸς Μακεδονικὸς Ἀκρίτης, Θεσσαλονίκη 1930, σ. 113.

³ Λ.Α., ἀρ. 151, σ. 15 (συλλ. Ν. Κωνσταντινίδου, Ἀλμαλί Μαυλάρων 1891).

⁴ Λ.Α., ἀρ. 1908Α, σ. 50 (συλλ. Δημ. Οἰκονομίδου, Κόνιτσα 1953).

⁵ Λ.Α., ἀρ. 2881, σ. 33 (συλλ. Χαρ. Φίτζιου, 1964).

⁶ Λ.Α., ἀρ. 2382, σ. 117 (συλλ. Δημ. Οἰκονομίδου, 1961).

⁷ Λ.Α., ἀρ. 2418, σ. 163 (συλλ. Ἀναστ. Κοπανᾶ, 1962).

⁸ Λ.Α., ἀρ. 2304, σ. 57 (συλλ. Γ. Κ. Σπυριδάκη, 1959).

⁹ Βλ. *Εἰσαγγ. Φραγκάκι*, Συμβολὴ στὰ Λαογραφικὰ τῆς Κρήτης, Ἀθήνα 1949, σ. 33. Λ.Α., ἀρ. 312, σ. 36, 17 (συλλ. Ἀντ. Πουλάκη, Κρήνη Μικρᾶς Ἀσίας 1889).

¹⁰ Λ.Α., ἀρ. 1446Α, σ. 160 (συλλ. Δημ. Λουκάτου 1940).

¹¹ Λ.Α., ἀρ. 2418, σ. 180 (συλλ. Ἀναστ. Κοπανᾶ, 1962).

τοῦ σπιτιοῦ της, γιὰ νὰ γίνῃ «σιδερένια» ὅπως εἶναι καὶ ὁ χαλκός»¹.

Μετὰ τὴν βάπτισιν, ὅτε ἡ μήτηρ φέρει μετὰ τοῦ ἀναδόχου τὸ παιδίον εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἵνα μεταλάβῃ τῆς ἁγίας κοινωνίας, πρὸ τῆς ἐκκινήσεως διὰ τὴν ἐκκλησίαν πατεῖ ἡ μήτηρ, φέρουσα τὸ βρέφος, ἐπὶ πυροστάτου διὰ «νὰ γίν᾽ σιδερένιο» (Ἁγία Ἄννα Εὐβοίας)². Ἐὰν διέλθῃ νεκρώσιμος πομπὴ διὰ τῆς ὁδοῦ ἔξω τῆς οἰκίας τῆς λεχοῦς, ἡ λεχὼ κλείει ἀμέσως τὰ παράθυρα καὶ τοποθετεῖ πυράγραν ἐπὶ τοῦ βρέφους της³ «γιὰ νὰ μὴ τζαλαπατ᾽θῆ»⁴.

Εἰς τὸν γάμον, κατὰ τὸν χορὸν ὁ ὁποῖος λαμβάνει χώραν μετὰ τὸ ζύμωμα τῶν ἄρτων, ἡ νεᾶνις ἢ ὁποία ἠσχολήθη εἰς τὸ ἔργον τοῦτο, φέρει εἰς τὴν χεῖρα, ἐνῶ χορεύει, πυράγραν διὰ νὰ εἶναι τὸ νέον ζευγὸς «σιδεροκέφαλο» (Πολύδενδρον Βεροίας, Πετραία Ἐδέσσης)⁵. «Στὰ λούσματα» ἔπειτα ἴστατο παλαιότερον ὁ γαμβρὸς ὄρθιος «μέσα σ' ἓνα καζάνι», ἔρριπτον δὲ ἐπ' αὐτοῦ νομίσματα (Δροσιά Πυλίας)⁶. Τὸ ξύρισμα κατόπιν γίνεται, ἐνῶ οὗτος κάθηται «μέσα σ' ἓνα ταψί» (Παγγαῖον)⁷. Ἐπίσης καὶ ἡ ἔνδυσις τοῦ γαμβροῦ διὰ τὴν στέψιν ἐγίνετο, ἐνῶ οὗτος ἴστατο ἐπὶ ταψιοῦ, καὶ τοῦτο διὰ νὰ εἶναι, κατὰ τὴν λαϊκὴν ἀντίληψιν «σιδερένιος»⁸ ὁμοίως στολιζοῦν καὶ τὴν νύμφην ἴσταμένην ἐπὶ ταψιοῦ⁹. Ἀκολουθῶς κατὰ τὴν ἐκκίνησιν τῆς γαμηλίου συνοδείας τοῦ γαμβροῦ πρὸς παραλαβὴν τοῦ νούνου(=παρὰνύφου) πατεῖ οὗτος πρῶτον διὰ τοῦ δεξιοῦ ποδὸς σιδηροῦν ἀντικείμενον διὰ νὰ καταστῇ σιδερένιος¹⁰. Τοῦτο γίνεται καὶ κατὰ τὴν ἀφιξίν του εἰς τὴν

¹ Βλ. Χρυσ. Κ. Χονδροκίη, Ἔθιμα περὶ τὴν λεχὼ καὶ τὸ βρέφος, Πέργαμος, ἔκδοσις «κοινότητος Περγάμου», Μυτιλήνη 1929, σ. 240.

² Α.Α., ἀρ. 1479Γ, σ. 18-19 (συλλ. Μαρ. Ἰωαννίδου, 1942).

³ Βλ. Ἑλλ. Σαραντῆ-Σταματούλη, Προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίες τῆς Θράκης, Λαογρ., τόμ. 14 (1952), σ. 184, ἀρ. 372.

⁴ Βλ. † Κ. Χορμουζιάδου, Τὸ παιδίον εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐπαρχίαν Μετρῶν καὶ Ἀθύρων τῆς Ἀνατ. Θράκης, Ἄρχ. Θρακ. Θησ., τόμ. 7 (1940-41), σ. 73. Ἐν γένει ὅταν διέρχεται κηδεῖα τότε πάντες λαμβάνουν σιδηροῦν τι ἐργαλεῖον διὰ νὰ εἶναι γεροὶ σὰν «τὰ σίδηρο» (Α.Α., ἀρ. 188, σ. 115, 3 (συλλ. Ἰωάνν. Πρωΐτου, Ν.Α. Μακεδονία 1888).

⁵ Α.Α., ἀρ. 2523, σ. 3 (συλλ. Ἀναστ. Κουσουρέτα, 1962). Α.Α., ἀρ. 2675, σ. 2 (συλλ. Ἐλένης Σταματίου, 1962).

⁶ Α.Α., ἀρ. 2919, σ. 3 (συλλ. Νικ. Ψώνη, 1964).

⁷ Α.Α., ἀρ. 2438, σ. 15 (συλλ. Δημ. Καραγιαννακίδου, 1961).

⁸ Βλ. Μαρτιάνθης Μακρυγιαννοπούλου, Ὁ ἀραβὸν καὶ ὁ γάμος, Πέργαμος, ἔκδοσις «κοινότητος Περγάμου», Μυτιλήνη 1929, σ. 251. Α.Α., ἀρ. 2674, σ. 3 (συλλ. Φωτεινῆ Καψάλα, Ἀρσένιον Ἐδέσσης (πρόσφυγ. ἐκ Καρὰ Ντάγ Μ. Ἀσίας).

⁹ Α.Α., ἀρ. 2945, σ. 35 (συλλ. Θεωμὰ Κυρίτση, Μορφοβούνιον Καρδίτσης 1960).

¹⁰ Α.Α., ἀρ. 2443, σ. 12 (συλλ. Κωνστ. Βραχνιά, Καλύβια Κοκκινόπηλου Ἐλασσό- νος 1962).

οίκιαν τῆς νύμφης. Ἄφοῦ ἀφιππεύσῃ, πατεῖ εἰς ταγάρι ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὑπάρχει ἄλυσις¹. Κατὰ τὴν ἐκκίνησιν ἔπειτα τῆς νύμφης καὶ τοῦ γαμβροῦ διὰ τὴν στέψιν, οὗτοι διασκελίζουσι ἀσημικά, τοποθετημένα ἐπάνω εἰς τὸ κατώφλιον², ἡ νύμφη δὲ ἰδιαίτερος «δρασκελάει ἓνα ἀσημοζώνηρον»³ ἢ ἀπωθεῖ διὰ τοῦ ποδός, λακτιζουσα, «ποτήρι μὲ νερό, παράδες καὶ ρύζι»⁴, ἀφοῦ δὲ ἐξέλθῃ εἰς τὴν αὐλήν, πατεῖ εἰς ταγάρι ξύλινον, ἀναποδογυρισμένον⁵, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὑπάρχουσι τοποθετημένα «ἀσημία»⁶, «κάτι μαλαματένιο»⁷ καὶ «μιὰ ἀσημένια ἄλυσίδα... σύμβολον πλούτου καὶ ὑγείας»⁸. Εἶτα δὲ ἀναβαίνει ἐπὶ τοῦ ἵππου. Κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἐκκινήσεως πρὸς τὴν ἐκκλησίαν ἄτομα ἐκ τῆς συνοδείας τοῦ γαμβροῦ «προσπαθοῦν κρυφά... ν' ἀρπάξουν κάτι σιδερικό ἀπὸ τὸ σπίτι της (τῆς νύμφης) γιὰ νὰ 'ναί κ' ἐκείνη σίδερο στὴ ζωὴ της»⁹. Κατὰ τὴν διάρκειαν κατόπιν τῆς ἱερολογίας τοῦ γάμου οἱ νυμφευόμενοι «πατοῦν πάνω σὲ σιδερένια ξύστρα... γιὰ νὰ γίνουν κι αὐτοὶ ἰσχυροί, δυνατοὶ σὰν τὸ σίδερο»¹⁰.

Παλαιότερον ἢ στέψις ἐγένετο μὲ στέφανα ἀπὸ «μέταλλο»¹¹, «ἀσημένια»¹², «ἀργυρά»¹³, «σιδερένια»¹⁴, τὰ ὁποῖα εἶχεν ἡ ἐκκλησία πρὸς κοινὴν χρῆσιν. Μὲ

¹ Λ.Α., ἀρ. 2611, σ. 11 (συλλ. Πτολεμαῖου Ντουρούκα, Λαγκαδιά Γρεβενῶν 1962).

² Λ.Α., ἀρ. 2482, σ. 10 (συλλ. Βασ. Μαρκοπούλου, Σκαλοχώριον Βοῖου 1962).

³ Λ.Α., ἀρ. 2500, σ. 22 (συλλ. Στυλ. Χαραλαμπίδου, Χορηγός, Ἄηδοноχώριον Βοῖου 1962).

⁴ Βλ. *Μαριάνθης Μακρογυαννοπούλου*, ἔνθ' ἄν., σ. 252.

⁵ Λ.Α., ἀρ. 2518, σ. 27 (συλλ. Αἰκατ. Κράββα, Σταυρός Ἡμαθίας 1962). Λ.Α., ἀρ. 2617, σ. 17 (συλλ. Ἐλένης Ἀμπάτη, Καληράχη Γρεβενῶν 1962).

⁶ Λ.Α., ἀρ. 2727, σ. 4 (Ἅγιος Γεώργιος Γρεβενῶν 1962).

⁷ Λ.Α. ἀρ. 2617, σ. 17 (συλλ. Ἐλένης Ἀμπάτη, Καληράχη Γρεβενῶν 1962).

⁸ Λ.Α., ἀρ. 2518, σ. 27 (συλλ. Αἰκατ. Κράββα, Σταυρός Ἡμαθίας 1962). Παλαιότερον εἰς Λέζοβον Φλωρίνης, ὅτε ἡ στέψις ἐγένετο εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ ἐτοποθετοῦν εἰς τὸν οὐδὸν τῆς θύρας «σιδερένιο λαστό», ὥστε εἰσερχομένη ἡ νύμφη νὰ πατήσῃ ἐπ' αὐτοῦ «γιὰ νὰ γίνῃ... γερὴ σὰν τὸ σίδερο». (Λ.Α., ἀρ. 2881, σ. 19 (συλλ. Χαρίλ. Φίτζιου, 1964).

⁹ Λ.Α., ἀρ. 2747, σ. 17 (συλλ. Εὐαγγ. Ντόκα, Παλαιοχώριον Σιράκου Ἰωαννίνων 1963).

¹⁰ Βλ. *Ἀλεξ. Χατζηγάκη*, Τ' Ἀσπροπόταμο Πίνδου, Τρίκαλα 1946, σ. 25.

¹¹ Λ.Α., ἀρ. 2579, σ. 12 (συλλ. Ἐλένης Κόλλια, Ἀρχάγγελος Ἡμαθίας 1962). Λ.Α., ἀρ. 2899, σ. 63 (συλλ. Ἀριστ. Μπακαίμη, Ζώνη Βοῖου Κοζάνης 1964).

¹² Βλ. Βορειοηπειρωτικὲς σελίδες, Ἡ Λιούντζη, ἔκδ. Ἐνώσεως Λιούντζης, Ἀθήναι 1947, σ. 88. Λ.Α., ἀρ. 2939, σ. 45 (συλλ. Δεσποίνης Παπαδοπούλου, Πρώτη Σεργῶν 1965).

¹³ Βλ. *Μαριάνθης Μακρογυαννοπούλου*, ἔνθ' ἄν., σ. 252.

¹⁴ Λ.Α., ἀρ. 2762, σ. 25 (συλλ. Γεωργ. Αἰκατερινίδου, Μικρὸ Σούλι 1963). Λ.Α., ἀρ. 2946, σ. 52 (συλλ. Γεωργ. Αἰκατερινίδου, Κάτω Ὀρεινή 1965).

τοιαῦτα στέφανα στεφανώνονται καὶ σήμερον ὅσοι ἔρχονται εἰς δεύτερον γάμον¹. Μετὰ τὴν στεφάνωσιν οἱ νεόνυμφοι, ὀδηγούμενοι ἐν πομπῇ εἰς τὴν νέαν τῶν κατοικίαν, εἰσέρχονται εἰς αὐτὴν πατοῦντες ἐπὶ μεταλλίνων ἀντικειμένων², τοποθετημένων εἰς τὸ κατώφλιον ὑπὸ τῆς πενθερᾶς τῆς νύμφης, ἥτοι εἰς «λοστό» (Ἐράτυρα Βοῦου), «ἀσημένια ἄλυσίδα» (Σταυρὸς Ἡμαθίας)³, «μάσα» (Ἁγιονόριον Κορινθίας)⁴, «τσιαπράκια ἀσημένια» (Λυτ. Ζαγόρι)⁵, «γιά νά ναι σιδερένιο σ' ὄλη τους τὴ ζωὴ» (Σιτοχώριον Βισαλτίας)⁶· διὰ τὸν αὐτὸν σκοπὸν πατεῖ μόνον ἡ νύμφη εἰς «ταψί, σαγάνια, τέτζερι»⁷, «δλίλαβον»⁸, «καζάνι»⁹, πυροστάτην¹⁰, «ξυστρα»¹¹, «ἀργυρὰ κλειδώματα ἀπὸ ζῶνες»¹², «τσιαπράκια»¹³, «λοστό»¹⁴, «ἀσημένια ἢ χρυσὴ ἄλυσίδα»· διὰ τοῦ δεξιοῦ ποδὸς¹⁵ διασκελίζει «ἀσήμι γιά νά εἶναι γερὰ τὰ στέφανα»¹⁶. Εἰς Λάσταν τῆς Γορτυνίας ἔπιανε ἡ νύμφη τὸν σιδερένιο κάβουρα τῆς θύρας¹⁷.

¹ Ἡ πενθερὰ ὑποδέχεται τὴν νεόνυμφον, κρατοῦσα εἰς τὰ χεῖρά «ἀσημικό»

¹ Λ.Α., ἀρ. 2579, σ. 13 (συλλ. Ἑλένης Κόλλια, Ἀρχάγγελος Ἡμαθίας 1962).

² Βλ. Ἀναστ. Καμπόση, Ἱστορία Λαογραφία τῶν χωρίων τοῦ νομοῦ Τρικάλων, τευχ. 2 1962, σ. 136.

³ Λ.Α., ἀρ. 2479, σ. 14 (συλλ. Ἰωάνν. Στρέμπα, Νικολ. Θεοχάρη, 1962).

⁴ Λ.Α., ἀρ. 2518, σ. 30 (συλλ. Αἰκατ. Κράββα, 1962).

⁵ Λ.Α., ἀρ. 2797, σ. 286 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1962).

⁶ Λ.Α., ἀρ. 2453, σ. 438 (συλλ. Δημ. Οἰκονομίδου, 1962).

⁷ Λ.Α., ἀρ. 2897, σ. 425 (συλλ. Ἰωάνν. Μούντζιαρη, Βασ. Γούναρη κ. ἄ., 1964).

⁸ Λ.Α., ἀρ. 2780, σ. 42 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, Ἀργιθέα Καρδίτης 1963).

⁹ Λ.Α., ἀρ. 2673, σ. 25, 26 (συλλ. Μαρ. Γιόνδη, Λουτροχώριον 1962).

¹⁰ Λ.Α., ἀρ. 2511, σ. 12-13 (συλλ. Εὐσταθ. Σπυροπούλου, Ὁρεστικὸν Ἄργος Καστορίας 1962). Ἀντ. Παπαδοπούλου, Γαμήλια ἔθιμα εἰς τὸ Χαροκόπι τῆς Ματζούκας, Ἀρχεῖον Πόντου, τόμ. 19 (1954), σ. 245. Λ.Α., ἀρ. 242, σ. 129 (συλλ. Ἑλ. Παπανασιάδου, Πόντος 1896).

¹¹ Βλ. Κ. Ἀ. Ρωμαίου, ἔνθ' ἄν., σ. 359. Λ.Α., ἀρ. 2471, σ. 73-74 (συλλ. Κωνστ. Μπάτζιου, Μεταμόρφωσις 1961-62). Λ.Α., ἀρ. 1446B, σ. 264 (συλλ. Δημ. Λουκάτου, Λέσβος πρόσφ. Ἀδραμυττίου 1940).

¹² Λ.Α., ἀρ. 2745, σ. 191 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, Αἰδηψὸς 1963). Λ.Α., ἀρ. 1560, σ. 53 (συλλ. Μ. Κοντοσιάνου, Αἰδηψὸς 1930).

¹³ Βλ. Ἰ. Ζήρα, Τὰ ἔθιμα τοῦ γάμου στὸ Μπλάτσι, Μακεδ. Ἡμερ., ἔτ. 1939, σ. 172.

¹⁴ Βλ. Γ. Ἀναγνωστοπούλου, Σύμμικτα (Προλήψεις καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι Ζαγορίου), Λαογρ., τόμ. 8 (1921-25), σ. 218, Κ. Ἀ. Ρωμαίου, ἔνθ' ἄν., σ. 356.

¹⁵ Βλ. Κ. Ἀ. Ρωμαίου, ἔνθ' ἄν., σ. 356.

¹⁶ Λ.Α., ἀρ. 2466, σ. 5 (συλλ. Νικολ. Τσουλή, Κοντοβούνιον Κοζάνης 1962).

¹⁷ Λ.Α., ἀρ. 2487, σ. 21-22 (συλλ. Λεων. Τζανίδου, Διαλεκτὸν Βοῦου 1962).

¹⁸ Βλ. Νικ. Λάσκαρη, Ἡ Λάστα καὶ τὰ μνημεῖα τῆς, ἐν Πύργῳ 1902, σ. 108. Ν. Γ. Πολίτου, Λ.Σ., τόμ. Γ', σ. 294, 3.

τὸ ὁποῖον παραλαμβάνει ἡ νύμφη εἰς τὰ ἰδικά της χεῖλη, «δείχνοντας ἔτσι μίαν ἀμοιβαίαν μελλοντικὴν ἀγάπην καὶ συμφωνίαν»¹ ἢ «ἐτοιμάζει τρία ψωμιά καὶ βάζει ἐπάνω ἓνα βραχιόλι γιὰ νὰ εἶναι ἡ νύμφη σιδερένια»². Εἰς Ἡπειρον καὶ Δυτ. Μακεδονίαν (Κάτω Λιποχώριον Ἐδέσσης) ἴστανται πρὸ τῆς θύρας τῆς νέας κατοικίας τοῦ ζεύγους δύο συγγενεῖς γυναῖκες, αἱ ὁποῖαι φέρουν εἰς χεῖρας «μιά χρυσὴ ἢ ἀσημένια ἀλυσίδα ποὺ πρέπει νὰ περάσουν ἀπὸ κάτω οἱ νιόνυφοι»³ ἢ δι' αὐτῆς «τοὺς τραυῆ μέσα στὸ σπίτι» ἢ μῆτηρ τοῦ γαμβροῦ⁴.

Τὴν Δευτέραν μετὰ τὸν γάμον, ὅτε κατ' ἔθιμον ἡ νύμφη μεταβαίνει εἰς τὴν βρῦσιν, αὕτη «γεμίζει νερὸ εἰς ἓν γκιούμι καὶ πλένουν τὰς χεῖρας των πρῶτος ὁ κουμπάρος καὶ ἀκολουθῶς οἱ ἄλλοι εἰς ἓν ταψί, τὸ ταψὶ δὲ στηρίζεται εἰς πυροστιάν. Στὸ τέλος πλένεται ὁ γαμβρός»⁵. Οἱ νυμφευόμενοι τὸ δεύτερον, προτοῦ παρέλθῃ ἔτος ἀπὸ τῆς τελέσεως τοῦ γάμου, παλαιότερον «περνοῦσαν ἀπὸ μιὰ πυροστιά ὅλα τὰ παιδιά τοῦ χωριοῦ, γιὰ νὰ μὴ πάθουν τὸ ἴδιο, δηλ. νὰ μὴ χηρέψουν»⁶.

Εἰς Σκῦρον τὴν παραμονὴν τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἁγίου Βασιλείου τίθεται κατὰ τὸ ἑσπέρας ἐπὶ τῆς τραπέζης «τὸ γουδόχερο». Τὴν πρωίαν δὲ ὁ οἰκοδεσπότης, ὅτε κατ' ἔθιμον κάμνει οὗτος τὸ ποδαρικό, «χύνει μέσ' στὸ σπίτι (τὸ νερό), γιὰ νὰ εἶναι πάντα δροσισμένο. Ὅστερα πετᾷ τὸ γουδόχερο... γιὰ νὰ εἶναι ὅλοι γεροὶ καὶ σιδεροκέφαλοι νὰ μὴ πονέσῃ τὸ κεφάλι τους ὅλο τὸ χρόνον»⁷. Κατὰ τὴν περιφορὰν τῶν εἰκόνων τὴν ἡμέραν τῶν Θεοφανίων «στὰ ἀκρινὰ σπίτια βγάζουν τὸ σιδερόφκυαρο μὲ φωτιά καὶ θυμιάμα καὶ τὰ θυμιατίζουν. Τὰ παιδιά ντρασκελοῦν τὸ σιδερόφκυαρο»⁸.

Μετὰ τὴν κηδεῖαν οἱ ἐπιστρέφοντες εἰς τὸν οἶκον, ἀφοῦ γίνῃ «τὸ νίψιμο καὶ τὸ σκούπισμα τῶν χειρῶν, θὰ ἀκουμπήσουν τὰ τρία δάκτυλα τοῦ δεξιοῦ χειροῦ των στὸ σιδερόφκυαρο γιὰ νὰ εἶναι γεροὶ σὰν τὸ σίδερο»⁹.

Μετὰδοσις μαγικῆς δυνάμεως ἀπαντᾶται καὶ εἰς ἄλλας περιστάσεις. Οὕτως ὅταν πίνουν «γιὰ πρώτη φορὰ γάλα, πατοῦν ἐπάνω σὲ σιδερένιο ἀντικείμενον»

¹ Λ. Α., ἀρ. 2630, σ. 8 (συλλ. Δημ. Μουλαρᾶ, Παρόρσειον Γρεβενῶν 1962).

² Λ. Α., ἀρ. 2605, σ. 11 συλλ. Αἰκατ. Βλαγκούλη, Κρανιά Γρεβενῶν 1962).

³ Βλ. Βορειοηπειρωτικὲς σελίδες, Ἡ Λιούντζη, ἔκδοσις Ἐνώσεως Λιούντζης, Ἀθῆναι 1947, σ. 88.

⁴ Λ. Α., ἀρ. 2681, σ. 5 (συλλ. Γεωργ. Μυσιρλιάδου, Κάτω Λιποχώριον 1962).

⁵ Λ. Α., ἀρ. 2422, σ. 80, Σαρακηνοὶ Ἀλμωπίας Πέλλης 1961.

⁶ Λ. Α., ἀρ. 2761, σ. 297-298 (συλλ. Γεωργ. Αἰκατερινίδου, Ἁγιον Πνεῦμα 1963).

⁷ Βλ. Ν. Πέροδικα, Σκῦρος, τόμ. I, Ἀθῆναι 1940, σ. 129.

⁸ Λ. Α., ἀρ. 2936, σ. 21 (συλλ. Ἀστερίου Παπανικολάου, Πύθιον Ἐλασσόνας 1965).

⁹ Λ. Α., ἀρ. 2936, σ. 38 (συλλ. Ἀστερίου Παπανικολάου, Πύθιον Ἐλασσόνας 1965).

ἐπιλέγοντες «σάν τὸ σίδιρο νὰ γίνουν καὶ νὰ χιλιάσουν» (Μαυρέλιον καὶ Λογγὰ Καλαμπάκας)¹. Διὰ τὸ νεοαγορασθὲν ζῶον πρὸ τῆς εἰσαγωγῆς του εἰς τὸν στάβλον τίθεται ἐπὶ τῆς εἰσόδου δέρμα ἀμνοῦ καὶ σίδηρος, διὰ νὰ πατήσῃ ἐπ' αὐτοῦ καὶ «νὰ γίνῃ σιδερένιο»². Εἰς Νάξον (Ἅγιοι Ἀπόστολοι) κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς τοῦ ἁγίου Σιδέρου (Ἰσιδώρου) «πᾶνε καὶ θερίζουνε ἕστω κ' ἓνα χερόβολο γέννημα γιὰ νὰ σιδερώσῃ τὸ γέννημα, νὰ μὴ τὸ πιάνῃ τὸ μαμούνι»³. Ἐπίσης εἰς τὸν «Ἅγιο Σίδερο» φέρονται ἀσθενῆ παιδιὰ «γιὰ νὰ τὰ σιδερώσῃ», ὥστε νὰ μὴ ἀσθενήσουν ἐκ νέου⁴.

Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν φυλακτοῦ, ἦτοι πρὸς προστασίαν ἀπὸ ἐπιφορᾶς κακοῦ ἐκ κακοποιῶν πνευμάτων, γίνεται χρῆσις τῆς μασίᾶς, ἦτοι πυράγρας, ἐνωτίων κ.ἄ. Οὕτως ἡ μαῖα πρὸς προστασίαν τοῦ μωροῦ ἀπὸ βασκανίαν τοποθετεῖ κάτωθεν τοῦ προσκεφαλαίου του «μιὰ μασιά»⁵. Ἡ μασιά τίθεται προσέτι μαζὶ μὲ σάφωθρον καὶ ὄπισθεν τῆς θύρας πρὸς παρεμπόδισιν τῆς διεισδύσεως δαιμονικῶν πνευμάτων εἰς τὴν οἰκίαν κατὰ τὸν χρόνον τῆς λοχείας⁶. Πρὸς ἀπόκρουσιν τῆς βασκανίας ἀπὸ τὸ νήπιον, ὅταν τοῦτο «μοιάζ' τ' πατέρα ἢ τ'ς μάννας τ' τὸ τρυπᾶν τὸ ἓνα αὐτὶ καὶ βάνουν ἓνα σκ'λαρικὰκι μὲ ἀσημένια ζαβίτσα»⁷. Πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν κρεμάται καὶ χρυσοῦς σταυρὸς ἐκ τοῦ καλύμματος τῆς κεφαλῆς τῆς λεχοῦς καὶ τοῦ βρέφους⁸.

Εἰς τὸν σιδηροῦν κρίκον (κρουκέλι, χαλκᾶν) τῆς θύρας τῆς οἰκίας προστρίβει τὰ χεῖλη του, πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου καὶ ἀνιπτος, ὁ πάσχων ἀπὸ χαλινάρια (=μικρὰ ὑπόλευκος πληγὴ) ὅπως θεραπευθῆ⁹, ἐπίσης δαγκάνει τὸν χαλκᾶν τῆς θύρας τῆς ἐκκλησίας τὸ παιδίον τὸ ὁποῖον κατὰ τὸν ὕπνον του τρίζει τοὺς ὀδόντας του¹⁰. Πρὸς θεραπείαν τοῦ ἐρυσιπέλατος γίνεται χρῆσις πεπυρωμένου «τηγα-

¹ Βλ. Ἀναστ. Καμπόση, εἰς περ. Ἱστορία-Λαογραφία τῆς περιφερείας τοῦ νομοῦ Τρικάλων, τευχ. 2 (1962), σ. 139 καὶ Δημ. Γκουτζιούπα, ἔνθ' ἄν., σ. 170.

² Α.Α., ἀρ. 2737, σ. 47 (σουλ. Πέτρ. Ἀνανιάδου, Γαλάτεια Κοζάνης 1960, πρόσφ. ἐκ Κουβουκλίων Προύσης, Γαλατᾶ Ἀνατ. Θράκης).

³ Α.Α., ἀρ. 2342, σ. 58 (σουλ. Στεφ. Ἡμέλλου, 1960).

⁴ ἔνθ' ἄν., σ. 58. Βλ. εἰς Ἐπετ. Ἐτ. Κυκλ. Μελ. Α', (1961), σ. 523.

⁵ Βλ. Ἐλπ. Σταμούλη-Σαραντῆ, Ἀπὸ τὰ Θρακικὰ ἔθιμα, Θρακικά, τόμ. Α' (1928), σ. 131.

⁶ Βλ. Ἐλιν. Σαραντῆ-Σταμούλη, Προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι τῆς Θράκης, Λαογρ. 14 (1952), σ. 185-186.

⁷ Α.Α., ἀρ. 1479Γ, σ. 59 (σουλ. Μ. Ἰωαννίδου, Ἅγία Ἄννα 1942).

⁸ Βλ. Πολ. Ζαφειρίου, Ἔθιμα τῆς Σάμου, Ἀρχ. Σάμου, τόμ. 4 (1955), σ. 182. Εἰς τὴν Χίον ἀναρτοῦν εἰς τὰ ζῆα σιδερένιο σταυροῦδάκι καὶ ἓνα κομμάτι ἄλυσίδα, ὡς ἀντιβασκανία (Α.Α., ἀρ. 2457, σ. 119 καὶ 211 (σουλ. Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1962).

⁹ Βλ. Ἐθαγγ. Φραγκάκι, Συμβολὴ στὰ Λαογραφικά τῆς Κρήτης, Ἀθήναι 1949, σ. 52.

¹⁰ Βλ. Μ. Μιχαηλίδου-Νουάρου, Α.Σ.Κ., τόμ. 1, Ἀθήναι 1932, σ. 178.

νιοῦ»¹, χαλκίνου σκεύους², «μασιᾶς»³, «πτυαρίου»⁴. Εἰς Λειβήσιον ὑπῆρχε παλαιότερον ἢ συνήθεια, ἐὰν τὸ παιδί ἐβράδυνε νὰ βαδίση, νὰ τὸ τοποθετοῦν «σ' ἕνα λείνιν (=χάλκινη λεκάνη) ὅπου ἔπλεναν τὰ ροῦχα... καὶ τὸ γύριζαν σὲ ἑφτὰ Μαρίες νὰν τοῦ δώκουν ἀπὸ ἕνα κομμάτι ψωμί ὅσπου νὰ τὸ φάη θὰ γίνη καλά» ἢ «τὸ γύριζαν σὲ φούρνους»⁵, «τὴν αὔστρια μὲ πυρωμένο σίδερο»⁶. Εἰς ἐπωδὴν πρὸς θεραπείαν τῆς «κουφῆς» (=ἐξάνθημα εἰς τὴν μασχάλην) γίνεται χρῆσις σφυριοῦ διὰ τοῦ ὁποίου σταυροῦται ὁ πάσχων, ἐνῶ λέγεται ἡ ἐπωδὴ⁷.

Κατὰ δεισιδαίμονα πίστιν τοῦ λαοῦ, ἐὰν ἀφεθῆ «ἀδειανὴ ἢ πυροσιὰ στὴ φωτιά, «θὰ ἀργήσῃ ὁ ξενιτεμένος νὰ ῥθῆ»⁸ ἢ «βράζ'νι ὁ διάβολος τὸ φαγητό του»⁹, πρὸς δὲ βάζει τις «πολλὰ χρέη»¹⁰. Ἐκ τούτου δέον νὰ ἀποσυρθῆ αὕτη ἐκ τοῦ πυρὸς «γιά νὰ φύγουν τὰ χρέη» ἢ «γιά νὰ ῥθῆ γρήγορα ὁ γαμβρός»¹¹. Θὰ συμβῆ ἔτι εἰς τὸν οἶκον κακόν, ἐὰν ἀφεθῆ ἡ πυροσιὰ κειμένη «ἀνάποδα, δηλ. μὲ τὰ πόδια πρὸς τὰ ἐπάνω»¹². Εἰς τὴν θέσιν ταύτην πιστεύεται ὅτι «μουτζώνει τὸ Θεό»¹³, ὅπερ θεωρεῖται μέγα παράπτωμα. Λέγεται σχετικῶς ὅτι «καὶ τὸ παιδί σ'

¹ Λ.Α., ἀρ. 2734, σ. 48 (συλλ. Τάσου Παπαποστόλου, Εὔβοια 1961). Λ.Α., ἀρ. 2780, σ. 124 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμαγιάλ, Βατσουιά 1963).

² Λ.Α., ἀρ. 2327, σ. 189, 193 (συλλ. Ἰωάνν. Κασιμάτη, Κύθηρα 1958).

³ Λ.Α., ἀρ. 2750, σ. 152 (συλλ. Γεωργ. Χαλαζιά, Ροῦμελη 1963).

⁴ Λ.Α., ἀρ. 2447, σ. 32 (συλλ. Χαρ. Χατζῆ, Νεστόριον 1962).

⁵ Λ.Α., ἀρ. 1480, σ. 101, 199 (συλλ. Μαρ. Ἰωαννίδου, προσφ. Λειβησίου 1943).

⁶ Λ.Α., ἀρ. 2327, σ. 193 (συλλ. Ἰωάνν. Κασιμάτη, Κύθηρα 1959).

⁷ Λ.Α., ἀρ. 1474, σ. 371 (συλλ. Μ. Τσάκωνα, Μανιάκι 1938).

⁸ Λ.Α., ἀρ. 2481, σ. 5 (συλλ. Γεωργ. Τζημοπούλου, Βυθὸς Βοῖου 1962). Λ.Α., ἀρ. 2194, σ. 535 (συλλ. Δημ. Λουκάτου, Ἰθάκη 1956). Λ.Α., ἀρ. 51, σ. 94, Ἕπειρος, 1919. Λ.Α., ἀρ. 36 σ. 291, 15 (συλλ. Δ. Μ. Σάρρου, Ἕπειρος 1888-1893). Ν. Χαλιορῆ, Ὑδρέικα λαογραφικά, Πειραιεὺς 1931, σ. 172. Λ.Α., ἀρ. 2382, σ. 309 (συλλ. Δημ. Οἰκονομίδου, Καλέντζιον Ἰωαννίνων 1961).

⁹ Λ.Α., ἀρ. 2775, σ. 99 (συλλ. Ἥλια Σαμαρά, Κλειστὸν Εὐρυτανίας).

¹⁰ Λ.Α. ἀρ. 2490, σ. 16 (συλλ. Κωνστ. Ζιωντάκη, Παλαιόκαστρον Βοῖου Γρεβενῶν 1962). Λ.Α., ἀρ. 2489, σ. 24 (συλλ. Λεων. Κουκουλιάτα, Πολύδενδρον Γρεβενῶν 1962). Λ.Α., ἀρ. 2478, σ. 85 (συλλ. Κωνστ. Βουζιανᾶ, Γαλατινὴ Βοῖου Κοζάνης 1962). Λ.Α., ἀρ. 2903, σ. 46, 5 καὶ 9 (συλλ. Κωνστ. Χινοβίτου, Βλάστη Ἑορδαίας 1964).

¹¹ Λ.Α., ἀρ. 1898, σ. 181 (συλλ. Δημ. Μερεμέτη, ἐπαρχ. Ἑρμιονίδος 1953). Λ.Α., ἀρ. 2327, σ. 197 (συλλ. Ἰωάνν. Κασιμάτη, Κύθηρα 1958).

¹² Λ.Α., ἀρ. 2903, σ. 46, 7 (συλλ. Κωνστ. Χινοβίτου, Βλάστη Ἑορδαίας 1964).

¹³ Λ.Α., ἀρ. 2194, σ. 535 (συλλ. Δημ. Λουκάτου, Ἰθάκη 1956). Λ.Α., ἀρ. 2302, σ. 296 (συλλ. Δημ. Οἰκονομίδου, Χουλιαράδες Ἰωαννίνων 1959). Λ.Α., ἀρ. 2327, σ. 189 (συλλ. Ἰωάνν. Κασιμάτη, Κύθηρα 1958).

νά καίγεται κ' είναι ἡ σιδεροστιά σου ἀνάποδα, πρῶτα νά σηκώσης τὴ σιδεροστιά εἰς τὰ ἴσια τῆς κ' ὕστερα ν' ἀρπάξης τὸ παιδί σου ἀπὸ τὴ φωτιά»¹. Ὑπάρχει δ' ἐτι ἡ πίστις ὅτι διὰ αὐτὴ «κοκκίνιση καὶ βγάλη σπίθης» εἶναι σημεῖον ὅτι «θὰ ῥθῆ ὁ ταξιδιώτης» ἢ τις ἄλλος² ἢ «θὰ πάρωμε χρήματα»³. «ὅταν τὶς βγάζη πρὸς τὰ ἔξω»⁴ ἢ «πρὸς τὰ κάτω»⁵ θὰ δώσωμεν χρήματα, ἐὰν αἱ σπινθῆρες «σὰν μυρμηγκάκια πηγαινοέρχονται τόσους ἐχθρὸς ἔχει τὸ σπίτι καὶ ἀμέσως ρίχνουν νερὸ γιὰ νὰ σκάσουν οἱ ὄχθροί»⁶.

Ἡ τοποθέτησις πτυαρίου παρὰ τὴν ἀξίνην ἐντὸς τοῦ οἴκου θεωρεῖται ἀμαρτία καὶ πρόσκλησις τοῦ θανάτου⁷.

ΙΑ'. ΜΟΛΥΒΔΟΣ

Πλὴν τῆς πρὸς μαγικοὺς σκοποὺς χρήσεως τοῦ μολύβδου ἀπαντᾷ ἐν χρήσει οὗτος καὶ πρὸς μαντικούς. Ἐπὶ τῆς περιπτώσεως ταύτης παρατηροῦνται αἱ μορφαὶ τοῦ μετάλλου τούτου, αἱ ὁποῖαι σχηματίζονται κατὰ τὴν πῆξιν του μετὰ προηγουμένην ρῖψιν τηκομένων μερῶν αὐτοῦ ἐντὸς ὕδατος. Μαντικάι ἐνέργειαι διὰ μολύβδου σημειοῦμεν ὅτι ἀπαντῶνται καὶ εἰς ἄλλους εὐρωπαϊκοὺς λαούς⁸. Εἰς τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν ἡ μολυβδομαντεία ἀσκεῖται πρὸς ποικίλους σκοποὺς ἐξ ὧν σπουδαίαν θέσιν κατέχει ὁ τῆς ἐπιζητήσεως ὑπὸ τῶν νεανίδων τῆς ἀποκαλύψεως εἰς αὐτὰς τοῦ νέου τὸν ὁποῖον θὰ ὑπανδρευθοῦν. Αἱ μαντικάι ἐνέργειαι.

¹ Λ.Α., ἀρ. 2327, σ. 83 (συλλ. Ἰωάνν. Κασιμάτη, Κύθηρα 1959). Ὑπάρχει δὲ ἡ πίστις ὅτι «ἀφορισμὸς πιάνει, ἂν ὁ παπὰς τὸν διαβάση ἐπάνω σ' ἓνα λεβέτι γυρισμένο ἀνάποδα» (Ἐφημ. Ἑσπερινή, 9 Μαρτίου 1930).

² Λ.Α., ἀρ. 2748, σ. 119, 269 (συλλ. Κωνσ. Ἰωαννίδου, Κωστάνα Θεσπρωτίας 1963).

³ Λ.Α., ἀρ. 2453, σ. 129 (συλλ. Δημ. Οἰκονομίδου, δυτ. Ζαγόρι 1962). Λ.Α., ἀρ. 2498, σ. 13 (συλλ. Κίμ. Χαρίση, Αὐγερινὸς Βοῖου 1962). Λ.Α., ἀρ. 2738, σ. 46 (συλλ. Βασ. Θεοδοροπούλου, Νυμφόπετρα Λαγκαδᾶ 1962). Λ.Α., ἀρ. 2797, σ. 271 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, ἐπαρχ. Κορινθίας 1964). Λ.Α., ἀρ. 2478, σ. 84 (συλλ. Κωνσ. Βουζιανᾶ, Γαλατινὴ Βοῖου Κοζάνης 1962).

⁴ Λ.Α., ἀρ. 2478, σ. 84 (συλλ. Κωνσ. Βουζιανᾶ, Γαλατινὴ Βοῖου Κοζάνης 1962).

⁵ Λ.Α., ἀρ. 2797, σ. 271 (συλλ. Ἄννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1964).

⁶ Λ.Α., ἀρ. 2739, σ. 57 (συλλ. Γεωργ. Κολιοῦ, περ. Ἄσσου Πρεβέξης, Ἅγιοι Ἀπόστολοι 1963).

⁷ Λ.Α., ἀρ. 2423, σ. 37, Ἅγιος Θεράπων Κύπρου 1961.

⁸ Βλ. *L. Schmidt*, Heiliges Blei, Wien 1958, σ. 59-60. Εἰς τὴν Γερμανίαν ἡ μολυβδομαντεία γίνεται κατὰ τὰς νύκτας τῶν Χριστουγέννων, βλ. *Olbrich*, Bleigiessen Hand. d. deutsch. Aberggl., I, 1927, στ. 1389-1390.

αὐταὶ λαμβάνουν χώραν συνήθως κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ γενεσίου τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου (24 Ἰουνίου). Τότε αἱ ἀνύπανδροι νέαι «λειώνουν μέσα σὲ ἕνα δοχεῖον μολύβι καὶ τὸ ρίχνουν σὲ ἕνα ποτήρι μὲ νερό. Ἀνάλογα δὲ μὲ τὸ σχῆμα ποῦ θὰ πάρη, θὰ εἶναι τὰ γνωρίσματα τοῦ γαμβροῦ τοῦ κοριτσιοῦ, γιὰ τὸ ὁποῖο χύθηκε τὸ μολύβι» (*Αργος, Νάξος, Βουρλά Μ. Ἀσίας)¹ ἢ τὸ «ριζικό» των (Σμύρνη πρόσφ., Πύλος)². Ἀλλαχοῦ, ὡς εἰς Ἑρσεδὸν Λέσβου, Κυδωνίας καὶ Βουρλά Μ. Ἀσίας (πρόσφ.), Θεσσαλονίκην, Νάξον, Μῆλον, Κρήτην κ.ά.³ βυθίζεται πρὸς τοῦτο ὁ λειωμένος μόλυβδος εἰς «νερὸ ἀπὸ τὰ κλήδονα». Πλὴν τούτων ἐκτίθεται τὴν νύκτα τῆς 23 πρὸς τὴν 24 Ἰουνίου εἰς τὰ ἄστρα ὕδωρ, ἀντληθὲν ἀπὸ φρέαρ. Ἐντὸς αὐτοῦ ρίπτεται κατόπιν τετηγμένος μόλυβδος (περιοχὴ Πυλίου)⁴ ἢ κασίτερος (Κεφαλληνία, Θεσσαλονίκη, Κρήτη)⁵ πρὸς τὸ σκοπὸν νὰ γνωρίσουν ἀκόμη αἱ μαντευόμεναι καὶ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ μέλλοντος συζύγου (Σκιάθος, Θήρα, Σπέτσαι, Φιλιατρά, Αἴγινα, Κρήτη, Σκῦρος, Μ. Ἀσία)⁶. Σημειωθῆτω ὅτι

¹ Λ.Α., ἀρ. 1473, σ. 210 (συλλ. Μ. Παραρᾶ, 1940). Δ. Οἰκονομίδη, Ἀπεραθίτικα λαογραφικὰ σύμμεικτα, Ἀθήναι 1940, σ. 29-30. Ν. Ε. Μηλιώρη, Λαογραφικὰ Βουρλών, Μικρασ. Χρον., τόμ. 3 (1940), σ. 366-367. Λ.Α., ἀρ. 1473, σ. 40 (συλλ. Ἀ. Γουνοπούλου, 1940). Τὸ ἔθιμον τοῦτο ἀναφέρεται καὶ εἰς Wirpach ἐν Κραίν καὶ εἰς Σλοβενίαν. Βλ. L. Schmidt, ἔνθ' ἄν., σ. 60.

² Βλ. Συλβίου, Ὁ κλήδονας, Μικρασ. Χρον., τόμ. 3 (1940), 393. Λ.Α., ἀρ. 1159B', σ. 182 (συλλ. Γ. Ταρσοῦλη, 1938).

³ Λ.Α., ἀρ. 1473, σ. 97 (συλλ. Ἐλ. Κοΐκου, 1940). Λ.Α., ἀρ. 1358, σ. 78 (συλλ. Μ. Λιουδάκη, 1939). Ν. Ε. Μηλιώρη, ἔνθ' ἄν., σ. 366. Θ. Ἀθανασοπούλου, Μαντεῖαι καὶ μαντικαὶ τελεταί, Λαογρ., τόμ. 8 (1921-25), σ. 565. Δ. Οἰκονομίδη, ἔνθ' ἄν., σ. 30, Γ. Ἰακ. Καλαϊσάκη, Κρητικαὶ προλήψεις, ΔΙΕΕ, τόμ. Β' (1885), σ. 335. Λ.Α., ἀρ. 2777, σ. 215 (συλλ. Γεωργ. Παγώνη, 1963). Παν. Ἀ. Μπιμπέλα, Λαογραφικὰ Κυδωνίων, Μοσχονησίων καὶ Γενητσαροχωρίου, Ἀθήναι 1956, σ. 59.

⁴ Λ.Α., ἀρ. 1473, σ. 263 (συλλ. Στ. Στανίτσα, 1940). Λ.Α., ἀρ. 1473, σ. 73 (συλλ. Χρ. Διομήδη, 1940).

⁵ Λ.Α., ἀρ. 1473, σ. 258 (συλλ. Μ. Σταματάτου, 1940). Θ. Ἀθανασοπούλου, Μαντεῖαι καὶ μαγικαὶ τελεταί, Λαογρ., τόμ. 8 (1821-25), σ. 565. Λ.Α., ἀρ. 1473, σ. 165 (συλλ. Νικολοπούλου, 1940).

⁶ Λ.Α., ἀρ. 1473, σ. 24 (συλλ. Μαργ. Βασάλου, 1940). Λ.Α., ἀρ. 1473, σ. 290 (συλλ. Σαρ. Τσουλοχοπούλου, 1940). Γ. Ἀ. Μέγα, Ζητήμ. Ἑλλ. Λαογρ., Ἑπετ. Λαογρ. Ἀρχ. ἔτ. Γ-Δ (1941-1942), σ. 131-132 (=ἀνὰτ., τεῦχ. 2, σ. 55-56). Λ.Α., ἀρ. 1473, σ. 235 (συλλ. Χ. Σαμπάνη, 1940). Ἀ. Α. Παπαδοπούλου, Νεοελληνικὴ μαντεία, Ἡμερ. Μεγ. Ἑλλ., ἔτ. 1923, σ. 150-151. Albert Thumö, Zur neugriechischen Volkskunde, Der Klidonas, Zeitsch. d. Ver. f. Volksk. 2 (1892), σ. 401. Γ. Ἰακ. Καλαϊσάκη, Κρητικαὶ προλήψεις ΔΙΕΕ, τόμ. 2 (1885), σ. 335. Λ.Α., ἀρ. 1473, σ. 56 (συλλ. Δ. Θεοχάρη, 1940). Παν. Ἀ. Μπιμπέλα, ἔνθ' ἄν., σ. 39.

τήν μαντικήν σημασίαν τῶν στερεοποιουμένων ἐντὸς τοῦ ὕδατος μορφῶν τοῦ μολύβδου δύνανται νὰ ἐξηγήσουν εἰδικοί μάντις (Βυτίνα, Σμύρνη, Κύπρος, Ἀθήναι, Λεικιάς, Πύργος) ¹, τὸ δὲ ὕδωρ ἐντὸς τοῦ ὁποίου ῥίπτεται ὁ τηκόμενος μολύβδος δέον νὰ εἶναι ἀμίλητον, δηλαδή νὰ ἔχη μεταφεροθῆ ἐκ τῆς κρήνης χωρὶς ὁ μεταφέρων τοῦτο νὰ ὁμιλήσῃ ². Ὁ τετηγμένος μολύβδος ἀφήνεται ἔτι νὰ πέσῃ καὶ ἐπὶ πλακὸς (Κωνσταντινούπολις) ³, ἢ ἐντὸς δοχείου τὸ ὁποῖον ἀκολουθῶς βυθίζεται εἰς φρέαρ (Λάρισα) ⁴. Πλὴν τοῦ μολύβδου χρησιμοποιεῖται καὶ τὸ μολυβδόνερο, τὸ ὁποῖον εἰς Κέρκυραν χύνεται ὑπὸ τῆς νέας πρὸ τῆς θύρας τῆς οἰκίας της, εἶτα δὲ παρακολουθεῖ τις νὰ ἴδῃ, ποῖος πρῶτος θὰ διέλθῃ ἐκεῖθεν τούτου τὸ ὄνομα πιστεύεται ὅτι θὰ φέρῃ ὁ μέλλων σύζυγος αὐτῆς ⁵. Περὶ τῆς μελλούσης τύχης εἰς τι πρόσωπον μαντεύονται εἰς τὴν Κύπρον δι' εἰδικῆς τελετουργίας. Ἐνῶ τήκεται μολύβδος ἐντὸς δοχείου, ὁ προτιθέμενος νὰ τύχῃ μαντείας, φέρων πινάκιον μεθ' ὕδατος, περιέρχεται τρεῖς μετὰ τοῦ μάντεως περὶ τὸν τηκόμενον μολύβδον εἶτα χύνων τὸ ὕδωρ ἐντὸς τοῦ δοχείου προκαλεῖ στερεοποίησιν τοῦ μετάλλου. Ἐκ τῶν σχηματιζομένων μορφῶν τοῦ μολύβδου προλέγει ὁ μάντις περὶ τῆς τύχης τοῦ μαντευομένου ⁶. Πλὴν τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου (24 Ἰουνίου), ὡς ἀνωτέρω, ἢ μολυβδομαντεία ἀσκεῖται πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν εἰς τινὰς τόπους καὶ κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων. Τότε τήκεται ἐπίσης μολύβδος, ἵνα ἀποκαλυφθῇ ἐκ τῶν σχημάτων αὐτοῦ ἐντὸς τοῦ ὕδατος «τὸ ριζικὸν» τῶν κορασίδων ⁷, δηλ. ποῖος θὰ εἶναι ὁ μέλλων σύζυγος ἐκάστης (Φιλιατρά) ⁸. Εἰς Κορώνην Πυλίας ἐπιλέγουν

¹ Λ. Α., ἀρ. 1473, σ. 244 (συλλ. Σεβδαλή, 1940). Λ. Α., ἀρ. 1473, σ. 205 (συλλ. Κ. Παπακωνσταντινίδου, 1940). Λ. Α., ἀρ. 1473, σ. 171 (συλλ. Ἄ. Νικολαΐδου, 1940). Λ. Α., ἀρ. 1473, σ. 195 (συλλ. Γ. Παπαδημητρίου, 1944). Λ. Α., ἀρ. 1473, σ. 102 (συλλ. Ἐ. Κουλοπούλου, 1940). Λ. Α., ἀρ. 1473, σ. 215 (συλλ. Μ. Πέππα, 1940).

² Λ. Α., ἀρ. 1473, σ. 171 (συλλ. Ἄ. Νικολαΐδου, 1940). Λ. Α., ἀρ. 1910, σ. 1 (συλλ. Μ. Ἰωαννίδου, 1940). Λ. Α., ἀρ. 1473, σ. 205 (συλλ. Κ. Παπακωνσταντινίδου, 1940). Λ. Α., ἀρ. 1473, σ. 215 (συλλ. Μ. Πέππα, 1940). Λ. Α., ἀρ. 1473, σ. 244 (συλλ. Σεβδαλή, 1940). Λ. Α., ἀρ. 1473, σ. 73 (συλλ. Χρ. Διομήδη, 1940). Ἄ. Ἄ. Παπαδοπούλου, ἔνθ' ἀν., σ. 150-151. Βλ. γενικώτερον περὶ τῆς σημασίας τοῦ ἀμίλητου νεροῦ εἰς μαντικὰς καὶ δεισιδαίμονας ἐνεργείας καὶ πράξεις τοῦ λαοῦ εἰς Γεωργ. Ν. Αἰκατερινίδου, Χρῆσις καὶ σημασία τοῦ «ἀμίλητου νεροῦ» εἰς τὸν βίον τοῦ λαοῦ, Ἐπετ. Λαογρ. Ἄρχ., τόμ. 15/16 (1962-63), σ. 42-59.

³ Λ. Α., ἀρ. 1473, 272-273 (συλλ. Ζ. Τσαπέση, 1940).

⁴ Λ. Α., ἀρ. 1473, σ. 378 (συλλ. Μ. Πίσσα, 1940).

⁵ Λ. Α., ἀρ. 1473, σ. 378 (συλλ. Μ. Πίσσα, 1940).

⁶ Λ. Α., ἀρ. 1473, σ. 171 (συλλ. Ἄ. Νικολαΐδου, 1940).

⁷ Βλ. Ἄ. Α. Παπαδοπούλου, ἔνθ' ἀν., σ. 151. Συλβίου, ἔνθ' ἀν., σ. 393. Λ. Α., ἀρ. 1159β. σ. 182 (συλλ. Γ. Ταρσοῦλη, 1938).

⁸ Λ. Α., ἀρ. 1473, σ. 235 (συλλ. Χ. Σαμπάνη, 1940).

αί μαντευόμεναι «ὅ,τι εἶναι τυχερό μου νὰ φανῆ καὶ τὸ μολύβι θὰ δείξῃ»¹. Τὴν προηγουμένην ἡμέραν 29 Ἰουλίου, ἑορτὴν τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου ῥίπτουσα ἡ νεῆνις τετηγμένον μολύβδον ἐντὸς ὕδατος ἐπιλέγει «Μὰ τὸν Ἅγιο Πέτρο, μὰ τὸν Ἅγιο Παῦλο, ὅ,τι εἶναι τὸ τυχερό μου νὰ φανῆ»². Ἐν Ἀθήναις ὑπῆρχε παλαιότερον ἢ συνήθεια τῆς ἐπιχύσεως τοῦ τηχθέντος μολύβδου τρεῖς ἐντὸς τοῦ ὕδατος³.

Μολυβδομαντεῖαι ἀναφέρονται ἀπαντῶσαι καὶ κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ προφήτου Ἡλιοῦ (Σμύρνη (πρόσφ.)⁴, ἐπίσης καὶ τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος (Βυτίνα)⁵. Μαντεύονται ἔτι διὰ τοῦ μολύβδου γενικώτερον μέλλοντα νὰ συμβοῦν γεγονότα (Νάξος, Ἄνδρος, Ἀθῆναι, Τήνος, Σμύρνη, Αἴγινα, Λέσβος, Καλημέριανοὶ Εὐβοίας, Μῆλος)⁶, τὰ ὅποια ἀναφέρονται εἰς χαράν, λύπην (Γκούρα Κορινθίας)⁷, καλὴν ἢ κακὴν τύχην (Παξοί)⁸, ταξίδιον (Ἀθῆναι, Φιλιατρά)⁹.

Εἰς περιπτώσεις καθ' ἃς ἄτομόν τι καταλαμβάνεται ἀπροόπτως ὑπὸ φόβου «λειώνουν μολύβι μέσα εἰς τὸ νερὸ γιὰ νὰ ἴδουν ἀπὸ ποῦ προέρχεται ὁ φόβος» (Κύπρος)¹⁰. Ὅταν «τρομάξῃ» κάποιος «πηγαίνει εἰς τὴν κουρσουμζοῦ»

¹ Λ. Α., ἀρ. 1159β, σ. 235 (συλλ. Γ. Ταρσοῦλη, 1938). Θ. Ἀθανασοπούλου, Μαντεῖαι καὶ μαντικαὶ τελεταί, Λαογρ., τόμ. 8 (1921-25), σ. 565. Ἀλλαγὸν ὡς εἰς Βυτίναν καὶ εἰς τοὺς πρόσφυγας ἐκ Σμύρνης μαντεύονται τὴν ἡμέραν αὐτὴν γενικῶς περὶ οἰοῦντι μὲλλοντος νὰ συμβῆ (Λ. Α., ἀρ. 1473, σ. 205 (συλλ. Κ. Παπακωνσταντινίδου, 1940). Λ. Α., ἀρ. 1473, σ. 215 (συλλ. Μ. Πέππα, 1940). Λ. Α., ἀρ. 1473, σ. 244 (συλλ. Σεβδαλῆ, 1940).

² Λ. Α., ἀρ. 1159β, σ. 42 (συλλ. Γ. Ταρσοῦλη, 1938).

³ Λ. Α., ἀρ. 1473, σ. 2 (συλλ. Ἀκριβοῦ, 1940).

⁴ Βλ. Συλβίου, ἔνθ' ἀν., σ. 393. Λ. Α., ἀρ. 1473, σ. 205 (συλλ. Κ. Παπακωνσταντινίδου, 1940).

⁵ Λ. Α., ἀρ. 1473, σ. 244 (συλλ. Σεβδαλῆ, 1940).

⁶ Λ. Α., ἀρ. 1473, σ. 18 (συλλ. Π. Βαλληνδρά, 1940). Λ. Α., ἀρ. 1473, σ. 316 (συλλ. Μ. Ψάλτου, 1940). Λ. Α., ἀρ. 1473, σ. 175 (συλλ. Μ. Ξανθοῦλη, 1940). Λ. Α., ἀρ. 1473, σ. 66 (συλλ. Κολλάρου, 1940). Λ. Α., ἀρ. 1473, σ. 205 (συλλ. Κ. Παπακωνσταντινίδου, 1940). Λ. Α., ἀρ. 1473, σ. 44 (συλλ. Ἡρειώτου, 1940). Λ. Α., ἀρ. 1473, σ. 255 (συλλ. Ἄγγ. Σουχλέρη, 1940). Λ. Α., ἀρ. 2777, σ. 215 (συλλ. Γεωργ. Παγώνη, 1963).

⁷ Λ. Α., ἀρ. 1473, σ. 219 (συλλ. Π. Ρέλια, 1940).

⁸ Λ. Α., ἀρ. 682, σ. 47 (συλλ. Μ. Δένδια, 1915).

⁹ Λ. Α., ἀρ. 1473, σ. 144 (συλλ. Μ. Μινέττα, 1940). Λ. Α., ἀρ. 1473, σ. 235. (συλλ. Χ. Σαμπάκη, 1940).

¹⁰ Λ. Α., ἀρ. 1473, σ. 378 (συλλ. Μ. Πίσσα, 1940). Εἰς Βοσνίαν ἀναφέρεται ὁμοίως ἡ τῆξις διὰ τὴν θεραπείαν τῆς «strana» (=φόβου τῶν μικρῶν παιδιῶν). Ὅμοίως καὶ εἰς τοὺς Σέρβους, εἶτα εἰς τὴν περιοχὴν τῆς νοτίου Οὐγγαρίας, εἰς τοὺς Γερμανοὺς, τὴν κεντρικὴν Εὐρώπην καὶ πρὸς βορρᾶν μέχρι τῆς Σουηδίας Νορβηγίας, Φιλλανδίας κ.ἄ., πολλαχοῦ τῶν

ἢ ὅποια μαντεύεται ὡς ἐξῆς: Περιτυλλίσσει τὸν ἀσθενῆ μὲ ἓνα κόκκινο ὕφασμα, ὥστε νὰ μὴ βλέπη. Κατόπιν λειώνει τὸν μόλυβδο καὶ τὸν χύνει μέσα σ' ἓνα δοχεῖο, ἐνῶ λέγει ὠρισμένα λόγια. 'Ὁ μόλυβδος σχηματίζει μέσα στὸ νερὸ σχήματα ἀπὸ τὰ ὅποια μαντεύονται» (Κωνσταντινούπολις)¹. Τῆς τήξεως τοῦ μολύβδου εἰς μαντικὰς ἐνεργείας τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ παλαιότεραν μαρτυρίαν γνωρίζω ἐκ τοῦ νομοκάνονος τῆς μονῆς τῶν Ἱβήρων². Αὕτη ὅμως ἀπαντᾷ, ὡς ἐλέχθη, καὶ εἰς ἄλλους εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς (π.χ. Αὐστριακοὺς, Γερμανοὺς)³. Ὁ Grimm ἐξέφρασε τὴν γνώμην ὅτι, τὸ ἔθος τοῦτο ἐν Εὐρώπῃ παρελήφθη ἐκ τῶν Ἑλλήνων, παρ' ἄλλων ὅμως ὑπεστηρίχθη ὅτι συνδέεται τοῦτο μὲ γερμανικὰς συνηθείας⁴. Ἡ χρῆσις αὕτη τοῦ μολύβδου φαίνεται ὅτι εἶναι παλαιά, δεδομένου ὅτι μαρτυρεῖται εἰς μαγικὰς πράξεις τῶν μετὰ τὴν Ἀλωσιν χρόνων. Εἰς νομοκάνονας ἐκ τοῦ ΙΣΤ', ΙΖ' καὶ ΙΗ' αἰ. ἀναφέρεται συχνὰ ὁ μολυβδοχύτης, ὅστις ἀποδένει τὰ ἀνδρόγυνα, δηλ. ποιεῖ καταδέσμους εἰς αὐτά. Ἀναφέρεται χαρακτηριστικῶς «ὁ γόης καὶ ὁ μάγος καὶ ὁ μάντις ὅπου χύνει... μολύβι... ἀποδέγει ἀνδρόγυνα εἰς τὸ μὴ μίγνυσθαι ἢ ἀποδένει τὰ ζῶα νὰ μὴν τὰ φάγη ὁ λύκος»⁵ (χειρ. 16^{ου} αἰ).

RÉSUMÉ

Emploi des métaux dans diverses superstitions, ainsi que dans d'autres pratiques magiques se rapportant à la vie sociale du peuple

par Anne Papamichael

I

Dans la première partie de cette étude, publiée dans l'Annuaire des Archives de Folklore de l'Académie d'Athènes (tome XV - XVI, 1962-1963⁷ p. 62-91), l'auteur expose d'abord brièvement la croyance populaire, qui remonte à l'antiquité, selon laquelle les métaux ont une force secrète et sont utilisables à des fins magiques (p. 62-63),

λαῶν τούτων ἀντὶ τοῦ μολύβδου, ἐγένετο τῆξις κασσιτέρου (βλ. *L. Schmidt*, ἐνθ' ἄν., σ. 60-62).

¹ Λ. Α., ἀρ. 1473, σ. 272 (συλλ. Ζ. Τσαπέση, 1940).

² βλ. παρὰ Ν. Γ. Πολίτη, ἐν Λαογρ., τόμ. 3 (1911), σ. 385.

³ βλ. εἰς *L. Schmidt*, ἐνθ' ἄν., σ. 59 καὶ *Olbrich*, Bleigiessen, ἐνθ' ἄν., σ. 1389.

⁴ βλ. *Olbrich*, Bleigiessen, ἐνθ' ἄν.

⁵ βλ. Φ. Κουκουλέ, ΜΝΚ., τόμ. 9, σ. 74 (=ΒΒΠ., τόμ. 6, σ. 203).

Elle examine ensuite plus spécialement l'emploi des métaux par le peuple grec à l'époque contemporaine, sous les formes suivantes :

I. Comme simple métal en lame (p. 63-69). Ainsi l'accouchée porte sur elle un morceau de métal, sous forme de lame de fer, lorsqu'elle sort de chez elle pour la première fois avant que 40 jours ne se soient écoulés depuis l'accouchement. La nouvelle mariée, en entrant dans la maison de son mari, doit poser le pied sur du fer. De même les animaux achetés, en entrant pour la première fois dans l'étable, doivent poser la patte sur une lame de fer.

L'argent en lame est employé pour la confection de diverses amulettes (p. 66). L'auteur mentionne ensuite l'usage que l'on fait des objets en métal pour des buts magiques: incantations et envoûtements, guérison de diverses maladies etc. (p. 66-67).

Contrairement aux temps antiques où l'usage des lames métalliques à des fins magiques était très répandu, l'auteur remarque que dans les temps modernes cet usage est plus restreint; cela provient du fait qu'on emploie aujourd'hui plus souvent des objets métalliques, croyant que leur dureté et leur résistance se transmettront à la personne ou à l'animal qui entrera en contact avec eux et lui permettront de résister au mal, de le repousser et de le vaincre.

II. La monnaie: Il s'agit des pièces de monnaie qu'on emploie dans des buts magiques, lors de la naissance, du baptême, du mariage et de la mort.

On croit que la pièce de monnaie portée par une femme mariée contribue à la conception et à la naissance d'un enfant mâle, et aussi qu'elle protège le nouveau-né et l'accouchée (p. 69-70). Lors du mariage, elle est employée dans presque toutes les phases de la cérémonie nuptiale, comme p. ex. avant la bénédiction, pendant qu'on lave le linge de la future mariée, pendant que le barbier rase le futur marié, lorsque celui-ci se met en route pour accompagner la mariée à l'église, puis après le couronnement quand ils entrent tous deux dans leur maison, etc (p. 72). Pour l'enterrement, la coutume antique de l'obole de Charon s'est maintenue (p. 73).

La monnaie joue également un rôle important dans les actions magiques destinées à empêcher l'effet de l'envoûtement, dans la préparation des philtres etc. ainsi que dans la confection des amulettes. Dans ce der-

nier cas, les besants (pièces d'or à l'effigie de Constantin le Grand) ont une signification toute spéciale (p. 74 - 78).

III. L'anneau: L'emploi spécifique de l'anneau pour le mariage a été étendu ensuite à d'autres actions, de caractère magique, qui recouvrent toute la cérémonie matrimoniale (p. 78 - 79).

L'anneau prévient également l'effet néfaste que pourrait produire la rencontre dans la rue d'accouchées avant que 40 jours ne se soient écoulés depuis la naissance de l'enfant. On emploie aussi l'anneau pour protéger le nouveau-né contre le mauvais oeil et l'accouchée contre l'influence des êtres démoniaques, pour guérir certaines maladies etc. L'anneau est enfin employé le jour de la Résurrection (p. 79 - 81) dans des pratiques divinatoires.

Ces coutumes qui attribuent à l'anneau des vertus qui préviennent le mal ou délivrent des effets néfastes d'actions magiques, sont très anciennes et sont pratiquées par le peuple depuis l'antiquité.

IV. Le fer à cheval: L'emploi du fer à cheval pour se préserver contre le mauvais oeil et comme porte bonheur (p. 82 - 83) est très répandu et connu depuis l'antiquité récente (p. 84).

V. La clef et la serrure sont employées pour protéger les nouveaux mariés contre des actions magiques (p. 84 - 85). On emploie aussi la clef dans la préparation des philtres et dans les pratiques magiques destinées à provoquer l'amour ou à protéger contre les maladies (p. 87-88).

VI. Les ciseaux: L'emploi des ciseaux dans les pratiques magiques et superstitieuses auxquelles on se livre pendant la cérémonie du mariage est très répandu (p. 90) on les utilise également dans les incantations pour la guérison des maladies et des piqûres de serpents, dans les pratiques divinatoires des jeunes filles, la nuit qui précède la fête des St. Théodores, quand elles veulent connaître leur futur mari, etc. (p. 91).

II

La deuxième partie est publiée ci-dessus; elle comprend les chapitres

VII-XI (v. p. 53 - 108).

VII. Les clous: L'emploi des clous à des fins magiques et divinatoires, ainsi que dans d'autres pratiques, est largement répandu dans di-

verses circonstances de la vie populaire. Ainsi la femme enceinte peut prévoir le sexe de l'enfant qui naîtra si elle trouve un clou ou une épingle (p. 53).

Le clou est aussi employé pour protéger le nouveau-né et l'accouchée contre le mauvais oeil et les êtres démoniaques et pour guérir les maladies provoquées par l'envoûtement ou par d'autres actions magiques. L'auteur remarque que ce dernier usage est une survivance des temps antiques, vu qu'il était pratiqué par les Romains (p. 54-58).

Dans certains cas où meurent plusieurs membres d'une même famille, on cloue non seulement les malades, mais aussi la Mort, pour que les autres survivent (p. 55).

L'emploi des clous, surtout sous forme d'épingles, est très répandu dans les envoûtements pratiqués lors du mariage, avant ou pendant la cérémonie dans le but de causer du mal aux jeunes mariés (par ex. impuissance de l'époux, mort du couple, etc.) (p. 59-64). Dans d'autres cas, au contraire, ces actions magiques se font dans le but de protéger le couple et de le délivrer des influences néfastes de l'envoûtement.

L'auteur remarque que d'une façon générale les pratiques magiques dans le but d'empêcher le mal, étaient aussi largement pratiquées au moyen âge et qu'il s'agit d'une survivance de l'antiquité (p. 65).

Les clous sont utilisés dans des actions magiques destinées à causer du mal non seulement aux hommes, mais aussi aux animaux domestiques, à détruire les bêtes sauvages, à dessécher les plantes et enfin à chasser les êtres démoniaques (p. 65-68).

VIII. Le couteau. L'usage du couteau dans la vie quotidienne, comme outil de travail ou comme moyen de défense, a été manifestement étendu à des fins magiques. On trouve largement répandue la croyance qu'un couteau à manche noir peut délivrer des maladies ou du mauvais oeil. Un tel couteau est également employé pour préserver de tout mal l'accouchée et le nouveau-né et surtout pour les protéger de l'influence des démons (p. 68-74).

Ceux qui voyagent pendant la nuit, pour se protéger contre les fantômes, les fées (Νεράιδες) et les vampires, portent sur eux un couteau à manche noir (p. 74-75).

On croit que le couteau a la force de détourner, sur terre et sur mer, les tourbillons du vent, que l'on considère comme mus par de mauvais

esprits, ainsi que de détourner l'éclair, la pluie et la grêle (p. 75-76). On emploie largement le couteau pendant toute la célébration du mariage, dans des pratiques incantatoires et superstitieuses, notamment pour empêcher le *κατάδεσμος* (rendre l'homme impuissant).

Au moyen du couteau, ou ensorcelle les bêtes féroces, pour les empêcher de détruire les troupeaux de moutons et les autres animaux.

On emploie aussi le couteau dans des opérations magiques accomplies pour retrouver des objets perdus, dans différentes pratiques superstitieuses (p. 81) et dans des actes divinatoires (p. 83). L'auteur remarque que la plupart de ces utilisations du couteau se trouvent aussi mentionnées dans des textes plus anciens, c-à-d. de l'époque post-byzantine. Dans ces sources, il est question de l'usage du couteau dans des actions magiques, visant à guérir des maladies, à obtenir un succès quelconque, à retrouver un objet perdu, à découvrir des voleurs, etc. (p. 83-85).

Cet usage du couteau à des fins magiques, dit l'auteur, ne remonte pas au-delà de la dernière période byzantine, étant donné qu'on n'en trouve point de mention dans les textes antérieurs. Il est vraisemblablement apparu plus tard, lorsque l'emploi du couteau, comme objet de table, se fut répandu dans la vie quotidienne. Alors, de son utilisation dans la vie de tous les jours comme objet tranchant, on en vint à l'employer dans des pratiques magiques et superstitieuses.

IX. Instruments agricoles. A diverses occasions de la vie populaire et surtout lors d'une naissance ou d'un mariage, on utilise à des fins magiques des instruments agricoles, tels que la hache, la pioche, la faux, le soc et même le collier de boeuf.

Leur emploi, lors des différentes phases des cérémonies, vise d'une part à préserver le couple de tout mal et principalement de l'envoûtement (του *κατάδεσμου*), d'autre part à transmettre la force nécessaire à une vie heureuse et féconde. Ainsi par ex., lorsque les deux parties conviennent de conclure mariage, la future épouse doit enjamber une pioche, une hache ou un soc. Au moment où elle se pare pour la cérémonie religieuse, elle doit marcher sur un instrument agricole. Ou bien encore la jeune mariée, en entrant dans sa nouvelle maison, doit poser le pied sur un outil (hache, soc, pioche, etc.) placé sur le seuil (p. 85-89).

L'usage d'instruments agricoles à des fins magiques apparaît aussi à l'occasion de la naissance. Par ex., après l'accouchement, la sage-femme

se sert d'une hache pour chasser les êtres démoniaques, ou bien on place un soc ou une faux derrière la porte de l'accouchée ou sous son oreiller pour éloigner le mal qui pourrait lui advenir, à elle ou au nouveau-né, tant qu'elle n'a pas été purifiée (p. 89-90).

Dans le but de se transmettre la force magique des métaux, le moissonneurs portent la faux à la ceinture et lorsqu'ils reviennent chez eux, leurs enfants passent par-dessus (p. 90).

Dans le même but, lors de la fête de St Basile (1er jour de l'année), on fait passer les boeufs sur une pioche ou sur un autre instrument agricole (p. 91).

On emploie également ces outils lorsqu'on prononce des incantations ou pour guérir diverses maladies. Pour éloigner la foudre, on utilise le soc ou la hache et enfin, pour préserver la production agricole, on utilise le soc etc. (91-92).

X. Objets domestiques (ustensiles, outils etc.). Parmi ces objets, les chenets, les pincettes, le chaudron etc. sont employés pour préserver du mal en général, par ex. pour arrêter ou éloigner la pluie, les typhons, la grêle. Pour se protéger de la foudre, on jette dans la cour de la maison, à un moment donné, le chenet sans dessus dessous — ailleurs les pincettes — ou encore on fait sonner les cloches de l'église. On fait aussi sonner les cloches des églises lors d'une éclipse du soleil ou de la lune; les clochettes des bergers sont employées pour chasser les esprits (καλικάντζαροι = êtres démoniaques) durant la période qui va du 25 décembre au 5 Janvier (p. 93-95).

Des objets métalliques sont utilisés pour chasser les serpents et autres reptiles (p. 95).

De même, on emploie les clochettes des bergers, les cuillères, le chenet et d'autres objets métalliques à des fins magiques, lors de la naissance: lorsque l'accouchée se lève pour la première fois, elle pose le pied sur un chenet et on met une cuillère dans la bouche de l'enfant, quand paraissent les premières dents. A l'occasion d'un mariage, on emploie aussi des objets métalliques: quand on prépare le pain, au moment où l'on rase le marié, lorsqu'on va chercher la future mariée durant la cérémonie religieuse et quand la mariée entre dans la maison du mari (p. 95-101).

On en fait encore usage lors des fêtes de St Basile (1er jour de l'an) et de l'Épiphanie, et à l'occasion d'un décès (p. 101).

Lorsque les bergers et les membres de leur famille boivent pour la première fois le lait de la nouvelle saison, pour se transmettre la force des métaux, ils marchent sur des objets en fer, etc. (p. 101-102).

On confectionne également des amulettes pour protéger le nouveau-né et l'accouchée contre les maléfices et les mauvais esprits, etc. p. 102-104).

XI. Le plomb. Le plomb est employé non seulement à des fins magiques, mais aussi à des fins divinatoires. Dans ce dernier cas, on fond le plomb, on le jette dans de l'eau où il se solidifie et selon les figures qui se forment, on tire des présages.

La divination par le plomb est exercée dans plusieurs cas, dont le plus important est celui où les jeunes filles cherchent à apprendre qui sera leur mari. Ces pratiques se font habituellement à la fête de la naissance de St Jean (24 juin), mais dans certains endroits, c'est à la fête des Sts Apôtres ou la veille de la fête des Apôtres Pierre et Paul (30 juin). Elles sont aussi mentionnées pour les fêtes du prophète Elie (20 juillet) et de St Panteleimon (27 juillet). (p. 104-107).

On recourt au plomb pour savoir si on connaîtra une joie ou une peine, une bonne ou une mauvaise fortune, pour obtenir des renseignements au sujet d'un voyage ou de la provenance des maladies. Ces pratiques semblent assez anciennes, étant donné qu'elles sont mentionnées chez le peuple grec déjà au 15ème siècle et qu'elles sont aussi connues d'autres peuples (p. 105-108).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1963

ΥΠΟ

ΑΓΓ. Ν. ΔΕΥΤΕΡΑΙΟΥ

Δημοσιεύομεν κατωτέρω βιβλιογραφικὴν ἀναγραφὴν τῶν λαογραφικῶν δημοσιευμάτων κατὰ τὸ ἔτος 1963, τὴν ὁποίαν κατήρτισε κατ' ἐντολὴν ἡμῶν ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ συντ. Δημ. Οἰκονομίδου ὁ ἔκτ. συντ., φιλόλογος, Ἄγγελος Δευτεραῖος.

Εἰς τὴν σύνταξιν τῆς παρούσης βιβλιογραφίας ἐφηροδόθησαν, ὡς καὶ εἰς τὰς προηγουμένας, οἱ σχετικοὶ κανόνες, ὡς ἀναφέρονται εἰς τὸν τόμον 9/10 (1957/58), ἐν Ἀθήναις 1958, σ. 135 τῆς Ἐπετηρίδος.

ΓΕΩΡΓ. Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗΣ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ ΕΡΕΥΝΗΘΕΝΤΑ ΔΙΑ ΤΗΝ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΝ ΚΑΙ ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΑΙ ΑΥΤΩΝ

- Ἀθηνᾶ* — Σύγγραμμα περιοδικὸν τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐπιστημονικῆς Ἑταιρείας, τόμ. 67 (1963-1964) ἐν Ἀθήναις 1964.
- Ἀθηναϊκά* — Τὰ Ἀθηναϊκά. Περιοδικὴ ἔκδοσις τοῦ Συλλόγου τῶν Ἀθηναίων, Ἀθῆναι, τεύχη 15-30 (1960-1965).
- Ἀρχ Εὐβ Μελ* — Ἀρχεῖον Εὐβοϊκῶν Μελετῶν. (Ἑταιρεία Εὐβοϊκῶν Μελετῶν), Ἀθῆναι, τόμ. 10 (1963).
- Ἀρχ Θε Θησ* — Ἀρχεῖον τοῦ Θερακικοῦ λαογραφικοῦ καὶ γλωσσικοῦ θησαυροῦ. Διευθυντής: Πολ. Παπαχριστοδούλου. Ἐν Ἀθήναις, τόμ. 28 καὶ 29 (1963).
- Ἀρχιτεκτονικὴ* — Τεχνικὸν περιοδικὸν ἐκδιδόμενον ἀνά δίμηνον. Ἰδιοκτήτης-Διευθυντής: ἀρχιτέκτων Ἀντώνης Κ. Κιτσιῆς. Ἀθῆναι. Ἔτ. Ζ' (1963).
- Ἀρχ Σάμου* — Ἀρχεῖον Σάμου. Σύγγραμμα περιοδικὸν [ἐκδιδόμενον ὑπὸ] Νικολάου Ἰ. Ζαφειρίου. Τόμ. 6ος, Ἀθῆναι, 1957-1962.
- Δελτ Ἀγροτ Τραπ* — Δελτίον Ἀγροτικῆς Τραπέζης. Ἀθῆναι, ἔτ 1963, ἀρ. 130-135.

- Δωδ' Ἀρχ** Δωδεκανησιακὸν Ἀρχεῖον. Σύνγραμμα περιοδικὸν ἐκδιδόμενον ὑπὸ τῆς ἐν Ἀθήναις Δωδεκανησιακῆς Ἱστορικῆς καὶ Λαογραφικῆς Ἐταιρείας. Ἐν Ἀθήναις, τόμ. Δ' (1963).
- Δωδωναῖον Φῶς** Περιοδικὴ Ἐπιθεώρηση. Ἐκδοσις Διδασκαλικοῦ Συλλόγου Ἰωαννίνων. Ἰωάννινα, ἔτ. Α'-Β' (1961-1963), τεύχη 1-7.
- Ἐκκλησία** Ἐπίσημον Δελτίον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Διευθυντής: Θεοδοσίος Κ. Σπεράντσας. Ἐν Ἀθήναις, ἔτ ΔΘ' (1962), Μ' (1963).
- Ἑλληνικά** Φιλολογικόν, ἱστορικὸν καὶ λαογραφικὸν περιοδικὸν σύνγραμμα. (Δημοσιεύματα τῆς Ἐταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν). Διευθυνταὶ τῆς συντάξεως: Στίλπων Π. Κυριακίδης - Λίνος Πολίτης, Καθηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, τόμ. 18 (1964).
- Ἐπ Βυζ Σπ** Ἐπετηρὶς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, τόμ. 32 (1963).
- Ἐπ Ἐταιρ Κυκλ Μελ** Ἐπετηρὶς Ἐταιρείας Κυκλαδικῶν Μελετῶν. Διευθυντής: Στυλιανὸς Γ. Κορρές. Ἐν Ἀθήναις, τόμ. Γ' (1963).
- Ἐπετ Λαογρ Ἀρχ** Ἐπετηρὶς τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου ἐκδιδομένη ἐπιμελεῖα τοῦ Διευθυντοῦ τοῦ Ἀρχείου, τόμ. ΙΕ'-ΙΣΤ' (1962-1963), ἐν Ἀθήναις 1964.
- Ἐπιθ Τέχνης** Ἐπιθεώρηση Τέχνης. Μηνιαῖο περιοδικὸ γραμμάτων καὶ τεχνῶν. Ἀθήναι, τόμ. ΙΖ' (1963).
- Ἐπταν Ἡμερ** Ἑπτανησιακὸ Ἡμερολόγιον. Ἐτησίαι λογοτεχνικῆ, καλλιτεχνικῆ, ἱστορικῆ, λαογραφικῆ καὶ ἐπιστημονικῆ ἔκδοσις. Ἀθήναι. Ἐκδόσεις «Ἑπτάνησος». Χρόνος Γ' (1963).
- Ἐπταν Φύλλα** Ἑπτανησιακὰ Φύλλα. Φιλολογικῆ - Λαογραφικῆ καὶ Ἱστορικῆ Ἐκδοσις. Ἰδιοκτητῆς - Διευθυντής: Ντίνος Κονόμος. Ἀθήναι. Τόμ. Δ', φύλλ. 1 (1960), φύλλ. 2-3 (1963).
- Ἐστιάς** Μηνιαῖο περιοδικὸ ἐπιστήμης, τέχνης καὶ προβληματισμοῦ. Ἐκδίδεται ὑπὸ φοιτητῶν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἐτ Α'-Γ' (1960-1962).
- Ἐυρτανικὰ Χρονικὰ** Περιοδικὴ ἔκδοσις «Πανευρτανικῆς Ἐταιρείας». Ἀθήναι, τεύχος 3 (1962).
- Ζυγὸς** Μηνιαῖο περιοδικὸ καλῶν τεχνῶν. Ἀθήναι 1962-1963, ἀρ. 84-97.
- Ἡλεικά** Τριμηνιαῖο περιοδικὸ λαογραφικῆς - ἱστορικῆς καὶ γλωσσικῆς σπουδῆς τῆς Ἡλείας. Λεχαινά. Διευθυντής: Ντ. Δ. Ψυχογιός, τεύχος ΚΒ' (1963).
- Ἡπειρ Ἐστ** Ἡπειρωτικὴ Ἐστία. Μηνιαία Ἐπιθεώρησις. Ἐν Ἰωαννίνοις. Ἰδιοκτητῆς - Διευθυνταὶ: Χ. Μάνος, Δημοσθ. Κόκκινος. Ἐτ ΙΒ' (1963).
- Ἡὼς** Μηνιαία εἰκονογραφημένη ἐπιθεώρησις, ἐκδιδομένη ἐν Ἀθήναις. Περίοδ. Γ', ἔτ. 6 (1963), ἀρ. 66.
- Θέατρο** Δίμηνη Θεατρικὴ Ἐπιθεώρηση. Διευθυντής: Κώστας Νίτσος. Χρόν. Α' (1961-1962), τεύχη 1-6, χρόν. Β' (1963), τεύχη 7-12.
- Θεολογία** Σύνγραμμα περιοδικόν. ἐκδιδόμενον κατὰ τριμηνίαν. Ἐν Ἀθήναις, τόμ. 33 (1962), τόμ. 34 (1963).
- Θρακικά** Σύνγραμμα περιοδικόν, ἐκδιδόμενον ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀθήναις «Θρακικοῦ Κέντρου», Ἀθήναι, τόμ. 36-37 (1963).

- Θρακ Χρον** Θρακικά Χρονικά. Τρίμηνο περιοδικό. Έρευνα - Έπιστήμη - Τέχνη. Εκδίδεται στην Ξάνθη. Διευθυντής: Στέφανος Ίωαννίδης, έτ Δ', τόμ. Γ' (1963), τεύχη 9-12.
- Ίκαριακά** Μηνιαία έκδοσις τής «Πανικαριακής Άδελφότητας» Άθηνών, τεύχη 29-33 (1963, 1964).
- Ίόν Ήχώ** Ίόνιος Ήχώ. Μηνιαϊον περιοδικόν. Όργανον μελέτης και προβολής τών Έπιτανησιακών ζητημάτων. Άθηναι, περιόδ. Γ', έτ. 18 (32) (1963), τεύχη 193-209.
- Κερκυρ Χρον** Κερκυραϊκά Χρονικά. Έκδότης: Κώστας Δαφνής, Κέρκυρα. Τόμ. Ζ' (1959) - Γ' (1963).
- Κνωσός** Περιοδική έκδοσις του Συλλόγου Κρητών «Ή Κνωσός», έν Άθήναις, έτ. 1-10 (1953-1963), τεύχη. 1-41.
- Κρητ Έστ** Κρητική Έστία. Διευθυντής: Ίδ. Παπαγρηγοράκης. Χανιά. Χρόν. ΙΕ' (1963), τεύχη 130-141.
- Κρητ Πρωτ** Κρητική Πρωτοχρονιά. (Έκδότης Γ. Βαγιάκης), Άθηναι, έτ. Γ' (1963).
- Κρίκος** Ό Κρίκος. Μηνιαία έκδοσις του άποδήμου Έλληνισμού, έτ. 14 (1963), τεύχη 145-156.
- Κυπρ Σπ** Κυπριακά Σπουδαί. Δελτίον τής Έταιρείας Κυπριακών Σπουδών. Έν Λευκωσία - Κύπρου, τόμ. ΚΖ' (1963)
- Κυπρ Χρον** Κυπριακά Χρονικά. Μηνιαϊο πνευματικό περιοδικό. Λευκωσία Κύπρου. Χρόν. Γ' (1962-1963), τεύχη 26-27, 29, 30-38.
- Λαογρ** Λαογραφία. Δελτίον τής Έλληνικής Λαογραφικής Έταιρείας καθ' εξαμηνίαν εκδιδόμενον, τόμ. 21 (1963/64).
- Μαθ Έστ** Μαθητική Έστία. Περιοδικόν τών μαθητών και μαθητριών του «Παγκυπρίου Γυμνασίου». Λευκωσία - Κύπρου. Έτ. ΙΓ'-ΙΔ' (1963), άρ. 34-35.
- Μαθητ Πυρσός** Μαθητικός Πυρσός. Περιοδικόν τών μαθητών του Έλληνικού Γυμνασίου Κυρηνείας, έτ. Β' (1963), άρ. 2.
- Μακεδονικά** Σύγγραμμα περιοδικόν τής Έταιρείας Μακεδονικών Σπουδών, έπιμελεία Στίλπ. Π. Κυριακίδου και Γεωργίου Ί. Θεοχαρίδου, τόμ. Ε' (1961-1963), Έν Θεσσαλονίκη 1963.
- Μεσσην Χρον** Μεσσηνιακά Χρονικά. Τριμηνιαία έκδοσις Νομαρχίας Μεσσηνίας. Έτ. Α' (1961), τεύχ. 1-3, έτ. Β' (1962), τεύχ. 4-5, έτ. Γ' (1963), τεύχ. 8-9.
- Μικρ Χρον** Μικρασιατικά Χρονικά. Σύγγραμμα περιοδικόν εκδιδόμενον υπό του τμήματος Μικρασιατικών Μελετών τής Ένώσεως Σμυρναίων. Τόμος δέκατος. Άθηναι 1963.
- Ν Άθήν** Νέον Άθήναιον. Περιοδικόν σύγγραμμα έλληνικών σπουδών, τόμ. Δ' (1963) τεύχ. 1-2. Άθηναι 1963.
- Ν Έστ** Νέα Έστία. Εκδίδεται τήν 1ην και 15ην έκάστου μηνός. Διευθυντής: Πέτρος Χάρης. Άθηναι, τόμ. 73-74 (1963) τεύχη 853-875.
- Νισουριακά** Έκδοσις Έταιρείας Νισουριακών Μελετών. Άθηναι. Τόμ. 1 (1963).
- Ό Προβολεύς** Μηνιαία εικονογραφημένη έκδοσις. Άθηναι, έτ. Γ' (1962), άρ. 25/26, 30/31, 32, 33/34.
- Πάν** Ό Πάν. Μηνιαϊο φυσιολατρικό περιοδικό, Άθηναι, έτ. 36 (1963), τεύχη 339-346.

- Παρνασσός** Περιοδικόν σύγγραμμα κατά τριμηνίαν έκδιδόμενον. Ἀθήναι, περίοδος δευτέρα, τόμ. Ε' (1963).
- Πειραιϊκή - Πατραϊκή** Ἡ «Πειραιϊκή - Πατραϊκή», Ἀθήναι, ἔτ. 9 (1963), ἀρ. 90 - 100.
- Πελοπ Πρωτ** Πελοποννησιακὴ Πρωτοχρονιά. Ἱστορία — Λαογραφία — Τέχνη — Ἐπιστήμη. Ἐτησίαι ἔκδοσις. Διευθυντής: Μίμης Παπαχριστοφίλου, Ἀθήναι, τόμ. Ζ' (1963).
- Περιηγητικὴ** Μηνιαῖο περιοδικὸν τουρισμοῦ, τέχνης καὶ διαφωτίσεως. Ὅργανο τῆς Ἑλληνικῆς Περιηγητικῆς Δέσχης. Διευθύνεται ἀπὸ Συντακτικὴ Ἐπιτροπὴ. Ἀθήναι, 1963, ἀρ. 49 - 60.
- Πλάτων** Δελτίον τῆς Ἑταιρείας Ἑλλήνων Φιλολόγων. Ἀθήναι, ἔτ. ΙΕ' (1963).
- Πνευμ Κύπρος** Πνευματικὴ Κύπρος. Μηνιαία περιοδικὴ ἔκδοσις. Πνευματικὴ ὁμάδα: Φρ. Βράχας, Κ. Μόντης, Ἀ. Φυλακτοῦ, Ἀ. Χριστοφίδης, Κ. Χρυσάνθης. Χρον. Α' (1960 - 61), Β' (1961 - 62), Γ' (1962-63), Δ' (1963 - 64), τεύχη 1 - 48.
- Ποντ Ἔστ** Ποντιακὴ Ἐστία. Μηνιαῖον Λαογραφικὸν Περιοδικόν. Διευθυντής: Φίλων Κτενίδης. Θεσσαλονίκη. Ἔτ. 14 (1963).
- Ρουμελ Ἡμερολ** Ρουμελιώτικο Ἡμερολόγιο. Ἐτησίαι ἔκδοσις. Ἀθήναι. Διευθυντής: Δ. Χ. Σταμέλος, Χρόν. Η' (1964). (Ἐν τῷ Προλόγῳ τοῦ τόμου τούτου λέγεται ὅτι διὰ λόγους οικονομικοῦς δὲν ἔγινεν ἡ ἔκδοσις τῶν τόμων ΣΤ' καὶ Ζ').
- Ρουμελιώτικὴ Τέχνη** Ἱστορία—Γράμματα—Ἐπιστήμη—Τουρισμός—Ζωή. Διευθυντής: Χρῆστος Ν. Κουλούρης. Μηνιαία Ἐκδοσις. Ἀθήναι. Χρόν. Α' (1961), ἀρ. φυλλ. 1-4, 7, 9-10, 13-20, 23-24, 26, 29-32, 34-35, 37, 41-46.
- Σερρ Χρον** Σερραϊκὰ Χρονικά. Σύγγραμμα περιοδικόν, τόμ. Δ', Ἀθήναι 1963. (Ἱστορικὴ καὶ Λαογραφικὴ Ἐταιρεία Σερρῶν - Μελενίκου).
- Σκουφᾶς** Περιοδικὴ Ἐπιθεώρησις. Ἐκδότης: Μουσικοφιλολογικὸς Σύλλογος Ἄρτης ὁ «Σκουφᾶς». Διευθύνεται ὑπὸ Συντακτικῆς Ἐπιτροπῆς. Ὑπεύθυνος Συντάξως: Τάκης Βαφιάς. Ἄρτα, ἔτ. Η' (1963).
- Südosteuropa - Jahrbuch** Südosteuropa - Jahrbuch. Im Namen der Südosteuropa - Gesellschaft hrsg. von Rudolf Vogel. 6. Band. Die Volkskultur der südosteuropäischen Völker. Tagung der Südosteuropa - Gesellschaft, München und der Arbeitsgemeinschaft Ost, Wien in Salzburg 24 - 27. Mai 1961. München 1962, 80, S. XI + 173 + 43 + 5 o.n.
- Τὸ Μέλλον τῆς Ὑδρας** Μηνιαῖον περιοδικόν τῶν καλῶν Ὑδραίων καὶ τῶν Φιλυδραίων. Ἰδιοκτητῆς - Διευθυντής: Ἄντ. Ν. Μανίκης. Πειραιεύς, ἔτ. 23 (1963).
- Φθιωτικὴ Ἐστία** Λαογραφία—Γράμματα—Τέχνες—Ρουμελιώτικὴ ζωή. Ἐκδοσις Συλλόγου Φθιωτῶν. Διευθυνσις: Χρῆστος Ν. Κουλούρης. Ἀθήναι. Ἔτ. Γ' (1960), ἀριθμ. φυλλ. 25-27.
- Φιλιατρὰ** Περιοδικὴ ἔκδοσις τῆς ἀδελφότητος τῶν ἐν Ἀθήναις Φιλιατρῶν ἢ «Ἐράνη», ἔτος 7ον (1962 - 1963), τεύχη 25 - 27.
- Φιλολογὴ Κύπρος** Φιλολογικὴ Κύπρος. 1962, 1963. [Ἐκδοσις] τοῦ Ἑλληνικοῦ Πνευματικοῦ Ὁμίλου Κύπρου. Λευκωσία.
- Φιλ Πρωτοχε** Φιλολογικὴ Πρωτοχρονιά. Ἐτησίαι λογοτεχνικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ ἔκδοσις. Διευθυντής: Ἀριστ. Ν. Μαυρίδης. Ἀθήναι, χρόν. 20 (1963).

Χιακή 'Επιθεώρ Χιακή 'Επιθεώρησις. Περιοδική έκδοσις. 'Εκδόται: Δημ. 'Α. Μαγγανᾶς - Κ. Δ. Φαφαλιός - Κ. Ν. Χαβιαράς. Τόμ. 1 (1963), τεύχη 1 - 3.

Χρον 'Αρκάδ Χρονικά τῶν 'Αρκάδων. Τόμ. Γ', Χριστούγεννα 1961. Περιοδική έκδοσις λόγου καὶ τέχνης. 'Αθήναι. ('Εκδ. Παναρκαδιακῆς 'Ομοσπονδίας τῆς 'Ελλάδος. 'Επιμελητῆς ἐκδόσεως: Θάνος Κ. Βαγενᾶς).

Χρον Χαλκ Χρονικά τῆς Χαλκιδικῆς. Περιοδική έκδοσις 'Ιστορικῆς - Λαογραφικῆς 'Εταιρείας Χαλκιδικῆς. Διευθύνεται ὑπὸ Συντακτικῆς 'Επιτροπῆς [κυρίως: Β. 'Α. Καλογεράς]. Θεσσαλονίκη 1962 - 1963, τεύχη 3 - 6.

Zeitschrift für Balkanologie, herausgegeben von Franz Dölger - Cünter Reichenkron - Alois Schmaus. Jahrgang I. 1962, Heft 1/2. Wiesbaden.

I. ΓΕΝΙΚΑ

II. ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ

Α. Βιβλιογραφία.

1. **Βαγιακάκος Δ. Β.** Σχέδιασμα περί τῶν τοπωνυμικῶν καὶ ἀνθρωπωνυμικῶν σπουδῶν ἐν Ἑλλάδι 1833-1962. (Συμβολὴ δευτέρα). Ἀθηνᾶ 67 (1963-1964), σ. 145-369.
2. Bulletin Analytique de Bibliographie Hellénique, tome XXI. Année bibliographique 1960. Athènes 1962, 8^{ον}, σ. 1-651. (Collection de l'Institut Français d'Athènes).
Γενικὴ βιβλιογραφικὴ ἐπισκόπησις τῶν ἐκδόσεων ἐν Ἑλλάδι.
3. **Ζώρας Γ. Θ. - Μπουμπουλίδης Φ. Κ.** Βιβλιογραφικὸν Δελτίον Νεοελληνικῆς Φιλολογίας Δ' 1962, ἐπιμελεῖα —. Ἀθῆναι 1963, 8^{ον}, σελ. 67. (Σπουδαστήριον Βυζαντινῆς καὶ Νεοελληνικῆς Φιλολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν).
Εἰς ἴδια κεφάλαια βιβλιογραφία δημοδῶν ᾠσμάτων καὶ ἄλλων μνημείων τοῦ προφορικοῦ λόγου τοῦ λαοῦ.
4. **Καραβουρνιώτου Κυριακῆ Ν. - Διαλησιμᾶς Στέφ. Ἀ.** Βιβλιογραφία. Ἐπ Βυζ Σπ 32 (1963), 519-42.
Ἐν σελ. 527-29 περιλαμβάνονται ἔργα δημόδους φιλολογίας καὶ γλώσσης.
5. **(Οἰκονομίδης Δ. Β.)** Νέα βιβλία. Λαογρ 21 (1963/64), σ. 655-670.
6. Περιοδικὰ ληφθέντα κατὰ τὰ ἔτη 1962-1963 ἐξ ἀνταλλαγῆς πρὸς τὴν Ἐπετηρίδα (τοῦ Λαογρ. Ἀρχείου), δωρεῶν καὶ ἀγορᾶς. Ἐπετ Λαογρ Ἀρχ τόμ. ΙΕ' - ΙΣΤ' (1962-1963) ἐν Ἀθήναις 1964, σ. 398-411.
7. **Σπυριδάκης Γ. Κ. - Οἰκονομίδης Δ. Β.** Βιβλιογραφία τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας τῶν ἐτῶν 1960-1962. Ἐπετ Λαογρ Ἀρχ τόμ. ΙΕ' - ΙΣΤ' (1962-63), ἐν Ἀθήναις 1964, σ. 92-200.
8. **Swanson Donald C.** Modern Greek Studies in the West. A Critical Bibliography of Studies on Modern Greek Linguistics, Philology, and Folklore, in Languages other than Greek by —. New York. The New York Public Library 1960, 8^{ον}, σελ. 93.
Ἐν σελ. 44-48: Modern Popular Literature καὶ Modern Greek Folklore, ἀρ. 170-247.
9. **Χρυσάνθης Κύπρος** Λαογραφικὰς ἐργασίαις τοῦ Γεωργίου Παπαχαλαμπους. (Βιβλιογραφία). Πνευμ Κύπρος, χρον. Γ' (1962-63), σ. 94-95.

10. **Χρυσάνθης Κύπρος** Λαογραφικές εργασίες τοῦ Νεάρχου Κληρίδη. (Βιβλιογραφία). Πνευμ Κύπρος, χρον. Γ' (1962-63), σ. 98-100.

Β'. Γενικά καὶ Σύμμεικτα.

α') Γενικά.

11. **"Ημελλος Στέφ.** Λαογραφική ἀποστολή εἰς Ἀμοργὸν ἀπὸ 9 Ἰουλ. - 8 Αὐγ. 1963. Ἐπετ Λαογρ Ἄρχ τόμ ΙΕ'-ΙΣΤ' (1962-63), ἐν Ἀθήναις 1964, σ. 338-350.
12. **(Ἰωαννίδου-Μπαριπαρίγου) Μ.** Ἐκθεσις πεπραγμένων (τῆς Ἑλλην. Λαογρ. Ἐταιρ.) τοῦ ἔτους 1963 καὶ 1964. Λαογρ τόμ. 21 (1963/64) σ. 548-557.
13. **Κληρίδης Νεάρχ.** Λαογραφικά Ἀνάλεκτα. Φιλολογ Κύπρος 1962, σελ. 141-142.
14. ——— Λαογραφία καὶ Κύπρος. Πνευμ Κύπρος χρον. Γ' (1963/64), σ. 113-115.
15. **Κυριακίδης Στίλπ. Π.** Hugo Herding (1878-1901). Μακεδονικά, τόμ. Ε' (1961-1963), σ. 592.
16. **Μέγας Γ. Α.** Ἀγγελικὴ Χατζημιχάλη (Νεκρολογία). Λαογρ 21 (1963/64), σ. 569-571.
17. ——— Arthur Haberlandt. (Νεκρολογία). Λαογρ 21 (1963/64), σ. 571-573.
18. ——— Giuseppe Cocchiara. (Νεκρολογία). Λαογρ 21 (1963/64), σ. 573-577.
19. ——— Ἀνακρινώσεις (περὶ διεθνῶν συνεδρίων τῶν ἐτῶν 1963 καὶ 1964). Λαογρ 21 (1963/64), σ. 557-565.
20. **Μερλιέ Μέλπω,** Τὸ Ἀρχεῖο τῆς Μικρασιατικῆς Λαογραφίας. Πῶς ἐβρόθηκε - πῶς ἐργάστηκε, Ἀθήναι 1948, 8ον, σελ. 56. (Collection de l'Institut Français d'Athènes. 7. Archives de musique populaire et de folklore d'Asie Mineure, dirigées par Mme Merlier).
Κρίσις : Ἐλεύθερα Γράμματα, ἐν Ἀθήναις, περ. Β', ἔτ. 1947, σ. 231-232 (Τάσος Ἀ. Βουρνᾶς).
21. **Οἰκονομίδης Δ. Β.** Richard Weiss. (Νεκρολογία). Λαογρ. 21 (1963/64), σ. 577-579).
22. ——— Nicolae Cartoian. (Μνημόσυνον). Λαογρ 21 (1963/64), σ. 579-584.
23. ——— Λαογραφικὴ ἀποστολή εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Δυτ. Ζαγορίου Ἠλείρου (7 Ἰουλ. - 5 Αὐγ. 1962). Ἐπετ Λαογρ Ἄρχ τόμ. ΙΕ'-ΙΣΤ' (1962-63), ἐν Ἀθήναις 1964, σ. 245-259.
- 23α. ——— Λαογραφικὴ ἀποστολή εἰς τὰ χωρία τοῦ Κεντρικοῦ Ζαγορίου Ἠλείρου (8 Ἰουλ. - 7 Αὐγ. 1963). Ἐπετ Λαογρ Ἄρχ τόμ. ΙΕ'-ΙΣΤ' (1962-63), ἐν Ἀθήναις 1964, σ. 321-337.

24. *Παπαχριστοδούλου Πολ.* Ἡ Θρακική λαογραφία στὴν ἱστορία τῆς γενέσεως τοῦ ἀρχαίου δράματος. Ἄρχ. Θρ. Θησ. τόμ. 29 (1963), σ. 395-400.
25. *Παπαχριστοδούλου Χρ.* Ἀναστάσιος Βρόντης (νεκρολογία). Δωδ. Ἄρχ. τόμ. Δ' (1963), σ. 283-286.
26. *Πετρόπουλος Δ. Ἀ.* Στίλπων Π. Κυριακίδης. (Νεκρολογία). Λαογρ. 21 (1963/64), σ. 566-569.
27. ———. Ὅδηγίες γιὰ τὴ συλλογὴ λαογράφοι καὶ ὄλικοῦ. Θεσσαλονίκη 1963, 8ον, σελ. 38. (Ἀριστοτέλειον Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης. Φιλοσοφικὴ Σχολή).
28. Προκήρυξις Λαογραφικοῦ διαγωνισμοῦ. Ἐταιρεία Κρητικῶν Μελετῶν. Κνωσός, ἔτ. 1ον (1953/54), σ. 18.
29. *Ρωμαῖος Κωνστ.* Ἐκθεσις λαογραφικῆς ἐρεῦνης εἰς Κοντοβάζαιναν καὶ Μοναστηράκι τοῦ Νομοῦ Ἀρκαδίας (3-23 Σεπτεμβρ. 1962). Ἐπετ. Λαογρ. Ἄρχ. τόμ. ΙΕ'-ΙΣΤ' (1962-63), ἐν Ἀθήναις 1964, σ. 259-273.
30. *Σπυριδάκης Γεώργ. Κ.* Ἐκθεσις περὶ λαογραφικῆς ἀποστολῆς εἰς Δυτικὴν Ἰκαρίαν (13-31 Ἰουλίου 1962). Ἐπετ. Λαογρ. Ἄρχ. τόμ. ΙΕ'-ΙΣΤ' (1962-63) ἐν Ἀθήναις 1964, σ. 230-245.
31. ———. Ἐκθεσις λαογραφικῆς ἀποστολῆς εἰς Κίμωλον ἀπὸ τῆς 14 μέχρι 29 Αὐγούστου 1963. Ἐπετ. Λαογρ. Ἄρχ. τόμ. ΙΕ'-ΙΣΤ' (1962-63), ἐν Ἀθήναις 1964, σ. 300-321.
32. *Σταμέλος Δημήτρ.* Οἱ λαογραφικὲς ἐρευνες. Στὶς πηγὰς τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Εὐρυτανικά Χρονικά τευχ. 3 (1962), σ. 120-121.
33. Τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον (1961-1962). Ἐπ. Βυζ. Σπ. 32 (1963) 553-55.
34. *Φυλακτοῦ Τάκης Γ.* Μουσεῖο λαϊκῆς τέχνης στὸν Καραβά [Κύπρου]. Πνευμ. Κύπρος, χρον. Α' (1960-61), σ. 409.

Β') Σ ύ μ μ ε ι κ τ α .

35. *Ἀγγελῆς Πέτρ. Ἰ.* Νεστόριον, μίᾳ ἐθνικῇ ἐπαλξί τῶ Γράμμου. Ἱστορία - Μυθολογία - Λαογραφία. Νεστόριον, Αὐγούστου 1959, 8ον, σελ. 61.
Ἐν σελ. 45-52 δημοσ. ἔθιμα λαϊκ. λατρ., κοινων. ὄργαν., γάμου καὶ τελευτῆς.
Κρίσις: Μακεδονικά, τόμ. Ε' (1961-1963), σ. 525-526 (Στίλπ. Π. Κυριακίδης).
36. *Ἀλευράς Νάσης* Ὁ Φανός στὴν Κοζάνη. (Λαογραφικὴ μελέτη μὲ ὅλα τὰ τραγούδια ἀπ' τὸ Φανό). Τύποις Π. Τζώνου, Κοζάνη 1962, 16ον, σελ. 38.
Λατρευτ. ἔθιμα καὶ ἔσηματα.
Κρίσις: Μακεδονικά, τόμ. Ε' (1961-1963), σ. 581-582 (Στίλπ. Π. Κυριακίδης).
37. *Ἀνώνυμος* Λαογραφικά ἐκ Βέσσης καὶ Ἐλάτης τῆς Χίου. Λαογρ. 21 (1963/64), σ. 538-541.

Δημοσ. προσευχή και γητειές 3, ἔθιμα περὶ τὴν γέννησιν, τὸν γάμον καὶ τὴν τελευτὴν καὶ τινὰ γεωργικά.

38. **Ἀφέντρας Γεώργ. Κ.** Λαογραφικὰ τῆς Βορείου Εὐβοίας. Ἄρχ Εὐβ Μελ τόμ. 10 (1963), σ. 223-265.
Περιεχόμενα: ἔθιμα λαϊκ. λατρείας, γεννήσεως, βαπτίσεως, γάμου, τελευτῆς καθὼς καὶ ἕσμ. 8.
39. **Θεοδωρίδης Θεόδ.** Φαρασιώτικες παραδόσεις, μῦθοι καὶ παραμύθια. (Συλλογὴ δευτέρα). Λαογρ 21 (1963/64), σ. 269-336.
Παραδ. 3, μῦθοι 5, παραμ. 6.
40. **Κάλλιανης Δημ.** Λαογραφικὰ καὶ Ἱστορικὰ. Ἡὼς ἔτ. 6 (1963), ἀρ. 66-70, σ. 206-208.
Ἐν τετραστίχον, 1 ἕσμα, μία παράδοσις περὶ τοῦ Ὁσίου Νίκωνος, τὸ «ἀσίμωμα» τῶν νερῶν καὶ εἰδήσεις περὶ λαϊκ. λατρείας.
41. **Καρανασιάσης Ἀναστ.** Ἡ φωνητικὴ τῶν ἰδιωμάτων τῆς νήσου Κῶ. Ἐναίσιμος ἐπὶ διδασκαλίᾳ διατριβὴ ὑποβληθεῖσα εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Λεξικογρ. Δελτ. τόμ. 10 (1964/65) σ. 3-96 [Καὶ ἀνατύπ. ἐν Ἀθήναις, 1963, 8ον, σ. 100].
Ἐν σελ. 78-82 δημοσ. ἰδιωματικὰ κείμενα ἐν οἷς μία παράδοσις περὶ Ἁγίου Γεωργίου, 2 παραμ. καὶ 34 τοπων.
42. **Κληρίδης Νέερχ.** Λαογραφικὰ ἀνάλεκτα. Γητειές - Ἀστρολογικὰ - Διαβαστικά - Ξόρκια - Λαϊκὴ ἰατρικὴ - Προλήψεις κοριτσιῶν. Κυπρ Σπ τόμ. ΚΖ' (1963).
Λαογραφικὸν Παράρτημα ΙΧ, σελ. 5-53.
Γητειές καὶ ξόρκια 36, εἰδήσεις σχετικαὶ μὲ τὴν ἀστρολογ., τὴν δημώδη ἰατρ., τὴν μαντ., τὴν μαγειάν καὶ λεξιλόγιον.
43. **Κοντομίχης Πανταζῆς** Λαογραφικὰ Λευκάδος. (Σύντομη εἰσαγωγή). Ἐπτὰ Ἡμερ χρόν. Γ (1963), σελ. 145-155.
Περίλαμβ. 2 ἕσματα καὶ 1 προικοσύμφωνον.
44. **Κουτσιλιέρης Ἀνάργ. Γ.** Νίκλης - Νίκλος - Νικλιᾶνοι. Πλάτων, ἔτ. ΙΕ' (1963), σελ. 243-271.
Ὄνόματα, τοπων. μοιρολόγια 11.
45. **Κωνσταντινίδης Δημήτρ.** Ἡ ἐκκλησία τῆς «Παλατιανῆς» Χώρας Ἀνδρου. Ἐκδόσις Ἀνδριακοῦ Ὁμίλου, [Ἀθῆναι] 1963, 8ον, σ. στ' + 126 μετὰ 15 σχεδίων ἐντὸς κειμένου καὶ 44 εἰκ. ἐκτὸς κειμένου. (Ἀνδριακὰ Χρονικὰ 14).
Δημοσ. πληροφορία περὶ ὀνοματολογίας τῆς Ἁγίας Τσουρᾶς (Κυρᾶς), δηλ. τῆς Παναγίας, καθὼς καὶ μία παράδοσις.
Κρίσις: Λαογρ 21 (1963/64), σ. 640-642 (Δημ. Β. Οἰκονομίδης).
46. **Κωνσταντινίδης Φώτ. Σ.** Ὁ Ἀρχιμανδρίτης Γρηγόριος Μαχαριώτης

- [έψηφισμένος Ἡγούμενος Μαχαίρα] καὶ τὸ ἔργον του. Λευκωσία Κύπρου 1963, 8ον, σελ. 185.
- Περιλαμβάνει 4 ἕσμ., ἐξ ὧν τὰ 2 ἀλφαβητάρια, ἐν ἑσμάτιον μετὰ τινων πληροφοριῶν περὶ ἀριθμομαντείας, 6 ἐπωδᾶς καὶ μίαν παραδ. περὶ τοῦ Ἐπισκόπου τοῦ Δαμαλά.
47. **Κώνστας Κ. Σ.** Λαογραφικὰ τῆς Σκλαβιᾶς καὶ τοῦ Ἑσσηκωμοῦ. Λαογρ 21 (1963/64), σ. 3-88.
- Περιλαμβ. περὶ τὰς 132 παροιμ. καὶ παροιμιῶδ. φράσεις, 129 παρωνύμια, 2 παραδ., 12 μύθους, προλήψεις τινάς, εἰδήσεις περὶ μαντικῆς, ἔθιμα γάμου, τελευτῆς, πανηγύρεων καὶ χορούς, ὀνομασίας μουσικῶν ὀργάνων καὶ εἰδῶν αὐτῶν μετὰ στίχων δημοτ. τραγουδιῶν.
48. **Κωστάκης Θαν. Π.** Ἡ Ἄνακού. Πρόλογος *Μέλπωσ Μερλιέ*. Τυπώθηκε καὶ μετὰ τὴν ἐνίσχυση τοῦ *Χριστοῦ Τουρκοῦτη*, Ἀθήνα 1963, 8ον, σελ. XLVII + 470 + 2 χάρται. (Ἐκδόσεις τοῦ Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν. Διεύθυνση *Μέλπωσ Μερλιέ*. Καππαδοκία 10).
- Δημοσ. εἰδήσεις περὶ λαϊκ. οἰκίας, ἐπίπλων καὶ σκευῶν, τροφῶν, ἐνδυμασ., ὕφαντικῆς, παιδίου, κοινων. ὄργαν., γάμου, τελευτῆς, λαϊκ. λατρ., μαντ., δημ. ἰατρ., μετεωρ., ἀστρολ., γεωργ., ποιμην. καὶ μελισσοκ. βίου.
- Κρίσις*: *Μικρ Χρον* 10 (1963) 472-481 (*Δ. Λουκάτος*). Ἐφημ. «Τὸ Βῆμα», 29. 10. 1963 (*Ἡλ. Βενέζης*).
49. ——— Τὸ Τρίκερι. Ἡὼς ἔτ. 6 (1963), ἀρ. 71-72, σ. 54-55.
- Δημοσ. παραδόσεις περὶ τοῦ χωρίου, ἐν δίστιχον καὶ ἐν μοιρολόγι, ἀναφερόμενον εἰς τὸν χαμὸν ἐνὸς ἀπὸ τοὺς καταβοκύρηδες τοῦ Τρίκερι.
50. **Δεβέντης Δημ.** Λαογραφικὰ τῆς Κύπρου. Λαογρ 21 (1963/64), σ. 432-442.
- Ἄσμα 1, παραδ. 2, παραμ. 2.
51. **Λουκάτος Δημ. Σ.** Σύγχρονα λαογραφικά. (Folklorica Contemporanea), Ἀθήνα: 1963, 8ον μικρ., σελ. 142.
- Δημοσ. «Τὰ Κάλαντα, τὰ λαχεῖα, ὁ Γρηγόρης καὶ ὁ Σταμάτης, ζωντανές δεισιδαιμονίες, διαλαλήματα καὶ μικροπωλητές, τὰ Φωτογραφεῖα, τὸ καρναβάλι τοῦ μπάνιου, ἡ νέα λατρεία τῆς Ἀφροδίτης, ἡ παροιμία στὴ διαφήμιση, ρεμπέτικα καὶ παροιμιακὸς λόγος, τὸ χωριὸν Ἀγορά, ἡ λογικὴ τῆς ἀνορθογραφίας, ὁ αἰώνας τοῦ πλαστικοῦ, ὁ ὑπερθετικὸς τοῦ ποδοσφαίρου, ἡ λαογραφία τῶν ἐκλογῶν, τὸ φολκλόρ τῆς ἀριστοκρατίας, ἐφημερίδες καὶ λαογραφία, τὸ πανηγύρι τῆς ἀγία-Μαρίας, Ἅγιοι καὶ Συντεχνίες, ἡ Ἐκκλησία καὶ τὰ λαογραφικά της, ὁ γάμος τῆς Πριγκίπισσας, τουρισμὸς καὶ λαογραφία».
- Κρίσις*: Ἐπιθ Τέχνης, τόμ. ΙΖ' (1963), σ. 524-25 (*Σπ. Γιαννοῦλης*).
52. **Μεταλλينوῦ Εὐφημία** Λαογραφικὴ ἔρευνα εἰς Ἀσπροβάλταν Λαγκαδᾶ Θεσσαλονίκης. Λαογρ 21 (1963/64), σ. 337-350.
- Εἰδήσεις περὶ παιδίου, γάμου καὶ τελευτῆς.
53. **Ξανθὸς Ἰ.** Μακεδονικὰ ἔθιμα. Μακεδονικά, τόμ. Ε' (1961-63), σ. 253-290.
- Περιλαμβ. εἰδήσεις περὶ Ρουσαλιῶν, Τζαμάλας καὶ ἔθιμα παλαιὰ τοῦ γάμου μετὰ 3 γαμηλ. ἑσμάτων.

54. **Οικονομίδης Δ. Β.** Στὰ Σουλιωτοχώρια τῆς Ἡπείρου. Ἀπὸ τὴν λαογραφία τοῦ τόπου μας. Πειραϊκὴ - Πατραϊκὴ ἔτ. 9 (1963) ἀρ. 91, σ. 14-15.
 Δημοσ. 4 παραδόσ., εἰδήσεις διὰ τὸ δημοτικὸ τραγοῦδι τῆς περιοχῆς, 6 ἄσμ., ἔθιμα κοινων. ὄργαν. καὶ εἰδήσεις περὶ ἐνδυμασίας.
55. **Ὁ Συλλέκτης** (=Ψυχογιὸς Ντ.) Σύμμικτα. Ἡλειακά τεῦχ. ΚΒ' (1963), σελ. 686.
 Περιλαμβ. δεισιδαίμονες συνήθειαι καὶ προλήψεις, καθὼς καὶ τινες εἰδήσεις περὶ μαντικῆς.
56. **Παμπούκης Ἰ. Τ.** Μῦθοι τῆς Οἰνόνης τοῦ Πόντου, Ἀθήναι 1963, 8ον, σελ. 304. (Ἐπιτροπὴ Ποντιακῶν Μελετῶν, Περιοδικὸ «Ἀρχεῖον Πόντου» Παράρτημα 6).
 Πρόλογος (σ. 7-9). Μῦθοι 200 εἰς τὸ τοπικὸν ἰδίωμα μετὰ μεταφράσεως εἰς τὴν κοινὴν Νεοελληνικὴν (σ. 41-285), παροιμ. ἀπορρέουσαι ἐκ τῶν μύθων 32 (σ. 287-288), βραχυγραφίαι καὶ βιβλιογραφία δημοσιευθεῖσων παραλλαγῶν τῶν μύθων (σ. 288-292), περιεχόμενα τῶν μύθων κατὰ τὸ λῆμμα τῆς κυρίας ἐννοίας αὐτῶν (σ. 293-304).
57. **Πανάρετος Ἀ.** Κυπριακὰ λέξεις. Κυπρ Σπ τόμ. ΚΖ' (1963), σ. 155-177.
 Ἐκτὸς τῆς γλωσσ. ὕλης, περιέχονται καὶ εἰδήσεις ἀναφερόμεναι εἰς τὸν γεωργ. καὶ οἰκιακὸν βίον, ὀνόματα δένδρων, ἀνθέων, σκευῶν, παροιμ. τινάς, 1 ἄσμα (σελ. 174) κ.ἄ.
58. **Παπαθεοδώρου Κων.** (τοῦ Γυμνασίου Λαγκαδίων). Τὰ ἔθιμα τοῦ Λευκοχωρίου. Χρον Ἀρκιάδ Γ' (1961), σελ. 69-73.
 Δημοσ. ἔθιμα λαϊκ. λατρ. ἔθιμα γάμου καὶ βαπτίσεως.
59. **Παπανικολάου Φώτης Ἰ.** Λαογραφικὰ Δυτικῆς Μακεδονίας. Τόμος πρῶτος. Θεσσαλονίκη 1962, 8ον, σελ. 271.
 Δημοσ. εἰδήσεις περὶ λαϊκῆς κατοικίας, ζώων, φυτῶν, βίων, ἄσματα 290, παροιμίαι τινές, πληροφορία περὶ λαϊκῆς λατρείας κ.ἄ.
 Κρίσις: Μακεδονικά, τόμ. Ε' (1961-1963), σ. 555-558 (Στίλπ. Π. Κυριακίδης).
60. **Παπαφίλιππου Ἀλκιβ.** Λαογραφικὰ [Βασιλικῶν Χαλκιδικῆς]. Χρον Χαλκ Θεσσαλονίκη 1962, τεῦχ. 3, σ. 74-82.
 Περιλ. ἔθιμα γάμου μετὰ 4 γαμηλ. ἄσμ., καθὼς καὶ τινε λατρ. ἔθιμα μετὰ 14 ἄσμάτων τοῦ Λαζάρου.
61. **Παπαχριστοδοῦλου Χ. Ἰ.** Λαογραφικὰ σύμμικτα Ρόδου. Μέρους δεύτερον. Λαογρ 21 (1963/64), σ. 113-214.
 Παραδ. 4, εὐτράπ. διηγῆσ. 5, μῦθοι ζώων 1, παραμῦθ. 17, προλήψεις, ἔθιμα λαϊκ. λατρ., παιδίου, γάμου καὶ τελευτῆς.
62. **Πλατάκης Ἐλ. Κ.** Ἡ Φανταξοσπηλιά. Σηπλιαολογικά. Κρητ Ἐστ χρόν. ΙΕ' (1963), τεῦχ. 133, σ. 93-96.
 Πλὴν τῶν 3 τοπων., δημοσ. καὶ 2 παραδ. περὶ τοῦ σηπλαιού.
63. **Ρωμαῖος Κ.** Κοντὰ στίς ρίζες. Ἐρευνα στὸν ψυχικὸ κόσμον τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, Ἀθήνα 1959, 8ον, σελ. 486.

Krōis: The Greek Orthodox Theological Review, vol. IX (Winter 1963-64) σ. 311-313 (C. Proussis).

64. **Σαμαράς Ἡλ. Δ.** Ὁ Κλειστός Εὐρυτανίας. (Κοινωνιογραφική - λαογραφική μελέτη), Ἀθήναι 1963, 8ον, σελ. 48.
Δημοσ. καὶ εἰδήσεις περὶ λαϊκ. χειροτεχνίας, κατοικ., κοιν. ὄργαν., λαϊκ. λατρ., ποιμ. βίου, μῦθοι 3, αἰνίγμ. 4, γλωσσοδέται 2.
65. **Σαμοθράκης Ἀχιλλ. Θ.** Δεξικὸν γεωγραφικὸν καὶ ἱστορικὸν τῆς Θράκης 1459 ἀπὸ τῶν ἀρχαιότατων χρόνων μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἐκδοσις Β'. Ἐπιμελεῖα Πολυδ. Παπαχριστοδούλου. Ἀθήναι. Ἀρχ. Θρ. Θησ. τόμ. 28 (1963), σελ. 1-596.
Πλὴν τῆς ἱστορ. καὶ γεωγρ. ὕλης, δημοσ. καὶ εἰδήσεις ἀναφερόμεναι εἰς παραδ., ἄσμα-
τα, δίστιχα, τοπων. καὶ ποικίλα ἔθιμα καὶ δοξασίαι τοῦ λαοῦ.
66. **Σούγλη Κυριακὴ Δημ.** Λαογραφικὰ τῆς Κύπρου. Λαογρ 21 (1963/64), σ. 416-431.
Δημοσ. ἄσμα 7, γητειὲς 4, αἰνίγμ. 1, παραδ. 2, παραμ. 1 καὶ τινες εἰδήσεις περὶ
λατρ. ἐθίμων.
67. **Ταρσοῦλη Ἀθηνᾶ** Κύπρος. Ἀθήναι 1963, 4ον, σελ. 588.
Δημοσ. ἄσμ. 18, δίστιχα τινά, εἰδήσεις περὶ γάμου, γεννήσεως, βαπτίσεως, τελευτῆς,
λαϊκῆς ἰατρικῆς, παιδ. παιγνιδίων, παραδ., παροιμ. μῦθοι καὶ παραμύθια, εὐχαί, ὄρκοι
κατάραι κτλ.
68. **Testi Neogreci di Calabria...** Βλ. Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ. τόμ. ΙΕ'-ΙΣΤ' (1963/64), σ. 104.
Krōis: Πρακτ. Ἀκαδ. Ἀθην. τ. 37 (1962) σ. 35-38 (Ἰ. Καλιτσονάκης).
69. **Τζαννιδάκη - Ἀσπραδάκι Καλλ.** Μαρτυρικές συνήθειες καὶ παροιμίες. Κρητ. Ἔστ. χρόν. ΙΕ' (1963), τεῦχ. 141, σ. 343-344.
Εἰδήσεις περὶ λαϊκ. λατρ. καὶ 25 παροιμίες.
70. **Τσαννάκης Ἀθαν. Θ.** Ἀγροτικά ἔθιμα Ἐπανομῆς. Ἀπὸ τὰ ἀνέκδοτα
λαογραφικὰ Ἐπανομῆς, μὲ παραβολὴ καὶ σύγκριση ἀρχαίων ὁμοίων ἐθίμων.
Χρον. Χαλκ. Θεσσαλονίκη 1963, τεῦχ. 6ον, σελ. 235-254.
Περιλαμβ. ἔθιμα σπορᾶς, θερισμοῦ, ἀπαρχῶν μὲ ἄσμ. καὶ πλῆθος δεισιδαιμονιῶν.
71. **Τσιάνκας Νικ. Χρ.** Πάργα - Θάλασσα. (Λαογραφικὴ μελέτη). Ἡπειρ. Ἔστ. ἔτ. ΙΒ' (1963), σελ. 131-135, 206-211, 327-331, 416-420, 515-519, 632-636, 720-724, 834-837.
Περιλαμβ. ναυτικὴν ὄρολογίαν τῆς Πάργας, ὀνοματολογίαν καὶ χαρακτηρὰ τῶν ἀνέ-
μων, τῶν ψαριῶν καὶ φυτῶν τῆς θαλάσσης, περιγραφὴν, ὄρολογίαν, ἐξαρτήματα τῶν
χρησιμοποιουμένων ψαρεμάτων μὲ τὰς δεισιδαιμ. καὶ προλήψεις τῶν ψαράδων, ὀνομα-
τολογίαν τῶν πλωτῶν μέσων καὶ τῶν ἐξαρτημάτων τῶν καὶ τοπων. θαλασσινὰ καὶ
στεριανά.

72. **Φλούδας Νικ.** Ἰ. Βυζικιώτικα ἤτοι τὸ Βυζίκιον τῆς Γορτυνίας - Γεωγραφικῶς-Τοπογραφικῶς - Χωρογραφικῶς - Λαογραφικῶς καὶ Ἱστορικῶς ἀπὸ κτίσεως τοῦ μέχρι σήμερον. Τόμος Τρίτος. Λαογραφία. Ἀθήναι 1963, 8ον, σελ. 528. Εἰδήσεις περὶ γάμου, παιδίου, τελευτῆς, λαϊκ. λατρείας, παραδόσεις 32, μαντ., δημ. ἰατρ., δεισ. δοξασ., ἀστρολ., εὐχαί, κατάραι, ὄρκιοι, ὕβρ., ἄσματα, παραμύθια, ἀνέκδοτα, παροιμίαι, γλωσσοδέται, αἰνίγμ., τροφαί, ποιμεν. βίος, τοπων., ἐπιπλα καὶ σκεύη, ἐργαλ., γεωργ. βίος, ὕφαντ., οἰκία, προικοσύμφ., διαθήκαι, παιδιαί, γλωσσάριον.
73. **Χανιώτης Βάσος** Κάρπαθος. Ἑλληνικὸς λαϊκὸς πολιτισμὸς. Κείμενο καὶ σχέδια —. Ἀθήνα 1963, 8ον, σ. 55.
Περιέχει εἰδήσεις περὶ τῆς λαϊκ. κατοικίας, ὕφαντων καὶ κεντημάτων, ἐνδυμασίας, 11 δημοτικὰ ἄσματα μὲ πληροφορίας διὰ τὴν μουσικὴν καὶ τὸν χορὸν των, καθὼς καὶ τινα σημειώματα μὲ εἰδήσεις ἐκ τοῦ ἄλιευτικῆ βίου, διὰ τὰς πανηγύρεις τῆς νήσου, τὸν γάμον καὶ τὸ παιδίον.
74. **Χατζηγάκης Ἀλέξ.** Τ' Ἀσπροπόταμο Πίνδου. Περτοῦλι τὸ χωριό μου, Ἀθήναι 1963, 8ον, σελ. 112.
Εἰς τὰ κείμενα τῶν περιγραφῶν τῶν διαφόρων τοπιῶν ἀπαντῶσιν ἐνιαχοῦ στίχοι δημοτ. ἄσμ., παραδ., εἰδήσεις περὶ λαϊκ. κατοικίας, ἐνδυμασίας κτλ.
75. **Χατζηγεωργίου Παναγ. Γ.** Ἡ Ἀγαθούπολις τῆς βορειανατολικῆς Θοράκης. Ἄρχ. Θο. Θησ. τόμ. 29 (1963), σ. 379-390.
Περιλαμβάν. πληροφορία περὶ Καλάνδων τοῦ Ἁγίου Βασιλείου, περὶ Κλήδονος, γάμου, καθὼς καὶ 2 ἄσμ.: ἐν γαμήλιον καὶ ἐν λατρευτικόν.
76. **Ψ. Κ. Δ. [Ψυχογιὸς Κ.]** Καλαντάρι - Γενάρη - Φλεβάρη - Μάρτη. Ἡλειακά, τεύχ. ΚΒ' (1963), σελ. 673-677.
Δημοσ. παραδ. 1 περὶ Ἁγίου Ἀντωνίου, εἰδήσ. περὶ λαϊκ. λατρείας καὶ ὀνόματα μνηῶν.

Γ'. Ὑλικὸς βίος καὶ τέχνη τοῦ λαοῦ.

1. Συνοικισμὸς, οἰκία καὶ αὐλή. Ἐπιπλα καὶ σκεύη.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 48. 57. 59. 64. 72. 73. 74].

77. **Ζώρα Πόπη** Σιφνέϊκα πλακόστρωτα. Ζυγός, ἀρ. 91-92 (1963), σ. 26-35.
(Καὶ ἀνατύπωσις, Ἀθήναι 1963, σχ. 4ον, σ. 10 ἄ.ἄ.).
Κρίσις: Ἐπετ Ἐταίρ Κυκλ. Μελ. τόμ. Γ' (1963) σ. 1081-1082 (Α. Β. Οἰκονομίδης).
78. **Κουμανούδης Ἰ. Ν.** Τὸ σπῖτι τοῦ Ζαμπούνη στὸ Βαθὺ τῆς Σάμου. Ζυγός, ἀρ. 96-97 (1963), σ. 36-44.
79. **Μελανοφρύδης Π.** Λαογραφικὰ - δομικὰ Ἀδύσσης. Βασιλοστούλιων. Ποντ. Ἐστ. ἔτ. 14 (1963), σ. 7097-7098.

80. **Μουτσόπουλος Νικ.** Τὸ ἀρχοντικὸ τοῦ Σιῶρ Μανωλάκη στὴν Βέροια. Ζυγός, τεῦχ. 56-57 (1960), σ. 21-26 + 21 εἰκ. ἐντὸς καὶ ἐκτὸς κειμ.
Κρίσις: Μακεδονικά, τόμ. Ε' (1961-1963), σ. 551-52 (Στίλπ. Π. Κυριακίδης).
81. — Δυὸ παλιὰ σπίτια στὶς Σέρρες, Σερρ Χρον τόμ. Δ' (1963), σ. 274-295.
82. **Παπαγεωργίου - Βενέτα Ἀλεξ.** Τὸ σπίτι τοῦ Σπάχη στὴν Ὑδρα. Ζυγός, ἀρ. 87-88 (1963), σ. 58-63.
83. **Σωτηράκη Φανή Ν.** Τὰ ἀρχοντικά τοῦ Κάμπου. Χιακὴ Ἐπιθεώρ τόμ. 1 (1963), τεῦχ. 2, σ. 144-149.

2. Ἐνδύματα.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθ. 48. 54. 73. 74. 109].

84. Κρητικοποῦλες τοῦ Καίρου μὲ Κρητικὲς ἐνδυμασίαις. Κνωσός, ἔτ. 1^{ον} (1953/54), τεῦχ. 8, σ. 7. [Εἰκόν].
85. **Περίδου Ἀγγελικὴ Γ.** Εἴδη γυναικείας ἐνδυμασίας. (Ἀπὸ κείμενα περιηγητριῶν). Πνευμ Κύπρος, χρον. Α' (1960-61), σ. 349-352.
Περιλαμβάν. περιγραφὴν καὶ μελέτην ἐνδυμασ. ἐκ διαφόρων τόπων τῆς Κύπρου.
86. **Τ. Δ. Ἰ. [Τσαρνᾶς Δημ. Ἰ.]** Ἡ Καριώτικη ἐνδυμασία. Ἰκαριακά, τεῦχ. 31 (1964), σελ. 14.
87. **Χατζημιχάλη Ἀγγελικὴ** Ἡ φορεσιὰ τῆς Ἀργολιδοκορινθίας. Πελοπ Πρωτ τόμ. Ζ' (1963), σ. 51-56.

3. Τροφαὶ καὶ ποτά.

[Βλ. ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 48. 72].

4. Βίοι.

(Γεωργικός, ποιμενικός, μελισσοκομικός, ναυτικός, ἀλιευτικὸς κλπ.).

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 37. 48. 57. 59. 64. 70. 71. 72. 73].

88. Εἰκόνες τοῦ χωρίου. Ὁ χειρόμυλος. Κνωσός, ἔτ. 1^{ον} (1953/54), τεῦχ. 8, σ. 8. [Εἰκόν].
«Ἡ νοικοκυρὰ ἀλέθει τὸ σιτάρι της. Στὴ φωτιά τὸ πῆλινο τοικάλι καὶ στὸν τοῖχο, μέσα στὸ τζάκι, τὸ «ἀλατσοκαῦκι» καὶ ὁ «λύχνος».
89. Θαλασσινὴ ἀμβροσία: «Ἀχινοὺς σαφὴ αὐγοτάραχο!...». Κνωσός, ἔτ. 7^{ον} (1960), τεῦχ. 32, σ. 17. [Εἰκόν].
90. Κρητικὸς τρυγητός. Κνωσός, ἔτ. 1^{ον} (1953/54), τεῦχ. 5, σ. 8. [Εἰκόν].
91. **Κωστάκης Θαν. Π.** Ἡ ἐλιά καὶ τὸ λάδι στὴν Τσακωνιά. Λαογρ 21 (1963/64), σ. 367-415.

92. *Λουκόπουλος Δημ.* Οί τσολάνηδες. Ρουμελιώτικη Τέχνη, χρόν. Ε' (1965), ἀρ. φύλλ. 51, σελ. 1-2, φύλλ. 52, σελ. 4, φύλλ. 53, σελ. 1-2.
 Ἀναδημοσ. ἀπὸ τὸ ἔργον τοῦ συγгр. «Ποιμενικά τῆς Ρούμελης», σελ. 7-13.
93. *Ὁ Ἀπόστρατος* Οἱ σφουγγαράδες τῆς Ὑδρας ἀπὸ τοῦ 1880 μέχρι τοῦ 1912. Τὸ Μέλλον τῆς Ὑδρας, ἔτ. 23 (1963), σ. 112-113, 148.
94. ——— Οἱ σφουγγαράδες τῆς Ὑδρας ἀπὸ τοῦ 1912 μέχρι τὸ 1957. Τὸ Μέλλον τῆς Ὑδρας, ἔτ. 23 (1963), σ. 173.
95. Στὰ ὑψίπεδα τοῦ Ψηλορείτη. Κνωσός, ἔτ. 7^{ον} (1960), τευχ. 32, σ. 21· [ποιμενικὴ εἰκόν].
96. *Τὸ Νικολάκι ἀπὸ τὴν Κρίτσα* Τὸ μάζωμα τῶν ἀμυγδάλω. Κρητικὸ νάκλι Ἀνατ. Κρήτης. Κρητ Ἔστ χρόν. ΙΕ' (1963), τευχ. 133, σ. 108.
97. *Παλαιολόγον Κατερίνα* Νερόμυλοι. Περιγηγητική, ἀρ. 50 (1963), σ. 22-23. [Ἐκλαϊκευτικὸν ἄρθρον].

5. Βιοτεχνία καὶ λαϊκὴ τέχνη.

(Ἀρχιτεκτονική, χειροτεχνία, ὕφαντική, κεντητική, ξυλογλυπτική, ἀγγειοπλαστική, μεταλλουργική, λαϊκὰ ἐπιτηδεύματα).

[Βλ. καὶ ἀνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 48. 54. 72. 73].

98. *Βαγιάνος Χ. Χ.* Ἡ λαϊκὴ τέχνη. Ὁ χειροποίητος τάπης. Ρουμελιώτικη Τέχνη, χρόν. Γ' (1963), ἀρ. φύλλ. 32, σελ. 4.
99. Ἐκθεσις Λαϊκῆς Μακεδονικῆς Ἀρχιτεκτονικῆς. Ἀρχιτεκτονική, ἔτ. Ζ' (1963), σ. 38-43.
100. Ἐσωτερικὸ χωρικοῦ σπιτιοῦ. Κνωσός, ἔτ. 1^{ον} (1953), τευχ. 5, σ. 9. [Εἰκόν].
 Εἰς τὴν εἰκόνα παρίστανται κυρίως κεντήματα ἐπάνω εἰς ὕφαντά, καθὼς καὶ δειγμάτα ἀγγειοπλαστικῆς.
101. *Κώνστας Κ. Σ.* Τὰ ὕφαντὰ τοῦ Αἰτωλικοῦ. Μιὰ ἀνθηρὴ καὶ ἀξιόλογη βιοτεχνία. Πειραϊκὴ - Πατραϊκὴ, ἔτ. 9 (1963), ἀρ. 95, σ. 14-15.
102. *Μυλωνᾶς Παῦλ.* Ἡ Ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ Ἁγίου Ὁρους. Ν Ἔστ τόμ. 74 (1963), τευχ. 875: Ἀφιέρωμα στὸ Ἅγιον Ὁρος. Χριστούγεννα 1963, σ. 189-241.
103. *Μελανοφρέδης Π. Ἡ.* Ἀξίος Μπαλτατζῆ - μπασιῆς! Στὸ περιθώριο τῆς ἱστορίας. Ποντ Ἔστ ἔτ. 14 (1963), σ. 6967-6968.
 Δημοσ. εἰδήσεις περὶ λαϊκ. ἐπιτηδευμάτων.
104. * *Μοντισόπουλος Νικ.* Σιδερένια Μακεδονικὰ ρόπτρα. Θεσσαλονίκη 1961. (Ἀνάτυπον ἀπὸ τὴν «Τέχνη στὴ Θεσσαλονίκη», τόμ. Β', 1. 1961), σ. 25-34
 μετὰ πινάκων καὶ εἰκόνων ἐν τῷ κεμένῳ.

- Κρίσις*: Μακεδονικά, τόμ. Ε' (1961-1963), σ. 552-553 (Στίλπ. Π. Κυριακίδης).
105. **Πιερίδου Ἀγγελικῆ Γ.** Ἡ λαϊκὴ τέχνη στὴν Πάφο. Πνευμ Κύπρος, χρόν. Α' (1960-61), σ. 18-20.
106. — Δείγματα νεώτερης Κυπριακῆς ἀργυροχοΐας. Κυπρ Σπ τόμ. ΚΖ' (1963) 233-240.
107. **Σισμάνης Κ.** Ἑλληνικὰ νησιώτικα κεντήματα. Κρίσις, ἔτ 14 (1963), τευχ. 145, σ. 18-19.
108. **Σταμέλος Δημήτρ.** Στὶς πηγές τοῦ λαϊκοῦ μετώπου. Ἡ Ξυλογλυπτικὴ στὴν Εὐρυτανία. Πειραϊκὴ - Πατραϊκὴ, ἔτ. 9 (1963), ἀρ. 98, σ. 14.
109. **Φραγκάκι Εὐαγγελία Κ.** Ἡ λαϊκὴ τέχνη τῆς Κρήτης. Α' Φορεσιά: Ι) Ἡ ἀνδρική φορεσιά. (Ἀπὸ σήμερον μέχρι Νικηφόρου Φωκᾶ), Ἀθήνα 1960, 8ον μέγα, σελ. 154 + εἰκ. 119 ἐκτὸς κειμένου. — ΙΙ) Ἡ γυναικεῖα φορεσιά (ἀπὸ Νικηφόρου Φωκᾶ μέχρι σήμερον), Ἀθήνα 1960, 8ον μέγα, σελ. 114 + εἰκ. 123 ἐκτὸς κειμένου.
- Κρίσις*: Κνωσός, ἔτ. 7ον (1960), τευχ. 30, σ. 31-32.
110. **Φωκᾶς - Κοσμετάτος Κ. Π.** Κεφαλληνιακά. Β' Ἀρχιτεκτονικά με 57 εἰκόνας καὶ 2 χάρτες, Ἀθήνα 1962, 4ον, σελ. 29 + XXXII πίνακες.
- Κρίσις*: Ἑπτὰ Φύλλα, τόμ. Δ' τευχ. 3ον Ἀθήνα 1963, σ. 125-27 (Ντίνος Κορόμος).
111. **Ἀλεξίου Νίκ.** Ἡ λαϊκὴ τέχνη στὴν Ἠπειρο. Πειραϊκὴ - Πατραϊκὴ, ἔτ 9 (1963), ἀρ. 92, σ. 13.

Δ'. Πνευματικὸς βίος.

1. Λαϊκὴ Πίστις.

α) Θρησκευτικαὶ καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι τοῦ λαοῦ.

[Βλ. καὶ ἀνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 47. 51. 55. 61. 65. 70. 71. 72].

112. **Δανδαλίδης Δημ.** Προλήψεις στὰ Ἄβδηρα. Θρακ Χρον ἔτ. Δ', τόμ. Γ' (1963), σ. 197-199.

β) Μαγεία. Ἐπωδαί.

1. Μαγεία.

[Βλ. καὶ ἀνωτ. τὸ ἄρθρον ὑπ' ἀριθμ. 42].

113. **Αἰκατερινίδης Γεώργ. Ν.** Χρησὶς καὶ σημασία τοῦ «ἀμίλητου νεροῦ» εἰς τὸν βίον τοῦ λαοῦ. Ἐπετ Λαογρ Ἀρχ τόμ. ΙΕ' - ΙΣΤ' (1962-63), ἐν Ἀθήναις 1964, σ. 32-41. [Μελέτη].

114. **Γιαννακόπουλος Τάκης** Τὸ μονομερῆτικο πουκάμισο τοῦ Ἄη-Χαραλάμπη. Φιλιατρά, ἔτ. 7 (1963), τεύχ. 27, σ. 22-25.
Δημοσ. καὶ παραδ. τινὲς περὶ ἀσθενειῶν.
115. : **Θέρος Ἄγις (Θεοδωρόπουλος Σπ.)** Τὸ μονοημερῆτικο πανί. Ἦως ἔτ. 6ον (1963), ἀρ. 66-70, σ. 133.
Τὸ ἔθιμον περιγράφεται εἰς ἔμμετρον λόγον.
116. **Μιχελινάκης Μάθιος** Τῆ Φραγκίνας τὸ μάτι. Κρητικὰ νάκλια. Κρητ. Ἔστ. χρον. ΙΕ' (1963), τεύχ. 131, σ. 445-446.
117. **Παπαμιχαήλ Ἄννα** Χρῆσις τῶν μετάλλων εἰς μαγικὰς, δεισιδαίμονας καὶ ἄλλας ἐνεργείας εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον τοῦ λαοῦ. Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ. τόμ. ΙΕ'-ΙΣΤ' (1962-63), ἐν Ἀθήναις 1964, σ. 62-91. [Μελέτη].

2. Ἐπῳδαί.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 37. 42. 46. 66].

118. **Γαβριηλίδου Μαρία** Γήτεμαν τῆς ἑληᾶς. Μαθ. Ἔστ. ΙΔ' (1963), ἀρ. 36, σ. 53. — Τοῦ πόνου, αὐτόθι, σ. 54. — Ἐφαρμαν τοῦ φόου, αὐτόθι, σ. 55
119. **Ζόππος Κυριάκος** Τὸ ντζανί. Μαθητ. Πυρσός, ἔτ. Β' (1963), ἀρ. 2, σ. 28. [Ἐξορκισμός].
120. **Κλαβαριώτης Κ.** Ἐξορκισμοί : Ὁ φτόνος. Μαθητ. Πυρσός, ἔτ. Β' (1963), ἀρ. 2, σ. 27-28.
121. **Μοσκοβη Ειρήνη** Τὰ ξόρκια τῆς Σύμης. Φιλ. Πρωτοχρ. χρον. 20 (1963), σ. 458-464.
Δημοσ. σχετικὴ εἰσαγωγή καὶ 25 ξόρκια.
122. **Νικολάου Κων/τίνος** Γητειές : Ὁ πόνος τῶν γαουρκῶν. Μαθ. Ἔστ. ΙΓ' (1963), ἀρ. 35, σ. 206.
123. **Ρουσομουστακάκης Ν.** Βασκανίες καὶ γητειές [6]. Κρητ. Ἔστ. χρον. ΙΔ' (1963), τεύχ. 128, σ. 321-323.
124. — Βασκανίες καὶ γητειές. Λαογραφικὰ Σητείας, 3ον. Κρητ. Ἔστ. χρον. ΙΕ' (1963), τεύχ. 130, σ. 405-406. [Γητειές 2].
125. **Τράντα Σταυρούλα** Γηθειές Κριτσᾶς [3]. Λαογρ. 21 (1963/64), σ. 521.

γ) Μαντική.

[Βλ. ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 42. 47. 48. 51. 55. 72].

2. Λαϊκὴ καὶ κοσμοθεωρία καὶ ἐπιστήμη.

α. Κοσμογονικοὶ καὶ ἀστρολογικοὶ μῦθοι. — Μετεωρολογία.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 42. 48. 72].

126. **Καλιτσουνάκης Ἰ. Ἐ.** Ἐπταδικαὶ ἔρευναί. Ἀθηναῖα 33 (1921), σ. 125 κ. ἑξ.

β'. Μῦθοι περὶ ζώων καὶ φυτῶν.

γ'. Δημώδης ἰατρική.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 42. 48. 67. 72].

127. **Βαβουλῆς Π.** Ἐκ τῶν συνταγολόγιου τοῦ ἄλλοτε πρακτικοῦ ἱατροῦ Ν. Μαργακάκη. Λαϊκὴ ἰατρική. Κρητ Ἐστ χρόν. ΙΕ' (1963), τεῦχ. 130, σ. 406-407 τεῦχ. 131, σ. 447-448.
128. **Βενέρης Ἐμμ.** Τοῦ παπούλη τὰ χάπια. Κρητ Ἐστ χρόν. ΙΕ' (1963), τεῦχ. 133, σ. 67-68.
129. Ζακυνθινὰ γιατροσόφια. (Ἐκ τῶν ἀνέκδοτο ἀρχεῖο τοῦ Λ. Χ. Ζώη). Ἐπτὰ Φύλλα, τόμ. Δ' (1960-1963), φύλλ. 2, σ. 49-77.

3. Δημώδης φιλολογία καὶ γλῶσσα.

α'. Ἔσματα.

1. Συλλογαί.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 36. 38. 40. 43. 44. 46. 47. 49. 50. 53. 54. 57. 59. 60. 65. 66. 67. 70. 72. 73. 74. 75].

130. **Ἀγγελῆς Ν.** Ὁ ὑπέροχος «θηρῆνος» τῆς Κρήτης. (Ὁμιλία). Κνωσός, ἔτ. 9ον (1962), τεῦχ. 36, σ. 4-6.
Δημοσ. 4 ὀλιγόστιχα μοιρολόγια.
131. **Ἀναγνωσταρᾶς Τριαντάφυλλος** 50 δημοτικὰ τραγούδια Νικήτης. Χρον Χαλκ Θεσσαλονίκη 1962, τεῦχ. 4, σελ. 205-221.
132. **Ἀνώνυμος** Ἡ λαϊκὴ μουσα τῆς Κρήτης. «Καζαμογιώργης» [1]. Κνωσός, ἔτ. 5ον (1958), τεῦχ. 21, σ. 32.
133. — Ριζίτικα ἀθησαύριστα. 1. Τὸ περιβόλι τοῦ Χάρου. 2. Ὁ τραγουδιστὴς καὶ ἡ καλογρηά. 3. Τὸ πεθύμιο τοῦ ξηνητεμένου. 4. Ναύτης. Κνωσός, ἔτ. 5ον (1958), τεῦχ. 23-25, σ. 39. [4].
Ἀναδημοσ. ἀπὸ τὴν Κρητ. Ἐστίαν.
134. — Μανιάτικα μοιρολόγια: Ἡ Ληγοροῦ. Ἡὼς ἔτ. 6ον (1963), ἀρ. 66-70, σ. 229-230.
135. **Ἀναστασόπουλος Χρ. Ἡ.** Ἡ πικραμένη. Ἡλειακά, τεῦχ. ΚΒ' (1963), σελ. 687.
136. **Ἀποστολίδης Ἰω. Ἀ.** Ἐκ τῶν τραγούδια τῆς Ἰερισσοῦ. Χρον Χαλκ Θεσσαλονίκη, 1962, τεῦχ. 3, σελ. 84-96. [25].
137. **Ἀποστολίδης Λάμπης Δ.** Ἡ μάχη τοῦ Βασιλικῶ καὶ ὁ θάνατος τοῦ Πετμεζᾶ. Πελοπ Πρωτ τόμ. Ζ' (1963), σ. 251-255. [1].

138. *Ἀταλιώτου Γεωργία Ν.* Τραούδκια τοῦ γάμου. Μαθ' Ἐστ' ἔτ. ΙΔ' (1963), ἀρ. 36, σ. 50-51. [5].
139. *Βαγενᾶς Θάνος* Ἀρκαδικὰ ἱστορικὰ τραγούδια. Πελοπ Πρωτ τόμ. Ζ' (1963), σ. 162-168.
Δημοσ. 10 δημοτ. ἄσμ. ἀναγόμενα εἰς γεγονότα τῆς περιόδου 1779-1831 μετὰ εἰσαγωγῶν σημειωμάτων.
140. *Γεωργίου Θεογνωσία* Κλιμακωτό. Μαθ' Ἐστ' ἔτ. ΙΔ' (1963), ἀρ. 36, σ. 52-53.
141. *Γεωργίου Χρίστ. Ἰ.* Χελιδόνισμα. Γέσμα Καστοριάς. Μακεδονικά, τόμ. Ε' (1961-63), σ. 478-479.
142. *Γιοχάλας Τίτος* Δύο παράξενα δημοτικὰ τραγούδια. Ἐστιας ἔτ. Γ' (1962), σ. 8.
143. *Γραμμένον - Γκιουζέπα Μαρία* 63 δημοτικὰ τραγούδια Γαλατίστης. Χρον Χαλκ Θεσσαλονίκη 1963, τεύχ. 5, σελ. 79-103.
144. *Δαμιανάκου Βούλα* Μὲ τὴ μητέρα μου στὸ μύλο. Πελοπ Πρωτ τόμ. Ζ. (1963), σ. 185-187.
Δημοσιεύονται 3 μοιρολόγια.
145. Δημοτικὰ Κρήτης. Κνωσός, ἔτ. 1^{ον} (1953/54), τεύχ. 8, σ. 9. [1 ἄσμα τετράστιχον].
146. *Δημοτικὰ Τραγούδια Κυνουρίας. Κυνουρία* 1963, 8ον μικρ., σελ. 73.
Συλλογὴ πολυγραφημένη δημοτικῶν ἁσμάτων τῆς Κυνουρίας, γενομένη ἀπὸ τοὺς μαθητὰς τῆς Γ' τάξεως τοῦ Γυμνασίου Ἁγίου Νικολάου, πρωτοβουλία καὶ ἐπιμελεία τοῦ φιλολόγου καθηγητοῦ τοῦ Γυμνασίου Γ. Ἰωάννου καὶ περιλαμβάνουσα 16 κλέφτικα, ληστρικά καὶ φυλακῆς, 18 μοιρολ., 10 τῆς ξενιτειᾶς, 17 τῆς τάβλας καὶ 1 νανούρισμα.
147. *Ζαχαρίου Μαρία* Τὸ τραγούδι τοῦ Κωσταντίνου. Μαθ' Ἐστ' ἔτ. ΙΓ' (1963), ἀρ. 34, σ. 107.
148. *Ἡλίας Μιχ.* Τὸ τραοῦν τοὺς Δεσποτάες (ἐπὶ τῇ βάσει, ἴσως, κειμένου «ποιητάρη»). Μαθ' Ἐστ' ἔτ. ΙΓ' (1963), ἀρ. 35, σ. 199-201.
149. *Ἡλιάδης Νικ. Ἀ.* Ἡ κυρά μας ἡ Παρθένη. Μαθ' Ἐστ' ἔτ. ΙΔ' (1963), ἀρ. 36, σ. 50.
150. *Θαλασσινὸς Ὀλ.* Κρήτη - Μυθολογία - Ὀμορφιές - Περίπατοι. Κνωσός, ἔτ. 7ον (1960), τεύχ. 30, σ. 2-5 [ἄσμ. 2, δίστ. 2].
151. *Ἰωαννίδου Λυδία* Ὁ Θκιαφύλαχτος. Μαθ' Ἐστ' ἔτ. ΙΔ' (1963), ἀρ. 36, σ. 47-48.
152. *Καλογεράς Κατάκαλος Δ.* Δημοτικὰ τραγούδια Γαλατίστης. Χρον Χαλκ Θεσσαλονίκη, 1962, τεύχ. 3, σελ. 103-109. [15].
153. *Καμμᾶς Παντ.* Δημοτικὰ τραγούδια τῆς Τήλου. Δωδ Ἀρχ τόμ. Δ' (1963), σ. 270-274. [6].

154. **Καμπανέλλας Μάριος Ν.** Τὸ γεφύρι τῆς Ἄρτας. Μαθ' Ἐστ. ἔτ. ΙΔ' (1963), ἀρ. 36, σ. 50.
155. **Κανακάρης Ἀντ. Σ.** Καρυστινὴ Λαογραφία. Μοιρολόγια [4]. Ἄρχ. Εὐβ. Μελ. τόμ. 10 (1962), σ. 57-60.
156. **Κεφαλληνιάδης Ν.** Τὸ δημοτικὸ τραγούδι εἰς τὸν Κινίδαρον Νάξου. Ἐπετ. Ἐταιρ. Κυκλ. Μελ. τόμ. Γ' (1963), σ. 497-815.
Μετὰ 10σέλιδον εἰσαγωγὴν δημοσ. 74 ᾄσμ.: ἀκριτικά, κλέφτικα, ἱστορικά, παραλαγαί, τῆς ἀγάπης, τῆς ξενιτειᾶς, τοῦ Χάρου, τοῦ γάμου, νανουρίσματα, τοῦ Ἁγίου Βασιλείου κ.ἄ.
157. **Κλαβαριώτης Κ.** Δημοτικὰ τραγούδια: Ὁ Διγενῆς. Μαθητ. Πυρσὸς ἔτ. Β' (1963), ἀρ. 2, σ. 27.
158. **Κληρίδης Νέαρχ.** Λαογραφικὰ ἀνάλεκτα: Α' Ἀνέκδοτα Κυπριακὰ δημοτικὰ τραγούδια. Β' Αἰνίγματα σὲ στίχους. Φιλολογ. Κύπρος, 1962, σελ. 141-142. Δημοσ. 5 ᾄσμ. ἀνέκδοτα καὶ 6 αἰνίγμ. ἔμμετρα.
159. **Κοντοχρῆστος Χριστόφ.** Ἡπειρωτικὰ τραγούδια. Σκουφᾶς, ἔτ. Ἡ' (1963), σ. 68.
Δημοσ. ἐκ τῆς συλλογῆς τοῦ συγγραφέως 1 ᾄσμα.
160. **Κουτούπη Ἀντωνία** Τραγούδια τοῦ ἀργαλειοῦ. [9]. Ρουμελιώτικη Τέχνη, χρόν. Δ' (1964), ἀρ. φύλλ. 42 σελ. 1, 4. Τραγούδια τῆς.. τεμπελιᾶς [6]. Αὐτόθι, ἀρ. φύλλ. 45, σελ. 4. Τραγούδια τοῦ γάμου [10]. Αὐτόθι, ἔτ. Ε' (1965), ἀρ. φύλλ. 51, σελ. 3-4. Πέριδικες. Αὐτόθι, ἀρ. φύλλ. 52, σελ. 4. [10].
161. Κρητικὰ δημοτικὰ τραγούδια ἐποχῆς Βενετοκρατίας. (Ἀπὸ τὴν Κρητικὴ Ἀνθολογία). Κνωσός, ἔτ. 2ον (1954/55), τεύχ. 10, σ. 30-31. [9].
162. Κρητικὴ ποίησις. Ὁ Διγενῆς. Κνωσός, ἔτ. 1ον (1953), τεύχ. 3-4, σ. 25 [1], Ὁ Ἐπαναστάτης, Αὐτόθι. [1].
163. **Κριμπᾶς Παν.** Μεσσηνιακὰ τραγούδια. Μεσσην. Χρον. ἔτ. Α' (1961), τεύχ. 2-3, σελ. 80, τεύχ. 4-5, σελ. 160. [6].
164. **Κυριακίδης Γ. Σ.** Τὸ τραγούδι «Τοῦ Ἄη Γιωρκοῦ», Φιλολογ. Κύπρος 1962, σελ. 194-197.
Δημοσ. 1 ᾄσμα εἰς 4 παραλλαγὰς.
165. **Κωνσταντίνου Δώρα Ἐ.** Τὸ γιοφύριν τῆς τριχᾶς. (Κυπριακὴ παραλλαγή). Μαθητ. Πυρσὸς ἔτ. Β' (1963), ἀρ. 2, σ. 28-29.
166. **Κωτσοκάλης Κώστας Δ.** Προεπαναστατικὲς σελίδες ἱστορίας: Ἡ μάχη τοῦ Προσηλιάκου καὶ ὁ Κατσαντώνης. Εὐρυτανικὰ Χρονικά, τεύχ. 3 (1962), σελ. 110-115.
Πλὴν τῆς ἱστορικῆς ἕλης δημοσ. καὶ 6 ἱστορικὰ ᾄσματα.
167. **Δάξαρης Θ.** Ὁ Πραματευτής. Ἀπὸ τὴν συλλογὴ Ν. Κληρίδη. Πνευμ. Κύπρος, χρόν. Α' (1960-61), σ. 30-31.

168. **Δαζαρίδης Κώστας Π.** Ἡπειρος, «τὸ λίκνο τῶν Ἑλλήνων». (Ἐντυπώσεις ἀπ' τὴν περιήγηση τοῦ Ἑλβετοῦ Μπῶ-Μποβύ). Δωδωναῖον Φῶς, ἔτ. Α' (1961), τεύχ. 1, σ. 72-81.
Δημοσ. ἐν ἄσμα ἐκ τῆς συλλογῆς Α. Passow : «Δημοτικά τραγούδια», σελ. 292.
169. **Δάππας Τάκης** Ἡ κλεφτουριά τοῦ Μεσολογγίου. Ρουμελιώτικη Τέχνη, χρόν. Ε' (1965), ἀρ. φύλλ. 49, σελ. 1, 3. [2].
170. **Δεκατσᾶς Π.** Ἡ μορφή τῆς Ἡλέκτρας. Τὸ πρότυπο, ὁ μῦθος, ἡ τραγωδία. Θέατρο, χρόν. Α' (1961), τεύχ. 1, σ. 25-31.
Δημοσ. καὶ 8 Νεοελληνικά μοιρολόγια.
171. **Μαλεβός Π.** Ἀρκαδικὸ δημοτικὸ τραγούδι. Κολοκοτρωναῖκο (1809). Χρον Ἀρκαδῆς ἔτ. Γ' (1961), σελ. 73.
172. **Μανώλης Ἀριστείδ.** Δημοτικά τραγούδια τῆς Κασσάνδρας. Χρον Χαλκ Θεσσαλονίκη 1962, τεύχ. 4, σελ. 222-223. [20].
173. **Μαρίνης Κώστ.** Ἑλληνικοὶ Ἀντίλαλοι. Μεσσηνιακὰ τραγούδια. (Ἱστορικά καὶ Κλέφτικα). Μεσσην Χρον ἔτ. Γ' (1963), ἀρ. τεύχ. 8-9, σελ. 329-331. [8].
174. ——— Μοραΐτικα τραγούδια. Β' Στιχουργικὲς δημιουργίαι τῆς Ἀχαΐας, συλλογή, ἐπιμέλεια —. Φιλ Πρωτοχορ χρόν. 20 (1963), σ. 26-40, 289-301.
Δημοσ. πλεῖστα δημοτ. ἄσμ. μετὰ τινων σχολίων : Τραγούδια τῆς Ἀγάπης - Κλέφτικα - Τραγούδια τοῦ 21 - Ἐμφυλίου διαμάχης - Δοσοληψιακὰ - Συγκαρινὰ - Παραλειπόμενα.
175. **Ματσάγκος Μιχ.** Ὁ Μαυροῦης. Μαθ' Ἐστ ἔτ. ΙΓ' (1963), ἀρ. 35, σ. 205-206.
176. **Μαυροῦς Γ. Ν.** «Recueil de chants populaires de Cos. Στιχοπλακιαίς». Δωδ Ἀρχ τόμ. Δ' (1963), σ. 245-269.
Δημοσ. ἄσμ. 16, δίσκ. 26.
177. **Μελᾶς Σπ.** Δαβάκης. Ἡῶς, ἔτ. 6ον (1963), ἀρ. 66-70, σ. 20-21.
Δημοσ. ἐν ἀνέκδοτον μοιρολόγι ἀπὸ τὴν συλλογὴν τοῦ Δικ. Β. Βαγιακάκου.
178. **Μερακλῆς Μ. - Πανταζόπουλος Πέτρο.** Μανιάτικα μοιρολόγια. Μεσσην Χρον ἔτ. Β' (1962), ἀρ. τεύχ. 6-7, σελ. 268-270. [9].
179. **Μιχαηλίδης Μάριος Κ.** Γιὰ τὸν τόπον μας. Μαθ' Ἐστ ἔτ. ΙΔ' (1963), ἀρ. 36, σ. 52. [1].
180. **Μουσελίμης Σπ.** Δημοτικά τραγούδια τῆς Ἡπείρου περιφερείας Σουλίου (Ἀνέκδοτα). (Βραβεῖον «Ἡπειρ. Χρονικῶν» (1926)). Ἡπειρ Ἐστ ἔτ. ΙΒ' (1963), σελ. 214-215, 318-326, 404-415, 520-527, 637-644, 725-731, 838-842.
Κατόπιν μερῶν εἰσαγωγῆς δημοσ. ἄσματα ἱστορικά 36.
181. ——— Ἰδιωματισμοὶ καὶ ξενικὲς λέξεις τῶν Σουλιορειτῶν. (Ἐπαρχία Σουλίου - Θεσπρωτίας). (Ἀνέκδοτα). Ἡπειρ. Ἐστ ἔτ. ΙΒ' (1963) σελ. 31-36, 118-128.
Δημοσ. 21 ὀλιγόστιχα δημοτ. ἄσμ., ἐξ ὧν 5 παιδικὰ, ἐν τοῦ γάμου καὶ ἐν τῆς ξενιτειᾶς.

182. *Μπέτιης Στέφ.* Νανουρίσματα και Ταχταρίσματα Ἑπειρωτικά. Ἑπειρ Ἑστ ἔτ. ΙΒ' (1963), σελ. 41-47. [30].
183. *Μπουμπουλίδης Φαίδων Κ.* Ἀνέκδοτοι παραλλαγὰὶ δημοδῶν μεσαιωνικῶν κειμένων. Ἀθηνᾶ 67 (1963-1964), σ. 107-144.
Γίνεται λόγος καὶ διὰ τὸ ἔθνος τοῦ Ἀρμούρη.
184. *Νικολαΐδης Ἀνδρ.* Τὸ πουλάκιν. Μαθ Ἑστ ἔτ. ΙΓ' (1963), ἀρ. 34, σ. 111.
Τὸ ἔθνος ἄδεται τὴν Δευτέραν τῆς Λαμπρῆς.
185. *Πάλλας Γεώργ.* Δημοτικὰ ἔθνη τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγῶνος εἰς σλαβικὸν ἰδίωμα [15]. Μακεδονικά, τόμ. Ε' (1961-1963), σ. 464-477.
186. *Παμπόρης Σάββας* Ὁ Ἅγιος Γεώργιος. Μαθητ Πυρσὸς ἔτ. Β' (1963), ἀρ. 2, σ. 29-30. Ὁ Γιαννάτζης (Ἡ ὑπόθεσις συνέβη τὸν καιρὸ τῆς Τουρκοκρατίας). Αὐτόθι, σ. 31. [2].
187. *Παναγῆς Ἀνδρέας Π.* Ὁ Χάροντας τζ' ἢ Μαρικκοῦ. Μαθ Ἑστ ἔτ. ΙΓ' (1963), ἀρ. 34, σ. 108-109.
188. — Τζυπρωτικὲς παραντιζελιές. Μαθ Ἑστ ἔτ. ΙΔ' (1963), ἀρ. 36, σ. 52.
[5 ἔθνη ἐκ παροιμ.].
189. *Παπαβασιλείου Βασ. Κ.* Δημοτικὰ τραγούδια τῶν Βρασιτῶν - Χαλκιδικῆς. Χρον Χαλκ. Θεσσαλονίκη 1962, τεῦχ. 3, σ. 97-100. [6].
190. *Παπαδάκης Θρασ.* Κυπριακὰ πατριωτικὰ τραγούδια. Κρητ Ἑστ χρόν. ΙΕ' (1963), τεῦχ. 140, σ. 292. [2].
191. *Παπασταῦρος Σταῦρ.* Ἔθνη καὶ παραδόσεις τῆς Χαλκιδικῆς. Χρον Χαλκ. Θεσσαλονίκη 1962, τεῦχ. 4, σελ. 172-202.
Δημοσ. 49 ἔθνη καὶ ἑν προικοσύμφωνον.
192. *Παραφεντίδου Ἀλεξάνδρα* Ἡ ὄμορφη Σαμαρίνα καὶ ὁ ἑλληνικὸς τουρισμὸς. Περιγητικὴ ἀρ. 59 (1963), σελ. 22-23.
Δημοσ. 3 ἔθνη. Ἐπίσης παρέχονται πληροφορίες διὰ τὸν τοπικὸν χορὸν τριδιπλον.
193. *Πασαγιάννης Κ.* Τὸ αἶμα. Ἑπὶ ἔτ. 6ον (1963), ἀρ. 66-70, σ. 230.
Ἀναδημοσ. ἀπὸ τὰ «Μανιάτικα Μοιρολόγια» τοῦ συγγρ., Ἀθῆναι 1928, σ. 85, ἀρ. 146.
194. *Πατεράκης Ἀντ.* Ἡ σκλάβια Κρήτη (ἀλληγορικὸ) ριζιτικὸ ἀθησαύριστο. Κρητ Ἑστ χρόν. ΙΕ' (1963), τεῦχ. 141, σ. 339.
195. *Παφίτης Ἀνδρ. Ἀ.* Ἡ ἀγάπη τῆς Λυροῆς. Μαθ. Ἑστ ἔτ. ΙΔ' (1963), ἀρ. 36, σ. 49.
196. *Πισιμίσης Γ.* Ἀρκαδικὰ δημοτικὰ τραγούδια: Κολοκοτρωναϊκὸ (1806). Χρον Ἀρχαδ ἔτ. Γ' (1961), σελ. 151.
Ἐν σημειώσει ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ στίχου ὅτι τὸ ἔθνος εἶναι ἀπὸ τὸν Ἀγιάννη Ἑρπιάς.
197. *Πισιμίσης Μαρία* Ὁ Κολοϊός. Μαθ Ἑστ ἔτ. ΙΔ' (1963), ἀρ. 36, σ. 51-52.

198. **Σακόρραφος Δημ.** Ἀντώνιος Μελιδώνης. Κρητ 'Εστ χρόν. ΙΕ' (1963), σ. 149.
Ἀναδημοσ. ἐκ τῆς συλλογῆς Ἄριστ. Κριάρη, Κρητικά ἔσματα, Χανιά 1909, σελ. 82-83.
199. **Σέττας Δημ. Χρ.** Κάλαντα ἀπὸ τῆ βόρεια Εὐβοία. Ἄρχ Εὐβ Μελ τόμ. 10 (1963), σ. 104-134.
Δημοσ. 31 ἄσμ. Χριστουγέννων - Ἁγίου Βασιλείου - Φώτων, 1 τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, 4 τοῦ Λαζάρου, 3 τῆς Μεγ. Παρασκευῆς καθὼς καὶ 4 τῆς Πρωτομαγιάς μετ' εἰσαγωγικῶν σημειωμάτων.
200. **Σκαφιδᾶς Βασίλειος Ἰ.** Ἱστορία τοῦ Μετσόβου. Ἠπειρ 'Εστ ἔτ. ΙΒ' (1963), σελ. 390-398.
Δημοσ. δύο δημοτ. ἄσμ. Τὸ ἐν ἀναφέρεται, κατὰ τὸν συγγραφέα, εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν τῆς Βύδοκίας Στεργ. Τζωαννοπούλου, τὸ δ' ἕτερον εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν τῆς Καραγιάννη.
201. **Σταυρινίδης Σταῦρ. Μ.** Ὁ Κωσταντᾶς. Μαθ 'Εστ ἔτ. ΙΓ' (1963), ἀρ. 34, σ. 105-107.
202. **Σωτηράκης Ν. Δ.** Ἄγουρος πέτραν πελεκᾷ... Δημοτικὸ Χιώτινο (Νεχώρι). Ὅπως τὸ ἄκουσα ἀπὸ τῆ μητέρα μου Μαρουλοῦ. Χιακὴ Ἐπιθεώρ τόμ. 1 (1963), τεῦχ. 2, σ. 89.
203. **Σωφρονίου Γεώργ. Σ.** Ὁ Ἀϊ-Γιώρκης καὶ ἡ Βασιλοκόρη. Μαθ 'Εστ ἔτ. ΙΔ' (1963), ἀρ. 36, σ. 48.
204. **Τζαννιδάκη - Ἀσπραδάκη Καλ.** Κρητικά τραγούδια. Τὸ τραγούδι τοῦ γυρισμοῦ. Κρητ 'Εστ χρόν. ΙΕ' (1963), τεῦχ. 136, σ. 164-165.
205. Τραγούδια τοῦ τόπου μας: Τοῦ Γιάννη Κουτελίδα (1837). Σκουφᾶς, ἔτ. Η' (1963), σ. 103. Τοῦ Γώγου Μπακόλα (1821), αὐτόθι, σ. 109. Τοῦ Γιάννη Κουτελίδα, αὐτόθι, σ. 126.
Τὰ δύο τελευταῖα ἄσμ. ἀναδημοσ. ἐκ τῆς συλλογῆς τοῦ Π. Ἀραβαντινοῦ, σ. 70 καὶ 96, ἀρ. 78 καὶ 111.
206. Τραγούδια τῆς Χαλκιδικῆς. Χρον Χαλκ Θεσσαλονίκη 1962, τεῦχ 3, σ. 101-103. Δημοσ. 7 ἄσμ. ἐκ χρόν τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.
207. **Τσαγκαράκης Κ.** Κρητικὴ λαϊκὴ ποίηση. Θυμοσοφικό. Κνωσός, ἔτ. 5ον (1958), τεῦχ. 26, σ. 34. [1].
208. **Τσίριμπας Δημ. Ἰ.** Ἀρχαδικὰ δημοτικὰ τραγούδια. Κολοκοτρωναῖικο (1821). Χρον Ἀρχαδ ἔτ. Γ' (1961), σελ. 100.
Εἰς σημείωσιν τοῦ συλλογ. ἀναφέρεται ὅτι τὸ ἄσμα εἶναι ἀπὸ τὸ Μάναρη τῶν Βαλ-τετισχωρίων.
209. **Τσιχλάκης Τηλ.** Δημοτικὰ ἔσματα Καστελλορίζου. [9]. Ραδάμανθς ἔτ. 12 (1927), τεῦχ. 7 σ. 5-6, τεῦχ. 8 σ. 5, τεῦχ. 12 σ. 5-6, τεῦχ. 17 σ. 5-7, τεῦχ. 18 σ. 3 καὶ 4.

210. **Photos B. J.** Epirus and Epirotic Muse. Poems collected by—. Chicago 1963, 8ον, σελ. 16. (Chicago essays on World History and Politics 5).
 'Εν σελ. 4-7 δημοσ. ἐν ἀγγλικῇ μεταφράσει 4 δημῶδη ᾄσματα.
211. **Μ. Φ. (Μαυρογιώργης Φ.)** Λαογραφικά. Ἰκαριακά, τευχ. 32-33 (1964), σελ. 22.
 'Αναδημοσ. 2 ᾄσμ. ἐκ τοῦ βιβλίου τοῦ Ἀλέξη Πουλιανοῦ, Λαϊκά τραγούδια τῆς Ἰκαρίας, σελ. 172-75.
212. **:Φλιάσιος Γιάννης** (Γιαννιᾶς Γιώργης) ὁ Πρωτομάρτυρας. Μορφές τοῦ Ἀγῶνα. Πελοπ Πρωτ τόμ. Ζ' (1963), σ. 199-200. [1].
213. **Χαραλάμπους Ἀνδρ.** Εὐγενούλλα. Μαθ' Ἔστ. ἸΔ' (1963), ἀρ. 36, σ. 51.
214. **Χαρίτωνος Θεόδ.** Τὸ τραοῦν τοῦ Χ' Σάββα. Μαθ' Ἔστ. ΙΓ' (1963), ἀρ. 34, σ. 108.
215. **Χ' Ροῦσος Γεώργ.** Ὁ κοντός. Μαθ' Ἔστ. ΙΓ' (1963), ἀρ. 35, σ. 202-203.
216. **Χριστοδοῦλου Βενιζέλος** Ἡ δίκη τοῦ Κολοκοτρώνη. Μαθ' Ἔστ. ΙΓ' (1963), ἀρ. 34, σ. 120-121.
 Πλὴν τῆς ἱστορ. ὕλης δημοσ. καὶ στίχοι δημοδ. ᾄσμάτων.
217. **Χριστοφίδου Ἑλλη** Τὸ τραγούδι τοῦ Τζυπριανοῦ. Μαθ' Ἔστ. ἸΔ' (1963), ἀρ. 36, σ. 49-50.
218. **Χριστοδοῦλου Μιχ.** Τὸ τραοῦν τ' Ἄη Γιωργοῦ. Μαθ' Ἔστ. ΙΓ' (1963), ἀρ. 35, σ. 203-204.

2. Μελέται.

219. **Ἀλεξάκης Ἰ.** Τὸ τραγούδι τοῦ Βέργα καὶ ἡ ἐποχή του. Πνευματικοὶ θυσανροὶ τῆς Κρήτης. Κνωσός, ἔτ. 3ον (1956), τευχ. 16, σ. 12-15. Αὐτόθι, τευχ. 17-19, σ. 17-20.
220. **Armistead Samuel G. and Silverman Joseph H.** A Judeo-Spanish derivative of the Ballad of the Bridge of Arta. Journal of American Folklore, January-March 1963, τόμ. 76, ἀρ. 299, σ. 16-20.
221. **Γκαβανᾶς Δημ.** Ἡ ξενητεία τραγουδισμένη εἰς τὸν νομὸ Κοζάνης ὑπὸ —. Κοζάνη 1963, 8ον, σ. 14. (Ἀνάπτυπον ἐκ τῆς ἐν Κοζάνῃ ἐκδοδομένης ἐφημερίδος «Ἐνωσις»).
222. **Διδασκάλου Ἰφιγένεια Γρ.** Τὸ δημοτικὸ τραγούδι τῆς Καστοριάς. Διάλεξις, ὀργανωθεῖσα ὑπὸ τῆς «Μακεδονικῆς Ἑστίας» εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ «Παρνασσου» τὴν 21ην Ἀπριλίου 1962, μετὰ τὴν συμμετοχὴν τῆς χορωφίας τοῦ Μου-

σικο-φιλολογικού Συλλόγου Καστοριᾶς. Ἀθήναι 1963, 8ον, σ. 27. (Μακεδονική Ἔστια, 2).

Κρίσις: Μακεδονικά τόμ. Ε' (1961-63), σ. 580 (Στ. Π. Κυριακίδης).

223. **Δουλιγερᾶκης Μανώλης Ἰ.** Τὸ Ἀρχάδι στὴν ποίηση τοῦ λαοῦ μας. Κνωσός, ἔτ. 5ον (1958), τεῦχ. 21, σ. 21-23.
224. **Ζώρας Γεώργ. Θ.** Ἀ Μαζαράκης καὶ Ν. Θωμαζαῖος (ἀνέκδοτος ἀλληλογραφία). Ἐπ Φιλ Σχ Ἀθ τόμ. ΙΓ' (1962-63) σ. 308-341.
Ἐν σ. 312-322 δημοσ. σημειώματα ἀφορῶντα εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ 1842 ὑπὸ τοῦ Τοπικαστοῦ τῆς συλλογῆς του δημοτικῶν τραγουδιῶν.
225. **Ἰωαννίδου-Μπαρμπάργιου Μαρία** Νεώτερες μορφές δημοτικῶν τραγουδιῶν στὴν Κάρπαθο. Δωδ Ἀρχ τόμ. Δ' (1963), σ. 95-101.
226. **Καραβίας Θεοφ.** Σύγκρισις τῶν παραλογῶν «τοῦ νεκροῦ ἀδερφοῦ, «τοῦ Κωσταντᾶ» καὶ τοῦ «ἄσματος τῆς χήρας τῆς Λενοῦς». Μαθ Ἔστ ἔτ. ΙΓ' (1963), ἀρ. 34, σ. 132-133.
227. **Κελαϊδῆς Σταῦρ.** Τὰ Κρητικά δημοτικά τραγούδια (τὰ ριζίτικα). Κρητ Ἔστ χρόν. ΙΕ' (1963), τεῦχ. 137-138, σ. 227-228, τεῦχ. 139, σ. 261, τεῦχ. 140, σ. 299-300, τεῦχ. 141, σ. 338-339.
228. **Κουγέας Σωκρ. Β.** Ρίμα τοῦ Μπεζαντέ-Ἡλία Μαυρομιχάλη. Πελοπ Πρωτ. τόμ. Ζ' (1963), σ. 5-10.
Ἐκδίδεται τὸ κείμενον στιχογραφήματος ἀποτελουμένου ἐκ 256 ὁμοιοκαταλήκτων λαμβικῶν 15συλλάβων στίχων ἐκ χειρογράφου τοῦ 1831, γραφέντος ὑπὸ Νικ. Μ. Ταγαρούλη.
229. **Κουρταλίδης Ἀ.** Λαογραφικά Πόντου. Ἐστιας Α' (1960), σελ. 18-23, 39-47
230. **Κύρκος Β. Ἀ.** Ἡ ἀγάπη καὶ τὸ ἥρωϊκὸ πνεῦμα στὸ Δημοτικὸ τραγούδι, Ἀθήναι 1963, 8ον, σελ. 88.
231. **Μαρίνης Κώστ.** Ἑλληνικοὶ ἀντίλαλοι δημοτικά τραγούδια τῆς Ἀρκαδίας. Α' Μεγαλοπολιτικὴ δημιουργίαι. Χρον Ἀρχαδ ἔτ. Γ' (1961), σελ. 79-95.
Ἐξετάζονται 23 ἄσμ. ἐξ ὧν 10 ἱστορικά καὶ 7 σατιρικά.
232. **Μιχαηλίδης Σόλων** Τὸ δημοτικὸ τραγούδι στοὺς χρόνους τῆς σκλαβιάς. Πνευμ Κύπρος χρόν. Δ' (1964), σελ. 291-293.
233. **Νικολαΐδης Μ.** Τὸ θρησκευτικὸ συναίσθημα στὸ δημοτικὸ μας τραγούδι. Πνευμ Κύπρος χρόν. Γ', ἀρ. 27 (1962), σελ. 83-93.
234. **Οἰκονομίδης Δημ. Β.** Ναξιακαὶ παραλογαί. Ἐπετ Ἐταιρ Κυκλ Μελ τόμ. Γ' (1963), σ. 410-456.
235. **Παπαδάκι Εἰρήνη** Τὸ ἀκριτικὸ τραγούδι τῆς Κρήτης. Κρητ Πρωτ ἔτ. Γ' (1963), σ. 44-48.

236. *Papaharalambous G.* Akritic and Homeric poetry. Κυπρ Σπ τόμ. ΚΖ (1963), σ. 25-65.
237. *Πιερίδης Θεοδόσ.* Ὁ Ἀκριτικός κύκλος τῆς Κύπρου. Probleme der neugriechischen Literatur, hersg. von Joh. Irmischer, Band III, Berlin 1960, σ. 35-61.
238. *Platis Eleutherios N.* Die neugriechische Volksdichtung. Südost-europa-Jahrbuch. Band 6 (1962), σ. 42-57.
Ἀναδημοσ. ἐκ τοῦ περιοδ. «Ἡώς», τεύχ. 52/53, 1961.
239. *Ρωμάτος Κ.* Μιά ἀνασύνθεση παλαιοῦ ποιητικοῦ ὕλικου στὴν Κάρπαθο. Δωδ Ἄρχ τόμ. Δ' (1963), σ. 214-225.
240. ——— Ἡ κυρὰ Μαριόρα. Περιηγητική, ἀρ. 50 (1963), σ. 18-19.—Τώρα εἶναι Μάης κι' ἀνοιξη. Αὐτόθι, ἀρ. 53 (1963), σ. 14-15. —Τὸ δραματικό τραγούδι τῆς Λιογέννητης. Αὐτόθι, ἀρ. 56 (1963), σ. 18-19.—Ἀρμούρης ὁ Ἀρμουρόπουλος. Αὐτόθι, ἀρ. 59 (1963), σ. 13-15.
Δημοσ. παρατηρήσεις εἰς τὰ ἄσματα.
241. *Schmaus A.* Die balkanische Volksepik. Typologie und Kontinuitätsproblem. Zeitschrift für Balkanologie, Jahrgang I (1963), σ. 133-152.
242. *Σκόπας Νικ. Ἀ.* Ἀπὸ τὸν θησαυρὸ τῶν δημοτικῶν μας τραγουδιῶν. Ξενιτειά, ἡ Λάμια τῆς Ἡπειρωτικῆς ψυχῆς. Δωδωναῖον Φῶς, ἔτ. Α' (1962) τεύχ. 3ον, σ. 86-89.
243. *Σπυριδάκης Γεώργ. Κ.* Περὶ τὸ δημῶδες ἄσμα «τῶν ἐννέα ἀδελφῶν εἰς τὸ στοιχειωμένον πηγάδι» Ἐπετ Λαογρ Ἄρχ τόμ. ΙΕ'-ΙΣΤ' (1962-63), ἐν Ἀθήναις 1964, σ. 3-13.
244. *Χατζόπουλος Γ. Κ.* Ἡ σεβτὰ ἕς σὸν Πόντον. Ποντ Ἐστ ἔτ. 14 (1963), σ. 7042-7045.
245. *Ἀγιοργίτης Ν.* Ἡ ἑλληνικὴ φύση στὰ τραγούδια τοῦ προεπαναστατικοῦ Ἑλλήνα. Περιηγητική, ἀρ. 53 (1963), σελ. 32-33.
Ὁμιλία γενομένη εἰς τὸ τμήμα τῆς «Περιηγητικῆς» τῆς Ν. Ἰωνίας κατὰ συνεστίαιον.
246. *Χιωτέλλη Εὐφροσύνη* Ὁ λαϊκὸς ποιητικὸς θησαυρὸς. Μαθητ Πυρσὸς ἔτ. Β' (1963), ἀρ. 2, σ. 22-23.

β'. Δίστιχα.

1. Συλλογαί.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθ. 49. 65. 67].

247. *Βρόντης Κων. Π.* Ταγούδια τοῦ γάμου. Μαθ' Ἐστ ἔτ. ΙΓ' (1963), ἀρ. 34, σ. 110. [11].

248. *Δεσμυτζάκης Γιάνν.* Κρητικές μαντινάδες. Κνωσός, ἔτ. 5^{ον} (1958), τεύχ. 26, σ. 34. [7].
249. ——— Κρητικές Μαντινάδες. Σητεία Κρήτης 1963, 8ον μικρ., σελ. 193.
250. Ἐκλεκτὲς μαντινάδες. Κνωσός, ἔτ. 1^{ον} (1953/54), τεύχ. 1, σ. 13, 15. [6]. Αὐτόθι, τεύχ. 2, σ. 18. [10].
251. Ἐκλεκτὰ Κρητικὰ δίστιχα. Κνωσός, ἔτ. 4^{ον} (1957), τεύχ. 20, σ. 32. [4].
252. *Ζαφειρίου Νικ. Ἰ.* Ὁ βασιλικὸς στὰ Σαμιώτικα τραγούδια. Ἄρχ Σάμου, τόμ. 6 (1962), σελ. 7. [9].
253. Κρητικὲς μαντινάδες. Κνωσός, ἔτ. 1 (1953/54), τεύχ. 3-4, σ. 28, τεύχ. 5, σ. 20, τεύχ. 6, σ. 10 καὶ 13, τεύχ. 7, σ. 3, τεύχ. 8, σ. 13, τεύχ. 9-10, σ. 23 καὶ 25, ἔτ. 2 (1954/55), τεύχ. 12, σ. 23, τεύχ. 15, σ. 30-31, ἔτ. 3 (1956), τεύχ. 17-19, σ. 46, ἔτ. 7 (1960), τεύχ. 28, σ. 31, ἔτ. 8 (1961), τεύχ. 3-4, σ. 31. [84].
254. Μαντινάδες τοῦ χοροῦ. Κνωσός, ἔτ. 9^{ον} (1962), τεύχ. 36, σ. 21. [8].
255. *Μ. Θ. (Μαρκίδης Θρ.)* Ἐκλεκτὰ δίστιχα. Κνωσός, ἔτ. 5^{ον} (1958), τεύχ. 23, σ. 40, τεύχ. 24, σ. 40, τεύχ. 25, σ. 40. [7].
256. *Μαυρογιώργης Φ.* Δίστιχα τῆς ξενητείας. Ἰκαριακά, τεύχ. 31 (1964), σ. 20. [9].
257. *Τράντα Στανρούλα* Τὸ Κρητικὸ μοιρολόι. Λαογρ 21 (1963/64), σ. 515-521. Δίστιχα μοιρολ. 79.
258. *Τσίλη Καλλιόπη Στεφ.* Γιαννιώτικα στιχοπλάκια. Ἡπειρ Ἐστ ἔτ. IB' (1963), σελ. 817-832.
Δημοσ. συλλ. διστ. βραβευθεῖσα εἰς τὸν Α' Λαογρ. Διαγων. τῆς *Ἡπειρ. Ἐστίας*.

2. Μελέται.

γ'. Ἐπῶδαί (βλ. Μαγεία).

δ'. Μῦθοι ζώων.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 39. 47. 56. 61. 64. 67]

259. *Σαλαπασίδης Π. Β.* Μῦθος. Ποντ Ἐστ ἔτ. 14 (1963), σ. 7178.

ε'. Παραμύθια.

1. Συλλογαί.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 39. 41. 50. 61. 66. 67. 72].

260. *Ζερξελίδης Γ.* Παραμύθια τῆς Ἄνω Ματσούκας: Τ' ἀδέλφια. Ποντ Ἐστ ἔτ. 14 (1963), σ. 7051-7055.

261. Κρητικά παραμύθια: Μία ξυπνη κοπέλλα. Κνωσός, ἔτ. 7ον (1960), τεύχ. 31, σ. 30.
Ἐπιμ. ἐκ τοῦ περιοδ. «Μύσων» τοῦ 1938.
262. **Μέγας Γ. Ἀ.** Ἑλληνικὰ Παρχμύθια. Ἐκλογὴ. Εἰκόνες *Ράλλη Κοβίδη*. Σειρὰ Δευτέρα. Ἀθῆναι 1962 (1963), 8ον, σελ. 232.
263. **Μελανοφρύδης Π. Ἡ.** Ἀπὸ τὰ παραμύθια τοῦ Πόντου. Ἡ ποπαδία. Ποντ. Ἐστ. ἔτ. 14 (1963), σ. 7161-7162.
264. **Πελαντάκις Θεόδ.** Τὸ παραμύθι τοῦ Φιορεντίνου. Κρητικὴ παραλλαγή ἐκ Κρύας Βρύσης Ρεθύμνου. Φιορεδίνα καὶ Τζωρτζέτης. Λαογρ 21 (1963/64), σ. 510-512.
265. **Φραγκάκι Εὐαγγελία Κ.** Τὸ παραμύθι τοῦ Φιορεντίνου. Καστελλοριζικὴ παραλλαγή. Ὁ Μουχαμέτης ὁ Μουλᾶς. Λαογρ 21 (1963/64), σ. 512-514.
266. **Χρηστοβασίλης Χρ.** Ἡπειρωτικὰ παραμύθια. Ἐκδόσεις Β'. Ἰωάννινα 1963, 8ον, σελ. 158. Ἐκδόσεις Ἐταιρείας Ἡπειρωτικῶν Μελετῶν, 14].

2. Μελέται.

267. **Κλήμη - Παναγιωτοπούλου Σοφία** Θρῦλοι καὶ παραμύθια τῆς Θράκης. Θρακ. Χρον. ἔτ. Δ', τόμ. Γ' (1963), σ. 8-12, 90-95.
Δημοσ. καὶ τινες στίχοι δημοτ. ᾄσμάτων.
268. **Megas G. A.** Die Moiren als funktioneller Faktor im neugriechischen Märchen. Sonderdruck aus «Märchen, Mythos, Dichtung». Festschrift zum 90. Geburtstag Friedrich von der Leyens am 19. August 1963. München 1963, σελ. 47-62.
269. **Μέγας Γεώργ. Ἀ.** Σημειώσεις εἰς τὰ Ροδιακὰ καὶ τὰ Φαρασιώτικα παραμύθια. Λαογρ 21 (1963/1964), σ. 466-490).
270. — Πίνακες μύθων, παραμυθίων καὶ εὐτραπέλων διηγήσεων περιεχομένων εἰς ἑλληνικὰ λαογραφικὰ περιοδικά. Συμβολὴ εἰς τὸν διεθνή κατάλογον τύπων. Λαογρ 21 (1963/64), σ. 491-509.
271. **Μερακλῆς Μιχ. Γ.** Παρατηρήσεις στὸ παραμύθι τῆς Ξανθομαλλούσας. Λαογρ 21 (1963/64), σ. 443-465.

3. Συλλογαὶ μύθων καὶ παραμυθίων ἑλληνικῶν καὶ ξένων διὰ παιδιὰ.

ΣΤ'. Εὐτράπελοι διηγήσεις. Ἀνέκδοτα. Περιπαίγματα.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 61. 72].

272. Ἀθανασιάδης (Σταυριώτης) Θεόδ. Καὶ πότε θὰ κρυών'. Ποντ. Ἐστ. ἔτ. 14

- (1963), σ. 7009.—"Άλλο τὸν παλληκαρῶν μ' ἐφτάς. Αὐτόθι, σ. 7009.—"Εγὼ ἀτουπέσ' ἢ ἔμπαινα. Αὐτόθι, σ. 7009-7010.
273. **Ἀθανασιάδης Στάθης** Λυκογιάντζια ἔχουμε. Ποντ 'Εστ ἔτ. 14 (1963), σ. 7105-7106.—Θημίστεν κι' ἐγὼ πα ἔρχουμαι. Αὐτόθι, σ. 7106.—Απ' ἀτόρα χαράμ νὰ ἔν' γιά τ' ἐμὲν τῆ ποταμί' τὸ νερόν. Αὐτόθι, σ. 7106.—"Αμα ἐκεῖνος πα νὰ τρώει τ' ἐμά. Αὐτόθι, σ. 7106.
274. **Βαβουλῆς Π. Π.** Κρητικὰ ἀνέκδοτα θησαυρισμένα ἀπὸ τὸν —. Φάροσα μὲ... νέφτι. Κρητ 'Εστ χρόν. ΙΕ' (1963), τεύχ. 133, σ. 66-67.
275. **Καζαντζίδης Κυριάκος Δ.** Τὸ «εἶπαν-εἶπαν» καὶ ὁ Γιάννης. Ποντ 'Εστ ἔτ. 14 (1963), σ. 7177.
276. **Κωνσταντινίδης Κ.** Σπίγξον νὰ τρέξ' τὸ γάλα. Ποντ 'Εστ ἔτ. 14 (1963), σ. 7010.
277. **Μελανοφρύδης Π.** Ἄγουτο τὸ κέρατον νὰ ἔμπαίν' ἔς σὴ φώσ'ν ἀτ'. Ποντ 'Εστ ἔτ. 14 (1963), σ. 7176.—"Ο Γιώρτζ τῆ Μωρέσσας ἔξι ἐφογοῦντον το, λύκ'ς. Αὐτόθι, σ. 7177.—Πῶς θὰ ξεραίν' τὸ βούτυρον. Αὐτόθι, σ. 7177.—"Ο Λυπηρίδης ὁ Θόδωρον. Αὐτόθι, σ. 7105.
278. **(Παναγιωτάκης Ἰ.)** Τὰ ἀνέκδοτα τοῦ Παναγιωτάκη. Κρητ 'Εστ χρόν. ΙΕ' (1963/64), τεύχ. 139, σ. 270-271, τεύχ. 140, σ. 300-301. [4].
279. : **Σταλίτης Ἰ. (Τσιφειτάκης Ἰω.)** Τοῦ Γενάρη τὸ φεγγάρι παρὰ λίγο «σὰν ἡμέρα». Τὸ ἀνέκδοτο ποὺ πῆρε τὸ Β' βραβεῖο διαγωνισμοῦ «Κρητικῆς Ἐστίας», Κρητ 'Εστ χρόν. ΙΕ' (1963), τεύχ. 136, σ. 166-167.
280. **Φραγκεδάκης Ἐμμ. Ἰωσ.** Ὁ θάνατος τοῦ Μπραϊμη. Κρητικὰ ἀνέκδοτα. Κρητ 'Εστ χρόν. ΙΕ' (1963), τεύχ. 137-138, σ. 230.

ζ'. Παροιμῖαι καὶ γνῶμαι. Παροιμιώδεις ἐκφράσεις.

1. Συλλογαί.

[Βλ. καὶ ἀνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 47. 51. 56. 57. 59. 67. 69. 72].

281. **Ἀνόνημος** Κρητικὲς παροιμῖες. Κνωσός, ἔτ. 6^{ον} (1959), τεύχ. 27, σ. 25. [10].
282. Αὔγουστος. Λαϊκὲς παροιμῖες γιὰ τὸν Αὔγουστο. Κνωσός, ἔτ. 1^{ον} (1953), τεύχ. 2, σ. 12. [8].
Ἐπίσης δημοσ. καὶ ἐν ἄσμα ἐκ τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου.
283. Γνωμικά. Κνωσός, ἔτ. 9^{ον} (1962), τεύχ. 36, σ. 22. [4].
284. **Ζευγώλη - Γλέζου Διαλεχτή** Παροιμῖες ἀπὸ τὴν Ἐπειρανθο τῆς Νάξου. Ἀθῆναι 1963, 8^{ον}, σελ. 357. (Διογραφία. Παράρτημα 6).

Κρίσεις : Ἐπετ Ἑταιρ Κυκλ Μελ τόμ. Γ' (1963) 1082-1083 (*Δ. Β. Οἰκονομίδης*). Λαογ 21 (1963/64), σ. 630-636 (*Δημ. Σ. Λουκᾶτος*)

285. *Κλαβαριώτης Κωνστ.* [22] Παροιμῖαι. Μαθητ Πυρσός, ἔτ. Β' (1963), ἀρ. 2, σ. 25.
286. *Κραβαρτογιάννης Δρόσος - Φανῆς* Ἀμφισαϊκὲς προλήψεις καὶ [8] παροιμῖες. Πειραϊκῆ - Πατραϊκῆ, ἔτ. 9 (1963), ἀρ. 97, σ. 16.
287. Κρητικὲς παροιμῖες. Κνωσός, ἔτ. 1^{ον} (1953), τευχ. 3-4, σ. 27. [15].
288. *Κριμπᾶς Παν.* Μεσσηνιακαὶ παροιμῖαι: Α' Σὲ μάταιες ἐλπίδες ἢ ὑποσχέσεις. Β' Σ' ἀκαταστασία κι ἀδιαφορία. Γ' Σ' ἀπερισκεψία κι ἐπιπολαιότητα. Δ' Σὲ ὑπερβολή. Ε' Σὲ φτώχεια. ΣΤ' Διὰ τοὺς Γιάννηδες καὶ τοὺς Ἀγιάννηδες Ζ' Γιὰ τὸ λύκο. Μεσσην Χρον ἔτ. Α' (1961) τευχ. 1, σ. 27, τευχ. 2-3, σ. 80, ἔτ. Β' (1962), τευχ. 4-5, σ. 183, τευχ. 6-7, σ. 258, ἔτ. Γ' (1963), τευχ. 8-9, σ. 335. [92].
289. *Κωνστανταράκης Μιχ.* Κρητικὲς παροιμῖες. Κνωσός, ἔτ. 6^{ον} (1959), τευχ. 27, σ. 30. [18]. Αὐτόθι, ἔτ. 7^{ον} (1960), τευχ. 28, σ. 45. [9].
290. *Ματαντσηῆς Βασ. Γ.* [241] Παροιμῖες καὶ παροιμιώδεις ἐκφράσεις, ποὺ λέγονται στὴν Κασσιάνδρα (Βάλτα). Χρον Χαλκ Θεσσαλονίκη 1963, τευχ. 5, σελ. 104-111.
291. *Νικολάου Κωνστ.* [9] παροιμῖες (ἀπὸ τὴν ζωὴν τοῦ γεωργοῦ). Μαθ Ἐστ ἔτ. Π' (1963), ἀρ. 35, σ. 206.
292. *Παρμακλῆς Ἀνδρ.* [3] παροιμῖες. Μαθ Ἐστ ἔτ. ΙΔ' (1936), ἀρ. 36, σ. 54.
293. Παροιμῖες-γνωμικά. Κνωσός, ἔτ. 7^{ον} (1960), τευχ. 31, σ. 31. [8].
294. *Πετριδῆς Μ. Γ.* Παροιμῖαι καὶ γνωμικά Καστελλορίζου. Δωδ Ἄρχ τόμ. Δ' (1963), σ. 242-244.
Παροιμῖαι-γνωμικά 11 καὶ 1 κανάκισμα.
295. *Σαββίδης Μάριος Α.* [24] Παροιμῖες. Μαθ Ἐστ ἔτ. ΙΔ' (1963), ἀρ. 36, σ. 54-55.
296. *Χατζηγιωάννου - Κουρρεᾶς Ν.* [122] Κυπριακὲς παροιμῖες. Κυπρ Χρον χρόν. Γ' (1962-1963), τευχ. 26-27, σ. 90-91.—[52] Κυπριακὲς παροιμῖες. Αὐτόθι, τευχ. 29, σ. 165.
297. ——— Ἡ γλώσσα κι ὁ χαρακτήρας τοῦ Κυπριακοῦ λαοῦ στὶς παροιμῖες του. Μελέτη. Κυπρ Χρον χρόν. Γ' (1962-1963), τευχ. 31, σ. 282-287.

2. Μελέται.

η'. Παραδόσεις.

1. Συλλογαί.

[Βλ. και άνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 39. 40. 41. 45. 46. 47. 49. 50. 54. 61. 62. 65. 66.
67. 72. 74. 76 καὶ κατωτ. τὰ ὑπ' ἀριθμ. 365. 366. 374. 447. 453. 456].

298. **Χ. Σ. Β.** Ὁ Ἀράπης τῆς Κρήτης. Κνωσός, ἔτ. 8^{ον} (1961), τευχ. 35, σ. 37-38.
299. **Ἀθανασίου Γαλάτεια** Πῶς πῆρε τὸ ὄνομά του τὸ χωριό μου Κουτεμένος. Μαθ Ἔστ. ἸΔ' (1963), ἀρ. 36, σ. 53. [2].
300. **Ἀνδρέου Στυλ.** Κυπριακαὶ παραδόσεις: «Τὸ νουρίν τοῦ Σατανᾶ». Μαθ Ἔστ. ΙΓ' (1963), ἀρ. 34, σ. 111.
301. **Ἀργυράκης Γεώργ.** Τὸ Ἐλαφονῆσι. Ἡῶς, ἔτ. 6^{ον} (1963), ἀρ. 66-70, 204-205. [2].
302. **Βιολάρης Γλαῦκος Π.** Παραδόσεις καὶ ἀνέκδοτα τῆς Τουρκοκρατίας στὴν Κύπρο. Πνευμ Κύπρος χρον. Γ' (1962-63), σ. 106-107. [1].
303. **Γιαννικόπουλος Δημ.** (τοῦ Γυμνασίου Λαγκαδίων). Τὰ στοιχειά. (Ἕνας μῦθος καὶ μιὰ ἱστορία ἀπὸ τὸ Βαλτεσινῖκο). Χρον Ἀρχαῖδ τόμ. Γ' (1961), σελ. 65-69. [1].
304. **Ἐξαρχόπουλος Γεώργ.** Ἀ. Θρύλοι καὶ παραδόσεις: Ἡ Νεραϊδόβρυση. Δωδωναῖον Φῶς, ἔτ. Α' (1961), τευχ. 1, σ. 85-86.
305. **Ζύμαρης Εὐάγγ.** Ἡ Παναγία τοῦ Ἁγίου Γάλακτος. Θρύλοι καὶ παραδόσεις. Χιακὴ Ἐπιθεώρ τόμ. 1 (1963), τευχ. 3, σ. 167-168.
306. **Ἰωαννίδου Μαρία** Ἄλλαι πληροφορίαι καὶ παραδόσεις διὰ τὴν Χρυσοκάβα. Μαθητ. Πυρσός, ἔτ. Β' (1963), ἀρ. 2, σ. 26 [1].
307. **Καραχάλιος Χρ. Ἰ.** Τὰ στοιχειά ποὺ...παλαίβουν. [1]. Ρουμὲλ Ἡμερολ χρόν Η' (1964), σ. 93-95.
308. **Κεφαλληνιάδης Νίκ.** Ἀνδρ. Κουρσάροι: στή Νάξο. (Θρύλοι καὶ παραδόσεις). Ἀθήνα 1963, 8ον, σελ. 28. (Ἀνάτυπον ἐκ τῆς ἐφημερίδος «Ναξιακὸν Μέλλον»).
- Δημοσ. 70 παραδ. ἀναφερόμεναι εἰς τὰς κατὰ τῆς Νάξου ἐπιδρομὰς τῶν πειρατῶν.
Κρίσις: Ἔπετ Ἐταῖρ Κυκλ Μελ τόμ. Γ' (1963), σ. 1080-1081 (Δ. Β. Οἰκονομίδης).
309. — Νυφώτισσα, τὸ θουνοὶ τῶν θρύλων καὶ τῆς «γυναικόπετρας». Νάξος 1963, 8ον, σ. 22 ἄ.λ. (Ἀνατύπ. ἐκ τῆς ἐφημ. «Ναξιακὴ Πρόοδος»).
- Δημοσ. 24 παραδ. μετὰ παρατηρήσεων.
Κρίσις: Ἔπετ Ἐταῖρ Κυκλ Μελ τόμ. Γ' (1963), σ. 1082 (Δ. Β. Οἰκονομίδης).

310. **Κεφαλληνιάδης Νίκ.** Ἄνδρ. Ὁ πύργος τῆς πλάκας στίς Τρίποδες Νάξου. Ἐκδόσεις «Συλλόγου Λειψιδιτῶν Νάξου», Ἀθήναι 1963, 8ον, σελ. 23.
Κρίσις: Ἐπετ Ἐταιρ Κυκλ Μελ τόμ. Γ' (1963), σ. 1081 (Δ. Β. Οἰκονομίδης).
311. **Klaar Marianne** Christos und das verschenkte Brot. Neugriechische Volkslegenden und Legendenmärchen ins Deutsche übertragen, zu einem Teil gesammelt und herausgegeben von—. Kassel (1963), 8ον, σελ. 240.
Περιέχονται 78 δημῶδ. παραδ. καί παραμυθ. διηγήσεις.
Κρίσις: Ἀθηνᾶ 67 (1963-1964) σ. 434-436 (Γ. Κ. Σπυριδάκης).
312. **Κονιδάρης Φώτ.** Ὁ Δράκος τῆς Κεφαλονιάς ἐπὶ Ἐνετοκρατίας. Ἐπταν Ἡμερ χρόν. Γ' (1963), σελ. 189-192.
313. **Κριμπᾶς Παν.** Τὰ στοιχεῖα τῆς Πολιανῆς [ἱστορικὸ χωριὸ τοῦ τ. Δήμου Ἀμφειᾶς, σὰ σύνορα τῶν Νομῶν Μεσσηνίας καὶ Ἀρκαδίας]. Μεσσην Χρον ἔτ. Α' (1961), τεῦχ. 1, σελ. 44-45.
Δημοσ. 4 παραδ. περὶ στοιχείων καὶ τινὰ τοπωνύμια.
314. **Κώτσις Παναγ.** Στοιχεῖα καὶ φαντάσματα. Σκουφᾶς ἔτ. Η' (1963), σ. 104-109. [4].
315. **Κωτσοκάλης Κώστ. Δ.** Τὰ κάστρα τῆς Εὐρυτανίας καὶ οἱ παραδόσεις τους, Ρουμὲλ Ἡμερολ χρόν. Η' (1964), σελ. 85-91.
Δημοσ. 1 παράδ. καὶ τινὰ τοπωνύμια.
316. **Μελανοφρέδης Π. Ἡ.** Θρύλοι καὶ πράγματα. Ὁ Ζανταέρτζ. Ποντ Ἐστ ἔτ. 14 (1963), σ. 6979-6980.
317. **Μεταλλينوῦ Ἀγγελικῆ** Λαϊκὴ παράδοσις Ὁρμυλίας. Τὸ μικρὸ ἐλαφάκι τοῦ Μοναστηρίου «Ἁγιοὶ Ἀπόστολοι». Χρον Χαλκ Θεσσαλονίκη 1962, τεῦχ. 3, σ. 96-97.
318. **Μουσελίμης Σπ.** Γιὰ νὰ γνωρίσωμε τὴν πατρίδα μας καὶ τὸ λαὸ μας. Τὸ πανηγύρι τοῦ Γαρδικιοῦ καὶ τὸ κάστρο του. Δωδωναῖον Φῶς ἔτ. Β' (1963), τεῖχ. 5-6, σ. 274-278. [1].
319. **Ξηροτύρης Ζάχος** Λαϊκὴ φαντασία καὶ παράδοσις. Τελώνια καὶ δαιμόνια. Ρουμελιώτικη Τέχνη χρόν. Γ' (1964), ἀρ. φύλλ. 34, σελ. 1, 2. [2].
320. **Παπατρέχας Γεο. Ἡρ.** Ἀκαρνανικά. Κωνωπίνα - Θρύλοι καὶ παραδόσεις [3]. Πειραιϊκὴ - Πατραϊκὴ, ἔτ. 9 (1963), ἀρ. 95, σ. 26.
321. **Παχνανάκης Παῦλ. Κ.** Τὸ Πυργοκάστελλο τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ. (Ἀπὸ τοὺς παλινοὺς θρύλους). Κρητ Πρωτ ἔτ. Γ' (1963), σ. 167-168.
322. **Πατσαλίδης Ἀκης** Παναγία ἢ Χρυσοτριμιθιώτισσα. Μαθητ Πυρσὸς ἔτ. Β' (1963), σ. 27.

323. **Πετράκης Έ. Α.** Ὁ Καταχανᾶς καὶ τὸ ἔθιμά του. Κρητ Ἑστ χρόν. ΙΕ' (1963), τεύχ. 132, σ. 23-24.
324. **Πιεργάκου Σούλα Ν.** Τὸ βασιλοπόταμο. Μιά παράδοση τῆς Λακωνίας. Ἡώς, ἔτ. 6ον (1963), ἀρ. 66-70, σ. 226.
325. **Πολίτης Ν. Γ.** Παραδόσεις τοῦ Μορηᾶ. Πελοπ Πρωτ τόμ. Ζ' (1963), σ. 221-230.
Ἐπισημ. : Ἐπισημ. : 33 παραδ. ἐκ τοῦ ὁμωνύμου ἔργου τοῦ συγγραφέως.
326. **Προμποῦνης Ἰ. Κ.** Ὁ ρωτακισμὸς καὶ ἡ ἰδιότυπος προφορὰ τοῦ φθόγγου λ εἰς τὸ γλωσσικὸν ἰδιῶμα Φιλωτίου Νάξου. Ἐπετ Ἑταιρ Κυκλ Μελ τόμ. Γ' (1963), σ. 504-532.
Ἐπισημ. : Ἐπισημ. : 529-32 δημοσ. ἰδιωματικά κείμενα 10 παραδόσεων.
327. **Στεφανίδης Ἀθ.** Ἡ εἰκόνα τοῦ Ἁγ. Αὔξεντίου καὶ τὸ χωρίον Κώμη Κεπήρ. Μαθ Ἑστ ἔτ. ΙΔ' (1963), ἀρ. 36, σ. 55.
328. **Τανιμανίδης Π. Γ.** Πῶς δικαιολογεῖται τὸ ἔθιμο τῆς βασιλόπιπτας. Ποντ Ἑστ ἔτ. 14 (1963), σ. 7134.
Ἐπισημ. : Ἐπισημ. : ἀναφέρεται παράδοσις ἀπὸ τὸ συναξάριον τοῦ Μ. Βασιλείου.
329. **(Χ. - Ἀ.)** Ἡ Κυρὰ τοῦ Κάστρου. Μιά παράδοση γιὰ τὴν Παναγιὰ τοῦ Κάστρου (Λέρου). Πάν, ἔτ. 36 (1963), τεύχ. 339-341, σ. 10.
330. **Χαραλαμπόπουλος Β.** Λαϊκὰ παραδόσεις Δάφνης Καλαβρυτών. Πελοπ Πρωτ τόμ. Ζ' (1963), σ. 235-236. [11].
331. **Χαρίτωνος Ἀγαθῆ** Πῶς πῆρε τὸ ὄνομά του τὸ χωριό μου Ἀλάμπρα. Μαθ Ἑστ ἔτ. ΙΔ' (1963), ἀρ. 36, σ. 53. — Ἁγία Κορόνα. Αὐτόθι σ. 54.

2. Μελέται.

332. **Θωμᾶς Γιῶργ.** Τ' Ἁγιονόρος στοὺς θρύλους καὶ τὰ παραμύθια. Συμβολὴ στὸν ἑορτασμὸ τῆς χιλιετηρίδος του. Ἡώς, ἔτ. 6ον (1963), ἀρ. 71-72, σ. 9-11.
333. **Κουρνοῦτος Γ. Π.** Τὸ Ἁγιον Ὄρος. Ἱστορία καὶ θρύλοι. Ν Ἑστ τόμ. 74 (1963), τεύχ. 875. Ἀφιέρωμα στὸ Ἁγιον Ὄρος. Χριστούγεννα, 1963, σ. 4-36.
334. **Οἰκονομίδης Δ. Β.** «Χρονογράφου» τοῦ Δωροθέου τὰ λαογραφικά. Λαογρ τόμ. 18 (1959) σ. 113-243, τόμ. 19 (1960/61) σ. 3-95.
Κρίσις : Κνωσός, ἔτ. 8ον (1961), τεύχ. 35, σ. 40 (Ἐδαγγελία Κ. Φραγκάκι).
335. **Παπαμιχαήλ Ἄννα** Δημῶδεις παραδόσεις ἐκ Σύμης καὶ Χίου. Ἐπετ Λαογρ Ἄρχ τόμ. ΙΕ'-ΙΣΤ' (1962-63), ἐν Ἀθήναις 1964, σ. 32-41.
336. **Ρωμαῖος Κ.** «Τ' Ἀλογοπάτι». Στὴν Ἄρνα τοῦ Ταυγέτου. Ἡώς, ἔτ. 6ον (1963), ἀρ. 66-70, σ. 101-104.

337. *Ρωμαῖος Κ.* Ἡ γυναῖκα τῆς Βαλιτίσας. Περιγηγητική, ἀρ. 51 (1963), σ. 24 - 25. Τὸ πανηγύρι τῆς Καστροίτσας, αὐτόθι, ἀρ. 52 (1963), σ. 32 - 34. Πῶς ἔγινε ἡ λίμνη στὴν Κωπαΐδα, αὐτόθι, ἀρ. 54 (1963), σ. 16 - 17. Ὁ ἀνήλιαγος τοῦ Τρικαρδοκάστρου, αὐτόθι, ἀρ. 55 (1963), σ. 22 - 23. «Τὸ γεφύρι τοῦ Μανώλη», αὐτόθι, ἀρ. 57 (1963), σ. 18 - 19. Μιὰ ἐκδικητικὴ νύφη, αὐτόθι, ἀρ. 60 (1963), σ. 14 - 15.
Δημοσ. παρατηρήσεις εἰς τὰς ὡς ἄνω παραδόσεις.

ϛ. Αἰνίγματα - Λογοπαίγνια.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 64, 66, 72].

338. *Γεωργίου Κυπριανὸς Χρ.* Καθαρογλωσσία. Μαθ' Ἐστ ἔτ. ΙΔ' (1963), ἀρ. 36, σ. 53.
339. *Εὐτυχίου Σταυρινῆ' Α.* [2] Αἰνίγματα. Μαθ' Ἐστ ἔτ. ΙΔ' (1963), ἀρ. 36 σ. 53.
340. *Ζαφειρίου Ν. 'Ι.* Λύσεις αἰνιγμάτων. Ἄρχ Σάμου, τόμ. 6 (1962), σελ. 206. Δημοσ. 36 λύσεις αἰνιγμ. τῶν προηγουμένων τόμων τοῦ περιοδικοῦ.
341. *Κριμπᾶς Παν.* Αἰνίγματα. Μεσσην Χρον ἔτ. Γ' (1963), τεύχ. 8 - 9 σελ. 343. [10].

ι. Εὐχαὶ - χαιρετισμοὶ - κατάραι - ὄρκοι - βλασφημίαι.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 67, 72, καὶ κατωτ. τὸ ὑπ' ἀριθμ. 422].

342. *Μελανοφρύδης Π. 'Η.* Ὁ ὄρκος. Ποντ' Ἐστ ἔτ. 14 (1963), σ. 6972 - 6973. 12 ὄρκοι, 1 ἀρά, 1 παροιμ.
343. *Σταυρακάκης Γιάνν.* Συνηθέστερες κατάραι Μυλοποτάμου. Κρητ' Ἐστ χρόν. ΙΕ' (1963), τεύχ. 137 - 138, σ. 232. [25].

ια'. Γλῶσσα.

1. Συνθηματικαὶ γλῶσσαι. Ὄνόματα: κύρια, ἐπώνυμα, παρωνύμια κλπ.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 44, 47, 57, 71, 76].

344. *Ahrweiler Hélène* Les termes Τσάκωνες - Τσακωνίαι, et leur évolution sémantique. Revue des études byzantines, τόμ. XXI (1963), 243 - 49.
345. *Andriotis N. P.* Die mittel- und neugriechische Metronymica. (Atti e memorie del VII Congresso Internazionale die Scienza Onomastica, Firenze - Pisa 1961, vol II, σελ. 59 - 66).

346. **Βεΐκον - Σεραμέτη Κατίνα** Λαογραφικά καὶ γλωσσικά στοιχεῖα τῆς παλῆς Ξάνθης. Μέρους Δεύτερο. Γλωσσάριο : Ν - Ξ - Ο - Π. *Θρακ Χρον* ἔτ. Δ', τόμ. Γ' (1963), σ. 46 - 47, 96 - 97, 199 - 201. [Ὄνομα].
347. **Δημητρίου Ν.** Συμβολὴ εἰς τὰς ἐκκλησιαστικὰς λέξεις καὶ φράσεις ποὺ ἀναφέρουν οἱ Σαμιῶτες συχνὰ στὶς ὁμιλίαι των. *Ἄρχ Σάμου* τόμ. 6 (1962) σελ. 202 - 205.
Περιλαμβάνονται 58 λαϊκ. λέξεις καὶ φράσεις, αἱ ὁποῖαι προέρχονται ἐκ τῆς Ἁγίας Γραφῆς.
348. **Μαρκίδης Θρασ.** Τὰ παρατσούκλια στὸ Ἡράκλειο. Ἐκ τῆς βουλευτικῆς πολιτείας. *Κνωσός*, ἔτ. 2ον (1955), τεύχ. 13, σ. 25-26. Αὐτόθι, τεύχ. 14, σ. 28. Δημοσ. ἀρκετὰ παρων., ἐνῶ συγχρόνως γίνεται προσπάθεια διὰ τὴν ἐξακριβωσιν τοῦ ἐτύμου μερικῶν ἐξ αὐτῶν.
349. **Μνάσωνος Στυλ.** [7] Παρατσούκλια. *Μαθ Ἔστ* ἔτ. ΙΔ' (1963), ἀρ. 36, σ. 54.
350. **Παπαχριστόπουλος Παν. Χρ.** [7] Φιλιατρικὰ παρωνύμια. *Φιλιατρά*, ἔτ. 7 (1963), τεύχ. 25 - 26, σ. 11 - 12.
351. **Πετρίδης Μ. Γ.** Γλωσσικὰ Μεγίστης (Καστελλορίζου). Τὰ μικρὰ ἢ βαπτιστικὰ ὀνόματα τῶν γυναικῶν. *Δωδ Ἄρχ* τόμ. Δ' (1963), σ. 102 - 106.
352. **Χαριστὸς Παῦλ.** Τὰ δημόδη ὀνόματα τῶν φυτῶν τῆς χωριδοῦ τῆς Χαλκιδικῆς. *Χρον Χαλκ Θεσσαλονίκη* 1962, τεύχ. 4, σελ. 235.

2. Τοπωνύμια.

[Βλ. καὶ τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 41. 44. 62. 65. 71 72. 313. 315].

353. **Ἀλεξάκης Ἰ. Σ.** Τὸ τοπωνύμιον Σκρᾶ. *Κρητ Ἔστ* χρόν. ΙΕ' (1963) τεύχ. 141, σ. 336.
354. **Γκισδαβίδης Ἀπόστ. Κ.** Τὰ τοπωνύμια Χαλκιδικῆς καὶ Ἁν. Μακεδονίας. *Χρον Χαλκ. Θεσσαλονίκη* 1962, τεύχ. 3, σ. 72 - 73.
355. **Ζέλλιος Παραδείσης** [42] Τοπωνύμια Ταξιάρχου. *Χρον Χαλκ. Θεσσαλονίκη* 1962, τεύχ. 3, σελ. 111 - 114.
356. **Θαβώρης Ἀ. Ἰ.** [76] Τοπωνύμια ἀπὸ τὸ λιβάδι τῆς Χαλκιδικῆς. *Χρον Χαλκ. Θεσσαλονίκη* 1963, τεύχ. 5, σελ. 112 - 123.
357. **Θωμόπουλος Ἰω. Ἀνδρ.** Μελέτη τοπωνυμικῆ τῆς νήσου Κέω. *Ἐπετ Ἐταιρ Κυκλ Μελ* τόμ. Γ' (1963), σ. 167 - 345.
358. **Καμπορόζος Φώτ. Μ.** Τὰ τοπωνύμια τῆς Μεσσηνίας. *Πελοπ Πρωτ* τόμ. Ζ' (1963), σ. 339 - 350.
359. **Κληρίδης Νέασχ.** Πόθεν ἢ ὀνομασία τοῦ χωριοῦ Πελέντρι. *Κυπρ Σπ* τόμ. ΚΖ' (1963), σ. 121 - 125.

360. **Κοντόβερρος Δάξ. Κ.** Ὄνόματα τοπείων καὶ περιφερειῶν τῶν τριῶν περιοχῶν τῆς νήσου Νισύρου. Νισυριακά, τόμ. 1 (1963), σελ. 136 - 160.
Κατ' ἀλφαβητικὴν κατάταξιν τοπωνύμια τῶν περιοχῶν τῆς Νισύρου: Μανδρακίου, Ἐμπορευοῦ μετὰ τῶν Πάλων καὶ Νικειῶν, περισυλλεγένητα ἐκ τῶν ἐν Ἀμερικῇ διαβιούτων Νισυρίων.
361. **Κρητικὸς Παν. Γ.** Πατριμακὰ τοπωνύμια. Δωδ' Ἀρχ. τόμ. Δ' (1963), σ. 33-94. Συνεχίζεται ἡ περὶ τῶν τοπων. τῆς Πάτμου ἐργασία τοῦ συγγραφέως, δημοσιευθεῖσα εἰς τοὺς Α' καὶ Β' τόμους τοῦ αὐτοῦ περιοδικοῦ.
362. **Μπέτσος Ὀδυσσ.** Ἀπὸ τὰς παραδόσεις καὶ τοὺς θρύλους τοῦ λαοῦ μας. Πόθεν τὸ ὄνομα «Σούλι». Δωδωναῖον Φῶς, ἔτ. Β' (1963), τευχ. 7, σ. 345 - 346.
363. **Μπέττης Στέφ.** Τοπωνυμικὸ τοῦ χωριοῦ Κρητσούνιστα Κουρέντων. Δωδωναῖον Φῶς, Ἰωάννινα, ἔτ. Β' (1964), τευχ. 8, σελ. 420 - 425.
364. **Μπίρης Κ. Ἡ.** Τοπωνύμια τῆς Τουρκοκρατίας εἰς τὸ λεκανοπέδιον τῶν Ἀθηνῶν. Ἀθηναϊκά, τευχ. 30 (1965), σελ. 16 - 21.
365. **Νικηφόρου Φρόσω** Τοπωνύμια. Χρυσοκάβα. Μαθητ. Πυρσός, ἔτ. Β' (1963), ἀρ. 2, σ. 25.
Δημοσ. καὶ μία παράδ. περὶ θησαυροῦ.
366. **Οἰκονομίδου Μαρία** «Πικρὸν νερόν». Μαθητ. Πυρσός, ἔτ. Β' (1963), ἀρ. 2, σ. 26. Ἡ τρύπα τοῦ Παρασιέφκα. Αὐτόθι, σ. 26 - 27.
Δημοσιεύεται καὶ μία παράδοσις.
367. **Οἰκονόμου Ἀνδρ.** «Τσακκισμοκούπτι». Μαθητ. Πυρσός ἔτ. Β' (1963), ἀρ. 2, σ. 26.
368. **Παναγῆς Σπυρ.** [4] Τοπωνύμια. Μαθητ. Ἐστ. ἔτ. ΙΔ' (1963), ἀρ. 36, σ. 55.
369. **Παπαρρηγόπουλος Πᾶνος** Τοπωνυμικὰ τῶν Καλαβρῦτων. Πελοπ. Πρωτ. τόμ. Ζ' (1963), σ. 337 - 338. [26].
370. **(Παπαχριστόπουλος Παν.)** Ἐξήγησις ἑνὸς τοπωνυμίου. Φιλιατρά, ἔτ. 7ον 1963, τευχ. 25 - 26, σ. 10.
371. **Πέτροβιτς Ν. Ἐ.** Ὀλίγα τινὰ περὶ τῆς ὀνομασίας τοῦ χωρίου Σουμπάσκι (νῦν νέον Σούλι) τῶν Σερρῶν. Σερρ. Χρον. τόμ. Δ' (1963), σελ. 308.
372. **Πλατάκης Ἐλ. Κ.** Τὸ σπήλαιον «Νεραγδότρυπα». Κρητ. Ἐστ. χρόν. ΙΕ' (1963), τευχ. 132, σ. 25 - 29. [8].
373. **Σαλιάρης Ἀ. Γ.** Τοπωνύμια τῆς Χίου καὶ ἄλλα τινὰ. Ἐτυμολογικά. Χιακὴ Ἐπιθεώρ. τόμ. 1 (1963), τευχ. 3, σ. 218 - 224.
374. **Σειστάκης Γ. Ἰ.** Τὸ Κακοδίκι. Τοπωνυμικά. Κρητ. Ἐστ. χρόν. ΙΕ' (1963), τευχ. 133, σ. 58 - 60.
Δημοσ. καὶ μία παράδ. περὶ πειρατῶν.

375. **Σταυρακάκης Γιάνν.** Τοπωνυμικά - γλωσσολογικά - ανάλεκτα. Κρητ 'Εστ χρόν. ΙΕ' (1963), τεύχ. 131, σ. 444 - 445.

ιβ'. Λαϊκὸν Θέατρον.

376. **Ἄστερισκοί:** Χτίζουμε στὴν ἄμμο...Μαθήματα ἀπὸ ξένους. Ἡ μορφὴ τοῦ τούρκικου. Πολύτιμα διδάγματα. Θεατρικὸς ρυθμὸς. Ἐνας θησαυρὸς χάνεται. Θέατρο, χρόν. Β' (1963), τεύχ. 18, σελ. 5 - 6.
Γενικά περὶ τοῦ θεάτρου τοῦ Καραγκιόζη.
377. **Βακαλὸ Ἐλένη** Ἐπιστροφὴ στὶς πηγές. Θέατρο ἀπλὸ μὰ ὀλοκληρωμένο. Θέατρο, χρόν. Β' (1963), τεύχ. 10, σελ. 42 - 44.
Γενικά περὶ τοῦ θεάτρου τῶν οἰκῶν.
378. **Βλάχη Εὔα** Ἡ Σερήνα, ὁ Πατέρας μου κ' Ἐγώ. Θέατρο, χρόν. Β' (1963), τεύχ. 10, σελ. 47 - 48.
Ἄναμνήσεις ἀπὸ παλαιὰν παραστάσιν τοῦ λαϊκ. θεατρικοῦ ἔργου: Ὁ Καραγκιόζης, ὁ Μεγαλέξαντρος καὶ τὸ φίδι.
379. **Θεοτοκᾶς Γιώργ.** Καραγκιόζης πηγὴ ἀνάπλασης τοῦ Νεοελληνικοῦ δραματολογίου. Θέατρο χρόν. Β' (1963), τεύχ. 10, σελ. 76.
380. **Λουκάτος Δ. Σ.** Ὁ Καραγκιόζης καὶ τὸ διεθνὲς Κέντρο Μελετῶν Μαρionέττας. Θέατρο, χρόν. Β' (1963), τεύχ. 10, σελ. 79.
381. ——— Ὁ Καραγκιόζης καὶ τὸ Ἔθνος. Θεατρικὴ καὶ πατριωτικὴ παιδεία τοῦ λαοῦ. Θέατρο, χρόν. Β' (1963), τεύχ. 10, σελ. 32 - 34.
382. **Λυγίζος Μήτσος** Ἐνα λαϊκὸν θέατρο μὲ ρίζες ποὺ διατηροῦνται ζωντανές. Θέατρο, χρόν. Β' (1963), τεύχ. 10, σελ. 76 - 77.
383. **Μόλλας Ἀντ.** Λίγα ἀπ' ὄλα. Κωμωδία μὲ πρόλογο. Θέατρο, χρόν. Β' (1963), τεύχ. 10, σ. 64 - 75.
384. ——— Ὁ Καραγκιόζης. Θέατρο, χρόν. Β' (1963), τεύχ. 10, σελ. 62.
385. **Μόλλα - Γιοβάνου Ἀρετῆ** Ὁ πατέρας μου ὁ Μόλλας, γράφει ἡ κόρη του. Θέατρο, χρόν. Β' (1963), τεύχ. 10, σελ. 59 - 62.
386. **Μπίρης Κ. Ἡ.** Ἑλληνικὸς ὁ Καραγκιόζης. Γέννημα τῶν ἀρχαίων μυστηρίων, ἀναπλάστηκε στὴν ἐπαρχία τοῦ 1900. Θέατρο, χρόν. Β' (1963), τεύχ. 10, σ. 9 - 19.
387. **Εὔδης Ἀ. Γ.** Ὁ Καραγκιόζης καὶ ἡ Νεοελληνικὴ Ζωγραφικὴ. Τὴν πλούτισε μὲ παραδοσιακὰ στοιχεῖα. Θέατρο, χρόν. Β' (1963), τεύχ. 10, σελ. 45 - 46.
388. **Παπαδημητρίου Ἐλλῆ** Δὲν ἔσβησε μὰ πνίγεται βίαια ἡ κωμικὴ κ' ἡρωϊκὴ πνοή του [τοῦ Καραγκιόζη]. Θέατρο, χρόν. Β' (1963), τεύχ. 10, σελ. 77 - 78.

389. *Πάρνης Ἀλέξης*. Ἡ ψυχὴ του [τοῦ Καραγκιόζη] ἑλληνικότετη κι' οἱ ὑπηρεσίες του μέγιστες. Θέατρο, χρόν. Β' (1963), τεύχ. 10, σελ. 78 - 79.
390. *Πολίτης Φ.* Τὸ Θέατρο τοῦ Καραγκιόζη ἀποκρυστάλλωσε σὲ καθαρὸς γραμμὲς τὴν ἔννοια τῆς ὑποκριτικῆς τέχνης. Θέατρο, χρόν. Β' (1963), τεύχ. 10, σελ. 40 - 41.
Ἐπιμνημόσυνο. ἐξ ἐπιφυλλίδος τῆς ἑφημερ. «Πρωτῆ», Ἀθῆναι 7 Ὀκτωβρίου 1932.
391. *Risal P.* Καραγκιόζης πάντοτε οἰνόφλυξ, ἔτοιμος νὰ δώσῃ μαχαιριές. Μετάφραση Ἀλεξ. Παπαδιαμάντη. Θέατρο, χρόν. Β' (1963), τεύχ. 10, σελ. 27 - 29.
Ἐπιμνημόσυνο. ἐκ τῶν «Παναθηναίων», 15 Νοεμβρίου 1907, σ. 80 - 85.
392. *Ρώτας Βασ.* Καραγκιόζ - μπερντές. Καθρέφτης Νεοελληνικῆς πραγματικότητος. Θέατρο, χρόν. Β' (1963), τεύχ. 10, σελ. 30 - 31.
393. *Σκαρίμπας Γιάνν.* Καραγκιόζης ὁ Μέγας. Ἕνας θίασος Διονυσιακῶν χαρτονομούτρων. Θέατρο, χρόν. Β' (1963), τεύχ. 10, σελ. 49 - 51.
394. *Σπαθάρης Σ.* Ἡ τέχνη μου καὶ ἡ ζωὴ μου, ἱστορεῖ ὁ Καραγκιοζοπαίχτης —. Θέατρο, χρόν. Β' (1963), τεύχ. 10, σ. 52 - 54.
395. *Σιδέρης Γιάνν.* Θέατρο καὶ Καραγκιόζης. Μιὰ πρώτη ματιὰ στὴ σχέση τους. Θέατρο, χρόν. Β' (1963), τεύχ. 10, σελ. 35 - 39.
396. *Τσαρούχης Γιάνν.* Μάθημα ἀληθείας. Ἀπὸ τὸ μόνο Νεοελληνικὸ θέατρο. Θέατρο, χρόν. Β' (1963), τεύχ. 10, σελ. 7 - 8.
397. *Χαριόδημος Χρήστ.* Ἐζήσα μὲ τὸν Καραγκιόζη. Ὑπαγορεύει ὁ Καραγκιοζοπαίχτης —. Θέατρο, χρόν. Β' (1963), τεύχ. 10, σελ. 55 - 58.
398. *Χριστοφίδης Δ. Ἄ.* Ὁ γραφικὸς Καραγκιόζης καὶ οἱ τύποι του. Τὸ «θέατρο τῶν σκιῶν». Κρίκος, ἔτ. 14 (1963), τεύχ. 148, σ. 25-40.

γ'. Δημῶδη βιβλία.

399. *Pfister Friedrich* Alexander der Grosse in der byzantinischen Literatur und in neugriechischen Volksbüchern. Probleme der neugriechischen Literatur, Band. III (1960), σ. 112 - 130.

4. Μουσικὴ καὶ χοροί.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 47, 73].

400. *Ἀβέρωφ Γεώργ.* Κυπριακὲς σουίτες. Πνευμὸς Κύπρος, χρόν. Γ' (1962 - 63), σ. 96 - 97.
Δημοσ. καὶ 4 δημοτ. τετράστιχα.
401. ——— Μερικοὶ κυπριακοὶ χοροί. Φιλολογὸς Κύπρος 1963, σελ. 226 - 228.
Περὶ λαμβ. καὶ 2 κείμενα ἁσμάτων.

402. Ἡ λεβεντιά τοῦ «Καστρινοῦ» χοροῦ. (Φωτογραφία τοῦ καλλιτέχνου φωτογράφου κ. Κ. Κουτουλάκη). Κνωσός, ἔτ. 1ον (1954), τεύχ. 7, σ. 9 [εἰκόν].
403. **Ἡμελλος Στέφ. Δ.** Εἰδήσεις περὶ ἐλληνικῶν χορῶν καὶ μουσικῆς παρὰ τῶ περιηγητῆ P. Aug. de Guys. Ἐπετ Λαογρ Ἄρχ τόμ. ΙΕ' - ΙΣΤ' (1962 - 63), ἐν Ἀθήναις 1964, σ. 14 - 31.
404. **Καρακάσης Σταῦρ.** Λαογραφικὴ μουσικὴ ἀποστολὴ εἰς Λέσβον (ἀπὸ 11 Αὐγ. - 10 Σεπτ. 1963). Ἐπετ Λαογρ Ἄρχ τόμ. ΙΕ' - ΙΣΤ' (1962 - 63), ἐν Ἀθήναις 1964, σ. 351 - 361.
405. — Μουσικὴ ἀποστολὴ εἰς Χίον ἀπὸ τῆς 28 Αὐγούστου μέχρι τῆς 9 Σεπτεμβρίου 1962. Ἐπετ Λαογρ Ἄρχ τόμ. ΙΕ' - ΙΣΤ' (1962 - 63), ἐν Ἀθήναις 1964, σ. 273 - 287.
406. Κρητικὴ λύρα. (Ἀπὸ τὴν φωτογρ. Συλλογὴν τοῦ κ... Ἀνωγειανάκη). Κνωσός, ἔτ. 7ον (1960), τεύχ. 28, σ. 25 [1 εἰκόν].
407. Κρητικοποῦλες τοῦ Καίρου χορεύουν τὴ σούστα. Κνωσός, ἔτ. 1ον (1953), τεύχ. 3 - 4, σ. 11 [1 εἰκόν].
408. **Δουκάτος Δημ. Σ.** Κεφαλληνιακὴ Ἐκκλησιαστικὴ Μουσικὴ (Ἀνθολογία). Ἐπιμέλεια — Φροντίς Κ. Π. Φωκᾶ - Κοσμετάτου, χορηγία Ἐ. Ἀ. Τυπάλδου - Μπασιᾶ. Ἀθήναι 1963, 8ον μικρ., σελ. 6 ἄ.ἄ. + 547.
409. **Μαυρῆς Ν. Γ.** Μανώλης Καλομοίρης (1883 - 1962). (Νεκρολογία). Δωδ Ἄρχ τόμ. Δ' (1963), σ. 290 - 293.
410. **Περισιέρης Σπυρ.** Ὁ ἐξάσημος ρυθμὸς εἰς τὰ Ἑλληνικὰ δημοτικὰ τραγούδια. Ἐπετ Λαογρ Ἄρχ τόμ. ΙΕ' - ΙΣΤ' (1962 - 63), ἐν Ἀθήναις 1964, σ. 201 - 229.
411. — Μουσικὴ ἀποστολὴ εἰς Εὐρυτανίαν (4 Ἰουλ. - 3 Αὐγούστ. 1962). Ἐπετ Λαογρ Ἄρχ τόμ. ΙΕ' - ΙΣΤ' (1962 - 63), ἐν Ἀθήναις 1964, σ. 288 - 303.
412. **Ραντόπουλος Γιώργ.** Ἡ μουσικὴ στὴν Κεφαλονιά σήμερα. Ἴον Ἠχώ, ἔτ. 18 (32), (1963), τεύχ. 201, σελ. 10.
413. **Σέττας Δημ. Χρ.** Μουσικὴ λαογραφικὴ ἀποστολὴ στὴ Βόρεια Εὐβοία καὶ κατάλογος 305 ἠχογραφήσεων. Ἄρχ Εὐβ Μελ τόμ. 10 (1963), σ. 344 - 366.
414. **Σπήλιος Αἰμ.** Ἡ μουσικὴ εἰς τὴν Ζάκυνθον. Ἴον Ἠχώ, ἔτ. 18 (32), (1963), τεύχ. 201, σ. 12 - 13. Ἡ μουσικὴ εἰς τὴν Κεφαλληνίαν. Αὐτόθι, τεύχ. 202 - 203, σ. 5 - 7. Ἡ μουσικὴ εἰς τὴν Κέρκυραν. Αὐτόθι, τεύχ. 204 - 205, σ. 11 - 13.
415. **Τσαρούχης Γ.** Μικρὸ σχόλιο στὸν Ζεῖμπέκικο. Θέατρο, χρόν. Β' (1963), τεύχ. 10, σ. 79.

416. *Χατζιδάκης Γεώργ.* Ἡ δημόδης Κρητικὴ μουσικὴ. Μουσικὰ σημειώματα. Κνωσός, ἔτ. 2^{ον} (1954/55), τεύχ. 14, σ. 29 - 30.
Περὶ τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς Κρητικῆς μουσικῆς τὸ πρῶτον ἐν Ἀθήναις κατὰ τὸ 1895 καὶ περὶ τῆς ἀξίας τῆς.

Ε'. Κοινωνικὸς βίος.

1. Οἱ κύριοι σταθμοὶ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς. Γέννησις, γάμος, τελευτή.

[Βλ. καὶ ἀνωτ. τὰ ἀρθρα ὑπ' ἀριθμ. 35. 37. 38. 47. 48. 51. 52. 53 58.
60. 61. 67. 72. 73. 75 καὶ κατωτ. ἀρ. 482].

417. *Ἀνώνυμος* Ἔθιμα περὶ τὴν γέννησιν ἐκ Βέσσης καὶ Ἐλάτης Χίου. Λαογρ 21 (1963/64), σ. 540.
418. ——— Ἔθιμα περὶ τὸν θάνατον ἐκ Βέσσης καὶ Ἐλάτης Χίου. Λαογρ 21 (1963/64), σ. 540.
419. *Βαναζούντα Μαρία* Ζητήματα σχετικὰ μὲ τὸ παιδί ἐκ Σαλαμῖνος. Λαογρ 21 (1963/64), σ. 522 - 527.
420. *Βενιάδης Γεώργ.* Γάμος στὸ Ληθηλιμένα (κατὰ τὸ 1900). Χιακὴ Ἐπιθεώρ τόμ. 1 (1963), τεύχ. 1, σ. 51 - 53.
Δημοσ. καὶ γαμήλια δίστ. ὡς καὶ 4 γαμήλ. ἔσματα.
421. *Γανιάρης Χρ.* Καλλιμασιώτικα μνημόσυνα. Ἡ Καλλιμασιά. Χιακὴ Ἐπιθεώρ τόμ. 1 (1963), τεύχ. 2, σ. 125 - 128. — Καλλιμασιώτικα μνημόσυνα. Ἡ Μαριγῶ ἢ Μαντικοῦ. Αὐτόθι, τεύχ. 3, σ. 190 - 192.
422. *Γκλέκας Γ.* Γεννητούρια. Ἡὼς, ἔτ. 6^{ον} (1963), ἀρ. 66 - 70, σ. 186 - 187.
Εἰδήσεις περὶ γεννήσεως καὶ γάμου μετὰ τινων εὐχῶν καὶ ἀρῶν.
423. *Καρανασιάσης Ἡρακλ. Μ.* Τὰ ἔθιμα τοῦ γάμου στὰ χωριά τῆς Κῶ Ἀντιμάχεια καὶ Καρδάμενα. Δωδ Ἄρχ τόμ. Δ' (1963) σ. 226 - 241.
424. *Κληρίδης Νέασχ.* Ἀνέκδοτα Κυπριακά - Ἀρραβῶνες τοῦ παλιοῦ καιροῦ. Φιλολογ Κύπρος 1963, σελ. 92 - 93.
425. *Μάνος Παν. Ἐ.* Ὁ γάμος στὴν Προσωτσάνη. Μακεδονικά, τόμ. Ε' (1961 - 63), σ. 291 - 304.
426. *Μολλὰς Ἐκμὲλ* Ἡ προῖκα στὰ Κρητικὰ χωριά. Κνωσός, ἔτ. 1^{ον} (1953/54) τεύχ. 9 - 10, σ. 31.
427. *Οἰκονόμου Θωμ.* Βλάχικος γάμος εἰς τὸ χωρίον Σέσκουλον τῆς Θεσσαλίας. Λαογρ 21 (1963/64), σ. 527 - 531.

428. **Στούμπας Γεώργ.** Ἐπ. Τὰ κατὰ τὴν τελευταίην ἔθιμα εἰς τὸ χωρίον Δροσσοπηγή τῆς Ἄρτης. Λαογρ 21 (1963/64), σ. 531-538.
Δημοσ. καὶ 6 μοιρολόγια.
429. **Χατζηγάκης Ἀλέξ. Κ.** Λαογραφικὰ Ἀσπροποτάμου (Πίνδου Τιγκαίων). Γάμος στὰ Βλαχοκόνακα (Σαρακατσάνικος). Φιλ Πρωτοχρ. χρον. 20 (1963), σ. 351-353.
Δημοσ. καὶ στίχοι γαμηλ. ἄσματ. ὡς καὶ 3 πλήρη γαμήλ. ἄσματα.

2. Θρησκευτικὴ ζωὴ. Λαϊκὴ λατρεία.

α'. Συλλογαί.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 35. 36. 38. 40. 45. 47. 48. 51. 53. 58.
59. 60. 61. 64. 66. 69. 70. 72. 73. 75. 76. 318. 328].

430. **Ἀβραὰμ Κώστ. Δ.** Οἱ Γιορτές. Ρουμελ Ἡμερ χρόν. Η' (1964), σελ. 22-24.
Δημοσ. ἔθιμα τῶν ἑορτῶν τοῦ Δωδεκαημέρου.
431. **Βουνᾶς Χρήστ.** Ἀπὸ τὴν Κεφαλονίτικη λαογραφία. Τὸ Κεφαλονίτικο καρναβάλι. Ἑπτὰ Ἡμερ χρόν. Γ' (1963), σελ. 142-143.
432. **Γουλιέλμου Ἐλένη** Ἡ Μεγαλοβδομάδα. Ἀπὸ τὸ λαογραφικὸ πλοῦτο τῆς Σητείας. Κρητ Ἑστ χρόν. ΙΕ' (1963), τεύχ. 131, σ. 439.
433. **Δαλαμπῆς Νικ. Δ.** Περιγραφή τοῦ ἑθίμου «οἱ Λαζαρίνες» ὅπως γίνεται στὸ χωριὸ Πολύφυτο τοῦ νομοῦ Κοζάνης. Μακεδονικά, τόμ. Ε' (1961-1963), σ. 244-252.
434. **Εὐαγγέλιος Εὐάγγ. Β.** Πυροβασία καὶ Ἀναστενάρηδες, Βόλος 1963, 8ον, σελ. 12. [Ἀνατύπ. ἐκ τῆς ἐφημερ. «Ἡ Θεσσαλία» Βόλου].
435. **Ζαφειρίου Νικ. Ἰ.** Ἀπὸ τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα τῆς Σάμου. Ἄρχ Σάμου, τόμ. 6 (1962), σελ. 22-25.
Περιγραφή. τὸ ἔθιμον τῶν θηλειῶν μὲ τὰς ὁποίας συνελάμβανον πουλιά καὶ ἄλλα ἔθιμα τῶν Χριστουγέννων.
436. **Καραμάνος Γ.** Πασχαλινὰ βαρελότα. Κρίκος, ἔτ. 14 (1963), τεύχ. 148, σ. 24, 35.
437. **Κηπουριώτης Πᾶνος** Ληξουριώτικες ἀναμνήσεις. Τὸ Πανηγύρι στὸν Κεχριῶνα. Ἰόν Ἠχώ, ἔτ. 18 (32) (1963), τεύχ. 204-205, σελ. 8, 26-27.
438. **Κουτσομύτης Ἀπόστ.** Λαογραφικὰ Νέας Κεσσάνης. Θρακ Χρον ἔτ. Δ', τόμ. Γ' (1963), σ. 48-50, 52.
Ἐθιμα λατρ. μὲ τὸ τραγοῦδι τοῦ Λαζάρου καὶ ἕτερα 2 ἄσματα.
439. **Κυριακίδης Γ. Σ.** Ἰούδας — Ἡ τριζο(γ)ύρα. Φιλολογ Κύπρος 1963, σελ. 150-152.

440. **Λουκόπουλος Δ.** Γιορτές του Φθινοπώρου. Ρουμελιώτικη Τέχνη, χρόν. Γ' (1963), ἀρ. φύλλ. 30, σελ. 1, 2. — Οί χειμωνιάτικες γιορτές. Αυτόθι, Γ' (1964), ἀρ. φύλλ. 34, σελ. 4.
Ἐπιμνημόσυνο ἀπὸ τὸ ἔργον τοῦ συγγρ. «Γεωργικά τῆς Ρούμελης», σελ. 170 - 171.
441. **Μανουσάκης Γ.** Τὸ πανηγύρι τῆς Ἀσῆ γωνιάς. Περιηγητική, ἀρ. 52 (1963), σελ. 50.
442. **Μαρκίδης Θρ.** Ἐπικάμαι ἀναμνήσεις. Ἀπόκρως τοῦ 1910 στὸ Κάστρο, ὁ Καρνάβαλος καὶ τὸ Κομιτάτον. Κνωσός, ἔτ. 5^{ον} (1958), τεύχ. 21, σ. 27-29.
443. **Μπανάβας Γ.** Τὸ ἔθιμο τοῦ «Παρακαμινοῦ». Χρον Χαλκ. Θεσσαλονίκη 1962, τεύχ. 3, σ. 82 - 84.
444. : **Νικολάκι ἀπὸ τὴν Κρίτσα** Τὰ κλήματα τῆς φουνάρας. Κρητικὸ νάλκι Ἀνατ. Κρήτης. Κρητ Ἐστ χρόν. ΙΕ' (1963), τεύχ 130, σ. 403.
Κατὰ τὴν οὐνομιλίαν δύο μαθητῶν, τοῦ ἑνὸς ἐκ τῆς Ἀνατ. Κρήτης καὶ τοῦ ἑτέρου ἐκ τῆς Δυτικῆς, ἀναφέρονται πασχαλιάτικα ἔθιμα καὶ δὴ πληροφορία περὶ τῶν ἐθίμων «Φουνάρας» καὶ «Ἰούδα».
445. **Παινεσάκης Ἀπόστ.** Τὰ Σιφναίτικα πανηγύρια. Κυκλαδικὰ ἔθιμα. Κρητ Ἐστ χρόν. ΙΕ' (1963), τεύχ. 135, σ. 126 - 129.
Δημοσ. καὶ ἐν ἔσμα.
446. **Παπασταματίου - Μπαμπαλίτης Χρῆστ.** Λαογραφικὰ Σουφλίου. Θρακικά, τόμ. 37 (1963), σ. 263 - 294.
Δημοσ. λατρ. ἔθιμα καὶ τινα ἀνέκδοτα.
447. **Πατσιδης Χαρ. Ἀ.** Ὁ Ἅγιος Λάζαρος καὶ ἡ ἐκκλησία του εἰς Λάρνακα (Λάρναξ 1961), 8ον, σελ. 7.
Τὸ δημοσίευμα εἶναι μετεφρασμένον καὶ ἀγγλιστί. Δημοσ. τὸ ἔθιμον τῆς ἀναπαυστάσεως τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Λαζάρου καὶ τινες παραδόσεις σχετιζόμεναι μὲ τὸν ἅγιον καὶ τὸν ναόν του.
448. **Πουλάκης Θεόδ. Ἀνδρ.** Πάσχα στὸ γραφικὸ Καμίνι. Τὸ Μέλλον τῆς Ὑδρας, ἔτ. 23 (1963), σ. 79 - 80.
449. **Ρωμαῖος Κ.** Θεοφάνεια. Περιηγητική, ἀρ. 49 (1963), σ. 16 - 17.
450. **Σαλαμάγκας Δημ.** Πανηγύρια καὶ παζάρια. Δωδωναῖον Φῶς, ἔτ. Α' (1963), τεύχ. 1, σ. 83 - 84.
451. **Σκουζὲς Δημήτρ.** Παλιὰ ἔθιμα τῆς Πρωτοχρονιάς. Ἀθηναϊκά, τεύχ. 26 (1963), σελ. 25 - 26.
452. **Τσαρνᾶς Δημ. Ἰ.** Σκίτσα ἀπὸ τὰ κάλαντα στὰ Καριώτικα σπίτια. Ἰκαριακά τεύχ. 29 - 30 (1963), σ. 26 - 27.
453. **Χαρολίδης Ἀλέκ. Ν.** Τὸ μοναστήρι τῆς Χοζοβιώτισσας καὶ τὸ μαντικὸ

ἀγίασμα τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Βαλσαμίτη. Πάν, ἔτ. 36 (1963), τεύχ. 342 - 344, σ. 7 - 10.

Ἐν σελ. 10 γίνεται λόγος περὶ τοῦ ἀγιάσματος καὶ ἐν σελ. 7 δημοσ. μία παράδοσις.

454. **Χατζηϊωαννίδης Δ.** Σημειώματα ἀπὸ τὸν Ὀφιν. Ὁ τονανμᾶς. Ποντ Ἔστ ἔτ. 14 (1963), σ. 7002 - 7004.

Περὶ τοῦ ἐθίμου τῶν πυροβολισμῶν.

455. **Χριστοδούλου Βενιζ.** Λαμπριάτικα ἔθιμα τῆς Κύπρου καὶ ἡ σημασία των Μαθ Ἔστ ἔτ. ΠΓ' (1963), ἀρ. 34, σ. 111.

456. **Χριστόπουλος Τάκης Φ.** Τὸ μοναστήρι τῆς Ἀμπελακιώτισσας στὴ Ναυπακτία. Ρουμὲλ Ἡμερολ χρόν. Η' (1964), σ. 53 - 62.

Δημοσ. ἔθιμα λαϊκ. λατρ. καὶ 1 παράδοσις.

β'. Μελέται.

457. **Κακούρη Κατερίνα Ἰ.** Διονυσιακά. Ἀθήναι 1963, 8ον, σελ. XX+244+69 εἰκ. ἐκτὸς κειμ. +1 χάρτ. (Διατριβὴ ἐπὶ διδακτορία).

Κρίσις: Λαογρ 21 (1963/64), σ. 616 - 624 (Γ. Ἀ. Μέγας).

458. **Κορομηλᾶς Γεώργ. Κ.** Τὰ Ρουσάλια καὶ ἡ ἱστορία των. Ἀθηναϊκά, τεύχ. 21 (1962), σελ. 16 - 24.

459. **Λουκάτος Δημ. Σ.** Τὸ ἔθιμο τῆς βασιλόπλιτας. Μικρ Χρον τόμ. 10 (1963), σ. 104 - 143.

460. **Μαρίνης Κώστ.** Μοραίτικα Λαμπρογιόρτια. Ἀπὸ τὴν πατρογονικὴ μας κειμηλιοθήκη. Πελοπ Πρωτ τόμ. Ζ' (1963), σ. 271 - 276.

Δημοσ. καὶ στίχοι δημοτικῶν ἑσμάτων.

461. **Σταθάτος Νικ. Γ.** Χριστουγεννιάτικες κάρτες (πῶς ἐπεκράτησε τὸ ἔθιμο). Κρίκος, ἔτ. Η' (1963), τεύχ. 155 - 156, σ. 31.

462. **Ἀνώνυμος** Ὁ Ἅγιος Βασίλειος στὴν Ἀθήνα. Ἀρχιμηνιά καὶ ἀρχιχρονοιά. Κρίκος, ἔτ. 14 (1963), τεύχ. 145, σ. 14. Τὰ αὐτὰ τοῦ Πάσχα, αὐτόθι, τεύχ. 148, σ. 14. [Ἐκλαϊκευτικὰ ἄρθρα].

3. Κοινωνικὴ ζωή.

α') Κοινωνικὴ ὀργάνωσις.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 35. 48. 51. 54. 64].

463. **Βλάχος Παναγ. Κων.** Λαογραφικαὶ σελίδες. Συνεργασία καὶ ἀλληλοβοήθεια εἰς τὴν Εὐρυτανίαν. Εὐρυτανικά Χρονικά, τεύχ. 3 (1962), σ. 105 - 109. Ἐν τέλει δημοσ. καὶ «σημειώσεις» μὲ ἐρμηνευτικὸν πίνακα λέξεων.

464. Ἡ γρηθὰ μὲ τὴ ρόκα τῆς Κνωσός, ἔτ. 5ον (1958), τευχ. 21, σ. 5 [1 εἰκόν]
465. **Κόνσολας Νικίας Ν.** Λαογραφικὰ Ὀλύμπου Καρπάθου. Λαογρ 21 (1963/64), σ. 215 - 268.
Δημοσ. εἰδήσ. περὶ κοινωνικ. ὁργανώσεως καὶ λαϊκ. δικαίου.
466. : **Ὁ Χατζη-Γιαμάκης** Δὲν ἔχεις ἰδέα. Κρητικὰ νάκλια Ἡρακλειώτικα. Κρητ Ἔστ χρόν. ΙΕ' (1963), τευχ. 135, σ. 142.
Δημοσ. εἰδήσεις περὶ δραγάτου.
467. **Σακελλαρίου Χάρη** Ἡ γυναίκα στὴ Ρουμελιώτικη λαογραφία. Ρουμελιώτικη Τέχνη, χρόν. Γ' (1963), ἀρ. φύλλ. 25, σελ. 11-13.
468. **Σπανός Δημ.** Ἔθιμα σχετικὰ μὲ τὴν διοίκησιν τοῦ χωριοῦ Ἐγορηγόρος κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν. Χιακὴ Ἐπιθεώρ τόμ. 1 (1963), τευχ. 2, σ. 90-92.
469. **Ξηροτύρης Ζάχος** Ἡ φιλοξενία τοῦ χωριοῦ. Ρουμελιώτικη Τέχνη, χρόν. Γ' (1963), ἀρ. φύλλ. 29, σελ. 4.

β'. Λαϊκὸν δίκαιον.

[Βλ. καὶ ἀνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 43. 72].

470. **Μελανοφρύδης Π.** Μέτρα καὶ σταθμά. Ποντ Ἔστ ἔτ. 14 (1963), σ. 7154 - 7155.
471. **Παπαχαρίσης Ἄθαν. Χ.** Γλωσσικά. (Παράς, πεντάρα, φράγκο, ἀλαφροπαλάντζα, ἀλαφροκούδουνο, δράμι, κουκούτσι). Πλάτων, ἔτ. ΙΕ' (1963), σελ. 277-278.
472. **Γέροντας Δημ.** Ἄλ. Ἡ προῖξ καὶ ἡ πρόγαμος δωρεὰ κατὰ τὸ ἐθιμικὸν δίκαιον εἰς τὰς Ἀθήνας τῆς Τουρκοκρατίας. Ἀθηναϊκά, τευχ. 16 (1960), σελ. 49 - 60.
473. **Γκίνης Δημ. Σ.** Σημασιολογικὰ ἐκ μεταβυζαντινῶν νομικῶν κειμένων. Ἀθηνα 67 (1963-64), σ. 370 - 376.
Δημοσ. εἰδήσεις σχετικαὶ μὲ τὸ λαϊκὸν δίκαιον.
474. **Καργάνος Σ. Ἰ.** Μασχαλισμός. Ἐνα πανόραχο ἔθιμο, ἀντίστοιχο φαινόμενο στὴ μεσαιωνικὴ Μάνη. Ἐστίας Β' (1962), σελ. 9.
475. **Κισκίρης Ἰωάνν. Π.** Τὸ ἀστικὸν δίκαιον τῆς Ὑδρας. Διατριβὴ ἐπὶ διδακτορίᾳ. Ἀθήνα: 1961, 8ον, σ. 111.
Ἐνδιαφέρει τὴν ἔρευναν τοῦ λαϊκοῦ δικαίου.
476. **Παπαθανασόπουλος Θαν.** Τὸ λαϊκὸ δίκαιο τῶν ἀγωγιατῶν. Μιὰ παράξενη τάξη Ρουμελιωτῶν Ἐπαγγελματιῶν. Ρουμελιώτικη Τέχνη, χρόν. Α' (1962). ἀρ. φύλλ. 9-10, σελ. 3.
477. Στὴ λαϊκὴ ἀγορὰ τοῦ χωριοῦ. Κνωσός, ἔτ. 7ον (1960), τευχ. 32, σ. 3, [1 εἰκόν].

478. **Φάλμπος Φίλιππ. Κ.** Τσαρσιά και παζάρια στη Σμύρνη. Μικρ. Χρον 10 (1963), σελ. 334 - 349.

4. Παιδική ζωή.

Παιδιά.

[Βλ. και άνωτ. τὰ άρθρα ὑπ' ἀριθμ. 67. 72].

479. **Ἀθανασιάδης Στάθ.** [10] Παιγνίδια τῆς Σάντας. Ποντ. Ἔστ. 14 (1963), σ. 6965 - 6966.

III. ΞΕΝΗ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ

Α'. Γενικά.

480. **Ἀνώνυμος** Πῶς γιορτάζουν οἱ διάφοροι λαοὶ τὰ Χριστούγεννα καὶ τὴν Πρωτοχρονιά. Παραδόσεις καὶ συνήθειες. Κρίκος, ἔτ. 14 (1963), τεύχ. 155 - 156, σ. 14-16.
481. Jahrbuch für musikalische Volks- und Völkerkunde. (Ἐπετηρὶς τῆς μουσικῆς λαογραφίας καὶ ἔθνομολογίας). Τεύχος 1ον. Berlin 1963, 8ον, σελ. 149 + 3 χάρτ. + 2 πίν. + 1 δίσκ. γραμμ. + 1 δίσκ. γραμμοφώνου.
Κρίσις: Λαογρ 21 (1963/64), σ. 646-649 (Στ. Καρακάσης).

Β'. Λαογραφία τῶν Βαλκανικῶν λαῶν.

1. Γενικά.

482. **Kremenliev Boris** Balkans Revisited, 1962. Ethnomusicology. Tenthanniversary issue. Journal of the Society for Ethnomusicology, vol. VII, Numer 3, September 1963, σ. 248 - 251.
483. **Loukatos D.** L'invitation aux noces: sujet d'étude comparative chez les peuples Balkaniques. Die kultur Südosteuropas ihre Geschichte und ihre Ausdrucksformen. Sonderdruck aus Südosteuropa - Schriften im Namen der Südosteuropa - Gesellschaft hrsg. von Rudolf Vogel. 6. Band., Wiesbaden 1964, σελ. 161-170.

2. Ἀλβανικὴ λαογραφία.

484. **Comisel Emilia** Λαογραφικὴ ἔρευνα ἐν Ἀλβανίᾳ (Revista de Folclor, anul V, Nr. 1-2, București, 1960, σ. 166-170). Μετάφρασις ὑπὸ Δ. Β. Οἰ-

κοινομίδου. Λαογρ 21 (1963/64), σ. 541 - 547. [Μουσικολογική έρευνα].

3. Ρουμανική λαογραφία.

485. **Οικονομίδης Δημ. Β.** Nicolae Cartojan. (Νεκρολογία). Λαογρ 21 (1963/64), σελ. 579 - 584.

486. Arta populară din Valea Jiului (Regiunea Hunedoara). Colectiv de redacție: Nicolae Dunăre, Sabin Belu, Ion Frunzetti, Leontin Ghergariu, Cornel Irimie, Paul Petrescu, Paul H. Stahl. Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1963, 4^{ον}, σελ. 589, 274 εικ., XV πίν. καὶ 18 χάρτ.

Κρίσις: Λαογρ 21 (1963/64), σελ. 636-640 (Δημ. Β. Οικονομίδης).

4. Τουρκική λαογραφία.

487. **Nerval Gerard de** Μιά παράσταση Τούρκικου Καραγκιόζη στην Κωνσταντινούπολη τοῦ 1850. Μετάφραση *Τάκη Δραγώνα*. Θέατρο, χρόν. Β' (1963), τεῦχ. 10, σ. 25 - 26.

488. **Siyavusgil Sabri Esat** Ὁ Τούρκικος Καραγκιόζης. [Πρόλογος τῆς *Πόπης Ζώρα*]. Ζυγός, ἀρ. 87 - 88 (1963), σ. 10 - 12.

489. ——— Ὁ Τοῦρκος Καραγκιόζ καὶ τὰ πρόσωπα τοῦ θιάσου του. Μετάφραση *Πλάτωνα Μουσαίου*. Θέατρο, χρόν. Β' (1963), τεῦχ. 10, σ. 20-24.

Γ'. Λαογραφία ἄλλων εὐρωπαϊκῶν λαῶν.

1. Γενικά.

490. **Brednich Rolf Wilh.** Volkserzählungen und Volksglaube von den Schicksalsfrauen. Helsinki 1964. F F Comm. No 193, 8^{ον}, σελ. 244.

Κρίσις: Λαογρ 21 (1963/64), σ. 598 - 606 (Γ. 'Α. Μέγας).

491. **Ranke Kurt** Über einige Aufgaben einer europäischen Volkskunde. Λαογρ 21 (1963/64), σ. 351 - 366.

492. **Schmidt Leopold** Die Volkserzählung. Märchen. Sage. Legende. Schwank, mit 4 Karten. Erich Schmidt Verlag. Berlin 1963, 8^{ον}, σελ. 448.

Κρίσις: Λαογρ 21 (1963/64), σ. 585-591 (Γ. 'Α. Μέγας).

2. Αυστριακή λαογραφία.

493. **Μέγας Γ. 'Α.** Arthur Haberlandt (Νεκρολογία). Λαογρ 21 (1963/64), σ. 571 - 573.

3. Γαλλική λαογραφία.

494. **Carré Jean** Les Chansons d'Amour dans le Folklore Français. Λαογρ 21 (1963/64), σ. 89 - 111.
495. **DeIarue Paul et Tenèze Marie-Louise** Le conte populaire Français. Catalogue raisonné des versions de France et de pays de langue française d'autre-mer: Canada, Louisiane... Ouvrage publié avec le concours du C. N. R. S. Tome deuxième. Paris, ἄ.ἔ., 8^{ον}, σελ. XXVIII + 731.
Κρίσις : Λαογρ 21 (1963/64) σ. 612-614 (Γ. 'Α. Μέγας).
496. **Guilcher Jean - Michel** La tradition populaire de danse en Basse-Bretagne. Paris 1963, 8^{ον}, σελ. 615.
Κρίσις : Λαογρ 21 (1963/64), σ. 644 - 646. (Στ. Καρακάσης).

4. Γερμανική λαογραφία.

497. **Leyen Friedrich von der** Das deutsche Märchen und die Brüder Grimm. (Die Märchen der Weltliteratur. Ergänzungsband). Eugen Diederichs Verlag, 1964, 8^{ον}, σελ. 367.
Κρίσις : Λαογρ 21 (1963/64), σ. 624 - 626 (Γ. 'Α. Μέγας).
498. **Moser Rath Elfriede** Predigtmärlein der Barockzeit. Exempel, Sage, Schwank und Fabel in geistlichen Quellen des Oberdeutschen Raumes herausgegeben von —. Berlin 1964. Walter de Gruyter und Co. (Supplement - Serie zu Fabula hrsg. von K. Ranke. Reihe A: Texte, Band 5), 8^{ον}, σελ. 545.
Κρίσις : Λαογρ 21 (1963/64), σ. 609 - 612 (Γ. 'Α. Μέγας).

5. Έλβετική λαογραφία.

499. **Οικονομίδης Δημ. Β.** Richard Weiss. (Νεκρολογία). Λαογρ 21 (1963/64), σ. 577 - 579.

6. Ίταλική λαογραφία.

500. **Μέγας Γ. 'Α.** Giuseppe Cocchiara. (Νεκρολογία). Λαογρ 21 (1963/64), σ. 573 - 577.

501. *Toschi Paolo e Fabi Angelo* Buonsangue romagnolo. Racconti di animali, scherzi, aneddoti, facezie, a cura di — (Corpus delle tradizioni popolari romagnole II, Cappelli editore, Bologna, 1960), 8ον μέγα, σελ. XXII + 284 + 11 πίνακες ἐκτὸς κειμένου.—Fiabe e leggende romagnole, a cura di — (Corpus delle tradizioni pop. romagnole III, Cappelli editore, Bologna, 1963), 8ον μέγα, σελ. XII + 304 + 12 πίνακες ἐκτὸς κειμένου.

Κρίσις : Λαογρ 21 (1963/64), σ. 626 - 630 (Δημ. Σ. Λουκάτος).

7. Νορβηγικὴ λαογραφία.

502. *Christiansen Reidar Thorwald* Foltales of Norway, edited by —. Translated by Pat Shaw Iversen. The University of Chicago Press. (Folktales of the World. General Editor: Richard M. Dorson 1964), σελ. 284, σχ. 8ον.

Κρίσις : Λαογρ 21 (1963/64), σ. 596 - 598 (Γ. 'Α. Μέγας).

8. Ούγγρικὴ λαογραφία.

503. *Degh Lind* Märchen, Erzähler und Erzählgemeinschaft dargestellt an der ungarischen Volksüberlieferung. Akademie Verlag. Berlin 1962. (Deutsche Akademie für Deutsche Volkskunde, Band 23), σχ. 8ον, σελ. 436.

Κρίσις : Λαογρ 21 (1963/64), σ. 592 - 596 (Γ. 'Α. Μέγας).

Δ'. Λαογραφία λαῶν τῆς Ἀσίας.

1. Ἀδιγγανικὴ λαογραφία.

504. *Δουκόπουλος Δημ.* Λαογραφικὰ τῆς Ρούμελης. Γύφτικες Κουμπαριές. Ρομμελιώτικη Τέχνη, χρόν. Α' (1961), ἀρ. φύλλ. 1, σελ. 1, 2.

'Αναδημοσ. ἀπὸ τὸ ἔργον τοῦ συγγρ. «Γεωργικὰ τῆς Ρούμελης», σελ. 50 - 62.

2. Ἑβραϊκὴ λαογραφία.

505. *Noy Don* Jefet Schwili erzählt. Hundertneunundsechzig jemenitische Volkserzählungen aufgezeichnet in Israel 1957 - 1960, herausgegeben von —. Berlin 1963, Walter de Gruyter u. Co. (Supplement-Serie zu Fabula, Zeitschrift für Erzählforschung hrsg. von Kurt Ranke. Reihe A: Texte, Band. 4), 8ον, σελ. 376.

Κρίσις : Λαογρ 21 (1963/64), σ. 607 - 609 (Γ. 'Α. Μέγας).

3. Ίρανική λαογραφία.

506. *Rezvani Medjid* Τὸ ξένο θέατρο. Ὁ Καραγκιόζης δημιουργία τῆς ζωῆς τῶν νομάδων καὶ τῶν ζωγράφων τοῦ Ἰράν. Μετάφραση *Τ. Δρ.* Θέατρο, χρόν. Β' (1963), τεύχ. 10, σ. 80.
507. *Φιλιππίδης Δεων. Ἰω.* Πρωτογόνων θρησκευτικῆ ζωῆ. Ἀθήναι 1964, σελ. X + 150.
Κρίσις : Θεολογία, τόμ. 35 (1964), σ. 523 (Π. Ἰ. Μπρασιώτης).

IV. ΠΑΡΑΛΕΙΦΘΕΝΤΑ

508. *Διανίδης Σίμος* Τὰ παρχμύθια τοῦ Ποντιακοῦ λαοῦ. Ἐκλογή —. Κείμενα - Νεοελληνικὴ μετάφραση - Κατάταξη. (Ἐπιτροπὴ Ποντιακῶν Μελετῶν Περιόδικου «Ἀρχεῖον Πόντου». Παράρτημα 5). Ἀθήναι 1962, 8ον, σελ. 457.
Κρίσις : Λαογρ 21 (1963/64), σ. 614 - 616 (Γ. Ἀ. Μέγας).
509. *Πουλιανὸς Ἀλέξης Ἰ.* Λαϊκὰ τραγούδια τῆς Ἰκαρίας (Εἰσαγωγή - Σχόλια - Κείμενα). Ἀθήναι 1964, 8ον, σ. 326.
Κρίσις : Λαογρ 21 (1963/64), σ. 642-644 (Δημ. Ἀ. Πετρόπουλος). Ἰκαριακά, τεύχ. 32 - 33 (1964), σ. 20-21 (Ἰ. Δ. Τσαρνᾶς).

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ ΒΙΟΥ ΤΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ

510. *Κουκουλῆς Φαίδ.* Χριστούγεννα εἰς τὸ Βυζάντιον. Ἐκκλησία ΛΘ' (1962) σ. 553 - 554.

Α'. ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ
ΤΩΝ ΣΥΓΡΑΦΕΩΝ ΚΑΙ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΩΝ

- *Αβέρωφ Γεώργ. 400, 401
 *Αβραάμ Κώστ. 430
 *Αγγελής Ν. 130
 *Αγγελής Πέτρ. 'Ι. 35
 *Αγνωργίτης Ν. 245
 Ahrweiler Héléne 344
 *Αθανασιάδης (Σταυριώτης) Θεόδ. 272
 *Αθανασιάδης Στάθης 273, 479
 *Αθανασίου Γαλάτεια 299
 Αικατερινίδης Γεώργ. Ν. 113
 *Αλεξάκης 'Ι. 219, 353
 *Αλεξίου Νικ. 111
 *Αλευράς Νάσης 36
 *Αναγνωσταράς Τριαντάφυλλος 131
 *Αναστασόπουλος Χρ. 'Η. 135
 *Ανδρέου Στυλ. 300
 Andriotis N. P. 345
 *Ανώνυμος 2, 6, 28, 33, 37, 68, 84, 88,
 89, 90, 95, 99, 100, 129, 132, 133,
 134, 145, 146, 161, 162, 205, 206, 250,
 251, 253, 254, 261, 281, 282, 287,
 293, 402, 406, 407, 417, 418, 462,
 464, 477, 480, 481, 485
 *Αποστολίδης 'Ιω. 'Α. 136
 *Αποστολίδης Λάμπης Δ. 137
 *Αργυράκης Γεώργ. 301
 Armistead Samuel G. 220
 : *Αστερίσκοι 376
 *Αταλιώτου Γεωργία Ν. 138
 *Αφέντρας Γεώργ. Κ. 38

 Βαβουλές Π. Π. 127, 274
 Βαγενάς Θάνος 139
 Βαγιακάκος Δ. Β. 1
 Βαγιάνος Χ. Χ. 98
 Βακαλό 'Ελένη 377
 Βαναζούντα Μαρία 419
 Βεΐκου - Σεραμέτη Κατίνα 346
 Βενέζης 'Ηλ. 48
 Βενέρης 'Εμμ. 128
 Βηνιάδης Γεώργ. 420.
 Βιολάφης Γλαύκος Π. 302
 Βλάμη Εθα 378

 Βλάχος Παναγ. Κων. 463
 Βουνάς Χρήστ. 431
 Βουρνάς Τάσος 'Α. 20
 Brednich Rolf Willh. 490
 Βρόντης Κων. Π. 247

 Carré Jean 494
 Comisel Emilia 484
 Christiansen Reidar Thorwald 502
 Γαβριηλίδου Μαρία 118
 Γανιάρης Χρ. 421
 Γέροντας Δημ. 'Αλ. 472
 Γεωργίου Θεογνωσία 140
 Γεωργίου Κυπριανός Χρ. 338
 Γεωργίου Χρήστ. 'Ι. 141
 Γιαννακόπουλος Τάκης 114
 Γιαννικόπουλος Δημ. 303
 Γιαννούλης Σπ. 51
 Γιογάλας Τίτος 142
 Γκαβανάς Δημ. 221
 Γκισδαβίδης 'Απόστ. Κ. 354
 Γκίνης Δημ. Σ. 473
 Γκλέκας Γ. 422
 Γουλιέλμου 'Ελένη 432
 Γραμμένου - Γκιουζέπα Μαρία 143
 Guilcher Jean - Michel 496

 Δαλαμπής Νικ. Δ. 433
 Δαμιανάκου Βούλα 144
 Δανδαλίδης Δημ. 112
 Degh Lind 503
 Delague Paul 495
 Δερμιτζάκης Γιάνν. 248, 249
 Δημητρίου Ν. 347
 Διαλησιμάς Στέφ. 'Α. 4
 Διδασκάλου 'Ιφιγένεια 222
 Δουλγεράκης Μανώλης 'Ι. 223
 Δρ. Τ. 506
 Δραγώνας Τάκης 487

 *Εξαρχόπουλος Γεώργ. 'Α. 304
 Εὐαγγέλιος Εὐάγγ. Β. 434
 Εὐτυχίου Σταυριανή 339

Fabi Angelo 501

Ζαφειρίου Νικ. 'Ι. 252, 340, 435

Ζαχαρίου Μαρία 147

Ζέλλιος Παραδείσης 355

Ζερζελίδης Γ. 260

Ζευγώλη - Γλέζου Διαλεχτή 284

Ζόπκος Κυριάκος 119

Ζύμαρης Εδάγγ. 305

Ζώρα Πόπη 77, 488

Ζώρας Γ. Θ. 3, 224

'Ηλιάδης Νικ. 149

'Ηλίας Μιχ. 148

'Ημελλος Στέφ. 11, 403

Θαβώρης 'Α. 'Ι. 356

: Θαλασσινός 'Ολ. 150

Θεοδορίδης Θεόδ. 39

Θεοτοκάς Γιώργ. 379

: Θέρως 'Αγίς (Θεοδωρόπουλος Σπ.) 115

Θωμάς Γιώργ. 332

Θωμόπουλος 'Ιω. 'Ανδρ. 357

'Ιωαννίδου Λυδία 151

'Ιωαννίδου Μαρία 306

'Ιωαννίδου - Μπαρμπαρίγου Μ. 12, 225

'Ιωάννου Γ. 146

Iversen Pat Shaw 502

Καξαντζίδης Κυριάκος Δ. 275

Κακούρη Κατερίνα 457

Καλιτσουνάκης 'Ι. Ε. 68, 126

Κάλλιανης Δημ. 40

Καλογεράς Κατάκαλος Δ. 152

Καμμάς Παντ. 153

Καμπανέλλας Μάριος Ν. 154

Καμπορόζος Φώτ. Μ. 358

Κανακάρης 'Αντ. Σ. 155

Καραβίας Θεοφ. 226

Καραβουρνιώτου Κυριακή Ν. 4

Καρακάσης Σταύρ. 404, 405, 481, 495

Καραμάνος Γ. 436

Καραναστάσης 'Αναστ. 41

Καραναστάσης 'Ηρακλ. Μ. 423

Καραγάλιος Χρ. 'Ι. 307

Καργάκος Σ. 'Ι. 474

Κελαϊδής Σταύρ. 227

Κεφαλληνιάδης Ν. 'Ανδρ. 156, 308, 309, 310

Κηπουριώτης Πάνος 437

Κισκήρας 'Ιω. Π. 475

Klaar Marianne 311

Κλαβαριώτης Κ. 120, 157, 285

Κλήμη - Π αναγνωτοπούλου Σοφία 267

Κληριδης Νέαρχ. 13, 14, 15, 42, 158, 359, 424

Κονιδάρης Φώτ. 312

Κονόμος Ντίνος 110

Κόνσολας Νικίας Ν. 465

Κοντομίχης Πανταξής 43

Κοντοχρίστος Χριστόφ. 159

Κορομηλάς Γεώργ. Κ. 458

Κουγέας Σωκρ. Β. 228

Κουκουλές Φαίδ. 510

Κουμανούδης 'Ι. Ν. 78

Κουρνούτος Γ. Π. 333.

Κουρταλίδης 'Α. 229

Κουτόβερος Λάζ. Κ. 360

Κουτούπη 'Αντωνία 160

Κουτσιλιέρης 'Ανάργ. Γ. 44

Κουτσομύτης 'Απόστ. 438

Κραβαρογιάννης Δρόσος - Φανής 286

Kremenliiev Boris 482

Κρητικός Παν. Γ. 361

Κριμπάς Παν. 163, 288, 313, 341

Κυριακίδης Γ. Σ. 164, 439

Κυριακίδης Στίλπ. 15, 35, 36, 59, 80, 104, 222

Κύρκος Β. 'Α. 230

Κωνστανταράκης Μιχ. 289

Κωνσταντινίδης Δημήτρ. 45

Κωνσταντινίδης Κ. 276

Κωνσταντινίδης Φώτ. Σ. 46

Κωνσταντίνου Δώρα 'Ε. 165

Κώνστας Κ. Σ. 47, 109

Κωστάκης Θαν. Π. 48, 49, 91

Κώτσης Παναγ. 314

Κωτσογάλης Κώστ. 166, 315

Λάζαρης Θ. 167

Λαζαρίδης Κώστας Π. 168

Λάππας Τάκης 169

Λεβέντης Δημ. 50

Λεκατσάς Π. 170

Leyen Friedrich von der 497

Λιανίδης Σίμος 508

Λουκάτος Δημ. Σ. 48, 51, 380, 381, 408, 459, 483, 501

- Λουκόπουλος Δημ. 92, 440, 504
Λυγίζος Μήτσος 382
- Μαλεβός Π. 171
Μάνος Παν. Έ. 425
Μανουσάκης Γ. 441
Μανώλης Άριστειδ. 172
Μαρίνης Κώστ. 173, 174, 231, 460
Μαρκίδης Θρασ. 255, 348, 442
Ματαυτοής Βασ. Γ. 290
Ματσάγκος Μιχ. 175
Μαυρής Γ. Ν. 176, 409
Μαυρογιώργης Φ. 211, 256
Μέγας Γ. Ά. 16, 17, 18, 19, 262, 268, 269, 270, 457, 490, 492, 493, 494, 497, 498, 500, 502, 503, 505, 508
Μegas G. A. Βλ. Μέγας Γ. Ά.
Μελανοφρύδης Π. Ή. 79, 103, 263, 277, 316, 342, 470
Μελᾶς Σπ. 177
Μερακλῆς Μιχ. Γ. 178, 271
Μερλιέ Μέλπω 20
Μεταλλινού Άγγελικῆ 317
Μεταλλινού Εύφημῆ 52
Μ. Θ. Βλ. Μαρκίδης Θρασ.
Μιχαηλίδης Μάριος Κ. 179
Μιχαηλίδης Σόλων 232
Μιχελινάκις Μάθιος 116
Μνάσωνος Στυλ. 349
Μόλλα-Γιοβάνου Άρετῆ 385
Μόλλας Άντ. 383, 384
Μολλός Έκμῆλ 426
Moser Rathe Elfriede 498
Μοσκόβη Ειρήνη 121
Μουσαῖος Πλάτων 489
Μουσελίμης Σπ. 180, 181, 318
Μουτσόπουλος Νικ. 80, 81, 104
Μπανάβας Γ. 443
Μπέτσος Όδυσσ. 362
Μπέττης Στεφ. 182, 363
Μπίρης Κ. Ή. 364, 386
Μπουμπουλίδης Φ. Κ. 3, 183
Μπρατσιώτης Π. Ή. 507
Μυλωνᾶς Παῦλ. 102
Μ. Φ. Βλ. Μαυρογιώργης Φ.
- Nerval Gerard de 487
Νικηφόρου Φρόσω 365
Νικολαΐδης Άνδρ. 184, 233
: Νικολάκι ἀπό τὴν Κρίτσα 96, 444
- Νικολάου Κωνστ. 122, 291
Νογ Don 505
- Ξανθός Ή. 53
Ξηροτύρης Ζάχος 319, 469
Ξύδης Ά. Γ. 387
- : Ό Άπόστρατος 93, 94
: Ό Συλλέκτης. Βλ. Ψυχογιός Ντ.
Οικονομίδης Δ. Β. 5, 7, 21, 22, 23, 23α, 45, 54, 77, 234, 284, 308, 309, 310, 334, 484, 485, 486, 499
Οικονομίδου Μαρία 366
Οικονόμου Άνδρ. 367
Οικομόμου Θωμ. 427
: Ό Χατζη-Γιαμάκης 466
- Παινεσάκης Άπόστ. 445
Παλαιολόγου Κατερίνα 97
Πάλλας Γεώργ. 185
Παμπόρης Σάββας 186
Παμπούκης Ή. Τ. 56
Παναγῆς Άνδρέας Π. 187, 188
Παναγῆς Σπυρ. 368
Παναγιωτάκης Ή. 278
Πανάρετος Ά. 57
Πανταζόπουλος Πέτρ. 178
Παπαβασιλείου Βασ. Κ. 189
Παπαγεωργίου - Βενέτα Άλεξ. 82
Παπαδάκι Ειρήνη 235
Παπαδάκις Θρασ. 190
Παπαδημητρίου Έλλη 388
Παπαδιαμάντης Άλέξ. 391
Παπαθανασόπουλος Θαν. 476
Παπαθεοδώρου Κων. 58
Παπαμιχαῆλ Άννα 117, 377
Παπανικολάου Φώτης Ή. 59
Παπαρηγόπουλος Πᾶνος 369
Παπασταματίου - Μπαμπαλίτης Χρῆστ. 446
Παπασταῦρος Σταῦρ. 191
Παπατρέχας Γερ. Ήρ. 320
Papa-haralambous G. 236
Παπαχαρίσης Άθαν. Χ. 471
Παπαχριστοδούλου Πολ. 24
Παπαχριστοδούλου Χρ. Ή. 25, 61
Παπαχριστόπουλος Παν. Χρ. 350, 370
Παπαφιλίππου Άλκιβ. 60
Παραφεντίδου Άλεξάνδρα 192
Παρμακλῆς Άνδρ. 292

- Πάρνης 'Αλέξης 389
 Πασαγιάννης Κ. 193
 Πατεράκης 'Αντ. 194
 Πατσαλίδης 'Ακης 322
 Πατσιδής Χαρ. 'Α. 447
 Παφίτης 'Α 195
 Παχυνάκης Παῦλ. Κ. 321
 Πελαντάκις Θεόδ. 264
 Περιστέρης Σπυρ. 410, 411
 Πετράκης 'Ε. Α. 323
 Πετρίδης Μ. Γ. 294, 351
 Πέτροβιτς Ν. 'Ε. 371
 Πετρόπουλος Δ. 'Α. 26, 27, 509
 Photos B. J. 210
 Περιδης Θεοδ. 237
 Περιδου 'Αγγελική Γ. 85, 105, 106
 Περράκου Σούλα Ν. 324
 Πισμιάσης Γ. 196
 Πιτσιλλίδου Μαρία 197
 Πλατάκης 'Ελ. Κ. 62, 372
 Platis Eleutherios N. 238
 Πολίτης Ν. Γ. 325
 Πολίτης Φ. 390
 Πουλάκης Θεόδ. 'Ανδρ. 448
 Πουλιανός 'Αλέξης 'Ι. 509
 Προμπονάς 'Ι. Κ. 326
 Proussis C. 63
 Pfister Friedrich 399

 Ranke Kurt 491
 Ραυτόπουλος Γιώργ. 412
 Rezvani Medjid 506
 Risal P. 391
 Ρουσομουστακάκης Ν. 123, 124
 Ρωμαίος Κωνστ. 29, 63, 239, 240, 336, 337, 449
 Ρώτας Βασ. 392

 Σαββίδης Μάριος 'Α. 295
 Σακελλαρίου Χάρη 467
 Σακόραφος Δημ. 198
 Σαλαμάγκας Δημ. 450
 Σαλαπασίδης Π. Β. 259
 Σαλιάρης 'Α. Γ. 373
 Σαμαράς 'Ηλ. Δ. 64
 Σαμοθράκης 'Αχιλλ. Θ. 65
 Schmaus A. 241
 Schmidt Leopold 492
 Σεισιτάκης Γ. 'Ι. 374

 Σέττας Δημ. Χρ. 199, 413
 Σιδέρης Γιάνν. 395
 Silverman Joseph H. 220
 Σισμάνης Κ. 107
 Siyavusgil Sabri Esat 488, 489
 Σκαρίμπας Γιάνν. 393
 Σκαφιδάς Βασίλειος 'Ι. 200
 Σκόπας Νικ. 'Α. 242
 Σκουζές Δημήτρ. 451
 Σούγλη Κυριακή Δημ. 66
 Σπαθάρης Σ. 394
 Σπανός Δημ. 468
 Σπήλιος Αίμ. 414
 Σπυριδάκης Γ. Κ. 7, 30, 31, 243, 311
 Σταθάτος Νικ. Γ. 461
 : Σταλίτης 'Ι. (Τσιφειτάκης 'Ιω.) 279
 Σταμέλος Δημήτρ. 31, 108
 Σταυρακάκης Γιάνν. 343, 375
 Σταυρίδης Σταθ. Μ. 201
 Στεφανίδης 'Αθ. 327
 Στούμπας Γεώργ. 'Επ. 428
 Σωτηράκης Ν. Δ. 202
 Σωτηράκη Φανή 83
 Σωφρονίου Γεώργ. Σ. 203
 Swanson Donald C. 8

 Τανιμανίδης Π. Γ. 328
 Ταρσούλη 'Αθηνά 67
 Τ. Δ. 'Ι. (Τσαρνάς Δημ. 'Ι.) 86
 Tenèze Marie - Louise 494
 Τζαννιδάκη - 'Ασπραδάκι Καλλ. 69, 204
 Toschi Paolo 501
 Τράντα Σταυρούλα 125, 257
 Τσαγκαράκης Κ. 207
 Τσακνάκης 'Αθαν. Θ. 70
 Τσαρνάς 'Ι. Δημ. 452, 509
 Τσαρούχης Γιάνν. 396, 415
 Τσιάκας Νικ. Χρ. 71
 Τσίλη Καλλιόπη Στεφ. 258
 Τσίριμπας Δημ. 'Ι. 208
 Τσιγλάκης Τηλ. 209

 Φάλμπος Φίλιπ. Κ. 478
 Φιλιππίδης Λεων. 'Ιω. 507
 : Φλιάσιος Γιάννης (Γιαννιάς Γιώργης) 212
 Φλούδας Νικ. 'Ι. 72
 Φραγκάκι Εὐαγγελία Κ. 109, 265, 334
 Φραγκεδάκης 'Εμμ. 'Ιωσ. 280
 Φυλακτοῦ Τάκης Γ. 34

Φωκάς - Κοσμετάτος Κ. Π. 110

(X. - 'Α.) 329

Χανιώτης Βάσος 73

Χαραλαμπόπουλος Β. 330

Χαραλάμπους 'Ανδρ. 213

Χαρίδημος Χρῆστ. 397

Χαριστός Παῦλ. 352

Χαρίτωνος 'Αγαθή 331

Χαρολίδης Θεόδ. 214

Χαρολίδης 'Αλέκ. Ν. 453

Χατζηγάκης 'Αλεξ. 74, 429

Χατζηγεωργίου Παναγ. Γ. 75

Χατζηδάκης Γεώργ. 416

Χατζηϊωαννίδης Δ. 454

Χατζηιωάννου-Κουρράς Ν. 296, 297

Χατζημυχάλη 'Αγγελική 87

Χ' Ρούσος Γεώργ. 215

Χατζόπουλος Γ'. Κ. 244

Χιωτέλλη Εύφροσύνη 246

Χρηστοβασίλης Χρ. 266

Χριστοδούλου Βενιζέλος 216, 455

Χριστοδούλου Μιχ. 218

Χριστόπουλος Τάκης Φ. 456

Χριστοφίδης Δ. 'Α. 398

Χριστοφίδου 'Ελλη 217

Χρυσάνθης Κύπρος 9, 10

Χ. Σ. Β. 298

Ψ. Κ. Δ. (Ψυχογιός Κ.) 55, 76

Β'. ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

I. ΓΕΝΙΚΑ	Σελ.	120
II. ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ	»	120
Α'. Βιβλιογραφία	»	120
Β'. Γενικά και Σύμμεικτα	»	121
α) Γενικά	»	121
β) Σύμμεικτα	»	122
Γ'. Ὑλικὸς βίος καὶ τέχνη τοῦ λαοῦ	»	127
1. Συνοικισμός, οἰκία καὶ ἀλλή. Ἐπιπλα καὶ σκεύη ..	»	127
2. Ἐνδύματα	»	128
3. Τροφαὶ καὶ ποτὰ	»	128
4. Βίοι (γεωργικὸς, ποιμενικὸς μελισσοκομικὸς, ναυτικὸς, ἀλιευτικὸς κλπ.)	»	128
5. Βιοτεχνία καὶ λαϊκὴ τέχνη. (Ἀρχιτεκτονικὴ, χειροτεχνία, ὑφαντικὴ, κεντητικὴ, ξυλογλυπτικὴ, ἀγγειοπλαστικὴ, μεταλλουργικὴ, λαϊκὰ ἐπιτηδεύματα)	»	129
Δ'. Πνευματικὸς βίος	»	130
1. Λαϊκὴ πίστις	»	130
α) Θρησκευτικαὶ καὶ δεισιδαίμονες δοξασίαι τοῦ λαοῦ	»	130
β) Μαγεία. Ἐπφδαὶ	»	130
1. Μαγεία	»	130
2. Ἐπφδαὶ	»	131
γ) Μαντικὴ	»	131
2. Λαϊκὴ κοσμοθεωρία καὶ ἐπιστήμη	»	131
α) Κοσμογονικοὶ καὶ ἀστρολογικοὶ μῦθοι.—Μετεωρολογία	»	131
β) Μῦθοι περὶ ζώων καὶ φυτῶν	»	132
γ) Δημόδης ἰατρικὴ	»	132
3. Δημόδης φιλολογία καὶ γλῶσσα	»	132
α) Ἄσματα	»	132
1. Συλλογαὶ	»	132
2. Μελέται	»	138

β) Δίστιχα	Σελ.	140
1. Συλλογαί	»	140
2. Μελέται	»	141
γ) Ἐπφδοαὶ (βλ. Μαγεία)	»	141
δ) Μῦθοι ζώων	»	141
ε) Παραμύθια	»	141
1. Συλλογαί	»	141
2. Μελέται	»	142
3. Συλλογαὶ μύθων καὶ παραμυθίων ἑλληνικῶν καὶ ξένων διὰ παιδιὰ	»	142
ς) Εὐτράπελοι διηγήσεις. Ἀνέκδοτα. Περιπαίγματα ..	»	142
ζ) Παροιμίαι καὶ γνῶμαι. Παροιμιώδεις ἐκφράσεις ..	»	143
1. Συλλογαί	»	143
2. Μελέται	»	145
η) Παραδόσεις	»	145
1. Συλλογαί	»	145
2. Μελέται	»	147
θ) Αἰνίγματα - Λογοπαίγνια	»	148
ι) Εἶδη - χαιρετισμοὶ - κατάροι - ὄρκοι - βλασφημίαι ..	»	148
ια) Γλῶσσα	»	148
1. Συνθηματικαὶ γλῶσσαι. Ὄνόματα: κύρια, ἐπώ- νυμα, παρωνύμια κλπ.	»	148
2. Τοπωνύμια	»	149
ιβ) Λαϊκὸν θέατρον	»	151
ιγ) Δημῶδη βιβλία	»	152
4. Μουσικὴ καὶ χοροὶ	»	152
Ε'. Κοινωνικὸς βίος	»	154
1. Οἱ κύριοι σταθμοὶ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς	»	154
Γέννησις, γάμος, τελευτὴ	»	154
2. Θρησκευτικὴ ζωὴ. Λαϊκὴ λατρεία	»	155
α) Συλλογαί	»	155
β) Μελέται	»	157
3. Κοινωνικὴ ζωὴ	»	157
α) Κοινωνικὴ δργάνωσις	»	157
β) Λαϊκὸν δίκαιον	»	158

4. Παιδική ζωή	»	159
Παιδιαί	»	159
III. ΞΕΝΗ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ	»	159
Α'. Γενικά	»	159
Β'. Λαογραφία τῶν Βαλκανικῶν λαῶν	»	159
1. Γενικά	»	159
2. Ἑλληνική λαογραφία	»	159
3. Ρουμανική λαογραφία	»	160
4. Τουρκική λαογραφία	»	160
Γ'. Λαογραφία ἄλλων Εὐρωπαϊκῶν λαῶν	»	160
1. Γενικά	»	160
2. Αὐστριακή λαογραφία	»	161
3. Γαλλική λαογραφία	»	161
4. Γερμανική λαογραφία	»	161
5. Ἑλβετική λαογραφία	»	161
6. Ἰταλική λαογραφία	»	161
7. Νορβηγική λαογραφία	»	162
8. Οὐγγρική λαογραφία	»	162
Δ'. Λαογραφία λαῶν τῆς Ἀσίας	»	162
1. Ἀθιγγανική λαογραφία	»	162
2. Ἑβραϊκή λαογραφία	»	162
3. Ἰρανική λαογραφία	»	163
IV. ΠΑΡΑΛΕΙΦΘΕΝΤΑ	»	163
ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ		
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ ΒΙΟΥ ΤΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ	»	163
Α'. Πίναξ τῶν ὀνομάτων τῶν συγγραφέων καὶ μεταφραστῶν	»	164
Β'. Πίναξ τῶν περιεχομένων τῆς βιβλιογραφίας	»	169

ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1964

Α'

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΕΙΣ ΤΟ ΑΡΧΕΙΟΝ ΠΑΥΛΟΥ ΒΛΑΣΤΟΥ
ΕΝ ΤΩ ΙΣΤΟΡΙΚΩ ΑΡΧΕΙΩ ΚΡΗΤΗΣ

ΥΠΟ ΓΕΩΡΓ. Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗ

Τὸ ἀρχεῖον τοῦ ἐκ Βυζαρίου τῆς ἐπαρχίας Ἀμαρίου Ρεθύμνης Παύλου Γ. Βλαστοῦ (1836 - 1926), ἀποτελούμενον ἐξ 94 χειρογράφων τόμων, κατετέθη κατὰ τὸ 1963 ὑπὸ τοῦ ἐκ τῶν κληρονόμων του Γεωργ. Ἰ. Βλαστοῦ εἰς τὸ Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Κρήτης ἐν Χανίοις. Ἐκ τοῦ Ἀρχείου τούτου 41 τόμοι περιέχουν λαογραφικὴν ὕλην, ἀναφερομένην εἰς πάσας τὰς ἐκδηλώσεις τοῦ λαϊκοῦ βίου εἰς περιοχὰς ἰδίαι τῶν νομῶν Ἡρακλείου καὶ Ρεθύμνης¹.

Τῶν χειρογράφων τούτων λαογραφικοῦ περιεχομένου ἐγένετο ὑπ' ἐμοῦ ἐξέτασις κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα ἀπὸ τῆς 11 - 23 Αὐγούστου 1964 πρὸς σύνταξιν καταλόγου τῆς ἐν αὐτοῖς περιεχομένης ὕλης. Τὸ ἔργον ὅμως τοῦτο ἔνεκα τοῦ διατεθέντος διὰ τὴν ἐκτέλεσίν του ἀνεπαρκοῦς χρόνου δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ὀλοκληρωθῆ. Πρὸς συμπλήρωσιν τῶν εἰς αὐτὸ κενῶν εἰργάσθη εἰς τὸ ἐν λόγῳ ἀρχεῖον καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1965 ἀπὸ τῆς 5 - 11 Σεπτεμβρίου. Ἐκ τούτου ἡ Ἐκθεσις περὶ τῆς ὅλης ἐργασίας ταύτης θὰ δημοσιευθῆ εἰς τὸν ἐπόμενον τόμον, τὸν 18^{ον} (1965), τῆς Ἐπετηίδος.

R É S U M É

Recherches folkloriques sur les archives de Paul Vlastos, aux Archives Historiques de Crète, à la Canée.

par Georges Spyridakis

L'auteur expose brièvement les recherches qu'il a effectuées sur les archives de Paul Vlastos (1836 - 1926), qui sont déposées depuis 1963 aux Archives Historiques de la Canée.

¹ Βλ. καὶ εἰς τὸ ἄρθρον μου: «Ὁ Παῦλος Βλαστός (1836/1926) καὶ ἡ λαογραφία τῆς Κρήτης», Κρητικὴ Πρωτοχρονιά, ἔτ. 1965, σ. 14.

Paul Vlastos, né au village de Vyzári (province d'Amari, région de Réthymnon), a travaillé sur l'histoire de la Crète en général. A cette fin, pendant la deuxième moitié du siècle passé, il a ramassé un matériel considérable, qui constitue 94 tomes d'archives manuscrites. Parmi eux 41 contiennent du matériel folklorique relatif à toutes les manifestations de la vie populaire de l'île.

La recherche dont le but était la rédaction d'un catalogue descriptif du matériel folklorique, contenu dans ces archives, n'a pas été achevée. L'auteur l'a poursuivie en 1965, du 5 au 11 septembre.

Le rapport définitif et le catalogue seront publiés dans le volume suivant, c.à.d. dans le tome XVIII (1965), de l'Annuaire.

Β'.

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ ΜΟΥΣΙΚΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΝ ΦΩΚΙΔΟΣ
(16 ΙΟΥΛΙΟΥ - 6 ΑΥΓ. 1964)

ΥΠΟ ΣΠΥΡ. ΠΕΡΙΣΤΕΡΗ

Εἰς τὴν ἐπαρχίαν Φωκίδος, εἰδικῶς εἰς τὴν πρωτεύουσαν αὐτῆς, τὴν κομόπολιν Ἄμφισσαν, εἶτα εἰς Λιδωρίκιον καὶ τοὺς συνοικισμοὺς Βουνιχώραν, Ἐγίαν Εὐθυμίαν, Δεσφίναν καὶ Γαλαξίδιον, εἰργάσθη ἐντὸς τοῦ προγράμματος τῶν λαογραφικῶν ἀποστολῶν τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου ἀπὸ τῆς 16ης Ἰουλίου - 6ης Αὐγούστου 1964 πρὸς μελέτην τῆς λαϊκῆς μουσικῆς τῆς περιοχῆς ταύτης ὡς καὶ λαϊκῶν τελετῶν καὶ ἄλλων κοινωνικῶν ἐκδηλώσεων, αἱ ὁποῖαι συνδέονται πρὸς αὐτήν.

Κατὰ τὴν ἔρευναν ταύτην ἐπέτυχα τὴν ἠχογράφησιν 203 δημοτικῶν ᾠσμάτων διαφόρων κατηγοριῶν, πλεῖστα τῶν ὁποίων εἶναι χορευτικά¹.

¹ Εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἐργασίας ταύτης εἶχον τὴν πρόθυμον συμπαράστασιν α) εἰς Ἄμφισσαν τῶν κ. Κων. Κορδῶνη, πρῶην Δημάρχου, Γεωργ. Γάτου, Δ/τοῦ τῆς δημοτικῆς βιβλιοθήκης, καὶ τοῦ Ν. Ταλαμάγκα· β) εἰς Λιδωρίκιον τῶν κ. Νικολ. Κέση, τῶν Τ.Ε.Α., Κωνστ. Μαργέλλου καὶ Παναγ. Πανάγου, διδασκάλων· γ) εἰς Δεσφίναν τῶν κ. Ἄνδρ. Παπαγεωργίου, ἱατροῦ, Κωνστ. Πυροβόλου, ἱερέως, Ἄθαν. Καλλιακούδα, ὑπαλλήλου τῆς Δ.Ε.Η., Χαράλ. Θεοχάρους καὶ Γεωργ. Μαντζώρου, ἱεροψαλτῶν· δ) εἰς Βουνιχώραν τοῦ Ταξιάρχου Γκιούλου, ἱερέως καὶ ε) εἰς Γαλαξίδιον τῆς κ. Ζωῆς Τσιγγούνη, πρῶην Δημάρχου, καὶ τῆς δεσπ. Φωφῶς Τσάμη. Πρὸς πάντα τούτους ἐκφράζω ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης θερμὰς εὐχαριστίας.

Προσέτι ἔστρεψα τὴν προσοχὴν μου καὶ πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν, οὕτω δὲ ἠχογράφησα διάφορα μέλη αὐτῆς, τὰ ὁποῖα ἐξετελέσθησαν πρὸς τοῦτο ὑπὸ ἱεροψαλτῶν, οἱ ὁποῖοι ψάλλουν κατ' ἀκουστικὴν μουσικὴν παράδοσιν.

Πλὴν τῆς μουσικῆς ὕλης ἠχογράφησα ἀπὸ διαφόρους πληροφορητὰς καὶ περιγραφὰς ἐθιμικῶν τελετῶν, σχετιζομένων πρὸς θρησκευτικὰς ἐορτὰς καὶ τὸν γάμον, περαιτέρω δὲ καὶ εἰδήσεις περὶ τοῦ ποιμενικοῦ βίου, εἰδικῶς εἰς Δεσφίναν.

Εἰς Ἄμφισσαν ἠχογράφησα παρ' εἰδικοῦ κατασκευαστοῦ ποιμενικῶν κωδῶνων πληροφορίας περὶ τοῦ τρόπου τῆς κατασκευῆς καὶ ρυθμίσεως τοῦ ἤχου τῶν διαφόρων κουδουνιῶν τῶν προβάτων καὶ τῶν αἰγῶν.

Ἐκ τῆς ὅλης ὕλης ταύτης ἡ μὲν τῆς δημῶδους μουσικῆς κατεγράφη εἰς τὸ βιβλίον εἰσαγωγῆς μουσικῆς ὑπ' ἀριθ. ταιν. 745 - 761, ἡ δὲ ὑπόλοιπος λαογραφικὴ (ἠθῶν, ἐθίμων, ποιμενικοῦ βίου κλπ.) εἰς τὸ βιβλίον εἰσαγωγῆς ἠχογραφημένης λαογραφικῆς ὕλης ὑπ' αὐξ. ἀρ. 313 - 323.

Τὰ κείμενα τῶν ἡσμάτων μετὰ σχετικῶν φωτογραφιῶν τῶν τραγουδιστῶν, αἱ πληροφορίες περὶ κοινωνικῶν ἐκδηλώσεων κ.ἄ. περιελήφθησαν εἰς χειρόγραφον ἐκ σελ. 196, τὸ ὁποῖον κατετέθη εἰς τὸ Λ.Α. ὑπ' αὐξ. ἀριθμ. 2886.

Ἡ περισυλλεγεῖσα μουσικὴ ὕλη, καίτοι δὲν ἀντιπροσωπεύει τὸν ὅλον μουσικὸν πλοῦτον τῆς περιοχῆς ταύτης, δεδομένου ὅτι ὑπολείπονται πολλοὶ ἔτι συνοικισμοὶ αὐτῆς μὴ ἐρευνηθέντες, ἐν τούτοις εἶναι αὕτη ἀρκούντως ἀντιπροσωπευτικὴ, ὥστε νὰ δυνάμεθα νὰ στηριξώμεν ἐπ' αὐτῆς παρατηρήσεις τινάς:

1. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ μουσικοῦ τρόπου ἐκτελέσεως παρατηρεῖται ὅτι ὅλα τὰ τραγούδια ἄδονται μονοφωδίακῶς, ἤτοι ὑπὸ ἐνὸς τραγουδιστοῦ, ἢ καὶ ὁμοφωνικῶς ὑπὸ ὁμάδων τραγουδιστῶν ἐναλλάξ. Εἰς οὐδὲν παρετηρήσαμεν στοιχεῖα διφωνίας ἢ πολυφωνίας.

Αἱ μελωδίαὶ τῶν εἶναι ἄλλοτε ἀπλαῖ συλλαβικαὶ καὶ ἄλλοτε πεποικιλμένα μετὰ διάφορα μελίσματα, ὡς τοῦτο παρατηρεῖται εἰς τὰ κλέφτικα τραγούδια τῆς τάβλας, τῶν ὁποίων τὰ μελίσματα ἀποτελοῦν ἐν ἐκ τῶν κυριωτέρων μουσικῶν χαρακτηριστικῶν τῶν.

2. Ἀπὸ ἀπόψεως ρυθμῶν πολλὰ ἀνήκουν εἰς τὴν κατηγορίαν τοῦ ἐλευθέρου ρυθμοῦ, ὡς μὴ ἔχοντα κανονικὸν περιοδικὸν ρυθμόν. Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτη ἀνήκουν, ὡς γνωστόν, τὰ κλέφτικα καὶ τὰ ἱστορικὰ τραγούδια τοῦ τραπέζιου ἢ καθιστὰ καλούμενα, διότι ἐκτελοῦνται ὑπὸ τραγουδιστῶν, καθημένων πέραξ τῆς τραπεζῆς κατὰ τὰς διαφόρους πανηγύρεις καὶ ἐκκλησιαστικὰς ἐορτὰς καὶ ἄλλας κοινωνικὰς ἐκδηλώσεις, ὡς εἰς τὸν γάμον.

Τὰ περισσότερα ὅμως τῶν περισυλλεγέντων ἡσμάτων εἶναι ἔρρυθμα, ἡδόμενα ἢ συνοδεύοντα χορὸν κατὰ τὰς ὡς ἄνω ἀναφερομένας ἐορταστικὰς ἐκδηλώσεις.

Οἱ ρυθμοὶ ἐπὶ τῶν ὁποίων βασιζονται τὰ ἕσματα ταῦτα εἶναι ὁ ἑξάσημος, ὁ ἑπτάσημος καὶ ὁ τετρασήμος.

Τοῦ ἑξασήμου διακρίνονται αἱ ἐξῆς δύο γνωσταὶ βασικαὶ μορφαί, τὰς ὁποίας καταγράφομεν διὰ τῶν ἐξῆς ἀριθμητικῶν στοιχείων

$$\frac{6}{4} \text{ ἢ } \frac{6}{8} = \left(\frac{2+1+1+2}{4} \right) \text{ ἢ } \left(\frac{2+1+1+2}{4} \right)$$

καὶ διὰ φθογοσῆμων οὕτω:

Αἱ ρυθμικαὶ μορφαὶ αὗται παρουσιάζονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μεταβεβλημένοι κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν τῶν χρονικῆν δομῆν, τῶν χρόνων δηλ. συμπτυσσομένων ἢ ἀναλυομένων

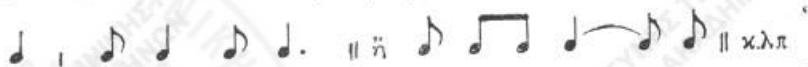
Τοῦτο δὲ προῆλθεν ἐκ τῆς ἀνάγκης τῆς προσαρμογῆς τῶν διαφόρων ἀπὸ ἐπόψεως στιχουργικῆς ποιητικῶν κειμένων καὶ τῶν ποικίλων παρεμβλλομένων τασκισμάτων πρὸς τὸν ρυθμὸν καὶ τὴν μελωδίαν¹.

Τοῦ ἑπτασήμου διακρίνομεν δύο πάλιν βασικὰς μορφάς, τὴν τοῦ δευτέρου ἐπιτρίτου καὶ τοῦ πρώτου ἐπιτρίτου, τὰς ὁποίας καταγράφομεν οὕτως:

$$\frac{7}{8} = \frac{2+1+2+2}{8} \quad \text{ἢ} \quad \frac{2+1+2+2}{8} \quad \text{ἢ} \quad \frac{2+1+2+2}{8} \quad \text{ἢ} \quad \frac{2+1+2+2}{8}$$

διὰ τὸν δεῦτερον ἐπίτритον καὶ $\frac{7}{8} =$
 $= 1+2+2+2$ ἢ $\frac{2+1+2+2}{8}$ διὰ τὸν πρῶτον ἐπίτритον. Αἱ δύο ἄλλαι

μορφαὶ τοῦ τρίτου καὶ τετάρτου ἐπιτρίτου δὲν ἀντιπροσωπεύονται εἰς τὰ ἕσματα ταῦτα. Ἐν προκειμένῳ πρέπει νὰ ἀναφέρω ὅτι αἱ μετρικαὶ μορφαὶ αὗται μεταβάλλονται πολλάκις διὰ τῆς συμπτύξεως ἢ ἀναλύσεως τῶν χρόνων ἐκάστου μέτρου διὰ τοὺς ἰδίους ὡς ἄνω ἐκτεθέντας λόγους.

Τοῦ τετρασήμου ρυθμοῦ διακρίνομεν τὰς ἐξῆς δύο βασικὰς μορφάς $\frac{4}{4}$ ἢ $\frac{4}{8}$ μὲν πολλὰς παραλλαγὰς τούτου

¹ Βλ. πλείονα εἰς τὴν μελέτην: Σπυρ. Δ. Περιστέρη, Ὁ ἑξάσημος ρυθμὸς εἰς τὰ Ἑλλην. δημοτικὰ τραγούδια, Ἑπετ. Λαογρ. Ἀρχ., τόμ. 15/16 (1962 - 63), σ. 201 - 229.

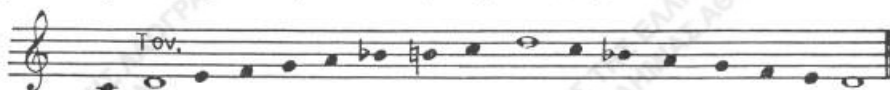
Ἄλλους ἑτερογενεῖς ρυθμούς πλὴν τοῦ 7/σήμου, ὡς εἶναι ὁ 5/σημος, 3+2 ἢ 2+3 ὁ ἔννεάσημος 3+2+2+2 2+2+2+3 ἢ ὁ 8/σημος μὲ τὴν μορφήν 3+2+3 εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην δὲν ὑπάρχουν.

Εἰς τὰς ρυθμικὰς μορφὰς ταύτας ἔχουν προσαρμοσθῆ διάφορα ἄσματα μὲ ποικίλας μελωδίας καὶ ποιητικὰ κείμενα. Πολλὰ δὲ τῶν ἄσματων τούτων ἄδονται πρὸς διαφόρους χορούς.

Εἰς τὴν πρώτην ρυθμικὴν μορφήν χορεύεται ὁ χορὸς πηδηκτός, ὁ λεγόμενος Τσάμικος, διαδεδομένος εἰς ὅλην τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα. Ἐπὶ τῆς δευτέρας ρυθμικῆς μορφῆς τοῦ 7/σήμου εἶναι προσηρμοσμένοι ὁ συρτὸς Καλαματιανός, πανελληνίως διαδεδομένος. Εἰς δὲ τὴν τρίτην μορφήν τοῦ 4/σήμου ὁ συρτὸς «Κουνητὸς» καὶ ὁ συρτὸς «Ἀπολυτὸς» μὲ γρήγορον χρονικὴν ἀγωγήν.

Ὅσον ἀφορᾷ τὰς μουσικὰς κλίμακας, ἐπὶ τῶν ὁποίων βασίζονται αἱ μελωδίαί τῶν ἠχογραφηθέντων ἄσματων, παρατηρήσαμεν ὅτι αὗται ἀνήκουν εἰς τὰ δύο μουσικὰ γένη· τὸ διατονικὸν καὶ τὸ χρωματικόν.

Ἐκ τῶν κλιμάκων αἵτινες ἀνήκουν εἰς τὸ διατονικὸν γένος κυριαρχεῖ ἡ κλίμαξ τοῦ γέ με διάταξιν τῶν μουσικῶν φθόγγων ὡς ἑξῆς:

Σημειώνομεν ἐνταῦθα ὅτι δὲν γίνεται πάντοτε χρῆσις ὅλης τῆς ἐκτάσεως τῆς κλίμακος. Οὕτως ὑπάρχουν ἄσματα τῶν ὁποίων ἡ μουσικὴ ἔκτασις ἀποτελεῖται ἀπὸ πέντε μόνον φθόγγους ἢ καὶ ἕξ συμπεριλαμβανομένης τῆς ὑποτονικῆς. Ὁ φθόγγος σὶ ἄλλοτε ἐκτελεῖται εἰς τὴν φυσικὴν του θέσιν καὶ ἄλλοτε ἐν ὑφέσει. Ὁ ἴδιος μελωδικὸς ἰδιωματισμὸς παρατηρεῖται καὶ εἰς τὰς μελωδίας τοῦ πρώτου ἤχου τῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς, τοῦ ὁποίου ἡ κλίμαξ εἶναι ὁμοία.

Εἰς τὸ διατονικὸν γένος ἀνήκει καὶ ὁ τρόπος τοῦ μι, ὅστις ἀπαντᾷται εἰς μικρὸν ἀριθμὸν ἐκ τῶν ἐν λόγῳ ἄσματων τῆς περιοχῆς ταύτης, ἔχει δὲ τὴν ἑξῆς διαστηματικὴν διάταξιν φθόγγων¹.

Ἡ κλίμαξ αὕτη εἶναι ἴδια μὲ τὴν τοῦ μέσου τετάρτου ἤχου τῆς Βυζαντινῆς Ἑκκλ. μουσικῆς τοῦ ὀνομαζομένου λεγέτου, ὁ ὁποῖος ἔχει βάσιν τὸν φθόγγον Βου = μι καὶ εἰς τὸν ὁποῖον βασίζονται τὰ εἰρμολογικὰ μέλη αὐτοῦ.

¹ Συνήθως εἰς αὐτὴν τὴν ἔκτασιν κινοῦνται αἱ μελωδίαί τοῦ τρίτου τούτου.

Ἐκ τῶν εἰς τὸ χρωματικὸν γένος ἀνηκουσῶν κλιμάκων κυριαρχεῖ ἡ ἔχουσα βάσιν τὸν φθόγγον γέ με τὴν ἐξῆς διττὴν διάταξιν φθόγγων.

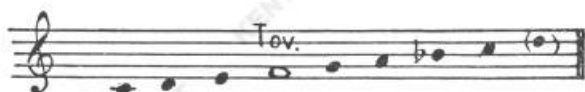
Σημειωτέον καὶ ἐνταῦθα ὅτι καὶ τῶν κλιμάκων τούτων εἰς πολλὰ ἄσματα δὲν γίνεται χρῆσις ὅλων τῶν φθόγγων.

Εἰς τὰ ἐλευθέρου ρυθμοῦ π.χ. ἄσματα, ἰδίως τὰ κλέφτικα καὶ τοῦ τραπεζιοῦ, χρησιμοποιεῖται πολλάκις ὅλη ἡ ἔκτασις τῆς κλίμακος, ἐνῶ εἰς τὰ χορευτικὰ μικροτέρα.

Εἰς ὀλιγώτερον ποσοστὸν ἄσματων ἀπαντᾶται καὶ ὁ χρωματικὸς τρόπος τοῦ do, διαδεδομένος καὶ εἰς ἄλλας περιοχὰς τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος μετὰ τὴν ἐξῆς διαστηματικὴν διάταξιν φθόγγων.

Τὸν τρόπον τοῦ Fa εὐρίσκομεν εἰς ἐλάχιστα ἄσματα. Καὶ εἰς τὰς εἰς τὸν τρόπον τοῦτον ἀνηκούσας μελωδίας δὲν χρησιμοποιεῖται πᾶσα ἡ ἔκτασις τῆς κλίμακος, ἀλλὰ συνήθως μία πέμπτη ἢ ἕκτη ἄνωθεν τῆς τονικῆς καὶ μία τετάρτη κάτωθεν αὐτῆς οὕτω:

Ὁ τρόπος οὗτος ἀντιστοιχεῖ εἰς τὸν τρίτον ἦχον τῆς Βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν θεωρίαν αὐτῆς ἀνήκει εἰς τὸ ἑναρμόνιον γένος, διότι τὸ διάστημα κε — ζω = la — si περιέχει ἕξ μουσικὰ κόμματα, δηλαδὴ κατὰ δύο κόμματα μικρότερον τοῦ ἐλαχίστου τόνου, περιέχοντος ὀκτώ. Συμπίπτει δὲ ὁ τρόπος οὗτος ἀπολύτως μετὰ τὸν μείζονα τοῦ Fa τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς, τοῦ ὁποῖου τὴν ὀνομασίαν καθιερώσαμεν διὰ τὰς μελωδίας, αἱ ὁποῖαι προσαρμόζονται εἰς τὴν κλίμακα ταύτην.

Λαϊκὰ ὄργανα ἐν χρῆσει σήμερον εἰς τὴν ἐξεταζομένην περιοχὴν εἶναι τὰ συνήθη καὶ εἰς τὴν ὑπόλοιπον ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα, ἥτοι τὸ κλαρίνο, τὸ βιολί, τὸ λαοῦτο, τὸ σαντούρι καὶ ἡ κιθάρα, τὴν ὁποίαν χορδίζουν κατὰ τὸ σύστημα χορδίσματος τοῦ λαοῦτου, διὸ καὶ καλεῖται λαουτοκίθαραν. Παλαιότερον ὑπῆρχον ἐν χρῆ-

σει οί ζουρνάδες και τὰ νταούλια εἰς ὅλας τὰς πανηγυρικός ἐκδηλώσεις και εἰς τοὺς γάμους. Σήμερον ὁμως ἔχουν τελείως ἐγκαταλειφθῆ.

Πλὴν τῶν πολυστίχων ἁσμάτων τούτων εἰς τὴν ἠχογραφήθεισαν ὕλην περιέχονται και ἄσματα, τῶν ὁποίων τὰ ποιητικά κείμενα ἀποτελοῦνται ἐκ διστίχων 15/συλλάβων ὡς και 8/συλλάβων, τὰ ὁποῖα ἠχογραφήσαμεν εἰς Γαλαξίδιον.

Τὸ περιεχόμενον τούτων ἀναφέρεται εἰς τὴν ναυτικὴν ζωὴν τοῦ τόπου, π.χ.

1. Τὸ Γαλαξίδι εἶναι μικρὸ ἔχει πολλὰ καρᾶβια
ἔχει κορίτσια ἔμορφα και ναῦτες παλληκάρια
2. Πουλιά τῆς μαύρης θάλασσας σῶριτε σὶτὸ Γαλαξίδι
και πέστε τῆς ἀγάπης μου δὲν κάνω ἄλλο ταξίδι
3. Φύσα, μαϊστρελάκι μου,
γιὰ νὰ ῥθῆ τὸ πουλάκι μου.

Ἡ τεχνικὴ τῶν μελωδιῶν τῶν ἁσμάτων τούτων δὲν ὁμοιάζει πρὸς τὴν τῶν ἄλλων ἁσμάτων τῆς περιοχῆς ταύτης. Πρόκειται περὶ μελωδιῶν μᾶλλον ἐπεισάκτων, ἀνατολικῆς προελεύσεως. Αὐταὶ προέρχονται μᾶλλον ἐκ τῶν παραλιῶν τῆς Μαύρης θαλάσσης, μεταφερθεῖσαι ἐνταῦθα παλαιότερον ὑπὸ ναυτικῶν τοῦ Γαλαξιδίου, οἱ ὁποῖοι εὐρίσκοντο μὲ τὰ πλοῖα εἰς συχνὴν ἐπικοινωνίαν μὲ τοὺς τόπους τούτους. Βλ. κατωτέρω ἄσματα 5 - 6.

Α'.

Τρόπ. γέ³ Τον. ∞ miḃ = ré²

Συμ-πε - - δέ - - ροι μου χρυ -
σοί, κατ' ἄρ - - γο - - πό - - ρή - ση - τι.
Νύ-φη - μας - - μᾶς ἄρ-γη - - σι -
κι μᾶς - - ἄρ - - γο - πό ρη - σι.

Τον.

Συμπεθέροι μου χρυσοί,
 κάτ' ἄργοπορήσι.
 Νύφη μας, μᾶς ἄρρησι
 καὶ μᾶς ἀργοπόρησι,
 ν- δσου νὰ μπῆ κι ὄσου νὰ βγῆ,
 γιὰ νὰ μάση τὰ προικιά της,
 τὰ ζωνναρομάντηλά της.

Πέζα μῆλον, πέζα ρόιδου,
 πέζα ὄρουσιρὸ σταφύλι.
 Θέλει τάμα νὰ πεζέψη
 κὶ νὰ ξικαβαλλικέψη.
 Τάξι της κομματί ἀμπέλι
 κὶ παρασπονριά χουράφι.
 Ἄδ' ἰδῶ ῥθης, πωδικούλα μ',
 κὶ ἄδ' ἰδῶ πουλιά νὰ βγάλῃς¹.

Β'.

Τρόπ. fa Τοῦ. ∞ fa² = ré²

♩ ~ 240

1 "Ε - ν'ᾶ, κα. λέ, ἔ - ν'ᾶ - σπρο —
 τρι. ο - ντά. φυλ - λο —, ἔ - ν'ᾶ. σπρο τρι - αν -
 τά. φυλ - λο βου - λιέ-μαι — νὰ ν. τὸ — δά - ψω.
 Τοῦ.

Ἔνα, καλέ, ἔν' ἄσπρο τριαντάφυλλο
 — ἔν' ἄσπρο τριαντάφυλλο —
 βουλιέμαι νὰ τὸ βάνω

¹ Λ. Α. ἀρ. 2886, σ. 45. (Ε.Μ.Σ Λ.Α. ἀρ. 10703, ταιν. 749, Α1). Δωρίς (Λιδωρικίον).

κι ἂν τό, καλέ, κι ἂν τὸ πετύχω στήν μπογιὰ
 — κι ἂν τὸ πετύχω στήν μπογιὰ —
 πολλές καρδιές θὰ κάψω.

Θὰ κάψω νιούς, θὰ κάψω νιές,
 θὰ κάψω παλληκάρια
 θὰ κάψω και μὰ μάγισσα
 πὸν ξέρει νὰ μαγεύη,
 πὸν μάγεψε τὸν ἄντρα μου
 και θέλει νὰ χωρίση¹.

Γ'.

Τρόπ. γέ ζωματ. Τον. ∞ ré².

Γιὰ δέ-στε τὸν ἄ- μάραν- το σέ
 τί γκρι- μνό- φυ- τρώ- νει, τὸν- τρῶν, ὀ- μάν- , τὸν
 τρῶν- τὰ- λά- φια και- ψο- φοῦν- .

Γιὰ ὄστε τὸν ἀμάραντο σὲ τί γκριμνό φντρώνει
 τὸν τρῶν, ἄμάν, τὸν τρῶν, τὰ λάφια και ψοφοῦν
 τὸν τρῶν τὰ λάφια και ψοφοῦν τ' ἀρκούδια κι ἡμερώνουν
 τὸν τρῶν τὰ λάγια πρόβατα κι ἀρνιῶνται τὰ παιδιά τους
 νὰ θὲν τὸ φάη κ' ἡ μάννα μου, νὰ μὴ μὲ κἀνη ξιμένα
 κι ἂν μ' ἔκαμε, τί μ' ἤθελε κι ἂν μ' ἔχη τί μὲ θέλει,
 ξένος ἐδῶ, ξένος ἐκεῖ κι ὅπου νὰ πάγω ξένος².

¹ Λ. Α. 2886, σελ. σελ. 65. (Ε.Μ.Σ. ἀριθ. 10726, ταιν. 749, Β 11). Τραγ. Γ. Καλλιᾶς 78. Δωρίς (Ἄμφισσα), Σπ. Περιστέρης, 1664.

² Λ. Α. ἀρ. 2886, σελ. 84 (Ε.Μ.Σ. ἀρ. 10724, ταιν. 749, Β9). Παρνασίς (Ἄμφισσα).

Δ'.

Τρόπ. πεντατον. Τον. si¹=re²

κά του — στο — ρέ — — — — — , Ρη - νά, Ρη.νά.κι
 μου — — — — — , κά.του στο — ρέ - — — — — μα, στίς μη -
 λιές, κά.του — στο — ρέ - — — — — μα, στίς μη -
 λιές πλέ.νουν δυό — — — — — τρείς — — — — — με.λα.χροί. νές.

Τον.

Κάτου στο ρέ, Ρηνά-, Ρηνάκι μου,
 κάτου στο ρέμα στίς μηλιές,
 κάτου στο ρέμα στίς μηλιές,
 πλένουν δυό τρείς μελαχροινές,
 Δεξιά μεριά είν' ἡ πλύστρα της
 κι ἀρισιτρά ἡ χουρίστρα της.
 Στὰ κιντησμένα σ' γόνατα
 τσουνπάνος ἔχει πρόβιατα
 ν-ἔβγα, Ρηνάκι μου, νὰ ἰδῆς
 κὶ νὰ ῥθῆς πίσω νὰ μοῦ εἰπῆς,
 τὸ τί προυγκᾶν τὰ πρόβιατα
 τὴν ὥρα σὶὰ ξεημερώματα.
 Τσουνπάνος πάει κατ' τὸ χωριὸ
 τὰ πρόβιατα κάτ' τὸ βουνό¹.

¹ Δ. Α. ἀρ. 2886, σ. 52. (Ε.Μ.Σ.Δ Α. ἀρ. 10711, ταιν. 749, Α9). Δωρίς (Λιδωρξίσιον).

Ε΄.

Τρόπ. Sol χρωματ. τόν. fa²=sol².

Τὸ Γα - λα - ξί - δεῖ ναι μι - κρό - , ἔ - χει - πολ -
 λά, ἔ - χει πολ - λά κα - ρά - - - δια,
 ἔ - χει κο - ρί - τσα ἔ - μορ - φα - και ναῦ - τες -
 πα - και ναῦτες - παλ - λη κά - - - ρια.

Τὸ Γαλαξίδ^ο εἶναι μικρό, ἔχει πολλά, ἔχει πολλὰ καράβια

ἔχει κορίτσια ἔμορφα καὶ ναῦτες πα-, καὶ ναῦτες παλληκάρια.

Μικρὴ Γαλαξιδιώτισσα ὁ νοῦς μου εἶναι, ὁ νοῦς μου εἶναι κοντά σου,

παλεύω μὲ τὰ κύματα νὰ φτειάσω τὰ, νὰ φτειάσω τὰ προικιά σου.

Τῆς Μπαρμπαριᾶς τὰ κύματα, τῆς Μάλτας τὸ κανάλι

θὰ φάη τὸ κορμάκι σου, ἂν ἀγαπήσης ἄλλη¹.

ΣΤ΄

Τρόπ. mi. Τόν. ré²=mi².

Γα - λα - ξί - δά - , Γα - λα - ξί - δά - κι - μου - φτω -
 χό - δὲν ἔ - χεις πιά; δρέ, πιά - κα -
 ρά - - - δια μὰ 'χεις κο - πέ, - - - κο -

¹ Λ.Α. 2866 σελ. 112. (Ε.Μ.Σ. 10781, ταιν. 753 Β7).

πέλ. λες ἔ - μορ - φε - - - ες καί - ναῦ. τες

πα - - , βρέ παλ - λη - κά - - - ρια - - .

Τον

- Γαλαξιδάκι μου φτωχὸ δὲν ἔχεις πιὰ καράβια,
 μὰ ᾿χεις κοπέλλες ἔμορφες καὶ ναῦτες παλληκάρια.
 Τῆς πέρα Ρίχης τὸ νερὸ λένε πὼς ἔχει ἀβδέλλες
 μὰ ᾿γὼ τὸ ἐδοκίμασα κι' ἔχει ὁμορφες κοπέλλες ¹.

RÉSUMÉ

**Mission musicale dans la province de Phocide
 du 16 juillet au 6 août 1964.**

par Spyr. Peristeris

L'auteur expose les résultats obtenus au cours de la mission musicale, qu'il a effectuée en Grèce centrale (Rouméli) du 16 juillet au 6 août 1964. Durant cette période il a travaillé dans les villages suivants: Aghia Efthymia, Desfina, Galaxidi, Amfissa, et Lidoriki, où il a réalisé sur bandes de magnétophone 203 enregistrements de chansons folkloriques et de danses populaires, de description de coutumes de culte, de fêtes religieuses et de mariage, ainsi que d'hymnes et motets de la musique ecclésiastique byzantine.

Les chansons et danses populaires enregistrées appartiennent à presque toutes les catégories qui sont communes à toute la Grèce avec prédominance cependant des chansons cleptiques, lesquelles ont trait aux luttes du peuple grec pour son indépendance à l'époque de la domination turque.

¹ Λ. Α. ἀρ. 2886, σ. 112 (Ε. Μ. Σ. ἀρ. 10781, ταιν. 753 Β4). Φωκίς (Γαλαξιδιον).

Les chansons enregistrées sont monophones et interprétées par une ou plusieurs personnes; on les chante soit sur un rythme libre (ad libitum) lorsqu'on est réuni autour de la table à l'occasion d'un festin, soit accompagnées par des instruments de musique.

Les rythmes des chansons enregistrées sont simples ou composés avec diverses formes rythmiques (voir ex. en p. 175).

Les échelles et les modes sont diatoniques, chromatiques ou mixtes. La plupart des modes diatoniques sont en ré; un plus petit nombre est en mi, tandis que les modes chromatiques sont les modes voisins de do et de ré (voir diagrammes à la p. 176-177).

Dans le présent exposé, l'auteur publie six chansons et danses transcrites en notation musicale européenne.

La 1ère est une chanson de mariage dans le mode et dans le ton de ré ($mi^{\flat} = ré^{\natural}$) avec sous-tonique, et au rythme de 6/4.

La 2ème est une chanson de mariage dans le mode et dans le ton de fa ($re^{\natural} = fa^{\natural}$) au rythme de 7/8 qui est le rythme du Kalamatianos, qui est une danse panhellénique.

La 3ème est une chanson de l'exil; le mode et le ton chromatique sont en ré et sur le rythme de Kalamatianos (7/8).

La 4ème est une chanson d'amour dansée sur un rythme de Syrros (4/4). Le mode est dans une forme pentatonique évoluée en ré et le ton de même ($si^{\flat} = ré^{\natural}$).

La 5ème est une chanson d'amour des marins. Le ton est en fa² ($fa^{\natural} = sol^{\natural}$) et le mode en sol chromatique. Le rythme est de 4/4.

La 6ème est une chanson locale de Galaxidi. Le mode est en mi et le ton en ré ($ré = mi$). Le rythme est de 4/4.

Les instruments de musique populaire de cette région sont ceux que l'on emploie dans toute la Grèce continentale c.-à-d. la clarinette, le violon, le santouri, le laouto et la guitare. Cette dernière est accordée selon le même système que le laouto (la, sol, ré, do), c'est pourquoi on l'appelle «laoutoguitare». Jadis lors des diverses manifestations populaires (mariages, foires etc), il y avait des zournas et des dawouls, qui aujourd'hui ont totalement disparu.

Γ΄.

ΕΚΘΕΣΙΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΗΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗΝ ΤΥΡΟΥ ΚΥΝΟΥΡΙΑΣ

(28 ΙΟΥΛ. — 8 ΑΥΓ. 1964)

ΥΠΟ ΚΩΝΣΤ. ΡΩΜΑΙΟΥ

Ἡ περιοχή τοῦ Τυροῦ τῆς Τσακωνίας περιλαμβάνει τρία μικρὰ χωρία, Τυρόν, Σαπουνακεία, Παραλίαν Τυροῦ, εἶναι δὲ περικλειστος ἔνεκα τῶν πέριξ ἀποκρήμων ὄρεινῶν ὄγκων, σχηματίζουσα ἡμικύκλιον ἐλαιοφόρου περιοχῆς, ἡ ὁποία μέχρις ἐσχάτων ἦτο τελείως σχεδὸν ἀποκεκομμένη ἐκ τοῦ ὑπολοίτου κόσμου. Ἀκριβῶς δι' αὐτὴν τὴν ἐπὶ χιλιετηρίδας ἀπομόνωσιν ἔχει διατηρηθῆ καὶ ὀμιλεῖται ἐκεῖ ἡ τσακωνικὴ διάλεκτος, γνησίᾳ θυγάτηρ τῆς ἀρχαίας δωρικῆς. Ὅσακις ἤκουον τοὺς ἐντοπίους νὰ ὀμιλοῦν μεταξύ των τὴν ἀρχαίαν καὶ πάτριον διάλεκτον, ἠσθανόμην ὡς ξένος εὐρισκόμενος εἰς χώραν ξένην καὶ ἀκούων γλῶσσαν ξένην.

Ἄτυχῶς ὁ χρόνος μεταβάσεώς μου (κατ' Αὐγούστον μῆνα) δὲν ἦτο ὁ κατάλληλος διὰ μίαν τοιαύτην ἀποστολήν, διότι κατὰ τὸ θέρος τὸ πλεῖστον τῶν κατοίκων, — καὶ τὸ καταλληλότερον διὰ τὴν παροχὴν λαογραφικῶν πληροφοριῶν, — ἀπέρχεται εἰς ποιμενικὰς καὶ γεωργικὰς καλύβας, αἵτινες ἀπέχουν, καὶ ἐκ τοῦ χωρίου, καὶ μεταξύ των, περὶ τὰς τρεῖς ὥρας πορείας. Κατόπιν τούτου περιορίσθη εἰς τὴν συλλογὴν ὑλικοῦ ἀναφερομένου κυρίως εἰς ἔθιμα λατρευτικά, γαμήλια καὶ τελευτῆς, καὶ ἐπίσης εἰς πληροφορίας σχετικὰς μὲ τοὺς χοροὺς τῆς Τσακωνίας καὶ μὲ τὸ θέμα τῆς μορφῆς τῶν δημοτικῶν ἔσμάτων, τὰ ὁποῖα χρησιμοποιοῦνται εἰς τὴν περιοχὴν ἐκείνην. Τὸ συγκεντρωθὲν οὕτω λαογραφικὸν ὑλικὸν εἶναι μὲν μικρὸν εἰς ποσότητα (σελίδες χειρογρ. 40), ἔχει ὅμως εἰδικὴν σημασίαν διὰ τὴν ἔρευναν ἀρχαϊκῶν στοιχείων τοῦ βίου, ὡς τοῦτο θέλει δειχθῆ εἰς ἐτοιμαζομένην σχετικὴν μελέτην, ἡ ὁποία θὰ δημοσιευθῆ συντόμως.

Γενικώτεροι παρατηρήσεις, σχετικαὶ μὲ τὴν διενεργηθεῖσαν ἀποστολήν, εἶναι αἱ ἐπόμεναι :

1) Ἐθιμα λατρευτικά, γαμήλια καὶ τελευτῆς. Σημαντικὴν ἰδιορρυθμίαν παρέτηρησα εἰς τὰ ἔθιμα τοῦ γάμου, ὅπου, ὡς θὰ φανῆ εἰς τὴν ἐτοιμαζομένην πρὸς δημοσίευσιν μελέτην, ἰδιάζοντα ρόλον ἀσκοῦν πρῶτον ἡ ἱερότης τοῦ οἰκογενειακοῦ πυρὸς κατὰ τὰς ὥρας τῶν διαπραγματεύσεων διὰ τὸ συνοικέσιον, δεύτερον ἡ εἰδικὴ τελετὴ κατὰ τὴν εἴσοδον τῆς νύμφης εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ, ὅποτε δύο ἀντίθετα ἡμιχόρια συναγωνίζονται πρὸς ἄλληλα ἐπὶ ἡμίωρον καὶ πλέον δι' ἔσμάτων,

καὶ τρίτον ἢ περιέργος ἀλλὰ σπουδαιοτάτη «χορευτικὴ χειραψία» γαμβροῦ καὶ νύμφης κατὰ τὸν περὶ τὸ μεσονύκτιον χορὸν τοῦ γάμου. Ἰδιαιτέραν ἐπίσης ἐντύπωσιν προξενοῦν δύο νεκρικὰ ἔθιμα, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἐν ἀναφέρεται εἰς τὸν τρόπον τοῦ θρήνου τοῦ νεκροῦ διὰ διαλόγου μεταξὺ τῆς κορυφαίας μοιρολογιστρίας καὶ τοῦ ἡμιχορίου τῶν λοιπῶν γυναικῶν, τὸ ἕτερον δὲ εἰς τὸν τρόπον τῆς ταφῆς τοῦ νεκροῦ ὁμοῦ μὲ φύλλα ἐλαίας, δάφνης καὶ μυρτιάς. Καὶ περὶ τούτων θέλει γίνοι εἰδικὸς λόγος εἰς προσεχῆς δημοσίευμα.

Ὡς πρὸς τὰ λατρευτικὰ ἔθιμα, χαρακτηριστικὸς εἶναι εἰς τὸν Τυρὸν καὶ ὁ τρόπος τῆς ἐξελίξεως καὶ τῆς προσαρμογῆς μερικῶν ἐξ αὐτῶν. Ἐκ τῶν παρατιθεμένων κατωτέρω δύο πληροφοριῶν, εἰς τὴν πρώτην βεβαιοῦται ὅτι ἡ συνηθισμένη κατὰ τὴν πανήγυριν ἑορταζομένου Ἁγίου τελεστικὴ ζύγισις τῶν ἑορταστῶν ἰδίως τῶν παιδιῶν, ἐξελίσσεται εἰς συμβατικὴν προᾶξιν ἀπλῆς ἐπαφῆς τοῦ παιδιοῦ μὲ τὸν πρὸς ζύγισιν μεταφερθέντα στατήρα. Οὕτω τὸ κύριον ἐπεισόδιον τῆς πραγματικῆς ζυγίσεως παρεμερίσθη, παρέμεινε δὲ μόνον ἡ ἐκφώνησις ἐνὸς μεγάλου ἀριθμοῦ, δηλοῦντος μυθικὸν σωματικὸν βάρος. Αὕτη μαρτυρεῖ ὅτι ζύγισις προσεκτικὴ ἐγένετο ἄλλοτε, καὶ ἐπίσης ὅτι τὸ βάρος διὰ τὰ παιδιά θεωρεῖται δηλωτικὸν ὑγείας καὶ σφρίγγου: «*Στὸν Ἁπάνου Τυρὸ εἶναι δύο γειτονιές, καὶ στὴν ἀπάνου γειτονιὰ γιορτάζει ἡ Παναγία τὸ Δεκαπενταῖγουστο. Ἐκεῖ τὰ παλιὰ χρόνια εἶχαν ἓνα καντάρι καὶ τὸ ἔδεναν σὲ μιὰν ἐλιά καὶ πήγαιναν οἱ πατεράδες τὰ μικρὰ παιδιά, ἀκουμποῦσαν ἐκεῖνα τὸ χέρι τους στὸ καντάρι καὶ φώναζε κάποιος: «—Χίλιες ὀκάδες! —Δυὸ χιλιάδες ὀκάδες!» Τάχα διὸ ζυγίστηκε τὸ παιδί καὶ βρέθηκε ὄχι ἀστενιάρικο ἀλλὰ θεόβαρο καὶ σκαστὸ ἀπὸ ὑγεία. Πλήρῳνε ἔπειτα ὁ πατέρας μιὰ δραχμὴ γιὰ τὴν Παναγία. Αὐτὸ γινότανε γιὰ τὴν ὑγεία. Τὸ ἔχανε ἔθιμο ἐκεῖνη τὴ μέρα» (χειρόγρ. σελ. 16).*

Ἡ δευτέρα μαρτυρία ἀναφέρεται εἰς περίπτωσιν κατὰ τὴν ὁποίαν ἀβάπτιστον βρέφος ἀφιεροῦται εἰς τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας, ἀπὸ ἐκεῖ δὲ τὸ βρέφος παραλαμβάνεται παρὰ τοῦ πρώτου παρατυχόντος, ὁ ὁποῖος καὶ ὀφείλει νὰ τοῦ γίνῃ ἀνάδοχος. Τὸ λατρευτικὸν τοῦτο ἔθιμον εἶναι βεβαίως πανελλήνιον, εἰς τὸν Τυρὸν ὅμως ἐπενοήθη, ὡς πρὸς τὴν διαδικασίαν τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ μέλλοντος ἀναδόχου, νέος καὶ προσοδοφόρος τρόπος ἀνιχνεύσεως τῆς προτιμῆσεως τοῦ Θεοῦ. «*Παλιὰ εἶχαν τὸ ἔθιμο καὶ τάζανε τὸ παιδί νὰ τὸ ρίζουνε στὴν Παναγία, στὴν εἰκόνα της. Οἱ γυναῖκες εἶχανε πόνους, δὲν ἔνοιωθαν καλά καὶ λέγανε: «Παναγία μου, νὰ γεννήσω καλά καὶ νὰ τὸ ρίξω στὴν εἰκόνα σου!» Τότες, ὅποιος τὸ ἄρπαζε πρώτος τὸ παιδί, ἐκεῖνος τὸ βάφτιζε. Γινόταν ὁμως σκοτωμὸς, ἄλλος ἄρπαζε τὴ σκουφία τοῦ παιδιοῦ, ἄλλος τὸ ποδαράκι του. Γιὰ νὰ μὴν τὰ ξεσκίσουν καμιὰ ὥρα τὰ μικρὰ παιδιά, τώρα καὶ ἀρκετὰ χρόνια τί βρῆκανε καὶ κάμανε; Γράφουν ὀνόματα καὶ*

πληρώνει ὁ καθένας ἀπὸ μιὰ δραχμῇ τὸ ὄνομα. Πολλοὶ παίρνουν πολλοὺς τέτοιους κλήρους μὲ τ' ὄνομά τους, ἅμα θέλουν νὰ τοὺς τύχη αὐτουῶν νὰ βαφτίσουν τὸ παιδί. Καὶ τὰ λεπτὰ πηγαίνουν στὴν ἐκκλησία. Ἔτσι οὔτε τσακῶνονται, ποιὸς θὰ πρωτοπάρῃ τὸ παιδί, οὔτε τὸ παιδί κινδυνεύει νὰ τὸ ξεσκίσουν. Ἄλλὰ καὶ ἡ ἐκκλησία κερδίζει ἔτσι χρήματα» (χειρόγρ. σελ. 17).

2) *Δημοτικὰ τραγούδια*: Εἰς τὸν τομέα τοῦτον παρατηρεῖ κανεὶς τὰ ἐπόμενα. Τραγούδια κλέφτικα, μὲ τὰ ὁποῖα εἶναι γεμάτη ἡ ὄρεινὴ Ἄρκαδία, δὲν ὑπάρχουν εἰς τὸν Τυρόν, εἰμὴ μόνον ὅσα ἔχουν μεταφερθῆ ἐκεῖ. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ μὲ ἅλα σχεδὸν τὰ ἄλλα εἶδη ἁσμάτων, διότι καὶ αὐτὰ φέρονται εἰς κοινὴν γλῶσσαν καὶ ὄχι εἰς τσακωνικὴν. Τραγούδια εἰς τὴν τσακωνικὴν διάλεκτον δὲν εὔρον, εἰμὴ μόνον ἓν ἢ δύο νανουρίσματα καὶ τινὰ ἄλλα μικρὰ εἰς μορφήν ἀποσπασματικὴν. Μὲ ἐπληροφόρησαν ὅμως ὅτι παλαιότερα συνηθίζοντο, καὶ ὅτι ἀκόμη καὶ σήμερον λέγονται, μοιρολόγια εἰς τὴν τσακωνικὴν. Προσέθεσαν ὅμως ὅτι, ἐπειδὴ τὰ μοιρολόγια τοῦ εἴδους αὐτοῦ εἶναι κυρίως αὐτοσχέδια, διὰ τοῦτο δὲν φροντίζουν νὰ τὰ ἐνθυμοῦνται ὀλόκληρα. Ἡ παρατήρησις των ὅτι εἶναι αὐτοσχέδια καὶ ὅτι δι' αὐτὸ δὲν τὰ ἐνθυμοῦνται, ἔχω λόγους νὰ νομίζω ὅτι ἐπενοήθη ἢ διὰ νὰ δικαιολογήσῃ τὸ γεγονός ὅτι οἱ πληροφοριοδότηί μου συνέπεσε νὰ μὴ ἐνθυμοῦνται στίχους μοιρολογίων εἰς τὴν τσακωνικὴν, ἢ διότι ὑπέθετον, ὡς ὑπωπτεύθη, ὅτι «δὲν θὰ τοὺς βγῆ σὲ καλό», νὰ ἐπαναλάβουν, χωρὶς τὴν παρουσίαν νεκροῦ, ὀλόκληρον τὸ θλιβερὸν περιεχόμενον ἑνὸς μοιρολογίου. Εἰς τὴν συνειρμικὴν ἀντίληψιν τοῦ λαϊκοῦ ἀνθρώπου, τὸ γεγονός τοῦ θανάτου καὶ τὸ γεγονός ἀκούσματος ἑνὸς μοιρολογίου ἀποτελοῦν δύο στοιχεῖα ἀλληλένδετα. Συνεπῶς ὄχι μόνον ὁ θάνατος προκαλεῖ τὸ μοιρολόγημα, ἀλλὰ καὶ ἀντιστρόφως, ἀκουόμενον ἓνα μοιρολόγι ἴσως ἔχει, κατὰ τὴν αὐτὴν λαϊκὴν λογικὴν, ὡς ἐπακόλουθον καὶ τὴν ἀργὰ ἢ γρήγορα πρόκλησιν ἑνὸς ἀκόμη θανάτου. Ἐξ ἄλλου, ἐκ τοῦ παλαιότερου στρώματος τῆς δημοτικῆς ποιήσεως, δηλ. ἐκ τῶν ἀκριτικῶν καὶ τῶν παραλογῶν, ὄχι μόνον οἱ κάτοικοι γνωρίζουν ὀλίγα τραγούδια, ἀλλὰ καὶ ἐντοπίζουν εἰς τὴν γειτονικὴν των ὄρεινὴν τοποθεσίαν «Παλιόχωραν» ὀλόκληρον τὴν ὑπόθεσιν τὴν ὁποῖαν περιγράφει τὸ ἀκριτικὸν τραγούδι «τοῦ Μικροῦ Βλαχόπουλου» (χειρόγρ. σελ. 8).

Γενικῶς, ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται ὅτι ἡ τσακωνικὴ διάλεκτος πιθανώτατα δὲν ἀνέπτυξεν ἰδίαν λαϊκὴν λογοτεχνικὴν παράδοσιν, ἢ ὅτι ἀνέπτυξε στοιχειώδη μόνον τοιαύτην καὶ εἰς χρόνους παλαιότερους. Ἔχει ὅμως παρατηρηθῆ ὅτι συνέβαινε καὶ εἰς τὴν Τσακωνίαν τὸ φαινόμενον τῆς μεταγλωττίσεως μερικῶν παλαιῶν

δημωδῶν ἰσμάτων ἐκ τῆς κοινῆς Ἑλληνικῆς εἰς τὴν Τσακωνικὴν. Τρία τραγούδια τῆς κατηγορίας αὐτῆς ἤδη ἔχουν δημοσιευθῆ ἡρὸ ἐτῶν ¹.

3) *Χορὸς τσακῶνικος*: Εἶναι πασίγνωστος ὁ λεγόμενος «τσακῶνικος χορὸς», κατὰ τὸν ὁποῖον οἱ χορευταί, χορεύοντες συρτὸν χορὸν, προχωροῦν εἰς σχηματισμούς, οἱ ὅποιοι ἄλλοτε μὲν λαμβάνουν τὴν μορφήν συμπτυσομένων κύκλων, ἄλλοτε δὲ χωροῦντες βουστροφηδὸν προκαλοῦν διάλυσιν τοῦ συμπτυχθέντος κύκλου καὶ ἐξέλιξιν τοῦ χοροῦ πρὸς ἄλλας μορφάς. Εἰς τὸν Τυρὸν ὁ χορὸς οὗτος διακρίνεται μὲ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα εἰς τρεῖς παραλλαγάς: α) ὁ κλειστὲ (= ὁ κλειστός), β) ὁ ἀναταῖστὲ (= ὁ ἀνοικτός) καὶ γ) ἡ τεσσέρα. Γενικῶς, οἱ σχηματισμοὶ καὶ τῶν τριῶν τούτων τύπων εἶναι κατ' ἐξοχὴν ἰδιόρρυθμοὶ καὶ διαφορετικοὶ τῶν λοιπῶν ἀρκαδικῶν χορῶν. Ὅπως ἡ γλῶσσα τῶν κατοίκων ἔρχεται κατ' εὐθεῖαν ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα, οὕτω δὲν ἀποκλείεται νὰ συμβαίῃ ὁμοίως καὶ προκειμένου διὰ τοὺς χοροὺς τῆς Τσακωνίας.

Γενικὴ παρατήρησις, ἡ ὁποία προκύπτει ἐκ τῆς μελέτης τοῦ συγκεντρωθέντος μικροῦ εἰς ποσὸν λαογραφικοῦ ὕλικου, εἶναι: ὅτι, ὅπως περιεσώθη ἡ ἀρχαία δωρικὴ γλῶσσα, οὕτω πρέπει νὰ μὴ ἀποκλείεται καὶ ἡ παράλληλος ἐπιβίωσις ἀρχαϊκῶν δοξασιῶν, ἀναφερομένων εἰς τὸν ψυχικὸν βίον τοῦ λαοῦ. Μονομερῆς ἐπιβίωσις τῆς διαλέκτου θὰ ἦτο φαινόμενον παράδοξον, ἐνῶ ἡ μετ' αὐτῆς παράλληλος διατήρησις ἀρχαϊκῶν στοιχείων βίου εἶναι φυσικὴ.

¹ Τὸ πρῶτον εἶναι τὸ τραγούδι «*Πουλᾶκιν εἶχα στὸ κλουβί*». Ἡ διασκευή του εἰς τὴν τσακωνικὴν διάλεκτον ἔχει δημοσιευθῆ ἀπὸ τὸν Νικόλαον Πολίτην (*Ἐκλογαί*, 1914, Ἔπιμετρον Β' ἀρ. 8). Τὸ πανελλήνιον πρότυπον εὐρίσκεται ὡς μοιρολόγι εἰς τὸ αὐτὸ βιβλίον τοῦ Ν. Πολίτου (ὑπ' ἀριθ. 204). Δεύτερον παράδειγμα ἀποτελεῖ τὸ ὑπὸ τοῦ Μιχαῆλ Δέφνερ ἀναφερόμενον μοιρολόγι εἰς τσακωνικὴν (βλ. εἰς *Λαογραφ.* τόμ. 7, 1923, σελ. 40). Τοῦτο προέρχεται ἀπὸ ἀντίστοιχον μοιρολόγι, τοῦ ὁποίου ὁ πρῶτος στίχος ἔχει: «*Κρῶνε με, μάννα, κρῶνε με, νὰ μὴ μὲ πάρη ὁ Χάρος*», τοῦ ὁποίου ἔχουν παραδοθῆ τρεῖς μόνον παραλλαγαί, δύο ἐκ τῆς Ἀρκαδίας καὶ μία ἐκ Μακεδονίας. Ἡ μακεδονικὴ παραλλαγή (*Μακεδονικά*, τόμ. Β', 1941 - 1952, σελ. 393) κατὰ κανόνα δὲν ἔχει τὰ δεύτερα ἡμιστίχια τῶν δεκαπεντασυλλάβων, ἀλλὰ μόνον τὰ πρῶτα καὶ οὕτω παρουσιάζει μορφήν μοιρολογίου ἀπληρτισμένου ἐξ ὀκτασυλλάβων. Ἐκ τῶν δύο ἀρκαδικῶν παραλλαγῶν, ἡ μία (*Λαογρ.* τόμ. 5, σελ. 163, ἀρ. 50) εὐρίσκεται ἐν συμφυρμῇ μὲ στίχους ἐξ ἄλλων τραγουδιῶν, ἐνῶ ἡ ἄλλη παραλλαγή (Λ.Α. 125, σελ. 213-214, ἀρ. CLXX (β')—Βαλτεσινίκος Γορτυνίας) εἶναι ἡ καλύτερα ἐξ ὄλων.

Τρίτον τραγούδι τῆς αὐτῆς κατηγορίας εἶναι τὸ «τοῦ Νεκροῦ Ἀδερφοῦ». Τοῦτο, μεταγλωττισμένον εἰς τσακωνικὴν διάλεκτον, ἀνεῦρε καὶ κατέγραψε τὸ θέρος τοῦ 1875 ὁ Μιχαῆλ Δέφνερ, ὁ ὁποῖος καὶ τὸ ἐδημοσίευσε βραδύτερον (*Λαογρ.* τόμ. 7, 1923, σελ. 37 - 39) ὑπὸ τὸν τίτλον «Ὁ Βουρκόακα» (= ὁ βρικόλακας).

**Mission folklorique dans la région de Tyros
(province de Kynouria, Péloponnèse)
du 28 juillet au 8 août 1964**

par Const. Romaios

L'auteur expose les résultats de sa mission folklorique dans la région de Tyros de Kynourie (Péloponnèse) du 28 juillet au 8 août 1964.

Cette région se trouve isolée entre le golfe d'Argolikos et les rochers du mont Parnon. Dans cet arrondissement survit, comme langage vivant, le dialecte tsakonien, lequel, comme on sait, provient directement du dialecte antique dorien. Ainsi, quelqu'un qui entend les indigènes parler leur idiome archaïque dorique, a l'impression d'entendre une langue étrangère et incompréhensible.

Partant du principe qu'avec la langue archaïque ont dû survivre aussi d'autres éléments de la vie populaire l'auteur a recueilli des informations relatives, surtout sur les coutumes du mariage, de la mort et du culte populaire. Il s'intéressa également aux chansons et danses populaires de cette région.

Dans les coutumes matrimoniales, l'auteur a remarqué qu'on observe le feu sacré familial du foyer, tandis que parmi les coutumes funèbres, on conserve jusqu'à ce jour celle qui consiste à enterrer les morts ensemble avec des feuilles d'olivier, coutume que les anciens Spartiates pratiquaient (Plutarque, Lycurgue 27).

En ce qui concerne les chansons populaires, on remarque que dans le dialecte tsakonien, on n'a pas créé de chansons locales, originales, sauf des chants funèbres (mirologues) et des berceuses. Certaines chansons populaires des autres catégories qu'on trouve à Tyros, ont été introduites des provinces avoisinantes du Péloponnèse et ont été adaptées au dialecte tsakonien. Contrairement aux chansons qui sont importées, comme nous venons de le dire, les danses populaires paraissent être de tradition locale, et sont principalement des syrtes. On distingue trois variantes: a) le κλειστός, b) le «ἀναταϊστός» (=ἀνοιχτός), et c) la danse de «Tessera», toujours sur un rythme de syrtes.

Δ'.

ΕΚΘΕΣΙΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ ΕΙΣ ΣΑΜΟΝ

(13 ΙΟΥΛ. — 11 ΑΥΓ. 1964)

ΥΠΟ ΣΤΕΦ. Δ. ΗΜΕΛΛΟΥ

Ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῶν τῆ ἐντολῆ τῆς Συγκλήτου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν πραγματοποιουμένων ἐρευνητικῶν ἀποστολῶν τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου εἰργασθῆναι κατὰ τὸ θέρος τοῦ παρελθόντος ἔτους 1964 εἰς τὴν νῆσον Σάμον. Λόγῳ τοῦ περιορισμένου χρόνου τοῦ ἑνὸς μηνὸς ἐνετόπισα κατ' ἀνάγκην τὴν ἔρευνάν μου εἰς τέσσαρα μόνον χωρία, ἧτοι τὸ *Πυθαγόρειον* (πρῶν *Τηγάνι*), τὴν *Χώραν*, τοὺς *Μυτιληνοὺς* καὶ τὸ *Παλαιόκαστρον*, ἅτινα καλύπτουν τὴν πλησιέστερον πρὸς τὴν ἔναντι Μικρὰν Ἀσίαν παρὰ τὸν καλούμενον ἑπταστάδιον πορθμὸν περιοχὴν τῆς νήσου.

Ἡ ἔρευνα εἰς τὴν νῆσον καθίστατο τοσοῦτω μᾶλλον σκόπιμος, ὅσῳ δὲν ὑπῆρχεν ἐξ αὐτῆς λαογραφικὸν ὕλικόν ἐν τῷ Λαογραφικῷ Ἀρχείῳ. Πλουσίαν σχετικῶς ὕλην εὐρίσκει τις δημοσιευμένην εἰς ἑξακοσίας περίπου σελίδας τοῦ πέμπτου τόμου τοῦ ἔργου τοῦ Ἐπαμειν. Σταματιάδου¹, ἧτις ὅμως, ὡς φαίνεται, ἀφορᾷ εἰς ὀλόκληρον τὴν νῆσον, διότι ἔλλειπει εἰδικωτέρα μνεῖα ὑπὸ τοῦ συγγρ. τῶν χωρίων ἐξ ὧν λαμβάνει τὸ παρ' αὐτοῦ δημοσιευόμενον ὕλικόν. Λαογραφικὴ ὕλη εὐρίσκειται ἔτι ἐγκατεσπαρμένη εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ Ν. Ζαφειρίου ἐκδιδόμενον Ἀρχεῖον Σάμου².

Ἐκ τῶν χωρίων εἰς τὰ ὁποῖα διεξήχθη ἡ ἐν λόγῳ ἔρευνα τὸ Πυθαγόρειον ἦτο παλαιότερον ἀκμάζουσα ἐμπορικῶς κωμόπολις. Οἱ κάτοικοι, ἀσχολούμενοι περὶ τὴν ναυτιλίαν, ἐξετέλουν εὐρὴν διαμετακομιστικὸν ἐμπόριον οὐχὶ μόνον ἐντὸς τῆς Ἑλληνικῆς ἐπικρατείας ἀλλὰ καὶ πέραν αὐτῆς πρὸς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ γενικώτερον πρὸς τὰς ὑπὸ τῆς ἀνατολικῆς λεκάνης τῆς Μεσογείου βρεχομένας χώρας.

Πυκνοτάτη ἦτο ἡ ἐπικοινωνία μετὰ τῶν Μικρασιατικῶν ἰδίᾳ ἀκτῶν, ἔνθα πρὸ τῆς ἐκεῖθεν ἐκρίζωσης τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου κατὰ τὸ 1922 ὑπῆρχον συμπαγεῖς Ἑλληνικοὶ πληθυσμοί.

Τὸ Πυθαγόρειον ἀπετέλει ἔτι σπουδαιότατον ἀλιευτικὸν κέντρον. Σήμερον εὐρίσκειται ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ἐν μεγίστῃ παρακμῇ συντελεσάσης πρὸς

¹ Σαμιακά, τόμ. 5, ἐν Σάμῳ 1887, σ. 23 - 612.

² Ἀρχεῖον Σάμου, τόμ. 1 - 6 (1946 - 1962).

τοῖς ἄλλοις καὶ τῆς πρῶσφάτου ἀπαγορεύσεως τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν νὰ ἀλιεύουν οἱ Ἕλληνες παρὰ τὰ Μικρασιατικὰ παράλια, ἔνθα ὑπάρχει ἀφθονία ἀλιευμάτων.

Ὁ πληθυσμὸς τοῦ χωρίου εἶναι ποικίλης προελεύσεως. Ἀποτελεῖται ἐκ κατοίκων ἐγκατεστημένων ἐνταῦθα ἐξ ἄλλων χωρίων τῆς νήσου¹ ἢ προσφύγων ἐκ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, θυμάτων τῆς κατὰ τὸ 1922 ἐθνικῆς καταστροφῆς. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἀπάντησις, τὴν ὁποίαν λαμβάνει τις παρὰ τῶν κατοίκων, εὐθὺς ὡς ἤθελεν ἐρωτήσει περὶ τῆς καταγωγῆς αὐτῶν. «*Ἐδῶ οἱ Τηγανιώτες δὲν ἔχ'νε παπού*», λέγουν, ὅπερ σημαίνει ὅτι οὗτοι εἶναι ἐπήλυδες.

Οἱ κάτοικοι τῶν λοιπῶν ἐρευνηθέντων χωρίων εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον γεωργοί. Ἀσχολοῦνται κυρίως εἰς τὴν καλλιέργειαν καπνοῦ καὶ δημητριακῶν. Ἡ ἐγγὺς Χώρα ἦτο παλαιότερον πρωτεύουσα τῆς νήσου. Μετὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ Βαθέου, τῆς σημερινῆς πρωτεύουσας, καὶ τὴν ἐξ αὐτῆς μεταφορὰν τῶν ἐναπομεινασῶν δικαστικῶν, ἀστυνομικῶν κ.ἄ. ἀρχῶν εἰς τὸ Πυθαγόρειον, ἔχει περιπέσει εἰς μαρασμόν. Οἱ Μυτιληνοὶ ἀπετέλουν πρὸ ὀλίγων ἀκόμη ἐτῶν μεγάλην ἐξ ἑπτὰ περίπου χιλιάδων κατοίκων κωμόπολιν μὲ ἀγροτικὸν καὶ γεωργικὸν χαρακτῆρα. Σήμερον τὸ ἡμῖσι περίπου τῶν κατοίκων αὐτῶν ἔχει μετοικήσει κυρίως εἰς τὴν περιοχὴν τῶν Ἀθηνῶν. Πλησιέστατα πρὸς τὴν πρωτεύουσαν Βαθὺ εὐρίσκεται τὸ μικρὸν χωρίον Παλαιόκαστρον, διὸ ἡ ἐπικοινωνία τῶν κατοίκων αὐτοῦ πρὸς τὸ ἀστικὸν τοῦτο κέντρον εἶναι πυκνοτάτη.

Ἡ συλλεχθεῖσα ἐκ τῶν ὡς ἄνω χωρίων λαογραφικὴ ὕλη, ἣτις καλύπτει τὰς πλείστας τῶν ἐκδηλώσεων τοῦ κατὰ παράδοσιν λαϊκοῦ πολιτισμοῦ, κατεγράφη εἰς 418 σελίδας τετραδίου, σχήματος 8^{ου} μεγάλου, καὶ κατετέθη εἰς τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον ὑπ' αὐτῆς ἀρ. 2891. Αὕτη περιλαμβάνει: παροιμίας 72, πολύστιχα ἄσματα 165, δίστιχα 42, ρίμας 3, παραδόσεις 49, ἐπιδάς 27, παραμύθια καὶ συναφεῖς διηγήσεις 6, εὐτραπέλους διηγήσεις 14, αἰνίγματα 80, παίγνια 9, ἔθιμα κατὰ τὴν γέννησιν, τὸν γάμον καὶ τὴν τελευτήν, δημόδη ἱατρικὴν, μαγικὰς καὶ δεισιδαιμόνας συνηθείας καὶ ἐνεργείας, λατρευτικὰ ἔθιμα, μαντικὴν, εἰδήσεις ἐκ τοῦ γεωργικοῦ, τοῦ ποιμενικοῦ καὶ τοῦ ἀλιευτικοῦ βίου, δημόδη μετεωρολογίαν, εἰδήσεις περὶ τοῦ ἐνδύματος, τῆς βιοτεχνίας, τῆς οἰκίας, τῶν μουσικῶν ὀργάνων κλπ. Ἐξ ἄλλου

¹ Ἀλλὰ καὶ οὗτοι δὲν εἶναι ἐντόπιοι. Ὡς εἶναι γνωστόν, ἡ Σάμος ὑπέστη παντελεῆ σχεδὸν ἐρήμωσιν κατὰ τὸν 15^{ον} αἰῶνα καταστάσα φωλεὰ πειρατῶν. Τὸ 1475 οἱ κάτοικοι τῆς νήσου ἐγκαθίστανται εἰς Χίον. Ὁ ἀνασυνουικισμὸς αὐτῆς ἤρχισεν ἀπὸ τοῦ 16^{ου} αἰῶνος. Κατὰ τὰς παραδόσεις οἱ νέοι κάτοικοι προῆλθον ἐκ Χίου, Πάτμου, Βουρλῶν, Μυτιλήνης, Πελοποννήσου, Νάξου, Ρόδου, Κύπρου, Κρήτης, Εὐβοίας κλπ. (Ἴδὲ σχετικῶς Ἀποστόλου Ε. Βακαλοπούλου, Ἱστορία τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ, τόμ. Β1, Θεσσαλονίκη 1964, σ. 106 - 109).

ἐπὶ ταινιῶν μαγνητοφώνου τύπου Birtoba, λειτουργοῦντος διὰ ξηρῶν στοιχείων, ἠχογράφησα 79 μελωδίας δημοδῶν ᾄσμάτων καὶ λαϊκῶν χορῶν¹.

Γενικῶς ἐπισκοποῦντες τὴν ὡς ἄνω συλλεχθεῖσαν ὕλην παρατηροῦμεν ὅτι τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα ἔχουν τοπικῶς ἀποχρωματισθῆ, τοῦτο δ' ὀφείλεται καὶ εἰς τὴν λαβοῦσαν χώραν παλαιότεραν ἐρήμωσιν τῆς νήσου, ἣτις διέκοψε τὴν ἀπὸ μακροῦ ὑπάρχουσαν παράδοσιν². Κατωτέρω προβαίνομεν εἰς εἰδικωτέρας τινὰς παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ ὕλικου τούτου.

Τὰ καταγραφέντα ᾄσματα, ἀποτελοῦντα σπουδαῖον μέρος τῆς συλλογῆς, εἶναι ποικίλων κατηγοριῶν, ἦτοι ἀκριτικά, παραλογαί, λατρευτικά, ἔρωτικά, γαμήλια κ.ἄ. Πολλὰ τούτων, ἰδίᾳ ἐν Πυθυγορείῳ, κατέγραψα ἐκ προσφύγων ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας πληροφορητῶν, οἵτινες ἦδον ταῦτα ἐν τῇ προτέρῃ πατρίδι αὐτῶν. Ἄλλὰ καὶ πολλὰ ᾄσματα κατέγραψα ἐκ Σαμίων, ἅτινα εἶχον ἐνίοτε ἐκμάθει, ἰδίᾳ οἱ ἄνδρες, ἐκ προσφύγων ἢ κατὰ τὰ ταξιδιά των εἰς τὴν Μικρὴν Ἀσίαν.

Τὰ ᾄσματα ταῦτα μετεφέρθησαν ἀσφαλῶς ἐνταῦθα καὶ κατέστησαν κτῆμα καὶ πολλῶν ἄλλων ἐντοπίων. Ἐξ ὅσων πληροφοριῶν κατώρθωσα νὰ συλλέξω, τὰ πολυστιχα ταῦτα ᾄσματα ἦδοντο κατὰ κύριον λόγον καθ' ὃν χρόνον τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας ἠσχολοῦντο εἰς τὸ νὰ «βελονιάσουν» τὰ συγκεντρωθέντα κατὰ τὰς πρώτας πρωϊνὰς πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου ὥρας φύλλα καπνοῦ. Αἱ μελωδίαί των δὲν ἔχουν μεγάλην ποικιλίαν. Τοῦναντίον πλεῖστα τούτων, ἰδίᾳ τὰ ἀκριτικά καὶ αἱ παραλογαί, ἔχουν τὴν αὐτὴν μελωδίαν. Ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον των εἶναι γνωστὰ βεβαίως καὶ ἐξ ἄλλων τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος περιοχῶν, ἂν καὶ τινὰ αὐτῶν παρουσιάζουν ἐνίοτε ἐνταῦθα ἀξιοσημειώτους ἰδιοτυπίας. Σχετικῶς διαδεδομένον ἀπαντᾷ τὸ δημῶδες ᾄσμα τὸ γνωστὸν ὡς ὄνειρον τῆς Παναγίας, ὅπερ κατέγραψα εἰς τρεῖς παραλλαγὰς ἐκ τῶν χωρίων Πυθαγορείου καὶ Χώρας. Τὸ ᾄσμα τοῦτο χρησιμεῖ ἐνταῦθα, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ, ὡς φυλακτῆριον κατὰ παντὸς ἐπαπειλοῦντος κακοῦ³.

Περὶ ᾄσμάτων, οἷα τὰ ἀνωτέρω πολυστιχα, ἄδομένων κατὰ τοὺς χοροὺς οὐδεὶς δύναται νὰ γίνῃ σήμερον λόγος, τοῦλάχιστον ὡς ἀντελήφθην. Οἱ παλαιοὶ χοροὶ ἐξ ἄλλου παραμερίζονται ὀσημέραι μὲ γοργότατον ρυθμόν. «*Πρῶτα γινότανε ἄλλοι χοροί. Τώρα ἔχουν ἀλλάξει. Δὲν ἔχει κανένα γνήσιο πρᾶμα*» (χειρ., σ. 33).

¹ Πρὸς τοὺς κ. κ. Λεωνίδαν Μισιτζῆν, διδάσκαλον Πυθαγορείου, πρόεδρον τῆς κοινότητος Παλαιοκάστρου, πρὸς πάντας τοὺς καθ' οἰονδήποτε τρόπον συντελέσαντας εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἀποστολῆς μου καὶ πρὸς τοὺς εὐγενεῖς πληροφορητάς μου ἐκφράζω καὶ ἐντεῦθεν τὰς ἀπείρους εὐχαριστίας μου.

² Ἰδὲ καὶ ἐν Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλ. 21 (1933), σ. 511-512.

³ Ἰδὲ σχετικῶς Δ. Β. Οἰκονομίδου, Τὸ δημῶδες ᾄσμα «ὄνειρο τῆς Παναγίας», Ἑπετ. Λαογρ. Ἀρχείου, τόμ. ΙΓ'-ΙΔ' (1960-61), ἐν Ἀθήναις 1962, σ. 35-50.

Οὕτω βλέπει τις σήμερον τοὺς κατοίκους τῆς νήσου νὰ χορεύουν κατὰ τὰς λαϊκὰς κατὰ τόπους πανηγύρεις ποικίλους καὶ μᾶλλον συγχρόνους χοροὺς εἰσαχθέντας ἐκ τῶν ἀστικῶν κέντρων ὑπὸ τὴν συνοδείαν πλήρους, θὰ ἔλεγέ τις, ὀρχήστρας.

Βεβαίως δὲν ἔλλείπουν καὶ χοροί, οἷον ὁ πηδηχτός, ὁ μπάλλος, ὁ τσάμικος, ὁ συρτός στὰ τρία κ.ἄ. (χειρ., σ. 35-36), οἷτινες εἶναι ἐν χρῆσει καὶ ἀλλαγῷ τοῦ Ἑλ-

Εἰκ. 1. Ἄσκαυλος.

ληνικοῦ χώρου. Ἐνταῦθα σημειῶ ὅτι κατὰ τὸν χορὸν «στὰ τρία», τὸν ὁποῖον χορεύουν ἀναμιξ ἄνδρες μετὰ γυναικῶν «μὲ τὰ χέρια ἀγκυλιὰ τὸ ἓνα πάνω ἀπὸ τὸ ἄλλο» ὁ σύρων αὐτὸν λέγεται κάβος. Κάβος δύναται νὰ εἶναι καὶ γυνή (χειρ., σ. 35). Ὁ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ χοροῦ καλεῖται οὕτω καὶ ἀλλαγῷ. Ὁ Ἑπαμ. Σταματιάδης ἀναφέρει ὅτι ὁ πρῶτος χορευτὴς λέγεται: ὁ εἰς τὸν κάβον¹.

Ὁ ἄσκαυλος (τσαμπουνα) ὡς μουσικὸν ὄργανον ἦτο παλαιότερον καὶ ἐνταῦθα ἐν εὐρείᾳ χρῆσει. Σήμερον χρησιμοποιεῖται κατ' ἔθος μόνον κατὰ τὰς ἀπόκρως. Οὗτος ἀνήκει εἰς τὸν νησιωτικὸν τύπον, κύριον δὲ χαρακτηριστικὸν αὐτοῦ εἶναι ὅτι

¹ Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 429. Τὰ περὶ χορῶν παρὰ Σαμίους γενικώτερον ἰδέ αὐτόθι, σ. 429 κ.ἑξ.

ὁ μὲν δεξιὸς αὐτοῦ αὐλὸς φέρει 5 ὀπιάς, ὁ δ' ἀριστερὸς μίαν (ιδὲ εἰκ. 1). Περὶ τῆς κατασκευῆς του ὑπάρχει ἐν τῷ χειρογράφῳ λεπτομερὴς περιγραφή (χειρ., σ. 297-300)¹.

Ἐκ τῶν συλλεχθεισῶν παραδόσεων ἀναφέρω τὴν ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ Παλαιοκάστρου περὶ Ἴχνους ἐπὶ βράχου, ὅπερ ὁμοιάζει πρὸς πέταλον ἵππου. Διηγοῦνται ἐνταῦθα ὅτι τοῦτο εἶναι «τ' Ἔγιωργιοῦ τὸ πέταλο». Ἐκ τῆς περιοχῆς ταύτης πιστεύεται ὅτι διηλθέ ποτε ὁ Ἅγιος Γεώργιος. Ὁ ἵππος του ἐπάτησεν ἐπὶ τῆς πλακὸς καὶ ἀπέμεινεν ἐπ' αὐτῆς μέχρι τοῦ νῦν τὸ Ἴχνος τοῦ πετάλου του εἰς φυσικὸν μέγεθος (χειρ., σ. 277).

Βράχος πελώριος κείμενος εἰς τὸν «Κάβο τῆς γριᾶς ποδιᾶς» καλεῖται «τοῦ Σαμφῶν ὁ βράχος». Κατὰ παράδοσιν τὴν ὁποίαν ἤκουσα ἐν Πυθαγορείῳ καὶ Παλαιοκάστρῳ ὁ βράχος οὗτος ἐξεσφενδονίσθη ὑπὸ τοῦ Σαμφῶν ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας, ἐξ οὗ καὶ ἡ ὀνομασία (χειρ., σ. 33 καὶ 350). Ἐξ ἄλλου ὁ Σαμφῶν πιστεύεται ὡς «ὁ πῶ ἀντρειωμένος» (χειρ., σ. 355² πρβλ. καὶ σ. 351). Ὅμοίαν πρὸς τὴν ἀνωτέρω παράδοσιν τῆς ἐκσφενδονήσεως ὑπὸ τοῦ Σαμφῶν ὑπερμεγέθους βράχου ἔχει δημοσιεύσει ἤδη ὁ Ν. Γ. Πολίτης ἐκ Χίου³, ἥτοι ἐκ περιοχῆς οὐχὶ μακρὰν κειμένης ἐκείνης τῆς Σάμου.

Ἐξ ἄλλου κατὰ παράδοσιν ἐκ Φιγαλίας, ἡ ὁποία ἐδημοσιεύθη ἐπίσης ὑπὸ τοῦ Πολίτου³, οἱ παλαιοὶ ἄνθρωποι θεωροῦνται «ἀντρειωμένοι σὰν τὸν Ἡρακλῆ καὶ τὸν Σαμφῶν». Ἡ πρώτη τῶν ἀνωτέρω παραδόσεων, παρετήρησεν ὁ αὐτὸς Πολίτης, ἔχει σχέσιν πρὸς τοὺς ἀρχαίους περὶ γιγαντομαχίας μύθους, ἀντὶ δὲ «ἀρχαίου λησμονηθέντος ὀνόματος, ὁ γίγας ἔλαβε τὸ ὄνομα τοῦ γνωστοτάτου ἀνδρειωμένου τῆς Ἑβραϊκῆς μυθολογίας Σαμφῶν»⁴. Ἡ γειννίασις τῶν τόπων ἐξ ἄλλου ἐνθα οἱ βράχοι οὗτοι τοῦ Σαμφῶν καθιστᾷ πιθανὴν τὴν ὑποψίαν ὅτι ἡ πλασθεῖσα παράδοσις ἐκ τοῦ ἐνὸς μετεφέρθη καὶ ἀπεδόθη καὶ εἰς τὸν ἕτερον αὐτῶν.

Ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ Παλαιοκάστρῳ κατέγραψα παράδοσιν ἀναφερομένην εἰς τὴν πῶσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὸν τελευταῖον αὐτοκράτορα αὐτῆς ἔχουσαν οὕτω. «Πῆγαινε στὴν Πόλι ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος κ' ἐπῆγε κάποια θεῖα δύναμις καὶ τοῦ προσέφερε ἓνα σπαθὶ ξύλινο. Ἄντε, λέει, καμημένε, πὸν θὰ πάρω τὸ ξύλινο σπαθί. Κ' ἐπῆγε ὁ Τοῦρκος κ' ἔκαμε τεμένε καὶ τὸ ἔπρη κ' ἐκυρίεψε ὅλο τὸν

¹ Ἴδὲ γενικώτερον περὶ αὐτοῦ Σπυρ. Δ. Περιστέρη, Ὁ ἄσκανλος (τσαμπούνα) εἰς τὴν νησιωτικὴν Ἑλλάδα, Ἑπετ. Λαογρ. Ἀρχ., τόμ. ΠΓ' / ΠΔ' (1960-1961), ἐν Ἀθήναις 1962, σ. 52-72. Περὶ τῶν μουσικῶν δυνατοτήτων εἰδικῶς τοῦ ἐνδιαφέροντος ἡμᾶς τύπου ἰδὲ αὐτόθι, σ. 66.

² Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, τόμ. Α', σ. 60, ἀρ. 112.

³ Ἐνθ' ἀνωτ., σ. 53, ἀρ. 93.

⁴ Ἐνθ' ἀνωτ., τόμ. Β', σ. 741-742. Ἴδὲ ἔτι καὶ τὰ σχόλια τῆς ὑπ' ἀρ. 93 παραδόσεως αὐτόθι, σ. 731. Πρβλ. καὶ Δ. Β. Οἰκονομίδην, ἐν Λαογρ. 18 (1959), σ. 215, ἀρ. 29.

κόσμο. Τοῦ ἴπε ἡ δύναμις, τὸ σπαθὶ αὐτὸ ποῦ σοῦ δίνω πᾶρ' το, θὰ κάμῃς ὅ,τι θέλεις» (χειρ., σ. 278).

Λαϊκαὶ διηγήσεις περὶ τῆς τύχης τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων καὶ τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου ἀπαντοῦν, ὡς γνωστόν, εὐρέως διαδεδομένα¹. Μὲ περιεχόμενον ὡς ἡ ἀνωτέρω, καθ' ἣν ἡ πτώσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὀφείλεται εἰς τὴν ἄρνησιν τοῦ αὐτοκράτορος νὰ παραλάβῃ τὸ ἐκ ξύλου σπαθί, ὅπερ θεία δύναμις προσέφερεν εἰς αὐτόν, εἶναι λίαν περιορισμένα. Κατὰ διήγησιν ἐκ Θοράκης ὁ Κωνσταντῖνος ἐκ λάθους δὲν παρέλαβε τὸ ὑπὸ τῆς μητρὸς του προσφερόμενον ξύλινον σπαθὶ ἀλλὰ τὸ σιδηροῦν καὶ τὸ γεγονός τοῦτο ὑπῆρξεν ἡ αἰτία τῆς καταστροφῆς, διότι ὁ Τοῦρκος παραλαβὼν τὸ ξύλινον ἀνεδείχθη νικητῆς². Κατ' ἄλλας παραδόσεις τὸ ξύλινον σπαθὶ δίδει ἄγγελος Κυρίου εἰς τὸν Κωνσταντῖνον· περιφρονήσαντος δὲ τοῦ βασιλέως τὴν προσφορὰν ὡς εὐτελῆ, ἐπέδωκε τοῦτο ὁ ἄγγελος εἰς τὸν Μωάμεθ ἢ γενικώτερον τὸν Τοῦρκον³. Ἄλλη παράδοσις ἐκ Καλύμνου Δωδεκανήσου, συμφυρομένη πρὸς τὴν γνωστὴν τῶν τηγανισμένων ψαριῶν, ἀναφέρει ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ἐπροξένησε διὰ τοῦ ξυλίνου σπαθιοῦ μεγίστην φθορὰν εἰς τοὺς Τούρκους, εὐθύς ὡς ἀνηγγέλθη εἰς αὐτόν ἡ πτώσις τῆς πρωτεύουσας. Τὸ σπαθὶ ὅμως περιῆλθεν εἰς τοὺς Τούρκους. Ἄλλὰ καὶ εἰς αὐτοὺς μόνον προσωρινῶς, διότι, κατὰ τὴν παράδοσιν πάντοτε, τὰ τέκνα τοῦ Κωνσταντῖνου ἐξευμενίσαντα τοὺς Τούρκους διὰ δώρων ἔλαβον τοῦτο ὀπίσω «καὶ τώρα κρατοῦν το οἱ Ἕλληνοὶ καὶ τ' ἀγγόνια τοῦ Κωσταντῆ. Καὶ μέλλει τώρα νὰ γενῆ πόλεμος κ' ἡ ὥρα ποῦ θὰ παρθῆ ἡ Πόλη, θὰ βοηθήσῃ μιάλου πρᾶμα τὸ ξύλενο σπαθὶ καὶ θὰ παῖξῃ θρῆνος στοὺς ἐχθρούς»⁴. Ὁ παραλαβὼν τὸ σπαθὶ τοῦτο Τοῦρκος τέλος εἶναι καθ' ἑτέραν Σαμίαν παράδοσιν καὶ ὁ ἀναγγείλας τὴν πτῶσιν τῆς Πόλεως εἰς τὴν καλόγριαν, «ποῦ τηγάνιζε τὰ ψάρια», ἥτις ἀπιστήσασα ἐν ἀρχῇ εἰς τὴν φοβερὰν εἴδησιν ἐπίσθη κατόπιν ἐκ τοῦ θαυμαστοῦ γεγονότος ὅτι ριφθέντες αἰφνιδίως οἱ ἰχθύες ἐντὸς παρακειμένης λίμνης ἐξωντάνευσαν (χειρ., σ. 278)⁵. Δέον νὰ σημειωθῆ ὅτι ξύλινον σπαθὶ

¹ Ἰδὲ *N. Γ. Πολίτου*, Παραδόσεις, τόμ. Α', σ. 19-27, ἀρ. 28-43, τόμ. Β', σ. 651-691.

² *Στίλπ. Π. Κυριακίδου*, Θορακικαὶ παραδόσεις, Η.Μ.Ε. 1922, σ. 251.

³ Ἄρχεϊον Θορακ. καὶ Λαογρ. Θησ., τόμ. Γ' (1936-37), σ. 117-118 (Μάδυτος). *André Mazon*, Contes Slaves de la Macédoine sud-occidentale, Paris 1923, σ. 87, 17 καὶ σ. 182. (Ἰδὲ καὶ κρισίον *Στίλπ. Κυριακίδου*, ἐν Λαογρ. 8 (1921-25), σ. 604). Ἡ διήγησις προφανῶς διεδόθη εἰς τοὺς Σλάβους ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ χώρου.

⁴ *Γιάννη Ζερβοῦ*, Παραδόσεις - Ἱστορικὰ παραμυθολογήματα [κλπ.], Δωδ. Ἄρχεϊον, τόμ. 3 (1958), σ. 240.

⁵ Περὶ τῆς παραδόσεως ταύτης ἰδὲ *N. Γ. Πολίτου*, Παραδόσεις, τόμ. Α', σ. 21, ἀρ. 31 καὶ 32, τόμ. Β', σ. 656-658.

ἀπαντᾷ καὶ εἰς τὰ παραμύθια¹, ἔχει δὲ τὴν ἀρχὴν του, καθ' ἃ γράφει ὁ Στίλπων Κυριακίδης, «εἰς τὴν ἰδέαν ὅτι πολλάκις ἀντικείμενα ἐξ ἄλλης ὕλης ἢ τῆς συνήθους, εἴτε εὐγενεστέρας εἴτε καὶ ἀτελεστέρας, ἔχουν δύναμιν ὑπερφυσικὴν»²

Ἐκ τῶν αἰτιολογικῶν παραδόσεων ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ κατωτέρω παρατι-
θεμένη, ἣτις πειρᾶται νὰ δείξῃ τὴν προέλευσιν τῆς πίστεως περὶ τῆς γυναικὸς ὡς
πονηροῦ πλάσματος τῆς θείας δημιουργίας. «Ὁ Θεὸς διὰν εἶδε τὸν Ἄδὰμ, τὸν ἐλυ-
πήθηκε, πὸν ἦταν μόνος. Ἦθελε νὰ τοῦ κάμῃ κ' ἓνα σύντροφο καὶ ἀφοῦ ἀφήρσε
ἀπὸ τὸν Ἄδὰμ ἓνα κομμάτι κρέας, ἐπῆγε εἰς τὸ ἐργαστήριον ὁ Θεός, νὰ κάμῃ τὴν
Εὐαν. Τὴν ὥραν πὸν ὁ Θεὸς βαστοῦσε τὸ κρέας μὴ ἀλεποῦ ἄρπαξε τὸ κρέας καὶ
τὸ ἔβαλε στὰ πόδια. Μέχρις οὗτο φθάσῃ ὁ Θεὸς τὴν ἀλεπού, εἶχε μισοφαγωμένο τὸ
κρέας. Τότε ὁ Θεὸς ὠργίστηκε καὶ διεμέλισε τὴν ἀλεπού καὶ συνεπλήρωσε τὸ κρέας
πὸν εἶχε φάει καὶ ἐξ αὐτοῦ ἔπλασε τὴν Εὐαν. Γι' αὐτὸ ἡ γυναῖκα εἶναι πονηρὴ ἀλε-
πού» (χειρ., σ. 233).

Σημαντικὸν ἀριθμὸν παραδόσεων συνέλεξα περὶ τῶν Νεραίδων, τῶν ὁποίων
τὰ χαρακτηριστικὰ εἶναι καὶ ἐνταῦθα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον ὅμοια πρὸς τὰ γνω-
στὰ καὶ ἀλλαχόθεν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Σημειωτέα μόνον ἡ πίστις ὅτι αἱ Νεραίδες
εἶναι καὶ εὐεργετικοὶ δαίμονες. «Οἱ Ἄνεράδες φανερῶν ἴταν κ' ἐκάνανε καλὰ. Ὅ-
ποιον ἐβλέπανε, δὲν τὸν ἐβλάπτανε, ἐδῶνανε χρήματα σισοὶ φτωχοί». Τὰς πληροφο-
ρίας ὅμως ταύτας ἠρύσθη ἐκ γυναικός, ἣτις εἶχε ζήσει εἰς τὴν Ἀνατολήν, ὡς μὲ
ἐπληροφόρησεν. Ὁ Ἐπαμ. Σταματιάδης (ἐνθ' ἄν., σ. 396, σημ. 1) ἀναφέρει ὅτι
παρὰ τοῖς Σαμίσις αἱ Νεραίδες θεωροῦνται οὐχὶ ὡς εὐεργετικὰ ἀλλ' ὡς κακοποιὰ
δαίμονια.

Ἐκ τῶν παραμυθιακῶν διηγήσεων εἰδικὸν ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τὸ παρα-
μῦθι, καθ' ὃ ἐκ τῆς κνήμης ἀνδρός, συζύγου ἀτέκνου γυναικός, καταστάντος ἐγκύου
κατόπιν βρώσεως μαγικοῦ διὰ τὴν σύζυγον προοριζομένου μήλου, γεννᾶται παι-
δίον (χειρ., σ. 14-16). Τὸ παιδίον τοῦτο μετὰ πολλὰς εὐθύς μετὰ τὴν γέννησίν του
μακρὰν τῆς οἰκίας του περιπετείας ἐπανέρχεται εἰς αὐτήν, ἔνθα καὶ ἀναγνωρίζεται,
ἀφοῦ ἀφηγήθη αἰνιγματωδῶς τὰς περιπετείας, ἃς ὑπέστη μακρὰν τοῦ πατρικοῦ οἴ-
κου εὐδοκίμενον. Ὁ Δημ. Σ. Λουκάτος, ἐξετάσας ἐκτενῶς τὸ θέμα³, παραθέτει ἐκ

¹ *Jean Pto*, Νεοελληνικὰ παραμύθια, Copenhagen 1879, σ. 132· πρβλ. *Στίλπ. Κυρια-
κίδην*, ἐν *Λαογρ.*, ἐνθ' ἄνωτ. καὶ *Γεωργ. Ἀ. Μέγα*, Καλλιμάχου καὶ Χρυσορρόης ὑπόθεσις,
Mélanges offerts à Octave et Melpo Merlier, τόμ. 2, 1956, σ. 159-160 (ἀνάτ., σ. 13-14).

² *H.M.E.*, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 252.

³ *Δημ. Σ. Λουκάτος*, Πατὴρ τίκτων. Σχετικαὶ περιπτώσεις εἰς δύο τύπους παραμυθίων,
Ἑπετ. Λαογρ. Ἀρχ., τόμ. 11/12 (1958-59), ἐν Ἀθήναις 1960, σ. 27-42.

τῶν ὑπ' ὄψει του παραλλαγῶν τούδς αἰνιγματικούς στίχους 14 παραλλαγῶν¹. Εἰς τούτους προσθετέοι οἱ στίχοι τῆς ἰδικῆς μου παραλλαγῆς, οἵτινες διαφέρουν ἐκείνων τοῦ Λουκάτου :

*Ἡ μάνα μου μ' ἀγόρασε
ἀφέντης μου γαστροῶθηκε·
αὐτός μ' ἐπῆρε,
σιὰ παλάτια του μ' ἐπῆγε.
Μιά γριά μ' ἐγέλασε
κάτω μ' ἐκατέβασε.*

(χειρ., σ. 15-16).

Τὸ παραμῦθι τῆς Σταχτοπούτας, πανελληνίως γνωστὸν καὶ λίαν προσφιλές, κατέγραψα ἐν Χώρα, διεσκευασμένον εἰς ποίημα εἰς ὁμοιοκαταλήκτους δεκαπεντασυλλάβους στίχους (χειρ., σ. 127). Ἐμμετρος ἀφήγησις αὐτοῦ ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν Εἰρηναίου Κ. Ἀσωπίου Ἀττικῶ Ἡμερολογίῳ 1880, σ. 401-404, εἶτα ἐν Ζωγραφεῖῳ Ἀγῶνι, τόμ. Α' (1891), σ. 389-390 καὶ ἀλλαχοῦ, φέρεται δ' ὡς ποίημα τῆς Μαριέττας Μπέτσου, ἐμπνευσθὲν ἐκ παλαιότερου γαλλικοῦ κειμένου τῆς Σταχτοπούτας².

Ὀλίγας σχετικῶς εἰδήσεις συνεκέντρωσα ἀναφορικῶς πρὸς τὸ ἐπικρατοῦν παλαιότερον λαϊκὸν δίκαιον τῆς νήσου καὶ τοῦτο, διότι οἱ κάτοικοι δὲν ἦσαν πολλάκις εἰς θέσιν ἐρωτώμενοι ὑπ' ἐμοῦ νὰ ἀποκριθοῦν ἀξιόλογόν τι. Ἐν Χώρα κατέγραψα τὰς ἐξῆς δύο παροιμίας, αἵτινες ἔχουν ἴσως σχέσιν πρὸς τὸ λαϊκὸν δίκαιον: *Κράτα, γέρο, νὰ ᾄχης. Ὅποιος γέρος δὲν κρατεῖ, θέλει δέκα μὲ ταυτή.* (δηλ. τὴν μαγκούρα). Αἱ παροιμῖαι σημαίνουν ὅτι οἱ γέροντες δέον ὅπως κρατοῦν δι' ἑαυτοῦς μέρος τῆς περιουσίας των, ἥτοι μὴ τὴν διανέμουν ὀλόκληρον εἰς τὰ τέκνα των, διότι ἄλλως τυχὸν ἐγκαταλειπόμενοι κινδυνεύουν νὰ περιστοῦν εἰς ἔνδειαν (χειρ., σ. 182)³.

Ἡ πρώτη παροιμία ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα εἶναι πολλαχοῦ γνωστή⁴, ἡ δὲ δευ-

¹ Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 39. Παραλλαγή τοῦ παραμυθίου εἶναι γνωστὴ καὶ ἐν Μήλῳ· ἰδὲ αὐτόθι, σ. 292.

² Ἰδὲ σχετικῶς Δημ. Σ. Λουκάτου, Τὸ παραμῦθι τῆς Σταχτοπούτας στὶς ξένες καὶ στὶς ἑλληνικὰς παραλλαγὰς, Παρνασσός, τόμ. Α' (Ἀθῆναι 1959), σ. 461-485. Ἐν σ. 474, σημ. 1 βιβλιογραφία τῶν παραλλαγῶν.

³ Ἰδὲ Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμῖαι, τόμ. Γ', 1901, σ. 578 κ. ἐξ.

⁴ Εὐρῆται καὶ παρὰ Ἐπαμ. Σταματιάδῃ, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 129, ὅπου ὁμοίως ἐρμηνεύεται ὑπὸ τοῦ συγγρ. μεταφορικῶς «ὅτι δέον νὰ φυλάσσωμεν ἐγκαίρως, διὰ νὰ μὴ εἴμεθα μίαν ἡμέραν ἐνδεεῖς».

τέρα γνωστή και ἀλλαχόθεν ἀπαντᾶ ὑπὸ τὴν αὐτὴν διατύπωσιν καὶ ἐν Νάξω¹.

Οἱ συνεταιροὶ παλαιότερον ἐκαλοῦντο *κολλήγοι* (ἐν. ὁ *κολλήγας*) καὶ ὁ συνεταιρισμὸς *κολλήγια*. «Οἱ *κολλήγες* εἶναι παντοῦ, σὶ ἀμπέλια, σὶ χωράφια, παντοῦ» (χειρ., σ. 181). Οἱ ἀκτιμόνες ἢ καὶ οἱ ἔχοντες ὀλίγα κτήματα ἐμίσθωνον συνήθως τὰ κτήματα τῶν ἄλλων, τὰ ἐκαλλιέργουν, εἰς τοὺς ἰδιοκτητὰς δ' ἔδιδον τὸ ἥμισυ ἢ μέρος τῶν προϊόντων, κατὰ τὴν συμφωνίαν ἣν μετ' αὐτῶν εἶχον συνάψει.

Ῥωσαύτως οἱ γεωργοί, οἵτινες διαθέτοντες ἕνα μόνον ἀροτῆρα βοῦν δὲν ἠδύναντο νὰ ὀργώσουν τοὺς ἀγρούς των, συνῆπτον *κολληγιὰν* μετ' ἄλλων καὶ οὕτως ἐκ περιτροπῆς ἐκαλλιεργοῦντο τὰ ἀνήκοντα εἰς αὐτοὺς κτήματα.

Εἰδήσεις περὶ λατρευτικῶν ἐθίμων λίαν ἐνδιαφερόντων συνεκέντρωσα ἀρκετᾶς. Περὶ τινῶν ἐξ αὐτῶν θὰ γίνῃ ἀμέσως κατωτέρω λόγος.

Κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Ἁγίου Βασιλείου καὶ μετὰ τὸ πέρας τῆς λειτουργίας ἐπὶ τῇ πρώτῃ τοῦ νέου ἔτους γίνονται τὰ λεγόμενα «*ποδαριὰ*»². Ἐν ἄτομον ἐκκινεῖ μετὰ τὴν ἀπόλυσιν τῆς ἐκκλησίας, προηγεῖται τῶν ἄλλων καὶ κατευθύνεται πρὸς τὴν οἰκίαν. Καθ' ὁδὸν δὲν ὀμιλεῖ, εἰς οὐδένα ἀπευθύνει ἔστω καὶ χαιρετισμόν, ἐν ᾧ εἰς τὰ θηλάκιά του ὑπάρχει ἐν ρόδι. Ὅπισθεν τῆς θύρας τῆς οἰκίας ἔχει τοποθετηθῆ ὕδωρ ἐντὸς δοχείου ὡς καὶ σιδηροῦν ἀντικείμενον, συνήθως κλείς. Εἰσερχόμενον τὸ ἄτομον ἐντὸς τῆς οἰκίας πατεῖ ἐπὶ τῆς κλειδὸς καὶ λέγει: «*Καλημέρα κι Ἄι Βασίλης, τὸ νέο ἔτος μὲ ὑγεία καὶ εὐτυχία νὰ τὸ περάσωμε, σίδερο πατῶ, σιδερένιοι νὰ ἴμαστε*». Μετὰ ταῦτα λαμβάνει τὸ ὕδωρ, χύνει τρεῖς φορὰς καὶ λέγει ἐκάστοτε:

Ὡς τρέχει τὸ νερό,
νὰ τρέξῃ τὸ καλό.

Κατόπιν λαμβάνει τὸ ρόδι καὶ λέγει: «*Ὡς εἶναι γεμᾶτο τὸ ρόιδο, νὰ εἶναι καὶ τὸ σπύι μας γεμᾶτο καὶ ὅπως θὰ σκάσῃ τὸ ρόιδο νὰ σκάσουν οἱ ὄχτροί μας*», «*καὶ θὰ τοῦ δώσῃ δυνατὴ κάτω, γιὰ νὰ σπάσῃ*». Ἐπακολουθεῖ ὑπὸ τοῦ ἰδίου μεταφορὰ ἀμίλητου νεροῦ εἰς τὴν οἰκίαν καὶ πέτρας, τὴν ὁποίαν εὗρισκει εἰς τὴν βρύ-

¹ Λ.Α. ἀρ. 1609, σ. 28, Ἀπεράθου (Δ. Β. Οἰκονομίδης, 1934). Ὁ Ἐπαμ. Σταματιάδης, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 142, παρέχει τὴν παραλλαγὴν «ὅποιος γέρο δὲν κρατεῖ θέλει δέκα μὲ ραβδί» καὶ ἐπιλέγει ἐρμηνεύον αὐτήν, «ὅτι δέον νὰ συγγινώμεθα τοῖς γέροισι διὰ τὸ πολὺπειρον αὐτῶν». Ὑπὸ τὴν διατύπωσιν ὁμοῦ ταύτην εἶναι ἡ παροιμία ἄγνωστος ἀλλαχόθεν, ἐν ᾧ ἐλαφρότατα παρηλλαγμένη, ἥτοι «ὅποιος γέροσ δὲν κρατεῖ θέλει μιὰ μὲ τὸ ραβδί» ἀπαντᾶ ἐν Μάνῃ (Λ.Α. ἀρ. 1523α, σ. 75). Ὑποπτεύω ὅτι ὁ Σταματιάδης, μὴ καταγράψας ὀρθῶς τὴν παροιμίαν, ἔδωκεν εἰς αὐτὴν ἐρμηνείαν, ἣτις δὲν τῆς ἀνήκει.

² Περὶ τοῦ ἐθίμου ἰδὲ προχείρως Γ. Ἀ. Μέγα, Ἑλληνικαὶ ἑορταὶ καὶ ἔθιμα τῆς λαϊκῆς λατρείας, Ἀθήναι 1963, σ. 58-59.

σιν. Ρίπτει πάλιν ὕδωρ καὶ λέγει: «*Καλημέρα κι ἝΑι Βασίλης, ὡς τρέχει τὸ νερό, γὰ τρέχει καὶ τὸ καλό. Ἔφερα ἓνα κομμάτι μάλαμα*», ἀναφωνεῖ μετὰ ταῦτα καὶ ρίπτει τὴν πέτραν ὀπισθεν τῆς θύρας. Εἰσερχόμενα εἰς τὴν οἰκίαν τὰ λοιπὰ μέλη τῆς οἰκογενείας εὐχονται διὰ τῆς φράσεως «*καλὴ χρονιά*». Ἐὰν ὁ χρόνος ἀποβῆ πράγματι καλός, τότε τὸ ποδαρικὸν θὰ κάμη πάλιν κατὰ τὸ ἐρχόμενον ἔτος τὸ αὐτὸ ἄτομον. Ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει δοκιμάζουν τὴν τύχην ἑτέρου τινός (χειρ., σ. 108-110)¹.

Κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, τοῦ τιμίου Σταυροῦ, τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς κ.ἄ. παρασκευάζουν τὴν τοπικῶς καλουμένην «*γιορτήν*». Πρόκειται περὶ γεύματος, ὅπερ διαμοιράζεται εἰς τοὺς πανηγυριστὰς μετὰ τὴν ἀπόλυσιν τῆς ἐκκλησίας. Ἀλλὰ ἡ προετοιμασία τῆς γιορτῆς ἄρχεται ἀπὸ τῆς ἐσπέρας τῆς παραμονῆς. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐπιτροπὴ ἀπὸ ἡμερῶν συγκεντρώνει σιτάρι, κρόμμου, ρεβίθια καὶ ἔλαιον, ἅτινα προσφέρονται δωρεὰν ὑπὸ τῶν κατοίκων. Πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν προσφέρεται δωρεὰν ὑπὸ ἀτόμου τινός, ὅπερ «*ἔχει τάξει*»², σφάγιον ἢ ἀγοράζεται ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς διὰ χρημάτων συγκεντρωθέντων δι' ἐράνου. Τὸ σφάγιον προσάγεται ἔξω τῆς ἐκκλησίας, σφάζεται καὶ τιθέμενον ἐντὸς λέβητος βράζει ἐπὶ πολλὰς ὥρας. Τὰ ὀστᾶ τοῦ κρέατος ἀφαιροῦνται ὡς ἄχρηστα καὶ μετὰ ταῦτα τίθενται τὸ σιτάρι καὶ τὰ λοιπὰ ὑλικά. Πάντα ταῦτα βράζουν ὁμοῦ δι' ὅλης τῆς νυκτός, τελικῶς δ' ἐκ τοῦ βρασμοῦ γίνεται ἓν μεῖγμα. Μετὰ τὸ πέρας τῆς λειτουργίας ὁ ἱερεὺς κάμνει ἁγιασμόν, ρίπτει ἔξ αὐτοῦ εἰς τὴν γιορτὴν καὶ ἐπακολουθεῖ ἡ διανομὴ (χειρ., σ. 106-107. Ἴδὲ καὶ εἰκ. 2 καὶ 3)³.

Τὸ πολλαχῶς διαδεδομένον ἔθιμον τῆς καύσεως τοῦ Ἰούδα⁴, εἶναι γνωστὸν καὶ ἐνταῦθα. Ὁ Ἰούδας καλεῖται, ὡς καὶ ἄλλαχού, Ἑβραῖος, ἢ καῦσις δ' αὐτοῦ λαμβάνει χώραν μετὰ τὸν ἑσπερινὸν τῆς ἡμέρας τῆς Ἀναστάσεως. «*Τὸν κάνουν μὲ*

¹ Ἴδὲ καὶ Ἐπαμ. Σταματιάδην, ἐνθ' ἄν., σ. 341 κ.ἑξ.

² Ἐν Παλαιοκαστρῷ μὲ ἐπληροφόρησαν ὅτι «*ἐνὸς προφοῦσαν τὰ γίδια κ' ἔταξε ἓνα τραῖ σιὸν ἝΑι Γιώργη. Τὸ ὄφαξε καὶ τὸ ὄωσε γιὰ τὴ γιορτὴ, δὲν κράτησε τίποτα καὶ σταμάτησε ἡ ἀρρώστια*» (χειρ., σ. 333).

³ Ἴδὲ καὶ Νικ. Ἰ. Ζαφειρίου, Ἀρχεῖον Σάμου, τόμ. 5 (Ἀθῆναι 1956), σ. 177-178. Ἐν Πυθαγορείῳ ἤκουσα τὴν παροιμίαν: «*ὄποιος καὶ στὴν γιορτὴ, φουσᾷ καὶ τὸ γιαούρτι*» (χειρ., σ. 6-7).

⁴ Περὶ τοῦ ἔθιμου ἰδὲ Γ. Α. Μέγα, Ὁ Ἰούδας εἰς τὰς παραδόσεις τοῦ λαοῦ, Ἑπετ. Λαογρ. Ἀρχ. ἔτ. 3-4 (1941-42), σ. 27-28 καὶ Δ. Β. Οἰκονομίδην, ἐν Θρησκευτ. Ἠθ. Ἐγκυκλ., τόμ. 6 (Ἀθῆναι 1965), σσ. 939-942, ἐνθα καὶ παρατίθεται σχετικὴ βιβλιογραφία.

παλιά ροῦχα, ἄχυρα, καὶ μέσα ρίχνουν φτίλια καὶ μπαρούτι. Τὸ Μέγα Σάββατον τὸν φτειάνουν, γιὰ νὰ εἶναι ἔτοιμος. Τὸν κρεμοῦν τὸ πρωί. Εἶναι ὅλη μέρα κρεμα-

Εἰκ. 2. Παρασκευὴ τῆς «γιορτῆς».

Εἰκ. 3. Πανηγυρισταὶ τρώγουν τὴν «γιορτὴν».

σμένος μέχρι πὸν νὰ τελειώσῃ ὁ ἑσπερινός». Μετὰ τὸ πέρας τοῦ ἑσπερινοῦ τὸν πυροβολοῦν ἢ ἄλλως θέτουν πῦρ εἰς αὐτόν (χειρ., σ. 164 καὶ 315-316). Κατὰ τὸν

αὐτὸν χρόνον ἀνήπτετο πυρά, ἥτις ἐκαλεῖτο «ἀφανός»¹. Ἐπ' αὐτῆς φαίνεται παρεδίδοτο τὸ ὁμοίωμα τοῦ Ἰουδα, ὡς συμβαίνει καὶ ἀλλαχοῦ². Ἐπὶ τοῦ ἀφανοῦ τούτου ἐρρίπτετο καὶ ὁ Μάρτης, ἥτοι τὸ ἐκ νημάτων βραχιόλιον, ὅπερ φέρουν οἱ παῖδες ἀπὸ τῆς πρώτης Μαρτίου³ πρὸς προφύλαξιν αὐτῶν ἀπὸ τῶν καυστικῶν ἀκτίνων τοῦ ἡλίου (χειρ., σ. 164-165)⁴.

Λίαν ἐνδιαφέρουσα εἶναι καὶ ἡ λαμβάνουσα ἐνταῦθα χώραν σατυρική παράστασις τοῦ *καδῆ* κατὰ τὴν τελευταίαν Κυριακὴν τῶν ἀπόκρεων (ιδὲ περιγραφὴν εἰς χειρ., σ. 161-163). Διεξοδικώτατα περιγράφει αὐτὴν καὶ ὁ Ἐπαμ. Σταματιάδης⁵. Οὗτος φρονεῖ ὅτι «τὸ ἔθιμον τοῦτο σχέσιν ἔχει πρὸς τοὺς μεταξὺ Τούρκων καὶ Ρώσων πολέμους, οἵτινες ἐπὶ τινα χρόνον καὶ ἐν Σάμῳ καθήρσαν τὴν τέως παντοδύναμον τουρκικὴν ἐξουσίαν, ἀντικαταστήσαντες ταύτην διὰ τῆς ρωσικῆς»⁶.

Ἄξιωσημείωτα εἶναι ἐπίσης τὰ ἐλικρατοῦντα παρὰ τοῖς γεωργοῖς ἔθιμα κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους, θεωρουμένου προστάτου τῶν ζώων αὐτῶν (χειρ., σ. 333), αἱ φυλλομαντεῖαι κατὰ τὴν παραμονὴν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ ἐπιλεγομένου Κληδόνου (χειρ., σ. 91 καὶ 103-104), ὡς καὶ κατὰ τὴν παραμονὴν τῶν Ἁγίων Θεοδώρων (χειρ., σ. 234-235), διηγῆσεις περὶ τοῦ σοφοῦ γέροντος καὶ τοῦ ἔθιμου τῆς γεροντοκτονίας (χειρ., σ. 229-230, 309-310, 351-353), δημῶδεις ὀνομασίαι οἶον μηνῶν (ὁ Ἰούνιος καλεῖται θεριστής, ὁ Ἰούλιος Ἀλωνιστής, ὁ Αὐγουστος Τρυγητής, ὁ Σεπτέμβριος Σταυριάτης, ὁ Ὀκτώβριος Αἰδημητριάτης, ὁ Νοέμβριος Μεσοσπορίτης) (χειρ., σ. 82) κ.ἄ.π.

¹ Ἀφανοὶ ἐκαλοῦντο καὶ αἱ κατὰ τὴν ἐσπέραν τῆς 23ης Ἰουνίου, παραμονὴν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου «τοῦ Κληδόνου», ἀναπτόμεναι πυραὶ (χειρ., σ. 266). Περὶ τοῦ ἔθιμου γενικώτερον ιδὲ Ἐπαμ. Σταματιάδην, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 380 κ.ἑξ.

² Ἰδὲ Ἐπαμ. Σταματιάδην, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 373-374 καὶ Γ. Ἀ. Μέγα, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 27. Περὶ τῆς προελεύσεως τῶν πυρῶν τούτων ιδὲ ἀντόθι σημ. 2, ἔνθα σχετικὴ βιβλιογραφία.

³ Περὶ τοῦ ἔθιμου τούτου ἀπαντῶντος καὶ παρὰ Σαμίσις ιδὲ χειρ., σ. 80.

⁴ Ἰδὲ καὶ Ἐπαμ. Σταματιάδην, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 374.

⁵ Αὐτόθι, σ. 368-371. Πρὸβλ. καὶ Λ.Α., ἀρ. 1529, σ. 1, ἔνθα τινὰ περὶ αὐτοῦ ἐν Χώρῳ Σάμου. Ἡ παράστασις ἐλάμβανε χώραν παλαιότερον καὶ ἐν Παλαιοκάστρῳ (χειρ., σ. 275-276). Ἐν Χίῳ συναφῆς παράστασις καλεῖται τοῦ ἀγᾶ. (Ἰδὲ περ. Θεατῆς, 19-3-1929. Ἐν Σάμῳ ἀγᾶς εἶναι παίγιον) ιδὲ Ἐπαμ. Σταματιάδην, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 220). Γενικώτερον ιδὲ Γ. Ἀ. Μέγα, Ζητ. Ἑλλ. Λαογρ., Ἑπετ. Λαογρ. Ἀρχείου, τόμ. 5 (1945-1949), ἐν Ἀθήναις 1950, σ. 4 (ἀνάτ. τευχ. 3, σ. 68).

⁶ Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 370-371.

RÉSUMÉ

**Mission folklorique dans l'île de Samos
du 13 juillet au 11 août 1964.**

par Stéf. Imellos

L'auteur expose les résultats de la mission folklorique, qu'il a accomplie dans les villages de Pythagorion, Hora, Mytilini et Palaiokastron de l'île de Samos. Le matériel rassemblé comprend 418 pages manuscrites et 79 chansons et danses populaires enregistrées sur bande magnétique.

1. **Chansons populaires:** L'auteur note qu'on ne chante plus les vieilles chansons narratives qui comprenaient un grand nombre de vers, de même qu'on ne danse plus les anciennes danses locales. La tsabouna (la cornemuse des îles grecques)¹ n'est plus utilisée que pendant le carnaval (p. 193). L'auteur remarque en outre que le chant religieux connu sous le nom de «*Songe de la Vierge*» est répandu dans l'île. Ce chant raconte la future crucifixion de son fils Jésus-Christ et est sensé protéger de toute espèce de mal (p. 192).

2. **Légendes:** Parmi les légendes rapportées, l'une concerne une empreinte de cheval sur un rocher. On croit que cette empreinte est celle du cheval de St Georges (p. 194).

Une autre légende a trait au rocher appelé «*rocher de Samson*», dont on croit qu'il a été jeté là par le célèbre héros de la Bible (p. 194).

Une troisième légende raconte la prise de Constantinople par les Turcs en 1453. Constantinople aurait été prise parce que le dernier empereur byzantin, Constantin, refusa une épée en bois offerte par la puissance divine, c-à-d. par un ange, tandis que le Turc, c-à-d. le sultan, l'accepta. L'auteur commente le thème de cette épée en bois, mentionnée non seulement dans les légendes concernant la chute de Constantinople, mais aussi dans les contes (p. 195-196).

¹ Voir Sp. Peristéris, la cornemuse (tsabouna) dans les îles de la Grèce, *Annuaire des Archives de folklore*, t. 13-14 (1960-61), p. 50-72.

Il rapporte ensuite une légende étimologique ayant pour sujet la fourberie féminine, qui ressemble à celle du renard. Il y est dit que Dieu utilisa même la chair de cet animal pour créer la femme (p. 196). Dans cette région les Fées, nymphes de l'antiquité qui ont survécu jusqu'à nos jours, sont considérées comme des démons bienfaisants (p. 196).

3. Contes : L'un des six contes notés par l'auteur rapporte l'histoire d'un enfant qui naît de la jambe d'un homme. Cet homme a conçu après avoir mangé une pomme enchantée. L'enfant connaîtra beaucoup d'aventures loin de sa maison paternelle, mais finalement, il reviendra chez lui (p. 196-197).

Le célèbre conte de Cendrillon (AaTh 510 A et B) se retrouve sous forme de poème narratif. Il a été publié pour la première fois en vers en 1880 (p. 197).

4. Droit populaire : On mentionne des proverbes relatifs au droit concernant les héritages etc. On dit que les vieillards agiront sagement en distribuant leur fortune à leurs enfants et en conservant pour eux-mêmes une part, qui leur permettra de subsister jusqu'à leur mort (p. 197-98).

5. Coutumes : On croit que le premier visiteur, le jour de la nouvelle année, apporte avec lui la chance ou la malchance pour la famille (ποδαρικό).

Ensuite, l'auteur examine la coutume d'offrir un repas commun à ceux qui ont pris part aux fêtes des saints locaux (p. 199). Ce repas communautaire est appelé « γιορτή » (fête). Il s'agit d'une survivance des banquets publics de l'antiquité.

Parmi les coutumes pascales, la « mise à mort de Judas » occupe une place spéciale. L'après-midi du dimanche de Pâques dans la cour de l'église, on brûle un simulacre représentant Judas. Parmi les manifestations du peuple pendant le carnaval, manifestations surtout bachiques, la représentation de scènes tirées de la tradition populaire tient une place prépondérante. On y trouve notamment la représentation du Cadi, c.-à-d. une scène du tribunal où juge le Cadi. C'est une satire de la manière dont la justice était rendue dans l'île à l'époque de l'occupation turque (200-201).

Ε'.

ΕΚΘΕΣΙΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ ΕΙΣ ΕΠΑΡΧΙΑΝ ΠΥΛΙΑΣ

(16 ΙΟΥΛ. - 14 ΑΥΓ. 1964)

ΥΠΟ ΣΤ. ΚΑΡΑΚΑΣΗ

Εἰς τὴν ἐπαρχίαν Πυλίας (Μεσσηνίας) ἐπραγματοποιήθη ὑπ' ἐμοῦ ἀπὸ 16 Ἰουλίου μέχρι 14 Αὐγούστου 1964 λαογραφικὴ ἔρευνα πρὸς περισυλλογὴν καὶ μελέτην κυρίως τῆς δημώδους μουσικῆς ὕλης τῆς περιοχῆς δι' ἠχογραφήσεως αὐτῆς ἐπὶ ταινιῶν μαγνητοφώνου.

Ἐκ τῆς ἐρεύνης μου εἰς διάφορα χωρία, ὡς κατωτέρω, προῆλθον 386 ἠχογραφήσεις μουσικῆς ἁσμάτων καὶ λαϊκῶν χορῶν, αἱ ὁποῖαι κατεχωρίσθησαν εἰς τὸ βιβλίον Εἰσαγωγῆς Μουσικῆς ὕλης ὑπ' ἀριθ. 10845-11233. Τὰ κείμενα τῶν τραγουδιῶν τούτων, καταγραφέντα εἰς τετράδιον ἐκ σελ. 328 (σχ.8ον μέγα), κατετέθησαν ὑπ' αὐξ. ἀριθ. χ/φου 2893. Ἡ ὅλη ἐργασία αὕτη συμπληροῦται ἔτι καὶ διὰ 33 φωτογραφιῶν τραγουδιστῶν καὶ τραγουδιστριῶν.

Κατὰ τόπους προελεύσεως εἰδικώτερον τῆς ὕλης ταύτης αἱ ἠχογραφήσεις αὗται ἔχουν ὡς ἑξῆς: Μεσοχώρι 7, Μεθώνη 29, Τάπια Μεθώνης 12, Περιβολάκια (Συνοικισμὸς Εὐαγγελισμοῦ) 23, Εὐαγγελισμὸς 54, Φοινικοῦντα (πρώην Ταβέρνα) 34, Λαχανάδα 16, Ζιζάνι 23, Καπλάνι 14, Γριζόκαμπος (συνοικισμὸς Φοινικοῦντος) 13, Χαρακοπεῖο 11, Χρυσοκελλαριὰ 39, Βασιλίτσι 80, Κορώνη 12, Πεταλίδι 15. Ἡ ὕλη αὕτη περισυνελέγη ἀπὸ 106 τραγουδιστῶν, τραγουδιστριῶν καὶ ὀργανοπαίκτης. ἠχογραφήθησαν προσέτι καὶ 15 ὕμνοι καὶ τροπάρια βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ἡ ὁποία ἐξετελέσθη ὑπὸ τοπικῶν ἱεροψαλτῶν.

Ἐκ τῆς ἐπαρχίας Πυλίας εἶχε συγκεντρωθῆ λαογραφικὴ ὕλη μεθ' ἧς καὶ δημῶδη ἄσματα κατὰ τὰ ἔτη 1938 καὶ 1939, κατόπιν ἐντολῆς τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ὑπὸ τῆς τότε γραφέως τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου δ^{ος} Γεωργίας Ταρσοῦλη, ἡ ὁποία καὶ ἐδημοσίευσεν τὸ ἔτος 1940 συλλογὴν ἐκ τούτων ὑπὸ τὸν τίτλον «Μωραΐτικα τραγούδια Κορώνης καὶ Μεθώνης». Μεγάλου ἀριθμοῦ τῶν περιεχομένων εἰς τὴν ἔκδοσιν ταύτην ἁσμάτων ἐπέτυχεν τὴν ἠχογράφησιν τῶν μελωδιῶν τῶν, μάλιστα δὲ εἰς ἀρκετὰς περιπτώσεις ἐκ τῶν ἰδίων προσώπων ἀπὸ τὰ ὅποια εἶχον καταγραφῆ ταῦτα τὸ 1938-39. Αἱ ἠχογραφήσεις ἰδίᾳ ἱστορικῶν καὶ κλέφτικων τραγουδιῶν ἐγένοντο κατὰ προτίμησιν ἀπὸ γέροντας, οἱ ὅποιοι εἶχον ἐκμάθει ταῦτα ἀπὸ ἀπογόνους ἀγωνιστῶν τῆς Ἐπαναστάσεως. Μεταξὺ τῶν τραγουδιστῶν, τούτων ἀναφέρομεν τοὺς Ἰωάννην Γ. Καραμητσον, ἐτῶν 80 ἀπὸ τὰ Περιβολάκια ἠλίαν Καραμητσον, ἐτῶν 90, ἀπὸ τὸν Εὐαγγελισμὸν, Νικόλαον Γαλανόπουλον,

ἑτῶν 80, ἀπὸ τὸ Ζιζάνι, Δημήτριον Τσόκαν, ἑτῶν 94, ἀπὸ τὸ Καπλάνι, Νικόλαον Ἄ. Γεωργαράκη ἢ Χασομέρη, ἑτῶν 78, ἀπὸ τὸ Βασιλίτσι, τὴν Τασῶ Σπάλα, ἑτῶν 94, ἀπὸ τὴν Κορώνη, τὸν Βασίλειον Σκιρετιᾶν, ἑτῶν 91, καὶ τὴν Ἑλένην Τσατοπούλου ἑτῶν 80, ἀπὸ τὸ Πεταλίδι κ.ἄ. Πλὴν τούτων εἰς τὰ ὄρεινά πρὸ παντὸς χωρία ὑπάρχουν ἔτι καὶ νεώτεροι τραγουδισταὶ εἰς τοὺς ὁποίους τὸ δημοτικὸ τραγούδι ἔξακολουθεῖ νὰ ἀποτελῇ τὸ κύριον μέσον μὲ τὸ ὁποῖον συνεχίζουσι νὰ ἐκφράζουσι τὸν συναισθηματικὸν τῶν κόσμων. Οὗτοι δὲ εἶναι σήμερον οἱ συντηρηταὶ τῆς λαϊκῆς μουσικῆς παραδόσεως εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην.

Μουσικὴ δημοτικῶν ᾄσμάτων ἐκ Πελοποννήσου ἔχει δημοσιευθῆ μέχρῃ τοῦδε εἰς τὴν Βυζαντινὴν ἢ τὴν Εὐρωπαϊκὴν μουσικὴν γραφὴν: α) εἰς τὸ περιοδικὸν «Φόρμιγξ» (1901 - 1912)· β) εἰς τὸ δημοσίευμα τοῦ Ὠδεῖου Ἀθηνῶν «50 δημῶδη ᾄσματα Πελοποννήσου καὶ Κρήτης», ἐν Ἀθήναις 1930 (ἔκδ. τοῦ Συλλ. Ὠφελ. Βιβλίων) ἐκ καταγραφῆς Κ. Ψάχου κατὰ τὰ ἔτη 1910-1911· γ) ὑπὸ Κ. Ψάχου, «Δημῶδη ᾄσματα Γορτυνίας εἰς βυζαντινὴν καὶ εὐρωπαϊκὴν παρασημαντικὴν», ἐν Ἀθήναις 1923· δ) ὑπὸ Σπύρου Περιστερή, «Δημοτικὰ Τραγούδια Ἡπείρου καὶ Μορηᾶ εἰς βυζαντινὴ καὶ εὐρωπαϊκὴ παρασημαντικὴ», Ἀθήνα 1950 καὶ ε) ὑπὸ Σωτηρίου Τσιάνη (Sam Chianis), Folk songs of Mantinea Greece (University of California Press 1965).

Εἰς τὴν συλλεχθεῖσαν ὑπ' ἐμοῦ μουσικὴν ὕλην σημαντικὴν θέσιν κατέχουν τὰ ἱστορικὰ καὶ κλέφτικα τραγούδια, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται εἰς ἥρωας τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 21, ὡς τοὺς Κολοκοτρωναίους, τὸν Παπαφλέσσαν, τὸν Ὀδυσσεᾶ Ἀντροῦτσον, τὸν Γρίβαν, τὴν Τζαβέλαιναν, τὸν Κατσαντώνην, τὸν Δῆμον κ. ἄ., εἶναι δὲ ταῦτα καὶ τὰ πλέον δημοφιλεῖ. Τραγουδοῦνται κυρίως εἰς ἐλεύθερον ρυθμὸν (τοῦ τραπεζιοῦ) ἢ κατὰ τοὺς χοροὺς τσάμικον ἢ καλαματιανόν. Πλὴν τούτων ἠχογράφησα προσέτι καὶ τραγούδια τοῦ Χάρου, ἀκριτικά, μοιρολόγια, παραλογές, ἐρωτικά, τοῦ γάμου, τῆς ξενιτιᾶς, λατρευτικά, ληστρικά κ.ἄ.

Ἐκ τῆς ὕλης ταύτης παραθέτομεν ἐνταῦθα τὴν μουσικὴν ᾄσμάτων τινῶν καὶ χορῶν, ὡς παρουσιάζουσιν χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα: α) Τὸ τραγούδι Ὁ Κωσταντάκης ὁ μικρὸς καὶ Ἀλέξης ἀντρωιμένος, ἀκριτικοῦ περιεχομένου, ὡς μουσικὴ ἀνήκει εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν διπλῶν χορῶν¹, τοῦ συρτοῦ καὶ τοῦ τσάμικου. Τὸ πρῶτον μέρος τοῦ διπλοῦ τούτου χοροῦ ἀνήκει εἰς τὸν τόνον τοῦ (si^b = la²) καὶ τρόπον τοῦ la (la² = re²) Α' ἤχου τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς. Ἡ μελωδία ἔχει ἔκτασιν μιᾶς τετάρτης καὶ ἐξελίσσεται κατὰ διαστήματα δευτέρας. Κα-

¹ Βλ. σχετικὴν μελέτην Σωτηρ. Τσιάνη, Some observations on the mixed dance in the Peloponnesus. Λαογρ., τόμ. ΙΗ' (1959), σ. 244-256.

λύπτει δὲ εἰς τέσσαρα μέτρα 4/4 ἓνα στίχον δεκαπεντασύλλαβον. Τὸ δεύτερον μέρος τῆς μουσικῆς ταύτης εἶναι εἰς κλίμακα τοῦ sol (do²=sol²) εἰς ἐξάσημον ρυθμόν¹.

Ἡ μελωδία ἔχει ἕκτασιν μιᾶς ἕκτης καὶ ἐξελίσσεται κατὰ διαστήματα δευτέρας, ἕκτος μιᾶς πέμπτης εἰς τὸ δεύτερον μέτρον, καλύπτει δὲ τὸ ἐπόμενο ἡμιστίχον. Συνεπῶς τὰ δύο μοτίβα (Α' καὶ Β') καλύπτουν ἓνα καὶ ἡμισὺν στίχον δεκαπεντασύλλαβον, φαινόμενον τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ συνήθη μορφὴν εἰς τὰ κλέφτικα τραγούδια :

Α' $\text{♩} \sim 120$
 'Ο Κω - σταν. τά - κης - ὁ μι - κρὸς - κι Ἀ -
 λέ - ξης ἄ - . . , μω - ρέ, ἄν - τρειω - μέ - νος -
 Β' $\text{♩} \sim 116$
 ἄ - ντά - μα τρῶν', μω - ρέ, Κω - σταν - - -
 τή, ἄ - ντά - μα τρῶ - νω - ν καὶ πί - νου - - νε
 Α' : Τον. Β' : Τον.

Ὁ Κωσταντάκης ὁ μικρὸς κι Ἀλέξης ἄ - μωρὲ, ἀντρειωμένος
 ἀντάμα τρῶν, μωρὲ Κωσταντή, - ἀντάμα τρῶ - νω - ν καὶ πίνοννε,
 ἀντάμα τρῶν καὶ πίνοννε κι ἀντάμα τραγουδᾶνε,
 ἀντάμα τρῶνε, γιὰ σου Κωσταντή,
 ἀντάμα εἶχαν τοὺς μαύρους τοὺς σ' ἓνα σιάβλο - σιάβλο δεμένους
 τοῦ Κώστα τρῶει - βρὲ Κωσταντή².

¹ Βλ. τὴν εἰδικὴν μελέτην τοῦ Σπ. Περιστέρη, Ὁ ἐξάσημος ρυθμὸς εἰς τὰ Ἑλληνικὰ δημοτικὰ τραγούδια, Ἔπετ. τοῦ Λαογρ. Ἄρχ., τόμ. 15/16 (1962 - 63), ἐν Ἀθήναις 1963, σ. 201 - 229.

² Βλ. τὴν συνέχειαν εἰς τὸ γ/φον Λ.Α. 2893, 235-36. Ἄρ. εἰσ. μουσ. 11169, ταιν' 802 Α6. Τραγ. : Νικ. Λυμπέρης καὶ Ν. Γεωργαράκης (Βασιλίτου).

β) Τὸ τραγουδί: Τὸ μάθατε τί ἔγινε ψηλά στ' Ἀνεμοδοῦρι τραγουδιέται ἐπίσης πρὸς διπλὸν χορὸν εἰς τὸν Α' ἦχον τῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς: τρόπος $re=la$ καὶ τόνος la .

Τὸ Α' μέρος εἰς 4/4 εἰς ρυθμὸν χοροῦ συρτοῦ καλύπτει εἰς 4 μέτρα ἕνα δεκαπεντασύλλαβον χωρὶς παρεμβολὰς ἢ τσακίσματα, τὸ δὲ Β' μέρος εἰς ρυθμὸν χοροῦ τσαμικου 6/4 καλύπτει εἰς 4 μέτρα τὸ ἐπόμενον ἡμίστιχον (ἕνα ὀκτασύλλαβον). Ἡ δευτέρα στροφὴ ἐπαναλαμβάνει εἰς τὸ Α' μέρος τὸ ἴδιον ἡμίστιχον εἰς ρυθμὸν συρτοῦ (4/4) καὶ συμπληρώνει ὁλόκληρον τὸν δεύτερον δεκαπεντασύλλαβον στίχον. Συνεχίζεται τὸ πρῶτον ἡμίστιχον τοῦ τρίτου στίχου εἰς ρυθμὸν τσαμικου καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς.

The musical score is written in treble clef with a key signature of one sharp (F#). It begins with a tempo marking of approximately 120. The first system (A') is in 4/4 time and contains the first line of the hymn. The second system (B') is in 6/4 time and contains the second line. The third system is in 4/4 time and contains the third line. The fourth system is in 6/4 time and contains the fourth line. The fifth system is in 4/4 time and contains the fifth line. The sixth system is in 6/4 time and contains the sixth line. The seventh system is in 4/4 time and contains the seventh line. The eighth system is in 6/4 time and contains the eighth line. The score concludes with a double bar line and the word 'Τον.' (Tone).

Ἐσέ, τὸ μάθαιαν τί ἔγινε ψηλά στὸ Ἴνε, στὸ Ἴνεμοδοῦρι,
γιέ μ', πὸ πῆρ ὁ λύκος ἵνα παιδὶ πὸ τὴν ποδιά τῆς μάννας.

Ἐῆγια νιουφέκια πᾶν κοντὰ καὶ δυὸ χιλιάδες πίσω
κ' ἡ μάννα πὸν εἶχε τὸ παιδὶ στὸ πόδι τὸ πηγαίνει'

*ν - ἄσε μου, λύκο, τὸ παιδί και πᾶρ' ἐμὲ τὴ μάνα,
πό' χω κριάς και κόκκαλα νὰ φᾶς και νὰ σοῦ μείνη¹.*

γ) Ὁ διπλὸς χορὸς: Δὲν σοῦ τὸ εἶπα παντρεμένη βασιζεται εἰς τρόπον και τόνον τοῦ Ia εἰς δύο πεντάχορδα. Ἀντίστοιχον τῆς κλίμακος ταύτης ἀνευρίσκομεν εἰς τὸν πλάγιον τοῦ Α' τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς ἐκ τοῦ φθόγγου κέ=Ia, εἰς ἣν ὑπάγονται τὰ εἰρμολογικὰ μέλη του.

Τὸ Α' μέρος τῆς μελωδίας εἰς 4/4 και εἰς 4 μέτρα ἀποτελεῖται ἀπὸ ἓν ἡμί-στιχον ὀκτασύλλαβον ἀκατάληκτον, τὸ ὁποῖον ἐπαναλαμβάνεται διὰ νὰ καλύψῃ τὴν μελωδιακὴν ἔκτασιν τοῦ μοτίβου. Τὸ Β' μέρος τῆς μελωδίας εἰς ἐξάσημον ρυθμὸν καλύπτει τὸ δευτέρον ἡμίστιχον ἐξ ἑπτὰ συλλαβῶν, καταληκτικόν, ἀντὶ ὅμως νὰ ἐπαναληφθῇ, ὡς εἰς τὸ Α' μέρος, ἡ μελωδία συμπληρώνεται δι' ἑνὸς γυρίσματος ἑπτὰ συλλαβῶν, ὡς π.χ. τοῦ «κουμπαρούλα μου νὰ ζῆς».

Δὲ σοῦ τόειπα, παντρεμένη, δὲ σοῦ τόειπα
παντρεμένη, στο γιολό μὴν κατεβῆς,
κούμπαρούλα μου νὰ ζῆς,
κούμπαρούλα μου νὰ ζῆς.

Τον.

Δὲν σοῦ τόειπα παντρεμένη (δίς) στο γιολό μὴν κατεβῆς,
κούμπαρούλα μου νὰ ζῆς,
ὦρέ, κι ὁ γιολὸς φέρνει φουρτούνα (δίς) και σὲ πάρη και χαθῆς
κούμπαρούλα μου νὰ ζῆς.

— Κι ἂν με πάρ' ποῦ θὰ με πάη (δίς), κάτου σὰ βαθιὰ νερά,
κούμπαρούλα μου γλυκειά.

¹ Λ.Α. ἀρ. 2893, σελ. 138. Ἄρ. εἰσ. μουσ. 11027, ταιν. 784 Α5 Τραγ.: Δημήτριος Μίχος (62) (Ζιζάνι).

βάζω τὸ κορμί μου βάρκα (δίς), τὰ χερῶν μου κοντιά,
 κονμπαρούλα σ' ἀγαπᾷ,
 τὸ μαντήλι μου παννάκι (δίς), ὥστε νά 'βγω στὴ στεριά'
 βόηθα Χριστέ καὶ Παναγιά¹.

δ) Τὸ ἱστορικὸν τραγούδι: *Τριάντα καράβια κίνησαν* εἶναι τοπικόν, ἀναφερόμενον εἰς τὴν ναυμαχίαν τοῦ Ναυαρίνου. Ἡ μουσικὴ του εἶναι ἐλευθέρου ρυθμοῦ καὶ εἰς τόνον καὶ τρόπον τοῦ γέ με ὑποτονικὴν (do) (Α' ἦχος τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς). Τὸ Ia^b ἀποτελεῖ μίαν ἀπὸ τὰς χόρας τοῦ ἤχου τούτου. Ἡ μελωδία περιέχει τρία μέρη: τὸ Α' με κατάληξιν Ia - sol καλύπτει τὸ πρῶτον ἡμίστιχον ἐξ ὀκτῶ συλλαβῶν, τὸ Β' καλύπτει τὸ δευτέρον ἡμίστιχον ἐξ ἑπτὰ συλλαβῶν με τὸ γύρισμα «ἄιντε Σαχτούρη μ', αἰ» με κατάληξιν τὴν τονικὴν καὶ τὸ Γ' μέρος καλύπτει τὸ πρῶτον ἡμίστιχον τοῦ δευτέρου στίχου. Ἐν ὄλῳ ἡ μελωδία περιλαμβάνει ἓνα καὶ ἡμίσιον στίχον ὅπως ἀπαντᾶται συνήθως εἰς τὰ κλέφτικα τραγούδια:

A' Ἐλευθέρου ρυθμοῦ ♩ ≈ 60

Τρι. ἀ. . . ντα κα. ρά. . . , κα. ρά. δια κί. νη.
 σαν. . . ἔ. πὸ. μέ.
 σ' ἀ. . ἀπ' τῆ. . ὄρε τὴν. ἄγ. γλί. . . α.
 αἰ. . ντε σαχ. τού. ρημ'.
 ἄ. . . αἰ. τὰ δέ. καῖ. τα. . . νε
 ἦ. τα. νε φρά. . . γκι. . . κα'

Τοκ.

¹ Δ. Α. ἀρ. 2893, σελ. 138. Ἄρ. εἰσ. μουσ. 11028, ταιν. 784 Α6. Τραγ.: Δημήτρακας Μίχος (62) (Ζιζάνι).

Τριάντα καρά - , καράβια κίνησαν 'πὸ μέσα ἀπ' τή, βρέ, τήν 'Αγγλία,
 ἄντε Σαχτούρη μ', ἄι,

τὰ δέκα ἦτανε, ἦτανε, Φράγκικα, τὰ δέκα τῆς 'Αγγλίας
 κι ἄλλα δέκα τοῦ Μόσχοβα, τοῦ βασιλιᾶ τοῦ Ρούσσου.

'Απ' τῆ Μεθώνη ἐπέρασαν στήν Πύλο πᾶν κι ἀράξαν
 και διαταγὴ ἐδώσανε και τοῦ Μπραΐμη λένε :

«Φεῦγα, Μπραΐμ, ἀπ' τὸ Μοριά κι ἄδειασε τὸ λιμάνι.

- 'Εγὼ Μπραΐμης ὁ πασᾶς διαταγὰς ἐκδίδω
 και διαταγὰς δὲν δέχομα»¹.

ε) Ὁ καλαματιανὸς χορὸς: 'Εσοῦ 'σαι ἕνας ἥλιος ἴδεται εἰς ρυθμὸν 7/8 (3+2+2), εἶναι εἰς τὸν τρόπον καὶ τόνον τοῦ ΜΙ (SI¹=MI⁹). Μέσος τοῦ Δ' ἢ Λέγετος (BOY=MI) τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς. Τὸ Α' μέρος εἰς τέσσαρα μέτρα μὲ ἐπανάληψιν καλύπτει ἕνα στίχον δεκατρισύλλαβον μὲ κατάληξιν SOL, τρίτην βαθμίδα τῆς τονικῆς. Τὸ Β' μέρος, μὲ κατάληξιν τὴν τονικὴν ΜΙ, περιλαμβάνει ὁλόκληρον τὸν ἀκόλουθον στίχον. Ἡ μελωδία οὕτως ἐκτείνεται εἰς δύο στίχους, ἐξελίσσεται δὲ κατὰ διαστήματα δευτέρας, πλὴν δύο σημείων (Β' μέρος 2ον και 6ον μέτρον) ὅπου ὑπάρχει διάστημα τρίτης.

'Εσοῦ 'σαι ἕνας ἥλιος ἔν' ἄστρι λαμπρὸ (δίσ).

μου σκότισες τὸ φῶς μου και δὲν μπορῶ νὰ ἰδῶ (δίσ).

¹ Λ.Α. ἀρ. 2893, σελ. 50 - 51. Ἄρ. εἰς. μουσ. 10908, ταιν. 769 Α1. Τραγ. : ὁ Χρῆστος Καραγλάνης.

Ἄπ' ἔξω ἀπὸ τὴν Πόλην στὴ Μαύρην θάλασσα (δίς)

καράβι κινδυνεύει νὰ σχίζη τὰ παννιά (δίς).

Δὲν κλαίουν τὸ καράβι, δὲν κλαίουν τὰ παννιά (δίς),

μόν' κλαίουν τὸν καπενάνιο καὶ τὰ ναυτόπουλα (δίς)¹

στ) Ἡ παραλογή : Συμπεθερεύει ὁ βασιλιάς εἰς ρυθμὸν χοροῦ καλαματιανοῦ 7/8 εἶναι εἰς τρόπον καὶ τόνον τοῦ ΜΙ (SI² = MI²), Βοῦ τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς, Μέσος τοῦ Δ' ἤχου ἢ Λεγέτου. Ἡ ἔκτασις τῆς μελωδίας εἶναι μία τετάρτη καὶ ἐξελίσσεται κατὰ δευτέρας μὲ ἓνα μόνον διάστημα τρίτης, καλύπτει δὲ εἰς 4 μέτρα ἓνα δεκαπεντασύλλαβον στίχον. Κάθε φθόγγος ἀναλογεῖ εἰς μίαν συλλαβὴν, χωρὶς τσακίσματα, παρεμβολὰς ἢ ἐπαναλήψεις. Αἱ ἐνδείξεις αὗται καθὼς καὶ ἡ μικρὰ ἔκτασις τῆς μελωδίας ἐπιτρέπουν νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι πρόκειται περὶ παλαιᾶς μελωδίας.

Συμ - πε - δε - ρεύ - ει - ὄ - βα - σι - λιάς μὲ
 τοὺς κε - φαλ - λο - νί - τες — τρία χρό - νια γρά - φαν
 τὰ προικιά, τρί - α τὸ πά - νω — προί - - κι - ...

Συμπεθερεύ² ὁ βασιλιάς μὲ τοὺς Κεφαλλονίτες·

τρία χρόνια γράψαν τὰ προικιά, τρία τὸ πανωπροίκι.

Ἡ νύφη ἢ ἀρχοντόνυφη λιναροκοπανίστρα

ἐδύρασε κ' ἐπείνασε κ' ἔφαγε τὸ λινάρι

τῆς κόψαν τὰ μαλλάκια της νὰ κιώσουν τὸ λινάρι.

Γιὰ πᾶρτε με καὶ σῦρτε με στῆς μάννας μου τίς βρύσες

π' ἔρχοντ' οἱ δοῦλες γιὰ νερό, οἱ μάγερρες γιὰ ξύλα.

«Δοῦλες, γιὰ πέστε τῆς κυρᾶς μὴ θέλῃ κι ἄλλη δοῦλα

νὰ ὑφαίνῃ τὰ μεταξωτά, νὰ ξυφαίνῃ τὰ βελουδα»².

¹ Λ.Α. ἀρ. 2893, σελ. 270. Ἄρ. εἰσ. μουσ. 11211, ταιν. 808 Α5. Τραγ. : Ἀφροδίτη Κυριαζοπούλου (64) (Κορώνη).

² Λ.Α. ἀρ. 2893, σελ. 270. Ἄρ. εἰσ. μουσ. 11210, ταιν. 808 Α4. Τραγ. : Ἀφροδίτη Κυριαζοπούλου (64) (Κορώνη).

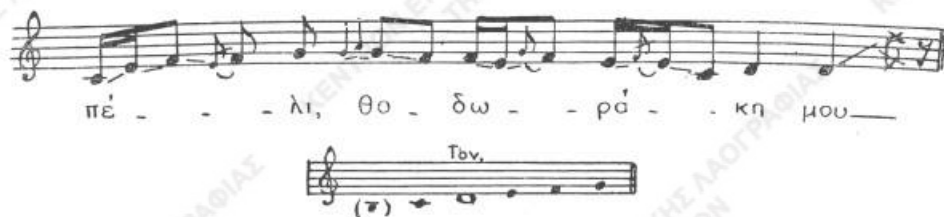
νὰ βγοῦνε τὰ καράβια νὰ πᾶν στὴν Μπαρμπαριά.
 Σαλπάρει ὁ Λουδοβίκος καὶ βγαίνει σὶ ἄνοικτὰ
 φωνάζει κ' ἡ Ἀνέζω: πᾶρτε κ' ἐμὲ κοντά.
 Σαράντα μίλια (ἔξ' ἀπ' τὸν Πειραιᾶ), μέσ' στὸν κάβο Μαλιὰ
 ἀρρώστησε ἡ Ἀνέζω, ἡ καημένη, κάτω στὴν κάμαρα.
 Φωνάχτε τοῦ Κύρ Γιάννη, καπ' τὰν Γιάννη, ἀμάν, νὰ κουβεντιάσουμε
 πῶχω ἵνα γραμματάκι νὰ τὸ διαβάσουμε.
 Ὁγδόντα μίλια ἔξω ἀπ' τὸν Πειραιᾶ, καρσὶ μὲ τὸ Μερὶ
 ἐπέθαν' ἡ Ἀνέζω, ἡ καημένη, κάτω στὴν κάμαρα.
 Φωνάζει ὁ λοστρόμος νὰ προμήσουμε (ἢ πλευρίσουμε)
 Κορώνη γιὰ Μεθώνη νὰ τὰ πλευρίσουμε,
 Κορώνη γιὰ Μεθώνη νὰ τὰ γυρίσουμε.
 Καὶ στὴν Κορώνη στὸν Κάβο μτήκαμε
 καὶ σὸ λιμάνι ἀράξαμε
 καὶ μέσ' στὶς βάρκες τὴν κατεβάσανε
 καὶ σὸ μουράγιο τήνε βγάλανε
 καὶ στὸν Ἅγιο Δημήτρη, πίσω τὴν ἐθάψανε...¹

η) Τὸ μοιρολόγι τοῦτο εἶναι τυπικὸν τῆς περιοχῆς. Εἶναι ρυθμοειδὲς καὶ εἰς τόνον καὶ τρόπον τοῦ RE (SIb²=Re²) Α' ἤχος τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς με ὑποτονικήν.

Ἡ μελωδία καλύπτει ἓνα δεκαπεντασύλλαβον στίχον με ἓνα πεντασύλλαβον πρόσθετον, χαρακτηριστικὸν τῶν μοιρολογιῶν, ὡς «Θοδωράκη μου» ἢ «ξύπνα, μάτια μου».

¹ Λ. Α. ἀρ. 2893, σ. 270 - 277. Ἄρ. εἰσ. μουσ. 11216, ἀρ. ταιν. 808 Α10. Τραγ.: Χαρίκλεια, Ἀγγελικὴ καὶ Παναγιώτης Σταματόπουλοι (Κορώνη).

Ὁ τραγουδιστής, ὡς γνωρίζει ἀπὸ τὸν παπποῦ του, ποὺ ἀπέθανε τὸ 1942 εἰς ἡλικίαν ἑκατὸν ἐτῶν, λέγει ὅτι ὁ τάφος τῆς Ἀνέζως εὑρίσκετο πίσω ἀπὸ τὸν Ἅγιον Δημήτριον

Ἄνάθημα πὸν ἔβαλε (δις) φωτιά στὸ πέρ' ἀμπέλι -, Θεοδωράκη μου,
 ἄχ, κ' ἔπιασε ἡ φράχτη τ' ἀμπελιοῦ καὶ κήκε τ' ἀμπέλι -, ξύπνα, μάτια μου
 καήκανε τὰ δυὸ δεντριά (δις) πού 'χε τ' ἀμπέλι μέσα -, Θεοδωράκη μου
 ἄχ, κείνο πὸν κήκε κ' ἔπεσε (δις) ἐξέγνοιασε καὶ πάει -, Θεοδωράκη μου
 ἄχ, τ' ἄλλο πὸν τσουλονφρήστηκε τὸ τ' ἔχει νὰ περάση -, ξύπνα μάτια μου.
 Μὰ πῆρε τὸ στρατί, στρατί, στρατί τὸ μονοπάτι
 τὸ μονοπάτι τὸ 'βγαλε σὲ πέτρινο γιοφύρι,
 κι ἀπάν' ἀνέβη κ' ἔκατσε καὶ κἀθεται καὶ κλαίει
 καὶ τὸ στοιχειὸ τοῦ φεγγαριοῦ βγαίνει καὶ τὸ ρωτάει¹.

Μουσικὰ ὄργανα.—Εἰς τὴν ἐξετασθεῖσαν περιοχὴν τῆς Πυλίας δὲν διεπιστώσαμεν τὴν ὑπαρξίν λαϊκῶν μουσικῶν συγκροτημάτων ἐπαγγελματιῶν ἢ ἡμιεπαγγελματιῶν ὄργανοπαικτῶν.

Εἰς τὴν Μεθώνην ὑπάρχει ὁ μοναδικὸς ἡμιεπαγγελματίας βιολιστῆς Ἄθαν. Καλογερόπουλος καὶ εἰς τὸ Μεσοχώρι ὁ Γ. Κανελλόπουλος, πὸν παίζει σαντούρι. Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν ὁ Ἡλίας Μοσσός, πὸν ἔπαιζε ἄλλοτε φλογέραν, κατεσκεύασε μίαν κατόπιν παρακλήσεως ἡμῶν, διὰ νὰ ἠχογραφήσωμεν τὸ τραγούδι του. Ἡ ἔλλειψις αὕτη λαϊκῶν ὄργανοπαικτῶν εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην, ὅπου τὸ δημοτικὸν τραγούδι καὶ οἱ λαϊκοὶ μας χοροὶ ἀκμάζουν εἰσέτι, ἀποτελεῖ φαινόμενον οὐχὶ σύνηθες. Τοῦτο ἐξηγεῖται πιθανῶς ἐκ τῆς διαδόσεως τῆς μουσικῆς διὰ τοῦ ραδιοφώνου καὶ δίσκων καὶ τοῦ περιορισμοῦ τῶν λαϊκῶν ἑορταστικῶν ἐκδηλώσεων (πανηγύρεις, γάμοι κλπ.) καὶ τῆς ἔνεκα τῶν λόγων τούτων μὴ ὑπάρξεως πλέον δυνατότητος εἰς ὄργανοπαίκτης ἀσκήσεως ἱκανοποιητικῶς τοῦ ἐπαγγέλματός των ἀπὸ ἀπόψεως κέρδους.

(Μητρόπολιν τῆς πόλεως) κάτω ἀπὸ ἓνα μεγάλο κυπαρίσσι. Τὸ κυπαρίσσι τοῦτο τὸ ἔκοψαν κατὰ τὸ 1950 διὰ λόγους πολεοδομικοῦς.

¹ Βλ. τὴν συνέχειαν εἰς τὸ χ/φον ἀρ. 2893, σ. 65-66. Ἄρ. εἰσ. μουσ. 10928, ταιν. 772 Α3, Τραγ.: Βασιλικὴ Τσατσᾶ (60).

**Mission musicale dans la province de Pylie (Messini-Péloponèse)
de 16 juillet au 14 août 1964,**

par St. Caracassis

Au cours de cette mission musicale l'auteur a effectué des recherches et procédé à des enregistrements sur bandes des magnetophone, dans les villages suivants: Messohori, Methoni, Tapia Methanis, Perivolakia, Evangelismos, Foinicounta, Lahanada, Zizani, Kaplani, Ghrizocampos, Harokopio, Chryssokellaria, Vassilitsi, Coroni et Petalidi. Il a enregistré au total 386 chansons et danses populaires ainsi que 15 hymnes et motets de musique ecclésiastique byzantine traditionnelle.

L'Académie avait envoyé, pendant les années 1938-1939, une mission folklorique dans cette même région et qui avait collectionné les textes des chansons et des danses.

Au cours de la récente campagne l'auteur a eu la fortune d'enregistrer des mélodies d'un grand nombre de ces chansons et parfois même interprétées par les personnes, qui avaient communiqué les textes poétiques.

Parmi le matériel musical qui a été rassemblé les chansons cleftiques et historiques ont une place prépondérante. La plupart de ces chansons sont interprétées sur un rythme libre (ad libidum) ou comme danses tsamikos (6/4) ou Kalamatianos (7/8). On a également enregistré des chansons et des danses appartenant à des catégories communes à toute la Grèce c.-à-d. des chansons acritiques, des ballades, des chansons du culte, de Charon, des mirologues (chansons funèbres), chansons d'amour et de mariage etc. Du matériel recueilli, sont publiées huit chansons et danses, transcrites en notation musicale européenne.

La chanson acritique de Constantaki (No 1) est une double-danse, dont la première partie est un «Syrtos» dans le ton de Sib (sib² = la²) et dans le mode de la³ (La² = Ré³), premier mode de la musique ecclésiastique byzantine. L'ambitus est d'une quarte et évolue par intervalles de seconde. La mélodie en quatre mesures de 4/4 couvre un vers de quinze syllabes.

La seconde partie de cette double danse est dans la tonalité de sol ($do^2=sol^2$) et son rythme est de 6/4. L'ambitus est d'une sixte et la mélodie avec différentes exclamations et des mots intercalés, couvre le premier hémistiche du second vers, c.-à-d. que les deux motifs musicaux s'étendent à un vers et demie de quinze syllabes, ce qui est la forme habituelle des chansons cleptiques.

La chanson No 2 (p. 207) «Le loup et l'enfant» est également une double danse (syrtos-tsamikos) dans la tonalité de Ré ($Re=la$). Le no 3 (p. 208) est aussi une double danse dans le mode et dans le ton de La (en deux pentacordes) qui est relatif au 1er mode plagal de la musique ecclésiastique byzantine. Le premier motif musical (en 4/4) s'étend sur un vers de huit syllabes répété deux fois et le second motif (en 6/4) sur un vers de sept syllabes ajouté en guise de ritournelle.

La chanson no 4 (p. 209) «Trente navires» est une chanson historique non dansée (dite «chanson de table»), qui se rapporte à la bataille de Navarin (1827). Le rythme est libre (ad libitum); la tonalité et le mode sont de Ré avec sous-tonique (do). La mélodie comprend trois parties; la 1ère avec cadence sur le La et le Sol (5ème et 4ème degrés) s'étend sur un octosyllabe, la 2ème partie comprend sept syllabes, ainsi que six syllabes intercalées et se termine par une cadence sur la tonique. La 3ème partie également avec cadence sur la tonique s'étend sur le premier hémistiche de huit syllabes du second vers.

La chanson No 5 (p. 210) est une danse de Kalamatianos en 7/8 dans le mode et le ton de Mi ($Si^1=Mi^1$) 4ème (Μέσος ἢ λέγετο) (Bou=Mi) de la musique byzantine. La 1ère partie en quatre mesures, s'étend sur un vers de treize syllabes, avec cadence sur le sol troisième degré de la tonique. La deuxième partie avec une cadence sur la tonique (Mi) couvre le second vers c.a.d. que la mélodie s'étend sur deux vers et évolue par secondes sauf à la 2ème et 6ème mesure où il y a un intervalle de tierce.

La ballade no 6 (p. 211) sur le rythme du Kalamatianos est dans le même ton et le même mode que le no 5. L'ambitus est d'une quarte et la mélodie évolue par intervalles de seconde (sauf une tierce) chaque note correspondant à une syllabe et elle s'étend sur un vers de quinze syllabes.

La chanson no 7 (p. 212) est connue seulement à Coroni. La mélodie est une adaptation d'une autre chanson très répandue; le rythme est celui du Kalamatianos. La mélodie en huit mesures (de 7/8) s'étend sur un heptasyllabe avec diverses répétitions de mots et d'exclamations et son ambitus est d'une quinte avec cadence sur la sous-tonique (do). La deuxième partie s'étend sur un hexasyllabe avec cadence sur la tonique.

La mirologue (chant funèbre) no 8 (p. 218) est caractéristique de la région. Il est dans le mode et le ton de Ré avec sous-tonique. L'étendue de la mélodie est de quinze syllabes avec une exclamation de cinq syllabes.

ΣΤ'.

ΕΚΘΕΣΙΣ ΛΑΟΓΑΦΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΗΣ ΕΙΣ ΧΑΛΚΗΝ ΚΑΙ ΝΙΣΥΡΟΝ
(13 ΑΥΓ. — 13 ΣΕΠΤ. 1964)

ΥΠΟ

ΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ

Αἱ νῆσοι Χάλκη καὶ Νίσυρος ἀνήκουν, ὡς γνωστόν, εἰς τὸ σύμπλεγμα τῆς Δωδεκανήσου. Ἐκ τούτων ἡ Χάλκη, κειμένη πρὸς δυσμὰς τῆς Ρόδου, εἶναι μικρὰ καὶ βραχέως, κατοικεῖται δὲ ὑπὸ 621 ἀτόμων (ἀπογραφή 1951). Κυρία βιοτικὴ ἀπασχόλησις τῶν κατοίκων αὐτῆς σήμερον εἶναι ἡ ναυτιλία, ἐν μέρει δὲ ἡ κτηνοτροφία καὶ ἡ γεωργία. Παλαιότερον ἡ οἰκονομία τῆς νήσου ἐστηρίζετο κυρίως εἰς τὴν σπογγαλιείαν. Εἰς τὸ ἐπάγγελμα τοῦτο, τὸ ὁποῖον σημειωτέον ἦτο ἀρκετὰ προσοδοφόρον, κατεγίνοντο σχεδὸν ἀποκλειστικῶς ὄχι μόνον οἱ κάτοικοι τῆς Χάλκης ἀλλὰ καὶ οἱ τῶν νήσων Καλύμνου, Σύμης καὶ Καστελλορίζου. Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἡ σπογγαλιεία εἰς τὴν ἐν λόγῳ νῆσον ἔχει ἐγκαταλειφθῆ, ἐκ τούτου δὲ τὸ βιοτικὸν ἐπίπεδον τοῦ πληθυσμοῦ εἶναι πολὺ χαμηλόν.

Πρωτεύουσα τῆς Χάλκης εἶναι τὸ παραλιακὸν χωρίον Ἴμπορειός, τὸ ὁποῖον εἶναι καὶ ὁ μόνος κύριος συνοικισμὸς τῆς νήσου. Παλαιότερον ἐκ τοῦ φόβου τῶν πειρατῶν οἱ κάτοικοι ἦσαν ἐγκατεστημένοι εἰς τὸ μεσογειότερον κείμενον Χωριό, εἰς τὸ ὁποῖον σήμερον διαμένουν μόνον ὀλίγαὶ οἰκογένειαι ποιμένων.

Ἡ ἑτέρα νῆσος Νίσυρος κεῖται πλησίον τῆς Κῶ. Ἔχει πληθυσμὸν 2327

(άπογρ. 1951) ἀτόμων, ἐγκατεστημένων εἰς τρία χωρία: τὸ Μανδράκιον, ὅπερ κεῖται παρὰ τὴν θάλασσαν καὶ εἶναι ἡ πρωτεύουσα τῆς νήσου, τὰ Νικιά καὶ τὸν Ἐμπορειόν. Οἱ κάτοικοι ἀσχολοῦνται εἰς τὴν ναυτιλίαν, ἐν μέρει δὲ εἰς τὴν γεωργίαν καὶ τὴν κτηνοτροφίαν. Ἡ οἰκονομία τῆς νήσου εἶναι εὐρωστωτέρα ἐκείνης τῆς Χάλκης, τοῦτο δὲ ὀφείλεται πλὴν ἄλλων καὶ εἰς τὴν ἐνταῦθα ὑπαρξίν θερμοῶν πηγῶν, εἰς τὰς ὁποίας ἔρχονται πρὸς λουτροθεραπείαν ἐκ πολλῶν μερῶν τῆς Ἑλλάδος.

Εἰς τὰς νήσους ταύτας ἀπεστάλην ὑπὸ τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου, κατόπιν σχετικῆς ἐντολῆς τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (ἀριθμ. ἐγγρ. 49035/23.6.64), ἀπὸ 13 Αὐγούστου - 13 Σεπτεμβρ. 1964, πρὸς τὸν σκοπὸν, ὅπως μελετήσω τὸν κατὰ παράδοσιν λαϊκὸν πολιτισμὸν αὐτῶν καὶ συλλέξω σχετικὴν λαογραφικὴν ὕλην¹. Ἡ καταγραφεῖσα ὑπ' ἐμοῦ ὕλη περιελήφθη εἰς χειρόγραφον ἐκ σελ. 902 τετραδ., σχ. 8οῦ

¹ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Λαογραφικὰ δημοσιεύματα σχετικὰ πρὸς τὰς ἐξεταζομένας νήσους βλ. εἰς *Νικ. Γ. Μαυροῦ*, Δωδεκανησιακὴ βιβλιογραφία, τόμ. Α', Ἀθήναι 1965, σ. 205-215 (Νίσυρος), σ. 64, 32, 231-232 (Χάλκη).

Ἀντιστοίχως ὑπάρχει καὶ ἀνέκδοτος ὕλη κατατεθειμένη εἰς τὸ Λαογραφ. Ἀρχεῖον.

Ἐκ Νισύρου:

- 1) Χφον, ἀρ. 33. *Γεωργ. Παπαδοπούλου*, Συλλογὴ λέξεων καὶ διαφόρων δημοτικῶν ἁσμάτων, παροιμιῶν καὶ αἰνιγμάτων τῆς νήσου Νισύρου, 1908, σχ. 4ον, σελ. 54.
- 2) Χφον, ἀρ. 175. *Γεωργ. Παπαδοπούλου*, Συλλογὴ δημοτικῶν ἁσμάτων, παραμυθίων, λέξεων καὶ λουπῶν ἐν τῇ γλώσσῃ τοῦ λαοῦ τῆς νήσου, 1892-3, σχ. 4ον, σ. 83.
- 3) Χφον, ἀρ. 178. *Γεωργ. Παπαδοπούλου*, Συλλογὴ λέξεων, ἁσμάτων, μοιρολογίων, παραμυθίων κλπ. τοῦ ἐν τῇ νήσῳ Νισύρῳ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, 1890, σχ. 4ον, σ. 65.
- 4) Χφον, ἀρ. 183. *Γεωργ. Παπαδοπούλου*, Συλλογὴ ἐρωτικῶν δημοτικῶν γαμηλίων ἁσμάτων, μοιρολογίων, τοποθεσιῶν, κυρίων ὀνομάτων κλπ. ἐν τῇ γλώσσῃ τοῦ ἐν τῇ νήσῳ Νισύρῳ Ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ ἰδίως τοῦ χωρίου Νικεῖα, 1894, σχ. 4ον, σ. 97.
- 5) Χφον, ἀρ. 192. *Ἀχιλλ. Διαμαντάρα*, Λαογραφικὰ Νισύρου (ἔσματα), 1929, σχ. 8ον, σ. 15.
- 6) Χφον, ἀρ. 207. *Γεωργ. Παπαδοπούλου*, Περιγραφὴ ἠθῶν καὶ ἐθίμων τοῦ ἐν τῇ νήσῳ Νισύρῳ Ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ συλλογὴ λέξεων, δημοτικῶν ἁσμάτων, μοιρολογίων καὶ λουπῶν, 1891, σχ. 4ον, σ. 79.
- 7) Χφον, ἀρ. 208. *Γεωργ. Παπαδοπούλου*, Συλλογὴ μοιρολογίων ἐρωτικῶν καὶ ἄλλων διαφόρων ἁσμάτων ἐν τῇ γλώσσῃ τοῦ λαοῦ τῆς νήσου Νισύρου, 1895, σχ. 4ον, σ. 62.
- 8) Χφον, ἀρ. 455. *Γεωργ. Παπαδοπούλου*, Συλλογὴ λέξεων καὶ διαφόρων δημοτικῶν ἁσμάτων, παροιμιῶν καὶ αἰνιγμάτων τῆς νήσου Νισύρου, 1908, σ. 1-118.
- 9) Χφον, ἀρ. 832. Περὶ τῆς νήσου Νισύρου, 1927, σχ. 8ον, σ. 27.
- 10) Χφον, ἀρ. 1548. *Γ. Α. Μέγα*, Λαογραφικὰ ἐκ Δωδεκανήσου (Νικεῖα Νισύρου, Τήλος), ἀφορῶντα εἰς τὸ κληρονομικὸν δίκαιον καὶ τὴν τέλεσιν τοῦ γάμου, 1946, σχ. 8ον, σ. 38.

μεγ., τὸ ὁποῖον κατετέθη εἰς τὸ Λαογραφ. Ἀρχεῖον ὑπ' ἀρ. 2892, ἀντιστοίχως δὲ ἐγένοντο καὶ 218 ἠχογραφήσεις μουσικῆς δημοδῶν ἁσματίων καὶ λαϊκῶν χορῶν (βλ. εἰς τὸ βιβλίον Μουσικῆς ὕλης τοῦ Λ.Α., ἀρ. 11311-11527).

Εἰς τὴν συλλεχθεῖσαν ὕλην περιλαμβάνονται στοιχεῖα ἐξ ὄλων σχεδὸν τῶν ἐκδηλώσεων τοῦ κατὰ παράδοσιν λαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ἦτοι: α) ἐκ τοῦ ὕλικου βίου εἰδήσεις περὶ τοῦ ἐνδύματος, τῆς λαϊκῆς κατοικίας, τῶν τροφῶν, τῆς γεωργίας, τοῦ ποιμενικοῦ βίου, ὕφαντικῆς, βαφικῆς, πλεκτικῆς κ.ἄ. β) ἐκ τοῦ κοινωνικοῦ βίου τὰ κατὰ τὴν γέννησιν, τὸν γάμον καὶ τὴν τελευταίαν ἔθιμα, τὰ περὶ κοινωνικῆς ὀργανώσεως, λαϊκοῦ δικαίου κ.ἄ. καὶ γ) ἐκ τοῦ πνευματικοῦ βίου: δημώδη ἄσματα 227, δίστιχ. 457, νανουρ. 17, ταχτ. 10, παραδ. 218, παίγνια 12, παροιμ. 117, ἐπωδ. 19, πρὸς δὲ καὶ εἰδήσεις περὶ λαϊκῆς πίστεως καὶ λατρείας, μαγείας καὶ σχετικῶν δεισιδαιμόνων δοξασιῶν, λαϊκῆς ἰατρικῆς, ἀστρολογίας καὶ μετεωρολογίας, μαντικῆς κ.ἄ.¹

Κατωτέρω περιοριζόμεθα εἰς τινὰς παρατηρήσεις, αἱ ὁποῖαι ἀναφέρονται εἰς μέρος μόνον τοῦ συλλεχθέντος λαογραφικοῦ ὕλικου. Ἐκ τῶν λατρευτικῶν ἐθίμων κατὰ τὴν Πρωτοχρονιανὴν σημειώνομεν τὸ ἑξῆς. «*Τὴν ἡμέρα τ' Ἁι Βασιλειοῦ φέρουμε πριχοῦ τὴν ἐκκλησιά ἕνα κλαῖ ἑλιά καὶ τὸ βάλλομε πά' στὸ τραπέζι μέχρι 2-3 μέρες κ' ὕστερα πάνω στὸ ἀνώφλι ἀπὸ τὴ μέσα μεριά τῆς πόρτας ἢ πίσω ἀπ' τὰς εἰκόνας στὸ ἴκονισμα καὶ ἄμα ἕνα τὸν γιολοέφουνε τὸν καπνίζομε μὲ τὴν ἑλιά αὐτὴ καὶ μὲ τὸ ματσάκι ποὺ δίνει ὁ παπὰς τῆς σταυροπροσκύνησης*» (χφ. σ. 70-71. Χάλκη). Τὸ ἔθος τοῦτο, ἀπαντώμενον καὶ ἐν Κύπρῳ², ἔχει πιθανῶς τὴν ἀρχὴν του εἰς τὴν ἀρχαιότητα, ὅτε ἐκοσμοῦντο ὁμοίως τὰ πρόθυρα τῶν οἰκιῶν διὰ κλάδου δάφνης ἢ ἐλαίας³.

Ἐκ τῶν ἐθίμων τοῦ θερισμοῦ ἀναφέρομεν τὰ ἀκόλουθα: «*Τὸ Μά' πού 'ταν νὰ θερίσωμε δὲν πηάναμε νὰ ἀρκέσωμε νὰ θερίζωμε πριχοῦ ἂ πάη ἕνας ἂ κάμη τὸ σεφτε (τὴν ἀρχὴν). Αὐτὸς ποὺ θά 'καμνε τὸ σεφτε τὸν διάλεε ὁ κοκιάς (δήμαρχος παλιά, ὕστερα δημοέρονας), ἦτο ὁ πλιὸ χορτασμένος, εἶχε αὐτὸς πολλὰ, ὅπου ῥκοντο τὰ νιά καὶ βροίκαν τὰ παλιά ἐκεῖνος ἐπήαινε κ' ἐθέριζε ἀπὸ τὸ χωράφι του λίο, τὸ*

¹ Πρὸς τοὺς συντελέσαντας εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἀποστολῆς μου ταύτης, τοὺς κ. Νομάρχην Δωδεκανήσου, δημάρχους Χάλκης καὶ Νισύρου, προέδρους καὶ γραμματεῖς τῶν κοινοτήτων, τὸν αἰδεσιμώτατον Νικόλ. Κατζόγλου, τὴν διδασκάλισσαν Φανὴν Κουκουλάκη, ὡς καὶ πρὸς πάντας τοὺς πληροφορητάς μου ἐκφράζω καὶ ἐντεῦθεν πλείστας εὐχαριστίας.

² Βλ. Γ. Κ. Σπυριδάκη, Λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς Κύπρον, Ἔπετ. Λαογρ. Ἀρχείου, τόμ. ΙΓ'-ΙΔ', ἐν Ἀθήναις 1962, σ. 325-326.

³ Βλ. ἐνθ' ἄνωτ., σ. 326 ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία.

ξέτριβγε στὸ ξετριφτούρι... "Υστερα βάλαμέν το μέσα στὴ σκάφη καὶ τὸ ζύμωνα ἢ ἕνα ἄλλα τοῦ χορτασμένον. Πρωτοῦ ν' ἀρχίσῃ ἂ ζυμώσῃ κάμνει τὸ σταυρὸ μὲ τὴν χέρα της καὶ λέει: «"Ελα Χριστέ». "Υστερα πρώτα ἀπ' ὅλα ἔκαμνε ἕνα κουβντί, τὸ λέμε καὶ κουφτί (=πρόσφορον), τὸ τύπωνε μὲ τὸ τυπάρη κ' ὕστερα ἔκαμνε κοφινίεσ (=κουλλούρια) καὶ σταυρούς. "Υστερα τὰ ἔψηνε κ' ἐπήαινε τὸ κουβντί στὴν ἐκκλησια καὶ τὸ βλόα ὁ παπὰς καὶ τὸ ἔκοβγε κομματούλια καὶ τὸ διαμοίραζε... σὰν ἀντίδωρο καὶ ἐτρῶαμε ὅλοι, ἄς εἴμεθα καὶ φωμένοι. "Υστερα ἐμπαίναμε εἰς τὸ θέρος, τότε εἶχαμε τὸ ἐλεύθερο νὰ πᾶμε νὰ θερίσωμε ὅλοι, γιατί πρώτα φοοῦμεθα νὰ πᾶμε γιὰ νὰ μὴ κάωμε λί'ο κριθάρι...". (χφ., σ. 50-52. Χάλκη)¹.

Ἡ συνήθεια αὕτη τῆς παρασκευῆς καὶ διανομῆς ἄρτου ἐκ τῆς νέας παραγωγῆς πρὸ τῆς συγκομιδῆς αὐτῆς εἶναι ἀντίστοιχος πιθανώτατα δὲ καὶ συνέχεια τοῦ παρ' ἀρχαίοις ἔθιμου τῆς ἐκ τῶν ἀπαρχῶν τῆς συγκομιδῆς παρασκευῆς τοῦ θαλυσίου ἢ θαργηλίου ἄρτου².

Ἐκ τῶν θεριστῶν, ἀμφοτέρων τῶν φύλων, ὅποιος ἤθελε «ἔκοβγε ἕνα κλαρὶ ἀμυγλαδιᾶς καὶ τὸ στολίζασί βάλαν κορδέλλεσ, καρამέλλεσ, καένα μαντηλάκι, κάρτισεσ, σοκολάτεσ κὶ ὅ,τι ἄλλο γκλεοῦδι ἔθελε, ἔγραφε καὶ τραοῦδια πᾶ' ὁ ἕνα χαρτάκι». Ὁ κλάδος οὗτος ἔκαλεῖτο «σουβλιά». Τὸ ἐσπέρας κατόπιν, ὅτε οἱ θερισταί, ἐργαζόμενοι ἐπὶ ἡμερομισθίῳ, ἐδείπνουν εἰς τὸ σπίτι τοῦ ἰδιοκτῆτου, ὁ ἔχων στολίσσει, ὡς ἀνωτέρω, τὴν «σουβλιά» «τὴν ἔστελλε μ' ἕνα παιάκι νὰ τὴ δώσῃ πᾶ' στὸ τραπέζι σ' ἐκεῖνη πού ἤθελε ἢ σ' ἐκεῖνο» (χφ., σ. 338 Νικιά Νισύρου). Τὸ ἔθιμον τοῦτο σήμερον ἔχει προσλάβει χαρακτηριστὰ παλαιῶν μεταξὺ τῶν νέων, ὅμως πρόκειται πιθανῶς περὶ παλαιότερας λατρευτικῆς συνήθειας, δοθέντος ὅτι ὁ ἐν λόγῳ κλάδος τῆς ἀμυγδαλῆς παρουσιάζει ἀναλογίαν πρὸς τὴν Εἰρεσιώνην τῶν ἀρχαίων, κλάδον ἐξ οὗ ἦσαν ἐξηρημένοι διάφοροι καρποὶ τῆς γῆς. Ἡ Εἰρεσιώνη περιεφέρετο, ὡς γνωστόν, ὑπὸ ἀμφιθαλοῦσ παιδὸς εἰς ἀγροτικὰς ἐορτὰς τῆς συγκομιδῆς τῶν καρπῶν³.

Μετὰ τὴν γέννησιν «Στὰς ἐφτὰ ἡμέρεσ ἀπὸ τὴ γέννα... τοῦ μωροῦ τοῦ δίομε τ' ὄνομα ὄχι ὅτι τὸ γαφρίζομε ἀλλὰ τοῦ δίομε τὸ ὄνομα γιὰ νὰ μποροῦμε νὰ τὸ φωνάζομε καὶ γιατί εἶσι τὸ ἔβραμε. Μόλις ἂ ἔρτουν οἱ ἐφτὰ παίρομε τὸ σκαφιάνη

¹ Πρὸβλ. καὶ Κοροστ. Κ. Ἡλιάδου, Ἡ Χάλκη τῆς Δωδεκανήσου, τόμ. Α', Ἀθήναι 1950, σ. 235-236.

² Βλ. Ἀθήν. 114 Α' παρεῖδε δὲ τοῦτον ὁ Βλεψίας, ὡσπερ καὶ τὸν θάργγηλον, ὃν τινεσ καλοῦσι θαλύσιον — Κράτης δ' ἐν β' Ἀττικῆς διαλέκτου θάργγηλον καλεῖσθαι τὸν ἐκ τῆς συγκομιδῆς πρῶτον γινόμενον ἄρτον. *Ἐνσταθ.* Παρεκβ. εἰς Ὁμ. Ι, 530, 772. Βλ. καὶ *L. Deubner*, *Attische Feste*, σ. 189 καὶ *Mart. Nilsson*, Ἑλληνικὴ λαϊκὴ θρησκεία, μετάφρ. Ἰ. Θ. Κακριδίη, Ἀθήναι 1953, σ. 24.

³ Βλ. *Mart. Nilsson*, *Geschichte der griechischen Religion*, τόμ. 1, 1955, σ. 124 κέξ.

καὶ βάλλομε μέσα τὰ καλύτερα ρουχαλάκια του καὶ τοιμάζομε ὁμορφα ὅλα καὶ φωνάζομε καὶ τὸν παπὰ καὶ τὸ διαβάζει τὸ μωρὸ καὶ τοῦ δίνει τ' ὄνομα ὄχι νὰ τὸ γιαφτίση. Ἐχομε τότε τοιμάσει γλυκύσματα γιὰ νὰ γλυκαίνεται τὸ μωρὸ σ' ὅλα του τὰ χρόνια» (χφ., σ. 197 Χάλκη).

Κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν παρατίθενται διάφορα μειλίγματα πρὸς ἐξευμενισμόν τῶν Μοιρῶν, αἱ ὁποῖαι ἐπισκέπτονται τὸ βρέφος διὰ νὰ προκαθορίσουν τὸ μέλλον του. Τὰς Μοίρας προσκαλεῖ ἡ μαῖα διὰ διαφόρων ἐμμέτρων ἐπικλήσεων¹ (χφ., σ. 198, 204-205, Χάλκη).

Αἱ προσφοραὶ αὗται εἰς τὰς Μοίρας ἀπαντῶνται, ὡς γνωστόν, εὐρύτατα εἰς πλείστους ἑλληνικοὺς τόπους, γίνονται δὲ συνήθως κατὰ τὴν τρίτην ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ παιδὸς νύκτα. Τὸ ἔθιμον τῆς ὀνοματοθεσίας τοῦ παιδὸς κατὰ τὴν ἐβδόμην ἀπὸ τῆς γεννήσεως του ἡμέραν² εἶναι ἀντίστοιχον τῆς συνηθείας τῶν ἀρχαίων νὰ δίδουν τὸ ὄνομα εἰς τὸ νεογέννητον κατὰ τὴν ἐβδόμην ἢ δεκάτην ἀπὸ τῆς γεννήσεώς του ἡμέραν ἐν οἰκογενειακῇ ἐορτῇ μετὰ θυσίας³.

Αἱ καταγραφεῖσαι δημῳδαὶ παραδόσεις ἀναφέρονται εἰς εὐρύτερον γνωστὰ θέματα, τινὲς δ' ἐκ τούτων ἔχουν σχέσιν εἰδικώτερον μὲ τὴν τοπικὴν ἱστορίαν τῶν νήσων.

Ἡ πίστις εἰς τὴν ὑπαρξιν τῶν δαιμονίων τοῦ Δωδεκαήμερου, τῶν καλικαντζάρων, εἶναι ἰδιαίτερος ζωηρά. Εἰς Χάλκην καλοῦνται οὗτοι γκάες (γκάς, ὄ) (χφ., σ. 29-31, 66-68), εἰς δὲ τὴν Νίσυρον καλικάζαροι, καλοβάρες, ὑπνοφάδες, κωλοβαρβάρες, καλοκαζάρες (χφ. σ. 251, 274, 275, 277, 287, 369, 391, 414-415 Νικιά, Ἐμπορειός, Μανδράκι)⁴.

Ἡ κακοποῦς δρᾶσις τῶν βρικόλακων φαίνεται εἰς τὰς περὶ αὐτῶν σχετικὰς διηγήσεις. Οὗτοι καλοῦνται καταχανάδες (χφ., σ. 133, 194-195 Χάλκη), καλαμπάου-

¹ Βλ. παρόμοια εἰς Τριάντα καὶ Ἐμπωνα Ρόδου (Ἄ. Βρόντη, Τῆς Ρόδου παραδόσεις καὶ τραγούδια, Ἐν Ρόδῳ 1930, σ. 38-39. Λ. Α., χεφ. 1568, σ. 465 (συλλ. Χ. Παπαχριστοδούλου, Ρόδος, Ἐμπωνας, 1932).

² Πρὸς ὃ πρβλ. συγγενὲς ἔθιμον ἐν Καρπάθῳ κατὰ τὴν τέλειον τοῦ ὁποῦ πιστεύεται ὅτι ἀποκαλύπτεται, ποῖος θὰ εἶναι ὁ προστάτης ἅγιος τοῦ παιδίου. Βλ. Μ. Μιχαηλίδου Νουάρον, Λαογραφ. σύμμ. Καρπάθου, τόμ. 1, Ἀθήναι 1932, σ. 100-104.

³ Βλ. Χαρ. Βουλοδήμον, Δοκίμιον περὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, τόμ. Β', ἐν Ἀθήναις 1903, σ. 62-63 ὅπου καὶ αἱ παραπομπαὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς. Γ. Κ. Σπυριδάκη, Τὰ κατὰ τὴν γέννησιν, τὴν βίπτισιν καὶ τὸν γάμον ἔθιμα τῶν Βυζαντινῶν ἐκ τῶν ἀγιολογικῶν πηγῶν, Ἐπετηρ. Λαογρ. Ἀρχ., τόμ. Ζ' (1952), ἐν Ἀθήναις 1953, σ. 119.

⁴ Περὶ τῶν καλικαντζάρων καὶ τῶν ὀνομάτων αὐτῶν γενικῶς βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, τόμ. Β', ἐν Ἀθήναις 1904, σ. 1242 κ. ἐξ.

ροι (χφ., σ. 266 Χάλκη), βαρδάλακοι (χφ., σ. 377-378 Ἐμπορειὸς Νισύρου), βαρβάλακοι (χφ., σ. 553-554 Μανδράκι)¹, ἡ δ' ἀπόκρουσις αὐτῶν, ὡς πιστεύεται, ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς χρήσεως τῆς πεντάλφας: «ἀπὸ τοὺς μπρωτινοὺς ἀπεθαμένους πολλοὶ ἔβριοντο καταχανάες κ' ἐπνίαν τὰς λεχοῦσες. Ἐπρεπε ἄ' ἔχουν σταυρὸν στὴν πόρταν των γιὰ νὰ μὴ μποροῦν ἄ' ἔμπουν μέσα... ἀπὸ τότε ὁμως πού ἔβγε ἡ πεντάρφα δὲν ἔχει καταχανάες, μόνο ἅμα ἔν ἔχη πεντάρφα ἴνεται ὁ ἀπεθαμένος καταχανάς (χφ., σ. 133 Χάλκη).

Παραλλήλως ὑπάρχουν μὲ πλατεῖαν διάδοσιν καὶ αἱ δοξασίαι περὶ στοιχειῶν καὶ νεραίδων. Αἱ τελευταῖαι καλοῦνται ἐνταῦθα ἀνεράες, (χφ., σ. 135 Χάλκη), καλομοῖρες, ἀνεραίδες, ἀνιράες, ἀνεράδες² (χφ., σ. 269, 271, 276, 296, 375, 377, 544-545, 627 Νικιά, Ἐμπορειὸς, Μανδράκι Νισύρου).

Ἐκ τῶν θρησκευτικῶν παραδόσεων δέον νὰ σημειωθοῦν ἰδιαίτερος αἱ περὶ τῆς εὐρέσεως τῆς θαυματουργοῦ εἰκόνας τῆς Παναγίας τῆς Σπηλιανῆς εἰς Νίσυρον καὶ τῆς ἀνεγέρσεως τῆς ἐκκλησίας της. Κατὰ τινὰ τῶν διηγήσεων τούτων «*Στὴ Βρετοῦ ἐκεῖ πὸν περνοῦσαν μὰ μέρα οἱ ἀθροῦποι θωροῦσι πάνω καὶ εἶδαν ἕνα καντηλάκι κ' ἦφε μέσα σὲ μὰ θυρίδα βγαίνουν πάνω σιὸν ὄξο (= γκρεμνὸ) γιατί ἦτο ὄξος μεάλος ἐκεῖα καὶ εἶδαι ἕναν ἰκόνισμα, ἦτο τὸ ἰκόνισμα τῆς Παναγιᾶς. Πιάνουν τὸ ἰκόνισμα καὶ τὸ ἐφέρασι στὴν Παναγιὰ τὴν Ποταμίτισσα. Ἐφῆκαν τὸ ἐκεῖα. Τὴν ἄλλη μέρα πᾶσι καὶ δὲν τὸ εὐρίσκουν καὶ ψάχνασι νὰ ἰδοῦσι ποῦ ἦτο ἡ ποιὸ τὸ πιάσασι κ' ὕστερα τὸ βρήκασι μέσα σιὸ κάστρο, μέσα σὲ μὰ σπηλιά. Αὐτὸ γίνηκε τρεῖς τέσσερες βολές ἔτσι ἔβαλε ὁ νοῦς των κ' ἐκάμασι οἱ παλιοὶ μας σιὸ σπηλάδι τὴν ἐκκλησιάν της καὶ γι αὐτὸ τὴν ὠνομάσασι Παναγιὰ ἢ Σπηλιανή (χφ., σ. 615-616 Μανδράκι. Βλ. εἰκ. 1 καὶ 2).*

Τὸ ἔθος τῆς ἀπαλλαγῆς ἀσθενοῦς ἔκ τινος νόσου διὰ τῆς διόδου του δι' ὀπῆς (τροποπέρασμα) ἀσκεῖται ἰδίᾳ διὰ παιδία. Περνοῦν ταῦτα διὰ θυρίδος εἰς ἐκκλησίαν ἢ διὰ παραθύρου³. Οὕτως ἡ ἀσθένεια «*παμπούνιασμα*» (ἀδυνάτισμα), ἡ ὁποία προσβάλλει τὸ παιδίον ὅταν «*τὸ ξαποσκελίση γιὰ κάτης, γιὰ σκύλος, γιὰ γυναῖκα πὸν νὰ ἔχη τὰ ροῦχα της*», θεραπεύεται διὰ τῆς προσαγωγῆς αὐτοῦ κατὰ Σάββατον εἰς τὴν ἐκκλησίαν «*Ἀτὰ Δύναμι*» (ΒΑ τοῦ χωρ.) (εἰκ. 3) ὅπου τελεῖται συγχρόνως καὶ λειτουργία διὰ προσφορᾶς τῶν οἰκείων τοῦ ἀσθενοῦς. «*Ἐνα μικρὸ παιὶ ἦ μὰ*

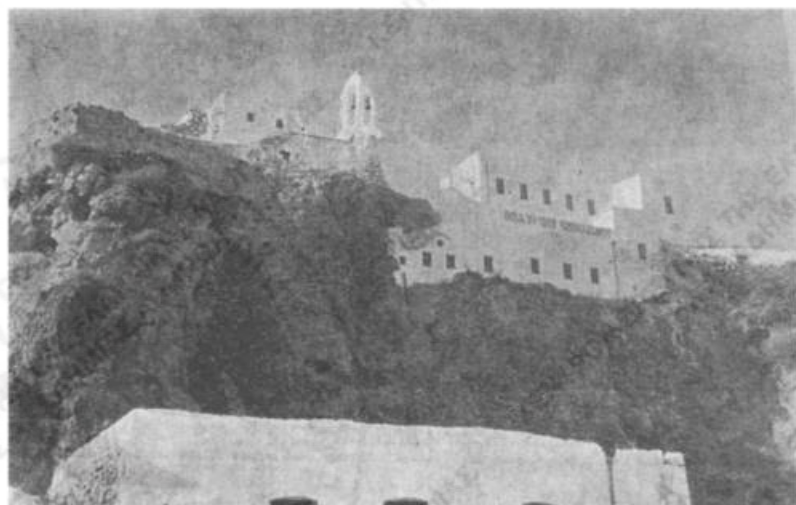
¹ Βλ. καὶ *Στυλ. Δεινάκι*, ἐν *Λαογρ.*, τόμ. 7 (1923), σ. 275-284.

² Βλ. γενικώτερον περὶ τῶν ὀνομάτων αὐτῶν *Ν. Γ. Πολίτην*, εἰς *Λεξικογρ. Ἀρχεῖον*, τόμ. Ε', ἐν Ἀθήναις 1918, σ. 17-32.

³ Βλ. *Περὶ τῆς συνηθείας ταύτης εἰς Στεφ. Δ. Ἡμέλλον*, *Περὶ τοῦ ἐν τῇ νήσῳ Νάξῳ ἐθίμου τοῦ τροποπεράσματος*, Ἐπετηρ. Ἐταιρ. Κυκλαδ. Μελ., Α' (1961), σ. 515-528. Ἐνταῦθα καὶ βιβλιογραφία.

Εικ. 1. Τὸ σπήλαιον.

Εικ. 2. Ἡ Παναγία ἡ Σπηλιανή.

γενναῖκα κόρη πὸν νὰ τὴ λένε Μαρία καὶ νὰ ᾿χη μάννα καὶ πατέρα τὸ περνάει ἀπ' τὴ θύρα (εἰκ. 4) μετὰ τ' ἅγια πὸν βγάλλει ὁ παπὰς καὶ τὸ γδύνουν καὶ τὸ ᾿φήγουν

Εἰκ. 3. Ἡ ἐκκλησία ᾿Α᾿ιὰ Δύναμι.

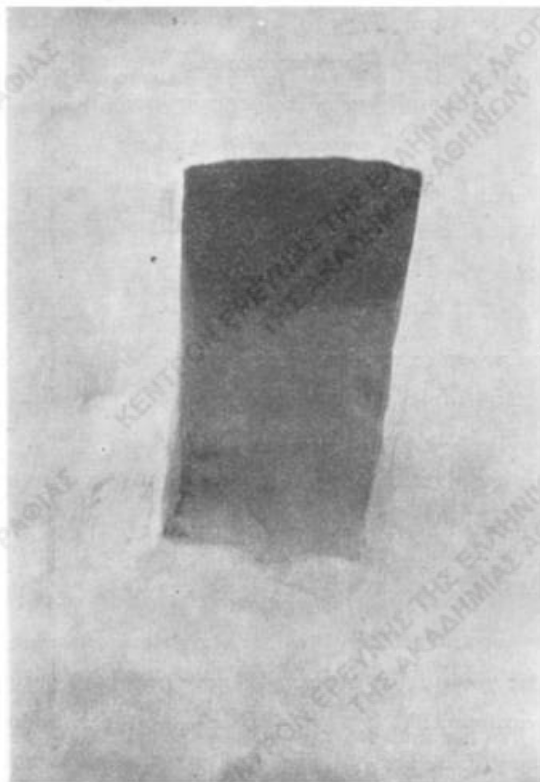
τοῖσιδο καὶ ὕστερα τὸ παίρνει ἡ μάννα του καὶ τὸ ντύνει» ἢ «τὸ παίρουν δυὸ Μα-

Εἰκ. 4. Ἡ θύρα.

ριές» ἢ μία καὶ ἡ μήτηρ τοῦ παιδίου καὶ τὸ περνοῦν τρεῖς διὰ τοῦ παραθύρου τῆς ἐκκλησίας τῆς ᾿Αγίας Δυνάμεως· ἀκολούθως τὸ ἐκδύουν ἀλλάσσουν τὰ ἐνδύματά

του δι' ἄλλων (χφ., σ. 381-382, Ἐμπορεῖος Νισύρου) (εἰκ. 5). Προσέτι ὅτε τὸ παιδίον «δὲν τρέφεται, τὸ παίρομε νὰ τὸ γιαποσκελίση ὁ παπὰς μὲ τ' ἅγια ἢ ἂ τὸ περάσωμε ἀπ' τὸ παραθύρι τῆς Παναϊᾶς ἢ τοῦ Σωτήρη».

Εἰκ. 5. Τὸ παράθυρον τῆς ἐκκλησίας.

Τὴν δίοδον τοῦ πάσχοντος διὰ τοῦ παραθύρου ἐκτελοῦν δύο γυναῖκες, αἱ ὁποῖαι φέρουν τὸ ὄνομα Μαρία, «ὅταν γιομίζη τὸ φεγγάρι, γιὰ νὰ γιομίζη καὶ τὸ μωρό, ὅπως γιομίζει τὸ φεγγάρι» (χφ., σ. 206. Χάλκη).

Μαγικαὶ ἐνέργειαι ὑπὸ νεανίδων πρὸς πρόκλησιν μαντικῶν ὀνειρῶν, ἀποκαλυπτικῶν τοῦ μέλλοντος συζύγου αὐτῶν, εἶναι καὶ ἐνταῦθα λίαν συνήθεις. Οὕτω κατὰ τὴν ἐσπέραν τῆς παραμονῆς τῆς ἑορτῆς τοῦ γενεσίου τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρομοῦ (24 Ἰουνίου) παρασκευάζεται πρὸς τοῦτο τὸ «ἀρμυροπίτι». «Μιὰ Μαρία θὰ φέρη ἄλατι καὶ ἀλεύρι, νὰ κάμη ἕνα πιττί. Θὰ τὸ ψήσῃ πάνω στὸ φανό, στὸ ἄττος (=στάχτη) τοῦ φανοῦ καὶ θὰ τὸ μοιράσῃ σὲ τρεῖς Μαριές, αὐτὲς πού 'ναι λεύτερες καὶ θέλουσι νὰ δοῦσι τὴν μοῖρα τους, ποιὸν θὰ πάρουν ἀπ' αὐτὸ τὸ πιττί. Ὅταν τρώωσι τὸ πιττί λέουσι τὸ τραοῦδι:

*ὦ Γενάρη καλανιάρη,
 καλανιοχτυπᾶς κοντάρη
 ἐκεῖ πὸν πᾶς στήν ἔρημο,
 στή Ψέρημο,
 σιτὸν Ἰορδάνη ποταμό,
 πού ἔναι οἱ μοῖρες τῶν μοιρῶν
 κ' οἱ μοῖρες τῶν μοιράδων·
 ἐκεῖ εἶν' κ' ἐμὲ ἡ Μοῖρα μου
 κι ὁ ἄνδρας πὸν θὰ πάρω·
 ἢ κοντσὸς ἢ στραβός,
 ἀπόψε θέλω νὰ τὸν δῶ.*

Ὅποιο δοῦμε σιτὸν ὕπνο μας τότε και μᾶς δώση νερό, αὐτὸν θὰ πάρωμε ἢ κάποιου συγγενῆ του» (χφ., σ. 540-541 Μανδράκιον Νισύρου). Τὸ ἄρμυροπίττι εἰς Χάλακην τὸ ζυμώνουν με ἀμίλητο νερό (χφ., σ. 110-111).

Τὴν ἡμέραν ταύτην ἐπιδίδονται ἔτι και εἰς τὴν κυανομαντεῖαν και τὴν διὰ τῶν φύλλων συκῆς φυλλομαντεῖαν (χφ., σ. 541-542 Μανδράκι Νισύρου). Κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς γίνεται ἡ κληδομαντεῖα (χφ., σ. 498-500 Ἐμπορειὸς Νισύρου).

Μαντικά τελετὰ γίνονται ἔτι και κατὰ τὴν ἑσπέραν τῆς παραμονῆς τοῦ Ἁγίου Βασιλείου, ὅτε παρασκευάζουν «τὸ πιττι τ' Ἁιοῦ Βασιλείου». Πρόκειται περὶ πίττας ἐκ κριθῆς, ἣτις χρησιμεύει πρὸς πρόκλησιν μαντικοῦ ὄνειρου, ὡς και τὸ μνημονευθὲν ἀνωτέρω ἄρμυροπίττι (χφ., σ. 495 Ἐμπορειὸς Νισύρου).

Λέον νὰ σημειωθῇ ὅτι και διὰ τῆς πρώτης «βούκας», τοῦ τεμαχίου των τῆς βασιλόπιττας, μαντεύονται αἱ νεάνιδες περὶ τοῦ μέλλοντος αὐτῶν συζύγου. Τοῦτο θέτουν κάτωθεν τοῦ προσκεφαλαίου των κατὰ τὴν κατάκλισιν ἐπιλέγουσαι :

*Ἄι Γιώργη καβαλλάρη·
 και χρυσὲ και καλανιάρη·
 εἰς τὴν ἔρημο πὸν πᾶς
 και τις Μοῖρες ἀπαντᾶς
 ἂν ἰδῆς και τὴ δική μου,
 ἂ μοῦ τῆνε χαιρετᾶς.
 Ἐκεῖ ἔν' κ' ἐμὲ ἡ Μοῖρα μου
 λούεται χτενίζεται
 χρυσὴ κορδέλλα πλέκεται
 Ἄντε ἂ τῆς πῆς και ἂ μοῦ πῆς*

ποιὰ θὰ ν' κ' ἐμὲ ἢ μοῖρα μου
ποιὸν ἄ πάρα.

(χφ., σ. 432-433 Νικιά Νισύρου)¹.

Τὴν ἐσπέραν ταύτην γίνεται προσέτι καὶ κατοπτρομαντεία (χφ., σ. 500, Ἐμπορευὸς Νισύρου).

Περὶ τῶν καταγραφέντων πολυστίχων τραγουδιῶν, εἰς τὰ ὁποῖα ἀντιπρο-

Εἰκ. 6. Ὁ χορὸς τῆς κούπας.

σωπεύονται ὅλαι σχεδὸν αἱ κατηγορίαι αὐτῶν ἀναφέρομεν ὅτι ἤδοντο ταῦτα παλαιότερον, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ, ὡς χορευτικά, ἀλλὰ καὶ κατὰ διαφόρους ἄλλας περιστάσεις, ὅπως π.χ. κατὰ τὸν θερισμόν. Τὰ τραγουδία ταῦτα ἔχουν πλέον ἐγκαταλειφθῆ, ἄδονται δ' ἐκ τούτων μόνον λατρευτικά τινα. Ἀντιθέτως ἀπαντᾷται ζωηρὰ ἢ χρησις τῶν διστίχων, τὰ ὁποῖα εἶναι προσφιλέστατον ποιητικὸν εἶδος εἰς τοὺς κατοίκους τῶν νήσων, χρησιμοποιούμενον εὐρύτατα εἰς τὰς ἐορταστικὰς τῶν ἐκδηλώσεις καὶ εἰς τοὺς χορούς των. Ἡ νεωτέρα γενεὰ ἀπομνημονεύει ταῦτα, ἀλλὰ περισσότερον ἀρέσκειται εἰς τὰ νεώτερα ἄσματα, τὰ διαδιδόμενα διὰ τοῦ γραμμοφώνου καὶ τοῦ ραδιοφώνου.

Ἐκ τῶν λαϊκῶν χορῶν ἀναφέρομεν τὸν ἐν Νισύρῳ «χορὸν τῆς κούπας», ὁ ὁποῖος χορεύεται κατὰ τὰς πανηγύρεις, ἰδίᾳ τῆς Παναγίας τῆς Σπηλιανῆς (15 Αὐγούστου), τοῦ Σταυροῦ, τοῦ Ἀγίου Νικήτα καὶ τοῦ Προφήτου Ἡλία, κυρίως ὑπὸ

¹ Περὶ τῶν μαντικῶν τρόπων τούτων γενικώτερον βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Μαγικαὶ τελεταὶ πρὸς πρόκλησιν μαντικῶν ὀνείρων περὶ γάμου, Λαογρ. σύμμ., τόμ. Γ', ἐν Ἀθήναις 1931, σ. 105-147.

νεανίδων, ένδεδυμένων τήν τοπικήν ένδυμασίαν. Τήν όνομασίαν του όφείλει εΐς τό γεγονός ότι ή κορυφαία του χορού κρατεί μίαν «κούπαν» (εΐκ. 6). Τά βήματα του χορού εΐναι του «Έμπρός». Εΐς νέος ή και περισσότεροι χορεύοντες εΐς τήν ούραν

Εΐκ. 7.

Εΐκ. 8.

του χορού (εΐκ. 7) ή και έκτός αυτού εύρισκόμενοι όδηγοΐν έναλλάξ εΐς τήν κορυφήν του τήν νέαν τής προτιμήσεώς των. Αΐτη καθισταμένη κορυφαία του χοροΐ παραλαμβάνει έκ τής προηγουμένης τήν κούπαν, ό συνοδός δέ νέος ύποχρεοΐται νά ρΐψη έντός τής κούπας χρηματικών ποσόν (εΐκ. 8).

R É S U M É

**Mission folklorique dans les îles de Chalki et Nissyros
(Dodécacanèse), du 13 août au 13 septembre 1964.**

par Anne J. Papamichael

L'auteur expose les résultats de la mission folklorique qu'elle a effectuée dans les îles de Chalki et de Nissyros. Le matériel rassemblé comprend 902 pages manuscrites ainsi que 218 chansons et danses populaires enregistrées sur bandes de magnétophone. Ce matériel à trait aux diverses manifestations de la vie matérielle, sociale et spirituelle de la population de ces îles.

Parmi les coutumes du culte, l'auteur mentionne notamment celle qui consiste à introduire une branche d'olivier dans la maison, le matin du 1er janvier. Livanius, déjà, au IVe siècle après J-C, attestait la popularité de cet usage (edit. B. Foerster, VIII, p. 474)¹.

Deux coutumes relatives à la moisson sont particulièrement intéressantes. La première est celle-ci : avant le début de la moisson, on prépare, avec des grains de la nouvelle récolte, un pain que l'on distribue aux parents et aux amis. Cet usage est considéré comme une survivance de l'antiquité, époque à laquelle, dans les mêmes circonstances, on préparait le pain appelé *θαλύσιον* ou *θαργήλιον*.

La deuxième est celle de la *souvliá* (*σουβλιά*). Les moissonneurs prennent une branche d'amandier, la décorent avec des rubans, un mouchoir, des bonbons, etc...et après, pendant le dîner que leur offre le propriétaire, chacun la fait porter par un garçon à la personne de son choix.

Cette coutume qui, aujourd'hui, a pris le caractère d'un jeu entre jeunes gens et jeunes filles, provient vraisemblablement d'une coutume de culte plus ancienne dans laquelle la branche d'amandier tenait la place et avait la signification de l'antique *Εἰρησιώνη*.

Parmi les coutumes concernant la naissance la suivante retient plus spécialement l'attention de l'auteur : le septième jour après la naissance du nouveau-né, on donne son nom à l'enfant et cette cérémonie correspond aux antiques *ἀμφιδρόμια*.

1. Voir aussi G. Spyridakis, loc. cit., p. 328.

Des diverses légendes recueillies, il ressort que, dans ces îles, sont largement répandues celles qui se rapportent aux Καλικάντζαροι (êtres démoniaques) aux vampires, aux fantômes, aux fées etc., ainsi que, parmi les légendes religieuses, celles qui racontent la découverte, à Nissyros, de l'icône miraculeuse de la Vierge Σπηλιανῆς (de la caverne) et la construction d'une église en son honneur.

Pour guérir les enfants malades, on recourt au τρουποέρασμα, c-à-d. que l'on fait passer le malade par un trou dans l'église ou bien par la porte centrale du sanctuaire.

La veille et le jour de la St Jean (23 et 24 juin) ainsi que la veille de la St Basile, au soir, les jeunes filles accomplissent des actions magiques, destinées à provoquer des songes qui leur feront connaître leur futur mari. A cette fin, on utilise le gâteau des Rois (βασιλόπιττα), et ἀρμυρόπιττα (sorte de pain salé) et on joue au Κλήδονα (jeu divinatoire). On pratique également la divination au moyen de miroirs, de fèves et de feuilles.

Les longues chansons narratives, appartenant à presque toutes les catégories, qui étaient autrefois chantées et dansées, sont aujourd'hui délaissées. Les distiques, au contraire, sont devenus la forme poétique préférée des habitants des îles. Ils sont largement employés à l'occasion des fêtes et lorsqu'on se réunit pour danser.

Parmi les diverses danses populaires, l'auteur décrit celle qui est propre à Nissyros ὁ χορὸς τῆς Κούπας (la danse de la coupe).

Z'.

ΕΚΘΕΣΙΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗΝ
ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΦΛΩΡΙΝΗΣ (13 ΑΥΓ. — 14 ΣΕΠΤ. 1964)

ΥΠΟ ΑΓΓ. Ν. ΔΕΥΤΕΡΑΙΟΥ

Πρὸς λαογραφικὴν ἔρευναν καὶ συλλογὴν σχετικῆς ὕλης εἰργάσθη ἀπὸ τῆς 13 Αὐγ. μέχρι τῆς 14 Σεπτ. 1964 εἰς τὰ χωρία, πρῶτον «Ἄνω Κλειναὶ» (πρῶην Ἄνω Κλέστινα) (κάτ. 656)¹, «Κάτω Κλειναὶ» (κάτ. 955) «Ἁγία Παρασκευὴ» (κάτ. 644) καὶ Παπάγιαννης (κάτ. 1389), εἶτα δὲ καὶ εἰς τὸ Ἄνταρτικὸν (πρῶην Ζέλοβον)², (κάτ. 1047). Ἐκ τῶν συνοικισμῶν τούτων οἱ πρῶτοι κεῖνται παρὰ τοὺς

¹ Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀπογραφῆς τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ ἔτους 1951.

² Τὸ ὄνομα ἔκ τινος Τούρκου ὀνόματι Τζέλο. Περὶ τῆς νῦν ὀνομασίας τοῦ χωρίου βλ.

πρόποδας καὶ τὰς κλιτῆς ὄρειων προεξοχῶν τοῦ ὄρους «Βρανοῦς», βορείως τῆς πόλεως Φλωρίνης εἰς τὴν περιοχὴν πλησίον τῶν συνόρων πρὸς τὴν Γιουγκοσλαβίαν, ὃ δὲ τελευταῖος, τὸ Ἐνταρτικόν, παρὰ τὴν λίμνην τῆς Πρέσπας¹ εἰς ὕψος 1050 περίπου μέτρων².

Ὁ πληθυσμὸς τῶν χωρίων τούτων ἀποτελεῖται ἰδίᾳ ἐκ γηγενῶν, πρὸς δὲ καὶ ἐκ προσφύγων ἐκ Μ. Ἀσίας καὶ Ἀνατολικῆς Θράκης, ἐγκατασταθέντων ἐνταῦθα ἀπὸ τοῦ 1923.

Ἡ περιοχὴ αὕτη μὲ ἄφθονα ὕδατα εἶναι γενικῶς ὄρεινὴ μὲ πλουσίαν βλάστησιν. Ἐκ τοῦ τελευταίου τούτου συμφώνως πρὸς σχετικὴν παρὰδοσιν ἢ πόλιν τῆς Φλωρίνης, ἣ ὁποία κεῖται ἐντὸς κοιλάδος καὶ εἰς τὸ στόμιον βαθυτάτης χαράδρας τῆς ὀροσειρᾶς Βρανοῦντος, ὠνομάζετο Χλωρίς³.

Ὑπὸ τοὺς ὄρους τούτους ὁ πληθυσμὸς στηρίζεται ἐκ παραδόσεως διὰ τὴν παραγωγὴν βιοτικῶν ἀγαθῶν εἰς τὴν ἄσκησιν ἰδίᾳ τῆς γεωργίας (καλλιέργειαν σιτηρῶν, γεωμηλῶν, δενδροκαλλιέργειαν), πρὸς δὲ καὶ τῆς κτηνοτροφίας. Τὸ εἰσόδημα κατὰ οἰκογένειαν ἐπαυξάνεται διὰ τῆς ὑλοτομίας ἐκ τῶν παρακειμένων πυκνῶν δασῶν.

Τὸ κλίμα ἐνταῦθα εἶναι ἠπειρωτικὸν μὲ ὑψηλὸν ψῦχος κατὰ τὴν περίοδον τοῦ χειμῶνος.

Ἐργασθεῖς εἰς τὴν ἐν λόγῳ περιοχὴν ἐπὶ 30 ἡμέρας ἐπέτυχον τὴν περισυλλογὴν πλουσίας λαογραφικῆς ὕλης, τὴν ὁποίαν κατέγραψα εἰς τετραδίον σχήματος 8 μεγ., σελ. 604⁴. Τοῦτο κατετέθη εἰς τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον ὑπ' ἀριθμὸν εἰσαγωγῆς

ἐν Μεγ. Ἑλλ. Εγκυκλ., τόμ. Δ' (1928), σ. 833. Περὶ τῆς ἱστορίας τῆς Κοινότητος βλ. *Λάμπρον Ράλλη*, Ἀπὸ τὴν Ἱστορίᾳ τοῦ χωρίου Ἐνταρτικόν, Ἀριστοτέλης, τευχ. 12 (1958), σ. 47-49. Βλ. ἔτι καὶ «*Ἐθνος*», ἔβδομ. ἐφημ. τῆς Φλωρίνης, φύλλ. 31 Ἰουλίου 1937.

¹ Περὶ Πρέσπας πλὴν ἄλλων βλ. καὶ *Λαζάρου Βαφειάδη*, Ἡ Πρέσπα καὶ οἱ ὄμορφεῖς της, Ἀριστοτ., τευχ. 8 (1958), σ. 30. Καὶ εἰς Α. Α. (=Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον), ἀρ. χειρ. 2690 σ. 9 (σουλ. *Ἐλένης Ἀλεξίου*, Ἡθὴ καὶ ἔθιμα Ἀγίου Ἀχιλλείου Πρεσπῶν, 1962).

² Ἡ ἐργασία αὕτη ἐγένετο εἰς ἐκτέλεσιν τῆς ὑπ' ἀριθμ. 49035/1964 ἐντολῆς τῆς Ἀκαδημίας.

³ Βλ. καὶ *Γεωργ. Ἰ. Σημαντήρα*, Φλώρινα, ἡ ὀνομασία της διὰ μέσου τῶν αἰῶνων ἐκ τῶν κειμένων, Φλώρινα 1964. Περὶ τοῦ ἐτύμου τῆς λέξεως βλ. καὶ Ἀντ. Χ. Χατζῆ, Ἰωάννινα—Φλώρινα, (Γέρας Ἀντωνίου Κεραμοπούλλου, Ἀθῆναι 1953, σ. 22-23).

⁴ Εἰς τὴν ἐπιτυχῆ ἐκτέλεσιν τῆς ἀποστολῆς ταύτης συνέβαλε τὰ μέγιστα ὁ ὑπάλληλος τῆς Νομαρχίας Φλωρίνης κ. Θωμᾶς Βράκας διὰ τῆς ὑποδείξεως εἰς ἐμὲ πολλῶν πληροφορητῶν. Διὰ τοῦτο τὸν εὐχαριστῶ καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης. Ἐπίσης τὴν εὐγνωμοσύνην μου ἐκφράζω πρὸς τὸν ἐν Φλωρίνῃ κ. Ἀντώνιον Σουπέρκον, ὅστις καθ' ὅλον σχεδὸν τὸ διάστημα τῆς ἀποστολῆς μου ἦτο πλησίον μου διὰ τὴν καλύτεραν μετὰ τῶν πληροφορητῶν μου ἐπικοινωνίαν καὶ ἐπαφήν, τέλος καὶ πρὸς πάντας τοὺς πληροφορητάς μου.

2894. Περιλαμβάνονται 127 παραδόσεις, 9 παραμύθια και εὐτράπελοι διηγήσεις, πληροφορίες διὰ τὴν λαϊκὴν κατοικίαν, τὸν ποιμενικόν, γεωργικὸν καὶ μελισσοκομικὸν βίον, τὴν κοινωνικὴν ὀργάνωσιν, τὸ παιδίον, τὸν γάμον, τὴν τελευτήν, τὰς μαγικὰς καὶ δεισιδαίμονας συνηθείας, τὴν δημώδη ἰατρικὴν, τὴν ἀστρολογίαν καὶ μετεωρολογίαν, τὴν μαντικὴν καὶ τὴν λαϊκὴν λατρείαν.

Εἰς τὴν ἠχογραφηθεῖσαν μουσικὴν ἐπὶ 13 ταινιῶν μαγνητοφώνου περιλαμβάνονται ἄσματα ἐκτελεσθέντα ὑπὸ ἐντοπίων καὶ ὑπὸ προσφύγων ἐξ Ἀνατολικῆς Θράκης, Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τοῦ Κάρος τοῦ Καυκάσου¹.

Ἐκ τῆς γενικῆς ἐξετάσεως τῆς ὕλης ταύτης παρατηροῦμεν ἐν συντόμῳ τὰ κάτωθι.

Τὸ σπίτι, ἐκτισμένον ἐντὸς περιμανδρωμένης αὐλῆς, εἶναι μονώροφον. Τὸ ἀνώγειον, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνέρχεται τις δι' ἐσωτερικῆς κλίμακος, χρησιμεύει ὡς κατοικία. Τοῦτο ἀποτελεῖται ἐξ ἐνὸς κεντρικοῦ δωματίου πέριξ τοῦ ὁποῖου ὑπάρχουν ἄλλοι βοηθητικοὶ χώροι. Ὁ ἰσόγειος χώρος διατίθεται διὰ τὸν σταβλισμὸν τῶν ζώων καὶ πρὸς φύλαξιν αὐτῶν, ἰδίᾳ παλαιότερον, ἐξ ἐπιδρομῶν ληστῶν, Τούρκων καὶ ἄλλων ἐχθρῶν. Ἐκ λόγων ἀσφαλείας τὰ παράθυρα εἶναι κατεσκευασμένα μὲ μικρὸν ἀνοιγμα καὶ εἰς σημεῖον ἀρκετὰ ὑψηλὸν ἀπὸ τοῦ ἐδάφους. Πρὸ τῆς εἰσόδου εἰς τὴν κατοικίαν ἐντὸς τῆς αὐλῆς εὐρίσκεται τὸ ἄλώνι διὰ τὸν ἄλωνισμὸν τῶν δημητριακῶν, κατεσκευασμένον κατὰ τὸ δάπεδον διὰ πλακῶν.

Ἐκ τῶν ἐθίμων τοῦ γεωργικοῦ βίου ἀναφέρομεν τὸ τοῦ ἁγιασμοῦ τοῦ σπόρου ὑπὸ τοῦ ἱερέως πρὸ τῆς ἐναρξέως τῆς σπορᾶς. Τὴν ἑορτὴν τοῦ Σταυροῦ (14 Σεπτεμβρ.) «*παίρνομεν ἓνα πιάτο ἀπὸ βρίζα, ἓνα σταφύλι καὶ πάνω ἓνα σταυρὸ μὲ βασιλικὸν καὶ τὰ πηγαίνομεν εἰς τὴν ἐκκλησίᾳ, ὅπου ὁ παπὰς κατὰ τὴν λειτουργία ἀγιάζει τὸν σπόρον*» (χρον, σ. 52). Τὸν σπόρον τοῦτον ὁ γεωργὸς ἀναμειγνύει μὲ τὸν ἄλλον σπόρον κατὰ τὴν ἡμέραν κατὰ τὴν ὁποίαν θὰ ἀρχίσῃ ἡ σπορά. Εἰς τὸ χωράφι, ἀφοῦ προηγουμένως «*θὰ γυρίσῃ εἰς τὸν ἥλιον*» (χρον, σ. 181), θὰ κάμῃ τὸν σταυρὸν του, καὶ ἐν συνεχείᾳ θὰ ρίξῃ πρῶτα τὸν ἡγιασμένον σπόρον εἰς τὴν γῆν, καὶ μετὰ θὰ ἀρχίσῃ τὴν ἄροσιν.

Πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς ἀποβλέπει ἐπίσης καὶ τὸ ἔθιμον νὰ ρίπτονται κόκκοι σικάλεως εἰς τὸν ποταμὸν κατὰ τὸν ἁγιασμὸν τῶν ὑδάτων κατὰ τὰ Θεοφάνια διὰ νὰ ἁγιασθῇ οὕτως ἡ ὄλη παραγωγή (χρον, σ. 31), ὡς ἐπίσης καὶ

¹ Βλ. καὶ Γεωργ. Γρηγοριάδου, Οἱ Πόντιοι τοῦ Κάρος τῆ Χριστοῦ καὶ τὰ καλαντόφωτα. Ἄριστοτ., τευχ. 6 (1957), σ. 16 - 18. Τοῦ ἰδίου, 1) Λαογραφικὰ τοῦ Πόντου. Ὁ γάμος. Ἄριστοτ., τευχ. 2 (1957), σ. 39 - 43. 2) Οἱ Πόντιοι τοῦ Καυκάσου. Ποντ. Ἑστία, ἔτ. II (1960) σ. 5725 - 28. 3) Οἱ Πόντιοι τοῦ Καυκάσου, Ἱστορία — Λαογραφία, Θεσσαλονίκη 1957.

ὁ ραντισμὸς διὰ τοῦ ἁγιασμοῦ τούτου τῆς οἰκίας, τῶν στάβλων καὶ τῆς τροφῆς τῶν ζώων.

Ἡ συνήθεια εἶτα τοῦ διὰ τοῦ φωτὸς τοῦ κηρίου τῆς Ἀναστάσεως καυαλί-
σματος τοῦ ἄκρου τῆς οὐρᾶς ἐκάστου καματεροῦ ζώου¹ ὡς ἐπίσης καὶ τῆς κατα-
σκευῆς σταυροῦ ἐπὶ τῆς θύρας διὰ τῆς φλογὸς αὐτοῦ ἢ μὲ κατράνι (βλ. εἰκ. 1) γί-
νονται «για νὰ μὴ μπαίνουν τὰ κακὰ δαιμόνια καὶ για νὰ προφυλάσσονται τὰ
ζῶα μας ἀπὸ τὶς ἀρρώστειες» (χφον, σ. 35). Τὸ ἔθιμον τοῦτο τῶν σταυρῶν εἰς τὴν

Εἰκ. 1. Ὁ σταυρὸς εἰς τὴν παραστάδα τῆς ἐξωθύρας.

εἴσοδον τῆς κατοικίας ἀπαντᾶται ὁμοίως καὶ ἀνατολικώτερον τῆς ὑπὸ ἐξέτασιν περι-
οχῆς, εἰδικῶς εἰς τὸ χωριὸν Ἅγιος Ἀντώνιος Πέλλης. Ἐνταῦθα χαράσσονται σταυ-
ροὶ εἰς τὴν πόρταν κατὰ τοῦ ἐσπέρας τῆς παραμονῆς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου².

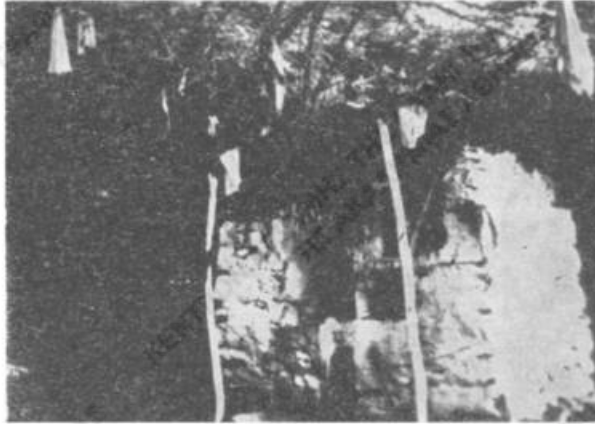
Ζωηραὶ ἀπαντῶνται καὶ ἐνταῦθα αἱ λατρευτικαὶ τιμαὶ πρὸς τὸν Ἅγιον Μό-
δεστον, τὸν Ἅγ. Σπυριδῶνα, τὸν Ἅγ. Μηνᾶν, τὸν Ἅγ. Τρύφωνα ὡς προστάτας
τῶν ἀγροτῶν διὰ τὴν γεωργικὴν παραγωγὴν καὶ τὰ ζῶα των. Οὕτω πρὸς τιμὴν
τοῦ Ἁγίου Μοδέστου, προστάτου τῶν ζώων, φέρονται εἰς τὴν Ἐκκλησίαν κατὰ τὴν
ἐορτὴν του εἰδικὰ πρόσφορα³ (χφον, σ. 41). Πρόσφορον ἐπίσης παρασκευάζεται καὶ

¹ Τὸ ἔθιμον καὶ ἀλλαχοῦ, ὡς εἰς Ρόδον τὴν παραμονὴν τῶν Θεοφανίων (βλ. Γ. Α. Μέγα, ἐν Ἐπετ. Λαογρ. Αρχ., τόμ. Ε'-ΣΤ' (1943-44), σ. 134). Εἰς Ἀνατολ. Μακεδονίαν (Καλὴ Βρύση) ὁμοίως κατὰ τὸ Πάσχα (βλ. Λ. Α. ἀρ. χειρ. 2937, σ. 10 (συλλ. Γ. Αἰκατερινίδου, Καλὴ Βρύση Δράμας, 1965).

² Βλ. Γ. Κ. Σπυριδάκη ἐν Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ. τόμ. ΙΓ'-ΙΔ' (1960-61), σ. 378.

³ Πρβλ. Λ. Α. ἀρ. χειρ. 2394, σ. 118 (συλλ. Γ. Κ. Σπυριδάκη, ἐκ νομοῦ Πέλλης, 1961). Κατὰ τὴν ἐορτὴν τοῦ Ἁγίου Μοδέστου «ὁ κάθε γεωργὸς ἔκανε πέντε ἄρτους καὶ τοὺς πήγαινε

κομίζεται εις τὴν ἐκκλησίαν διὰ τὸν Ἅγ. Σπυρίδωνα, τὸ ὁποῖον, ἀφοῦ εὐλογηθῆ κατὰ τὴν θεϊαν λειτουργίαν, δίδεται νὰ τὸ φάγουν τὰ ζῶα (χφον, σ. 212). Εἰς τὸν Ἅγιον Μηνᾶν κατέφευγον παλαιότερον, δηλ. πρὸ τοῦ 1940, διὰ τὴν ἀνεύρεσιν ἀπολεσθέντος ζῴου, κομίζοντες εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἔριον ὡς ἀφιέρωμα εἰς αὐτὸν

Εἰκ. 2. Ἡ πηγὴ, ἀγίασμα, εἰς τὸ χωριὸν Ἄνω Κλειναί.

(χφον, σ. 110). Ὁ Ἅγιος Τρύφων τιμᾶται καὶ ἐνταῦθα ὡς ἅγιος διὰ τὰς ἀμπέλους (χφον, σ. 111, 180, 321, 322). Ἡ Ἅγία Βαρβάρα¹ ἐτιμᾶτο παλαιότερον, πρὸ τοῦ 1920, διὰ τὴν εὐλογίαν, ὃ δὲ Ἅγιος Παντελεήμων δι' ὅλας τὰς ἀσθενείας (χφον, σ. 111, 221). Ἐν Φλωρίνῃ μάλιστα ὑπάρχει καὶ ἀγίασμα αὐτοῦ, ὅπου καὶ σήμερον καταφεύγουν ἀσθενεῖς παντὸς εἶδους. Εἰς ὕψωμα πλησίον τοῦ χωρίου Ἄνω Κλειναί ὑπάρχει πηγὴ τῆς ὁποίας τὸ ὕδωρ πιστεύεται ὅτι λαμβάνει ἱαματικὴν δύναμιν ἀπὸ τὴν Παναγίαν. Τοῦτο «*κάνει καλὰ τὸν ἀρρωστο ἀπὸ ἀθεράπευτη ἀρρώστια, ἂν πάρῃ καὶ πῆ λίγο (νερὸ) καὶ ἀλείρῃ τὸ σῶμα του... Τώρα ἐμεῖς παίρνουμε καὶ πᾶμε ἐκεῖ διάφορα ἀντικείμενα τοῦ ἀρρώστου ἀνάλογα μὲ τὴν ἀρρώστια του. Ἄν ποῖνε τὰ πόδια του, θὰ πᾶμε φορεμένα παπούτσια του... Ὅλα αὐτὰ τὰ κρεμᾶμε στὰ πυκνὰ δένδρα, ποὺ ὑπάρχουν πάνω ἀπὸ τὸ μοναστηράκι, ἐνῶ ἀπὸ κάτω τρέχει τὸ θαυματουργὸ νερό... Δυὸ ἄνθρωποι ἐπῆγαν ἐκεῖ καὶ ἔκλεψαν λεφτὰ καί, μόλις κατέβηκαν στὸ χωριό, τρελλάθηκαν» (χφον, σ. 45-46) (βλ. εἰκ. 2)².*

στὴν ἐκκλησία». Λ.Α. ἀρ. χειρ. 2779, σ. 162 (συλλ. Γ. Αἰκατερινίδου, Νομ. Σερρών, 1963).

¹ Πρὸβλ. Γ. Α. Μέγα, Ἑλληνικαὶ ἑορταὶ καὶ ἔθιμα λαϊκῆς λατρείας, Ἀθήναι 1956, σ. 32. Καὶ Ε. Ἀκογλου, Λαογραφικὰ Κοτυώρων, Ἀθήνα 1939, σ. 271.

² Ἡ πίστις εἰς τὴν διὰ τῆς θείας ἐνεργείας θεραπευτικὴν δύναμιν τοῦ ὕδατος εἶναι ἤδη ἀρχαία, συνεχίσθη δὲ ἐνισχυθεῖσα κατὰ τὴν Χριστιανικὴν περιόδον μέχρι σήμερον. Βλ. Martin

Ἐκ τῆς λαϊκῆς πίστεως καὶ λατρείας ἀναφέρεται ἐνταῦθα ἡ δοξασία περὶ τῆς ἐξαρτήσεως τῆς εὐτυχίας γενικῶς τῆς οἰκογενείας καθ' ἅπαν τὸ ἔτος ἐκ τοῦ προσώπου, τὸ ὁποῖον ἤθελεν εἰσελθεῖν πρῶτον εἰς τὸ σπίτι τὴν πρωΐαν τῆς Πρωτοχρονιάς. Ἐκ τούτου ἐπιδιώκεται ἡ πρώτη τότε ἐπίσκεψις νὰ γίνῃ ὑπὸ νέου παιδὸς ἀπὸ καλορρίζικον σπίτι, εἰς τὸ ὁποῖον τὰ ἀγαθὰ εὐρίσκονται ἐν ἀφθονίᾳ. «*Τὴν Πρωτοχρονιά φροντίζουμε νὰ μπῆ στὸ σπίτι μας ἓνα ἀγοράκι μικρὸ μὲ τὸ δεξὶ του πόδι, γιὰ νὰ κάνουμε καὶ ἐμεῖς ἀγόρι μέσα στὸ χρόνο.*» Ἀμα θέλουμε νὰ γεννηθοῦν θηλυκὰ ζῶα, τότε στὸ στάβλο περιμένουμε νὰ μπῆ ἓνα κοριτσάκι, πὸν νὰ ζοῦν οἱ γονεῖς του καὶ νὰ ἔχουν στὸ σπίτι τους πολλὰ θηλυκὰ ζῶα. Τότε τοῦ δίνουμε μὰ τρίχα ἀπὸ τὰ δικὰ μας ζῶα, τὴν πᾶει στὸ ποτάμι, τὴν πλένει καὶ μετὰ τὴν ρίχνει μέσα στὸ δικό του κοπάδι, πὸν ἔχει πολλὰ θηλυκὰ» (χρον, σ. 39).

Ὡς εἰς τὸν λοιπὸν Ἑλληνικὸν κόσμον¹, οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἀπαντᾶται ἡ πίστις περὶ δαιμονικῶν ὄντων, τῶν Καλικαντζάρων, περιφερομένων ἀπὸ τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων μέχρι τῶν Θεοφανίων, οἱ ὁποῖοι πολλάκις εἰσδύουν καὶ ἐντὸς τῶν οἰκιῶν² (χρον, σ. 71). Οἱ Καλικάντζαροι πιστεύεται ὅτι «*ὄλο τὸ χρόνο εἶναι μέσα στὴ γῆ. Ἡ γῆ στηρίζεται σ' ἓνα δέντρο. Μόλις ὁμως μάθουν ὅτι ἐγεννήθηκε ὁ Χριστός, σταματοῦν νὰ κόβουν τὸ δέντρο καὶ ἔρχονται ἐπάνω ἐδῶ σ' ἐμᾶς τοὺς ἀνθρώπους. Τὸ δέντρο τις δώδεκα μέρες, πὸν μένουν αὐτοὶ ἐδῶ, ξαναθρῆφει. Τὰ Φῶτα ὁμως, πὸν βγαίνει ὁ παπὰς καὶ ἀγιάζει τὰ πάντα, αὐτοὶ κατατρομαγμένοι φεύγουν καὶ χάνονται πάλι μέσα στὴ γῆ, ὅπου ἀρχίζουν πάλι νὰ κόβουν τὸ δέντρο*» (χρον, σ. 213. Ἁγία Παρασκευή).

Ἡ ἐορτὴ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἔχει κατ' ἐξοχὴν ποιμενικὸν χαρακτήρα³. Τότε ἐορταίζουν οἱ κτηνοτρόφοι, οἱ ὁποῖοι σμίγουν τὰ ποίμνιά των, ἀφοῦ προηγουμένως τὴν ἡμέραν ταύτην διαμοιράσουν δωρεὰν γάλα καὶ κρέας εἰς ὅλους τοὺς κατοίκους. Γίνεται οὕτω λαμπρὰ πανήγυρις μὲ κοινὴν συνεστίασιν εἰς τὴν κεντρικὴν πλατεῖαν τοῦ χωρίου, ὅπου ψήνονται ἀρνιά καὶ θυσιάζεται ὁ καλύτερος

Ninck, Die Bedeutung des Wassers im Kult und Leben der Alten. Eine symbol. geschichtliche Untersuchung, Darmstadt 1960, σ. 49 κ.ἑξ. Γ. Σωτηρίου, Χριστιανικὴ καὶ βυζαντινὴ ἀρχαιολογία, Α', 1962, σ. 309 κ.ἑξ. καὶ Ἑλληνικῆς Σαραντῆ Σταμούλη, Ἄπο τὰ ἀγίασματα τῆς Θράκης. Θρακικά, τόμ. 18 (1943), σ. 219-290, τόμ. 19 (1944), σ. 308-390 καὶ τόμ. 20 (1944), σ. 210.

¹ Βλ. Κ. Ἁ. Ρωμαίου, Οἱ Καλικάντζαροι, Byzant. Neogr. Jahrb. τόμ. 19 (1947), σ. 49-78. (= *Τὸν αὐτοῦ*, Μικρὰ μελετήματα, Θεσσαλονίκη 1955, σ. 264-296).

² Βλ. Λ.Α. ἀρ. χειρ. 2449, σ. 338, (σουλ. Γ. Κ. Σπυριδάκη, Ἰακάρια, 1962).

³ Βλ. καὶ Γ. Κ. Σπυριδάκη, Saint Georges dans la vie populaire. Hell. Contemp., 6ème année (1952), Athènes 1952, (Ἀνάτυπον, σ. 18).

κρίδος πρὸς τιμὴν τοῦ Ἁγίου καὶ διὰ λογαριασμόν τῆς ἐκκλησίας (χρον, σ. 123, 215, 253, 349). Στήνονται δὲ τότε καὶ κούνιες, εἰς τὰς ὁποίας κουνιοῦνται αἱ νέαι, συνηχισμένου οὕτως εἰς αὐτὰς τοῦ ἀρχαίου ἐθίμου τῆς αἰώρας (χρον, σ. 181).

Πιστεύεται ὅτι τὸ Ψυχοσάββατον τῆς Πεντηκοστῆς αἱ ψυχαὶ τῶν νεκρῶν περιφερόμεναι ἐπὶ τῆς γῆς ἀπὸ τῆς Μεγ. Παρασκευῆς ἐπιστρέφουν εἰς τοὺς τάφους. «Τότε (δηλ. τὸ ἑσπέρας τῆς παραμονῆς) *πηγαίνομεν κόλλυβα εἰς τὴν ἐκκλη-*

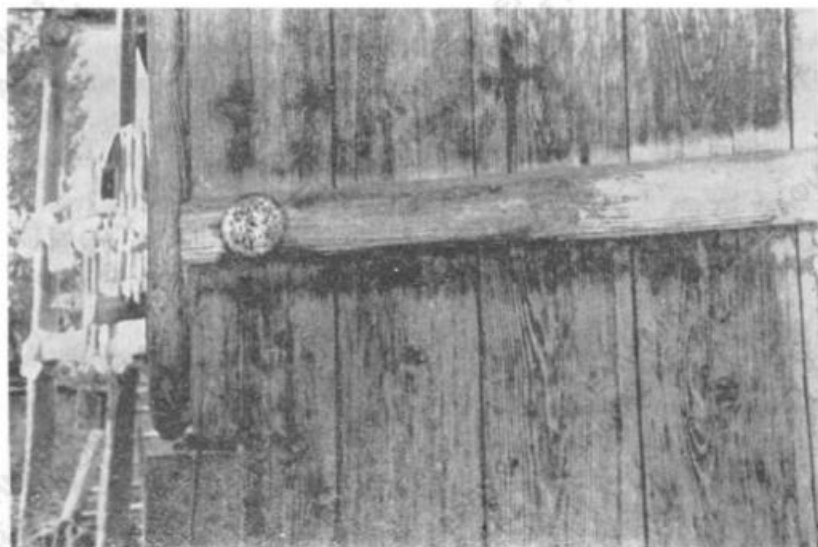

Εἰκ. 3. Ἡ ὀπή εἰς τὸν κορμὸν δένδρου ἀπὸ ὅπου ἐξέρχεται τὸ στοιχειό.
(Ἄνω Κλειναί).

σίαν. Μέσα στὰ πανέρια ὅμως βάζομε φύλλα καρδιᾶς ἢ δάφνης¹ γιὰ δύο λόγους. Πρῶτα γιὰ νὰ βαστᾶνε ἡσκιον στὸν νεκρό· θὰ τὰ ἀφήσωμεν ἐπάνω στὸ μνημα, ὅπου καὶ οἱ ἴδιοι ξαπλώνομεν γιὰ πολλὴ ὥρα, καὶ δεύτερο γιὰ νὰ φέρομε μερικὰ ἀπ' αὐτὰ στὸ σπύρι καὶ νὰ τὰ βάλομε στὸ σεντούκι, νὰ μὴ τρώῃ ὁ σκόρος τὰ ροῦχα» (χρον, σ. 218, 327, 349).

¹ Ἡ δάφνη ὡς γνωστὸν ἦτο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἱερὸν δένδρον καὶ μὲ μαντικὴν δύναμιν. Ἀντιστοίχως ὅμως ἀναφέρεται χορησίς τῶν φύλλων αὐτῆς καὶ πρὸς ἀποτροπὴν κακοῦ ὁ Θεόφραστος, Χαρ. 16 λέγει: «Ὁ δὲ δεισδαίμων τοιοῦτός τις οἶος ἐπὶ χοῶν ἀποφυλάμενος τὰς χεῖρας καὶ περιφρανόμενος, ἀπὸ ἱεροῦ δάφνην εἰς τὸ στόμα λαβὼν, οὕτω τὴν ἡμέραν περιπατεῖν». Πρβλ. ἐπίσης καὶ Θεοκρ. Εἰδ. 23 κ.ἐξ. Ἡ δάφνη ἀπαντᾶται κατόπιν εἰς μεταγενεστέρους χρόνους εἰς μαγικάς πράξεις. Βλ. Γ.Κ. Σπυριδάκη, Ἐξορκισμοὶ καὶ μαγικοὶ κατάδεσμοὶ ἐκ Κρητικῶν χειρογράφων, Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ., τόμ. Γ'-Δ' (1941-42), σ. 72, ὡς καὶ Ἄντ. Κεραμοπούλλου, Φυσιολατρεία, Ἡμερ. τοῦ Ὄδοιτ. Συνδέσμου, ἔτ. Β' (1926), ἐν Ἀθήναις, σ. 50.

Περὶ τοῦ στοιχειοῦ, διὰ τὸ ὅποιον διασώζεται παλαιοτάτη παράδοσις¹, ἀναφέρομεν, ὅτι εἰς τὸ χωριὸν Ἄνω Κλειναὶ καὶ πλησίον τοῦ περιβόλου τῆς ἐκκλησίας ὑπάρχει ὑψηλὸν δένδρον, εἰς τοῦ ὁποίου πρὸς τὸ κάτω μέρος τοῦ κορμοῦ ὑπάρχει ὀπή (βλ. εἰκ. 3). Ἐκ τῆς ὀπῆς ταύτης, ὡς πιστεύεται, ἐξέρχεται τὸ στοιχείο, τὸ ὅποιον οἱ κάτοικοι δέχονται εὐχαρίστως εἰς τὰς οἰκίας των θεωροῦντες αὐτὸ ὡς καλὸν οἰωνόν. *Αὐτὸ δὲν κάνει νὰ τὸ σκοτώσουμε, θὰ τὸ ἀφήσουμε νὰ φύγη μόνο

Εἰκ. 4. Διακρίνεται ἡ ὀπή ἐπὶ τῆς θύρας, δεξιὰ κάτωθεν τοῦ μανδάλου.

του, εἶναι τὸ φίδι, ποὺ φυλάει ὅλο τὸ χωριό, μάλιστα ἔχουμε καὶ τρυῖπες νὰ μπαίηγ μέσα ἀπὸ τίς πόρτες μας. Τὸ φίδι αὐτὸ τὸ γνωρίζουμε καὶ γυρίζει σ' ὅλα τὰ σπίτια τοῦ χωριοῦ» (χρον, σ. 4) (βλ. εἰκ. 4).

Ἐνδιαφέρον μέρος τῆς συλλογῆς ἀποτελοῦν καὶ αἱ θρησκευτικαὶ παραδόσεις, λίαν διαδεδομένα, σχετικὰ μὲ τὴν ἀνέγερσιν² ἐκκλησιῶν εἰς τόπους ὑποδειχθέντας ἐν ὄνειρῳ ὑπὸ τῶν Ἁγίων καὶ τὴν ἀνεύρεσιν εἴτα εἰκόνας (χρον, σ. 103, 107),

¹ Ὡς π.χ. εἰς τὰ μυθολογούμενα περὶ τοῦ οἰκουροῦ ὄφεως εἰς τὴν Ἀκρόπολιν. Ἡροδ. VIII, 41: *Λέγουσιν Ἀθηναῖοι ὄφιν μέγαν φύλακα τῆς Ἀκροπόλεως ἐνδιαταῖσθαι ἐν ἱερῷ». Βλ. βιβλιογραφίαν ὑπὸ Γ. Κ. Σπυριδάκη ἐν Ἑπετ. Λαογρ. Ἀρχ., τόμ. ΙΑ'-ΙΒ' (1958-59), σ. 294.

² Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις Α' (1904), σ. 169, ἀρ. 298 ἐξ Ἀρκαδίας. Ἐπίσης ἐκ Λάσσης Γορτυνίας ὑπ' ἀρ. 299. Πρβλ. Κ. Ρωμαίων, Ἀχνάρια ἐπάνω σὲ βράχους, Ἀρχ. Θεσκ. Θεσ., τόμ. 13 (1944-47), σ. 209-227.

ἢ διὰ τῆς ἐμφανίσεως καθ' ὕπνον τοῦ οἰκείου 'Αγίου ἢ τῆς Παναγίας' (χρον, σ. 43).

Ἡ εἰς πολλά μέρη τῆς Ἑλλάδος διαδεδομένη παράδοσις περὶ τῆς ἀπολιθωμένης γριᾶς¹ μετὰ τοῦ ποιμνίου της ἐκ τοῦ ἐνσκήψαντος ψύχους τοῦ Μαρτίου, δανεισθέντος παρὰ τοῦ Φεβρουαρίου μίαν ἡμέραν, ἐπιχωριάζει καὶ ἐνταῦθα (χρον, σ. 122, 188).

Ἐκ τῶν καταγραφεισῶν ἱστορικῶν παραδόσεων ἀναφέρω τὴς σχετικὰς πρὸς τὴν ἀντίστασιν τοῦ πληθυσμοῦ κατὰ τῶν Κομιτατζήδων ὡς καὶ τινὰς περὶ τοῦ Μεγ. Ἀλεξάνδρου² καὶ τοῦ ἵππου του (χρον, σ. 291 - 92).

Εἰς τὴν συλλεχθεῖσαν ὕλην, σχετικὴν πρὸς τὰ κατὰ τὴν γέννησιν, τὸν γάμον καὶ τὴν τελευτὴν νόμιμα, παρατηρεῖται ταυτότης πρὸς ἀντιστοίχους ἐκδηλώσεις εἰς ἄλλους ἑλληνικοὺς τόπους. Οὕτω εἶναι καὶ ἐνταῦθα εὐκαταία ἢ ἀπόκτησις ἄρρενος τέκνου (χρον, σ. 241). Αἱ Μοῖραι, πιστεύεται ὅτι τὴν τρίτην νύκτα ἀπὸ τῆς γεννήσεως καθορίζουν τὴν τύχην εἰς τὸ νεογέννητον βρέφος· διὸ ἀφήνεται ἢ τροπέζα ἐστρωμένη μὲ φαγητά, ἵνα ἐλθοῦσαι αἱ Μοῖραι γευθοῦν τούτων καὶ διατεθοῦν εὐμενῶς διὰ τὸ βρέφος (χρον, σ. 85, 367).

Ἐκ τῶν δοξασιῶν κατὰ τὴν τελευτὴν σημειώνομεν τὴν πίστιν περὶ τῆς ἐλεύσεως κατὰ τὴν ὥραν τοῦ θανάτου τοῦ Ἀρχαγγέλου, διὰ τὴν ὁδηγήσῃ τὴν ψυχὴν τοῦ ψυχοραγοῦντος, ἐὰν αὕτη δὲν εἶναι ἀμαρτωλή, πλησίον τοῦ Θεοῦ (χρον, σ. 17). Ἡ πανελληνίως συνήθεια τῆς τοποθετήσεως ὀβλοῦ εἰς τὰ θυλάκια ἢ τὸ στόμα τοῦ νεκροῦ, «γὰρ νὰ ἔχη νὰ πληρώσῃ τὸν βαρκάρη, καὶ νὰ περάσῃ στὸν ἄλλο κόσμον» (χρον, σ. 49), ἀπαντωμένη καὶ ἐνταῦθα, συνεχίζεται, ὡς γνωστόν, ἐκ τῆς ἀρχαιότητος· «ταῦτα οὕτως ἰσχυρῶς περιελήλυθε τοὺς πολλοὺς, ὥστε ἐπειδὴν τις ἀποθάνῃ τῶν οἰκείων, πρῶτον μὲν φέροντες ὀβλὸν εἰς τὸ στόμα κατέθηκαν αὐτῷ, μισθὸν τῷ πορθμει τῆς ναυτιλίας γενησόμενον, οὐ πρότερον ἐξετάσαντες ὁποῖον τὸ νόμισμα νομίζεται καὶ διαχωρεῖ παρὰ τοῖς κάτω ... (Λουκ. Περὶ πένθους, 10).

Εἰς τὸν κύκλον τῶν μαγικῶν συνηθειῶν ὑπάρχει πλὴν τῶν ἄλλων καὶ τὸ ἔθιμον τῆς «περπερούνας», ἧτοι τῆς διὰ μαγικῶν μέσων προκλήσεως βροχῆς εἰς περιστάσεις ἀνομβρίας, (χρον, σ. 46, 47, 74 - 75, 176 - 177, 350 - 351). Κατὰ τὴν τέλει τῆς περπερούνας τραγουδοῦν :

¹ Πρὸβλ. Χ. Παπαχριστοδοῦλου, Ἡ λατρεία τῆς Παναγίας στὴ Ρόδο, Τέχνη 1 (1946), σ. 144 - 145 καὶ σ. 168 - 69.

² Πρὸβλ. Κ. Α. Ρωμαίων, Ἡ Γριά, μυθικὴ μορφή ἀρχαία. (Προσφορὰ εἰς Στίλπ. Π. Κυριακίδην, Θεσσαλονίκη 1953, σ. 561 - 580.

³ Βλ. Γ. Κ. Σπυριδάκη, Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τῶν δημοδῶν παραδόσεων καὶ δοξασιῶν περὶ τοῦ Μεγ. Ἀλεξάνδρου (Γέρας Ἀντωνίου Κεραμοπούλλου, Ἀθήναι 1953, σ. 385-419).

*Περπερούνα γυρνούσε,
τὸ Θεὸ παρακαλοῦσε¹:
Κύριε, σιάζε, Κύριε, βρέξε
μιὰ λιανή, λιανή βροχούλα,
γιὰ νὰ γίνουν τὰ σταράκια
καὶ τῆς γῆς τὰ χορταράκια (χφον, σ. 46).*

Ἐκ τῆς ἐν συντόμῳ ἐκθέσεως περὶ τῆς συλλεχθείσης ὕλης ἐκ τῆς ἀκριτικῆς ταύτης περιφερείας προκύπτει ὅτι εἰς αὐτήν, παρὰ τὰς ἀναποφεύκτους ἐπιδράσεις ἐκ τῶν γειτονικῶν ξένων λαῶν εἰς τὸν βίον τοῦ λαοῦ, οὗτος διατηρεῖ τὴν πολιτιστικὴν ἔθνικὴν παρίδοσίν του εἰς τὰ κύρια στοιχεῖα αὐτῆς.

R É S U M É

Mission folklorique dans la région de Florina (Grèce du Nord)**(13 août - 14 septembre 1964)**

par Ang. Deftéreas

L'auteur expose les résultats de la mission folklorique qu'il a accomplie dans les villages de Ano et Kato Klinai, Aghia Paraskevi, Papayanis et Andartikon, du département de Florina, au Nord-Ouest de la Macédoine, près des frontières Gréco-Yougoslaves.

Après une brève introduction où il examine le caractère morphologique du terrain et les éléments de la vie économique de la région, il décrit le type de l'habitation populaire. Celle-ci est entourée par une haute muraille et est composée d'un rez-de-chaussée où sont logées les bêtes, et d'un premier étage où habite la famille. Dans la cour, devant l'entrée de la maison se trouve l'aire pour le battage des grains.

¹ Πρβλ. 'Ιφριγενείας Διδασκάλου, Παρακαλῶντας τὴ βροχή, ἢ «Ντουντούλα», 'Ἀριστοτ., τευχ. 7 (1958), σ. 26 - 27 :

*Βάϊ, βάϊ, Ντουντούλε.
Περπερούνα περπαεῖ,
τὸ Θεὸ παρακαλεῖ,
γιὰ νὰ βρέξη τὴ βροχή,
μιὰ βροχή καλή, καλή,
γιὰ νὰ γίνῃ τὸ ψωμί
καὶ τὸ ἀραποσίτερο.*

Les manifestations populaires relatives au culte et les autres coutumes sont communes à celles des autres régions de la Grèce, comme par ex. les coutumes des douze jours (τοῦ Δωδεκαημέρου), de Noël à l'Épiphanie (25 dec - 6 janvier) avec les Kalikantzari (êtres démoniaques), les festivités des jours de Pâques, le culte de St. Tryphon, qui est considéré comme le protecteur de la vigne, de Ste Barbara, qui protège de la petite vérole et de St Panteléimon qui protège contre toutes les maladies, ainsi que d'autres fêtes de circonstance, durant l'année.

Dans la région visitée, la croyance à l'existence d'un démon (στοιχειό) qui a l'aspect d'un serpent équivalent au serpent du foyer ou démon bien-faisant des anciens Grecs, est très répandue. Au village d'Ano Klinai on croit que le serpent sort du trou d'un arbre qui se trouve près de la cour de l'église. Pour faciliter l'entrée du serpent dans leurs maisons, les habitants ouvrent un trou dans leur porte considérant cette visite comme bienvenue.

L'auteur a recueilli diverses légendes comme par ex. celles qui se rapportent à la construction d'églises dûe à l'apparition en songe d'un Saint, des Moires (des Fées) qui déterminent le destin du nouveau né la troisième nuit après sa naissance etc. On a également la coutume de mettre dans la poche du mort une pièce de monnaie métallique comme cela se faisait dans l'antiquité (l'obole de Charon). Parmi les coutumes magiques l'auteur rapporte celle de la «Perperouna» que l'on accomplit pendant les périodes de secheresse pour provoquer la pluie.

Outre le matériel folklorique qui a été noté dans 604 pages 8^{ov}, l'auteur a également enregistré 80 chansons et danses populaires sur 13 bandes de magnetophone.

De l'étude de ce matériel en général il ressort que malgré certaines coutumes locales, les différentes éléments de la civilisation populaire de cette région sont communs à ceux des autres régions de la Grèce.

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑΙ ΣΥΛΛΟΓΑΙ ΚΑΤΑΤΕΘΕΙΣΑΙ
ΕΙΣ ΤΟ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΑΡΧΕΙΟΝ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1964

(Collections folkloriques, déposées
aux Archives de folklore pendant l'année 1964)

1. **Κωνστ. Τρούκης**, *Λαογραφική συλλογή ἐκ τοῦ χωρίου Γεωργανάδων τῆς περιφέρειας Τρικάλων*, Καρδίτσα 1962, 4^{ον}, σελ. 246 (Α.Ε. 2781).

2. **Σταῦρ. Ζαλιμίδης**, *Τόμος Ξάνθης. Λαογραφικά - Ἱστορικά*, Ξάνθη 1964, 4^{ον}, σελ. 323 (Α.Ε. 2782).

3. **Δημ. Νοτόπουλος**, *Δημοτικά τραγούδια ἐκ Λεβαδείας καὶ Κρήτης*, 1954, 4^{ον}, σελ. 4 (Α.Ε. 2783).

4. **Σταῦρ. Κουτίβας**, *Συλλογή δημοτικῶν τραγουδιῶν, παροιμιῶν κλπ. ἐκ Θυρέας Κυνουρίας*, Ἄστρος 1954 - 1958, 4^{ον}, σελ. 66 (Α.Ε. 2784).

5. **Ἄριστ. Ν. Μαντρατζῆς**, *Λαογραφικά στοιχεῖα συλλεγέντα ἀπὸ τὸ χωρίον Ξινὸ Νερὸ Ἀμυνταίου. Ἐν Ξινῶ Νερῶ* 1963, 4^{ον}, σελ. 63 (Α.Ε. 2785).

6. **Ἰωάνν. Φωτιάδης**, *Λαογραφικά στοιχεῖα Ἀχλάδας Φλωρίνης*, Φλώρινα 1963, 4^{ον}, σελ. 35. (Α.Ε. 2786).

7. **Προκ. Πατανούσης**, *Λαογραφικά χωρίου Σιταριάς Φλωρίνης*, Σιταριά 1963, 4^{ον}, σελ. 35 (Α.Ε. 2787).

8. **Δημ. Φορτομάρης**, *Λαογραφικά Βεγόρων Ἀμυνταίου*, Βέγορα Ἀμυνταίου 1963, 4^{ον}, σελ. 33 (Α.Ε. 2788).

9. **Μαίρη Λιάκου**, *Λαογραφικά Ἁγίου Παντελεήμονος Φλωρίνης*, Ἅγιος Παντελεήμων 1963, 4^{ον}, σελ. 21 (Α.Ε. 2789).

10. **Γεώργ. Μπούτσης**, *Λαογραφικὲς εἰκόνες ἐκ Περικοπῆς Φλωρίνης*, Περικοπή 1963, 4^{ον}, σελ. 45 (Α.Ε. 2790).

11. **Ἰορδάν. Παπαδόπουλος**, *Τὸ λαϊκὸν δίκαιον ἐν Ἁγίῳ Παντελεήμονι Ἀμυνταίου Φλωρίνης*, Ἅγιος Παντελεήμων Φλωρίνης 1963, 4^{ον}, σελ. 9. (Α.Ε. 2791).

12. **Ἀστέρ. Παπανικολάου**, *Λαογραφικά Ἐλασσόνας*, Ἐλασσών 1963, 4^{ον}, σελ. 223 (Α.Ε. 2792).

13. **Χρ. Τσώτσης**, *Λαογραφικά Βυθοῦ Κοζάνης*, Βυθὸς 1964, 4^{ον}, σελ. 58 (Α.Ε. 2793).

14. **Βασίλ. Γ. Ματαντοῆς**, *Λαογραφικά Κασσάνδρας*, Κασσάνδρα 1963 Θεσσαλονίκη 1964, 4^{ον}, σελ. 103. (Α.Ε. 2794).

15. **Γεώργ. Δ. Γκλέκας**, *Μοιρολόγια ἀπὸ τῆ Βόρειο Λακεδαιμόνα*, Σπάρτη, 1964, 4^{ον}, σελ. 29 (Α.Ε. 2796).

16. **Ἄννα Ἰ. Παπαμιχαήλ**, *Λαογραφικὴ συλλογὴ ἐξ ἀποστολῆς εἰς τὴν ἐπαρχίαν Κορινθίας*, 1964, 8^{ον} μέγα, σελ. 666. (Α.Ε. 2797).
17. **Γεώργ. Ν. Αἰκατερινίδης**, *Λαογραφικὴ συλλογὴ ἐξ ἀποστολῆς εἰς νομὸν Χανίων*, 1964, 8^{ον} μέγα, σελ. 459. (Α.Ε. 2798).
18. **Γεώργ. Ν. Αἰκατερινίδης**, *Λαογραφικὴ συλλογὴ ἐξ ἀποστολῆς εἰς νομὸν Χανίων*, 1964, 8^{ον} μέγα, σελ. 249. (Α.Ε. 2799).
19. **Γ. Κ. Σπυριδάκης - Γεώργ. Αἰκατερινίδης**, *Λαογραφικὴ συλλογὴ ἐξ ἀποστολῆς εἰς Κάλυμνον*, 1964, 8^{ον} μέγα, σελ. 81 (Α.Ε. 2800).
20. **Μαρία Μιχαλαριά - Βογιατζῆ**, *Λαογραφικὰ τῆς νήσου Σύμης, Σύμη 1964*, 8^{ον} μέγα, σελ. 184 (Α.Ε. 2801).
21. **Εἰρήνη Κυδωνάκη - Μαστοράκη**, *Λαογραφικὰ ἐξ Ἱεραπέτρας καὶ Σητείας, Ἱεράπετρα 1964*, 4^{ον}, σελ. 60 (Α.Ε. 2802).
22. **Καλλιόπη Τζανιδάκη**, *Λαογραφικὰ ἐκ Κρήτης, Ἱεράπετρα 1964*, 4^{ον}, σελ. 66 (Α.Ε. 2803).
23. **Ἀθανασία Τυράκη**, *Λαογραφικὸν ὄλικὸν ἐκ Καλαμαύκας Ἱεραπέτρας* Καλαμαύκα 1963, 4^{ον}, σελ. 94 (Α.Ε. 2804).
24. **Γεώργ. Παπαδάκης**, *Λαογραφικὰ χωρίου Μακρυλιᾶς Ἱεραπέτρας, Μακρυλιὰ 1964*, 4^{ον}, σελ. 91 (Α.Ε. 2805).
25. **Γεώργ. Περάκης**, *Λαογραφικὰ ἐκ Κρήτης*, 1964, 4^{ον}, σελ. 10. (Α.Ε. 2806).
26. **Αἰκατερίνη Ἐμμ. Δανδουλάκη**, *Συλλογὴ Λαογραφικῆς ὕλης ἐκ Σφάκας Σητείας, ἐν Σφάκᾳ 1963*, 4^{ον}, σελ. 32 (Α.Ε. 2807).
27. **Νικόλ. Ρουσομουστακάκης**, *Συλλογὴ λαογραφικῆς ὕλης τῆς ἐπαρχίας Σητείας Κρήτης (Σκοπή, Ζίρος)*, 1963, 4^{ον}, σελ. 65 (Α.Ε. 2808).
28. **Ἰωάνν. Ἀπιδιανάκης**, *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὄλικοῦ ἐξ Ἀρμένων Σητείας Κρήτης, ἐν Ἀρμένιοις 1963*, 4^{ον}, σελ. 25 (Α.Ε. 2809).
29. **Ἐλένη Νικολαΐδου**, *Λαογραφικὰ Σταυροχωρίου Σητείας, Σητεία 1963*, 4^{ον}, σελ. 21 (Α.Ε. 2810).
30. **Ἐμμ. Φραγκιαδάκης**, *Λαογραφικὸν ὄλικὸν ἐκ Ζίρου Σητείας, ἐν Ζίρω 1693*, 4^{ον}, σελ. 33 (Α.Ε. 2811).
31. **Ἀντών. Μανδαλάκης**, *Λαογραφικὴ συλλογὴ ἐκ Κρήτης, ἐν Πλουτῆ 1963*, 4^{ον}, σελ. 17 (Α.Ε. 2812).
32. **Ἡλίας Ἀγγελιδάκης**, *Λαογραφικὰ Φανερωμένης Γόρτυνος Κρήτης, Ἐν Φανερωμένη 1963*, 4^{ον}, σελ. 10 (Α.Ε. 2813).
33. **Ἄνδρ. Κασσωτάκης**, *Συλλογὴ λαογραφικῆς ὕλης ἐκ Γρηγορίας Ἡρακλείου, ἐν Γρηγορίᾳ 1963*, 4^{ον}, σελ. 31 (Α.Ε. 2814).

34. **Δ. Γεωργιλαδάκης**, *Λαογραφικά Ρουφᾶ Ἡρακλείου*, ἐν Ρουφᾷ 1963, 4ον, σελ. 12 (Α.Ε. 2815).

35. **Νικολ. Χαλκιαδάκης**, *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Κρήτης*, ἐν Νυβρίτῳ 1963, 4ον, σελ. 25 (Α.Ε. 2816).

36. **Χαρίδ. Μανιδάκης**, *Συλλογὴ λαογραφικῆς ὕλης ἐκ Παναγίας Καινουργίου Ἡρακλείου Κρήτης*, ἐν Παναγίᾳ 1963, 4ον, σελ. 27 (Α.Ε. 2817).

37. **Γρηγόριος Χρυσοῦ**, *Συλλογὴ λαογραφικῆς ὕλης ἐξ Ἀπομαρμῶν Γεργερῆς Καινουργίου Κρήτης*, Ἀπομαρμὰ Καινουργίου 1964, 4ον, σελ. 37 (Α.Ε. 2818).

38. **Ἄντ. Φωτάκης**, *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Λαγολίου Ἡρακλείου*, ἐν Λαγολίῳ 1963, 4ον, σελ. 18 (Α.Ε. 2819).

39. **Βασίλ. Φρογάκης**, *Λαογραφικά Μαγαρικαρίου Ἡρακλείου*, Μαγαρικάριον 1963, 4ον, σελ. 24 (Α.Ε. 2820).

40. **Ἰωάνν. Παρασύρης**, *Στοιχεῖα λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Κορφῶν Κρήτης*, ἐν Κορφαῖς 1963, 4ον, σελ. 24 (Α.Ε. 2821).

41. **Θέμις Λεοντή**, *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Νυβρίτου Καινουργίου Ἡρακλείου*, ἐν Νυβρίτῳ 1963, 4ον, σελ. 9 (Α.Ε. 2822).

42. **Νικ. Γαρυφαλάκης**, *Λαογραφικά Μαράθου Μαλεβιζίου Κρήτης*, ἐν Μαράθῳ 1964, 4ον, σελ. 29 (Α.Ε. 2823).

43. **Ἐμμ. Μανουσάκης**, *Λαογραφία τοῦ συνοικισμοῦ Βουρβουλίτου τῆς κοινότητος Ἁγίων Δέκα Καινουργίου Κρήτης*, ἐν Βουρβουλίτῃ 1963, 4ον, σελ. 92 (Α.Ε. 2824).

44. **Ἰωάνν. Συμυρνωτάκης**, *Κρητικὲς παροιμίαι*, Νεροχώριον Ἀποκορώνου Χανίων 1963, 4ον, σελ. 42 (Α.Ε. 2825).

45. *Λαογραφικά Βατολάκκου Κυδωνίας Χανίων*, 1964, 4ον, σελ. 8 (Α.Ε. 2826).

46. **Μαρία Ψαράκη**, *Λαογραφικά Σκοπῆς Σητείας*, Σκοπὴ 1964, 4ον, σελ. 37 (Α.Ε. 2827).

47. **Μαρία Σκανδάλη**, *Λαογραφικά Ἀρμένων Ἀποκορώνου Χανίων*, Ἀρμένιοι 1964, 8ον μικρ., σελ. 73 (Α.Ε. 2828).

48. **Μιχ. Χαλκιαδάκης**, *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Στροβλῶν Σελίνου Χανίων*, Στροβλὲς 1963, 4ον, σελ. 35 (Α.Ε. 2829).

49. **Δημήτρ. Βακάκης**, *Λαογραφικά Βουλγάρῳ Κισσάμου Κρήτης*, Βουλγάρῳ 1963, 4ον, σελ. 20 (Α.Ε. 2830).

50. **Ἐλευθ. Παπαδάκης**, *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Λουσακιῶν Καλουδιανῶν Καστελλίου Κρήτης*, ἐν Καστελλίῳ 1963, 4ον, σελ. 16 (Α.Ε. 2831).

51. **Ἰωάνν. Κουτσαυτάκης**, *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Καμάρτσου Κισσάμου*, Καμάρτσο 1963, 4^{ον}, σελ. 11 (Α.Ε. 2832).
52. **Βασίλ. Ξερογιαννάκης**, *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Γλώσσης Κισσάμου*, 1964, 4^{ον}, σελ. 21 (Α.Ε. 2833).
53. **Γεώργ. Ἀγγουράκης**, *Λαογραφικὰ ἐκ Κάτω Βιάννου καὶ Χόνδρου Ἡρακλείου Κρήτης*, 1964, 8^{ον} μικρ., σελ. 4 (Α.Ε. 2834).
54. **Νικόλ. Ἀ. Ὁρφανός**, *Λαογραφικὴ συλλογὴ ἐκ Κούμων Ρεθύμνης*, 1964, 4^{ον}, σελ. 16 (Α.Ε. 2835).
55. **Εὐάγγ. Καπαρουνάκης**, *Λαογραφία τῆς περιοχῆς Ἄξου Μυλοποτάμου*, Ἄξος 1963, 4^{ον}, σελ. 16 (Α.Ε. 2836).
56. **Μανώλ. Ἰ. Καλοκύρης**, *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ τῆς κωμοπόλεως Ἀνωγιῶν Ρεθύμνης*, Μετόχιον 1963, 4^{ον}, σελ. 147 (Α.Ε. 2837).
57. **Ζαχαρ. Κασσωτάκης**, *Λαογραφικὰ Μυριοκεφάλων Ρεθύμνης*, ἐν Μυριοκεφάλοις 1963, 4^{ον}, σελ. 68 (Α.Ε. 2838).
58. **Μαρία Λουκάκη**, *Λαογραφικὰ Κρήτης*, ἐν Καλογέρω Ἄμαριου 1964, 4^{ον}, σελ. 6 (Α.Ε. 2839).
59. *Λαογραφικὴ συλλογὴ ἐξ Ἐπισκοπῆς Ρεθύμνης*, [Ἐπισκοπὴ Ρεθύμνης] 1964, 4^{ον}, σελ. 10 (Α.Ε. 2840).
60. **Ἐλευθ. Βουμβουλάκης**, *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Βρυσῶν καὶ Ἄνω Μέρους Ἄμαριου Ρεθύμνης*, Βρῦσαι 1964, 4^{ον}, σελ. 15 (Α.Ε. 2841).
61. **Ἄνδρ. Καριανάκης**, *Λαογραφικὰ ἐκ τῆς περιοχῆς Ρουσιτικῶν καὶ Ἀρολιθίου Ρεθύμνης*, 1963, 4^{ον}, σελ. 42 (Α.Ε. 2842).
62. **Ἰωάνν. Χρηστάκης**, *Λαογραφικὰ Μύθων Ἱεραπέτρας*, Λοχριά Ἄμαριου 1964, 4^{ον}, σελ. 9 (Α.Ε. 2843).
63. **Παῦλ. Ἀντωνιουδάκης**, *Λαογραφικὰ ἐκ Κρήτης (ἐξ Ἀκτούντων Ἀρδάκτων Ἁγίου Βασιλείου καὶ πέριξ χωρίων)*, 1964, 4^{ον}, σελ. 93 (Α.Ε. 2844).
64. **Ἐλπιδοφ. Πελεκανάκης**, *Συλλογὴ λαογραφικῆς ὕλης ἐκ Βάτου Ἀρδάκτων Ἁγίου Βασιλείου Ρεθύμνης Κρήτης*, [Βάτος] 1964, 4^{ον}, σελ. 116 (Α.Ε. 2845).
65. **Ἀριστοφ. Χουρδάκης**, *Λαογραφικὰ στοιχεῖα τοῦ χωρίου Ἁγίας Παρασκευῆς Πεδιάδος Ἡρακλείου*, 1963 - 64, 4^{ον}, σελ. 69 (Α.Ε. 2846).
66. **Εὐάγγ. Χουρδάκης**, *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Κρήτης*, Ἡράκλειον 1964, 4^{ον}, σελ. 20 (Α.Ε. 2847).
67. **Κωνστ. Σταματάκης**, *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Λιονυσίου Μονοφατίου Ἡρακλείου*, ἐν Ἡρακλείῳ 1964, 4^{ον}, σελ. 11 (Α.Ε. 2848).
68. **Βασίλ. Χαραλαμπάκης**, *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ τοῦ χωρίου*

Βουτῶν Ἡρακλείου Κρήτης, Βούται 1963, 4^{ον}, σελ. 19 (Α.Ε. 2849).

69. Γεώργ. Χριστοφανάκης, Λαογραφικὸν ἔλικόν ἐκ Πλώρας Καινουργίου Ἡρακλείου, Πλώρα 1963, 4^{ον}, σελ. 71 (Α.Ε. 2850).

70. Ἐμμ. Καραμανωλάκης, Συλλογὴ λαογραφικοῦ ἔλικου ἔξ Ἀμουργελλῶν Μονοφατίου Ἡρακλείου, ἐν Ἀμουργέλλαις 1963, 4^{ον}, σελ. 23. (Α.Ε. 2851).

71. Ἀγαθ. Σφυράκης, Συλλογὴ λαογραφικοῦ ἔλικου ἐκ Δάφνου Τεμένους Ἡρακλείου, Δαφνές 1964, 4^{ον}, σελ. 14 (Α.Ε. 2852).

72. Στυλ. Βιλανάκης, Λαογραφικὸν ἔλικόν ἐξ Ἀγίου Ἀντωνίου Μοιρῶν Κρήτης, ἐν Ἀγίῳ Ἀντωνίῳ 1963, 4^{ον}, σελ. 20 (Α.Ε. 2853).

73. Νικόλ. Παπαδόπουλος, Λαογραφικὸν ἔλικόν ἐξ Ἀγίων Δέκα Καινουργίου Κρήτης, Ἀγιοὶ Δέκα 1964, 4^{ον}, σελ. 30 (Α.Ε. 2854).

74. Ἐμμ. Παπουτσάκης, Λαογραφικὸν ἔλικόν ἐκ Σίβας Μαλεβιζίου Κρήτης, [Σίβα 1964], 4^{ον}, σελ. 17 (Α.Ε. 2855).

75. Θωμ. Μακράκης, Συλλογὴ λαογραφικῆς ὕλης ἐκ Κάτω Καστελλιανῶν Μονοφατίου Κρήτης, Κάτω Καστελλιανὰ 1963, 4^{ον}, σελ. 13 (Α.Ε. 2856).

76. Γεώργ. Κονταξάκης, Συλλογὴ λαογραφικοῦ ἔλικου ἐκ Φουρνοφαράγγου Μονοφατίου Κρήτης, Φουρνοφάραγγον 1963, 4^{ον}, σελ. 40 (Α.Ε. 2857).

77. Ἐ. Κογκάκης, Συλλογὴ λαογραφικῆς ὕλης ἐκ Κουμάσας Μονοφατίου Κρήτης, [Κουμάσα 1963], 4^{ον}, σελ. 50 (Α.Ε. 2858).

78. Μιχ. Παπαδάκης, Συλλογὴ λαογραφικοῦ ἔλικου ἐκ Βαρβάρου Πεδιάδος Ἡρακλείου Κρήτης, Βάρβαρον 1963, 4^{ον}, σελ. 45 (Α.Ε. 2859).

79. Μαρία Χαλαμπαλάκη, Συλλογὴ λαογραφικοῦ ἔλικου ἐκ Ψυχροῦ Λασιθίου Κρήτης, [Ψυχρόν 1964], 4^{ον}, σελ. 41 (Α.Ε. 2860).

80. Γεώργ. Τουτουδάκης, Συλλογὴ λαογραφικοῦ ἔλικου ἐκ Κρήτης καὶ Μακεδονίας, 1964, 4^{ον}, σελ. 30 (Α.Ε. 2861).

81. Μαρία Ἀντωνάκη, Συλλογὴ λαογραφικοῦ ἔλικου ἔξ Ἀρχοντικοῦ Μονοφατίου Κρήτης, [Ἀρχοντικόν 1964], 4^{ον}, σελ. 20 (Α.Ε. 2862).

82. Ἐλένη Σαριδάκη, Συλλογὴ λαογραφικῆς ὕλης ἐκ Καστελλίου Πεδιάδος Ἡρακλείου, ἐν Καστελλίῳ 1963, 4^{ον}, σελ. 56 (Α.Ε. 2863).

83. Χαράλ. Βαβουρανάκης, Λαογραφικὰ Κάτω Βιάννον Ἡρακλείου Κρήτης, ἐν Παρανύμφοις 1963, 4^{ον}, σελ. 3 (Α.Ε. 2864).

84. Ἐμμαν. Πιταροκοίλης, Συλλογὴ λαογραφικοῦ ἔλικου ἐκ Καλλιθέας Πεδιάδος Ἡρακλείου, [Καλλιθέα 1964], 4^{ον}, σελ. 17 (Α.Ε. 2865).

85. Ἐμμαν. Νικηφοράκης, Λαογραφικὰ στοιχεῖα Σγουροκεφαλίου Πεδιάδος Ἡρακλείου Κρήτης, Σγουροκεφάλιον 1963, 4^{ον}, σελ. 61 (Α.Ε. 2866).

86. **Έμμ. Σαμπαθιανάκης**, *Λαογραφικά ἐξ Ἀποστόλων Πεδιάδος Ἡρακλείου*, ἐν Ἀποστόλοις 1963, 4ον, σελ. 39 (Α.Ε. 2867).

87. **Ἄλεξ. Λαυρεντάκης**, *Λαογραφικὸν ὕλικὸν ἐκ Μαλίων Πεδιάδος Κρήτης*, [Μάλια 1964], 4ον, σελ. 36 (Α.Ε. 2868).

88. *Λαογραφικὴ συλλογὴ ἐκ Θήρας καὶ Ἀμοργοῦ*. (Συλλογὴ ὑπὸ μαθητῶν τοῦ Γυμνασίου Θήρας), 1964, 4ον καὶ 8ον μέγα, σελ. 66 (Α.Ε. 2869).

89. **Δημήτρ. Φούρας**, *Λαογραφικὰ σημεῖωματα ἀπὸ τὸ Νεοχώρι Ναυπακτίας*, Νεοχώριον 1964, 4ον, σελ. 73 (Α.Ε. 2870).

90. **Χαράλ. Τζουμπές**, *Λαογραφικὴ συλλογὴ ἐξ Ἰσώματος Κιλκίς*, Ἴσωμα 1964, 4ον, σελ. 50 (Α.Ε. 2871).

91. **Λουκ. Ἰ. Κοκολιός**, *Λαογραφικὰ Λαγκαδᾶ*, Θεσσαλονίκη 1964, 8ον μέγα, σελ. 5 (Α.Ε. 2872).

92. **Ἄνδρ. Στεφόπουλος**, *Λαογραφικὰ στοιχεῖα κοινότητος Χρυσῆς Καστορίας*, ἐν Ἰωαννίνοις 1964, 4ον, σελ. 73 (Α.Ε. 2873).

93. **Ἀπόστ. Γιωτάκος**, *Συλλογὴ λαογραφικῆς ὕλης ἐκ Σοφάδων Καρδίσης*, Σοφάδες 1964, 4ον, σελ. 93 (Α.Ε. 2874).

94. **Νικόλ. Ἡλιακόπουλος**, *Λόγια τοῦ χωριοῦ*, Ἀθήνα 1964, 4ον, σελ. 32, (Α.Ε. 2875).

95. **Ὁδ. Μπέτσος**, *Συλλογὴ λαογραφικῆς ὕλης ἐκ τῆς περιοχῆς Φαναρίου Πρεβέζης*, ἐν Πρεβέζῃ 1964, 4ον, σελ. 34 (Α.Ε. 2876).

96. **Νικ. Γακίδης**, *Λαογραφία Πενκοφύτου Καστορίας*, Πενκοφύτον 1964 4ον, σελ. 79 (Α.Ε. 2877).

97. **Βασ. Ματαυτσῆς**, *Λαογραφικὰ Κασσάνδρας. Παιγνίδια ποὺ παίζαμε κατὰ τὴν παιδική μας ἡλικία*, Θεσσαλονίκη 1964, 4ον, σελ. 86 (Α.Ε. 2878).

98. **Ἀστέρ. Παπανικολάου**, *Λαογραφικὰ ἐπαρχίας Ἐλασσόνος*, Ἐλασσών 1963, 4ον, σελ. 114 (Α.Ε. 2879).

99. **Δημήτρ. Λαμπαδάρης**, *Λαογραφικὰ Πηλίου*, [Βόλος 1964], 4ον, σελ. 59 (Α.Ε. 2880).

100. **Χαρίλ. Φίτζιος**, *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Λεχόβου Φλωρίνης*, 1964, 4ον, σελ. 66 (Α.Ε. 2881).

101. **Χρῆστ. Ροντογιάννης**, *Ὁ θησαυρὸς τοῦ χωριοῦ μου. Ἐκθεσις λαογραφικῶν στοιχείων τοῦ χωριοῦ Τσουκαλάδων τῆς νήσου Λευκάδος*. Τσουκαλάδες 1958, 4ον, σελ. 75 (Α.Ε. 2882).

102. **Ἄγγ. Φιλίππου**, *Τραγούδια ἐξ Ἁγίου Νικολάου Λευκάδος*, 1963, 4ον, σελ. 3 (Α.Ε. 2883).

103. **Γεώργ. Ν. Αίκατερινίδης**, *Λαογραφική συλλογή ἐξ ἀποστολῆς εἰς Κρήτην* (νομ. Ἡρακλείου), 1964, 8^{ον} μέγα, σελ. 500 (Α.Ε. 2884).

104. **Λ. Κοκολιός**, *Λαογραφικά ἐξ Ἡρακλείου καὶ Περιβολακίου Λαγκαδᾶ, Αἰτωλικοῦ καὶ Μεσολογγίου Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας* 1964, 4^{ον}, σελ. 8 (Α.Ε. 2885).

105. **Σπ. Περιστέρης**, *Μουσική συλλογή ἐξ ἀποστολῆς εἰς νομὸν Φωκίδος*, 1964, 8^{ον}μέγα, σ. 196 (Α.Ε. 2886).

106. **Ἄνδρ. Στεφόπουλος**, *Λαογραφικά Χρυσῆς Καστορίας*, 1964, 4^{ον}, σελ. 80 (Α.Ε. 2887).

107. **Κωνστ. Ἰωαννίδης**, *Περιγραφή «νυφιάτικης τσάμικης στολῆς»*, ἐν Θεσσαλονίκῃ 1963, 8^{ον} μικρ., σελ. 39 (Α.Ε. 2888).

108. **Γεώργ. Ν. Αίκατερινίδης**, *Λαογραφική συλλογή ἐξ ἀποστολῆς εἰς Μεσολόγγιον, Μεσολόγγιον* 1964, 8^{ον} μέγα, σελ. 51 (Α.Ε. 2889).

109. **Γεώργ. Κ. Σπυριδάκης**, *Λαογραφική ὕλη περιεχομένη εἰς τὸ Ἄρχεον Παύλου Γ. Βλαστοῦ ἐν τῷ Ἱστορικῷ Ἀρχεῖω Κρήτης*, Χανιά 1964, 8^{ον} μέγα, σελ. 134 (Α.Ε. 2890).

110. **Στέφ. Ἡμελλος**, *Λαογραφική συλλογή ἐξ ἀποστολῆς εἰς Σάμον*, 1964, 8^{ον} μέγα, σελ. 431 (Α.Ε. 2891).

111. **Ἄννα Ἰ. Παπαμιχαήλ**, *Λαογραφική συλλογή ἐξ ἀποστολῆς εἰς Χάλκην καὶ Νίσυρον*, 1964, 8^{ον} μέγα, σελ. 902 (Α.Ε. 2892).

112. **Σταῦρ. Καρακάσης**, *Μουσική συλλογή ἐξ ἀποστολῆς εἰς ἐπαρχίαν Πυλίας*, 1964, 8^{ον} μέγα, σελ. 330 (Α.Ε. 2893).

113. **Ἄγγ. Δευτεραῖος**, *Λαογραφική συλλογή ἐξ ἀποστολῆς εἰς παραμεθόρια χωρία βορείως τῆς Φλωρίνης τοῦ νομοῦ Φλωρίνης*, 1964, 8^{ον} μέγα, σελ. 604 (Α.Ε. 2894).

114. **Γεώργ. Ν. Αίκατερινίδης**, *Α' λαογραφική συλλογή ἐξ ἀποστολῆς εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ νομοῦ Δράμας*, 1965, 8^{ον} μέγα, σελ. 444 (Α.Ε. 2895).

115. **Γεώργ. Ν. Αίκατερινίδης**, *Β' λαογραφική συλλογή ἐξ ἀποστολῆς εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ νομοῦ Δράμας*, 1964, 8^{ον} μέγα, σελ. 371 (Α.Ε. 2896).

116. **Σωτ. Ἄθαν. Φάσσας** (Ἐπιθεωρητῆς Στοιχ. Ἐκπαιδεύσεως, ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῶν ἐκπαιδευτικῶν λειτουργῶν τῆς περιφ. Βισαλτίας), *Λαογραφικὸν ὄλυκον ἐκ τῆς περιφερείας Βισαλτίας*, 1964, 4^{ον}, σελ. 547 (Α.Ε. 2897).

117. **Κωνστ. Δεληζώνας**, *Λαογραφική συλλογή ἐκ τῆς κοινότητος Κρανιάς Ἐλασσόνος*, [Κρανέα] 1963/1964, 4^{ον}, σελ. 69 (Α.Ε. 2898).

118. **Ἄριστ. Μπακαῖμης**, *Λαογραφία Ζώνης Βοῖου Κοζάνης*, Ἀθήνα 1964, 4^{ον}, σελ. 145 (Α.Ε. 2899).

119. Γεώργ. Γεωργιάδης, *Ἱστορικολαογραφικὰ περιοχῶν Βεργίου, Ἑδέσσης καὶ Ἄλμωπίας*, Ἑδέσση 1958, 1964, 4ον, σελ. 95 (Α.Ε. 2900).

120. Ἰωάνν. Θεοδώρου, *Συλλογὴ λαογραφικῶν στοιχείων ἐκ Δοξαρά Λαρίσης καὶ ἄλλων περιοχῶν Θεσσαλίας*, ἐν Δοξαρά 1964, 4ον, σελ. 31 (Α.Ε. 2901).

121. Σωκρ. Δ. Γεωργούλας, *Λαογραφικὰ Ἀμμουδιάς Πρεβέζης καὶ Πλατανούσσης Δωδώνης*, ἐν Ἀμμουδιά καὶ Πλατανούσση 1964, 4ον, σελ. 73 (Α.Ε. 2902 Α' Β').

122. Κωνστ. Χινοβίτης, *Λαογραφία καὶ ἱστορία τῆς κωμοπόλεως Βλάστης Ἑορδαίας*, ἐν Βλάστη 1964, 4ον, σελ. 90 (Α.Ε. 2903).

123. Χρῆστος Παππάς, *Συλλογὴ λαογραφικῆς ὕλης ἐξ Ἀδλοτόπου Σουλίου Θεσπρωτίας*, Ἀδλοτόπος 1964, 8ον, σελ. 399 (Α.Ε. 2904).

124. Κωνστ. Παπαμιχαήλ, *Συλλογὴ ἀνεκδότων ἱστοριῶν, σατιρικῶν ποιημάτων καὶ λαϊκῶν τραγουδιῶν*, ἐν Θεσπρωτικῷ 1964, 8ον, σελ. 54 (Α.Ε. 2905).

125. Περικλῆς Μπάρκας, *Λαογραφικὰ στοιχεῖα Χώρας Τριφυλίας*, Χώρα 1964, 4ον, σελ. 52 (Α.Ε. 2906).

126. Παναγ. Σκουφάκης, *Καταγραφή τῆς ἱστορίας τῆς Χώρας [Τριφυλίας] μετὰ τῶν λαογραφικῶν στοιχείων αὐτῆς*, Χώρα 1964, 4ον, σελ. 12 (Α.Ε. 2907).

127. Ζωὴ Ζαχαροπούλου, *Συλλογὴ λαογραφικῆς ὕλης ἐκ Χώρας Τριφυλίας*, ἐν Χώρα 1964, 4ον, σελ. 23 (Α.Ε. 2908).

128. Ἀγγελικὴ Νιάρχου, *Λαογραφικὰ στοιχεῖα κωμοπόλεως Πεταλίδιου, [Πυλίας]*, ἐν Πεταλίδιω 1964, 4ον, σελ. 32 (Α.Ε. 2909).

129. Παναγ. Ντόκοιλας, *Σταυρούλα Μουδάκη, Ἱστορία τοῦ Βασιλιτσίου Πυλίας*, Βασιλιτσίου 1964, 4ον, σελ. 27 (Α.Ε. 2910).

130. Ἐμμ. Μίχος, *Καταγραφή τῆς ἱστορίας τοῦ χωρίου Κάμπων [Πυλίας] καὶ τοῦ σχολείου μετὰ τῶν λαογραφικῶν στοιχείων αὐτοῦ*, Κάμποι 1964, 4ον, σελ. 17 (Α.Ε. 2911).

131. Εὐθύμιος Μπίτζας, *Ἱστορικὴ μετὰ λαογραφικῶν στοιχείων ἔκθεσις τοῦ χωρίου Κακορρεύματος Πυλίας καὶ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου αὐτοῦ. Ἐν Κακορρεύματι* 1964, 4ον, σελ. 10 (Α.Ε. 2912).

132. Μελπομένη Ἀλαφρῆ, *Ἱστορία καὶ λαογραφία τῆς Κορώνης*, ἐν Κορώνῃ 1964, 4ον, σελ. 23 (Α.Ε. 2913).

133. Γρηγόρ. Καλογερόπουλος, *Κανέλλα Τσερέπη, Ἱστορία καὶ λαογραφία τῆς κωμοπόλεως Κορώνης*, ἐν Κορώνῃ 1964, 4ον, σελ. 21 (Α.Ε. 2914).

134. Χαράλ. Μάραντος, *Ἱστορία καὶ λαογραφία τῆς Κορώνης*, ἐν Κορώνῃ 1964, 4ον, σελ. 31 (Α.Ε. 2915).

135. **Νικόλ. Γκόνης**, *Καταγραφή τῆς ἱστορίας τοῦ χωρίου Καλλιθέας καὶ τοῦ σχολείου μετὰ λαογραφικῶν στοιχείων αὐτοῦ*, ἐν Καλλιθέᾳ Πυλίας 1964, 4^{ον} σελ. 11 (Α.Ε. 2916).

136. **Γεώργ. Ζόμπολας**, *Λαογραφικὰ στοιχεῖα τοῦ χωρίου Χαροκοπέιον* [Πυλίας], Χαροκοπέιον 1963/64, 4^{ον}, σελ. 11 (Α.Ε. 2917).

137. **Νικόλ. Λογιώτης**, *Λαογραφία τοῦ χωρίου καὶ σχολείου Μαθίας Πυλίας* ἐν Μαθίᾳ 1964, 4^{ον}, σελ. 5 (Α.Ε. 2918).

138. **Νικόλ. Ψώνης**, *Καταγραφή τῆς ἱστορίας τοῦ χωρίου Δροσιά Πυλίας καὶ τοῦ σχολείου αὐτοῦ μετὰ τῶν λαογραφικῶν στοιχείων αὐτοῦ*, ἐν Δροσιᾷ 1964, 4^{ον}, σελ. 6 (Α.Ε. 2919).

139. **Κωνστ. Δαρσακλῆς**, *Στοιχεῖα λαογραφίας τῆς Πλατανόβρυσης* [Μεσσήνης]. Πλατανόβρυση 1964, 4^{ον}, σελ. 7 (Α.Ε. 2920).

140. **Εὐγενία Γκλεγκλέ**, *Λαογραφικὰ στοιχεῖα Καλαμακίου* [Πυλίας], Καλαμακίον 1964, 4^{ον}, σελ. 6 (Α.Ε. 2921).

141. **Νικόλ. Σπηλιώτης**, *Λαογραφικὰ Δάφνης Πυλίας*, Δάφνη 1964, 4^{ον}, σελ. 3 (Α.Ε. 2922).

142. **Παντ. Μπούζας**, *Καταγραφή τῆς ἱστορίας τοῦ χωρίου καὶ τοῦ σχολείου Πανιπερίου* [Πυλίας] μετὰ τῶν λαογραφικῶν στοιχείων αὐτοῦ, ἐν Πανιπερίῳ 1964, 4^{ον}, σελ. 3 (Α.Ε. 2923).

143. **Γεώργ. Δαμιανάκης**, *Καταγραφή τῆς ἱστορίας τοῦ χωρίου Φαλάνθης* [Πυλίας] καὶ τοῦ σχολείου μετὰ τῶν λαογραφικῶν στοιχείων αὐτοῦ, Φαλάνθη 1964, 4^{ον}, σελ. 10 (Α.Ε. 2924).

144. **Αἰκατερίνη Χριστοπούλου καὶ Θεόδ. Γάλλος**, *Λαογραφία κωμολέως Λογγᾶς* [Πυλίας], Λογγὰ 1964, 4^{ον}, σελ. 4 (Α.Ε. 2925).

145. **Γεώργ. Μητσώνης**, *Καταγραφή τῆς ἱστορίας τοῦ χωρίου Φλεσσιάδος* [Τριφυλίας] καὶ τοῦ σχολείου μετὰ τῶν λαογραφικῶν στοιχείων αὐτοῦ, ἐν Φλεσσιάδι 1964, 4^{ον}, σελ. 16 (Α.Ε. 2926).

146. **Ἀσπασία Δενδοῦλη**, *Λαογραφικὰ στοιχεῖα τοῦ χωρίου Χανδρινῶς*, [Πυλίας]. Χανδρινὸς 1964, 4^{ον}, σελ. 8 (Α.Ε. 2927).

147. **Βασίλ. Μπίζος**, *Ἱστορικὴ ἀναδίφηση καὶ παραδόσεις*, Χωματερὸ [Πυλίας] 1964, 4^{ον}, σελ. 7 (Α.Ε. 2928).

148. **Δημοσθ. Μπουσούνης**, *Λαογραφικὰ στοιχεῖα τοῦ χωρίου Ἀχλαδοχωρίου Πυλίας*, Ἀχλαδοχώριον 1964, 4^{ον}, σελ. 7 (Α.Ε. 2929).

149. **Ἐλένη Πυρπιρῆ**, *Ἡ ἱστορία τοῦ χωρίου Καστάνια* [Πυλίας] καὶ τοῦ σχολείου του, ἐν Καστανίῳ 1964, 4^{ον}, σελ. 4 (Α.Ε. 2930).

150. **Ἄντ. Τσούμης**, *Ὁ Ριζόμυλος: ἱστορία- θρῦλος-παράδοσις*, ἐν Ριζο-
μύλῳ [Πυλίας] 1964, 4^{ον}, σελ. 4 (Α.Ε. 2931).

151. **Θεόδ. Δαρσακλῆς**, *Ἱστορία τῶν χωρίων Λυκίσσης, Γαμβριᾶς, Ἄγναν-
τίου τῆς κοινότητος Λυκίσσης* [Πυλίας] μετὰ τῶν λαογραφικῶν ἀντῶν στοιχείων, ἐν
Λυκίσσῃ 1964, 4^{ον}, σελ. 9 (Α.Ε. 2932).

152. **Παναγ. Τσώνης**, *Καταγραφή τῆς ἱστορίας τοῦ χωρίου Γριζοκάμπου*
[Πυλίας] καὶ τοῦ σχολείου μετὰ τῶν λαογραφικῶν στοιχείων, ἐν Γριζοκάμπῳ 1964,
4^{ον}, σελ. 92 (Α.Ε. 2933).

153. **Δημ. Σάκκας**, *Ἡ Βερδικούσια Ἐλασσόνας*, Ἀθήναι 1964, 8^{ον}, σελ.
166. (Α.Ε. 2933Α).

ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΗΣΕΙΣ ΜΟΡΦΩΝ ΤΟΥ ΛΑΪΚΟΥ ΒΙΟΥ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1962 - 1964

(Archives de Cinematographie. Materiel folklorique cinematographié.
pendant les années 1962-1964).

Ἀπὸ πολλοῦ ἦτο αἰσθητὴ ἡ ἀνάγκη τῆς περισυλλογῆς ἐκδηλώσεων τοῦ λαϊκοῦ βίου, ὡς ἐθιμικῶν τελετῶν λατρευτικοῦ περιεχομένου, μορφῶν τοῦ κοινωνικοῦ βίου (γάμου, λαϊκῶν χορῶν κ.ἄ.) ὡς καὶ τοῦ φυσικοῦ, καὶ διὰ τῆς ἀποτυπώσεως αὐτῶν ἐπὶ κινηματογραφικῆς ταινίας πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς πληρεστερας οὕτως ἐπιστημονικῆς ἐξετάσεως αὐτῶν.

Ἡ ἔναρξις τῆς ἐκτελέσεως τοῦ ἔργου τούτου ἐπετεύχθη μόλις τὸ 1962, ὅτε κατέστη δυνατὴ ἡ προμήθεια συσκευῆς κινηματογραφικῆς λήψεως, εἶτα δὲ καὶ εἰδικοῦ προβολέως.

Κατωτέρω παρατίθεται πίναξ τῶν κινηματογραφηθέντων θεμάτων κατὰ τὰ ἔτη 1962 - 1964 κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τοῦ διευθυντοῦ τοῦ Ἀρχείου Γ. Κ. Σπυριδάκη, εἶτα δὲ συστηματικώτερον ὑπὸ τοῦ φιλολόγου Γ. Ν. Αἰκατερινίδου, συνεργάτου του εἰς τὴν ἐκτέλεσιν εἰδικοῦ προγράμματος λαογραφικῆς ἐρεῦνης διὰ τῆς οἰκονομικῆς χορηγίας τοῦ Βασιλικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν.

Α') ΕΤΟΥΣ 1962

1. α) *Τὸ ἔθιμον τῆς παρασκευῆς τῶν προζυμιῶν διὰ τὸ ζύωμα τῶν ἄρτων τοῦ γάμου εἰς Λευκάδα.*
β) *Λαϊκοὶ χοροὶ εἰς Λευκάδα.*
(Κινημ. ὑπὸ Γ. Κ. Σπυριδάκη εἰς Λευκάδα κατ' Αὐγουστον 1962. Ταιν. μ. 30)

Β') ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1963

2. — *Ἵπερπήδησις πυρῶν «Φωτιῆς τοῦ Ἀη Γιάννη» κατὰ τὸ ἐσπέρας τῆς παραμονῆς τοῦ Γενεσίου τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρομοῦ (24 Ἰουνίου).*
(Κινημ. ὑπὸ Γ. Κ. Σπυριδάκη, ἐν Ἀθήναις 1963. Ταιν. μ. 30).
3. — *Ἐθιμον κατὰ τὴν παραμονὴν τῆς Πρωτομαγιάς εἰς Μέγαρα. [Προσφορὰ στεφάνου ἀνθέων καὶ δώρων ὑπὸ τῆς μνηστῆς εἰς τὸν ἀρραβωνιαστικόν της].*
(Κινημ. ὑπὸ Γ. Κ. Σπυριδάκη εἰς Μέγαρα, 30 Ἀπριλίου 1963). Ἡχητικὴ ταινία μ. 80. Χφον ἀρ. 2770).
4. — *Ἡ τελετὴ τῶν Ἀναστεναγίων (τὴν 21 Μαΐου, ἐορτὴν τῶν Ἀγίων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης) εἰς Ἀγίαν Ἑλένην Σερρών.*
(Κινημ. ὑπὸ Γ. Κ. Σπυριδάκη εἰς Ἀγίαν Ἑλένην Σερρῶν ἀπὸ 20 - 22 Μαΐου

1963. Βοηθοί: Ν. Καλύβας — Γ. Ν. Αϊκατερινίδης. Ήχητική ταινία μ. 334. Χφον αρ. 2742).
5. — *Εορταστικά τελετά τὴν 15 Αὐγούστου εἰς Κίμωλον.*
(Κινημ. ὑπὸ Γ. Κ. Σπυριδάκη εἰς Κίμωλον κατ' Αὐγούστον 1963. Ταιν. μ. 36. Χφον αρ. 2758).
6. — *Τελετὴ γάμου εἰς Κίμωλον.*
(Κινημ. ὑπὸ Γ. Κ. Σπυριδάκη εἰς Κίμωλον κατ' Αὐγούστον 1963. Ταιν. μ. 77. Χφον αρ. 2758).
7. — *Ύφαντικὴ εἰς Κίμωλον. (Προετοιμασία τοῦ νήματος ἐκ βάμβακος κλπ.). Διάσπμο καὶ πέρασμα εἰς τοὺς μίτους. Ὑφανσις).*
(Κινημ. εἰς Κίμωλον ὑπὸ Γ. Κ. Σπυριδάκη, κατ' Αὐγούστον 1963. Ταιν. μ. 60. Χφον αρ. 2758).
8. — *Χοροὶ Μακεδονίας (κότσαρι, γαμήλιοι, χασάπικος, σουρτός, τῆς Γερακίνας).*
(Κινημ. ὑπὸ Γ. Ν. Αϊκατερινίδου εἰς τὰ χωρία Μελενικίτσι, Βαμβακόφυτον καὶ Σησαμιὰν τοῦ νομοῦ Σερρῶν κατὰ Νοέμβριον καὶ Δεκέμβριον 1963. Ταινία ἠχητικὴ μέτρ. 120. Χφον αρ. 2779).

Γ' ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1964

9. — *Χοροὶ Κρήτης (Χανιώτικος σουρτός, πεντοζάλης, σούσια Κρητικιά).*
(Κινημ. ὑπὸ Γ. Ν. Αϊκατερινίδου εἰς Μᾶζα Σελίνου Χανίων κατὰ Μάρτιον 1964. Ταιν. μ. 65. Χφον αρ. 2798).
10. — *Φάμπρικα (= ἐλαιοτριβεῖον). (Ἐκθλιρις τοῦ ἐλαιοκάρπου εἰς παλαιὸν ἱποκίνητον ἐλαιουργεῖον).*
(Κινημ. ὑπὸ Γ. Ν. Αϊκατερινίδου εἰς τὸ χωρίον Μᾶζα Σελίνου Χανίων. Μάρτιος 1964. Ταιν. μ. 45. Χφον αρ. 2798).
11. α) *Σχολικὴ ἐορτὴ κατὰ τὴν 25 Μαρτίου 1964 εἰς Κουστογέρακον Χανίων.*
β) *Ἐκτέλεισις χορῶν: Χανιώτικος σουρτός καὶ πεντοζάλης.*
(Κινημ. ὑπὸ Γ. Ν. Αϊκατερινίδου εἰς Κουστογέρακον Χανίων τὴν 25 Μαρτίου 1964. Ταιν. μ. 60. Χφον αρ. 2798).
12. α) *Ἔθιμα τῶν σπογγαλιῶν τῆς Καλύμνου κατὰ τὸν ἀπόπλον αὐτῶν πρὸς σπογγαλιεῖαν κατὰ τὸ θέρος.*
β) *Ἔθιμον εἰς Κάλυμνον κατὰ τὸ Πάσχα. (Ἀγορὰ τοῦ πασχαλινοῦ ἄμμου κατὰ τὸ πρὸ τῆς ἐορτῆς τοῦ Λαζάρου Σάββατον).*
γ) *Κοπάνισμα τοῦ σίτου διὰ τὴν παρασκευὴν ἀλεύρου.*
δ) *Μεταφορὰ φρυγάνων διὰ τὸ ἄναμμα τοῦ φούρνου. Πύρωμα αὐτοῦ πρὸς ὀπτησίαν Πασχαλιῶν ψωμιῶν καὶ ἔψησιν ἄμμου.*

- ε) *Μεταφορά ειδικού ἄρτου ὑπὸ τῆς νεονύμφου εἰς τὴν πενθεράν της.*
 ς) *Ύφαντική εἰς Κάλυμνον (ξάνσις τοῦ ἐρίου, κλωσῖς, ὕφανσις).*
- ζ) *Χοροὶ Καλύμνον: α) Καλύμνικος. β) σούστα Κρητικιά.*
 (Κινημ. ὑπὸ Γ. Κ. Σπυριδιάκη εἰς Κάλυμνον ἀπὸ τῆς 18 - 20 Ἀπριλίου 1964. Ταιν. μ. 290. Χρον. ἀρ. 2800).
13. — *Τὸ κάψιμο ὁμοιώματος τοῦ Ἰούδα κατὰ τὸ Πάσχα μετὰ τὴν τελετὴν τῆς Δευτέρας Ἀναστάσεως εἰς Ἀσὴ Γωνιά Χανίων.*
 (Κινημ. ὑπὸ Γ. Ν. Αἰκατερινίδου εἰς Ἀσὴ Γωνιά Χανίων τὴν 3 Μαΐου 1964. Ταινία ἠχητική, μ. 30. Χρον. ἀρ. 2799).
14. — *Ποιμενικὴ πανήγυρις εἰς Ἀσὴ Γωνιά Χανίων κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. (Συγκέντρωσις τῶν κοπαδιῶν τῆς περιφερείας κατὰ τὴν προίαν τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου εἰς τὸν περίβολον τῆς ἐκκλησίας ἄμελις, προσφορὰ τοῦ γάλακτος εἰς τοὺς πανηγυριστάς, εὐλογία ὑπὸ τοῦ ἱερέως τῶν ποιμνίων καὶ τῶν ποιμένων διασκέδασις).*
 (Κινημ. ὑπὸ Γ. Ν. Αἰκατερινίδου εἰς τὴν Ἀσὴ Γωνιά Χανίων τὴν 4 Μαΐου 1964. Ταιν. μ. 213. Χρον. ἀρ. 2799).
15. — *Ἐκ τοῦ ποιμενικοῦ βίου εἰς τὴν Ἀσὴ Γωνιά Χανίων. (Ἀποψις μητάτου. Ἀμελγμα αἰγοπροβάτων. Μεταφορὰ γάλακτος πρὸς τυροκομίαν. Ἐξοδος τοῦ ποιμνίου πρὸς βοσκήν).*
 (Κινημ. ὑπὸ Γ. Ν. Αἰκατερινίδου εἰς τὴν περιοχὴν Ἀσὴ Γωνιάς Χανίων τὴν 11 Μαΐου 1964. Ταιν. μ. 30. Χρον. ἀρ. 2799).
16. — *Χοροὶ Κρήτης (σούστα Κρητικιά).*
 (Κινημ. ὑπὸ Γ. Ν. Αἰκατερινίδου εἰς Ἀσὴ Γωνιά Χανίων κατὰ Μάϊον 1964. Ταιν. μ. 30. Χρον. ἀρ. 2799).
17. — *Τὸ πανηγύρι τοῦ Ἀη Συμοῦ ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας τὴν Πεντηκοστὴν εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Μεσολογγίου (μονὴ Ἀη Συμοῦ, Κλείσοβα καὶ πόλις τοῦ Μεσολογγίου).*
 (Κινημ. ὑπὸ Γ. Ν. Αἰκατερινίδου εἰς Μεσολόγγιον ἀπὸ 21-23 Ἰουνίου 1964. Ταιν. μ. 236. Χρον. ἀρ. 2889).
18. — *Ἀλωνισμός: α) Ἀλωνισμός δημοτικῶν μὲ βολόδουρο, β) λίχισμα.*
 (Κινημ. ὑπὸ Γ. Ν. Αἰκατερινίδου εἰς τὸ χωρίον Παράνυμφοι Ἡρακλείου Κρήτης κατὰ Ἰούλιον 1964. Ταιν. μ. 96. Χρον. ἀρ. 2884).
19. — *Περισχουρισμός πρὸς ἀποτροπὴν κακοῦ. (Περίζωσις διὰ νήματος τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐν συνεχείᾳ ὀλοκλήρον τοῦ χωρίου Παράνυμφοι πρὸς κατάπαισιν τοῦ σφοδρῶς πνέοντος ἀνέμου).*

- (Κινημ. ὑπὸ Γ. Ν. Αἰκατερινίδου εἰς τὸ χωρ. Παράνυμφοι Ἑρακλείου Κρήτης κατ' Ἰούλιον 1964. Ταιν. μ. 30. Χφον ἀρ. 2884).
20. — *Χοροὶ Κρήτης: σιγανὸς καὶ Μαλεβιζιώτικος.*
(Κινημ. ὑπὸ Γ. Ν. Αἰκατερινίδου, Ἄνω καὶ Κάτω Ζαρός Ἑρακλείου Κρήτης, Ἰούλιος 1964. Ταιν. μ. 60. Χφον ἀρ. 2884).
21. — *Κατεργασία τοῦ λίνου πρὸς κατασκευὴν νήματος εἰς Κάτω Ζαρόν Ἑρακλείου Κρήτης.*
(Κινημ. ὑπὸ Γ. Ν. Αἰκατερινίδου εἰς Κάτω Ζαρόν Ἑρακλείου κατ' Ἰούλιον 1964. Ταιν. μ. 30. Χφον ἀρ. 2884).
22. — *Χοροὶ Μακεδονίας: συρτός.*
(Κινημ. ὑπὸ Γ. Ν. Αἰκατερινίδου εἰς τὸ χωρίον Καλλιθέα Δράμας κατ' Ὀκτώβριον 1964. Ταιν. μ. 30. Χφον ἀρ. 2895).
23. — *Χοροὶ Μακεδονίας: κασάπικος καὶ συρτός.*
(Κινημ. ὑπὸ Γ. Ν. Αἰκατερινίδου εἰς τὸ χωρίον Καλὴ Βρύση Δράμας, Ὀκτώβριος 1964. Ταιν. μ. 60. Χφον ἀρ. 2895).
24. — *Σπορὰ δημοτικῶν. (Προετοιμασία τοῦ γεωργοῦ διὰ τὴν σποράν. Ἐκκίνησις πρὸς τὸν ἀγρόν. Ἡ σπορά. Ἡ ζεῦξις τῶν βοῶν εἰς τὸ ξύλινον ἄροτρον. Τὸ ὄργωμα τοῦ ἀγροῦ).*
(Κινημ. ὑπὸ Γ. Ν. Αἰκατερινίδου εἰς τὸ χωρίον Πύργοι Δράμας κατὰ Νοέμβριον 1964. Ταιν. μ. 60. Χφον ἀρ. 2896).
25. — *Καλαθοπλεκτικὴ.*
(Κινημ. ὑπὸ Γ. Ν. Αἰκατερινίδου εἰς τὸ χωρίον Βῶλαξ Δράμας κατὰ Νοέμβριον 1964. Ταιν. μ. 30. Χφον ἀρ. 2896).
26. — *Χοροὶ Μακεδονίας: κοντιὰ καὶ συρτός.*
(Κινημ. ὑπὸ Γ. Ν. Αἰκατερινίδου, Βῶλαξ Δράμας, Νοέμβριος 1964. Ἡχητ. ταινία μ. 60. Χφον ἀρ. 2896).

ΕΚΘΕΣΙΣ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ ΤΟΥ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1964

(EXPOSÉ SUR L'ACTIVITÉ DES ARCHIVES DE FOLKLORE PENDANT L'ANNÉE 1964)

Τὸ ἔργον τοῦ Λαογρ. Ἀρχείου κατὰ τὸ ἔτος 1964 συνεχίσθη ἐκτελούμενον ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ προσωπικοῦ, ὡς ἀναφέρεται περὶ τούτου εἰς τὰς προηγουμένας ἐκθέσεις τῶν ἐτῶν 1962 καὶ 1963 (βλ. Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ., τόμ. ΙΕ/ΙΣΤ (1962/63) σ. 388, 391), ἐνισχυθέντος διὰ τῆς προσληφθείσης ἀπὸ 1 Ἰουλίου εἰς τὸ ἐπιστημονικὸν προσωπικὸν φιλολόγου Ἀ ν ν η ς Π α π α μ ι χ α ἦ λ.

Α'. Εἰσαγωγή λαογραφικῆς καὶ μουσικῆς ὕλης.

1. Εἰς τὸ Ἀρχεῖον περιῆλθον 147 χειρόγραφοι συλλογαὶ λαογραφικῆς ὕλης ἐκ σελίδων ἐν συνόλῳ 10.260. Ἐκ τῶν συλλογῶν τούτων 124 ἀπεστάλησαν ὑπὸ διδασκάλων (66 συλλογαὶ προέρχονται ἐκ Κρήτης συνταχθεῖσαι συμφώνως πρὸς σχετικὴν ἐγκύκλιον τοῦ Γεν. Ἐπιθεωρητοῦ Στοιχειώδους Ἐκπαιδεύσεως κ. Παν. Νέζη). Ἐκ τῶν ὑπολοίπων 23 συλλογῶν 8 ἐδωρήθησαν ὑπὸ διαφόρων προσώπων, φίλων τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ἕτεροι 8 κατετέθησαν ὑπὸ τοῦ ἐπιστημονικοῦ προσωπικοῦ τοῦ Ἀρχείου ἐξ εἰδικῶν λαογραφικῶν καὶ μουσικῶν ἔρευνῶν αὐτοῦ, ἦτοι, α) τοῦ Διευθυντοῦ Γ. Κ. Σ π υ ρ ι δ ά κ η 1) εἰς Κάλυμνον καὶ 2) εἰς Χανιά Κρήτης εἰς τὴν ἐν τῷ Ἱστορικῷ Ἀρχεῖῳ λαογραφικὴν συλλογὴν τοῦ Π. Βλαστοῦ (βλ. ἀνωτ., σ. 172-73)· β) τοῦ συντ. Κ. Ρ ω μ α ἰ ο υ εἰς ἐπαρχίαν Κυνοουρίας (βλ. ἀνωτ., σ. 185-189)· γ) τοῦ συντ. μουσ. Σ π υ ρ. Π ε ρ ἰ σ τ ἔ ρ η εἰς περιοχὴν Φωκίδος (βλ. ἀνωτ., σ. 173-184)· δ) τοῦ συντ. Σ τ ε φ. Ἡ μ ἔ λ λ ο υ εἰς Σάμον (βλ. ἀν., σ. 190-203)· ε) τῆς συντ. Ἀ ν ν η ς Π α π α μ ι χ α ἦ λ εἰς τὰς νήσους Χάλκην καὶ Νίσυρον (βλ. ἀν., σ. 217-230)· στ) τοῦ ἐκτ. μουσ. Σ τ. Κ α ρ α κ ά σ η εἰς Πυλίαν καὶ Κορώνην (βλ. ἀνωτ., σ. 204-217)· ζ) τοῦ ἐκτ. συντ. Ἀ γ γ. Δ ε υ τ ε ρ α ἰ ο υ εἰς συνοικισμοὺς τοῦ νομοῦ Φλωρίνης (βλ. ἀν., σ. 230-240). Τέλος κατετέθησαν εἰς τὸ Λ.Α. 7 συλλογαὶ ἐκ σελ. 2740, προερχόμεναι ἐκ τοῦ εἰδικοῦ προγράμματος λαογρ. ἐρεύνης (συστηματικὴ περισυλλογὴ λαογρ. ὕλης), ἐκτελουμένου εἰς τὸ Λαογρ. Ἀρχεῖον ὑπὸ τοῦ Διευθυντοῦ αὐτοῦ κ. Γ. Κ. Σ π υ ρ ι δ ά κ η μετὰ τῶν συνεργατῶν του φιλολόγων, τῆς Ἀ ν ν η ς Π α π α μ ι χ α ἦ λ μέχρι τέλους Ἰουνίου τοῦ ἔτους τούτου καὶ τοῦ Γ ε ω ρ γ. Α ἰ κ α τ ε ρ ἰ ν ἰ δ ο υ, διὰ τῆς οἰκονομικῆς χορηγίας τοῦ Βασιλικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν. Ἐντὸς τοῦ ἐν λόγω προγράμματος ἐγένετο ἔρευνα εἰς περιοχὰς

τῆς Κορινθίας, τῆς Κρήτης, τῆς Καλύμνου, τοῦ Μεσολογγίου καὶ τῆς Δράμας.

2. Ἡ Ἑθνικὴ Μουσικὴ Συλλογὴ ἐπλουτίσθη διὰ 2637 ἠχογραφήσεων δημώδους μουσικῆς (μελωδιῶν ᾠμάτων καὶ μουσικῆς λαϊκῶν χορῶν), πρὸς δὲ καὶ διὰ 36 ἠχογραφήσεων ἄλλης λαογρ. ὕλης (παραμυθιῶν κλπ.).

Ἡ μουσικὴ ὕλη αὕτη προῆλθεν ὡς ἀκολούθως: α) ἐκ τῶν ὡς ἄνω ἀποστολῶν τοῦ προσωπικοῦ τοῦ Ἀρχείου ἠχογραφήσεις 992, ἦτοι 45 ἐκ Καλύμνου, 76 ἐκ Σάμου, 201 ἐκ Φωκίδος, 217 ἐκ Χάλκης, 385 ἐκ Πυλίας καὶ 68 ἐκ τοῦ νομοῦ Φλωρίνης. β) Ἐκ τοῦ εἰδικοῦ, ὡς ἄνω, προγράμματος ἐρεῦνης διὰ τῆς ἐνισχύσεως τοῦ Β.Ι.Ε. ἠχογραφήσεις 1144, ἦτοι 443 ἐκ Κρήτης, 306 ἐκ τῆς ἐπαρχίας Κορινθίας, 9 ἐκ Μεσολογγίου καὶ 386 ἐκ τῆς περιοχῆς Δράμας. γ) Ἐκ παραχωρήσεων τῆς Ἑταιρείας Εὐβοϊκῶν σπουδῶν 312. δ) Ἐκ τῆς συλλογῆς τῆς σπουδαστρίας ἐν τῷ Λαογραφ. Ἀρχεῖῳ, ἀμερικανίδος, Ellen Frye 158 ἠχογραφήσεις καὶ ε) ἐξ ἀνταλλαγῆς πρὸς ἑλληνικὴν μουσικὴν 41 μελωδιῶν καὶ χορῶν μουσικῆς ἐκ Μαρόκου καὶ Τουρκίας ἐκ συλλογῆς τῆς ἐλβετίδος μουσικολόγου G. Wintenberg.

3. Εἰς τὴν Δισκοθήκην τῆς Μουσικῆς Συλλογῆς προσετέθησαν 61 δίσκοι, ἦτοι 51 ἐξ ἀγορᾶς καὶ 10 ἐκ δωρεῶν. Ἐκ τῶν τελευταίων οἱ 5 προσεφέρθησαν ὑπὸ τοῦ ρουμάνου Καθηγητοῦ κ. M. Pop.

4. Κινηματογραφικὸν Ἀρχεῖον. Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἀπετυπώθησαν ἐπὶ κινηματογραφικῆς ταινίας τῶν 16 χιλ., μήκους ἐν συνόλῳ 1500 μέτρων, αἱ κάτωθι ἐκδηλώσεις τοῦ λαϊκοῦ βίου: α) διὰ τοῦ διευθυντοῦ Γ. Κ. Σπυριδάκη, ἐργασθέντος εἰς Κάλυμνον 1) ἔθιμον τῶν σπογγαλιῶν κατὰ τὸν ἀπόπλουν αὐτῶν διὰ τὴν σπογγαλιεῖαν κατὰ τὸ θέρος· 2) ἔθιμα κατὰ τὸ Πάσχα· 3) κατεργασία νήματος πρὸς ὕφανσιν· 4) χοροὶ τῆς Καλύμνου (Καλύμνικος, σοῦστα Κρητικιά)· β) διὰ τοῦ φιλολόγου Γεωργ. Αἰκατερινίδου, ἐργαζομένου εἰς τὴν ἐκτέλεσιν εἰδικῆς λαογραφικῆς ἐρεῦνης, ὡς ἀνωτέρω.

1) Χοροὶ Κρήτης: α) Χανιώτικος πεντοζάλης, σοῦστα εἰς Μᾶζαν Ροδοβαβανίου, Κουστογέρακον καὶ Ἀσῆ Γωνιὰν τοῦ νομοῦ Χανίων· β) σιγανὸς καὶ Μαλεβιζιώτικος εἰς Ἄνω καὶ Κάτω Ζαρόν τοῦ νομοῦ Ἡρακλείου.

2) Χοροὶ Μακεδονίας: συρτός, κασάπικος καὶ κοντσὸ εἰς Καλλιθέαν, Καλὴν Βρούση καὶ Βόλακα τοῦ νομοῦ Δράμας.

3) Φάμπρικα (=ἐλαιουργεῖον) εἰς Μᾶζαν Ροδοβαβανίου Χανίων.

4) Σχολικὸν ἔθιμον εἰς Κουστογέρακον Χανίων τὴν 25ῃν Μαρτίου.

5) Τὸ ἔθιμον «κάψιμο τοῦ Ἰούδα» κατὰ τὸ Πάσχα εἰς Ἀσῆ Γωνιὰν Χανίων.

6) Ποιμενικὴ πανήγυρις κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου εἰς Ἀσῆ Γωνιὰν Χανίων.

7) Ποιμενικὸς βίος (μητᾶτο) εἰς τὴν περιφέρειαν Ἀσῆ Γωνιάς Χανίων.

8) Ἡ λαϊκὴ πανήγυρις τοῦ Ἁγίου Συμιοῦ κατὰ τὴν Πεντηκοστὴν εἰς Μεσολόγγιον.

9) Σπορὰ δημοτικῶν εἰς χωρίον Πύργοι Δράμας.

10) Ἀλωνισμὸς εἰς τὸ χωρίον Παράνυμφοι τοῦ νομοῦ Ἡρακλείου Κρήτης

11) Περισχοινισμὸς πρὸς ἀποτροπὴν κακοῦ εἰς τὸ χωρίον Παράνυμφοι τοῦ νομοῦ Ἡρακλείου.

12) Κατεργασία λιναριοῦ εἰς Κάτω Ζαρόν Ἡρακλείου.

13) Καλαθοπλεκτικὴ εἰς Βώλακα τοῦ νομοῦ Δράμας.

Β' Ἀπονομὴ ἐπαινῶν εἰς συλλογεῖς λαογραφικῆς ὕλης

Συμφώνως πρὸς τὴν ὑπ' ἀρ. 27761/1952 ἐγκύκλιον τῆς Ἀκαδημίας περὶ ἀπονομῆς τιμητικῶν διακρίσεων εἰς ἐκπαιδευτικούς λειτουργούς, ὑποβάλλοντας διὰ τὸ Λαογρ. Ἀρχεῖον λαογραφικὰς συλλογὰς, ἀπενεμήθησαν ὑπ' αὐτῆς οἱ κάτωθι ἐπαινοὶ μετὰ σχετικὴν εἰσήγησιν τοῦ Διευθυντοῦ τοῦ Ἀρχείου καὶ πρότασιν τῆς Ἐφορευτικῆς Ἐπιτροπῆς.

α) Ἐπαινοὶ μετὰ χρηματικῆς ἐνισχύσεως 3.000 εἰς τοὺς :

1. Κωνστ. Ἰωαννίδην, διδάσκαλον τοῦ 60^{ου} δημ. σχολείου Θεσσαλονίκης Γ' ἐκπαίδ. περιφερ. Θεσσαλονίκης, διὰ τὴν λαογραφικὴν συλλογὴν αὐτοῦ ἐκ τοῦ χωρίου Κωστάνας Θεσσαλονίκης (ἀρ. χφου 2748).

2. Βασίλ. Παυλίδην, διδάσκαλον 1^{ου} δημ. σχολ. Μάνδρας, διὰ λαογραφικὰς συλλογὰς του ἐκ τῆς περιοχῆς Παραμυθίας Ἡπείρου (ἀρ. χφον 2740 2756, 2768).

3. Γεώργ. Χρ. Παγώνην, διδάσκαλον δημοτ. σχολ. Τριοβασάλου Μήλου διὰ τὴν συλλογὴν του ἐκ τῆς νήσου Μήλου (ἀρ. χφου 2777).

4. Εἰρήνην Οὐσταγιαννάκη-Ταχατάκη, διδασκάλισσαν Ἀ' δημοτ. σχολ. Ἄνω Ἀρχανῶν Κρήτης, διὰ τὴν συλλογὴν της ἐξ Ἄνω Ἀρχανῶν (ἀρ. χφου 2774).

β) Δεύτεροὶ ἐπαινοὶ μετὰ χρηματικῆς ἐνισχύσεως 2.000 εἰς τοὺς :

1. Ἡλίαν Κ. Σαμαράν, διδάσκαλον διὰ τὴν συλλογὴν του ἐκ Κλειστοῦ Εὐρυτανίας (ἀρ. χφου 2775).

2. Τάσον Παπαποστόλου, λογοτέχνην, διὰ λαογραφικὰς συλλογὰς του ἐξ Εὐβοίας (ἀρ. χφον 2734, 2778).

γ) Τρίτος ἐπαινοὶ μετὰ χρηματικῆς ἐνισχύσεως 1.500 εἰς τοὺς :

1. Γεώργ. Λαγωνίκαν, διδάσκαλον, διευθυντήν τοῦ δημοτ. σχολείου Χριστοῦ Ἰκαρίας, διὰ τὴν λαογραφικὴν συλλογὴν του ἐξ Ἰκαρίας (ἀρ. χφου 2735).

2. Γεώργ. Κολλιόβ, διδάσκαλον, διευθυντήν δημοτ. σχολ. Ἀγίων Ἀποστόλων Παπαδάτων Πρεβέζης, διὰ τὴν συλλογὴν του ἐξ Ἄσου Πρεβέζης (ἀρ. χφου 2739).

3. Γ. Α. Χαλαζιάβ, διδάσκαλον 2ου δημοτ. σχολ. Ν. Ἐλβετίας Ζ' περιφ. Ἀθηνῶν, διὰ τὴν λαογραφικὴν ἐργασίαν του : «Ρουμελιώτικες χαρὲς καὶ λύπες» (ἀρ. χφου 2750).

δ) Ἐπαινος ἄνευ χρηματικῆς ἐνισχύσεως εἰς τούς :

1. Πέτρον Ἀνανιάδην, διδάσκαλον 1ου δημ. σχολ. Μεγάρων Ἀττικῆς, διὰ τὴν λαογραφικὴν συλλογὴν του ἐκ προσφύγων ἐκ Κουβουκλίων Προύσης καὶ Γαλατᾶ Καλλιπόλεως Ἀνατ. Θράκης (ἀρ. χφου 2737).

2. Βασιλικὴν Θεοδωροπούλου, διδασκάλισσαν τοῦ δημοτ. σχολ. Νυμφόπετρας Λαγκαδᾶ, διὰ τὴν λαογραφικὴν συλλογὴν της ἐκ γηγενῶν Μακεδόνων καὶ προσφύγων ἐκ Θράκης - Πόντου κ.ἄ., κατοίκων τοῦ χωρίου Νυμφόπετρας Λαγκαδᾶ (ἀρ. χφου 2738).

3. Εὐάγγελον Βλ. Ντόκαν, διδάσκαλον Καστανοφύτου Ἄργους Ὁρεστικοῦ, διὰ τὴν συλλογὴν του ἐκ Παλαιοχωρίου Συράκου τοῦ νομοῦ Ἰωαννίνων (ἀρ. χφου 2755).

4. Δημ. Β. Φούρλαν, διδάσκαλον δημοτ. σχολ. Ἀγίου Δημητρίου Ναυπακτίας, διὰ τὴν συλλογὴν του ἐκ Νεοχωρίου Ναυπακτίας (ἀρ. χφου 2755).

Γ'. Ἀποδελτίωσις καὶ κατάταξις λαογραφικῆς ὕλης

1) Διὰ τοῦ βοηθητικοῦ προσωπικοῦ τοῦ Ἀρχείου (γραφέων) ἀπεδελτιώθη ἐκ 39 χειρογράφων συλλογῶν καὶ ἐντύπων ποικίλη λαογραφικὴ ὕλη, ἥτοι ἄσματα 1183, δίστιχα 200, δημ. παραδόσεις 270, παραμῦθια 90, αἰνίγματα 446, παροιμῖαι 1938, εὐχαὶ 168, κατάραι 166 καὶ ἄλλη ὕλη, ἀναφερομένη εἰς τὸν φυσικόν, κοινωνικόν καὶ πνευματικόν βίον, εἰς δελτία 5911.

2) Ἐκ τῆς ἀποδελτιωθείσης ὕλης ἐγένετο κατάταξις καὶ τοποθέτησις εἰς τὸ Ἀρχεῖον: α) δημοδῶν ἄσμάτων 1508. Ἐκ τούτων 750 ἐπέξευράσθη ὁ συντ. Κ. Ρωμαῖος καὶ 748 ὁ συντ. Στέφ. Ἡμελλος. Τῆς ὑπολοίπου λαογρ. ὕλης ἐκ δελτίων 6408 ἐγένετο γενικὴ κατάταξις ὑπὸ τοῦ συντ. Δημ. Οἰκονομίδου.

3) Εἰς τὸ τμήμα τῆς Ἐθνικῆς Μουσικῆς Συλλογῆς ἐγένετο ὑπὸ τοῦ συντ. μουσ. Σπ. Περιστέρη ἡ καταγραφή ἐκ ταινιῶν μαγνητοφώτου τῆς μουσικῆς

93 ἁσμάτων εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν μουσικὴν γραφὴν, ὑπὸ δὲ τοῦ ἔκτ. μουσ. Σ π. Κ α ρ α κ ἄ σ η ἐσυνεχίσθη ἢ καταγραφὴ τῶν στοιχείων ἠχογραφηθείσης νέας μουσικῆς ὕλης εἰς τὸ σχετικὸν Βιβλίον Εἰσαγωγῆς (ἀρ. 7822-10316) καὶ εἰς τὸ βιβλίον Ἦχογρ. Λαογραφικῆς ὕλης (ἀρ. 217 - 312).

Δ'. Δημοσιεύματα

Ἐσυνεχίσθη ἢ ἐκτύπωσις τῆς Μουσικῆς Ἐκλογῆς ὑπὸ τῶν Γ. Κ. Σ π υ ρ ι - δ ἄ κ η καὶ Σ π υ ρ. Π ε ρ ι σ τ ἔ ρ η ὡσαύτως καὶ τῆς Ἐπετηρίδος τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου τῶν ἐτῶν 1962-1963 εἰς διπλοῦν τόμον ΙΕ'/ΙΣΤ'. Τέλος ἐγένετο ἕναρξις τῆς ἐκτύπωσης εἰς δευτέραν ἔκδοσιν, βελτιωμένην, τοῦ ἀπὸ πολλοῦ ἐξηντημένου δημοσιεύματος τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου: Ἑλληνικὴ Λαογραφία, Μέρος Α', ὑπὸ Σ τ ἰ λ π. Κ υ ρ ι α κ ἰ δ ο υ.

Ε'. Βιβλιοθήκη

Ἡ Βιβλιοθήκη τοῦ Λαογρ. Ἀρχείου, ἡ μόνη εἰδικὴ λαογραφικὴ βιβλιοθήκη ἐν Ἀθήναις, ἐπλουτίσθη διὰ 238 τόμων καὶ φυλλαδίων (ἀρ. εἰς. 3656-3894) βιβλίων καὶ περιοδικῶν. Ἐκ τούτων 153 προήλθον ἐξ ἀγορᾶς, 27 ἐξ ἀνταλλαγῆς πρὸς τὴν Ἐπετηρίδα τοῦ Ἀρχείου καὶ 58 ἐκ δωρεῶν.

ΣΤ'. Μουσικὴ Συλλογὴ

Ἡ Μουσικὴ Συλλογὴ ἐπλουτίσθη δι' 99 λαογραφικῶν ἀντικειμένων ὡς ἐξῆς: α) ἐκ δωρεᾶς 51: ἦτοι 2 ἐκ Καρδίτσης (δωρ. φροντίδι Ἄννης Παπαμιχαήλ), 1 ἐξ Ἠπείρου (δωρ. Κ. Ἰωαννίδη), 3 ἐκ Δράμας (δωρ. φροντίδι Γ. Αἰκατερινίδου), 11 ἐκ Κοζάνης (δωρ. 10 ἀντικ. ὑπὸ τοῦ Ἀριστ. Μπακαίμη καὶ 1 ὑπὸ τοῦ Χρ. Τσώτση), 12 ἐκ Μεγάρων (δωρ. Ἰακ. Ἡλία), 3 ἐκ Κορινθίας (δωρ. φροντίδι Ἄννης Παπαμιχαήλ), 2 ἐκ Μεθώνης (δωρ. φροντίδι Στ. Καρακάση), 2 ἐκ Σπάρτης (δωρ. Μ. Δρεπανιά), 3 ἐκ Σάμου (δωρ. φροντίδι Στ. Ἡμέλλου), 1 ἐκ Νισύρου (δωρ. φροντίδι Ἄννης Παπαμιχαήλ), 11 ἐκ Κρήτης (δωρ. φροντίδι Γ. Αἰκατερινίδου). β) ἐξ ἀγορᾶς 48, ἦτοι: 22 ἐκ Φλωρίνης καὶ 1 ἐξ Ἠπείρου διὰ τῆς χρηματ. χορηγίας τοῦ Β. Ι. Ε., 18 ἐκ Καρδίτσης, 6 ἐκ Δράμας καὶ 1 ἐκ Κρήτης.

Ζ' Ἐπιστημονικὰ Συνέδρια καὶ γενικωτέρα δρᾶσις

Τὸ Λαογρ. Ἀρχεῖον, Ἰνστιτοῦτον εὐρύτατα γνωστὸν καὶ ἔξω τῆς Ἑλλάδος, προσφέρει ἐπιστημονικὰς ὑπηρεσίας, πλὴν τῶν Ἑλλήνων τῶν ἀσχολουμένων περὶ

τὸν λαϊκὸν ἐκ παραδόσεως πολιτισμὸν, καὶ εἰς ξένα ὁμοειδῆ Ἰδρύματα καὶ εἰδικοὺς ἐπιστήμονας. Κατὰ τὸ λήγον ἔτος ἐφιλοξενήθησαν ἐπ' ἀρκετὸν διάστημα χρόνου 2 ἄλλοδαποί, οἵτινες ἀσχολοῦνται εἰς τὴν σύνταξιν ἐναισίμων διατριβῶν ἐπὶ θεμάτων τῆς δημῶδους ἑλληνικῆς παραδόσεως, ἡ Ἀμερικανίς, δις Ellen Frye, καθ' ἅπαν τὸ ἔτος, μελετήσασα δημῶδη μουσικὴν, καὶ τελευταίως ὁ φιλόλογος ἐκ Παρισίων Michel Saunier. Προσέτι ἐπεσκέφθησαν 32 ἄλλοι ἄλλοδαποὶ τὸ Λαογρ. Ἀρχεῖον πρὸς ἐπιστημονικοὺς σκοποὺς. Τέλος καὶ δι' ἀλληλογραφίας παρεσχέθησαν πληροφορίες ἐπὶ διαφόρων λαογραφικῶν θεμάτων εἰς πολλοὺς εἰδικοὺς ἐπιστήμονας καὶ ἰδρύματα.

Ὁ Διευθυντὴς τοῦ Λαογρ. Ἀρχείου κ. Γεώργ. Σπυριδάκης καὶ οἱ συντάκται κ. Δημ. Οἰκονομίδης καὶ κ. Ἀ. Ρωμαῖος μετέσχον τοῦ συγκροτηθέντος ἐν Ἀθήναις ἀπὸ 1-6 Σεπτ. Διεθνoῦς Συνεδρίου τῶν Ἐρευνητῶν τῶν λαϊκῶν διηγήσεων, προσέβησαν δὲ καὶ εἰς ἀνακοινώσεις ἐργασιῶν των, ὁ πρῶτος τῆς ὑπὸ τὸν τίτλον: Die alte Frau als Verräterin in einigen neugriechischen Volkssagen¹, ὁ δεύτερος τῆς: Yello dans les traditions de peuples hellénique et roumain¹ καὶ ὁ τρίτος τῆς: Digenis and the Valiant ones².

Ἐν Ἀθήναις τῇ 31 Δεκεμβρίου 1964.

ὁ Διευθυντὴς

Καθηγητὴς Γεώργ. Κ. Σπυριδάκης

¹ Ἐδημοσιεύθησαν εἰς τὸ περ. «Λαογραφία», τόμ. 22 (1965), σ. 577-580 καὶ σ. 328-334. Ἡ ἀνακοίνωσις τοῦ πρώτου ἐδημοσιεύθη καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν μετὰ περιλήψεως εἰς τὴν γαλλικὴν ἐν τῷ παρόντι τόμῳ, σελ. 3-8.

² Ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν ἑλληνικὴν εἰς τὸ περ.: Ἀρχεῖον τοῦ Πόντου, τόμ. 26 (1964) σ. 197-230.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ ΛΗΦΘΕΝΤΑ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1964
ΕΞ ΑΝΤΑΛΛΑΓΗΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΠΕΤΗΡΙΔΑ, ΔΩΡΕΩΝ ΚΑΙ ΑΓΟΡΑΣ

(Revue reçues pendant l'année 1964 par donations, achat
et en échange de l'Annuaire des Archives de Folklore)

Α' ΕΛΛΗΝΙΚΑ
(en langue grecque)

'Αθηνά. Σύγγραμμα περιοδικόν τῆς ἐν 'Αθήναις 'Επιστημονικῆς 'Εταιρείας, ἐν 'Αθήναις, τόμ. 67 (1964).

'Αρχεῖον Πόντου. Σύγγραμμα περιοδικόν. 'Εκδιδόμενον ὑπὸ τῆς 'Επιτροπῆς Ποντιακῶν Μελετῶν, ἐν 'Αθήναις, τόμ. 24 (1961), τόμ. 26 (1964).

'Επετηρὶς 'Εταιρείας Κυκλαδικῶν Μελετῶν. 'Εν 'Αθήναις, τόμ. Α' (1961), τόμ. Β' (1962), τόμ. Γ' (1963).

'Επιστημονικὴ 'Επετηρὶς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου 'Αθηνῶν. 'Εν 'Αθήναις, τόμ. ΙΕ' (1964-65).

'Ἠὼς. Μηνιαία εἰκονογραφημένη ἐπιθεώρησις, ἐκδιδομένη ἐν 'Αθήναις, ἔτ. 4 (1961), ἔτ. 5 (1962), ἔτ. 6 (1963), ἔτ. 7 (1964).

'Ικαριακά. Μηνιαία ἔκδοσις τῆς Πανικαριακῆς 'Αδελφότητος 'Αθηνῶν. 'Αθῆναι, τεύχος 34 (1965).

Κνωσός. Περιοδικὴ ἔκδοσις τοῦ Συλλόγου Κρητῶν «'Η Κνωσός», ἔτ. 1-12 (1953-1965). Κρητικὴ 'Εστία. Μηνιαῖο ἱστορικὸ-λαογραφικὸ καὶ λογοτεχνικὸ περιοδικόν. Χανιά, χρόν. ΙΓ'-ΙΕ' (1961-63).

Κυπριακαὶ Σπουδαί. Δελτίον τῆς 'Εταιρείας Κυπριακῶν Σπουδῶν. 'Εν Λευκωσίᾳ Κύπρου, τόμ. ΚΗ' (1964), τόμ. ΚΘ' (1965).

Λαογραφία. Δελτίον τῆς 'Ελληνικῆς Λαογραφικῆς 'Εταιρείας. 'Εν 'Αθήναις, τόμ. ΚΑ' (1963-64).

Μαθητικὴ 'Εστία. Περιοδικόν τῶν μαθητῶν τοῦ Παγκυπρίου Γυμνασίου. Λευκωσία Κύπρου, φ. 37-39 (1963-65).

Μικρασιατικὰ Χρονικά, τόμ. 11 (1964).

Β' ΞΕΝΑ
(en langues étrangères)

Arts et Traditions Populaires, douzième année 1964. Paris.

HÉLÈNE GUILCHER, La dance traditionnelle à Saint-Nicolas-de-Veroce (Haute-Savoie)

σ. 3-29.

Χορογραφικὴ καὶ μουσικολογικὴ μελέτη.

CHARLES MARCHEL-ROBILLARD, Forges et forgerons du pays Chartrain, σ. 30-71.

Μελέτη περιγραφική μετά σχεδίων και εικόνων, άναφερομένη εις τὰ σιδηρουργεία και τούς σιδηρουργούς του παρελθόντος αιώνος έν Chartrain.

JEAN FAVIÈRE, Mobiliers et meubles ruraux du Haut-Berry, σ. 101-138, 215-229.

A. HAJDI, La loki djili des Tsiganes Kêlderâs, σ. 139-177.

Έρουνώνται τὰ έλευθέρου άργού ρυθμού ἄσματα τών λεβητοποιών Άθιγγάνων, λεγόμενα loki djili.

MARIE-LOUISE TRÈNÈZE, Le conte populaire français: Réflexions sur un itinéraire, σ. 193-203.

Ή συγγρ., άναφέρουσα νεωτέρας παραμυθιολογικάς μελέτας, διατυπώνει ένδιαφερούσας σκέψεις όσον άφορᾷ εις τόν παραμυθάν, τὸ άκροατήριον και ρεπερτόριόν του.

S. F. SANDERSON, État des études de la vie traditionnelle en Grande-Bretagne et en Irlande, σ. 247-254.

Πληροφορία περι τών σπουδών του κατά παράδοσιν λαϊκού βίου έν Μεγάλη Βρεταννία και Ήρλανδία

Δ. Β. ΟΙ.

Bulletin folklorique d'île-de-France, Nos 21-28, Paris... 1963-1964, σελ. 641-863.

Τὸ περιοδικόν τούτο είναι ὄργανον τής Λαογραφικῆς Έταιρείας τής Ile-de-France. Σημειώμεν τὰ ἄρθρα: α) «Ό Rabelais και ἡ Λαογραφία» του Μ. Françon (σελ. 643, 744-5), β) «Ή γλωσσική τής Ile-de-France» του André-Louis Mercier (σελ. 649-50, 719-20, 751-2, 814-5, 840-43), γ) «Δύο λαογραφικά και φιλολογικά σημειώσεις» υπό του Μ. Françon, σελ. 711, δ) «Άρχαιολογία και λαογραφία εις τὰς πηγὰς του Σηκουάνα» του Α. Colombet, σ. 808-810, ε) πλῆθος ἄρθρων υπό τόν τίτλον «λαογραφικά χρονικά», και συστηματικά βιβλιογραφικά άναλύσεις περιοδικών, μελετῶν και ἄρθρων γαλλικῶν και ξένων.

Δ. Β. ΟΙ.

Fabula. Zeitschrift für Erzählforschung, hrsg. von Kurt Ranke. Berlin, 6. Band (1964).

EL. LEGROS, A propos d'une étude sur le conte populaire Wallon, σ. 1-54.

BELA GUNDA, Die Funktion des Märchens in der Gemeinschaft der Zigeuner, σ. 95-107.

Μελέτη περι τής θέσεως του παραμυθιού εις τήν κοινωνικήν ζώην τών Άθιγγάνων.

RICH. BAUMAN, The Folktale and Oral Tradition in the fables of Robert Henryson, σ. 108-124.

ROLF WILH. BREDNICH, Der Teufel und die Kerze, σ. 141-161.

Έξετάζεται τὸ θέμα τής προσλεύσεως και διαδόσεως λαϊκῆς διηγήσεως περι του έξαπατηθέντος διαβόλου (ΑαTh 1187).

L. KRETZENBACHER, «Stabbrechen» im Hochzeitsritus, σ. 195-212.

KATH. LUOMALA, Motif A 728: Sun Gaught in Snare and Certain Related Motifs, σ. 213-252.

HEL. KAPETUS, Türkische Volkserzählungen in der polnischen Literatur des XVI. Jhdts, σ. 253-257.

Ἐξετάζονται αἱ Τουρκικαὶ λαϊκὰ διηγήσεις εἰς τὴν Πολωνικὴν φιλολογοῖαν κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα.

Σ. Δ. Η.

Hessische Blätter für Volkskunde, Giessen, Bd. 55 (1964).

HANS MOSER, Der Folklorismus als Forschungsproblem der Volkskunde, σ. 9-57.

INGEBORG WEBER-KELLERMANN, Die Maskenmacher auf dem Thüringer Wald, σ. 109-122.

Μελετῶνται οἱ κατασκευασταὶ προσωπεῖων εἰς τὸ «Thüringer Wald» τῆς Γερμανίας. Παρατίθενται 14 εἰκόνες δεικνύουσαι εἶδη προσωπεῖων ὡς καὶ τὸν τρόπον κατασκευῆς αὐτῶν.

ΚΑΙ DETLER SIEVERS, Die Mitwirkung der dithmarsischen Geschlechter beim Hochzeitsbrauchtum, σ. 123-139.

FRIEDRICH KARL AZZOLA, Das doppelbalkige Kreuz als Grabzeichen in Hessen, σ. 181-184.

Ὁ συγγρ. ἀσχολεῖται μὲ τὸν διπλοῦν σταυρὸν ὡς σύμβολον ἐπὶ τῶν τάφων.

Σ. Δ. Η.

Journal of American Folclore, τόμ. 77 (1964).

GEORGE MONTEIRO, Parodies of Scripture, Prayer, and Hymn, σ. 45-52

Ἀναφέρονται παραδείγματα ἐμμέτρων περικοπῶν ἐκ τῆς Βίβλου, ἐκ τῶν προσευχῶν καὶ ἐκ τῶν Ὑμνων τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, ἀμέσως δὲ εἰς ἐκάστην περίπτωσιν παρατίθενται παραλλαγὰὶ ἀντιστοίχων λαϊκῶν διακωμωδησεων, αἱ ὁποῖαι ἔχουν συντεθῆ εἰς τὸ αὐτὸ μέτρον, διατηροῦν δὲ τὸ αὐτὸ ὕφος καὶ κατὰ κανόνα τὴν αὐτὴν ὁμοιοκαταληξίαν.

S. J. SOESCKETT, Poetry and Folklore: Some points of affinity, σ. 143-153.

Ἐξετάζεται ἡ συγγένεια μεταξὺ ποιήσεως καὶ λαογραφικῶν μνημείων τοῦ λόγου. Ἰδίως ἐξετάζεται ἡ μεταφορικὴ χρῆσις τῶν ἐννοιῶν, φαινόμενον τὸ ὁποῖον παρατηρεῖται τόσον εἰς τὴν ποίησιν διὰ τῆς παρομοιώσεως καὶ δὴ τῆς μεταφορᾶς, ὅσον καὶ εἰς αἰνίγματα, τῶν ὁποίων ἡ σύνθεσις βασιζέται ἐξ ὀλοκλήρου εἰς τὴν μεταφορικὴν χρῆσιν τῶν ἐννοιῶν.

K. P.

Journal of the International Folk Music Council, τόμ. XVI - 1964 - σελ. 170.

Τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ τόμου εἶναι ἀφιερωμένον εἰς τὸ 16ον Συνέδριον τοῦ IFMC, τὸ ὁποῖον ἐπραγματοποιήθη τῷ 1962 εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, μὲ τὸν γενικὸν τίτλον «Ἀνατολὴ καὶ Δύσις εἰς τὴν Μουσικὴν». Τὴν ἐναρκτήριον ὁμιλίαν ἔκαμεν ὁ Οὐγγρος συνθέτης Zoltan Kodaly προσπαθῆσας νὰ δώσῃ τὸν ὀρισμὸν τῆς Ἀνατολικῆς καὶ τῆς Δυτικῆς μουσικῆς.

PETER CROSSLEY - HOLLAND, Preservation and renewal of Traditional music.

(=Διατήρησις καὶ ἀνανέωσις τῆς δημοτικῆς καὶ παραδοσιακῆς μουσικῆς). Αἱ παραδοσιακαὶ μορφαὶ τῆς μουσικῆς—ποῦ σήμερον διαφέρουν πολὺ ἀπὸ τὴν πρωταρχικὴν τῶν μορφῶν—εἶναι ἢ δημοτικὴ μουσικὴ, ἢ λειτουργικὴ (ἐκκλησιαστικὴ) καὶ ἢ λογία μουσικὴ (Learned music), αἱ ὅποια ὁμοῦς εὐρίσκονται εἰς τὸ χεῖλος τῆς καταστροφῆς τῶν ἔνεκα ἐγκαταλείψεώς τῶν καὶ τῆς συγχύσεως ποῦ προκαλοῦν αἱ νόθαι μορφαὶ λαϊκῆς τέχνης, ποῦ δημιουργοῦνται. Τίθεται τὸ ἐρώτημα, ἐὰν πρέπει καὶ πῶς δύνανται νὰ διασωθῶν αἱ παλαιότεραι παραδόσεις τραγουδιῶν καὶ λαϊκῶν χορῶν, ποῦ εἶναι συνδεδεμένα μετὰ λειτουργικὰ κοινωνικὰ ἔθιμα καὶ τὰ ὅποια προερχόμενα ἐκ παλαιότερων χρόνων θὰ ἐξαφανισθῶν ἀσφαλῶς.

DIEGO CARPITELLA, A propos du folklore «Reconstruit» (σ. 22).

(=Ἐπὶ τῆς ἀνασυστάσεως τῆς Λαογραφίας). Τονίζεται ὅτι κατὰ τὰ τελευταῖα 25 ἔως 30 ἔτη ἡ ἔθνομουσικολογία ἐξετάζει πρὸ παντός τὰ μουσικὰ κείμενα ἐν σχέσει μετὰ τὴν κοινωνικὴν τῶν λειτουργιῶν καὶ τὰς συνθήκας ὑπὸ τὰς ὁποίας ἐκτελοῦνται. Ἐρευνῶνται αἱ κοινὰ ρίζαι, ποῦ συνδέουν τὴν ἔθνομουσικολογίαν μετὰ τὰς ἄλλας κοινωνικὰς καὶ ἱστορικὰς ἐπιστήμας. Ἐκ τῆς μελέτης ταύτης προέκυψεν ἡ ἀνακάλυψις τῆς συνεχείας τῆς προφορικῆς παραδόσεως (ἐξ ἴσου ζωντανῆς ὅπως ἡ γραπτῆ παράδοσις). Ἡ λέξις «ἀνασυστάσις» ἔχει ἐνταῦθα τὴν ἔννοιαν οὐχὶ τῶν μεταβολῶν, ἃς ὑφίσταται λαϊκὴ τις ἐκδήλωσις μετακινουμένη ἐντὸς τῆς κοινωνίας, ἀλλὰ τῆς ἀναβιώσεως αὐτῆς, οὗσης ἀποκεκομμένης ἀπὸ τὴν ἱστορικὴν τῆς συνέχειαν ὑπὸ διεσκευασμένην, οὕτω δὲ ἀνακαινισμένην, μορφήν.

Σ. Κ.

L'Homme. Revue française d'Anthropologie. Paris, tome III, 1963, No 1-3.

DENISE PAULME, Un conte de Fées Africain: Le garçon Travesti ou Joseph en Afrique, No 2, σ. 5-21.

Ἐξετάζεται τὸ Ἀφρικανικὸν παραμῦθι: «τὸ παιδί Travesti ἢ ὁ Ἰωσήφ».

JEAN PIERRE VERNANT, Hestia-Hermès. Sur l'expression religieuse de l'espace et du mouvement chez les Grecs, No 3, σ. 12-50.

Θρησκευολογικὴ μελέτη εἰς ἣν συζητεῖται ὁ σύνδεσμος καὶ ἡ κοινωνικὴ καὶ λατρευτικὴ σχέσις τῶν θεοτήτων Ἑστίας καὶ Ἑρμοῦ.

HENRI LAVONDÈS, Magie et langage. Note à propos de quelques faits malgaches, σ. 109-117.

Ἐξετάζονται μαγικαὶ τινες πράξεις καὶ αἱ σχετικαὶ πρὸς αὐτὰς γλωσσικαὶ ἐκφράσεις τῶν ἰθαγενῶν κατοίκων τῆς Μαδαγασκάρης.

Δ. Β. Οἰ.

Narodno Stvaralawtvo Folklor. (Folklore de l'Union des associations des Folkloristes de Yougoslavie), Beograd, vol. 5-8 (1963).

Zw. LJOVRENČEVIČ, Tambura «samica» Puokoliri Bjelovara, σ. 313-324, 390.

Ἐξετάζεται ὑπὸ τοῦ συγγρ. τὸ λαϊκὸν ὄργανον samica εἰς τὴν περιοχὴν Bjelovara τῆς

Γιουγκοσλαβίας, παρατιθεμένων και παραδειγμάτων της μουσικής αποδόσεώς του. Πρόκειται περί ὄργανου, μορφῆς τετραχόρδου μανδολίνου, τὸ ὅποιον ἀπαντᾷται εἰς τρεῖς τύπους: διατονικόν, χρωματικόν καὶ διατονικόν χρωματικόν.

KAREL HORALĚK, Južnoslovenski deseterac, σ. 325-327, 390.

Ἄο συγγρ. κάμνει λόγον περὶ τοῦ δεκασυλλάβου στίχου εἰς τὴν δημώδη ποιήσιν τῶν Νοτιοσλάβων.

STOJAN DZUDZEV, Zrte is gynota narodnih Pesana, σ. 347-354, 391-92.

Συζητεῖται τὸ ζήτημα τῆς δημιουργίας παραλλαγῶν εἰς θέματα τῆς δημώδους μουσικῆς καὶ τῆς δυνατοῦτος τῆς ἐξετάσεως εἰς αὐτὰς τῆς ἱστορικῆς ἀρχῆς ἐκάστου μουσικοῦ θέματος.

SLOBODAN ZEĐENIĆ, Homerop er i naše narodne igre, σ. 485-493, 558.

Παρατηροῦνται ὑπὸ τοῦ συγγρ. εἰς χορούς καὶ Νοτιοσλαβικά ἐπικά ἔσματα στοιχεῖα, τὰ ὅποια ἀνευρίσκονται ὁμοίως εἰς τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσειαν.

VINCO ZGANEC, Stjepan Banović, σ. 515-516, 519.

Ἐκ τοῦ ἔργου τοῦ Βανοβίć ἐξαιρεται ἡ πραγματεία του μὲ τίτλον: Θεματικά στοιχεῖα ἐκ τῆς Ὀδυσσεΐας εἰς Κροατικά δημώδη ἔσματα τῆς Μαρκάσκας.

SLOB ZEĐENIĆ, Jugoslovenski'mythi folklore y ozyma stranatsa i slovena, σ. 602-609, 639.

Ἄο συγγρ. ὑποστηρίζει, ἀντιθέτως πρὸς ξένους, μὴ Σλάβους ἐρευνητάς, ὅτι εἰς τοὺς Νοτιοσλάβους, ὡς καὶ εἰς ἄλλους λαούς, διασώζεται πλουσία μυθολογικὴ παράδοσις, ἡ ὅποια συνεχίζεται ζωντανὴ εἰς τὴν λαϊκὴν ψυχὴν.

ALEK. LININ, Tradicionalna praxay narodnoi instrumentalnoj musizi Makedonije, σ. 618-624, 640.

Πληροφοριακὸν ἄρθρον περὶ τῆς ἐκτελέσεως τῆς ἐκ παραδόσεως δημώδους ὄργανικῆς μουσικῆς εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ κράτους τῶν Σκοπίων.

Vol. 9-12 (1964)

CVJETCO RIHTMAN, Dva problema naje organologije: bubanj na dertina i slavic, σ. 653-57.

Ἐξετάζονται τὰ λαϊκά ὄργανα: τὸ τύμπανον καὶ ἡ φλογέρα.

ZW. LOVRENČENIĆ, Ladarice, σ. 711-716.

Κατὰ τὸ ἑσπέρας τῆς παραμονῆς τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου (24 Ἰουνίου) εἰς τὴν περιοχὴν Bjelovar τῆς Γιουγκοσλαβίας ὁμάδες ἐκ τεσσάρων κορασίων, ἡλικίας 10-12 ἐτῶν, χορεύουν καὶ τραγουδοῦν ἔμπροσθεν κάθε οἰκίας, λαμβάνουσαι δῶρα. Τὸ ἔθιμον τοῦτο σχετίζει ὁ συγγρ. πρὸς τὴν ἀρχαίαν σλαβικὴν θεότητα Lado. Νομίζω ὅτι ἀνεξαρκῆτως τῆς ἱστορικῆς του ἀρχῆς εἰς τὴν ἐξωτερικὴν του μορφὴν ἔχει ὑποστῆ ἐπίδρασιν ἐκ τῶν ἀγερωῶν κατὰ τὸ Σάββατον τοῦ Λαζάρου.

H. CURIČ, Neke naše narodne legende 5 kraja XIX vijeka, σ. 714-721.

Ἐξετάζονται δύο δημώδεις παραστάσεις ἐκ Βοσνίας, τοῦ τέλους τοῦ 19 αἰ., εἰς τὰς ὁποίας ἀναφέρονται ὡς ἤρωες ὁ Μᾶρκος Κράλιεβιτς καὶ ὁ I. Madjarin.

ANDR. COJČOVIĆ, Cigani i musika, σ. 722-728.

Συζητείται τὸ θέμα τῆς σχέσεως τῶν Ἀθιγγάνων πρὸς τὴν μουσικὴν, ἐξεταζομένου τούτου διὰ σχετικῶν στοιχείων ἱστορικῶν καὶ ἐθνοκοινωνικῶν.

Γ.Κ.Σ.

Objets et Mondes, La revue du Musée de l'homme, Tome III (1963)
(Un choix des articles).

JOSEPH CHELHOD, Une enquête chez les nomades du Négueb (= Ἐρευνα τῶν νομάδων τοῦ Νεγκέμπ). σ. 59-70.

Ἐξετάζεται ἡ νομαδικὴ φυλὴ τῶν Βεδουϊνῶν εἰς Νεγκέμπ εἰς ἐκδηλώσεις τοῦ κοινωνικοῦ τῶν βίου (ὡς τοῦ γάμου, τῆς οἰκογενείας, ἀδελφοποιίας) καὶ τοῦ θρησκευτικοῦ βίου.

MONIQUE ROUSSEL DE FONTANES, Les costumes traditionnels Calabrais; (mission de Juin 1962) (= Τὸ ἐκ παραδόσεως ἔνδυμα εἰς τὴν Καλαβρίαν), σ. 71-80.

Γίνεται λόγος ἰδίᾳ περὶ τοῦ ἐνδύματος εἰς περιοχὰς ὅπου ἔχουν ἐνταῦθα ἐγκατασταθῆ ἄποικοι κατὰ τὸν 15ον αἰῶνα.

P. S. WAKANKAT, Peintures rupestres Indiennes (= Εἰκόνες ἐπὶ βράχου εἰς Ἰνδία). σ. 129-150).

Πρόκειται περὶ εἰκόνων ζῶων διὰ ζωγραφικῆς εἰς ὑπόγεια καταφύγια. Αἱ εἰκόνες δ' αὖται προέρχονται ἐκ διαφόρων χρόνων, τῶν παλαιότερων ἐκ τῆς ἐποχῆς τοῦ λίθου.

JACQUES MILLOT, Sardaigne 1963 (= Σαρδηνία 1963), σ. 173-204.

Ἐκ τῶν ἐκδηλώσεων τοῦ λαϊκοῦ βίου τῆς νήσου ἐξετάζεται τὸ ἔνδυμα, τὰ κοσμήματα, ἡ ξυλοτεχνία, ἡ ὑφαντικὴ.

Tome IV (1964)

A. B. BAJRUT, Le monde perdu des Kalash (Kafiristan), σ. 3-28.

Εἰς τὴν ἐξτεταμένην ὄρεινὴν περιοχὴν τοῦ βορείου τμήματος τοῦ δυτικοῦ Πακιστάν ἐντὸς τριῶν κοιλάδων διαμένει λαὸς καλούμενος Kalash, ὁ ὁποῖος διαφέρει τῶν γειτονικῶν φυλετικῶς. Θεωρεῖται ὁ λαὸς οὗτος ὅτι εἶναι ἀπόγονος Ἑλλήνων στρατιωτῶν, Περσῶν ἢ Πάρθων, οἱ ὅποιοι ἤλθον καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν ἀπομονωμένην αὐτὴν περιοχὴν. Οἱ κάτοικοι ταύτης ἀνέρχονται εἰς 1.200. Τοῦ λαοῦ τούτου ἐξετάζεται ἡ ἀμφίεσις, ἡ κατοικία, ἡ οἰκονομία τοῦ τόπου, ἡ θρησκεία, ὁ γάμος, ἡ τελευτὴ καὶ αἱ ἑορταί. Πρόκειται περὶ ἐντελῶς πρωτογόνου λαοῦ εἰς ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις τοῦ βίου.

ANNE MASSION, Les bâtons Africains décorés du Musée de l'homme, σ. 157-186.

Ἐξετάζονται ράβδοι καὶ βακτηρίαι ἐξ Ἀφρικῆς μετὰ διακοσμῆσεων, εὗρισκόμεναι εἰς Musée de l'homme εἰς Παρισίους. Ἡ ράβδος, ὡς γνωστόν, ἐκ παλαιωτάτων χρόνων εἰς τοὺς ἱστορικοὺς λαοὺς ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλους, ἀποτελεῖ ἔμβλημα πολιτικῆς ἢ θρησκευτικῆς ἐξουσίας. Γνωστόν εἶναι ἤδη ἀπὸ τῶν Ὀμηρικῶν χρόνων τὸ βασιλικὸν σκῆπτρον. Εἰς τὸ παρὸν ἄρθρον ἐρευνᾶται ἡ μαγικὴ, θρησκευτικὴ καὶ γονιμικὴ σημασία τῶν ράβδων τούτων, ἡ διακοσμητικὴ κλπ.

ROBERT CRESSWELL, La poterie libanaise, σ. 187-198.

Ἐξετάζεται ἡ τεχνικὴ τῆς λαϊκῆς κεραμευτικῆς εἰς τὸν Λίβανον.

Γ.Κ.Σ.

Oesterreichische Zeitschrift für Volkskunde, Neue Serie, Bd. XVIII, Wien 1964.

FRIEDR. JOH. FISCHER, Faschingritt, Ringelstechen, Pferderennen. Archivalische Nachrichten über den Untergang des Pferdekultes in Salzburg, σ. 1-8.

Ἐξέτασις ἐθίμων ἵπποδρομιῶν καὶ ἵππασίας κατὰ τὰς Ἀπόκρως καὶ τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου εἰς Σαλτσβοῦργον κατὰ τὸ δεῦτερον ἡμισυ τοῦ 18ου αἰῶνος.

ROBERT SCHINDLER, Der 100. und der 200. Tag in Bauernkalender und Wetterregel, σ. 76-88.

Σημασία τῆς ἑκατοστῆς καὶ διακοσιοστῆς ἡμέρας εἰς τὸ ἡμερολόγιον τῶν ἀγροτῶν καὶ εἰς τὴν λαϊκὴν μετεωρολογίαν, λογιζομένης πρὸς τοῦτο τῆς ἀρχῆς τοῦ ἔτους ἀπὸ τῆς 24 ἢ 25 Δεκεμβρίου.

L. SCHMIDT, Arthur Haberlandt zum Gedächtnis. Nachruf und Bibliographie (Mit 1 Abbildung), σ. 217-271.

Ἐκθεσις περὶ τῆς ἐπιστημονικῆς δράσεως καὶ βιβλιογραφικῆς ἀναγραφῆς τῶν δημοσιευμάτων τοῦ ἀστριακοῦ καθηγητοῦ Arthur Haberlandt (1889-1964), ἰδρυτοῦ ἐν Βιέννῃ μετὰ τοῦ πατρὸς του τοῦ Λαογραφικοῦ Μουσείου, ὡς καὶ τῆς Λαογραφικῆς ἐκεῖ ἐπιστήμης, ἀσχοληθέντος προσέτι καὶ εἰς θέματα τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ τῆς Νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης.

Γ.Κ.Σ.

Revista de Etnografie și Folclor, anul IX, București, 1964.

ΜΙΧΑΙ ΡΟΡ, Caracterul istoric al epicii populare, σ. 5-15.

Ἐξετάζονται αἱ σχέσεις τοῦ δημῶδου ἐπικοῦ ἔξματος μὲ τὴν ἱστορίαν καὶ δὴ α) οἱ ἰδιαιτεροὶ τρόποι τῶν διαφόρων κατηγοριῶν αὐτοῦ, εἰς τὸ ὁποῖον ἀντικατοπτρίζεται ἡ πραγματικότης, καὶ β) ἡ ποσότης ἱστορικῶν πληροφοριῶν, ποὺ παρέχει ἐκάστη κατηγορία τῶν ἔξμάτων τούτων.

GH. CIOBANU, Inrudirea dintre ritmul dansurilor și al colindelor, σ. 33-69.

Μουσικολογικὴ μελέτη περὶ τῆς συγγενείας μεταξὺ τοῦ ρυθμοῦ τῶν χορῶν καὶ τῶν καλάντων.

A. FOCHI, Dimitrie Cantemir etnograf și folclorist, σ. 71-101, 119-142.

Ἱστοριολαογραφικὴ μελέτη, ἐν ἣ ἔξετάζεται τὸ ἔργον τοῦ Δημητρίου Καντεμίρ ἀπὸ «ἐθνογραφικῆς» καὶ λαογραφικῆς ἀπόψεως μὲ παράθεσιν ποικίλων στοιχείων ἐκ τοῦ ἔργου τούτου.

AL. AMZULESCU, Cîteva observații cu privire la versul popular, σ. 105-111.

Παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς μετρικῆς καὶ τοῦ ρυθμοῦ τῆς δημῶδου ρουμανικῆς στιχογραφίας.

RADU OCTAVIAN MAIER, Așezările de călive la Arominii din Albania, σ. 183-189.

Περιγράφονται καὶ εἰκονίζονται μὲ σχέδια καὶ εἰκόνας αἱ καλύβαι τῶν Κουτσοβλάχων τῆς Ἀλβανίας (*Αρβανιτόβλαχοι).

ANCA GIURCHESCU, Analiza structurii dansului popular românesc, σ. 191-199.

Μουσικολογικὴ ἀνάλυσις τοῦ ρουμανικοῦ λαϊκοῦ χοροῦ.

ELISABETA DOLINESCU, Pătrunderea unor creații culte și semiculte în cîntecul popular, σ. 261-274.

Μουσικολογική μελέτη περί τῆς εἰσαγωγῆς μερικῶν λογίων καὶ ἡμιλογίων δημιουργιῶν εἰς τὰ δημώδη ᾄσματα.

PAUL HENRI STAHL, Din istoricul cercetărilor de arhitectură populară romînească, σ. 275-291.

Ὁ συγγρ. ἀναφέρεται εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἐρευνῶν διὰ τὴν ρουμανικὴν λαϊκὴν ἀρχιτεκτονικὴν.

MARIANA KAHANE, Baza prepentatonică a melodicii din Oltenia subcarpatică, σ. 387-411.

Μουσικολογικὴ μελέτη τῆς προπεντατονικῆς βάσεως τῆς μελωδίας ἐν τῇ περιοχῇ τῆς ὑπὸ τὰ Καρπάθια Ὀλιτενίας.

G. SUIȚEANU, Introducere în culegerea și studierea folclorului muzical al Tătarilor Dobrogeni, σ. 545-576.

Εἰσαγωγή εἰς τὴν συλλογὴν καὶ μελέτην τῆς μουσικῆς λαογραφίας τῶν Τατάρων τῆς Δοβρουτσᾶς.

ELISABETA MOLDOVEANU-NESTOR, Cînuna-Sărbătoare a secerişului. Cîntecele de seceriş din ținutul Năsăud-Transilvania, σ. 614-634.

Γίνεται λόγος περί τῆς ἑορτῆς τοῦ θερισμοῦ τῶν δημητριακῶν μετὰ τῶν σχετικῶν ᾄσμάτων τοῦ θέρου εἰς τὴν περιοχὴν Năsăud τῆς Τρανσυλβανίας

Δ. Β. Οἱ.

Revue des Études Sud-Est Européennes, tome I. Bucarest, 1963, No 1-4.
(Éditions de l'Académie de la République Populaire Roumaine)

A. ROSETTI, Sur le traitement des groupes KS, KT dans les langues Balkaniques, σ. 153-154.

Ἐξετάζεται ἡ χρησιμοποίησις τῶν συμπλεγμάτων *κο, κτ* εἰς τὰς βαλκανικὰς γλώσσας.

MIHAI POP, Le premier festival de folklore des pays balkaniques et de la zone de la mer adriatique, σ. 177-178.

Ἐκθεσις περί τῆς πρώτης λαογραφικῆς ἑορτῆς τῶν βαλκανικῶν χωρῶν καὶ τῆς περιοχῆς τῆς Ἀδριατικῆς, ἡ ὁποία ἔγινεν εἰς τὸ Βουκουρέστιον ἀπὸ 27 Ἰουλίου μέχρι τῆς 4 Αὐγούστου 1962.

ADRIAN FOCHI, Parallèles folkloriques Sud-Est Européens, σ. 517-550.

Ὁ συγγρ. ἐρευνᾷ συγκριτικῶς τὰς γνωστάς του παραλλαγὰς ᾄσμάτων τῶν βαλκανικῶν λαῶν μὲ θέμα τὸν ἦρωα (κλέφτην ἢ χαϊντούκ), ποῦ πεθαίνει καὶ παραγγέλλει εἰς τοὺς συντρόφους του πῶς νὰ κτίσουν τὸ μνήμα του καὶ πῶς νὰ ἀναγγείλουν τὸν θάνατόν του εἰς τοὺς οἰκείους του. Τὰ ᾄσματα τοῦ θέματος τούτου δὲν μετεδόθησαν κατὰ τὸν συγγρ. διὰ «μεταναστεύσεως», ἀλλ' ἐδημιουργήθησαν παντοῦ ἀνεξαρτήτως τὸ ἐν τοῦ ἄλλου. Τὰ προβλήματα τῆς μελέτης τίθενται χωρὶς νὰ λύωνται, ὡς ὁ ἴδιος λέγει.

Δ. Β. Οἱ.

Schweizeirsches Archiv für Volkskunde.**Band 59 (1963)**

CARL - HERMAN TILLBAGEN, Zigeunerforschung in Skandinavien, σ. 2-13.

Ἐρευναὶ περὶ τῶν Ἀθιγγάνων εἰς τὴν Σκανδιναβίαν, ἐγκατασταθέντων εἰς τὴν Σουηδίαν τὸ πρῶτον ἀπὸ τοῦ ἔτους 1512.

DAN BEN - AMOS, Folklore in Israel, σ. 14-24.

Σύντομος ἔκθεσις περὶ τῶν λαογραφικῶν σπουδῶν εἰς τὸ Ἰσραήλ.

TRILOCHAN PANDE, The Concept of Folklore in India and Pakistan, σ. 25-30.

Συζητεῖται ἡ ἔννοια τοῦ ὄρου Folklore εἰς τὴν Ἰνδίαν καὶ εἰς τὸ Πακιστάν.

ABEL COETZEE, Afrikaans Folklore and Regional Ethnology (= Ἀφρικανικὴ λαογραφία καὶ περιφερειακὴ Ἔθνολογία), σ. 31-35. Σύντομος ἔκθεσις τῶν λαογραφικῶν καὶ ἐθνολογικῶν μελετῶν εἰς νότιον Ἀφρικήν.

EIKE HABERLAND, Zur Volkskunde der Hoch - Äthiopier (Amhara and Tigray), σ. 35-48.

Συμβολὴ εἰς τὴν λαογραφίαν τῆς ὄρεινῆς Αἰθιοπίας (Amhara καὶ Tigray).

Band 60 (1964)

GEORG DUTHALER, Die Melodien der Alten Schweizermärsche, σ. 18-32.

Παρελάσεις λαϊκῶν μουσικῶν μὲ ἑκατοντάδας τυμπάνων καὶ αὐλῶν κατὰ τὰς ἀπόκρως. Παρατίθενται αἱ ἐκτελούμεναι μελωδία καὶ ἐξετάζεται ἡ ἀρχὴ τοῦ ἐθίμου πιθανῶς ἐκ τοῦ 18 αἰ.

WALTER ESCHER, Das Schweizerische Hirtenland, σ. 58-72.

Ὁ συγγραφεὺς παρέχει εἰκόνα μὲ χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα τοῦ ποιμενικοῦ βίου εἰς τὴν Ἑλβετίαν.

HANS TRÜMPY, Aus Eduard Hoffmann-Krayers Briefwechsel, σ. 113-132.

FL. GUGGENHEIM - GRÜNBERG, Eduard Hoffmann-Krayer und die jüdische Volkskunde σ. 133-140.

Περὶ τοῦ Ed. Hoffmann-Krayer (1864-1936), ἰδρυτοῦ τῆς Λαογραφικῆς Ἐπιστήμης εἰς Ἑλβετίαν, πρῶτου ἐκδότου τῆς Διεθνoῦς Λαογραφικῆς βιβλιογραφίας καὶ συνεργάτου εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ Λεξικοῦ τῶν Γερμανικῶν δεισιδαιμονιῶν, δημοσιεύεται εἰς τὸ πρῶτον ἄρθρον ἀνέκδοτος ἀλληλογραφία μετ' ἄλλων, ξένων, λαογράφων. Τὸ δεύτερον ἄρθρον ἀναφέρεται εἰς τὴν προσφορὰν αὐτοῦ πρὸς μελέτην τῆς Ἰουδαϊκῆς λαογραφίας.

ROBERT WILDHABER, Bibliografische Einführung in die amerikanische Volkskunde, σ. 164-218.

Ὁ συγγραφεὺς εἰς τὸ μακρὸν τοῦτο ἄρθρον παρέχει παραστατικὴν εἰκόνα τῆς λαογραφικῆς δραστηριότητος εἰς τὴν Ἀμερικὴν εἰς σχετικὰ δημοσιεύματα, αὐτοτελῆ καὶ περιοδικά, ἐπίσης καὶ ἐπὶ τῶν σκοπῶν καὶ τῶν τάσεων γενικῶς τῆς ἐρεῦνης τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ.

Studii de istorie literara și folclor, 1964. (Editura Academiei Republicii Populare Romîne.

ION MUȘLEA, «Cîntare și vers la Constantin». Sfirșitul lui Brincoveanu in repertoriul dramatic al minerilor Romîni din nordul Transilvaniei, σ. 21-61.

Ὁ συγγρ. δημοσιεύει ἀνέκδοτον κείμενον λαϊκοῦ ἐμμέτρου δράματος, ἀναφερομένου εἰς τὸ τραγικὸν τέλος τοῦ ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας Κωνσταντίνου Μπραγοβεάνου. Τοῦτο ἐπαίξετο κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα εἰς λαϊκὰς παραστάσεις κατὰ τὰς χειμερινὰς ἑορτὰς ὑπὸ τῶν μεταλλωρῶν τῆς βορείου Τρανσυλβανίας.

D. POP, Folclorul literar al «Tribunei», σ. 107-162.

Εἰς τὴν μελέτην τοῦ ὁ συγγρ. σταχυολογεῖ καὶ βιβλιογραφεῖ συλλογὰς, μελέτας καὶ ἄρθρα λαογραφικοῦ περιεχομένου, ποὺ ἐδημοσιεύθησαν ἀπὸ τοῦ 1884-1903 εἰς τὴν ἐφημερίδα «Tribuna» τοῦ Sibiu τῆς Τρανσυλβανίας.

ENGEL KAROLY καὶ D. POP, Culegere de basme romînești a lui Zeyk János, σ. 223-242.

Ἐδῶ ἐξετάζεται ἡ συλλογὴ παραμυθίων τοῦ Οὐγγρου συγγραφέως Zeyk János (1786-1855).

Α. Β. ΟΙ.

Südosteuropa - Jahrbuch, Bd.6. (Die Volkskultur der Südosteuropäischen Völker), München 1962.

ZORAN KONSTANTINOVIC, Die Volksproesie des europäischen Südostens, σ. 10-17.

Γενικαὶ παρατηρήσεις ἐπὶ τῶν χαρακτηριστικῶν γνωρισμάτων καὶ τῶν κοινῶν στοιχείων εἰς τὴν λαϊκὴν ποίησιν τῶν λαῶν τῆς νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης.

CVETANA ROMANSKA, Die Haiducken in der bulgarischen Volksdichtung, σ. 34-41.

Κατατοπιστικὸν ἄρθρον περὶ τῶν τραγουδιῶν τῶν Βουλγάρων διὰ τὴν δρᾶσιν τῶν Χαϊντούκων, δηλ. τῶν σωμάτων τῶν Κλεφτῶν εἰς αὐτοὺς, κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν.

ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ Ν. ΠΛΑΤΙΣ, Die neugriechische Volksdichtung, σ. 42-57.

Πληροφοριακὸν ἄρθρον περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς γενέσεως τῶν Ἑλληνικῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν, τῶν συλλογῶν αὐτῶν καὶ τῆς αισθητικῆς ἀξίας των. Ἀκολουθοῦν ἀναλύσεις ἀκριτικῶν τραγουδιῶν, παραλογῶν, κλέφτικων καὶ ἄλλων.

RICHARD WOLFRAM, Der Volkstanz als kulturelle Ausdruckform der südosteuropäischen Völker, σ. 63.

Ἀξιόλογος πραγματεία μετὰ παραθέσεως εἰκόνων περὶ τοῦ λαϊκοῦ χοροῦ εἰς τὴν νοτιοανατολικὴν Εὐρώπην ὡς μέσου ἐκφράσεως πολιτισμοῦ. Γίνεται λόγος καὶ περὶ Ἑλληνικῶν χορῶν.

ROBERT SCHWANKER, Volksmusik und Volkslied in Albanien. Neue Forschungen und Ergebnisse, σ. 85-95.

Ἐκθεσις περὶ τῶν μελετῶν ἐπὶ τῆς ἀλβανικῆς λαϊκῆς μουσικῆς καὶ τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν.

HRISTO VAKARELSKI, Charakteristische Merkmale der bäuerlichen Volkskultur in Bulgarien, σ. 125-133.

Χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τοῦ ἀγροτικοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ εἰς Βουλγαρίαν.

Γ. Κ. Σ.

Zeitschrift für Balkanologie, Jahrgang II, 1964.

FR. DÖLGER, Hochzeit in Prosotsani, σ. 33-37.

Περιγραφή της τελετής του γάμου εις Πρωσοτσάνην Δράμας.

DEM. J. GEORGACAS, Place and other Names in Greece of various Balkan origins, σ. 38-76.

'Ο συγγρ. ἐξετάζει τοπωνύμια ἔθνικα, ὡς τὰ Βουρβά, Βέρβεννα, Βρόνας, Δραγάτιο, Νούδα, Τρίκαλα, Μελιγκοί, Ἐξερῖται κ.λ.π. ὡς πρὸς τὴν ἔτυμολογικὴν ἀρχὴν αὐτῶν.

WILH. LETTENBAUER, Die Volkskultur der Balkanslaven in ihren Beziehungen zu auserslavischen kulturkreisen, σ. 113-125.

'Ἐξετάζεται ὁ λαϊκὸς πολιτισμὸς τῶν Σλάβων τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου εἰς διαφόρους ἐκδηλώσεις του, ἰδίᾳ εἰς τὸ κεφάλαιον τῆς λαϊκῆς πίστεως καὶ τῆς δεισιδαιμονίας ἐν συγκρίσει πρὸς ἀναλόγους εἰς τοὺς γειτονικοὺς λαϊκοὺς πολιτισμούς, ἰδίᾳ τὸν Ἑλληνικόν.

MILAN VASIC, Die Martolosen im osmanischen Reich, σ. 172-189.

Συζητεῖται ὁ θεσμὸς τῶν ἀρματολῶν εἰς τὸ Ὄσμανικὸν κράτος τῆς Βαλκανικῆς, ὁ ὁποῖος ὑποστηρίζεται ὅτι παρελήφθη ἐκ τῶν Βυζαντινῶν κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῖσιν τοῦ 15ου αἰῶνος.

WALT. WÜNSCH, Geschichte und Namen der volkstümlichen Streichinstrumente des Balkans, σ. 190-197.

Γίνεται λόγος περὶ τῆς ἱστορίας εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου τῆς χρήσεως τῶν λαϊκῶν ὄργάνων καὶ τῶν ὀνομάτων, τὰ ὅποια παίζονται μὲ τόξον (οἶον ἡ λύρα, ὁ κεμεντζές, ἡ gadulka, ἡ gusle, τὸ rabâb, κ.λ.π.).

Γ. Σ. Κ.

Zeitschrift für Volkskunde, 60 Jahrgang 1964, W. Kohlhammer Verlag, Stuttgart.

HERM. HINZ, Zur Vorgeschichte der Niederdeutschen Halle, σ. 1-22.

'Ο συγγρ. ἐρευνᾷ εἰς τὴν πεδινὴν Γερμανίαν τὴν λαϊκὴν ἀρχιτεκτονικὴν μορφήν τῆς στοᾶς (Halle), ἡ ὁποία ὡς μορφή οἰκοδομίας ἐμφανίζεται ἐνταῦθα κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους κλπ.

ELF. GRABNER, Verlorenes Mass und heilkräftiges Messen. Krankheitserforschung und Heilhandlung in der Volksmedizin, σ. 23-34.

'Ο συγγρ. ἐξετάζει τὸ ἐνδιαφέρον θέμα τῆς ἀπωλείας τῆς σωματικῆς δυνάμεως καὶ τοῦ ἀναστήματος ἐξ αἰτίας ὀρισμένων ἀσθενειῶν καὶ τῆς θεραπείας τῆς βλάβης ταύτης διὰ τῆς μετρήσεως τοῦ ὕψους τοῦ σώματος διὰ νήματος, τὸ ὁποῖον κατόπιν καταστρέφεται.

GÜNTER BIRKNER, Eine musikalische Katalogisierung des neueren deutschen Volkslieds, σ. 35-53.

Προτείνεται εἰδικὸν σύστημα συντάξεως καταλόγου τῶν μελωδιῶν τῶν νεωτέρων γερμανικῶν τραγουδιῶν.

Γ. Κ. Σ.

ΠΙΝΑΞ ΤΟΠΩΝΥΜΙΩΝ

- Ἄγια Παρασκευὴ 230
 Ἀμάριον Ρεθύμνης 172
 Ἀμοργὸς 3,4,6,7, 40
 Ἀναθεματισμένη, Ἀναθεματί-
 στρα 5
 Ἀνεμοδοῦρι 207
 Ἀνταρτικὸν (πρόφην Ζέλοβον)
 230
 Ἀργυρόκαστρον 5
 Ἀστράκα 14
 Βυζάριον 172
 Γαῖα βλ. Γραῖα
 Γαλανάδες Νάξου 4
 Γραῖα ἢ Γαῖα—Γριᾶς γκρέμ-
 σμα—μνήμα—πήδημα—σω-
 ρὸς 6
 Ἐμπορεῖός βλ. Ἴμπορεῖος
 Ἡπειρὸς 3,13,14,15,16,17,19,
 20
 Ἡράκλειον 172
 Θράκη 3, Ἀνατολικὴ Θράκη
 3, 232
 Θραψίμι Καρδίτης 3,5
 Θεσσαλία 3
 Ἴμπορεῖος 217,218
 Κάβος τῆς γριᾶς ποδιάς 194
 Καρδίτσα 5
 Καρθαῖα 4
 Κάρος Καυκάσου 232
 Κάστρο Ρήγαινας βλ. Ρήγαι-
 νας Κάστρο
 Κέα 3,4
 Κλειναὶ (Ἄνω) 230,234, 237
 — Κάτω 230
 Κολοκριά 5
 Κομοτηνὴ 53
 Κούτρα: κορυφὴ τῆς Ροδό-
 πης 5
 Κύθηρα: 3,4
 Κύπρος 3,5,6,7, 97
 Λειβαδάκι τοῦ Ρομπόζ* 14
 Λεύκαρα Κύπρου 3
 Μανδράκιον 218
 Μαρκουλῆ (τοῦ) 4
 Μαύρη θάλασσα 178
 Μεστὰ Χίου 5
 Μικρὰ Ἀσία 232
 μνήμα Γριᾶς βλ. Γριᾶς μνήμα
 Μυτιληνοὶ 190,191
 Νάξος 3,6
 Νικιά (τὰ) 218
 Νίσυρος 217
 Ὄριον Εὐβοίας 5
 Παλαιόκαστρον 190, 191, 194
 Παλιόχωρα 187
 Παπάγιαννης 230
 πήδημα Γριᾶς βλ. Γριᾶς πή-
 δημα
 Πυθαγόρειον (πρόφην Τηγάνι)
 190,191,194
 Πυλία 204
 Πύργος Ἀγίας Μαρίνας 4
 Ρέθυμνος 172
 Ρήγαινας κάστρο 3
 Ρωμυλία Ἀνατολ. 3,6
 Σαμόκοβον Ἀνατ. Θράκης 5
 Σάμος (Χώρα) 190, 191, 197
 Σαμφών βράχος 194
 Σαπουνεῖκα 185
 Σπόλες 4
 Στενίμαχος Ἀνατ. Ρωμυλίας
 5,7
 σωρὸς Γριᾶς βλ. Γριᾶς σωρὸς
 Σωφράτικα 5
 Τυρὸς Τσακωνίας 185
 Τυροῦ παραλία 185
 Φιγαλία 194
 Φιλότιον 4
 Χάλκη 217
 Χίος 3
 Χλωρίς 231
 Χώρα (Σάμου) 190,191,197

ΠΙΝΑΞ ΛΕΞΕΩΝ, ΚΥΡΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

- *Αγία Αικατερίνη 12
 — Βαρβάρα 234
 — Μαρίνα 3, 4
 άγιασμα 234
 άγιασμός σπόρου 232
 *Άγιος Γεώργιος 49, 235
 — 'Ηλίας 29
 — Μηνάς 233, 234
 — Μόδεστος 233
 — Σπυρίδων 233, 234
 — Παντελεήμων 234
 — Τρύφων 233, 234
 *Άγιος Δημητρίου φρούριον 5
 *Αδάμ 11, 12, 13, 21, 22, 24, 25, 27, 28, 29, 30—ζωμα 31
 —στιχούργημα 31
 *Αη Συμώς 253
 *Α'ιά Δύναμι 224
 Αίγιαλλού· βλ. Γιαλλού
 αίμοστασία 71
 άκονάκι 70
 *Αλέξανδρος : Μέγας *Αλέξανδρος 238
 άλετρασίδηρο 92
 άλωνισμοῦ ἔθιμον· βλ. ἔθιμα
 άμυγδαλίτις 70
 *Αναξαρέτη 7
 *Αναστενάρια 251
 άνεμοστρόβιλος 75
 *Ανεράδες· βλ. Νεράϊδες
 άνθραξ 59, 70
 anneau 110
 *Αντίχριστος 26
 *Αντράες· βλ. Νεράϊδες
 άξίνη 85, 90
 άπολίθωσις γριῶς 6, 7, 238
 —έκ κατάρας 7· βλ. καί γραιῖα «άπολυτός» συρτός· βλ. χορός
 argent en lame 109
 *Αρης 7
 *Αρκεοφῶν 7
 άρμυροπίττι 225, 226
 άρρενογονία 53
 *Αρσινόη 7
 *Αρτας γεφύρι 49
 *Αρχάγγελος 238
 άσκαυλος (τσαμπούνα) 193
 άσματα άκριτικά 192—γαμήλια 192—έσῦ·σαι ένας ἡλιος 210
 — έρρυθμα 174 — κλέφτικα καί ιστορικά 205—Κωσταντάκης ό μικρός κι *Αλέξης άντρειωμένος 205—λατρευτικά 192—Μιά προσταγή μεγάλη 212—*Ονειρον τῆς Παναγίας 192—Τό μάθατε τί ἔγινε ψηλά στ' *Ανεμοδούρι 207—Τριάντα καράβια κίνησαν 209
 άστραπή 76
 άττος 225
 άφανός 201
 *Αφροδίτη 7
 βαρδάλακες, βαρδάλακοι· βλ. βρικόλακες
 βάτος 49
 βελόνη 54, 55
 βελονιάζω 192
 βιβλιογραφία τῆς *Ελληνικῆς λαογραφίας τοῦ ἔτους 1963 115—171—Χάλκης καί Νισύρου 218
 βιολί 177
 Βλαστός Παῦλος 172
 Βογόμιοι 11, 23—Βογόμιλος *Ιερεμίας 24
 βουβάλι 18
 βούκα 226
 βραχνάς 75
 βρικόλακες 74, 221, 222
 γαμήλιος συρτός 252
 γάμου τελεταί 252
 γαστρεντερίτις 70
 Γελλού· βλ. Γιαλλού
 Γερακίνας χορός· βλ. χορός
 γεροντοκτονία 201
 Γιαλλού 51, 52, 54
 Γιαλλουδοχάρτι 41
 γίδα 15—γίδια 16, 17
 Γιλλόβρωτα : νεογέννητα παιδιά 50
 γιορτή 199, 200
 γκαμήλα 18
 γκουρτζά 14
 Γλυκάς Μιχ. 21
 Γνωστικοί 11, 23
 γραιῖα προδότις : εις παραδόσεις 3—7—εις παροιμίας, μαγικάς πράξεις, παραμύθια 6. βλ. καί άπολίθωσις γριῶς
 δαίμων 13
 δάφνη 49, 236
 δεσίματα (κατάδεσμοι) 59, 80
 δέσμο 77
 Διγενή θάνατος 49
 δήγματα 72
 διάβολος 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 32, 33, 35, 36, 37, 38—κουτσός 13, 32—λυκοφαγωμένος 32—μονοπόδαρος 32
 διατονικόν γένος 176
 δίκαιον λαϊκόν 197
 δίοδος διά πάσχοντας 225
 δοθηῖνες 57
 δρεπάνι 92—δρέπανον 85, 90
 δρόμπα 76
 διαβαστάριον 40, 43
 διπλός (χορός)· βλ. χορός
 Δωδεκαμηρέου δαιμόνια 221

- ἔθιμα: ἄλωνισμού 253 — θερισμοῦ 219, 220 — πασχαλινὰ 252 — πρωτοχρονιάς 219 — σπογγαλιέων 252
- Ἐκθέσεις Λαογραφικῶν ἐρευνῶν: εἰς τὸ ἄρχεϊον Παύλου Βλαστοῦ ἐν τῷ Ἱστορικῷ Ἀρχεῖῳ Κρήτης 172-173 — εἰς τὴν περιφέρειαν Φωκίδος 173-183 — εἰς τὴν περιοχὴν Τυροῦ Τσακωνίας 185-188 — εἰς Σάμιον 190-201 — εἰς ἐπαρχίαν Πυλίας 204-214 — εἰς Χάλκην καὶ Νίσυρον 217 — εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ νομοῦ Φλωρίνης 230-239
- Ἐκθεσεις πεπραγμένων τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου κατὰ τὸ ἔτος 1964 255-260
- ἐλαία 49
- ἐλάτι 36
- ἐλμινθίασις 71
- Emploi des métaux dans diverses superstitions, ainsi que dans d'autres pratiques magiques se rapportant à la vie social du peuple 108 - 114
- Ἐνετοί 3
- ἐννέασημος 176
- ἐξάσημος ρυθμὸς 175
- Exorcismes de Gello d'après des manuscrits d'Amorgos 51-52· βλ. καὶ Γιαλλοῦ
- ἐξορκισμοὶ 40-51
- ἐπιληψία 57, 69
- ἐπούλωσις τραύματος 71
- ἐπτάσημος ρυθμὸς 175
- ἐργαλεῖα γεωργικά: κατὰ τὸν γάμον 85-89 — κατὰ τὴν γέννησιν, βάπτισιν, καὶ θερισμὸν 89-90
- Ἐρησιάναξ 7
- ἐρσοίπελας 69
- Εὔα 12, 22, 24, 28, 29
- Εὐχίται 23
- Femme: La vieille femme comme traîtresse dans les légendes populaires grecques 8 - 10
- fer à cheval 110
- ζεύγλη 85
- ζηληκούριτις 73
- Ζιγαβηνὸς Εὐθύμιος 22, 29
- ζιοῦρα 70
- ζουρνάς 178
- ζύγισις τελεστικὴ ἑορταστῶν 186
- ἦλοι 53-68 — ἦλος ἄβαλτος 57 — ἄβριχους 56 — ἦλων χρῆσις πρὸς θεραπείαν διαφόρων νόσων 56-59 — ἦλωσις 60-68· βλ. καὶ καρφι
- Ἡρακλῆς 194
- Instruments agricoles 112
- Ἰούδα καὺσις ἔθιμον κατὰ τὸ Πάσχα. 199-200, 253
- Ἰφρις 7
- κάβρος 193
- κάγιοι 74
- Καδῆ παράστασις 201
- κακοψύχι 71
- καλαθοπλεκτικὴ 254
- Καλαματιανὸς συρτός· βλ. χορός
- Καλικάντζαροι 75, 235
- Καλομοῖρες 222
- Καλύμνικος χορός· βλ. χορός
- καματερό 82
- καψάλισμα οὐρᾶς ζῴου 233
- καρφι ἄβαλτο 59 — ἄφορο 57 — καινούργιο 54· βλ. καὶ ἦλοι
- καρφίς 5, 54, 55
- κάρφωμα 54 — μαχαιριοῦ 82 — καρφώματα 59, 66 — εἰς τὸν γάμον 62-64
- κατάδεσμοι· βλ. δεσίματα
- καταπασσάλεισις ἢ καταπερόνησις 58, 65, 66, 80, 81—Χάρου 55
- καταπερόνησις· βλ. καταπασσάλεισις
- κατοπτρομαντεία 227
- κεραυνὸς 93
- κιθάρα 177
- Κινηματογραφῆσεις μορφῶν τοῦ λαϊκοῦ βίου 251-254
- ciseaux 110
- κλαρίνο 177
- clef et la serrure 110
- κληδονομαντεία 226
- κληματαριά 49
- clous 110
- κότσαρι χορός· βλ. χορός
- κουνητὸς συρτός· βλ. χορός
- κοῦνιες 236
- κούπας χορός· βλ. χορός
- κουτσὸς χορός· βλ. χορός
- Κρήτης χορός· βλ. χορός
- κρίκος σιδηροῦς 102
- κολλῆγοι 198
- κομτατζῆδες 238
- «κουνητὸς» συρτός· βλ. χορός
- couteau 111
- κουτσοπόδαρος· βλ. διάβολος
- κροσολόγημα 59
- κυμαμαντεία 226
- κώδωνες 94, 95
- λάβωμα 72
- λαγὸς 17
- Λάνδος Ἀγάπιος 27
- λαοῦτο 177
- λαουτοκίθαρον 177
- λατρευτικά ἔσματα· βλ. ἔσματα
- λέβης 93
- Légendes dualistes néo-helléniques inédites 38-39
- Légendes sur la pétrification d'une vieille femme traîtresse 10
- λίθος 5
- λίνου κατεργασία 254
- λουθ'νάγια 56
- λούμπινα 49—λουμπουναριά 49
- λούσματα 98
- λύκος 13, 14
- Λυκόφρων 6
- Μαγικαὶ ἐνέργειαι πρὸς πρόκλησιν μαντικῶν ὄνειρων 225
- Μακεδονίας χορός· βλ. χορός
- Μαλεβιτώτικος χορός· βλ. χορός
- μανάρα 91
- μαντικὴ 83

- Μάρτης (μήνας) 6—Μάρτης (τό ἐκ νημάτων βραχιόλιον τῆς 1ης Μαρτίου) 201
 μασά, μασιά 93, 96
 μάτι κακό 55, 59
 μάχαιρα 75—μαχαιράς ἢ μαχαιριῶν προστατευτικὴ σημασία 77-79 —χοῖσις πρὸς ἀποδίωξιν τοῦ κακοῦ ἀπὸ τοῦ νέου ζεύγους 79-80 —χοῖσις εἰς τὸν γάμον 73, 77-81 —μαχαίρι μαυρομάτικο 68, 69, 70, 72, 76, 77, 84 —εἰς τὴν λεχῶ καὶ τὴν βασκανίαν 73
 μελωδία συλλαβικαὶ καὶ μελωδία πεποικιλμέναι με διάφορα μελίσματα 174
 Μεσσαλιανοὶ 23
 μετάδοσις δυνάμεως 82
 métal simple 109
 μέταλλα: χοῖσις εἰς μαγικάς, δεισιδαίμονας καὶ ἄλλας ἐνεργείας καὶ πράξεις τοῦ λαοῦ 53-114
 μήλου βρώσις 196
 μητᾶτο 253
 Μιαροῦσα 72
 Mission folklorique: dans la région de Tyrôs (province de Kynouria, Péloponnèse) du 28 juillet au 8 août 1964, 189 —dans l'île de Samos du 13 juillet au 11 août 1964, 202-203—dans les îles de Chalki et Nisyros Dodécannèse, du 13 août au 13 septembre 1964, 229-230—dans la région de Florina (Grèce du Nord) (13 août au 14 sept. 1964) 239-240 — Mission musicale dans la province de Phocide du 16 juillet au 6 août 1964, 183-184—dans la province de Pylie (Messini-Péloponnèse) de 16 juillet au 14 août 1964, 215-217
 Μοῖραι 238: βλ. καὶ προσφοραὶ μοιρολόγια: Θεοδωράκη μου 213 — ξύπνα, μάτια μου 213
 μολυβδομαντεία 104, 107
 μόλυβδος 104
 μοναστήρι Ἁγίας Μαρίας 4
 —Χοζοβιωτίσης 40
 monnaie 109: βλ. καὶ νόμισμα
 μουρνιά 82
 μουσικὰ ὄργανα 214
 μουσικαὶ ἀποστολαὶ: εἰς τὴν περιφέρειαν Φωκίδος 173-183 —εἰς ἐπαρχίαν Πυλίας 204-214
 μουσική, ρυθμοὶ ἐξάσημοι, ἑπτάσημοι 75
 μπάλλος: βλ. χορὸς
 μύλος 18, 19, 35
 mythe de la vieille traîtresse dans l'antiquité 10
 Νεράιδες 67, 74, 196, 222
 νόμισμα 55, 109: βλ. καὶ monnaie
 νταούλι 36, 178
 Objets domestiques (ustensiles, outils etc) 113: βλ. καὶ οἰκιακὰ ἀντικείμενα
 ὀβολὸς 238
 οἰκία 232
 οἰκιακὰ ἀντικείμενα (ἐργαλεῖα, σκεύη κ.ἄ.) 93-104: βλ. καὶ objets domestiques
 ὀκτάσημος 176
 ὄμβρος 93
 ὀφθαλμῶν ἀσθένεια 70
 παμπούνιασμα 222
 πανήγυρις Ἁγ. Συμίου 253 — ποιμενικὴ 253
 παραδόσεις αἰτιολογικαὶ 196—δυστικαὶ 13 — θρησκευτικαὶ 222, 237 —περὶ Νεράιδων 196 —γραῖτα προδότις 3-7 —γὰ τὴν Πόλη καὶ τὸν Κων/νο Παλαιολόγο 194-196
 παραθύρι Παναϊᾶς ἢ τοῦ Σωτήρη 225
 παραλογαὶ 192
 Πάσχα 252: βλ. καὶ ἔθιμα
 πάτημα 71
 Παυλιανοὶ 11, 23
 πειραταὶ 4
 πέλεκυς 85
 πεντάσημος 176
 πεντοζάλης: βλ. χορὸς
 περιάπτα 59: βλ. καὶ φυλακτὸν
 Περιοδικὰ ληφθέντα κατὰ τὰ ἔτη 1964-1965 ἐξ ἀνταλλαγῆς πρὸς τὴν Ἑπετηρίδα, δωρεᾶς καὶ ἀγορᾶς 261-270
 περισχοινισμὸς 253
 περόνη 55
 περπερούνα 238
 πέταλο τ' Ἁγ. Γιωργίου 194
 Petrification de la vieille traîtresse par Aphrodite — par malediction 10
 πηδηχτός βλ. χορὸς
 Πίναξ ὀνομάτων συγγραφέων τῆς λαογραφικῆς βιβλιογραφίας 164-168 —περιεχομένων τῆς βιβλιογραφίας 169-171
 πιττί τ' Αἰοῦ Βασιλείου 226
 Πλάτων 23
 plomb 114
 ποδαρικό 198
 ποнокέφαλος 70
 πονομάταρος 73
 πρόβατα 13, 14, 17
 προστάτης (ἀσθένεια) 70
 προσφοραὶ εἰς Μοῖρας 221: βλ. καὶ Μοῖραι - προσφορον 233
 Πρωτομαγιά 251
 πτελέα 49
 πῦρ οἰκογενειακὸν 185
 πυρετὸς ἐπιλόχιος 57
 πυροστιά 94, 103
 Recherches folkloriques sur les archives de Pawl Vlastos aux Archives Historiques de Crète, à la Canée 172-173
 Revues reçues pendant les années 1964-1965 par donations, achat et en échange

- de l' Annuaire des Archives de Folklore 261-270
- ρίμμα 70
- ρυθμός ἐλεύθερος 174 — ἐννεάσημος 176 — ἑξάσημος, ἐπτάσημος 175 — ὀκτάσημος 176 — πεντάσημος 176 τετράσημος 175
- Σαϊτανᾶς Σαϊτάνης, Σατανάηλ, Σατανᾶς· βλ. διάβολος
- Σαμφών 194
- σαντούρι 177
- σεϊτανικά 73
- σιγανός χορός· βλ. χορός
- σιδερικά (ξυγί, ὄνι κ λ.π.) 92
- σίφων 76
- σουβλί σιδερένιο 59 — σουβλιά 220
- σούστα χορός· βλ. χορός
- σπλὴν 91 — πάθησις 69 — φλόγωσις 73
- σπογγαλιέων ἔθιμα· βλ. ἔθιμα
- σπορά δημοτριακῶν 254
- Σταχτοπούτα 197
- στοιχειό 236
- στέρφον 81
- στέφανα 99
- στρόφος 91
- Συλλογαὶ λαογραφικαὶ κατατεθεῖσαι εἰς τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον κατὰ τὸ ἔτος 1964, 241-250
- συναπάντημα κακὸν 68
- συρτός χορός· συρτός στὰ τρία βλ. χορός
- ταβούλι· βλ. νταούλι
- ταιψὶ ἢ τειψὶ 95, 96
- τενεκέδες 94
- τέρριν 72
- τετράσημος 175
- τειψὶ βλ. ταιψὶ
- τζαμάρα· βλ. τζουρλᾶς
- Τζέτζης Ἰω. 6, 7
- τζουρλᾶς ἢ τζαμάρα 20
- τόντζι : μυτερό σίδηρο 19
- τραγοῦδια κλέφτικα καὶ ἱστορικά· βλ. ἄσματα
- τρισακάρατος· βλ. διάβολος
- τσάμικος· βλ. χορός
- τσαμπούνα· βλ. ἄσκαυλος
- τυφὼν 93
- ὕδρωπικία 70
- ὄνι 85
- ὕφαντικὴ 252, 253
- φάμπρικα (ἐλαιοτριβεῖον) 252
- φανός 225
- φίλτρα 65, 80
- Φίλων ὁ Ἰουδαῖος 23
- φλόγωσις τοῦ πνεύμονος 73 — τοῦ ἥπατος 73 — τοῦ σπληνός· βλ. σπλὴν
- φόβος 70
- φρούριον 3
- φυλακτὸν 102· βλ. καὶ περιόπτα
- φυλλομαντεῖα 201, 226
- φωτιές Ἁγ. Γιάννη 251
- χάλαζα 76, 93
- Χαλκίδιος 23
- χανιωτικὸς συρτός· βλ. χορός
- χασάπικος χορός· βλ. χορός
- χειραψία χορευτικὴ 186
- γελώνια 56, 70
- Χοζοβιωτίσις μονή· βλ. μοναστήρι
- χοιρόλαιμος 73
- Χορός : ἀπολυτός συρτός 176 — γαμήλιος συρτός 252 — Γερακίνας 252 — διπλὸς 208 — Καλαματιανὸς συρτός 176 — Καλύμνιος 253 — κότσαρι 252 — κουνητός συρτός 176 — κούπας 227 — κουτσός 254 Κρήτης 254 — Μακεδονίας 254 — Μαλεβιζιώτικος 254 — μπάλλος 193 — πεντοζάλης 252 — πηδηχτός 193 — σιγανός 254 — σούστα 253 — στὰ τρία 193 — συρτός 252, 254 — τσάμικος 176, 193 — Χανιώτικος συρτός 252 — χασάπικος 254
- Χριστός. 12, 13, 14, 15, 16, 17, 20
- ψαρόμυγα 18
- Ψελλὸς Μ. 50
- Ψυχοσάββατον Πεντηκοστής 236

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α
(TABLE DES MATIÈRES)

σελ.

Γ. Κ. Σπυριδάκης: Ἡ γράϊα ὡς προδότις εἰς δημῶδεις νεοελληνικὰς παραδόσεις. (La vieille femme comme traîtresse dans les légendes populaires grecques)	3— 10
Δημ. Β. Οἰκονομίδης: Ἀνέκδοτοι δυϊστικαὶ παραδόσεις τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. (Légendes dualistes néo-helléniques inédites) . . .	11— 39
Σ. Δ. Ἡμελλος: Ἐξορκισμοὶ τῆς Γελλοῦς ἐκ χειρογράφων ἐξ Ἄμοργοῦ. (Exorcismes de Gello d'après de manuscrits d'Amorgos)	40 —52
Ἄννα Παπαμιχαήλ: Χρῆσις τῶν μετάλλων εἰς μαγικάς, δεισιδαίμονας καὶ ἄλλας ἐνεργείας εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον τοῦ λαοῦ. (Emploie des métaux dans diverses superstitions, ainsi que dans d'autres pratiques magiques se rapportant à la vie sociale du peuple)	53—114
Ἄγγ. Ν. Δευτεραῖος: Βιβλιογραφία τῆς ἑλληνικῆς λαογραφίας τοῦ ἔτους 1963. (Bibliographie du folklore grec de l'année 1963)	115—171

Ἐκθέσεις περὶ τῶν λαογραφικῶν ἀποστολῶν κατὰ τὸ ἔτος 1964).
(*Rapports sur les missions folkloriques pendant l'année 1964*)

Γ. Κ. Σπυριδάκης: Λαογραφικὴ ἔρευνα εἰς τὸ Ἄρχεῖον Παύλου Βλαστοῦ ἐν τῷ Ἱστορικῷ Ἀρχεῖῳ Κρήτης. (Recherches folkloriques sur les archives de Paul Vlastos, aux Archives Historiques de Crète, à la Canée)	172—173
Σπυρ. Δ. Περιστέρης: Λαογραφικὴ μουσικὴ ἀποστολὴ εἰς τὴν περιφέρειαν Φωκίδος (16 Ἰουλίου - 6 Αὐγούστου 1964). (Mission musicale dans la province de Phocide du 16 Juillet au 6 août 1964,	173—184

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΟΥ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

- 1) Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ, Λαογραφικά σύμμεικτα. Τόμ. Α'. 'Εν 'Αθήναις 1920, 8ον, σελ. 304 Δραχμ. 100
- 2) Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ, Λαογραφικά σύμμεικτα. Τόμ. Β'. 'Εν 'Αθήναις 1921, 8ον, σελ. 375 [Ἐξηνητλήθη]
- 3) ΣΤΙΑΠ. Π. ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ, Ἑλληνική Λαογραφία. Μέρος Α'. Μνημεῖα τοῦ λόγου. 'Εν 'Αθήναις 1922, 8ον, σελ. 446 [Ἐξηνητλήθη].
- 5) ΔΗΜ. ΛΟΥΚΟΠΟΥΛΟΥ, Αἰτωλικαὶ οἰκήσεις, σκευὴ καὶ τροφαί. Μετὰ 77 εἰκόνων καὶ σχεδίων. 'Εν 'Αθήναις 1925, 8ον, σελ. η' + 145 [Ἐξηνητλήθη].
- 6) Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ, Λαογραφικά σύμμεικτα. Τόμ. Γ'. 'Εν 'Αθήναις 1931, 8ον, σελ. 393 Δρχ. 100
- 7) Ἑλληνικά δημοτικὰ τραγούδια, (Ἐκλογή). Τόμ. Α'. 'Εν 'Αθήναις 1962. Δρχ. 180
- 8) ΣΤΙΑΠ. Π. ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ, Ἑλληνική Λαογραφία, Μέρος Α'. Μνημεῖα τοῦ λόγου. Ἔκδ. Β'. 'Εν 'Αθήναις 1965. Δρχ. 100

ΕΠΕΤΗΡΙΣ ΤΟΥ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ, ἔτ. Α'				(1939)	'Εν 'Αθήναις	1939	Δρχμ. 60
»	»	»	»	» Β'	(1940)	»	» 60
»	»	»	»	» Γ'-Δ'	(1941-1942)	»	» 60
»	»	»	»	» Ε'-ΣΤ'	(1943-1944)	»	» 100
»	»	»	»	τόμ. 5	(1945-1949)	»	» 1950-1951 » 60
»	»	»	»	» 6	(1950-1951)	»	» 1951 » 60
»	»	»	»	» 7	(1952)	»	» 1953 » 60
»	»	»	»	» 8	(1953-1954)	»	» 1956-1957 » 60
»	»	»	»	» 9/10	(1955-1957)	»	» 1958 » 100
»	»	»	»	» 11/12	(1958-1959)	»	» 1960 » 100
»	»	»	»	» 13/14	(1960-1961)	»	» 1962 » 100
»	»	»	»	» 15/16	(1962-1963)	»	» 1964 » 100
»	»	»	»	» 17	(1964)	»	» 1965 » 60

Γ. Α. ΜΕΓΑ, Ζητήματα Ἑλληνικῆς Λαογραφίας. Τεύχ. Α'-Γ'. (Ἀνατύπωσις ἐκ τῆς Ἐπετ. τοῦ Λαογρ. Ἀρχείου, ἔτ. 1939, σ. 99-149, ἔτ. 1940, σ. 118-205. ἔτ. 1941-1942, σ. 77-115, ἔτ. 1943-1944, σ. 86-144). [Ἐξηνητλήθη].

Γ. Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗ, Ὁδηγίαὶ πρὸς συλλογὴν Λαογραφικῆς ὕλης. 'Εν 'Αθήναις 1962. Ἀνατύπωσις ἐκ τῆς Ἐπετηρ. τοῦ Λαογρ. Ἀρχείου, τόμ. ΙΓ'/ΙΔ' (1960/61), σ. 73-147]

ΕΝΤ. ΛΥΝΤΕΚΕ, Ἑλληνικά δημοτικὰ τραγούδια. Ἐκλογή καὶ μετάφρασις εἰς τὴν γερμανικὴν. Μέρο. Α'. Ἑλληνικά κείμενα. Ἀθήναι 1943-1947, 8ον, σελ. 367 » 90

Μέρος Β'. Κείμενα εἰς τὴν γερμανικὴν, Ἀθήναι 1964, 8ον, σελ. 344. [Ἐκδοσις τῆς Ἀκαδημ. Ἀθηνῶν]. » 150

ΕΞΕΔΟΘΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑΙ ΤΟΥ ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΓΕΩΡΓ. Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗ
Η ΕΚΤΥΠΩΣΙΣ ΕΠΕΡΑΤΩΘΗ ΤΟΝ ΟΚΤΩΒΡΙΟΝ ΤΟΥ 1966